DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

SOSYAL MESELELER ve AYDINLAR

Prof. Dr.
EROL GÜNGÖR

ÖTÜKEN

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SOSYAL MESELELER
ve
AYDINLAR

Prof. Dr. Erol Güngör

Hazırlayanlar:
R. Güler - E. Kılınç

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 256
KÜLTÜR SERİSİ: 70

1. Basım: 1993
2. Basım: 1994
3. Basım: 1996

ISBN 975-437-101-9

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
İstiklâl Caddesi. Ankara Han 99/3 80060 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Düzeni: Nur-Olcay Okan
Kapak Baskısı: Birlik Ofset
Baskı: Özener Matbaası
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul -1998
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Sunuş 9

I

MİLLÎ KÜLTÜR MESELELERİMİZ

Türkiye'de Yabancı Kültürü 13
Türk Milleti Kendine Mahsus Ahlâk Nizamı Yaratmıştır 22
Millet ve Zaman 25
Özlediğimiz Dünya 30
Yeni Devletlerde Milliyetçilik ve İktisadî Politika 34
Ziya Gökalp ve "Türkçülükte Din" Meselesi 50
İlim ve Sanat Karşısında Devlet 63
Türklerde Yardım Duygusunun İslâmî Kaynakları 69
Cemiyetimizde Kültür Değişmeleri 76
Millî Kültür Politikası 84
Medeniyet ve İslâmiyet 89
Türkler'in Aşiretten Devlete Geçişte Karşılaştıkları Meseleler Hakkında 95

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

II
EDEBİYATA BAKIŞ

Sartre'ın Değişen Dünyası 103
Bunaltı Edebiyatı ve Türkiye 107
Nobel Armağanı ve Yeni Bir Propaganda Yolu 111
Lara'nın Suçu 116
Sanatın Gerçeği Nedir? 120
Hangisi Daha Şerefli? 124
Tercüme Fâciaları 129
Bir Tercüme Fâciası 133
Kurutulan Kaynaklar 139
Uygarlık Çıkmazı ve Cemil Meriç 150
Bu Ülke Acayip Ülkedir 156
Hâtırat Yazanlar 160
Pornografi ve Edebiyat 166
Çocuk Kitapları 178
Edebiyatın Ölümü 184
Büyük Eserler ve Biz 190
Eğlencenin Sosyal ve Psikolojik Yönü 195
Bir Tarihi Kampanyası 202
Mümtaz Turhan'ın Ardından 207
Kütüphanecilik Üzerine 214

III
MESELELERİMİZ VE AYDINLAR

İki Ünlü Sosyalistin Otopsisi 221
Değişen Dünyada İdeolojilerin Durumu 228
Sovyet İmparatorluğu ve Sömürge Entelektüelleri 233
Geri Kalmış Aydınlar 238
Meyhane Filozofları 242

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Dış Politika Reçeteleri 247
Aydınlara Hitap Etmek 252
Millî Şuur ve Gençlik Terbiyesi 257
Hep Aynı Hikâye 262
Özgürlük Avukatları 266
Dışarıdakiler ve İçeridekiler 271
Bir Acı Hikâye 276
Sosyalist Gerçekçiliğin Geri Tepişi 281
Gençler 286
Son Kongre ve Rus Komünist Partisinin Problemleri 290
Dağ Bir Fare Doğurdu 295
Türkiye'de Çağdaş Düşünce 298
Atın Dişleri 302
Parti Rehber Olunca 307
Bir Ülke Bağımsız Oluyor 312
Aldatmaca 317
Politika ve Politikacılar 322
Kanun ve Lâiklik 326
Türk Dilini Kurtarınız 331
Yeni Bir Dış Yardım Şekli 336
Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Amerikan Uşaklığı 341
Preuves'e Cevap 345
Gerçekçi Yazarlara Bir Teklif 350
Türk Kültür Hayatı ve Sosyalizm 355
Etrafımızdaki Tehlike 359
Kurt Masalı 363
Tek Dişli Canavar 368
Bize Yakışan Nedir? 372
Cemiyetin Refleksleri 376
Yine Üniversite Davası 380
Elbette Devam Edilecektir 384

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Din Eğitimi 388
Öyle Diyecekler 392
Akademiler Meselesi 396
Değişmeyen Kaynak 400
Pişmanlıklar 404
Aydınlık ve Karanlık 408
Cümleye Malum Olsun 412

IV

MÜLÂKAT VE SOHBETLERDEN

Doç. Dr.. Erol Güngör ile Bir Konuşma 417
Erol Güngör'le Hippilik Üzerine Bir Konuşma 424
Erol Güngör'ün Sohbetinden 427
TEV'nda Erol Güngör'ün Sohbeti 445
Âkif'in Yeri Neresidir? 466
İnanmış Aydının Problemleri 469
"Fikir Daima Serbestlik, Açıklık ve Genişlikler İster" 473
"Din Gerçeği" 479
Dindar Aydın'ın Dünkü Meseleleri 483

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SUNUŞ

İdeolojiler, bazı peşin kabullerin meselelere tatbik edilmesi yolunu tercih eder. İdealizmin doğruları ve çözümleri ideolojinin çerçevesi içerisinde kalır. İnsanın düşüncesini ve hürriyetini ideolojinin kalıpları içine hapseder... Maksadımız ideolojiyi hafife almak değildir. Fakat bu yol, insanları her zaman doğruya götürmeyebilir.

Erol Güngör'ün yolu bu değildir. O meseleleri sosyal ilimci bir mütefekkir olarak ele alır. Meseleyi ilim metodu ile ortaya koyar, tesbit ve tahlillerini yapar ve ideolojinin prensiplerini bu tahlil ve tesbitlerinin çerçevesinde irdeleyerek neticeye ulaşır.

1960'lardan 1980'e kadar Türkiye'de yaşadıklarımız ve buna paralel olarak fikir hayatımızda yer alan tartışmalar, aydınlarımızın ideoloji adına millî kültür meselelerimizi ve tefekkür hayatımızı nasıl yozlaştırdıklarının belgeleriyle doludur. Fikir ve ideoloji uğruna ne garibliklerle uğraştık! Böyle bir ortamda yayınlanmış olan Erol Güngör'ün makaleleri müstesnâ bir kıymet ifâde etmektedir.

Erol Güngör'ün en verimli çağında aramızdan ayrılması, geride henüz yeri doldurulamayan bir boşluk bıraktı. Vefatından önce altı eser te'lif etti, birçok da tercüme eser bıraktı. Fakat pek çok makalesi gazete ve dergi sütunlarında ve kitap okuyucusunun ilgisinden uzakta kaldı. Erol Güngör'ün bu durumun farkında oldukları için Yayınevimizden bu makalelerin yayınlanma-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kameyo.org

sı hususunda ısrarlı isteklerde bulundular. Elinizdeki kitapla bu talebi yerine getirmiş oluyoruz.

Erol Güngör hakkında vefatından sonra birçok yazı ayrıca bir de bibliyografya denemesi yayınlandı. Bu kitabı hazırlarken bunlardan yararlandık. Ortadoğu ve Millet gazetelerinde yayınlanan günlük yazıları ile bütün aramalarınıza rağmen bulamadığınız birkaçı dışındaki makalelerini bu kitapta bir araya getirdik. Bunları "Millî Kültür Meselelerimiz", "Edebiyata Bakış", "Meselelerimiz ve Aydınlar" ana başlıkları altında tarih sırasıyla üç bölüm halinde tasnif ettik. Ayrıca kendisiyle yapılmış "Mülâkat ve Sohbetlerden" yayınlanmış olanları da dördüncü bir bölüm olarak ilâve ettik. Neticede okuyucunun geniş ölçüde istifade edebileceği bir kitap ortaya çıktı*.*

Faydalı olması dileğiyle.

Ötüken

* Vehbi Başer, "Erol Güngör Bibliyografyası"- *Erol Güngör İçin.* TKAE Yayınları, Ankara 1988, s. 199-208.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

I
MİLLÎ KÜLTÜR MESELELERİMİZ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hıristiyan kültürünün Türkiye'de mektepler, müesseseler ve neşriyat vasıtasiyle nasıl yerleşmeye çalıştığından bahsedeceğiz[1].

Türkiye'deki faaliyetleri büyük para yardımlariyle destekleyen İngiltere'deki T. MA. S (Türk misyonlarına yardım cemiyeti) nin raporlarına göre *"Bütün misyonların en büyük problemi belki de hıristiyanlığın yabancı memleketlerin topraklarına rekzedilmesidir. Öyle ki, Hıristiyanlık bu topraklarda yerli bir nebat gibi kök salacak ve yerli bir nebat olmak üzere büyüyecektir... Ve böylece tek tasarlanabilir yol, her millete kendi adamlarının (müslümanlara müslümanların, Rumlara Rumların, Ermenilere Ermenilerin Nasturilere Nasturilerin, Kıptilere Kıptilerin) İncil'i nakletmesidir."* İşte bu gayeyi tahakkuk ettirebilmek için Hıristiyan kültürünü en iyi yapabilecek müesseseler olarak kolejler kurulması işi ele alınmış, daha sonra muhtelif kültür cemiyetleri vasıtasiyle de ayni gayeye hizmet edilmiştir. İlk defa İzmir'de Mis Mary Reynold'un açtığı misyoner mektebinin (1826) kapanmasından sonra Kırım harbinde İstanbul'a gelen misyonerler Bebek'de bir seminer kurmuşlar, bu seminer daha sonra bugünkü Robert Kollej halini almıştır.

Bebek'teki Eğitim Semineri birçok kimseleri de verdiği kültür neticesinde Hıristiyanlaştırmağa muvaffak olmuştur. Amerika'da ve İngiltere'deki *"Misyonlara yardım cemiyetinden"* gelen paralarla bunların tahsil masraflarını karşılamış ve mezun olanları Anadolu'nun muhtelif yerlerine bu kültürün propagandacıları olarak göndermiştir. Nihayet hükûmete yapılan muhtelif müracaatlardan sonra Bebek sırtlarında bu semineri geliştirerek bir kollej haline getirmeye muvaffak olan seminer başkanı Cyrus Hamlin, kurulan bu yeni mektebin müdürlüğünü de almış, vazifeden çekileceği zaman da makamını yine bir başka misyoner arkadaşına devretmiştir.

Hıristiyan terbiyesi ve kültürünün ne derece ehemmiyetle yayılmasına çalışıldığını, Ortadoğu'daki mektep ve müesseselerin sayısından da anlamak mümkündür. Amerikan Bord müessesesinin bu sahada yedi üniversite, kırk üç yüksek okul, dört yüz

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(1) *A. B. Report 1856*, 94

onyedi okul ve beş ruhban müessesesi, keza Fransızların beşyüz altmış, İngilizlerin elli müessesesi vardır. Türkiye'dekilerle beraber bütün bunlar aynı ellerden idare edilir ve aynı program dahilinde çalışırlar. 1915'de yapılan bir mekteplerarası toplantı hakkında şu bilgi veriliyor:

"Sene başında Türkiye'de çalışan bütün Amerikan kollejlerinin mümessilleri İzmir'de umumî bir konferansa davet edildiler. Bu, Türkiye'de akdedilmiş ilk konferansdır. Robert kollej, İstanbul kolleji, Marsovan Anadolu kolleji ve beynelmilel kollej mümessilleri bu içtimada hazır bulundular... Konferans üç gün devam etti ve Türkiye'de tâlim ve terbiye meseleleriyle alâkalı mühim evrak okundu. Bu evrakın kıraatini münakaşalar takib etti ve bu münakaşaların hepsi Osmanlı İmparatorluğu'nda tâlim ve terbiye ve bilhassa Hıristiyan terbiyesi dâvası lehinde hayati bir ehemmiyeti haiz idiler. Bu konferansda kararlaştırılan plânlara göre her sene böyle bir konferans akdi... karargir oldu"[2].

Mekteplerdeki eğitim ve öğretimin yanıbaşında beden terbiyesi ve izcilik gibi faaliyetler de gençleri bu kültür dairesine almakda birer vasıta olarak kullanılıyor. Bunlar arasında, şimdi İstanbul'da Amerikan Lisan ve Ticaret Dershanesi adı altında çalışan Hıristiyan genç erkekler birliği (Y. M. C. A.) ve Fransız liselerini sayabiliriz. Bundan altı sene önce 1953'de Dimitri adında bir ortodoks vatandaşın Fransız Sen Benua mektebi müdiresini böyle bir meseleden dolayı tabanca ile vurması üzerine Fransız mekteplerinin üzerine çevrilen gözler, senelerden beri içten içe yapılan bir faaliyeti hemen bütün tafsilâtiyle, teferruatiyle görmüştür. Bu arada bir de izcilik teşkilâtı ortaya çıkarıldı. Misyoner papaz *Pasty* ile Papa'nın Türkiye'deki vekili *Pol Bertoli*'nin kurup idare ettiği bu teşkilâttan hükümetin haberi olmadığı da anlaşıldı. Hıristiyan kültürü yanında Bizansı diriltme hülyalarının da karıştığı izcilik gruplarından birinin adı *"Coşkun ruhlar"*, diğerleri de *"Bizans neşesi"* ve *"Meryem'in çocukları"*dır. İzci üniformalarına takılan armalar Fransa'dan getirilmekte ve üzerlerinde Fransız izcisi mânâsına gelen Fransızca kelimelerin baş harfleri bulunmaktadır (S. F). İzci kamplarında da Fransız bayrağı kullanılmak-

(2) *The Turkey and Balkan Mission*, 18'den naklen *Yeni Sabah*, 24 Şubat 1939

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

tadır. Bu mevzu üzerinde Ortadoğu'daki Fransız mekteplerini teftiş eden bir müfettiş, Fransa hükümetine verdiği raporda şunları söylemektedir:

"Doğrusunu söylemek lâzımgelirse, bu müessesatın kısmı azamı eski tarz terbiye ile beraber eski Fransız fikrini barındırıyor. Orada vatanperverliğin gözleri atiden ziyade maziye bakar. Şark Hıristiyanlarının hamisi olan Fransa hâlâ biraz ehlisalib Fransasıdır. Filvaki, şarktaki ruhban heyetleri memleketimizde hâlâ bu rolü gösteriyor. Bilfarz Antora kollejinin nizamnamesinde yazılıdır ki "Fransa Suriye'de İhya-yı Hıristiyaniyet ile iştigal ediyor ve yeni ehl-i salibin re's-i kârında bulunuyor"[3].

Bugün ayakta kalan yabancı kültür müesseseleri, mazideki tecrübelerden son derece istifade etmekte ve doğrudan doğruya böyle bir kültür aşılamak yerine vasıtalı bir metod kullanmaktadır. Müslüman çocuklarına telkin yaparak onları Hıristiyanlaştırdığı için kapatılmış bulunan Bursa Amerikan Kız Kolleji'nin faaliyeti gibi resmî müdahaleyi gerektirecek bir yola sapmaktansa tamamiyle lâik görünen bir tedris sistemi dahilinde kültür propagandacılığı vazifesini görmektedirler. Bilhassa Türkiye'de bu hususdaki alâkasızlıktan faydalanarak garp kültürüyle temasın bütün sahalara yayılmasına çalışan kültür propagandacılarına göre, "Yeni Türkiye'nin Garbın terbiyevî, ilmî ve kanunî usullerine karşı gösterdiği alâka ile beraber Garbın asrî din ve ibadet hakkındaki tecrübeleri ile de alâkadar olduğu görülmektedir"[4].

Bu kültür çatışmasını sadece teşhis ve ortaya çıkarmakla yetinerek meselenin tahlilini bir tarafa bırakıyoruz. Bundan sonra Türkiye'ye Hıristiyan kültürünün hangi yollar ve sistemlerle girdiğinden bahsedilecektir.

İmparatorluk zamanındaki kıymetler nizamında hemen en başta gelen din, nüfusun çoğunluğunu teşkil eden müslüman halk üzerinde kuvvetli bir otorite ile beraber geniş bir müsamaha duygusu da yerleştirmişti. Buna karşı Hıristiyanların müessese halinde faaliyette bulunması Devletin nizamına aykırı düşeceğinden misyon faaliyetleri münferid kiliseler, hastahaneler ve halkın içi-

(3) *Terbiye Mecmuası*, sayı 2, S: 59-64

(4) *Garpta dua*, J. e Vrooman

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ne herhangi bir yolla girmiş müslüman kılıklı papazlar vasıtasiyle yapılmaktaydı. Tanzimat devrinde siyasî endişelerle verilen imtiyazlar yabancı kültür müesseselerinin serbestçe çalışmasına yol açmış, bu suretle Hükûmetin sırf bir hukukî müsavat olarak düşündüğü mesele bir kültür istilâsı tehlikesi haline gelmiştir. O devirlerde Türkiye'de İngiliz sefirliği yapan Henri Bolver, Lord Rozel'e yazdığı bir mektupta şunları söylüyor: "Zat-ı asilanelerince meçhul değildir ki Türkiye'de İncil serbestçe tevzi olunur. Ve hattâ tabına bile müsaade edilir. Türkler protestan oluyorlar, hiçbir taraftan tazyik görmüyorlar. Bir iki seneden beri Türk protestanlar kiliseye tahvil olunmuş bir İngiliz mektebinde her pazar günü iki defa Türkçe lisanla ibadet ediyorlar. Hakikati söylemek lâzımgelirse diyebilirim ki, din-i Muhammedî erbabının protestanlar hakkında gösterdiği müsaadat ve serbestî cidden şâyân-ı takdirdir. Bu müsaadat ve serbestiye hükûmetlerinde bile tesadüf edilmez."

Yine 1854'de Lord Stratford, din değiştirme müsaadesinin kabulü hakkında Ali Paşa'ya şunları söylemiştir: "Bir memleket ki başkalarının muavenetine muhtaç bulunur, bu memleket için başkaları kan dökerse Hıristiyanlık namına istediğim şeyleri kendisinden istihsale hak kazanılmış olur."

Bu şartlar altında bilhassa İngiltere müslüman memleketlerde hıristiyan kültürünü yaymak için hususî surette yetiştirilmiş elemanlar hazırlamaya başlamıştır. Bu müesseselerde yetişmiş bir İngiliz misyonerinin anlattıklarını takib etmekle oldukça vazıh bir fikir edinebiliriz: "Misyonerler çocuk iken hizmete alınır, yapacakları vazifeye göre ilmen, ahlâken ve fikren yetiştirilirler. Şöyle ki, İngiliz misyon cemiyeti her sene bütün Ortamektep talebesinin zekilerinden otuz-kırkını seçerek himayesine alır, onları kabiliyetlerine göre üçer-beşer ayırarak muhtelif memleketlerde yetiştirir". Bu çocuklar o memlekette sefaret veya konsolosluklara tevdi edilir. Bu şekilde bir arkadaşiyle beraber İstanbul'daki İngiliz sefaretine verilen misyoner namzedi, sefir vasıtasiyle bir müslüman ismi altında bir müslüman ailesine evlâdlık olarak yerleştirilmiş ve mahalle mektebinden başlayarak medrese tahsiline kadar tam bir müslüman çocuğu halinde yetişmiştir. Sonraları bir Ermeniden Fransızca dersi alarak Bab-ı Ali tercüme kalemine gir-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

miş ve orada baş halifeliğe kadar yükselmiştir. Nihayet Protestan cemiyetinde program ve talimat hazırlamak vazifesiyle İngiltere'ye çağırılır ve başındaki sarığı atıp bir şapka geçirerek memleketi terkeder[5].

Türk içtimaî ve fikrî hayatını bütün teferruatiyle öğrenen bu misyonerlerden Mc Donald adında biri, son senelerde Türk polisinin eline geçen bir risalede Türkiye'de çalışacak olan arkadaşlarına bu memleketi iyi tanıyan biri sıfatiyle verdiği talimatta: "Bugün İslâm milletleri korkunç bir dinî inhizama doğru yürümektedirler. Avrupa medeniyetinden İslâm âlemine akan itikadsızlık seylabı karşısında İslâmiyet mukavemet edememekte ve Avrupa'nın fikir hayatından söküp atmaya muvaffak olduğu dinsizlik cereyanları İslâm gençlerini kavramaktadır. Bu yüzden müslümanlığın baştan başa yıkılması beklenir. Bu vaziyet karşısında Hıristiyan mektepleri ve misyonerlerinin vazifesi, bu milletleri din namına kazanmak ve kurtarmaktır"[6].

1955'de İslâm dünyası *The Muslim World* mecmuasında James E. Dittes'in neşrettiği bir makale Türkiye'deki çalışmanın programını çizmekte ve müellifin Türkiye intibalarını anlatmaktadır. Bu makaleden açıkça anlaşıldığına göre memleketimizde yapılacak propaganda şu esaslara dayanacaktır:[7]

1- Hıristiyan tebliğini halka doğrudan doğruya bildirmek.

2- Halkın huzuruna hayatî ve vakfedilmiş bir dinî vazife ile yüklü olarak çıkmak,

3- Çalışmanın aslında dinî olduğunu sezdirmemek.

"Modern Türkiye'de İslâm'ın evvelki nüfuz edilmez yapısı artık hayat için birleştirici, bütünleştirici bir fikir olmak hizmetini göremiyecek kadar hırpalanmıştır. Keza Türk hayatına sokulmuş olan bu karmaşıklık, sağlam inancın kavranılma imkânlarını bile daraltabilir. Bu çift hareket, Türk müslümanı, umumiyetle hayatın birçok veçhelerine organizasyon ve mâna vermeyi vaadeden herhangi bir yeni imânın kabulü için psikolojik bakımdan olgun,

(5) *Âlem-i İslâm ve İngiliz Misyoneri*, Ahmed Hamdi, İstanbul 1334

(6) *Yeni Sabah gazetesi*, 6-7 Mayıs 1953

(7) *Hıristiyan Misyonu ve Türk İslâmlığı*, James E. Dittes (Çeviren: Turhan Yörükan), Ankara 1955

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

harab olmuş, bütünlüğünü kaybetmiş bir ruhî karışıklık içinde bırakmıştır. Bu ise, hıristiyanlık öğretiminde bir yakın şema ve bir davet hazırlar."

Muharrir burada izah ettiği metodun iki önemli mahzuruna işaret etmektedir. Birincisi; Müslümanların itikaddan ziyade ibadeti kurtuluş için mühim telâkki etmeleridir. Bu suretle vasıtasız evanjolizm (İncil öğretimi) noksandır. İkincisi; Müslüman Peygamberin şahsı hakkındaki menkıbelerden ziyade onun getirmiş olduğu esaslara ehemmiyet verirler. Halbuki misyonerler bilhassa İsa hakkındaki hikâyeler üzerinde dururlar.

Dittes'in teklif ettiği metodlara taraftar olanlar hıristiyanlığı müslümanların en iyi anlayacağı bir lisanla yaymanın lüzumuna işaret ediyorlar. Yazıda şurası da ilâve ediliyor: "Halkın arasına girecek misyonerler meseleleri demokratik bir münakaşa içinde sunmalıdır. Bu sadece demokratik gelenek içinde tahsil görmüş Türkler için değil, keza ekseri akşamları din üzerinde münakaşalarda bulunmak üzere bir araya gelmeyi itiyat edinmiş olan köylüler için de doğrudur." ve "kabul edilmiştir ki birçok tahsilli Türkler işe yarayacak hiçbir dinî lügat ve düşünce yapısına sahip değillerdir."

"Gizli kapaklı şekilde öğretme tekniği bilhassa son otuz senedir Türkiye'de başlıca tatbik edilmiş bir metoddur. Hemen her hayat sahası dinî bir perspektif içinde tefsire müsaiddir. Yani her saha, şahsın müşfik babasını (Hz. İsa) keşfetmesi için bir atlama taşı olabilir. Nitekim ana-baba-öğretmen grupları çocuk gelişmesini inceleyen misyon mektepleriyle iştirak eden gruplar olarak hıristiyanlığın insan ve insanın kâinattaki yeri hususunda verdiği temel takdir hükümleriyle karşılaşacaktır. Aslında birçok geçer terbiye prensipleri başka kılıkta olmakla beraber Hıristiyan görüşlerini bir araya getirmiş vaziyettedir. Ve bunlar dinî olmayan bir lügatçe içinde sunulmaya hazır bir durumda bulunmaktadır."

Garp kültürünün Hıristiyan âlemi tarafından temsil edilmesi bazı Türk münevverlerinin dahi bu kültürle hıristiyanlık arasında bir illiyet görmesine yol açmıştır. İlmî bir temele dayanmıyan bu kanaat bir taraftan bazılarında Türkiye'deki garplılaşmanın imkânsızlığı, aksi halde muasır medeniyet seviyesine yükselebilmek için bütünüyle garbı almamız lâzımgeldiği fikrini doğurmuş-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rafdey.org

tur. Diğer taraftan da Hıristiyanlık esasına dayanan bir medeniyete yönelmenin İslâm'a aykırı bir hareket olduğunu iddia edenler çıkıyor. Mamafih bu kanaatın yerleşmesi için misyonerler de ayni istikamette çalışmaktadırlar. Bunlardan biri Türkler için Türkçe yazılmış bir risalede Garp medeniyetinden şöylece bahsetmektedir: "Garplılar için mefkûre nümunesi İsa'dır. İsa Türk kültüründe çok az tanınmış bir simadır. Fakat ona dair yazılmış birkaç iyi kitap vardır. Bunlardan bir tanesini Maarif İdaresi neşretmiş (Âdem Oğlu) ve İncil'den alınmış tercemei hali de çıkmaktadır. Tarihî vakalar İsa ile Türk hayatı arasında hurafeden duvarlar çekmiştir. Mamafih bugünkü Garp medeniyetinin en mühim unsurları İsa'nın şahsiyetinden gelmiştir ve Garp medeniyeti ile alâkadar olan her Türk İsa'ya yabancı kalamaz.

Hıristiyan kültürünün yayılmasında en çok üzerinde durulan müesseselerden biri de hastahanelerdir. Bilhassa büyük harpte harbin getirdiği sefalet ve hastalıklara duçar kalan halk üzerinde bu hastahanelerin büyük tesiri olmuştur. Türk misyonlarına yardım cemiyetinin neşrettiği elli senelik kitapta hastahanelerin rolü şu tarzda belirtilmektedir:

"Tıbbî misyonlar İncil öğretiminin öncüleridir. Bunlar, başka bir evanjelizm ağacı dikilmesi imkânsız olan yerlerde fidan yetiştirebilirler. Doktor, diğer misyonerlerle ne bir münasebeti olan, ne de bu münasebeti isteyen birçok insanı doğrudan doğruya kabul edebilir. Bir hekim nerede olursa olsun bir dispanser açtığı zaman, şifa verici mahareti yüzünden kendisine başvuranlarla kuşatılır. Bu yobaz bir İslâm mollası veya bir fakir onun elini öpecek; kör, topal, mefluç insanların, can çekişen ana babaların İsa'ya hazin yakarışlarını andıran bir sesle ona yalvaracaklardır"[9].

Bütün bunların yanı başında, laik kültür müesseseleri olan kolejlerdeki tedrisat ve idarede aynı propaganda faaliyeti görülmektedir. Bunun en bariz misalini Cumhuriyet devrinde yaptığı faaliyetler neticesinde kapatılan Bursa Amerikan Koleji vermektedir. Talebe arasında bilhassa fakir olanların ücretlerinde indirme yapılarak veya kendilerine mektep dahilinde ücretli bir iş veri-

(9) *The ascending Cross*, London 1905

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lerek müesseseye minnettar bırakılmakta, daha sonra yapılan yardımın Hazreti İsa'nın lütfu olduğu söylenerek dinî ve ahlâkî telkin yapılmaktadır. Bu çocukların çoğu da henüz rüşdünü isbat etmemiş olanlardır.

Türk Yurdu, Nisan 1959, S. 2, s. 21, Haziran 1959, S. 4, s. 33-34

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Türk Milleti Kendine Mahsus Ahlâk Nizamı Yaratmıştır

Gençliğin millî ahlâk ve şuura bağlı olarak yetişip yetişmediğini anlamak için önce millî ahlâk ve millî şuurun mânasını izah etmek lâzımdır. Millî ahlâk, milletin tarih içindeki gelişme seyri boyunca müşterek hayat içinde doğan ve milletin büyük ekseriyeti tarafından benimsenen bir normlar ve kıymetler nizamıdır. Millî şuur ise, milleti meydana getiren müşterek kıymet nizamının millet fertlerinde şuurlaşması mânasına gelir. Bu tarifleri gözönünde tutacak olursak yukarıdaki suale menfî bir cevap vermek mecburiyetindeyiz. Fakat hâdiseyi bu kadar basit bir hükme bağlamakla meseleyi aydınlatamayız. Yıllardan beri hemen her toplantıda, gazete makalelerinde, hattâ kitaplarda gençliğin millî kıymetlerden mahrum olarak yetiştiğinden bahsedilmektedir. Bu hüküm verilirken Türkiye'de bu millî ahlâkın veya diğer millî kıymet manzumelerinin mevcudiyeti peşin olarak kabul ediliyor, ancak bunların gençlere verilmediğinden bahsediliyor. Hakikatte bir kıymet şuurunun bulunabilmesi için o kıymetlerin memlekette mevcut olması ve büyük ekseriyeti tarafından kabul edilmiş bulunması lâzımdır. Türk milleti tarih içinde kendine mahsus bir ahlâk nizamı yaratmıştır, fakat bugün bu nizam memleketin yüzelli yıldan beri geçirdiği inkılâb hareketlerinin başarısızlığı dolayısiyle meydana gelen sarsıntılar yüzünden ancak tarih sahifelerinde veya eski devri temsil eden bâzı insanlarda kalmış bulunu-

Ücretsiz e-Kitap Arşivi - kutuphane.me.org

yor. Ayrıca millî ahlâkı tek başına değil, topyekûn millî kültür içinde ele almamız gerekir. Türkiye'de müşterek bir millî kültür (sosyolojik mânada) mevcut olmadığı için müşterek bir ahlâk nizamından da bahsedemiyoruz. Münevver ve halk arasındaki korkunç uçurum bir tarafa, büyük şehirlerin iki ayrı semtinde yaşayan insanlar arasında dahi birbirinden çok farklı inançlar ve kıymetler, ayrı bir hayat tarzı hüküm sürmektedir. Bunların hangisine ait ahlâk nizamı Türk millî ahlâkı için esas olacaktır? Binaenaleyh ne olduğu bilinmeyen, yahut sosyolojik mânada mevcut bulunmayan bir millî ahlâkın gençliğe verilip verilmemesi de bahis konusu olamaz. Kaldı ki, bugün Türkiye'de millî kültür ve ahlâk problemlerini inceleyerek millî kültürü kurmamıza yardım edecek sayıda ve kalitede bir sosyal ilimler kadrosu dahi mevcut değildir.

Orta Öğretim, gençlerde karakterin teşekkülü çağına rastladığı için ahlâkî kıymetlerin yerleşmesinde bilhassa mühim bir devredir. Bu devredeki tahsil ve terbiyenin muhtevası, ahlâkî şahsiyetin teşekkülü ve bir yere varması bakımından büyük ehemmiyet taşır. Fakat ahlâk terbiyesinin mektep tedrisatı içinde verilebileceğini sanmak büyük bir hata olur. Zira mektep kendi başına bir nizam değil, fakat ait olduğu cemiyetin küçük bir örneğidir. Mektebi cemiyetten tecrid ederek talebeye istenilen ahlâk terbiyesi verilmiş olsa dahi bunun amelî bakımdan hiç bir faydası olmayacaktır. Dışardaki hayatın kendi telâkkilerinden çok farklı prensiplerle işlediğini gören gençler, öğrenmiş oldukları prensiplerin bir masal olduğu kanaatına varacaklardır. Hakikatte mektepte verilen ahlâk terbiyesinin gayesi cemiyete ahlâkçı yetiştirmekten ziyade, cemiyette mevcut olan ahlâkî norm ve kıymetleri gençlere vermektir. Binaenaleyh müfredat programlarında ahlâk terbiyesi bakımından yapılacak değişmeler büyük bir fayda temin edemez ancak bu müfredat vasıtasiyle gençlere kendi kültürlerini tanıtma imkânı bulunabilir, bu ilginin faydası da inkâr edilemez.

Ahlâk, bir cemiyetteki insan münasebetlerinin, yâni o cemiyetteki yaşama tarzının bir mahsulüdür. Batılılaşma hareketlerinden önceki Türk cemiyetinde cemiyetin büyük ekseriyetini kaplayan ve fevkalâde âhenkli bir kültür ve ahlâk nizamı vardı. Bu nizam kendi içinde çok mütecanis ve yeterli olmakla beraber, değişen bir cemiyetin yeni hayat tarzına uygun bir gelişme kaydetme-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

di. Türkiye'deki modernleşme hareketleri Batı dünyasının inkişafında âmil olan hakikî medenî gelişmenin neticesi olan yaşama tarzlarını almak yoluna gittiği için, Türk cemiyetinin medeniyet seviyesi ile manevî kıymetleri arasında büyük bir uzlaşmazlık doğurmuştur. Bugünkü Batı Dünyasının nizamı kendi içtimaî seviyesi bakımından büyük nisbette âhenklidir. Fakat aynı kıymetler, aynı medeniyet seviyesinde olmayan bir memlekete ithal edilirse ancak ahlâk buhranına yol açabilir. Binaenaleyh Türkiye sadece gençleri için değil, fakat bütün fertleri için müşterek ve umum bir millî kültüre, bir millî ahlâka muhtaç bulunuyor.

Türkiye'de ahlâk dâvası ancak bütün bir kültür ve medeniyet dâvası içinde halledilebilir. Eğer Türkiye kalkınma dâvasını halledebilir, yâni kendi problemlerini bizzat çözecek bilgi ve imkâna kavuşursa, başarısız inkılâplar yüzünden altüst olan millî kıymetler de bu yeni seviyeye göre bir nizama kavuşabilir. Yeni nizam içinde hiç şüphesiz an'anevî Türk ahlâkının büyük bir hissesi bulunacaktır. Fakat bu ahlâk Türk cemiyetinin modern hayatını aksettirmesi bakımından çok yeni unsurlar da kazanmış olacaktır. Bu değişme cemiyet hayatında hem faydalı, hem de kaçınılmaz bir zarurettir.

Ülkücü Öğretmen, Ağustos 1966, Sayı: 87, Sf. 25-29

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Millet ve Zaman

İkinci Dünya Harbi sırasında Almanya'da gördükleri baskı ve zulüm karşısında yahudilerin pek çoğu mâneviyatını yitirerek intihara teşebbüs etti. Bir kısmı ise bütün felâketler karşısında şahsî bütünlüğünü muhafaza edebildi. Kendisi de yahudi asıllı olan meşhur psikolog Lewin'e göre mâneviyatını yitirmeyen yahudiler siyonist olanlardı; bunlar yahudiliğin çok parlak bir geçmişi bulunduğuna ve ileride bu geçmişin tekrar yaratılacağına inanıyorlardı.

Millî Mücadele'de Türk askerinin mâneviyatını yükselten unsurlardan biri de geçmiş savaşların hâtırası olmuştu. Merhum Yakub Şevki Paşa bu askere hitab ederken, bizim tarih boyunca ve daha dün gibi yakın zamanda büyük devletlerle harbettiğimizi, fakat bu defa Yunanlı gibi şerefimize lâyık bulunmayan bir düşmanla savaşmanın üzüntü verdiğini söylüyordu. Hıristiyan dünyasının hep birlikte saldıran ordularına bin yıl göğüs germiş bir milletin Yunanlıya yenilmesi elbette düşünülemezdi.

Mütarekeden sonra İstanbul'un ve İzmir'in işgali üzerine Türk münevverleri arasında zafer ümidini kaybetmeyenler hep tarihimizi ve milletimizi iyi bilenler arasından çıktı. Mehmed Akif'in ve Yahya Kemal'in o tarihlerde yazdıklarını okuyanlar

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahley.org

Türk milletinin esareti kabul etmeyen bir mânevî mirasa sahip bulunduğunu ve bu mirasın kitleleri harekete geçirmekte ne büyük rol oynayabileceğini kolayca görürler.

Kültürlerin kuvveti zaman perspektifinin genişliğiyle yakından ilgilidir. Bu perspektifin çok defa tarihi de aşarak efsanelere kadar uzanması bu kültür mensuplarının kendilerine ve dış dünyaya bakışı üzerinde derin tesirler yapar. Eski bir geçmişe sahip olmak herşeyden önce kültür kıymetlerinin uzun bir hayat tecrübesi sonunda billûrlaştığını gösterir; bu gibi hallerde insanlar bir kıymetin değişebilir olduğunu düşünmeyecek kadar onu benimsemişlerdir. Mazisini kolayca hatırlayabildiğimiz şeylerin doğuşundaki mekanizmayı da bilmemiz muhtemeldir, dolayısiyle bunlar henüz kültür kıymetlerinin belirgin vasfı olan şuur dışı kuvveti kazanmamışlardır. İnsanlar bunları nasıl koydularsa o şekilde kaldırmayı da düşünebilirler. Halbuki bizim için tarihi ve yeri hatırlanmayacak kadar eski olan kıymetler çok defa farkına dahi varılmayacak kadar benliğimizin birer parçası olmuştur. En kuvvetli bir şekilde benimsediğimiz normlar ve kıymetler aynı zamanda sözle ifadesi ve izahı en güç olanlardır. İnsan bunları birer tabiat kanunu veya ilâhî emir gibi benimser ve üzerinde hiçbir münakaşa yapmaz. Büyüklerimize saygı duyarken niçin böyle yaptığımızı düşünmeyiz, hattâ birisi bize bu davranışımızın mânâsını sorsa izah etmede güçlük çekeriz.

Kültürün eskiliği aynı zamanda o kültüre ait norm ve kıymetlerin sosyal hayatın her tarafına girdiğini gösterir. Böyle sıkı bir kaynaşma neticesinde meydana gelen ahenk ve tecanüs yüzündendir ki kültür değişmesinin kesin bir formülünü bulamıyor ve böyle bir formül bulmuş gibi hareket ettiğimiz zaman da ters neticeler alıyoruz. Kültür unsurlarını birbirinden ayırarak tek tek ele almak mümkün olsaydı, bunlar arasındaki sebep - netice zincirini de keşfedebilir ve ona göre hareket ederdik. Kültürde kuvvetli bir mazinin perçinlediği tecanüs belki istenen bazı değişmelerin meydana getirilmesinde güçlükler çıkarır, fakat kültürün istenmeyen değişmelere karşı direnme gücü de aynı tecanüsten ileri gelmektedir. İnkılâpçı tavır sahipleri belki de bu yüzden, değiştirmek istedikleri kültürün bütün müesseselerine karşı hücuma geç-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

me metodunu kullanıyorlar. Fakat uzun bir tarihin yarattığı bir kültür birkaç inkılâp neslinin devamlı hücumlarına karşı yine de direnebilir. Bu metodun başarılı olabilmesi için -Sovyetler'de kısmen yapıldığı gibi- bir memlekette eski kültürün bütün mensuplarını imha etmek, eski medeniyet unsurlarını ortadan kaldırmak ve çocukları da devlet eliyle kurulmuş devrim müesseselerinde yetiştirmek gerekir.

Kültürün zaman içindeki yayılışına ait bakış tarzına, yani bir kültür mensuplarının zaman perspektifine çok defa tarih şuuru denilmektedir. Fakat zaman perspektifi istikbal hakkındaki ümit ve plânları da içine aldığı için bu terim tarih şuuru teriminden daha geniştir. Zaman perspektifi şüphesiz ki bir milletin bütün fertlerinde ve tabakalarında aynı şekilde tezahür etmez. Halk arasında efsane ile tarih birbirine karışmıştır. Münevverler tarih şuurunu bilgiye dayandırdıkları için onların perspektifi bazan halkınkinden daha geniş, bazan da daha dar olabilir. Bizim halkımız arasında millî tarih ile kutsal tarih içiçe girdiği için tarihimiz müslümanlıkla, hattâ ilk insan olan Âdem Peygamberle başlar. Münevverlerimiz Türklerin milâddan birkaç bin yıl önceye kadar eski olduğunu kabul ederler. Ancak münevverlerimizin çoğunluğu bu tarihi millî tarihten ziyade Türk ırkının tarihi olarak bilirler. Onlara göre atalarımız iyi kılıç kullanan ve ata binen insanlar olarak birçok ülkeleri zaptetmişler ve birçok devletler kurmuşlar, fakat ilim, sanat ve ticaretten anlamadıkları için batılılara yenilmişlerdir. Bu münevverlerin gözünde bizim millî tarihimiz cumhuriyetin kurulmasıyla başlar, çünkü millî kültür diye benimsemiş oldukları şeyler ancak batılılaşma hareketleri sonunda Türkiye'ye giren yabancı kültür unsurlarıdır. İnkılâpçı adını verdiğimiz bu münevverlerimize göre Türkler yakın zamana kadar medeniyetin sırtında bir yük olarak yaşamışlar, hattâ at ve kılıç kültüründen başka şey bilmedikleri için bizim şimdi geri kalmış olmamızda başlıca rolü oynamışlardır. Böylece inkılâpçıların zaman perspektifi geçmişe doğru en çok yüzelli yıl kadar gitmektedir. Zaman perspektifinin ikinci boyutu olan "hal-i hazır" ve üçüncü boyutu olan "istikbal" de onların nazarında son derece dardır. İnkılâpçılar "biz adam olmayız" iddiasındadırlar. Her gün "devletimiz batıı batacak" telâşı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

içindedirler. Kalkınabilmemiz için astronomik bir zamana ihtiyaç olduğuna inanırlar, çünkü onların gözünde yüz yıllık felâketli bir tarihi olan bir millet ancak astronomik bir zamanda adam olabilir.

Halkımızın zaman perspektifinde dinî tarih ilk insanla, millî tarih ise müslümanlıkla başlar. Fakat halkımızın gözünde müslümanlıktan önceki ve sonraki Türkler diye iki ayrı tarihî zümre yoktur. Türk milleti müslüman olmakla geçtiği büyük dönemeci çok sanatkârâne bir tarih yorumu yaparak âdeta düz bir gelişme seyrinin herhangi bir noktası hâline getirmiştir. Ebülgazi Bahadır Han'ın Türk Şeceresi adlı kitabında da anlatıldığı gibi Türkler ta Oğuz Kaan zamanında ve peygamber olan Oğuz Kaan vasıtasiyle hak dinine girdiklerine, fakat aradan zaman geçtikçe ölmüş cedlerinin heykellerini yapmak âdeti yüzünden putperestliğe saptıklarına, sonra Satuk Buğra Han zamanında bu kötü âdetten kurtularak yine hak dinine döndüklerine inanırlar. Bizim halkımızın hafızasında bu yorumun tarihî teferruatı kalmamıştır, ama onlar kendilerinin müslüman olmayan bir devir geçirdiklerini hiç düşünmezler; sanki Türk milleti tıpkı bir fert gibi doğuştan itibaren müslüman olagelmiştir. İşte bu anlayış dolayısiyle halkımız mazi ile bugün arasında kesiksiz bir devamlılık görür. Halkımız arasında dinlenilmesinden en çok zevk alınan şeyler atalarının destan ve efsane hâline gelmiş maceralarıdır. Bu maceralar bazan yiğitlik ve kahramanlık, bazan ahlâkî fazilet, bazan dinî ve duygusal yücelik, bazan bilgelik halinde Türk millî kültürünün temel unsurlarını halkımızın zihnine yerleştirir. Münevverlerimizin bitkin ve çökkün bir ruh hali içinde sadece günlerini gün etmek için yaşamalarına karşılık halkımızda görülen canlılık ve yaşama gücü onun istikbale karşı da çok farklı bir tavır aldığını göstermektedir. Halkımıza göre milletimizin başlangıcı dünyanın başlangıcı, sonu da dünyanın sonu yâni kıyamettir. Hattâ dinî inanca göre geçmişimiz dünyadan da önceye, geleceğimiz ise ebediyete gitmektedir.

Ezelden ebede kadar var olmak telâkkisi sadece müslüman Türklere mahsus değildi. Müslümanlıktan önceki atalarımız da kendilerinin ilâhî bir kaynaktan geldiklerine, dünya durdukça mevcut ve hâkim olacaklarına inanıyorlardı. Yeni dinin zaman anlayışı bu eski inanışla kolayca kaynaşmış ve milletimizin za-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://anitey.org

man perspektifinin esasını teşkil etmiştir. Osmanlı Türklerinde devlet Tanrı'nın hükümranlığına bir işaret olmak üzere "devlet-i ebed müddet" sayılıyordu. Dede Korkut'da saltanatın Kayılara kalacağı ve kıyamete kadar süreceği bildirilir. Nitekim bizim tarihimizde ölüm haline gelip birdenbire silkinerek taze can bulma olaylarına ait misaller vardır. Böyle bir geçmişin bize açtığı ufuk elbette ki sonsuz olacak ve geleceğimize de bu gözle bakacağız.

Töre, Mart 1972, S: 10, s. 20-22

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Özlediğimiz Dünya

Geçmişe hasretle bakmak ve sık sık geçmiş üzerinde durmak bizde hem bugünden duyduğumuz sıkıntıyı, hem de gelecekten duyduğumuz endişeyi belirtir. Bu hasretin mânasını anlayabilmek için yaşanan hayat içinde kendini mesut hissetmek ve aynı saadeti paylaşmayanlara "hayalci" veya "gerici" demek yetmez, hattâ hâdiseye bu gözle bakmak bizi tamamen yanlışa götürür. Dünyanın hep iyiye gittiğini söylemek de onun hep kötüye gittiğini söylemek kadar dogmatik bir inançtan ibarettir. Her şeyden önce geçmişten, bugünden ve gelecekten ne anlaşıldığı konusunda bir açıklığa kavuşmalıyız. Geçmiş, şu andan geriye doğru insanın ilk yaratılışına kadar geçen zaman değildir. Her insanın hasret duyduğu geçmiş bu büyük zamanın şu veya bu parçasıdır. Bugün dediğimiz şey ise genellikle insanın hayatında geçmişle karşılaştırılan kısımdır; gelecek de içinde bulunduğumuz andan itibaren sonsuza -veya bilinmeyen bir sona- kadar uzanan zaman.

Şu küçük açıklama gösteriyor ki, geçmişe hasretle bakmanın asıl sebebi insanların daha iyi bir dünya istemeleridir. Kültür ve medeniyetin insan saadetini bozduğunu söyleyen Rousseau ve Freud dahil, hiç kimse geçmişin sefalet ve adaletsizlikle dolu bir devrini özlememiştir. Özlenen şeyler, bugünkü hayatın bizi mahrum bıraktığı kıymetlerdir; mazinin hangi devrinde o kıymet en yüksek mevkide ise o devre hasret çekiyoruz. Hiçbir müslümanın İslâm'dan önceki cahiliyye devrini özlediği görülmüş müdür?

Ücretsiz PDF Kitap Servisi - http://kitap.tc

İslâmiyetin altın devri Peygamberimizin ve ilk dört halifenin zamanıdır; din hayatında herhangi bir bozulma olunca hep o devirde olduğu şekle göre bir düzeltme yapılmak istenir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Kanunî devri her şeyin en iyi olduğu devir diye bilinirdi; bütün ıslâhat teşebbüslerinin arkasında, devleti "Gazi Süleyman Han" zamanındaki şan ve şerefe kavuşturmak arzusu yatardı. İlk defa Tanzimat'tan sonradır ki, Türk münevveri altın çağı "bugün" içinde, yani yaşayan Avrupa devletleri içinde görmeye başladı. "Çağdaş uygarlık düzeyi" denen ve hiçbiri Türkçe olmayan şu üç kelimenin mânası her iyi ve güzel şeyin kendi dışımızda, batı dünyasında bulunduğudur. Bildiğimiz kadarıyla, bu söz ilk defa "muasır medeniyet seviyesini aşmak" şeklinde ortaya atılmıştı; şimdi "aşmak" yerine "erişmek" denildiğine göre, bizim batılı münevverlerin gitgide daha kanaatkâr olmaya başladıkları anlaşılıyor. Bu kanaatkârlıkta daha ileri giderlerse belki bir gün Türk kültürüne ve Türk medeniyetine kıymet verecek derecede alçakgönüllü olabilirler.

Ne zaman birisi bize "eskiden bu işler böyle miydi ya?" dese hemen "o günler çoktan geçti, artık bir daha geri gelmez" diyoruz. Geçmişin geri getirilmesi hakikaten imkânsızdır, eğer imkân olsaydı ben o günlerden birinde yaşamak isterdim. Onsekizinci yüzyıl sonlarına kadar dedelerimiz hep "Gazi Süleyman Han" devrini özlerlermiş. Biz şimdi 1918'den önceki Türkiye'nin herhangi bir devrine razıyız. Eğer Balkan bozgununu gören dedelerimiz bir gün torunlarının Türkçeyi bilmedikleri, kendi devirlerine lânet okuyan tiyatro eserlerine devlet kesesinden bahşiş dağıtılacağı bir devrin geleceğini hayal etselerdi, Bulgar kurşunu ile ölmediklerine üzülürlerdi. Halbuki insan kendi çocukluğunu bile yeniden yaşıyamıyor, nerede kaldı bir milletin geçmişini yaşamak... İmkân olsaydı ben o geçmişte yaşamak isterdim, hem de hususî bir mevki, rütbe ve servet endişesi duymadan. Bir geçmiş düşünün ki, onun hayali bile birkaç nesli şeref ve şan içinde yaşatmaya yetiyor. Geçmişin hayali olmasa geleceğe hiç bir zaman ümitle bakamam. Böyle bir hayale sahip bulunmayanlar acaba ümitlerini neye dayandırıyorlar? Avrupa Birliği içine girip "medenîleşeceğimizi" mi sanıyorlar, yoksa Batı'daki yeni buluşlar sayesinde hayatın daha kolay ve rahat olacağını mı?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Diyeceksiniz ki, geçmişin bir daha gelmeyeceğini bile bile onun hayaliyle yaşamak gerçeğe hiç uymayan, âdeta anormal bir tavır değil midir? Hayır. İnsan gerçekle yüzyüze gelip de onu tanımamış olsa hiç geçmişe döner miydi? Biz eski hayatın bugünkü sefalete kıyasla son derece yüce olan taraflarına bakıyoruz. Pekâlâ biliyoruz ki, her zaman ve mekânda olduğu gibi, bizim milletimizin geçmişinde de haksızlıklara, adaletsizliklere, bozuk idarelere, ehliyetsiz idarecilere, ahlâkî sapıklıklara rastlanır; fakat bunlara daima anormal haller olarak bakılagelmiştir. Zaten bu haller olmasa iyi ahlâk ile kötü ahlâkı birbirinden ayıramazdık. Ben doğduğum zaman Cumhuriyet kurulalı 15-16 yıl kadar olmuştu, bu yüzden "eski devir" diye bilinen devri sadece eski adamlardan ve tarihî kaynaklardan öğrendim. Her şey bir tarafa, elli yaşından yukarı kimseleri görmeseydim, Türk terbiyesi ve âdâb-ı muaşereti denen şeyi öğrenmeyecektim. Türkçeyi de onlardan öğrendim. Dostluğu, vefakârlığı onlar arasında gördüm, huzuru onlar arasında duydum. Bugünkü cemiyetimizde edeb ve terbiye çerçevesinde yakınlık kurmaya, hattâ hitab edilmeye lâyık herkes bu meziyetlerini "eski devir" adamlarına borçludurlar. Meziyet diyorum, çünkü eskilerin normal davranışları bugün bir meziyet haline gelmiş bulunuyor.

Eskiler bizden daha bilgili, daha kabiliyetli insanlardı. Bizim âlimlerimiz batılı ilme uzak kalmışlardı, onunla uğraşmıyorlardı, ama kendilerinin kıymet verdikleri bilgi sahasında, yani medrese ilimlerinde, hepsi de birinci sınıf insanlardı. Biz şimdi modern denilen ilimlerle uğraşıyoruz, dinî bilgileri "modern" usullerle öğreten okullarımız da var, ama her iki ilim sahasında da hiç bir varlık göstermiş değiliz. Dahası var; üniversitede benim de içinde bulunduğum yeni nesil -belki bazı istisnalarla- kendi hocaları kadar kaliteli olamıyorlar. Bizim neslimiz üniversitede profesörlük mevkilerini işgal edecek çağa geldiği zaman yeni asistan ve doçent olanlar bizden daha iyi olmayacaklar. Bizim hocalarımız "ilim öğrenmek" üzere tahsil yaparlardı. Bugünkü nesil doktrin öğreniyor. Hem de nereden? İhtilâlcinin Not Defteri, Marksistin El Kitabı, Anarşistin Cep Kitabı gibi kaldırım neşriyatından. Bizden önceki nesil hiç bir şey bilmese kusursuz bir Türkçe biliyordu. Bozuk Türkçe ile neşriyat yapmaya kalkanları eskiden Babıâli'ye

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sokmazlarmış, böyle bir cahil tesadüfen Babıâli yokuşunda görülür ve kim olduğu anlaşılırsa yerine göre kâh Süleyman Nazif, kâh Lâstik Sait tarafından dayakla kovulurmuş.

Bütün bu kıyaslamalardan sonra nasıl olur da maziye hasret çekmezsiniz. Ama bu hasret için eskiyi bilmek şarttır. Rahat yaşamak istiyorsanız gününüzü gün etmeye bakın, vaktiyle neler olmuş diye meraklanıp da dünyayı kendinize zindan etmeyin. Bizim okuma kitaplarında, eskiden nasıldı şimdi nasıl oldu diye resimli karşılaştırmalar vardı, onlara bakıp bakıp yaşadığınız devre bin şükredin. Eskiden koca İstanbul'da bir tek futbol stadyumu dahi yokmuş, mekteplerde çocuklara ders öğretecek yerde dayak atarlarmış; kadınları evlerde kilit, dışarıda ise kapalı elbise altında bulundururlarmış, öyle ki bir tek bacak seyredebilmek için çamurlu yol kenarlarında saatlarce beklemek zorunda kalırmışsınız, çünkü ancak o zaman kadınlar eteklerini çamurdan kurtarmak üzere hafifçe yukarı kaldırırlarmış. Eskiden köylüden vergi alınırmış, hattâ saraylarda yaşayan ve adına padişah denen adamlar bile varmış...

Geçmişe dönmemize elbette imkân yok, ama bu demek değildir ki geçmişin faziletlerini artık yaşayamayız. Bizde muhafazakâr denen münevverler de, devrimciler de bugünden ortak olarak şikâyet ediyor ve daha iyiyi bulmaya çalışıyorlar. Muhafazakârlar bu noktada geçmişten ilham aldıkları için daha yerli veya millî çözüm şekilleri ortaya atıyorlar. Devrimciler bugünkü hayat şartlarına göre bir çözüm aradıkları için ilk bakışta daha gerçekçi görünmektedirler, ama onların modern şartlar dedikleri şey daima yabancı memleketlerin hal ve şartları olagelmiştir. Bu yabancı tavrı yaratan başlıca sebeplerden biri de devrimcilerin Türk tarihini, Türk kültürünü bilmeyişleridir. Geçmişi geri getirmek imkânsız olsa bile, geçmişteki bazı şeylerin bugün ve yarın da devam etmemesi için sebep yoktur, eğer böyle olmasaydı devrimcilerden ümidimizi tamamen kesmemiz gerekti. Bilgili, terbiyeli ve ileri görüşlü olmaları bugün için de mümkündür; başlarına kavuk sarmaları veya posta tatarı vasıtasıyla haberleşmeleri şart değildir.

Türk Edebiyatı, Mayıs 1974, S: 29, s. 20-22

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yeni Devletlerde Milliyetçilik ve İktisadî Politika I

"Yeni Devlet", siyasî bağımsızlık kazandıktan sonra modern bir millet olma yolunda çalışan ülkelere verilen genel bir isimdir. Bu tarife göre yeni devletler Birinci ve İkinci Dünya Harpleri'nden sonra ortaya çıkan siyasî üniteleri gösterir; başka ifade ile, bunlar imparatorlukların parçalanmasından doğan ve milliyet unsuruna dayanarak siyasî ve coğrafî hüviyetini kazanan ülkelerdir. Marksist görüş açısından yeni devletler birer eski sömürgedir; iktisadî kalkınma teoricilerinin genellikle kullandıkları bir ifadeye göre ise "az gelişmiş", veya daha nazik bir deyişle "kalkınmakta olan" memleketlerdir. Bunlardan bazıları bağımsız bir devlet halinde yeni ortaya çıkmış olmakla beraber, kültür ve medeniyet bakımından çok eski bir hüviyetleri bulunan -Hindistan, Pakistan, Mısır gibi- ülkeler, bir kısmı ise -Ortadoğu Arap ülkeleri, Afrika devletlerinin büyük çoğunluğu, hattâ İsrail gibi- büyük devletler arasındaki nüfuz mücadelesinin ve yerli bağımsızlık hareketlerinin yarattığı uzlaşmalarla doğmuş olup, kendi kendilerini yaratmak zorunda bulunan ülkelerdir.

Yeni devletlerin en kuvvetli ve yaygın ortak vasıfları milliyetçilik olmaktadır. Zaten bunların bazıları millî bir hüviyete sahip olmanın verdiği inançla bağımsızlık kazanmışlar, öbürleri ise bir devlet olarak ortaya çıktıktan sonra millet olmanın bir zaru-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - http://kitap.tc/yeniorg

ret olduğunu görmüşlerdir. Milliyetçilik bir dış mesele olarak göründüğü zaman yerli kültürün yabancı kültüre -bütün sosyal müesseseleri de dahil olmak üzere- karşı çıkması şeklinde cereyan etmektedir; bir iç mesele olduğu zaman ise asıl iş memlekette millî birliğe engel olacak mahiyetteki kültürel, iktisadî ve sosyal farklılaşmaların asgariye indirilmesidir. Bu iki problemi birleştirecek olursak diyebiliriz ki, milliyetçilik ilk hamlede bir millî birlik ve tecanüsün (homojenlik) kazanılması dâvasıdır. Millet ve milliyet tabirlerinden hiç hoşlanmayan marksist karakterdeki yeni devletlerde bile bu gayret birinci plâna geçmektedir. Ancak, yeni devletlerin birer "millî devlet" olma yolundaki gayretleri bunların ellerindeki imkân ve vasıtalara sıkı sıkıya bağlı bulunduğu için, bu imkân ve vasıtalar bakımından çok farklı olan ülkelerde milliyetçilik politikası da farklı biçimler almaktadır. Biz bu incelememizde bir taraftan milliyetçilik hareketlerinin ortak görünüşlerini ele alırken bir taraftan da aradaki farkların kaynaklarını ve aldıkları şekilleri göstermeye çalışacağız.

Aslında siyaset ilimcisinin veya çağdaş tarih araştırıcısının ilgi sahası olan bu konu üzerinde niçin durduğumuz sorulabilir. Hemen belirtelim ki biz bu meseleleri sırf Türkiye'nin durumunu daha iyi açıklayabilmek için bir mukayese zemini yaratmak, bizim problemlerimizi mukayeseli açıdan ele almak niyetiyle inceliyoruz. Böyle bir metodun ilk bakışta garip görünmesi pek muhtemeldir, çünkü iki veya daha fazla şeyi mukayese edebilmek için bunlar arasında benzerlikler bulmak şarttır ve Türkiye yeni devletler arasında meselâ Suriye ile Irak arasındaki gibi benzerliklerin bulunması akla çok uzak görünmektedir. Türkiye sömürgelikten kurtularak yeni istiklâl kazanmış bir ülke değildir; Türkiye'nin bir devlet olarak yeniliği sadece siyasî rejiminin değişmiş olmasından ve bir kısım idareci ve aydınlarının da bu devlet ve milleti birdenbire doğmuş zannetmelerinden ibarettir. Türkiye'de cumhuriyet kurulmadan önce de Türkler bağımsızdı, millî bir kültürleri ve hemen tek başına temsil ettikleri bir medeniyetleri vardı. Bu bakımdan meselâ Weimar Almanyası nasıl yeni bir devlet değilse Türkiye de yeni değildir. Fakat ülke ve devlet olarak görülen bu devamlılığa rağmen Türkiye kültürel ve sosyal bakımdan geçirdiği büyük değişmeler sonunda "kendine bir hüviyet arayan yeni

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahley.org

devletler" arasına girmiş bulunuyor. Aydınlarının çoğunluğu onu elli yıllık yani Yunanistan ve Bulgaristan'dan daha yeni bir devlet olarak görmektedirler. Bu devletin tarihi ile birlikte dili ve diğer bütün kültürel ve sosyal müesseseleri henüz benliğini bulmamış bir ülke manzarası göstermektedir. Kısacası, Türkiye bugün millî hüviyetini nasıl tesbit edeceğine henüz karar vermemiş, fakat bu kararı şu veya bu istikamette verebilmek üzere çetin mücadelelere girmiş bulunan bir ülkedir. Bu yüzdendir ki biz "yeni devletler"e ait milliyetçilik hareketlerini toptan inceleyerek bazı genel çizgiler tesbit etmek ve bazı teşhisler yapmak istiyoruz; varacağımız neticelerin hemen her noktada Türkiye'yi ilgilendirmesi şart değildir, ama onun meselelerine bakışımızda bize yeni bir derinlik kazandırması beklenir.

MERKEZÎ OTORİTE VE İKTİSADÎ REJİM

Yeni devletlerin bir kısmı Irak ve Suriye gibi yabancı himayesinden, bir kısmı da doğrudan doğruya sömürge idaresinden kurtularak doğmuş bulunuyorlar. Fakat hangi şekil altında olursa olsun, bunlar bağımsızlık kazandıktan sonra kendi meselelerini kendileri halletmek durumundadırlar. Kendi güçleriyle ayakta durabilmek için bir yandan asgarî geçim şartlarını sağlamalı, bir yandan da bütün cemiyeti içine alan geniş çaplı bir reorganizasyon için gerekli imkânları bulmalıdırlar. Bu mecburiyet yeni devletlerin millî bir iktisat politikası takip etmelerini şart kılıyor ki cemiyetin diğer bütün sektörleri bu politikanın ortaya çıkardığı neticelerden etkilenmektedir.

Bağımsızlık hareketleri sırasında iktisadî düşünce sadece yabancıların sömürmesinden kurtulmak gibi bir temennîden ve bir reaksiyondan ibarettir; bu yüzden bağımsız bir millî devletin kurulması için yapılan mücadelelerde marksistlerle marksist olmayan çeşitli grupların işbirliği ettiklerini sık sık görüyoruz. Marksistlerin çok defa ellerinde hazır formülleri bulunmakla beraber bun'ların uygulanması henüz bahis konusu olmadığı için üzerlerinde fazla ciddiyetle durulmaz. Fakat devlet kurulduktan sonra iktisadî meseleler ön plâna geçmektedir. Artık bütün kabahatların yüklenebileceği bir sömürge idaresi veya bir "himayeci

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantoy.org

devlet" yoktur. Üstelik, yabancı kuvvete karşı tesirli olmayan iç muhalefet yerli idareye karşı büyük bir güç teşkil edebilir ve başarısız bir iktidar derhal düşürülebilir. Bütün bu tehlikelerden kurtulmak üzere başvurulan yol bir millî iktisat politikası olmuştur. Bu tabirdeki "millî" kelimesinin milliyetçi düşünceyle sıkı bir ilgisi vardır. Milliyetçilik daima millet denen bütünü gözönünde tuttuğu için milliyetçi politika da bu bütünlüğü bozabileceği düşünülen her türlü zümre -iktisadî sınıflar, meslek grupları, sosyal gruplar vs.- menfaatlarına mümkün olduğu kadar engel olacak şekilde ayarlanır. Bunu yapabilmek için kuvvetli bir merkezî otoriteye ihtiyaç vardır. Devlet milleti bir bütün olarak yeniden teşkilâtlandırmak maksadıyla kendi gücünü en yüksek seviyeye çıkarmaya çalışır, karşısına rakip olarak çıkabilecek organize grupların yaşamasına tahammül edemez. Bütün iktisadî faaliyetler millî bütünlüğü gözeterek hareket eden devletin plânlamasına bağlanmak zorundadır. Bu merkezî plânlamanın mutlaka sosyalist bir plânlama olması şart değildir, fakat sosyalizmin hazır bir örnek oluşu ve mahiyetinde merkezi plânlamanın bulunuşu çok defa sosyalist bir tatbikatın benimsenmesine yol açmaktadır.

Sosyalist olsun veya olmasın, yeni devletlerde merkezî hükûmet otoritesinin iktisadî faaliyete yön vermesi âdeta kaçınılmaz bir netice halinde ortaya çıkmaktadır. Yeni devletlerde teşkilâtlı ve karmaşık bir ekonomi bulunmadığı için, iktisadî meselelerdeki düşünce tarzı ve teklif edilen çözümler de çok defa basit, bütüncü ve iptidai kalır. Bütün geri kalmış ülkelerde insanlar liberalizm-kapitalizm sistemi ile sosyalizm arasında yapılacak bir tercihin kavgası içindedirler. Mesele bu şekilde bir kutuplaşma halinde ele alındığı zaman ise liberal prensiplere dayanan bir kapitalist ekonominin tercih edilmesi imkânsız gibidir, çünkü böyle bir tercih yeni devletlerin varlık sebebine aykırı görülmektedir: Liberal ekonomiye imkân vermek eski sömürgeci veya himayeci devletin hâkimiyetine göz yummak mânâsına gelir. İktisadî gücü çok zayıf olan bir memleket, serbest rekabetin hâkim bulunduğu bir iktisadî sistemi tercih edemez. Kaldı ki liberal ekonomiye karşı takınılan menfî tavır belki iktisadî olmaktan ziyade hissî sebeplere dayanmakta ve bu yüzden çok etkili olmaktadır. Eski sömürgeci devletin temsil ettiği bütün sistemlerin izlerini ortadan kal-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://farfey.org

dırmak bir gaye halindedir, çünkü eski rejime ait bütün müesseselerin yerli halkı sömürmek gayesi etrafında kurulmuş olduğuna dair kuvvetli bir inanç vardır. Marksizmin yeni devletlere oldukça cazip görünmesi belki de bu duygusal reaksiyonları iyi kullanması ve onları başka plânda bir izah şemasına sokmaya çalışmasından ileri gelmektedir.

LİBERALİZM, KAPİTALİZM VE SOSYALİZM

Yeni devletlerin iktisadî rejim seçerken ilk bakışta pek garip görünen bir tezada düştüklerine şahit oluyoruz. Bu tezat şudur: Milliyetçilik siyasî bağımsızlık hareketiyle birlikte Batı kapitalizmine karşı da bir reaksiyon halinde ortaya çıkmaktadır, bu yüzden hem Batı'dan kurtulmak hem de onun gücüne sahip olmak gibi iki gaye milliyetçi hareketlerin temel karakterini teşkil ediyor. Bu gayelerin mantığına göre düşünecek olursak yeni devletlerin batılılar gibi kapitalist ekonomiyi benimsemeleri beklenirdi. Nitekim Osmanlı Devleti, Batı karşısında ayakta durabilmek için onun sistemini denemişti. Fakat yukarıda kısaca belirtmiş olduğumuz sebeplerden dolayı, bir Batı sistemi olan kapitalizm yeni devletler tarafından Batı emperyalizminin vasıtası olarak görülmekte, buna karşılık yine Batılı bir sistem olan sosyalizm Batı'ya karşı bir silah olarak kullanılmaktadır. Hakikatte sosyalizm Avrupa medeniyetinin tarihî bir mahsulüdür, yani o medeniyetin aksaklıklarına karşı yine o şartlar altında bulunmuş bir alternatiftir. Bu yüzden kapitalizmin bulunmadığı bir memlekette onu kurmak ne kadar zor ise sosyalizmi kurmak da en az o kadar zor veya imkânsız olmaktadır.

Batı'nın dışında kaldığı halde ona ait iki sistemden birini seçmek isteyen ülkelerin bu tezadı onların bütün modernleşme gayretlerinde kendini çok derinden hissettiriyor ve birçok sosyalizm şekillerinin ortaya çıkmasına yol açıyor. O kadar ki, değişik sosyalizm uygulamaları memleketin şartlarına uygun bir sistem bulmaktan daha çok, başlangıçta gözü kapalı girişilen bir teşebbüsten kurtulma çabalarına benzemektedir. Sosyalist teoriler dahi bu duruma anlaşılır bir izah bulmuş değillerdir: Kapitalizme karşı tarihin belli bir safhasında ortaya çıktığı ileri sürülen sosyalizm nasıl olur da kapitalizmin bulunmadığı bir yerde kurulabilir veya

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kanlev.org

dış kapitalizme karşı bir iç gelişme teorisi yerine geçer? Bu soru yanı başında daha pek çok mesele getirmektedir ki sosyalizm tatbikatına geçilen yerlerde bu meseleleri çözmek üzere ne yollara başvurulduğunu ileride göreceğiz.

Yeni devletlerde reaksiyoner milliyetçilik anti kapitalist bir iktisat politikasına yol açmasaydı bu devletler kapitalist gelişmeyi deneyecekler miydi? Burada iktisadî problemi milliyetçilik meselesinin bir parçası olarak incelediğimiz için sorunun derinliğine inmek istemiyoruz. Fakat böyle bir soru sorulmaya değer ve alınacak cevap bizi birçok konularda aydınlatabilir. Eğer yeni devlet tabiri içine eski olmakla birlikte az gelişmiş sayılan ülkeleri katarsak, meselâ Latin Amerika devletlerini, o zaman sosyalizmin pek cazip bulunmadığı hallere pekâlâ rastlıyoruz. Fakat Birinci Dünya Harbi'ne kadar Batı hâkimiyetinde veya himayesinde kalmış memleketlerde kapitalizmin benimsenmesi veya işlemesi için gereken hukukî, iktisadî ve siyasî şartlar mevcut değildi. Ortadoğu'nun büyük bir kısmı Osmanlı-Türk İmparatorluğu idaresindeydi; İmparatorluktan koparak istiklâl kazanan ülkeler daha evvel başarısız bir liberalizm teşebbüsü geçirmiş bulunuyorlardı. Yine aynı devletler Birinci Dünya Harbi'nin sonundan 1950'lere kadar Batılıların siyasî himayesinde bir açık pazar hâlinde yaşamış bulunuyorlardı. Liberalizmin yerleşmemesi için ortaya çıkan sebebler ne olursa olsun, Ortadoğu ülkeleri kendi politikalarını bizzat tayin etme durumuna geldikleri zaman artık liberalizmin tarihi kapanmak üzere görünüyordu. Bir tarafta Avrupa devletleri klasik liberalizmi geride bırakarak sosyal güvenlik ve sosyal refah istikametinde yeni bir politika gütmeye başlamışlar, öbür tarafta da sosyalist Rusya ve Çin büyük birer kuvvet olarak ortaya çıkmış bulunuyordu.

Yeni devletlerin çoğu aynı zamanda yabancı hâkimiyetinden de yeni çıkmış oldukları için onların hem sömürgecilikle hem de Lenin'in "yeni sömürgecilik" dediği şeyle mücadele etmeleri gerekiyordu. Sosyalist ülkeler, bilhassa yeni bir bütünleşme formülü bulmuşlar ve böylece sömürgeci devlet ile sömürülen devleti bir çatı altında bütün hâlinde göstermeyi başarmışlardı. Bunun için ellerindeki ideoloji çok müsaitti, hatta belki ideolojiye sahip çıkışlarının belli başlı sebeplerinden biri de bu bütünlüğü koru-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

maktı. Halbuki kapitalizmin böyle kitleyi bağlıyacak veya susturacak bir ideolojisi yoktur; bu sistem kitlelerin hoşnutsuzluğunu ileride kurulacak bir cennet vaadiyle cevaplandırmaya çalışmıyor. Esasen kapitalist sistem bir ideoloji değil bir vakıadır ve insanların vakıalardan sıkılarak teorilere sığındıkları zamanlarda kapitalizm ancak düşman olarak görülebilir. Sosyalizmin eşitlik prensibi herşeyden önce sömürgeci ile sömürge halkı arasındaki bütün psikolojik, sosyal ve hukukî farkları hiç değilse teorik olarak ortadan kaldırıyor. Bu yüzden, uzun yılların ezilmişliği içinde bağımsızlık kazanan ülkelerle birlikte eski büyük medeniyetlerin bugün aşağılık duygusu içinde boğulan aydınları da sosyalizmi kolaylıkla benimsemektedirler. Sosyalizm böylece kapitalist -veya gelişmiş- ülkelere karşı sadece bir mücadele vasıtası değil, aynı zamanda yeni bir dünya görüşü, yeni bir "benlik iddiası" için de temel olmaktadır. Yeni devletlerde sosyalizm ile milliyetçilik arasındaki bağlantı bu noktada ortaya çıkmaktadır: Kendi başına bir varlık olma yolunda eski ve beğenilmeyen nizama karşı bir antitez bulma gayreti. Sömürgeci devletin kapitalist sistemine karşı sosyalizm. Elbette ki bu şartlarda benimsenen bir sosyalizm reaksiyoner milliyetçiliğin tamamlayıcı bir parçası olacak, müsbet ve yapıcı şeylerden ziyade menfi noktalar ihtiva edecektir. Sosyalizm yapıcı bir güç değil, eskinin bütün beğenilmeyen şeylerine karşı bir çeşit kavga taşıdır; eşitliğin nerede bulunacağını araştırmaz, eşitsizliğin getirdiği kötülükleri belirtir; kalkınma için tedbirler getirecek yerde kalkınmanın önünde gördüğü engeller üzerinde durur; başarılı uygulamalardan çok, sonu gelmez doktrin münakaşaları ve iç çekişmelerle vakit geçirir.

Şunu hatırdan çıkarmamak gerekir: Birinci Dünya Harbi'nden sonra, hattâ İkinci Dünya Harbi'nin bitiş yıllarında ortaya çıkan veya kalkınma hareketine geçmiş bulunan memleketlerde sosyalist tercih hiç de gerekli görülmeyebilirdi, nitekim öyle oldu. Fakat soğuk harbin başlangıcından beri bağımsızlık hareketleri ile sosyalizm bir arada düşünülmektedir. Yine unutmamak gerekir ki yeni devletlerde sosyalizm sırf bir iktisadî kalkınma yolu olmaktan çok başka mânalar ifade etmektedir. Merkezî planlama ve devlet sermayesi ile yürütülen bütün sistemlere sosyalist adı verilmesi de bunu gösteriyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

SOSYALİZMİN ÇEŞİTLERİ VE TATBİKATI

Yeni devletlerde bir değil pek çok sosyalizmler vardır; marksist sosyalizm ise bunlar arasında en az rastlananıdır. Silahlı bağımsızlık mücadeleleri sonunda kurulan devletlerde marksist (yani komünist) ton ağır basmaktadır; buna karşılık, sömürgeci devlet tarafından barışla bağımsızlık verilen ülkelerde veya himayecinin aradan çekildiği yerlerde marksist sosyalizm bir muhalif hizip hareketi halinde kalmaktadır. Bu ikinci tipe giren ülkelerde görülen şey aslında merkezî otoritenin siyasî ve iktisadî bakımdan kuvvetlendirilmesi için alınan iç tedbirlerle birlikte dış politikada da komünist bloka bir yaklaşma hareketinden ibarettir.

Savaşla bağımsızlık kazanan ülkelerde marksizmin ağır basması oralarda bağımsızlık hareketinin genellikle marksist bir karakter kazanmasından ileri gelmektedir. Hakikatte ülkede hâkim olan batılı devlet arkasında kendi tipinde bir siyasî ve iktisadî rejim bırakmayı tercih etmekte ve böyle bir zemin bulduğu an kolaylıkla çekilmektedir. Yerli bağımsızlık hareketlerinin marksist karakterli olması halinde bunlar hem kendi halklarına hem de sömürgeci kuvvete karşı ancak kuvvet yoluyla karşı çıkabilmektedirler. Marksist sosyalizmin bir başka iktidar yolu da sömürgecinin çekilmesinden sonra kurulan zayıf hükümetlerin darbe ile devrilmesi olmaktadır. Bugünkü geri kalmış ülkelerin çoğunda sosyalistler iktidarı yabancı bir devletten değil yerli hükûmetlerden almışlardır.

Bağımsızlık hareketlerinin her yerde -marksist olanlar dahil- yerli veya milliyetçi bir karakter göstermesine karşılık, sosyalist bir iktidar kurulduğu zaman en büyük meselelerden biri milliyetçilikle sosyalizmi uzlaştırmak oluyor. Marksist bir beynelmilelcilik bugün artık komünist ülkelerde bile inanılan bir prensip olmaktan çıkmıştır; her ülke kendi yolunu eğer Rusya veya Çin'in işgal bölgesinde değilse, istediği gibi çizmekte veya hiç değilse bunun mücadelesini yapmaktadır. Sosyalizmin birçok çeşidinin çıkması da milliyetçilik prensibinin kendini çok kuvvetle hissettirmesinden, sosyalizmi bile ikinci plânda bırakmasından ileri geliyor. Arap Sosyalizmi, Afrika Sosyalizmi gibi milletlerarası mânâ taşıyan isimler hakikatte birtakım dışa dönük milliyetçi ha-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

reketlerin kamufle edilmesi için ortaya atılmış, yeni sosyalist emperyalizmlerin kurulması çalışmalarında birer maske olmuştur. Nasır'ın, Nukrumah'ın, Ben Bella'nın asıl gayeleri kendi ülkelerini bu türlü "birlik"lerin merkezi haline getirerek güç kazanmaktı; Küba sosyalizminde bile bu dışa açılma gayesinin pek çok örneklerine rastlanıyor.

Yeni devletlerde sosyalizm Batı eğitimi görmüş bir münevver elitin emelleri ve kabiliyetleriyle cemiyetin geleneksel yapısı arasındaki çatışmanın doğurduğu sonuca göre her yerde ayrı bir şekil almaktadır. Fakat bu ülkeler arasındaki sosyalizm tatbikatının elbette birtakım ortak yanları vardır. Belki yeni devletleri bazı gruplara ayırarak bu grupların kendi içlerindeki benzerlikleri daha kolay görebiliriz. Bunlar arasında en çok dikkati çekenler Avrupalı sömürgecilerin kalkınma için esas olacak bir iktisadî enfrastrüktür kurmuş olduğu ülkelerdir ki Mısır, Cezayir, Hindistan, Gana bunlar arasındadır. Böyle bir enfrastrüktüre sahip bulunmayan bazı ülkeler ise petrol ve tabiî gaz gibi zenginlik kaynakları sayesinde sanayileşme hamlesine girmiş bulunuyorlar. Nihayet, yoksulluğu nasıl yenecekleri belli olmayan ve çoğu Afrika'da bulunan birtakım yeni devletlere rastlıyoruz. Önümüzdeki makalede seçilmiş bazı örnekler alarak buralardaki sosyalizm uygulamasının neticelerini ve aynı ülkelerde milliyetçilik hareketinin iktisadî politikayla olan münasebetlerini gözden geçireceğiz.

II

Yetişmiş bir elite ve bol kaynaklara sahip bulunan yeni devletlerden biri de Mısır'dır. Mısır onaltıncı yüzyılın başlarından ondokuzuncu yüzyıl sonuna kadar Osmanlı idaresi altında bir eyalet olarak yaşamış, sonra İngiliz sömürgesi olmuş, İngiliz nüfuz ve himayesi altında bir krallık devri yaşamış ve nihayet ihtilalci subayların krallığı devirmeleri üzerine bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkmıştır. Böylece Mısır yirmi yılı aşkın bir zamandan beri Marksistlerin tam bağımsız adını verdikleri tipe giren bir ülke halinde yaşamaktadır.

Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinden de çok önceleri idareci bir elit ile yoksul fellah kitlesi arasında derin bir ayrılık bulunu-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yordu; bu ayrılık günümüzde bile büyük ölçüde devam etmektedir. Memleketin çok verimli topraklara sahip bulunması, zengin petrol yatakları ve nihayet dünya coğrafyasında işgal ettiği yer gözönünde tutulunca sosyal bünyesindeki bu tezat daha çok göze batar bir hale gelmektedir. Gerçekten, yabancı kültürü ile yetişmiş olan, yabancılarla devamlı ticarî ve kültürel münasebetleri bulunan Mısırlı üst tabaka ile kaderi binlerce yıldır değişmemiş köylü arasındaki tezat Brahmanlarla Paryalar arasındaki tezadı andıracak kadar büyüktü. Bu ayrılıklar devam ettiği müddetçe Mısır'ın ne millet olmasına ne kalkınmasına ne de bağımsız kalmasına imkân vardı. Üstelik Mısır'ın okumuş ve müreffeh üst tabakası kök olarak da kozmopolitti, çoğu Mısır'da yaşayan yabancı asıllı ailelerdi.

Nasır'ın idare ettiği genç subaylar hareketi iktidara geldiği zaman Mısır'ın yeni rejimi milliyetçiliği prensip edinmiş ve bütün reformları bu açıdan yapmaya başlamıştı. Nasır önce hem Mısır'ın millî birliğine bir engel olarak gördüğü hem de kendi iktidarına rakip olmasından korktuğu aristokrasiyi ortadan kaldırdı. Eski üst tabakanın Mısır hayatındaki yeri elinden alınırken bütün yabancı mallarının ve işletmelerinin devletleştirilmesi bu radikal hareketi tamamladı. İlk bakışta tam bir sosyalizm gibi görünen bütün bu tedbirler Nasır'ın milliyetçilik anlayışının birer neticesiydi. Nitekim onun 1952'de yayınlanan "İhtilalin Felsefesi" adlı kitabında bütün ağırlık iktisadî rejim meselesinden ziyade Arap milliyetçiliğine verilmiştir. Başlangıçta Nasır sosyalizminin adı bile Arap Sosyalizmidir; Nasır dışa doğru daireler halinde Mısır, Arap ve İslâm kardeşliğinden, Arap ve Afrika birliklerinden bahseder.

Nasır'ın ve dolayısiyle Mısır devrim hareketinin milliyetçiliği 1952'den sonraki yıllarda yavaş yavaş Marksizme kaymış ve Nasır 1962'de yayınlanan "Millî Misak" adlı kitabında mülkiyetin tamamen devlet eline geçmesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre sınıf mücadelesi tarihin kaçınılmaz bir gereğidir, bu mücadelede bütün işçiler, köylüler ve devrimci aydınlar el ele vereceklerdir. Nasır bunlara "Halk Güçleri" adını verir. Halk güçleri devrimci bir çatı altında -yani Nasır'ın Arap Sosyalist Birliği adlı partisinde- birleşmelidir.

Mısır ihtilali bankaları, sanayii, ticareti ilh. hep devletleştir-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dikten ve büyük mülkiyeti ortadan kaldırdıktan sonra sahne dışında kalan eski üst tabakanın yerini doldurmak ve ülkenin bütün işlerini yürütmek için yeni kadrolar bulmak zorundaydı. Mısır'ın iyi eğitim görmüş tecrübeli üst tabakası ortadan çekilince bir "yeni sınıf" doğdu. Yeni sınıf rejimin ayakta kalabilmesi için gerekli olan subaylar, yüksek bürokratlar ve gizli polis teşkilatından meydana geliyordu. Rejime sadakattan başka hiçbir meziyeti bulunmayan bu adamlar kendilerine tanınan haklar ve gösterilen müsamahayı alabildiğine istismar ederek servet sahibi olmanın yolunu tuttular. Mısırlı subaylar akşam kışladan çıkar çıkmaz sivil elbise giyerek ticarethanesinin başına geçiyordu. Mısır-İsrail savaşlarındaki feci mağlubiyetler bu laçka sistemin içyüzünü ortaya çıkarmıştı, ama Nasır için dönüş yok gibiydi. Rejimin bekçileri yine kaldı, bilgi ve maharet isteyen işler ise bilhassa Rusya'dan getirilen teknisyenlerle kapatılmaya çalışıldı. O kadar ki, Nasır'ın son günlerinde Mısır'da âdeta bir Sovyet teknisyenleri kolonisi teşekkül etmişti.

Mısır uzun süren bir Nasır rejimi içinde eskiye nisbetle hayli modernleşti, fakat bu modernleşmenin pahası çok ağırdı. Nasır sosyalizmi ülkede hiçbir gelişme yaratmaya muvaffak olamadı, ancak Nasır'ın Doğu ile Batı arasında bir çeşit şantaj politikası takip ederek hem Rusya hem de Amerika'dan aldığı büyük yardımlar -ve dolayısiyle büyük borçlar- sayesinde Mısır'ın çehresi biraz değişti. Bu borçların büyük bir kısmı ise harp malzemesine ve Nasır'ın Arap memleketlerinde nüfuz kurmak için yaptığı harcamalara gidiyordu.

Nasır'ın bütün gayretleri arkasında dışa dönük ve yayılmacı bir milliyetçilik siyasetinin bulunduğu muhakkaktı, fakat bu siyasetin Marksist bir sosyalizmle yanyana gidemiyeceği âşikârdı. Bazı Batılı müşahitler Nasır sosyalizmi altındaki Mısır'ın Üçüncü Napolyon Fransasına veya Mussolini İtalyasına benzediğini söylüyorlar ki bu doğrudur. Mısır'la Sovyetler Birliği arasındaki yakın münasebetler rejimi marksizme doğru gitgide zorluyor, Nasır'ın askerî rejimini Marksist formüle uydurmak hususunda azami gayret gösteriliyordu. Milliyetçi bir burjuvaziye dayanan Nasır idaresi Sovyet teorisyenleri tarafından kitabına uyduruldu; işçi sınıfının gelişmediği ülkelerde ilerici güçler sosyalizme gi-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kanley.org

den yolu açacaktı. Fakat bu yolun açılması için Mısır'ın ilerici güçleri şu şartları gerçekleştirmeliydi: Sovyetler Birliği'yle kuvvetli bağların kurulması, batılı emperyalistlere karşı çıkılması, komünist partilerinin kurulmasına müsaade edilmesi, toprak reformu yapılması, bütün büyük sanayiin devletleştirilmesi, ilh.

Dikkat edilirse, yukarıdaki talepler Sovyetler Birliği'nin yardım vaadettiği bütün ülkelere yapılan standart taleplerdir; Türkiye'de de Sovyet taraftarları her hükümetten bunların yapılmasını isterler. Mısır Sovyetler'in bu istekleri karşısına çıkacak durumda değildi, daha doğrusu Arap milliyetçiliğinden de sosyalizmden de vazgeçemiyordu. Kruşçev Mısır seyahati sırasında Nasır'ın bu politikasından hiç hoşlanmadığını ima etmiş, hatta bir defasında proletarya kardeşliğinin Arap kardeşliğinden daha önemli olduğunu sert bir dille belirtmişti. Fakat Sovyetler Birliği sonraları milliyetçiliğin açıkça karşısına çıkmanın doğru olmadığına karar vermiş, Mısır ise ona birçok noktalarda gerekli gördüğü tavizi vermekten kaçınmamıştır. İki tarafın da bu zaruretleri tanıması üzerine Sovyet teorisyeni Mirski'nin formüle ettiği ve Mısır, dolayısiyle bütün geri kalmış ülkeler için geçerli sayılan yeni model ortaya çıktı: Geri kalmış bir ülke Sovyetler Birliği'nin yardımları sayesinde iktisadî kalkınmasını gerçekleştirerek "kapitalist olmayan yollardan" sosyalizme geçebilir. Bu ülkelerin kendi hallerine bırakılarak bir kapitalist gelişme merhalesinden geçmeleri şart değildir. Diğer taraftan Nasır'ın en yakın adamlarından Kemaleddin Rifkat da Arap Birliği Konferansı'nda (Cezayir, 1964) milliyetçilikle sosyalizmin ayrılamayacağını, ancak milliyetçiliğin sosyalist bir muhteva kazanması gerektiğini belirterek fiilî duruma teorik bir temel kazandırmaya çalışıyordu.

Sovyetler Birliği'nin milliyetçilik karşısında esnek bir tavır takınması ve milliyetçi esaslara dayanan bağımsızlık hareketlerini desteklemesi ona çok şey kazandırdı. Bilhassa Mısır'da bir çeşit askerî diktatörlük demek olan Nasır rejiminin sosyalizm adına desteklenmesi çok önemli tavizler alınmasına imkân vermişti. Bu tavizlerin en büyüklerinden biri Nasır'ın -Sovyetlerden gelen istek üzerine- hapisteki bütün komünistleri affetmesi ve onlara devlet elindeki Mısır basınında iş vereceğini vaadetmesi idi. Gerçekten, Kruşçev'in isteği ve Nasır'ın kabulü ile Mısır basını hapisten

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

çıkarılmış komünistlerin eline geçti. Basından komünistlerin uzaklaştırılması ve tekrar hürriyet havasının gelmesi ancak Enver Sedat idaresinin yakın yıllarında mümkün olmuştur.

Mısır, Nasır tipi milliyetçilikten birşey kazanmadığı gibi sosyalizmden ve sosyalist blokla sıkı münasebetlerinden de zararla çıktı. Fakat bu politikadan bir dönüş yapılabilmesi için önce o politikanın şampiyonunun aradan çekilmesi şarttı. Nasır öldükten sonra Mısır yine milliyetçi Arap âlemine dönük bir politika yürütmeye devam etti. Sedat idaresindeki Mısır artık Marksist değildir; Marksist rejimin yıllardan beri açtığı yaraları sarmakla meşguldür. Artık Mısır'ın bütün pamuk mahsulü silahlanmak yolunda Sovyetler Birliği'ne ipotek edilmiyor. Mısır siyasî ve sosyal hayatına sokak sloganları yerine gerçekçilik hakim olmaya başlamıştır. Aynı gerçekçiliğe Mısır'ın milliyetçilik anlayışında da rastlanıyor. Mısır Arap dünyasının öbür ülkelerinde sosyalist ihtilaller tertiplemek gibi maceralardan vazgeçmiştir; devamlı bir İsrail tehlikesi körükleyerek civardaki Arap ülkeleri üzerinde nüfuz kurmak veya iç huzursuzlukları bu bahane ile baskı altında tutmak hevesi de kalmamıştır. Bununla beraber Mısır yine ülke içinde olduğu kadar dışarıda da Arap milliyetçiliği davasına sahip bulunmaktadır.

Çeyrek yüzyıllık maceradan elde ne kalmıştır? Mısır milliyetçilikle işe başladı, sonra marksist oldu, sosyalist politikasının her sahada getirdiği acı tecrübelerden sonra akılcı bir yol tutarak sosyalizmden ve Sovyet blokundan vazgeçip milliyetçiliğe döndü. Sosyalist olmasaydı ne kazanırdı bilemeyiz, ama muhakkak ki bugünkü kayıplarına uğramazdı.

CEZAYİR

Cezayir yüz yılı aşkın bir sömürge devrinde Fransız kültürünün olduğu kadar teknolojisinin de oldukça büyük tesirinde kalmıştı. Fransa'da tahsil gören ve Cezayir gibi bir memleket için sayıları hayli kabarık olan aydınlar bağımsızlık savaşı boyunca milliyetçilikten istifade ettiler, fakat milliyetçilik onlara kitleleri harekete geçirmeye yarayan bir duygudan fazla şey ifade etmiyordu. Bu adamlar Fransa'da yetişen fakat o kültürün dışında kalan bütün

Ücretsiz PDF kitap Arşivi - https://rantey.org

yabancılar gibi sosyalist muhitlerde gelişmişler ve sosyalist fikirlerle dolmuşlardı. İlk bakışta Avrupalı beyazdan ayırdedilmelerine yolaçan renkleri belki onlara sadece sosyalist değil, aynı zamanda Cezayirli olduklarını daima hatırlatıyordu. Bununla beraber Cezayirli aydınlar ülkelerini sadece beyaz sömürgeciden kurtarılması gereken ve kendilerini hazmedebilecek olan bir yer gibi gördüler. Çokları yerli kültürden iyice kopmuşlardı, Cezayir kurtuluşunun lideri ve ilk Cezayir Başkanı Ben Bella ana dili olması gereken Arapçayı bilmiyor, Fransızca konuşuyordu. Belki de Cezayirli kurtuluş liderlerinin nutukçu birer sosyalist olarak yetişmelerinde Fransız sol geleneğinin büyük tesiri olmuştur.

Cezayir bağımsızlığını kazandığı andan itibaren Ben Bella'nın sosyalist programı iki istikamette tatbikata konuldu. Bunlardan birincisi siyasî bir programdı ve Asya ve Afrika'nın milliyetçi-sosyalist (veya devrimci) ülkelerinden müteşekkil bir blok meydana getirilmesi gayesini güdüyordu: Ben Bella Cezayir'i bu blokun en itibarlı ülkesi haline getirmeye karar vermişti. İkinci program iktisadî sahada bir sosyalizm tatbikatıyla ilgiliydi.

Cezayir iktisadî kalkınma konusunda ilk iş olarak Fransız idaresi devrinden kalan iktisadî yapıyı ortadan kaldırmayı hedef edindi. Sanayi tesislerinden sinemalara kadar Fransızların elinde ve idaresinde bulunan herşey devletleştirildi. Bilhassa sanayideki devletleştirmeler hükûmetin eline büyük bir güç veriyordu, fakat Cezayir bunlardan istifade edebilecek bir durumda değildi. Yabancı sömürücülüğünün canlı örnekleri sayılan ve Cezayir iktisadiyatının alt yapısını teşkil eden tesisler devlet eline geçince bu faaliyetlerle ilgili bir milyon Fransız ülkeyi terkederek Fransa'ya dönmüştü. Büyük çiftliklerin işletilmesi de aynı şekilde imkânsız hale gelmiş, sadece Fransızlarca işletilmeye devam edilen petrol tesisleri yeterli kapasite ile çalışır olmuştu. Böylece, bir yıllık bir tatbikattan sonra Cezayir sosyalizmi iflasla neticelendi. Bu iflasın siyasî sahadaki akisleri ise iktidar değişikliğine kadar büyük hadiselere yol açtı.

İktisadî sıkıntısı gitgide artan ve demokratik gelenekleri zayıf olan her memlekette görüldüğü gibi, Ben Bella idaresi ayakta kalabilmek için gitgide sertleşmeye, bir takım ideolojik aldatmaca yolları bulmaya yöneldi. Ben Bella içeridek iktisadî ve sosyal

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

başarısızlığını bir dış politika başarısı ile kapatmaya çalışıyordu. Kendi şahsı etrafında bir çeşit efsane yaratılması için büyük paralar sarfetti; yapturdığı propagandaya göre Ben Bella Cezayir'i her bakımdan yüceltecek büyük bir liderdi, ama birtakım çıkar çevreleri bu büyük adamın sosyalist planlarını engellemeye çalışıyordu. Böylece içerideki muhalefeti sindirirken bir yandan da dünya çapında gösteriler düzenleyerek şöhretini arturmaya çalıştı. Sonradan yapılan açıklamaya göre, Afrika-Asya Ülkeleri Konferansının Cezayir'de toplanması uğrunda (1965) tam onbeş milyar frank harcamıştı.

Ben Bella'nın bir hükûmet darbesiyle ortadan kaldırılmasından bu yana Cezayir büyük bir gelişme göstermiş değildir, hâlâ petrolden elde ettiği yüksek gelirle ayakta duran bir ülke manzarası vermektedir. Ama Cezayir artık içeride ve dışarıda büyük ölçüde 'lafazanlık'a dayanan bir sosyalizm hevesinde de değildir. Ben Bella'nın milletlerarası blok politikasına karşı sonraki idare Arap milliyetçiliğine öncelik vermiş bulunuyor. Mamafih bu Arap milliyetçiliğinin Cezayir sınırlarını aşan bazı tezahürlerine rastlansa bile yeni Cezayir dıştan ziyade iç meselelere eğilmiş durumdadır.

GANA

Gana bağımsızlığını kazanıncaya kadar bir İngiliz sömürgesiydi. Fakir bir memleket olmakla beraber tropikal Afrika'nın en gelişmiş ülkesi sayılan Gana, Kwame Nkrumah'ın liderliğinde geçirdiği bir sosyalizm tecrübesi sonunda sömürge devrindekinden de kötü bir duruma düşmüştür.

Gana bağımsızlığını barışçı yollardan kazandı. Ülkenin lideri Nkrumah tahsilini İngiltere'de yapmış ve Gana bağımsızlığında başlıca rolü oynamış bir aydındı. Nkrumah bir hıristiyan-sosyalist olarak işe başladı, yavaş yavaş Leninizme kayarak orada karar kıldı. Yazdığı kitaplarda felsefî ve siyasî esasları anlatılan bu ideoloji Marksizm-Nkrumahizm adını almıştır. Nkrumahizm Gana'nın meselelerinden ziyade bütün Afrika'yı içine alan bir birliğin meselelerine yönelmiştir. Bu yüzden Nkrumah Pan-Afrikanizm ideolojisinin önderlerinden sayılır. Bazı yorumcular Gana'nın küçüklüğü ile Nkrumah'ın emellerinin büyüklüğü arasın-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

daki tezattan dolayı böyle bir paradoksun çıktığını söylemektedirler. Gerçekten, Nkrumah gibi geniş ufuklu ve hırslı bir adam ancak Gana'nın çetin problemlerini görmezlikten gelmek suretiyle kendini tatmin edebilirdi. Tek mahsul (kakao) ziraatine dayanan bir ülkenin kalkınabilmek için emeli yüksek politikacılardan ziyade rasyonel düşünen mütevazı teknisyenlere ihtiyacı olabilirdi. Nitekim Nkrumah yurtiçi kalkınma hamlelerinin hepsinden tam bir başarısızlıkla çıktı ve tıpkı Ben Bella gibi yurtdışı politikada zaferler kazanmayı denedi.

Nkrumah sosyalizmi tam bir despotizm halinde gelişti. Devlet Başkanı kendisini Gana'nın ve Afrika'nın büyük kurtarıcısı olarak görüyor, şahsını bir ilah yapmak için her vasıtayı kullanıyordu. İlk iş olarak memleketin her tarafına heykellerini diktirmeye başladı. İç huzursuzluklara meydan vermemek için kendi partisini tek parti haline soktu, kendisini de değişmez lider ilân etti. Nkrumahizm ideolojisinin ilkeleri Gana vatandaşının temel eğitim konusu oldu. Öğretmenlerinin çoğunu Doğu Almanya ve Çekoslovakya'dan getirdiği birtakım parti okulları kurdu ve buralarda sadece kendi itibarını, Pan-Afrikanizm ideolojisini yaymak üzere kullanılacak olan adamlar yetiştirmek için milyonlarca lira harcadı. Gana İngiliz Milletler Topluluğu içindeydi ama kısa zamanda Sovyet Rusya'nın bir uzantısı haline gelmişti. Bir taraftan Çin'le yakın münasebetler geliştiriliyordu; nihayet Nkrumah'ın yardım almak üzere Çin'e gittiği bir zaman (1966) ülkede hükûmet darbesi oldu ve Nkrumah'ın sosyalist rejimi yıkıldı. Gariptir ki, kendisini ilahlaştıran ve her tarafa heykelini diktiren bu adam devrildikten sonra kısa zamanda hafızalarından bile silinivermiştir.

Töre, Aralık 1975, S: 55, s. 22-28; Şubat 1976, S: 57, s. 11-16

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ziya Gökalp ve "Türkçülükte Din" Meselesi

Türk milliyetinin bütün unsurları gibi dinin de yeni Türk hayatındaki yerini ilk defa Ziya Gökalp anlatmıştır. Gökalp'ın gerek makalelerinde, gerekse şiirlerinde dinle ilgili parçalar büyük bir yekûn teşkil eder, fakat onun din anlayışı hâlâ münakaşa konusu olmaktan kurtulamamıştır. Milliyetçilik bir dogmatik sistem olmadığı için, ne kadar âlim olursa olsun bir tek kişinin görüşleri herkesin uymak zorunda bulunduğu birer prensip veya kanun sayılamaz; bu yüzden Türk milliyetçiliği içinde dinin yeri hakkında bir kanaat edinebilmek için Ziya Gökalp'a bakarak hüküm vermek elbette bahis konusu değildir. Ancak, Gökalp'ın yazıları üzerinde dikkatli bir araştırma yapıldığı takdirde pek çok münakaşaların büyük ölçüde yersiz anlaşmazlıklardan ibaret bulunduğu görülecektir. Böyle bir araştırmanın sadece Gökalp üzerindeki tereddütleri gidermekle kalmayıp, din ile milliyet arasındaki münasebetleri öğrenmek isteyenler için de çok faydalı olacağını düşünüyoruz.

*
**

Gökalp, Türk milliyetçiliğinin her sahada hangi prensiplere dayanması gerektiğini "Türk Yurdu'nun Esasları" adlı kitabında topladığı görüşlerde açıklamıştır; bu yüzden Türk aydınlarının çoğu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://kanlioy.org

gerek Gökalp'ın fikirlerini gerekse Türkçülük denen cereyanın ne olduğunu öğrenmek için bu kitaba başvururlar. Gerçekten, o zamana kadar düşüncelerini dağınık makaleler, ders notları, konferanslar, sohbetler ve şiirler halinde yaymış bulunan Gökalp, "Türkçülüğün Esasları" ile ilk defa bütün bu görüşlerini derli-toplu bir bütün haline getirmiştir. Fakat dikkat edilirse, Türk milliyetçiliğinin bu temel eserinde dinle ilgili olarak sadece 'Dinî Türkçülük' başlığı altında birbuçuk sahifelik bir kısım bulunduğu görülür. Bu kısımda Gökalp dinî Türkçülük denince "din kitapları ve hutbelerle va'zların Türkçe olması"nı anlamaktadır; öyle ki, Türkçülükte din meselesi onun için bir dil meselesinden ibarettir. Bu düşüncesiyle Ziya Gökalp'ı Cumhuriyet devrinin lâik inkılâpçılarından ve hattâ dinde reform yapmak isteyen din-dışı aydınlardan ayırdetmek çok güçtür. Ziya Gökalp çapında bir sosyolog ve mütefekkirin Türkiye'deki en büyük problemlerden birini birkaç paragraf içinde âdeta 'geçiştirmesi' akla birtakım ihtimaller getirmektedir; bu ihtimallerden en kuvvetlisi de o günkü siyasî atmosferin 'dinî Türkçülük' konusunda ihtiyatlı davranmayı gerektirmesidir. Pek mümkündür ki Ziya Gökalp yaşasaydı bu konuda eksik, hattâ boş bıraktığı noktaları etraflı bir şekilde ele alacaktı. Bir politikacı veya devlet adamı "din ile devlet ayrı şeylerdir" diyerek basit bir kaçış yolu bulabilir ve probleme karşı ilgisiz kalabilirdi; ama bir sosyologun, hele yeni bir cemiyet tipi üzerinde sistemli fikirler yürüten bir mütefekkirin başlıca işlerinden biri yeni Türkiye'deki din hayatının nasıl olacağını düşünmektir. İşte bu yüzdendir ki Gökalp'ın dinî Türkçülük üzerindeki fikirlerini "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinden değil de, ondan hemen önce yazdıklarından çıkarmak zorunda bulunuyoruz. Bu kaynaklardan başlıcaları "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" ve Küçük Mecmua'nın beşinci sayısında yayınladığı "Dine Doğru" adlı makaledir. Bilhassa bu sonuncusu Türk okuyucular tarafından hemen hiç bilinmediği için, Gökalp'ın Ankara'ya gelişinden biraz öncesine kadar sahip bulunduğu fikirleri göstermek bakımından çok önemlidir ve etraflı bir tahlil gerektirmektedir*.

(*) Metinde parantez içinde DD şeklinde yapılan atıflar Küçük Mecmua beşinci sayıdaki Dine Doğru adlı makaleyi, TİM ise Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak adlı eseri göstermektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

*
* *

Gökalp'ın bir sosyolog olarak din hakkındaki fikirleri, herkesin işittiği gibi, Durkheim'dan gelmektedir. Biz bu pek tekrarlanan nokta üzerinde yeniden duracak değiliz, sadece Durkheim sosyolojisinin iki ana çizgisini bir daha hatırlatmak istiyoruz. Birincisi, Durkheim'a göre cemiyet hayatının temeli din hayatıdır; bütün sosyal müesseselerin, hattâ düşüncemizdeki mantık kalıplarının temeli dinde bulunur. İkincisi, Durkheim Comte'dan gelen bir pozitivist zihniyete sahiptir; o da Comte gibi kendi devrindeki batı dünyasının artık din birliği yoluyla ayakta tutulamayacağını, cemiyetin son tekâmül merhalesinde pozitivist düşünceye ulaşmış bulunduğunu, bu düşüncenin cemiyet tarafından benimsenmiş olmakla tıpkı din gibi kutsal bir mahiyet kazandığını düşünüyordu. Ziya Gökalp'ın yazdıklarını okurken bu iki noktayı daima hatırda tutmak gerekir. Şu farkla ki, Gökalp bütün hayatında dinî ve mistik inançların tesiri altında kalmış bir insandır; Durkheim'ın pozitivist bir kafa ile sadece bir sosyal realite olarak incelediği din onun vicdanında daima akisler ve çatışmalar yaratmıştır. Bu son nokta Gökalp'ı inceleyecek bir psikolog için ilgi çekici bir araştırma konusu olabilir, fakat biz şimdi sosyologumuzun bir ilim adamı ve bir mütefekkir olarak din hâdisesini nasıl gördüğünü araştıracağız. Bunu yaparken dikkatlerimizi iki nokta üzerinde toplamakta fayda vardır: 1) Gökalp dinin cemiyetteki yeri hakkında ne düşünmektedir? 2) Gökalp İslâm dininin Türk cemiyeti içindeki yeri hakkında ne düşünmektedir?

Gökalp'a göre bir cemiyetin hayatı birtakım kıymetler etrafında yapılan faaliyetlerden ibarettir. Sosyal kıymetler arasında aşağıdan yukarıya doğru bir mertebe sırası vardır: En aşağıda iktisadî kıymet (ucuz-pahalı), sonra ilmî kıymet (doğru-yanlış), sonra estetik kıymet (güzel) ve en yukarıda da ahlâkî kıymet bulunur. Bu sıralamaya göre her kıymet sahasında çalışan insanların yaptıkları işler, yukarıya doğru çıkıldıkça, öbürlerinin yaptıklarından daha kıymetli olur. İlim adamının çalışması iktisadî kıymet yaratan insanın çalışmasından daha yukarı seviyededir; dehanın yarattığı estetik kıymet ilmî hakikatten daha yüksektir; ahlâkî kıy-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tanitey.org

met ise "iyi" ve "güzel"den de kıymetlidir. Fakat başka bir kıymet daha vardır ki, bütün manevî kıymetleri ihtiva ettiği gibi, ahlâk da onun içindedir, dolayısiyle en yüksek sosyal kıymet odur; mukaddes kelimesi ile ifade edilen dinî kıymet.

Din ahlâktan da üstündür, zaten kutsal olan her şey mutlak surette iyidir. "Ahlâk bir insanı ancak fazilete kadar yükseltebilir, din ise evliyalık nâmını verdiğimiz kutsal makama çıkarır." Evliya mertebesindeki insanlar bizim ruhlarımızı "melekâne ahlâk" dediğimiz şeye yükseltirler; maddiyatla uğraşanlar, yani iktisadî kıymet sahasında çalışanlar insanların ruhlarını yüceltemezler. Din sadece ahlâkın üstünde olmakla kalmaz, o aynı zamanda estetik kıymetin de üzerindedir. En yüksek estetik kıymetler din sahasında yaratılmış olanlardır; zaten güzelin kökü kutsaldadır. İlmî kıymete gelince, dinî kıymet onun ulaştığından daha ileride hakikatleri kavramaktadır. İlim hakikatleri bulmak için mantık ve metod kullanır, dinin idrak vasıtası ise sezgidir. Gökalp'ın "mükâşefe, murakabe, hal" tâbirleriyle belirttiği sezgi ve içe bakış metodları herkesin kullanabileceği yollar değildir, bu yolları ancak evliya mertebesindeki kimseler kullanır. Sıradan insanlar için bunlar anlaşılmaz şeylerdir.

Gökalp bu açıklamalardan sonra dinin ferdî şahsiyet bakımından önemi üzerinde durmaktadır:

"Hülâsa, din bazı insanları evliyalık mertebesine çıkarmakla onlara fevkalbeşer bir metanet, sabûrlık, bir şefkat ve fedakârlık veriyor... Bu yüksek ferağ ve sekinetin daha zaif bir derecesi ekser mü'minlerde de mevcuttur. Bütün hayatlarında kuvvetli bir seciye gösteren insanlar umumiyetle çocuklukta dinî bir terbiye alanlardır. Çocuklukta din terbiyesi almayanlar ölünceye kadar şahsiyetsiz kalmaya, iradesiz ve seciyesiz yaşamaya mahkûmdurlar... Filhakika, Allah'a tevekkül eden bir lâhza mahrum kalmaz, bir dakika bedbin olmaz, hiçbir düşmandan korkmaz, hiçbir kedere mağlûb olmaz, daima meserret, huzur, saadet içinde yaşar." (Dine Doğru)

Fakat Gökalp'ın asıl gayesi dinin ferdî hayattaki rolünden ziyade cemiyet hayatındaki tesir ve önemini belirtmektir. Dinî kıymet sahasında fert olarak bize en yüksek şahsiyeti verenler evliya mertebesindeki kimselerdir, fakat onlar cemiyete şahsiyet ve-

remezler. Cemiyetlere şahsiyet veren yine dindir, ancak burada evliyanın rolü biter, peygamberin rolü başlar. Gökalp burada İslâm geleneğindeki "velâyet ve nübüvvet" ayırımından hareket ediyor ve peygamberlerin hem Hakk'a hem halka yönelmiş olduklarını belirtiyor. Peygamberler Allah'tan vahiy alan, Allah tarafından vazifelendirilmiş olan kimselerdir. Onlar cemiyetleri kurtarırlar. Bu yüzden peygamberlerin kitapları, sünnetleri (gelenekleri) ve teşkilâtları vardır. Onlar cemiyeti terbiye ettikleri için ferdî ruhları terbiye eden velîlere nisbetle çok yüksek bir mevkileri vardır. Peygamberlerin mûcizeleri yanında evliyanın kerameti pek küçük kalır. Gökalp burada mûcize tâbirinden de hem İslâmiyette anlaşılan mânayı hem de bir sosyologun bu tâbire verebileceği mânayı kasdetmektedir: "... Peygamberimiz badiye Araplarını amik bir cehaletten en yüksek bir hars ve medeniyete yükselttiği gibi, zuhurundan yüz sene geçmeden neşrettiği din dörtyüz milyonluk büyük bir insaniyetin içtimaî ve ferdî nâzım ve mürebbisi oldu. Fahr-i Kâinatın bu kadar içtimaî ve ferdî ruhları az zamanda cahiliyyet safiliyetinden melekiyet illiyetine yükseltmesi en büyük bir mûcizedir." (Dine Doğru)

Bir inanç sisteminin cemiyetleri terbiye edebilmesi için bir sosyal organizasyona ihtiyaç vardır ki, Gökalp bu organizasyonun ümmet olduğunu söylüyor. Peygamberler ümmet teşkilâtı kuran kimselerdir. Bu noktada Gökalp'ın ümmet anlayışı üzerinde dikkatle durmak gerekir. Gerçi o kullandığı bütün kavramlar gibi ümmeti de açık ve kesin bir şekilde tarif etmiştir, ama yine de yanlış anlamalardan kurtulmuş değildir.

Ümmet, cemiyetlerin tekâmülünde millet merhalesinden daha önce gelir; bir dinî camiaya mensup kavimler, dil ve kültür itibariyle ayrı olduklarının şuuruna vardıkları zaman bu ayrılıkları siyâsî istiklâl ile de tamamlayarak millet hayatına geçerler. Fakat milliyet mefkûresinin ve milletlerin doğuşu onların daha evvel bağlı bulundukları dinî camiayı ortadan kaldırmaz. Başka ifade ile sosyal tekâmülde milletin ümmetten daha ileride olması, onun dinî bağlılığa dayanan ümmetten tamamen ayrılması mânasına gelmez. Milliyet duygusu yanında bir de beynelmileliyet duygusu vardır. Millet esas itibariyle bir dil zümresidir, bu yüzden milliyet duygusu gazeteden doğar; gazete aynı dile sahip insanlar arasında

bir ortak vicdanın gelişmesine yol açar. Buna karşılık beynelmileliyet duygusu aynı medeniyete mensup olmaktan, yani kaynağını dinden ve ilimden alan kitaptan doğar. İşte bizim milliyetimiz Türklük, beynelmileliyetimiz ise İslâmlıktır. Trablusgarp, Balkan muharebeleri sırasında Türklerin felâketine ortak olan Macarlar, Moğollar, Mançular olmadı; aksine Çin'in, Hind'in, Cava'nın, Sudan'ın ismini bilmediğimiz müslüman kavimleri matemimize ortak oldular, manevî yardımlarını esirgemediler. Bundan dolayıdır ki Türkler dilce Ural-Altay şubesinden olmakla birlikte kendilerini İslâm milletlerinden sayarlar. (Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak)

Burada iyice beliren noktayı yeniden hatırlatırsak, diyebiliriz ki Gökalp milliyetler devrinde ümmet realitesinin kalktığı hakkındaki yaygın telâkkiye açıkça karşı çıkmaktadır. O kadar ki, dinî camianın yani ümmetin millî cemiyetten bazı hallerde daha kuvvetli olduğunu iddia ve misallerle isbat etmektedir. Ona göre, milliyetleri bir olan zümreler ümmetleri ayrı olduğu takdirde siyasî bir birlik kuramazlar; nitekim hıristiyan Araplarla müslüman Arapların, müslüman Arnavutlarla hıristiyan Arnavutların durumu böyledir. Diğer taraftan, aynı ümmete mensup zümreler ayrı milliyetlerden olsalar bile siyasî birlik halinde yaşayabilmektedirler: İran'daki Şiî Türklerle Şiî Farslar gibi (DD). Bu arada Gökalp, tıpkı Durkheim gibi, dine dayanan bir beynelmileliyet yerine pozitif ilme dayanan yeni bir beynelmileliyetin geliştiğini de söylüyor. Modern ilmin gelişmesi yüzünden medeniyet dairesi artık bir ümmet dairesi olmaktan çıkıyor; meselâ Japonlar ve Türkler de Avrupa medeniyetine giriyorlar, böylece değişik dinlerden olmakla beraber asrî (modern) olmak bakımından birbirine benzeyen milletler arasında yeni bir beynelmileliyet teşekkül ediyor. Ancak, Gökalp burada teknolojik medeniyetin ümmet bağlarını kaldırdığını iddia etmiyor, sadece beynelmileliyet dairesi ile ümmet dairesinin birbirinden ayrıldığını belirtiyor. Kısacası, onun koyduğu formüle göre Türk milleti Ural-Altay (dil) ailesine, İslâm ümmetine, Avrupa beynelmileliyetine mensup bir cemiyetten ibarettir. (Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak)

Buraya kadar Ziya Gökalp'ın din ve fert, din ve cemiyet ve nihayet İslâmiyet ile Türklük arasındaki münasebetler hakkında

neler düşündüğünü gördük. Bizim asıl meselemiz "dinî Türkçülük" veya "Türkçülerin din programı" üzerinde neler düşündüğünü bulmaktı. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, Türkçülüğün Esasları'nda Gökalp bunu sadece "Kur'ân tilâveti dışında din hayatında da Türkçenin kullanılması" şeklinde ifade etmektedir. Diğer taraftan onun gerek Halk Fırkasında ve gerek ilk Cumhuriyet Anayasasında rastladığımız altı ok prensibini ve bunlar arasında lâiklik prensibini getirmekte başlıca rolü oynadığını unutmamalıyız. Fakat tekrar edelim: Anayasanın lâik olması bir sosyologun cemiyetteki din hayatı hakkında fikir yürütmemesini veya böyle bir meseleyi incelememesini gerektirmez. Gökalp yaşasaydı muhakkak ki yeni siyasî durumlara uygun görüşler ileri sürerdi. Bununla beraber onun Cumhuriyetten hemen önce koymuş olduğu bir program vardır. Gökalp "Türkçülüğün Esasları"nda da meşhur "Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, garb medeniyetindenim" formülünü tekrarladığına göre Türk milleti ile İslâm dünyası arasındaki organik bağı yine kabul etmektedir. Şu halde onun "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak" adlı eserinde ve Küçük Mecmua'daki makalesinde ileri sürdüğü fikirler o zamanın siyasî havası için olmasa bile kendisi için yine geçerli sayılmalıdır. Hiç şüphesiz, orada söyledikleri üzerinden çok şeyler geçmiş, Gökalp'ın programı bir tarihî vesika haline gelmiştir. O gün düşünülenlerle sonradan olanlar arasında bir mukayese yapmak, Türkçülerle Garpçıların hangi noktalarda iyice ayrıldıklarını görmek bakımından bu eski programın incelenmesinde fayda görüyoruz.

Gökalp "Türklerin ümmet mefkûresi İslâmlıktır" diyor. Ona göre Türkçüler şu esasları ihtiva eden bir ümmet programına sahip olmalıdırlar:

1. Bütün İslâm milletleri arasında ortak olan Arab harflerini değiştirmeksizin muhafaza etmek,

2. Bütün İslâm kavimlerinde terimlerin ortak bir hâle getirilmesi için İslâm ümmeti arasında terminoloji kongreleri toplamak ve terimleri Türkçeden, Arapçadan ve kısmen de Fransızcadan yapmak.

3. Bütün İslâm kavimlerinde ortak bir terbiyenin kurulması için terbiye kongreleri toplamak.

4. Bütün İslâm kavimlerinin müftü teşkilâtları arasında daimî bir bağ vücuda getirmek.

5. İslâm ümmetinin sembolü olan hilâlin kutsallığını muhafaza etmek. (Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak)

Görülüyor ki Gökalp'ın ümmet programı siyasî değil, tamamen kültürel mahiyettedir. Zaten o milliyet fikrinin bütün İslâm kavimlerine hâkim olmasını ve onların ayrı birer millet meydana getirmelerini, ancak din bağı dolayısiyle aralarındaki "ümmet" bağlantısını korumalarını istiyordu. Gökalp bundan daha sonra yazdığı bir makalede ise müslümanlarda ümmet teşkilâtı hakkında bir program veriyor. Ona göre Hıristiyanlarda ümmet katolik kilisesinde görüldüğü gibi bir idarî hiyerarşi (hükûmet) şeklinde teşkilâtlanmıştır, fakat müslümanlıkta bir ilim ve doktrin müessesesi şeklindedir. Müslümanlarda ruhanî reisler yoktur, sadece müderrisler vardır.

Dikkat edilirse burada Ziya Gökalp ümmet teşkilâtının liderleri olarak sadece İslâm ilimleriyle meşgul olan müderrisleri alıyor, yani rasyonalist geleneği buraya da aktarmaya çalışıyor. Ümmet bir dinî camia olduğuna göre bütün dinî liderler bu camianın yöneticisi olmalıdırlar; ama Gökalp İslâmiyetin akıl ve hürriyet esaslarına dayandığını, taklitçiliği ve dinî esareti kabul etmediğini söyleyerek tarikat ehlini ve dolayısıyle tekke teşkilâtını ümmetin dışında bırakıyor. Onun ifadesiyle, "İslâm ümmeti bir tekkeler konfederasyonu değil, bir medreseler müttehidesidir."

Bütün İslâm âlemi bir darülfünûn (üniversite) dur. Bu üniversitenin her ülkede, hattâ her kasabada şubeleri vardır; her kasabadaki müftü oradaki şubenin (fakülte) başmüderrisi (dekanı) demektir. Şeyhülislâm ise büyük İslâm üniversitesinin Emîni (rektörü) mesabesindedir. Mezhep sahibi imamların bu sistemdeki yeri doktrin sahibi birer âlim olmaktır.

Görülüyor ki, Ziya Gökalp İslâm beynelmileliyetini tıpkı Batı medeniyeti gibi çeşitli milletlerin ortaklaşa ve dayanışma ile yürüteceği ve yükselteceği bir birlik halinde düşünmektedir. Bu birliğin mahiyetini daha iyi anlayabilmek için Gökalp'ın medeniyet hakkında söylediklerini hatırlatmakta fayda vardır:

Avrupa bir akademi; azâları milletler
Her biri bir türlü deha, çünkü ayrı harsı var
Avrupa bir darülfünûn; hocaları devletler
Her birinin ihtisası bir örneksiz dersi var.

Bu korlardan biri sönse medeniyet loş kalır
Derslerinden biri durur, bir kürsüsü boş kalır
Medeniyyet beynelmilel yazılacak bir kitap
Her faslını bir milletin harsı teşkil edecek.

Medeniyet bir konser ki birçok çalgı, saz, rebab
Birleşmekle bir âhengi ancak tekmil edecek
Bu kitabın bir mebhasi eksik olsa okunmaz
Bir âleti yoksa âhenk gönüllere dokunmaz.

Yeni Hayat'ta çıkan bu şiir daha önceki bir tarihe aittir. Gerçi Gökalp ümmet teşkilâtı hakkındaki makalesini, İmparatorluk resmen parçalanmazdan önce yazmış bulunuyordu, ama daha sonra bu fikrini değiştirmiş olması için bir sebep yoktur. O kadar ki, İmparatorluk parçalanmadan -yani ayrı müslüman milletler doğmadan- bu fikrin gerçekleşmesine zaten imkân yoktur. Gökalp ümmet teşkilâtını hiç bir zaman siyasî mânada anlamıyordu, nitekim bu teşkilâta idarî değil ilmî muhtariyet (velâyet) tanımaktadır. Dini bir "ibadet ve itikad meselesi" olarak anlayan birinin başka türlü düşünmesi de beklenemezdi. Şu halde ona göre ümmet teşkilâtı denen şey ilmî muhtariyeti bulunan bir akademik teşkilâttan ibarettir, bu bakımdan ümmet teşkilâtının bugünkü mânâda üniversitelerden farkı yoktur. Asıl fark bu üniversitenin milletlerarası bir mahiyet taşımasından doğuyor. Gerçi bugün de dünya üniversiteleri akademik bakımdan birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır ve bir bütünün parçaları gibidir, ama aralarında milletlerarası bir teşkilât bünyesi ve dolayısiyle bir hiyerarşi mevcut değildir. Bununla beraber Gökalp'ın medrese teşkilâtı dediği şey de hukukî kıymeti bulunmayan sembolik, belki tamamen mücerret bir organizasyondan ibaret kalıyor. Teşkilâtın idarî bir bünyesi yoktur, bu olmayınca da İslâm milletleri arasındaki ümmet bağlı-

lığı din birliğinden doğan psikolojik bir dayanışma duygusundan ibaret kalacaktır. Şeyhülislâmlık müessesesinin ve medreselerin kaldırılması ise bu teşkilât kavramını zihinlerden büsbütün silmiş bulunuyor.

Gökalp ümmet programının lâyıkıyla gerçekleştirilebilmesi için İslâm ümmetinin dayanağı olan medreselerin geliştirilmesini teklif etmektedir. Onun bu konudaki sözleri yoruma meydan vermeyecek kadar açıktır:

"..... O halde din teşkilâtımızı yükseltmek evvelâ medreselerimizi yükseltmekle, saniyen medreselerimizi bütün İslâm medreseleriyle tevhid etmekle husûle gelebilir. Bir kere medreseler yükselmeğe ve birbiriyle rabıta tesis etmeğe başlayınca, aynı taazzînin camilerle tekkelere devrine intikal edeceğine şüphe yoktur. Her sene İslâm payitahtlarından birisinde bir müderrisler kongresi yapmak, bu kongrenin daimî kalem heyeti (sekretarya) tarafından ilmî mecmualar, kitaplar neşretmek, ümmet teşkilâtımızı bir dimağa mâlik edecektir." (Dine Doğru)

Gökalp sözlerini şöyle bitiriyor: "Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, gençliğin en büyük vazifesi dine doğru gitmektir". 1922 yılında yazılan bu satırlardan daha iki yıl geçmeden "Türkçülüğün Esasları"nda dinî Türkçülükten sadece "din kitaplarının ve hutbelerle vaazların Türkçe olması" şeklinde söz edilişi insanı gerçekten şaşırtmakta ve Gökalp'ın orada düşüncelerini açıkça ve etraflıca anlatma imkânını bulamadığı intibaını vermektedir. Şimdi onun bu fikirlerinden bize nelerin kaldığını, nelerin tarihe intikal ettiğini kısaca gözden geçirelim.

1. Medreselerin kaldırılması ve onların yerine üniversite bünyesi içinde ilâhiyat fakültesinin geçmesi Gökalp'ın yukarıdaki düşüncelerinden çıkma bir tatbikattır. Zaten Yeni Hayat'ta neşrettiği "Külliye" adlı manzumede (1918) medresenin sadece din adamı yetiştiren -İmam Hatib Okulları gibi- bir müessese olarak kaldığı takdirde ayrı bir mevcudiyeti olabileceğini, bir ilim müessesesi olmak istiyorsa o zaman İlâhiyat Fakültesi halinde üniversiteye intikâl etmesini teklif ediyordu. Bugün Türkiye'de bir taraftan dinî meslek okulları, bir taraftan da Gökalp'ın belirttiği mânada

bir medrese (İlâhiyat ve İslâmî İlimler Fakülteleri) bulunuyor.

2. İslâm milletleri arasında ortaklığı temin ettiği için muhafaza edilmesi istenen alfabe Türkiye'de kaldırılmıştır, diğer bağımsız İslâm ülkelerinde devam etmektedir.

3. İslâm milletleri arasında ortak ilim terminolojisi kurulması tasavvuru gerçekleşmemiş, her millet kendi terminolojisini kurma yoluna gitmiştir.

4. İslâm milletlerinde ortak bir terbiye sistemi kurulması fikri hiç ele alınmamıştır; esasen bu fikrin gerçekleşmesi bir İslâm birliği kavramından ayrı düşünülemez.

5. Bütün İslâm milletlerinin müftü teşkilâtları arasında daimî bir bağ vücuda getirme fikri bir daha ortaya atılmamış, esasen Türkiye'de bu makam eski fonksiyonunu kaybetmiştir.

6. İslâm ümmetinin sembolü olan hilâl kısmen muhafaza edilmiş, fakat bu iş bir program eseri olmaktan ziyade kendiliğinden gerçekleşmiştir.

Gökalp'ın ana hatlarını belirttiği bu programın gerçekleşmeyişi ilk bakışta onun geleceği iyi göremeyişine bağlanabilir. Gerçekten bugüne kadarki gelişmeler hiç değilse Türkiye ile diğer müslüman milletlerin -çoğunluğu Arap- ayrı istikametler tutturdukları veya aynı yolda birbirinden ilgi görmeksizin yürüdüklerini gösteriyor. Fakat Gökalp'ı burada kısır görüşlülükle suçlamak herhalde yanlış olur. Hakikatte onun söyledikleri henüz gerçekleşmemekle beraber, tarih tarafından yanlış çıkarılmış veya realitesini kaybetmiş değildir. Şöyle ki:

1. Türkiye ile diğer İslâm ülkeleri birbirinden ayrı olarak aynı gelişmenin, yani batılılaşma hareketinin içine girmişlerdir. Gökalp bu hareketi önceden kestirmiş ve bütün dünyada dine dayanan beynelmileliyetin yerini Avrupa medeniyeti dediğimiz teknolojik -ve onunla birlikte kültürel- bir beynelmileliyetin alacağını söylemişti. Şu halde İslâm ülkelerindeki gelişme Gökalp'ın tahmin ve tekliflerinin zıddına değildir. Bu gelişmenin hiç de iyi netice vermediği pekâlâ iddia edilebilir, ama gerçek budur.

2. Gökalp'ın İslâm beynelmileliyeti hakkındaki teklifleri

çok önemli bir şarta bağlı olmak üzere ortaya atılmıştır: Bütün İslâm kavimlerinin siyasî istiklâllerini kazanmaları. Zaten siyasî istiklâli olmayan ülkelerin birbirleriyle dış münasebetlere geçmeleri beklenemezdi. Gökalp bu teklifleri yaparken hep bağımsız müslüman milletleri düşünüyordu: "Milliyet silâhının bundan böyle ancak İslâmlar lehinde kullanılabileceğini söylemiştik. Çünkü milliyet fikri mahkûm bir kavmin mahkûmiyetten kurtulması için kullanılan bir silâhtır. Artık İslâm hükûmetlerinin idaresi altında müslüman olmayan kavimler kalmadı. Halbuki bugün müslüman kavimlerin çoğu mahkûmiyet ve esaret halindedir. İslâm kavimleri arasında ise hakimiyet ve mahkûmiyet kayıtları olmadığı için milliyet fikri İslâmlar arasında ayrılık çıkarmaz. Tersine, milliyet fikri kuvvet buldukça İslâm ümmetçiliği fikri de o derece harslanacağı için mevcut harsı takviye edecek ve sağlamlaştıracaktır." (Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak)

1975 yılı içinde dünyadaki İslâm milletlerinin bir kısmı bağımsızlık içinde yaşamakla beraber, büyük bir kısmı -Sovyet ve Çin esaretinde yaşayan müslüman Türkler, Çinli müslümanlar, Filipin ve Habeşistan müslümanları ilh.- bağımsız değildir. Fakat bugün dünyadaki bağımsız müslüman ülkeler ayrı bir blok teşkil edecek derecede büyümüş ve kuvvetlenmiş bulunuyor. Türkiye'nin de uzun bir tereddüt ve korku devresinden sonra eski bâtıl itikatlarından kurtularak katılmış olduğu İslâm konferansının önümüzdeki yıllarda daha büyük bir beynelmilel güç haline gelmesi beklenmektedir. Şimdilik dış politika meselelerine öncelik veren bu birliğin kültürel meselelere eğilmemesi imkânsızdır; kısa bir zaman sonra müslüman milletler kendi ortak medeniyetlerini geliştirmek yolunda işbirliği yapacaklar, bu medeniyetin temel prensipleri üzerinde bir dayanışma içine gireceklerdir. Bu ortak çalışma içinde kendilerine düşeni yapmak isteyen Türk aydınları herhalde Gökalp'ın elli yıl öncesinden geleceğe bakarak söylediklerine kulak vermeden geçemezler.

Pek önemli olmamakla beraber şöyle bir sual de akla gelebilir: Ziya Gökalp yaşasaydı bu fikirlerinde ısrar eder miydi? Hem İttihatçılara hem Cumhuriyetçilere kolaylıkla hizmet etmiş bir insan, iktidar sahiplerinin görüşü dışında bir şey söyleyebilir miydi?

Türkçülüğün Esasları'nı yazarken de bir yıl önceki fikirlerini hemen bırakarak İslâmiyeti Türkler için bir Türkçecilik meselesinden ibaret sayması bile bunu göstermiyor mu?

Bu suallere hayır demek de, evet demek de imkânsızdır. Biz burada sadece bir devirde Türk düşüncesini âdeta tek başına temsil etmiş bir insanın bir meseledeki yazılarını tahlil etmeye çalıştık, o kadar.

Atsız Armağanı, İst., 1976 s. 267-280

İlim ve Sanat Karşısında Devlet

Tanınmış tiyatro ve hikâye yazarı Haldun Taner, İstanbul gazetelerinden birinde devletin sanat ve edebiyat adamlarına karşı kayıtsız kalışını eleştiren bir yazı yazdı. Yazar belki de siyasî parti hükûmetlerinin bu konuya ilgi duymalarından ümidini tamamen kestiği için olacak, devletin ilgisizliğinden söz ederken muhatap olarak Cumhurbaşkanı'nı alıyor ve eski-yeni devlet başkanlarının sanat adamları karşısındaki tavırlarını özetliyor. Taner'in Cumhurbaşkanı'ndan istediği şey şimdilik devlet başkanımızın pehlivanlar ve futbolcular gibi sanat adamlarını da çağırıp onlara iltifat etmesidir. Beynini kemirerek geçinen insanların milyarder tüccarlardan daha çok vergi verdiği bir ülkede bu mütevazi isteğin karşılanması bile büyük bir mâna ifade eder. Sanatçıların saraydan çıkmadıkları, ilim adamlarının reyleriyle padişahların tahttan indirildikleri bir ülkede bir gün gelip de ilim ve sanat adamlarının bakkallarla balıkçılardan daha itibarsız hale düşürülmeleri gerçekten hazindir ve bu trajedi dünyada sadece Türkiye'de yaşanmaktadır.

Meselenin can alıcı noktasını yakalamak bakımından bir örnek olay verelim. Bir koşucumuz katıldığı milletlerarası bir maraton yarışında büyük başarı kazandı ve bu başarısından ötürü gerek Sayın Cumhurbaşkanımız, gerekse hükûmet ve siyasî parti ileri gelenleri tarafından hararetle tebrik edildi. Hatırladığımıza göre bu atletimiz Çankaya'ya da davet edilip iltifat gördü. Aşağı-yukarı

aynı günlerde Feza Gürsoy adlı bir fizik âlimimiz yaptığı ilmî araştırmalardan dolayı Amerika Birleşik Devletleri'nde pek itibarlı bir başarı armağanına lâyık görülmüştü. Ne Sayın Devlet Başkanımızın, ne parti liderlerinin bu hadise üzerinde durduklarına dair en ufak bir işaret görmedik. Halbuki Feza Gürsoy'un armağan alması bizim milletimizin tarihinde görülen ender vakalardan biriydi; bizi pek çok dertlerimizden kurtaracağına inandığımız halde bir türlü intibak edemediğimiz modern ilimde bir Türkün varlık gösterebileceğini, hatta başkalarının önüne bile geçebileceğini belirten apaçık bir misaldi. Bizim Fizik sahasında daha başka kıymetli ilim adamlarımız vardır herhalde onların başarıları da maraton koşucusunun zaferi yanında sükutla geçiştirilecek birer basit olay olarak kalacaktır. Keşke ilimdeki başarılarımız günlük hadise haline gelse de tek eksiğimiz maraton yarışı olsaydı.

Şimdi size pek çoklarının kolayca kabul edemiyeceği birşey anlatmak istiyorum. Feza Gürsoy'un herkesin görmezlikten geldiği büyük başarısı bütün Türk basınında bir tek kişi tarafından dikkate alındı ve hararetle kutlandı. Bu kadirbilir şahsın adı Burhan Felek'tir. Belki bazılarının eski, tutucu, modası geçmiş vs. gibi tabirlerle hafife almak istedikleri, üstelik tecrübesi itibariyle ilimden çok spora yakın olan Burhan Felek, ilmin başarısını kutlayan tek yazar oldu. Bunun yegane sebebi, Burhan Felek'in bizim nesillerden oldukça farklı bir terbiye almış olmasıdır. İnkılap nesline göre baba ve belki dede çağında bulunan Felek, 'Marifet iltifata tabidir' diyen ve ilmi en büyük fazilet sayan bir kültürün son temsilcilerindendir. Üstelik Burhan Felek o kültürün çok yukarı kademede bir temsilcisi de değildir, mütevazi bir gazetecidir. Altmış yıl önceki cemiyetin spor muhabiri olarak yetiştirdiği bir kimsenin bugünkü nice anlı-şanlı kişilerinden çok ileri bir idrak seviyesinde bulunmasını nasıl izah edeceğiz?

Öyle sanıyoruz ki, çoğumuzun hatası insanları sosyal değerler sisteminden soyutlayarak değerlendirmesidir. Kıymetli Yazar Haldun Taner de bu hatayı yapıyor ve sanatçıya verilen değeri anlatmak isterken devlet adamlarının şahıslarını ele alıyor. Bizim tarihimizde yaratıcı kabiliyet sahiplerine gösterilen itibar

devlet başkanlarının sadece şahıslarıyla ilgili bir tavır olmayıp, cemiyetin değerler sisteminin bir yansımasıdır. Bazı devlet başkanlarının, bu arada İkinci Abdülhamid'in sanatçılara bir sus payı mahiyetinde iltifat etmeleri bu söylediğimiz neticeyi hiç değiştirmez. Sus payını ancak içinde yaşadığı cemiyete etki yapabilecek durumda olan kimselere verirler, onların bu etki gücü ise cemiyetteki itibarlarından ileri gelir. Bizim eski cemiyetimizde ilim ve sanat adamlarının müstesna bir mevkileri vardı; onlara sadece devlet reisleri değil, her tabakadan halk da sonsuz bir itibar gösterirdi. Kanunî'nin "Benim zamanımda hiçbirşey olmasa bile Bâkî gibi bir şairin bulunması yeter saadettir" dediği rivayet edilir. Bunu söyleyip söylemediği kesinlikle bilinmiyor, ama halkımızın öyle inanması bizim davamızı isbatlamaya yetecektir. Yine aynı padişahın Nemçe seferi sırasında İstanbul'a, Şeyhülislam Ebussuud Efendiye gönderdiği bir mektup vardır ki bu mektubun bütün ilim ve irfan müesseselerinin duvarlarına çerçeve ile asılması gerekirdi. Fakat sadece Kanunî mi? Bütün Osmanlı cemiyetinde ulemadan daha nüfuzlu, daha itibarlı bir zümrenin bulunmadığını söyleyebiliriz. Taht ve taç sahipleri kadar servet ve kılıç sahipleri de ulemanın önünde eğilmişlerdir. Bugünün Türkiyesi'nde geçinecek kadar para alan ve hiçbir nüfuzları kalmayan ilim adamlarının eğer halk arasında bir parça itibarı kalmışsa bu da halkımızın geleneğe daha çok bağlı olması yüzündendir. Yani biz hâlâ bizden öncekilerin yerleştirdiği itibarı bir miras gibi kullanarak yaşıyoruz. Bu miras da bir gün tükenecek ve ilim ve sanat adamları merhamete muhtaç birer tufeyli derekesine düşecektir.

Zirveden çukura düşmede ilim ve sanat adamlarının kendi kusurları hiç olmamış mıdır? Elbette vardır, belki sayılamayacak kadar çoktur. Ben sanat adamı olmadığım ve onların işini bilmediğim için, daha çok âlim zümresinden bahsedeceğim. Türkiye'de artık bir ulema sınıfı yoktur, belki de eski ulema zümresinde gördüğümüz tecanüs ve dayanışma kurulmadığı için, özellikle Cumhuriyet devrinin ilim adamları kendilerini gelip-geçici siyasî dalgalanmaların üstünde muhafaza edememişlerdir. 27 Mayıs hareketiyle birlikte iktidar sahiplerinin o eski geleneğin etkisiyle doğruca ilim adamlarına gitmeleri üzerine ortaya çıkan hakikat bu çö-

küşün çok acı bir örneğini teşkil eder. Eski tabirle, kılıç erbabı kalem erbabının reyine başvurmayı kaçınılmaz bir görev saydığı halde kalem sahipleri onlara hoş görünme yolunu tercih etmiş, böylece memleketin büyün çoğunluğunu ilim adamının vasıfları konusunda büyük bir hayâl kırıklığına uğratmıştır. Ulemanın politik mücadelelerde taraf tutması Osmanlı devrinde görülmemiş bir şey değildir; fakat orada ulema da dahil olmak üzere en yüksek makamdaki adamlardan en alt kademedekilere kadar herkesin hayatında etkili olan bir ortak değerler sistemi vardı, her eylem bu sistemin çerçevesi kademeleri içinde yapılıyordu. Ulemanın bir siyasî hizbi tutup bir başkasına karşı durduğu bazı haller olmuştur, ama bir grup idareci ile birleşerek idare edilenlere karşı çıktığı görülmüş değildir. O devirde ulema bizim hayatımızın içindeydi; medresede öğrenciye camide de her sınıf halka aynı şahsiyet bütünlüğü içinde hitap ederdi. Padişaha müşavirlik eden âlim, halktan kişilerin istişaresine de açıktı. Bu arada itiraf etmek lâzımdır ki, eski âlimlerimizin kendi sahaları ve ilim anlayışları içinde eriştiği merhaleye biz bugün benimsediğimiz ilim anlayışı içinde ulaşmaktan çok uzak bulunuyoruz. Eğer halkımız istişare edebildiği konularda bize az güvenirse bu güvensizlikte onu kabahatli bulmaya hiçbirimizin hakkı yoktur.

İlim ve fikir adamlarının halk nazarında güvensiz insanlar haline gelmesinde asıl önemli faktör devletin ilim işlerine karışması ve o sektörü kendi standartları, kendi usulleri içinde çalışan bir yer olmaktan büyük ölçüde çıkarmış olmasıdır. İnkılap geçiren ülkelerin hiçbiri bu neticeden kaçınabilmiş değildir. Nitekim bizde de ilim adamlarının politik dalgalanmalara karışıp itibardan düşmeleri Cumhuriyetten daha önce başlamıştı. İnkılap hareketi ne kadar geniş ve ne kadar radikal olursa, ulema da aynı kuvvetle ya bu hareketin yanında yahut karşısında yer almaya itilmektedir. İşte Türkiye, iktidardaki siyasî partinin doktrinini ilmî hakikat olarak kabul eden veya öyle yapmak zorunda kalanların siyasî iktidar desteği ile galip geldikleri ve müesseseleri ele geçirdikleri bir ülke olarak çok üzücü bir geçmişin içinden gelmektedir. Böyle durumlarda ulema sınıfının itibarı yanyana çalıştığı siyasî iktidarın halk çoğunluğu tarafından sevilme derecesine bağlıdır ve biz-

de maalesef böyle bir sevgi doğmamıştır. Türkiye'de resmî doktrini tenkit edenlere onu savunanlar tarafından dayak atıldığı ilim kongreleri olmuştur. Şahsî fikir beyan ettiği için karakışta havuza atılanlar, içki sofrasında haysiyetsiz duruma düşürülenler görülmüştür. Bir kısmının ceza bir kısmının da iltifat görerek susmaya mahkûm edildiği bir zümre, kendinden sonra gelenlere herkesin saygı duyacağı sağlam standartlar bırakabilir miydi?

İlimle birlikte ilim adamı da hayatımızın dışında kaldı. Sanat için belki aynı şey söylenemez, o insan tabiatının âdeta ayrılmaz bir parçası olarak daima bizimle kalacaktır. Fakat sanata gösterilen iltifatın bizim onunla tanışıklık derecemize çok bağlı olduğunu unutmamalıyız. Sanatkâra büyük ilgi gösteren devlet adamlarına dikkat ederseniz bunların iyi bir sanat terbiyesi görmüş, hatta bir sanat dalında yetişmiş insanlar oldukları görülür. Kısacası, sanattan ne kadar anlıyorsak sanatkâra o nisbette ilgi duyuyoruz. Atatürk'ün Batı müziğini yerleştirmek ve yaymak yolunda neler yaptığını hepimiz biliyoruz, fakat kendisi şahsen Rumeli türkülerini çok sevdiği için yanına alaturkacı şarkı sanatkârlarını topluyordu. İsmet İnönü orkestra konseri dinlemeyi bir rutin haline getirmiş, ihtiyar yaşında viyolonsel dersleri almış, batı müziği ile uğraşan sanatçıların yetişmesinde hayli yardımcı olmuş, Türk müziğine ise kulaklarını tıkamıştı. Merhum Cemal Gürsel'in sık sık Erzurumlu bir mahallî sanatçıyı Çankaya'ya davet ettiği söylenir. Bu örnekler bizim cemiyetimizde insanların ciddi bir sanat eğitiminden geçmediğini, sadece kendi şahsî temayülleri ölçüsünde bu işlerle uğraştıklarını gösterir. Hemen bütün sanat kolları ve edebiyat için aynı şeyleri söyleyebiliriz.

Tekrar edelim, ilim ve sanat adamlarının itibarsız kalmaları birtakım şahısların ihmali veya kusurundan değil, bugünkü Türk cemiyetinin genel gidişinden ileri gelmektedir. Bu biçimsiz gidişi düzeltmekle devletimizin başında bulunanlara büyük iş düştüğünü, onların gösterecekleri ilginin yeni yollar açabileceğini söyleyenler elbette haklıdırlar, ama işi sadece orada bırakmanın yetmeyeceğini de kabul etmeliyiz.

Son bir noktayı belirtmekte fayda görüyoruz. Bizim devlet ve hükûmet adamlarımız çok defa sanatçıların siyasî tutumlarını

resmî politikaya uygun görmedikleri için onlardan kaçmayı tarafsızlıklarının bir gereği saymışlardır. Sanatçının belirgin özelliği onun benimsediği siyasî düşünceler değildir; üstelik sanatçıların bu konuda hayli safderûn düşüncelere sahip oldukları bütün aydınlar arasında bilinen ve hoşgörülen bir husustur. Bizim kanaatimizce birçok sanatçıyı piyasanın şöhret simsarlığını yapan ideolojik grupların ağına düşüren en büyük sebeplerden biri de devletin ilgisizliğidir. Bizim devletimiz iyi bir kültür politikası takip edebilseydi, bugün nice kabiliyetli sanatçı piyasayı elde tutanların çizgisini tâkip etmeye mahkûm olmazdı.

Töre, Ağustos-Eylül-Ekim 1980, S: 3-4-5, s. 62-66

Türklerde Yardım Duygusunun İslâmî Kaynakları

Kıbrıs muharebelerinden sonra Ordumuzun, gerek âcil gerek uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılamak üzere istenildiği yerde ve zamanda kullanılacak büyük fonlar tesisi gerektiği zaman, bu konuda her zaman kullanılagelmiş olan geleneksel yola başvurulmuştu: Halktan yardım ve bağış toplamak. O tarihten bu yana geçen altı yıl zarfında gerek kara, gerek deniz ve hava kuvvetlerine yardım maksadıyla halkımızın ve büyük servet veya sermaye sahiplerinin bağışladığı para ve gayrimenkuller büyük meblâğlara erişmiş bulunuyor. Türk halkı verilen paraların yerine sarfedildiğini gösteren örnekler gördükçe, muhakkak ki, aynı şevk ve azimle yardıma devam edecektir.

Bizim halkımızın yardımseverliği yüzlerce yıldır yabancı müşahitler tarafından da Türk milletinin ayırdedici vasıflarından biri olarak sayılagelmiştir. Ancak ordu meselesi işin içine girince bu vasfın kemaliyle harekete geçtiği, yani her zamankinden daha kuvvetli bir şekilde kendini gösterdiği ayrıca dikkati çekmektedir. Bin yıldan beri bu topraklarda sürekli haçlı saldırılarına karşı koyarak yaşayan Türk milleti, bu varlığını herşeyden önce ordusunun gücüne borçlu bulunduğunu unutmuş değildir; zaten düşmanları ona bunu unuttürmamak için ellerinden geleni her an yapmaktadır.

Ordumuza yapılan yardımlar, muhakkak ki, Türk milletinin yardımseverlik konusundaki genel tavrının hususî bir görüntüsü sayılmalıdır. Eski kaynaklar bizim atalarımızın cömertliği büyük bir fazilet saydıklarını, elindeki serveti insanlara dağıtmanın bir büyüklük alâmeti olduğunu belirtiyorlar. Türkler bu karakterlerini İslâma ve onunla birlikte yerleşik medeniyete geçtikten sonra devam ettirmişler, üstelik yeni benimsedikleri ideoloji onları bu konuda teşvik ederek geleneklerini yeni kanallarda devam ettirmiş bulunuyor. Bu safhada Türkler artık yaptıkları yardımı şahsî münasebet çerçevesinden çıkarıyor ve medenî müesseseler haline getiriyorlar. İşte Selçuklu-Osmanlı medeniyeti için tipik olan ve hemen her şehirde, her kasabada gördüğümüz çeşitli vakıflar, imaretler, darüşşifalar bu duygunun medenî görüntülerinden ibarettir.

Vakıflar, imaretler ve darüşşifalar herşeyden önce belli bir inancın eseri olarak ortaya çıkmış müesseselerdir. İslâmiyette insanların günah ve sevapları onların ölümüyle sona erer; ancak arkasında hayır müessesesi bırakanın sevaplarının o müessese durdukça devam edeceğine inanılır. Ayrıca, kurulan müesseselerden faydalanan insanlar onun kurucusunu daima hayırla anacaklar, bu da onların rahmete kavuşmasına vesile olacaktır. Nitekim biz bugün namaz kıldığımız camilerin, su içtiğimiz çeşmelerin, içinde çalıştığımız kütüphanelerin ilh. banilerinin ruhlarına fâtiha okuyor, onları hep hayırla yadediyoruz.

Dikkat edilirse bu inancın gerisinde şahsî ibadetlerden daha çok insanlara yapılan hizmetlerin Allah nazarında makbul olduğu fikri vardır. Aslında, farz olan ibadetler birer borç mahiyetinde olduğu için bunların ifa edilmesi insana ayrıca bir sevap kazandırmaz. Ancak borcun dışında yapılan hayırlı işler insanı Allah katında itibarlı kılar ki, bu hayırlar Allah'ın kullarına yine dinin gösterdiği istikamette hizmet etmekle kazanılır. İşte vakıf, imaret, darüşşifa ilh. kuran müslüman atalarımızın bu davranışlarının temelinde bu anlattığımız motif vardır. Vakıf kurmanın hiç şüphesiz iktisadî ve idarî sistemin bazı özellikleri dolayısiyle teşvik edildiği de muhakkaktır. Meselâ devlet yüksek makam sahiplerinin elinde çok büyük servetler toplanmasına bazan göz yumsa bile bu servetin miras yoluyla intikaline imkân vermiyor, böylece servet

sahipleri hayatlarında hayır hizmeti yapmayı daha uygun buluyorlardı.

Bu müesseselerin sosyal, psikolojik bakımdan en büyük tesiri sosyal dayanışmayı kuvvetlendirmesidir. Belki bu sistem bazılarının dediği gibi servet birikimini ve dolayısiyle kapitalist gelişmeyi engellemiştir, ama insanları kapitalist gelişmenin bütün dehşetlerinden uzak yaşatmayı mümkün kılmıştır. Bugün ideal cemiyet denince hiç kimsenin aç ve açıkta, yalnız kalmadığı bir cemiyet anlaşılmaktadır. Dünyanın en zengin ülkeleri bile henüz kendi insanlarını böyle bir sosyal güvenlik içine alamamışlardır, ne zaman alacakları da belli değildir. Üstelik zamanımızın sosyal devlet anlayışı beşerî olmaktan ziyade iktisadî ve sosyal motiflere dayanmaktadır; buralarda insanların sosyal güvenlikleri için alınan tedbirler "mukaveleci cemiyet" modelinin bir uygulamasıdır: Vatandaşlar devlete vergi verirler, devlet de bunun karşılığında onlara sosyal güvenlik sağlar. Ayrıca bu güvenlik devlet açısından bir çeşit siyasî güvenlik anlamına da gelir, zira güvenliksiz cemiyetlerde sosyal patlama ihtimali her an mevcuttur. Nihayet, bu cemiyetlerde devletin güvenlik tedbirleri dışında özel teşebbüsle meydana getirilen vakıflar ise, hayır hizmetinden ziyade vergi külfetini azaltma ve sosyal itibar kazanma gibi maksatlar taşımaktadır. İslâm vakıflarının ve hayır müesseselerinin bu lardan en büyük farkı, yapılan işin insanların samimî inançlarından kaynaklanmış olmasıdır. Zengin bir kimse başka yollarla vergiden daha kolay kurtulacağını bilirse, vakıf yapmaz; devlet ise herhangi bir sosyal ve siyasî baskı gelmeyeceği zamanlarda elindeki kudreti başka yollarda harcayabilir. Halbuki hiç kimse bu türlü hayır kurumları hakkındaki dinî inançları değiştiremez. Halk zenginlerden hayır işleri yapmasını bekler, zenginler de kendilerinin bu hizmetle mükellef olduğuna inanır.

İslâmda hayır müesseselerinin tarihi ile uğraşanlar bunların hıristiyan dünyasından alınma olup olmadığı üzerinde hararetli münakaşalara girmişlerdir. Bir tarihçi titizliğiyle araştırılacak olursa, ilk İslâm vakıflarının bazı hıristiyan vakıflarıyla benzerliği görülebilir. Fakat hayır müesseselerini sosyolojik bir olay halinde ele aldığımız zaman, bu kısmî tarihî benzerliklerin varlığı veya yokluğu herhangi bir değer ifade etmez. Çünkü islâm vakıf-

larıyla hıristiyanlıkta gördüğümüz benzerleri arasında derin bir fark vardır ve bu fark iki dinin temel oryantasyonundaki farktan kaynaklanmaktadır.

Gerek İslâmiyet gerekse hıristiyanlık insanların yeryüzünde yapacakları birtakım işlere göre kurtuluşa veya ebedî cezaya uğrayacaklarını bildiren birtakım esaslar getirmiştir. Ancak her iki dinin kurtuluş anlayışı ve bunun için gösterdiği vasıtalar birbirinden farklıdır. Hıristiyanlık insanın bedenini daha başlangıçta geri plâna atar ve ruhun kurtuluşu üzerinde durur; ona göre kurtuluş ruhun orijinal günahtan arınması, yani doğuştan günahkâr olarak dünyaya gelen insanın hep Tanrı ile meşgul olarak ondan bağışlanmayı dilemesidir. Gerçi Tanrı'nın kimin ruhunu kurtaracağını kimse bilemez, ama iyi bir hıristiyanın vazifesi daima bu kurtuluşu dilemektir. Hiç şüphesiz, hıristiyan kurtuluş dilerken bir yandan da dünyada günâh işlemekten şiddetle kaçınacaktır. Ancak burada iyi dindar olmanın ayırdedici özelliği iyilik yapmaktan ziyade kötülükten kaçınmaktır. İyiliğe gelince, bu da esas itibariyle kurtuluş fikri etrafında bir mâna kazanmaktadır: İyilik, ruhun kurtuluşuna yardım edici hizmetlerde bulunmakla olur ki, ruhun kurtuluşu Tanrı ile kul arasında bir iştir; kim hıristiyan kardeşlerinin Tanrı'dan bağış dilemesine yarayan hizmetler yaparsa, o kadar hayır işler. Böylece hıristiyanlıkta hayır işleri ibadet hizmetiyle aynı mânaya gelir olmuş, hıristiyanlar bilhassa kiliselere ve diğer din kuruluşlarına bağış yapmak suretiyle hayırseverlik borçlarını ödeme yoluna gitmişlerdir.

İslâm'da kurtuluş ve iyilik kavramları bundan çok farklıdır. İslâm daha baştan, hıristiyanlıktakinin aksine, ruhla beden arasında bir ayrılık gözetmez; daha doğrusu insanı daima ruh ve beden olarak bir bütün halinde ele alır. İnsanda ruh ve beden sadece ölüm sırasında birbirinden ayrılır, ancak kıyamette yine bunlar birleşecektir. Beden özü itibariyle kötü değildir, ruhla devamlı kavga halinde değildir. İnsan günahlarını ruh ve beden halinde işlediği gibi, sevaplarını da ruh ve beden birlikte işlemektedir. Şu halde iyilik de kötülük de sadece ruh için değil, aynı zamanda beden içindir.

Bu anlayışa paralel olarak, İslâmiyet maddî hayat ile

manevî hayat arasında da temelli bir ayırım yapmaz. İslâm'da din hayatı ve dünya hayatı diye birbirinden kopuk, ayrı ayrı mütalâa edilebilen iki hayat yoktur*. İnsanlar dünyada her türlü nimeti tadacaklar, hepsinden faydalanacaklar, ancak bunu yaparken Allah'ın kendilerine bildirmiş olduğu ölçü içinde kalacaklardır. Ölçüye uymak nasıl Aliah'ın emri ise, onun verdiği nimetlerden faydalanmak da yine bir emirdir. Müslüman nefsine eziyet etmez, nefsine zulmetmez sadece kısa süreler içinde nefsine hâkimiyet imtihanından geçer. Bu hâkimiyet imtihanı ile nefsi horlama ve ona eziyet etme arasında hiçbir münasebet yoktur. Zaten diğer bütün şeyler gibi beden de Allah'ın bir emânetidir, ona iyi bakmak gerekir.

İşte İslâm'da iyilik ve iyi hareket kavramları yukarıdaki anlayışa uygun olarak gelişmiştir. Eğer insanın kurtuluşu (ki bu tabir İslâmiyete pek uymaz, çünkü İslâm'da "ilk günah" kavramı yoktur; müslümanlar kendilerinin doğuştan günahkâr olduğuna inanmazlar) Allah'ın rızasını kazanmakla mümkünse, bunu kazanmanın en iyi yolu Allah'ın emrettiği şeyleri yapmak ve diğer müslümanların da bunları yapmasına yardım etmektir. İbadet bize emredilen şeyler arasında ancak bir kısmını teşkil eder; hatta gerek Kur'ân'da gerek hadislerde belirtildiği gibi, bazı işler ibadetten de daha üstündür. O halde başkalarına faydalı olmak (hayır işlemek) onların sadece ibadetlerine yardımcı olmaktan ibaret değildir; dünya hayatının daha pek çok noktalarında hayır işleyerek Allah'ın rızasını kazanmak mümkündür.

Bu iki değişik dünya -ve ahiret- görüşünün eseri olarak, hıristiyanlıkta ve islâmiyette hayır müesseseleri değişik karakterde olmuşlardır. Hıristiyanlar hayır hizmeti olarak din işlerine, müslümanlar ise hem din hem dünya işlerine kendilerini vermişlerdir. Müslümanlıkta ruh ve bedeni, dünya ile ahireti daima birlikte ele almanın bir neticesi olmak üzere, vakıf-külliyeleri mükemmel bir hayır müessesesi olarak görüyoruz. Hiç şüphesiz, dine hizmet müslümanlarda da daima ön plânda gelen vazifelerden biri sayılmış ve hayır sahipleri cami ve mescit yaptırmaya çok önem ver-

(*) Bu noktanın laik devlet anlayışına aykırı bir tarafı yoktur.

mişlerdir. Fakat müslümanlar hayrın camiden (ibadetten) ibaret olmadığını düşündükleri için, onunla birlikte hemen mektep, çeşme, kütüphane, medrese, darüşşifa ve imaret de yapmaya çalışmışlardır. Fâtih, Bayezid, Süleymaniye külliyeleri bu anlayışı aksettiren fevkalâde eserlerdir. Buralarda hem insanların ibadet etmesi, hem ilim öğrenmeleri, hem eğitilmeleri, hem tedâvî görmeleri ve nihayet içlerinde muhtaç durumda bulunanların yemek yiyebilmeleri için gerekli tesisler vardır.

Şüphesiz ki, özellikle Osmanlı imparatorluğu zamanında en büyük vakıf hizmetleri yüksek seviyedeki devlet görevlileri tarafından yapılıyordu. Bazıları bu yüzden padişah ve vezir vakıflarının zaten devlet geliriyle yapıldığını ve normal birer devlet hizmeti sayılması gerektiğini düşünmektedirler. Muhakkak ki, Osmanlı devletinde, devletin iktisadî yapısı dolayısiyle, en yüksek gelir sahipleri genellikle yüksek devlet görevlileriydi ve geniş çapta hayır hizmeti için daha çok onların imkânı vardı. Fakat o çağda şimdiki şekliyle bir devlet hizmeti anlayışının bulunmadığını unutmamalıyız. Padişahlar ve vezirler, hanım sultanlar vb. islâmiyetin hayır anlayışına sahip bulunmasalardı bu hizmetleri yapmazlardı. Nitekim aynı çağda Avrupa'da da devlet geliri ile şahsî gelir şimdiki mânasıyla birbirinden ayrı olmadığı halde, orada devlet görevlileri şahıslarına ait saray, konak, av köşkü gibi binalar yaptırarak, veya başka lükslerle, servetlerini harcıyorlardı. Ayrıca, Osmanlı devlet nizamı kendi adamlarının bu büyük servetleri şahsî gayelerle israf etmelerini önlüyor ve böylece onları dinin gösterdiği yolda âdeta teşvik ediyordu. Yukarıda bir nebze belirttiğimiz gibi, Osmanlı devleti görevlilere ait geliri devlet hizmetinin bir gereği sayıyor ve bu yüzden onların elinde büyük servetlerin birikmesine göz yumuyordu. Ancak bir kimse devlet görevinden azil veya ölüm yoluyla ayrıldığı takdirde artık o servetle hizmet yapması düşünülemeyeceğinden, devlet onun ailesine geçinecek kadar bir miktar bıraktıktan sonra geri kalanın tamamını zaptederdi. Böylece devlet adamlarında şahsî servet biriktirme ve bunu ailesine intikal ettirme hırsı kalmıyor, hayatlarında ne hayır yaparlarsa o kendilerine kâr kalıyordu, çünkü ailelerine vakıf mütevelliliği yoluyla bir geçim sağlamaları da mümkün oluyordu.

Servet ve hayırla ilgili görüş ve uygulamalar İslâmın kazanç

ve servet anlayışının bir parçası sayılmalıdır. İslâmiyet kazancı teşvik eder, servet biriktirmenin de esas itibariyle aleyhinde değildir. Ancak servetin hayırlı işlerde ve hayır işlerinde kullanılması en makbul davranışlardan sayılır. Bir insan ne kadar iktisadî kudret sahibi olursa hayır, yardım ve dolayısiyle sevap kazanma imkânı da o nisbette artacaktır. Hakikatte Hıristiyan Kilisesi hayır hizmetine zenginleri teşvik etmek, hattâ bizzat yardım hizmetleri yapmak hususunda hareketsiz kalmış değildir. Fakat Kilise bu hizmeti fakirlerin iyiliğinden ziyade dinin müessir olması gayesiyle yapıyordu. Fakirlik ortadan kaldırılması değil, devam etmesi gereken bir durumdu; öyle ki zenginler bunların varlığını gördükçe kendi hallerinden dolayı Tanrı'ya daha çok müteşekkir olacaklar ve Tanrı'nın kilisesine daha çok yardım yapacaklardı. Ayrıca kilise ortaçağın en büyük servet sahibi olmak itibariyle hayır işlerini kendi inhisarında tutuyordu; hayır hizmeti yapacak olanların bu emellerini kilise vasıtasiyle gerçekleştirmeleri daha uygun görülüyordu. O kadar ki, bazı tarihçiler ortaçağ hıristiyan dünyasındaki sefâletin kilisenin bu tutumu yüzünden bilhassa arttığını söylerler: Pek çok insan kilisenin temin ettiği bir lokma bir hırka ile geçinmiş, kilisenin verdiği dar ufuklu dünya görüşü yüzünden de daha fazlasını istemeyi düşünmemişti.

Bugün Avrupa'da ve Amerika'da sosyal güvenlik ve yardım hizmetlerinin büyük ölçüde devlet fonksiyonları arasına girmesi sonunda eski hayır anlayışı ve hayır faaliyetleri de değişik bir mâna kazanmış bulunuyor. Bu gelişmenin Batı dünyası dışındaki devletlere ve dolayısiyle Türkiye'ye de tesir ettiği bilinmektedir. Ancak bütün devlet faaliyetleri halkın inanç sisteminde ve memleketin sosyal bünyesinde makes bulmak şartıyla kıymet kazanabilir; böyle bir temel olmadığı takdirde her türlü sosyal münasebet piyasadaki ticarî alış-veriş seviyesine inecektir.

Millî Kültür, S: 3-4-5, Ağustos-Ekim 1980, s. 62-66

Cemiyetimizde Kültür Değişmeleri

Kültür değişmesi zamanımızın sosyal ilimcilerini iki bakımdan alâkadar eder. Bir tarafta kültür değişmesi ile uğraşan, bunu nasıl ve hangi yollarda yapacağını düşünüp ortaya koyanlar, işin idarecileri, kumandacıları var, diğer tarafta bu kültür değişmesine hedef olanlar, içinde yaşayanlar var... Bizde sosyal ilimlerin gelişmesi gerilerde kaldığı için, bilgilerimizin bir kısmını Avrupa'dan bu değişmeci tabakadan alıyoruz ve Avrupalı araştırıcıların yaptıklarına bakarak bazı neticeler çıkarmağa çalışıyoruz. Şu halde mesele bizim için sadece akademik değildir, hayatidir. Bu ehemmiyet mevzuun tarihçesinde daha iyi farkedilir.

Kültür meselesi ilk defa Ziya Gökalp tarafından ortaya atıldı. Esasen kültür münakaşaları yapılırken, millet zaten çoktan bu değişme girdabının içinde idi. Türkiye'de yüz yıldan beri bir batılılaşma, modernleşme hadisesi vardı, bunun başında da o zamanın idaresi, aydın zümresi ve bütün bunları temsil eden saray vardı.

Bizim yazarlarımız bu iş ancak çok ileri gittiği zaman kültür meselesi ile ilgilenmeğe başladılar... II. Meşrutiyet devri hür bir devre olduğu için kültür değişmesi modernleşme mevzularının münakaşasının da en hararetli devresiydi. *"Modernleşmenin modeli Avrupa ise onu külliyen almalıyız"* görüşünde olanlar ile, bu fikirlere reaksiyon gösteren, milletin hakiki hüviyetinin değişmesine karşı olanlar arasında fikir münakaşaları yapılıyordu.

Bu reaksiyonu temsil eden Ziya Gökalp, *"Kültür ve mede-*

niyet farklılaşması" meselesini ortaya attı. Gerçi bu kavram daha evvel Alman sosyologlarınca da yazılmıştı, fakat Ziya Gökalp yeni ve orijinal bir buluşla kültür ile medeniyetin birbirinden farklı olduğunu ileri sürerek geleneğin dışında tasnifçi bir görüşle "Medeniyet beynelmileldir fakat kültür millîdir. Türkiye modernleşebilir ve pekala Avrupa'dan farklı bir millet olarak kalabilir, hüviyetini kaybetmez" tezini müdafaa etti.

İşte hâlâ münakaşası yapılan kültür ve medeniyet farklılaşması davasının aslı budur. Ziya Gökalp tamamen pratik yoldan millî kültürümüzü kurtarmak gayesinde idi. Fakat hâlâ modernleşmenin bir kültür meselesi mi, bir medeniyet meselesi mi olduğu hakkında münakaşalar devam etmektedir. Bu mesele yalnız bizde değil, başka memleketlerde de münakaşa mevzuudur. Bu hususta Avrupalı ve Amerikalı müelliflerin de ortaya attığı tezler ve bazı değişme örnekleri var. Neticelere baktığımız vakit bazı noktalara varılıyor.

Şimdi hadisenin daha ilmî araştırmalara müsait bir şekil alabilmesi için kültür ve medeniyet kavramlarını bir tarafa bırakıp başka kavramlar üzerinde duralım.

Burada karşımıza çıkan en mühim dava, teknolojik değişmedir. Avrupa'da sanayi inkılâbı dediğimiz hadisenin ortaya çıkışı, İngiltere ve arkasından kuzey ülkeleri gibi sanayi inkılâbının yerleştiği ülkeler, diğerlerine hakim bir kuvvet elde ettikleri için diğer ülkeler bu inkılâbı başarmış olan memleketlere özenti duymaktadır. Modernleşmenin yani teknolojik inkılâbın gelişinde sosyal müesseselerin nasıl bir mahiyet alacağı meselesi uzun görüşülmüştür.

Şu halde en büyük meselelerden birisi hangi tip değişmenin neyi doğurduğu davasıdır. Yani teknoloji sahasındaki gelişme manevî kültür sahasındaki değişmeyi nasıl bir münasebetle yapacak, insanlar manevî kültürlerini memleketlerinin teknolojik organizasyonuna hakim kılabilecekler midir? Memleketin teknolojik seviyeye ulaşması ister istemez bazı manevî değişmelere yol açar mı? Bu çok umumî bir problem olduğu için daima münakaşaya, spekülasyona açıktır. Nitekim şimdiye kadar bu mevzuda en

ciddi ilmî tahlillerden en cesur çıkışlara kadar birçok fikir ortaya atılmıştır. Bugün karşımızda mevcud olan pek çok sosyal teorinin ve birçok ideolojik hareketlerin tahlili yapılınca bu meseleye irca edildiğini görürüz.

Bir cemiyet hangi şartlar altında değişiyor? Malum olan birkaç hal tarzı var. Mesela Marx'ın getirdiği çözüm ve onun karşısında Weber'in getirdiği çözüm ve bunların etrafındaki diğer fikirler. Hepsinin aradığı şey sosyal değişmenin dayandığı esasları bulabilmektir. Marx istihsal tekniklerindeki değişmenin bütün manevî kültürü tayin edeceğini ve orada bir değişme yapıldığı takdirde cemiyete istenilen istikametin verilebileceğini söylüyor, onun teorisini teşkil eden iddialar aynı esas noktayı dolduran eklentilerdir. Marx ortadaki problemi bir bakış noktasından görüyor, sonradan bu açıyı sağlamlaştırmak için başka sahalara ait esaslar koyuyor: Gelişme merhaleleri, iptidaî komünizmden kapitalizme kadar gidiş vesaire. Aslında bunların hepsi kendi yaşadığı devre göre cemiyette meydana gelen süratli değişmenin yarattığı intibalardır. Burada iki esas nokta var, birincisi:

Teknolojinin büyük bir hızla gelişmesi mevcut sosyal nizamı temelinden sarsıyor. İkincisi: Bununla birlikte ortaya sefil kitleler çıkıyor ve zaman içerisinde büyük huzursuzluklar doğuyor... İşte Ziya Gökalp nasıl İkinci Meşrutiyet başında kültür ve medeniyet kavramlarını, bir teori ortaya atarak, pratik bir yolla izah ederek Türkiye'yi kurtarmak istemişse, Marx'ın da zamanında kendisinin ve aynı istikametteki diğerlerinin bu problemi halletmek için icab eden teorik konseptül şemaları kurmağa çalışmaları da böyledir.

M. Weber'in tezi bunun karşısında işi aksi cepheden alıyor. Kapitalist gelişmenin aslında insanların manevî görüşlerinde meydana gelen bazı değişmelerin neticesi olduğunu söylüyor ve cemiyetlerin gittikçe kapitalist ve proleter olarak ayrılacakları yerde bunun tam tersi olacağını ve dolayısıyla sosyalizmin sanayi bakımından gelişmiş ülkelerde değil gelişmemiş ülkelerde yer bulacağını söylüyor. Çünkü sınaî gelişmenin Marx'ın dediği gibi cemiyet yaratmayacağını ileri sürüyor ki istikbal hakkında tahmin bakımından Weber'in dedikleri çıkmıştır.

Weber'in tezi insanlara aydınlık bir istikbal göstermiyor. Marx ise tersine insanlık için mesud ve refah içinde bir dünya vaadediyor. Belki de Weber'in az tanınmasının ve peşinde büyük kitleler bulunmayışının başlıca sebebi budur.

Bizim asıl söylemek istediğimiz değişme meselesi âlemşümûl bir meseledir. Avrupalılar bununla çok meşgul olmuşlar ve bu işin büyük ızdırabını çekmişlerdir. Biz onlara nazaran bu devreyi daha kolaylıkla geçirmekteyiz. Bundan 100-150 sene evvelki Avrupa'nın ızdırabını izah etmeye bir Marx kâfi gelemez. O günlerin Avrupa'sına bakınca Marx'ın psikolojisini daha iyi anlayabiliriz. O herşeyin alınıp satıldığı bir dünyada temel motivin maddî menfaat olduğunu düşünmüştü.

Bizim halledeceğimiz dava, materyalizm veya maneviyatçılık değil, sadece cemiyetin normal gidişinde maddî ve manevî kültür münasebetlerinin ne şekilde olduğudur. Şüphesiz teknoloji insan bilgilerinin bir eseri olarak meydana çıkıyor ve insan için meydana geliyor ama bunlar bizim düşüncelerimizi belli istikametlere çekiyorlar. Hatta bunların bizim düşüncelerimize nasıl tesir ettiği hakkında bir bilgiye de sahibiz.

Çok genel çizgileri ile anlatacak olursak, teknolojiyi meydana getiren şey, insanların kazanmış oldukları bilgilerdir ve bu bilgilerin çoğu da pratik bir endişe taşımadan meydana gelir. Teknolojinin cemiyete getirdiği değişmelerin çok büyük bir kısmı önceden tahmin edilemeyen şeylerdir. Sadece ilk kullanış şekilleri düşünülebilir. Meselâ buhar makinesi İngiltere'de kömür çıkarma ve taşımacılık ihtiyacından doğmuştur, böyle bir icad yapan da aranmıştır, fakat bunun teknisyenleri bu icadı yaparken içtimaî neticesini hiç düşünmemiştir, bu akla bile gelmemiştir. Bir icadın ortaya çıkardığı dalgalar merkezden yayılarak etrafı o kadar değiştirmektedir ki bunların hiç birini önceden görmeğe imkân yoktur. Sonradan bu değişmelerin nereden kaynaklandığını araştıranlar bu değişmelerin sebeplerini oraya bağlamışlardır. İnsanın bunu baştan görmesi, zaman perspektifine bu derece sahip olması mümkün değildir.

Arabaların, nakil vasıtalarının icadı insan hayatında yeni şeyler yaratmıştır, pazarlar şehir dışına çıkmış banliyö diye ayrı bir hayat tarzı gelişmiştir. Bunlar teknolojik gelişmenin ortaya çı-

kardığı hadiselerdir. Bizim düşünce tarzımıza da tesir ediyor. Modern teknoloji ile birlikte şehirleşme denilen hadise meydana geliyor, bu şehirleşme ailenin eski fonksiyonunu, eski kuvvetini kaybetmesine sebep oluyor. Aile dışında başka müesseseler oluşmaktadır, sokak da bunlardan biridir, eskiden insan terbiyeyi aileden alıyordu, en çok çevresindeki okuldan veya mahallesindeki camiden alıyordu, şimdi bambaşka yerlerden alıyor. Yaşanan hayat içerisinde insanların vakitleri, mesaileri değişmiştir. Günümüzün çoğunu evimizden, ailemizden uzakta geçiriyoruz, oğluma kızıma hükmedemiyorum gibi şikâyetler ortaya çıkıyor ki bunlar ne çocuğun, ne bizim kabahatimizdir.

İşte insanları değişme meselesi üzerinde araştırmaya götüren şey işin bu tarafıdır. Hangi şeyin hangisine tesir etmesinden çok, şu şikâyet ettiğimiz meseleleri düzeltebilmenin yollarını ve imkânlarını araştırıyoruz. Zihnimizde tasarladığımız bir hayatı teknolojiye empoze edebilir miyiz? Teknolojinin bu kadar müessir olmasının sebebi insanlar arasındaki intikalinin süratli oluşudur. İlmin intikali zordur, ama teknoloji büyük ölçüde zihnî melekelere ihtiyaç göstermeyecek şekilde intikal edebilir. Herhangi bir aletin nasıl yapıldığını bilmesek bile onu kullanmayı kolayca öğreniyoruz. Manevî şeylerin intikali zordur, birşey ne kadar maddeleşirse o kadar çabuk intikal edebilir. Bu kolaylık, intikali süratlendirir, değişmenin çabuk yayılmasına sebep olur.

Sosyolojide sırf bu hadiseden müphem olan özel bir kaide vardır: Teknolojik değişme ile kültür değişmesinin birbirini geç takib etmesi. Eğer kültürümüz yani manevî değerlerimiz süratle değişseydi o zaman felâket olurdu, çünkü kültürün esas karakteri değişmemektir. Kültür mümkün olduğu kadar değişmeye mukavemet ettiği takdirde bizim için bir kıymeti olur. Maddî hayatımızdaki değişmelerin kültür değişmesinden çok ilerde olması kaçınılmaz bir zarurettir. Mamafih insanlar mutlaka çok kolay olan şeyleri alır da zor olan şeyleri almaz diye de bir kaide yoktur. Meselâ İslâmiyetin yayılma devrinde İslâm ordularının gittiği her yerdeki insanlar hem de hiç bir kılıç zoru olmadan müslüman olmuşlardır, ama bu insanlar arabların teknolojik seviyesinin yanından geçmemişlerdir, İslâm teknolojisinden hiç bir şey bunlara in-

tikal etmemiştir. Meselâ kuzey Afrika'daki berberi kabileleri müslüman olmuşlar, ama Arab teknolojisinden hiç nasib almamışlardır.

Günümüze gelince biz teknik değişmenin kültürümüzü bozduğundan şikâyet ediyoruz ama bu görüş yanlıştır. Bizim hayatımızı bozan şey teknik unsurların gelmesi değil, manevî şeylerin gelmemesidir. Yukarıdaki misallere nazaran, hangi şeyin evvel geldiğine dair kesin bir kaide de olmamak lâzım. Teknolojiyi tam alamadık, halbuki kafamızdaki manevî değerler değişiyor. İki türlü zararda oluyoruz, ödediğimiz bahaya mukabil işimize yarayacak manevî bir değer de almış değiliz. Meselâ batının iş ahlâkını almamızda fayda vardı, ama onu almıyoruz ki. Bu da bir manevî kültürdür. Burada daha uzun tafsilata gitmeğe lüzum görmüyorum, bu tafsilat esasen *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik* adlı kitabımızda vardır.

Şimdi çok umûmî çizgiler üzerinde duralım. Ele aldığımız mesele karşısında belli başlı fikirler nelerdir, bizim varacağımız netice ne olabilir!

Batıda esas itibariyle bilginin intikal ettiği teknolojik hayattan dolayı değişme olmaktadır, fikri çok yaygındır. Bilgilerimizin eseri olan teknolojide meydana gelen değişmeler bugünkü batının temsil ettiği medeniyeti doğurmuştur. Bunun karşısında bulunan cemiyetlerin de bu medeniyetle münasebetlerini nasıl ayarlayacakları meselesi ortaya çıkmaktadır.

Bir kısım müelliflerin fikrine göre teknoloji bütün dünyayı sarmaktadır, ilerde bütün dünya birbirine benzeyecektir, bu benzeme, ilerde hayat sahasında da, davranışlara da geçecek... *"Bundan sonra ne olacak?"* sorusunu ancak tarih felsefecileri cevaplandırıyor...

Hepimizin tanıdığı İngiliz tarihçisi Toynbee, *"Batı medeniyeti şu son çağa ait bir şeydir... Gerilere gidecek olursak binlerce sene evvel de medeniyet vardı, demek ki batı medeniyeti olmadan da kültürler ve medeniyetler oluyor, şu halde teknoloji insanlara hâkim olmadan da insanlık yürüyebiliyor"* diyor.

Onun tezine göre; medeniyetler esas itibariyle dinî kıymetler etrafında doğar. Batı medeniyeti de hıristiyanlık etrafında doğmuş, yaşamış, ömrünü tüketmek üzeredir. Bundan sonraki mede-

niyet buradan kalan ve kıymet ifâde eden şeyleri alacak, o noktadan devam edecektir.

Bu tezi Ziya Gökalp'ın tezine yaklaştırabiliriz, yani demek oluyor ki, insanlar bir takım manevî kıymetler adına maddî hayatı şu veya bu istikamette değiştirmeğe çalışacaklardır. Bu gayret, bile tezi teyit etmeğe kâfidir. Yani insanlar çevrelerindeki hayatın ve buna bağlı teknolojik organizasyonun esiri değildir. Düşüncelerimizi teknoloji şekillendirmiyor, ama neyin şekillendirdiğini de kat'i olarak bilemiyoruz. Yalnız gördüğümüz bir şey var ki, insanlar her devirde aynı şeyler yüzünden şikâyet etmektedirler. Bunlar insanlığın âlemşümûl değerleridir, meselâ; adalettir, hürriyettir, refahtır, ilh... Biz problemimizi yanlış va'zetmekten kaçınmalıyız...

Hangi ideoloji ile hareket edersek edelim erişmek istediğimiz bazı noktalar var. Bunun modeli batıda olmuş; cenupta da olabilirdi, o zaman oraya bakardık...

Hasılı insanlık tarihi boyunca medeniyetler dâima birbirlerinden bir şeyler öğrenmek mecburiyetindedirler... Muhakkak ki biz de dışımızda teşekkül etmiş olan batı medeniyetinden bir şeyler öğreneceğiz...

Teknolojik gelişme kaçınılmazdır, daha doğrusu geriye döndürülemez; asıl mesele teknolojik gelişmeye nasıl bir manevî gelişme ile istikamet verileceğidir. Batı da bu istikameti bulmaya çalışmaktadır.

Hiç bir medeniyet ve hiçbir hâkimiyet ebedî değildir. Medeniyetler birbiri ardından batıp çıkarken, birbirlerine bazı âlemşümûl şeyler, kıymetler devrediyorlar. Hepsinin yükselmesinde de bu kıymetler varsa, demek ki bunlar tarihin çeşitli zamanlarında değişik yerlerde tekrar neşvünema bulma imkânına sahiptirler.

Yani demek oluyor ki bir gün batının dışında onun kusurlarından arınmış yeni bir medeniyetin doğmamasına hiç bir sebep yoktur. Batı modeline sırtımızı çevirmek ne kadar abes ise, insanlığın ilelebed sahib olacağı değerlerin sadece orada olduğunu kabul etmenin de bir mânası yoktur. Binaenaleyh, bizim gibi gelişmekte olan bir memleketin bu iki hassas nokta arasında çok ince bir muvazene tutturması gerektir.

Bizden çok ileri seviyede olan milletlerin bile bu muvazeneyi tuttumaları yani maddî kültür ile manevî kültürü dengelemeleri güçtür. Zor bir durumdayız; bir tarafta bize tahakküm eden ve hakikaten vazgeçemediğimiz bazı şeyler var, bir taraftan da bunların karşısında hüviyetimizi korumağa çalışıyoruz... Söyleyebileceğimiz tek şey, bu zorluğu idrâk edersek ortaya koyacağımız hal çarelerinin de belki daha isabetli olacağıdır.

Suffe Kültür Sanat Yıllığı 1982, s. 271-276

Millî Kültür Politikası

Kültür Bakanlığı'nın kaldırılması ve ona ait görevlerin Turizm Bakanlığı'na devredilmesi hem tabiî hem çok şaşırtıcı bir hadise oldu. Bakanlığın kuruluşundan bu yana önemli sayılabilecek hiçbir başarısı, hatta hiçbir teşebbüsü bulunmadığı için, boş yere bina işgal etmesi elbette göze batacak ve kapatılacaktı. İşin şaşırtıcı tarafı ise, memleketin bütün büyük meselelerini ele alan ve radikal çözümler getirmeye çalışan bir idare zamanında Kültür Bakanlığı'nın kaldırılmış olmasıdır. Mamafih, bakanlığın kaldırılması Türkiye'nin bir kültür problemi bulunmadığını göstermez veya bu suretle kültür dâvâsı da ortadan kaldırılmış olmaz. Herhalde bir gün devlet ileri gelenleri memlekette eğitim ve turizm hizmetleri dışında verilecek çok önemli kültür hizmetlerinin de bulunduğunu düşünecek ve ona müessese olarak gerekli yeri vereceklerdir.

Bir memlekette devlete kültür hizmeti bakımından ne büyük görevler düştüğünü burada uzun uzadıya anlatacak değilim, çünkü bunu az veya çok herkes bilir. Nitekim bizim beğendiğimiz ülkelerde de beğenmediğimiz ülkelerde de kültür bakanlıkları veya bunlara eşdeğerli devlet kuruluşları vardır. Benim burada anlatmak istediğim, Türkiye'nin özel durumudur. Dünyada bizim kadar köklü bir kültür sarsıntısı geçirmiş ve tam bir kargaşalık içinde kalmış başka hiçbir millet gösterilemez. Bu kargaşalığın yaratılmasında en büyük rolün devlette, yani şimdiye kadar geçmiş iktidarlarda bulunduğunu da söylemeliyiz. Çünkü Türkiye

daha imparatorluk devrinde başlayan uzun, ıztıraplı bir "mecburî kültür değişmesi" yolundan geçerek bu noktaya gelmiş bulunuyor. Belki de değişmeyi başarılı sayanlar da çıkabilir. Ama hiç kimse inkâr edemez ki bugün şu veya bu şekilde bir "Türk Kültürü" teşekkül etmiş değildir. Gerçi Türkiye'de milletin büyük çoğunluğunu saran gelenekli bir kültürümüz vardır, fakat bu her türlü devlet politikasının dışında kendi hayatını yaşayarak ve belki resmen istenmediği halde buraya kadar gelmiş bulunuyor. Buna gelenekli halk kültürü adını verebiliriz. Folklor kelimesinin asıl karşılığı da (halk dansı değil) budur. Halk kültürünün dışına, yani yazılı kültür sahasına çıktığımız zaman Türkiye'nin hali tam bir yamalı bohça manzarası arzeder. Sanat, edebiyat, din ilh. konularında birbirinden çok farklı, birbirlerine rakip pek çok temayüller vardır. Bunların tek ortak tarafları ise hepsinin de ilkel, yarım-yamalak olmasıdır. Batı kültürünü temsil etmek durumunda olanların bu kültürün çok yüzeyinde, hatta kabuğunda kaldıklarını kabul etmeliyiz. Millî kültür taraftarı olanların bu temayüllerinde daha çok duyguların ağır bastığı da muhakkaktır. Milliyetçilikten ayrı bir İslâm kültürü taraftarlarının kendi istekleri doğrultusunda belirgin bir zihnî kıpırdanma gösterdiklerini de kimse söyleyemez.

Günümüzde bir genç "kültür adamı" olmak istediği zaman bu saydığımız zümrelerden biri üzerinde kesin tercih yapmak zorunda kalıyor. Bu demektir ki, Türkiye'de aydınlar seviyesinde bir kültür bütünlüğü mevcut değildir ve dolayısiyle bir "millî kültür"den bahsetmek imkânı yoktur. Türkiye bu haliyle gevşek bir "kabileler federasyonu" manzarası arzetmektedir. Gelenekleri, hayat tarzları, dünya görüşleri ve idealleri ile birbirinden ayrı, yanyana yaşayan kültür kabileleri. Aradaki farklar arttıkça bu grupların birbirine son derece yabancı ve nihayet düşman olmalarından daha tabiî birşey beklenemezdi.

Türklerin "millî kültürleri" hiç yok mudur? Elbette vardır. Fakat bu kültür işlenmediği, hatta tanınmadığı için tamamen durgun bir hale gelmiş ve neredeyse kütüphane rafları ile müze vitrinleri arasında hapsolur duruma düşmüştür. Kültür tarifi gereği, geçmiş nesillerin sonrakilere bıraktıkları miras olduğuna göre bi-

zim yarına birşeyler bırakabilmemiz için bu mirası alıp işlememiz gerekir. Türklerin binlerce yıllık tarihinden bahsederken onların binlerce yıllık kültürünü yok saymanın hangi mantıkla uzlaşacağını kestirmek gerçekten zordur.

Bazı hakikatleri çok acı tecrübelerden sonra da olsa artık anlamış olmalıyız. Hem Türklük adına yola çıkıp hem bu milleti kendi tarihî oluşunun dışında bambaşka bir kültüre kaynatmaya çalışmak akla ve gerçeklere aykırıdır. Akla aykırıdır, çünkü bu iş -farzımuhal- başarıldığı takdirde Türklük de yok olmuş olur. Gerçeklere aykırılığına gelince, tarihte bugüne kadar hiçbir kültürün başka bir zeminde eski mâna ve muhtevası ile devam ettiği görülmemiştir. Meselâ bugün Türkiye'de kırkbeş milyon vatandaşın hepsi de tam bir samimiyetle "Fransız" olmak istese ve bunun için gerekli her türlü vasıta temin edilse, yine Türkiye, Fransa olamaz. İşin acısı, bu çaba içinde Türklükten de çıkmış olacağı için ancak bir "hiç" olabilir ki bu türlü kültür değişmelerinin antropoloji literatüründe örnekleri vardır.

Şu halde bir Türk milleti olacaksa bir de Türk kültürü olacaktır. Bunun nasıl olacağı hakkında bazı tartışmalar yapılabilir. Fakat tartışma seviyesine gelebilmek için yapılacak çok önemli işler vardır. Türkiye'de bugünkü nesiller henüz neyi kabul edip neyi reddedeceklerine karar verebilecek durumda değildirler, çünkü tercih yapacakları şeyler hakkında hiçbir bilgileri yoktur. Kaldı ki bilgi sahibi oldukları takdirde katı tercihler yapmak yerine daha başka yollar tutmaları da pek mümkün ve muhtemel bulunmaktadır.

Eğer Türkiye'de bir Kültür Bakanlığı olacaksa bunun çalışma sahası ve prensipleri nelerdir? On yılı aşkın zamandır müstakil veya mülhak bir bakanlığımız bulunduğu halde bu soruya hiçbir zaman cevap verilmiş değildir. Birbiri ardınca gelip ideolojik tavırları birbirinden çok farklı görünen iktidarların hiçbiri -eğri veya doğru- kültür sahasında belli prensipler ortaya koymadığı için, çalışmalar tam bir keşmekeş halinde yürümüş, neticede hiç kimseyi tatmin edecek bir iş yapılamamıştır. Bazılarında hasbelkader bizim de bulunduğumuz "ihtisas komisyonları", bakanlığın tutarlı ve belli bir politikası olmayışı yüzünden, günlük işler arasında kaybolup gitmiştir. Buralarda yapılan iş, pek çok vatandaşımızın

büyük bir cesaret fakat pek az selahiyetle kaleme alıp gönderdikleri eserleri inceleyip, yayınlanabilir olup olmadıklarına dair rapor vermekten ibaret kalmıştır. Kültür Bakanlığı'nın bir dilekçe komisyonu haline gelmesi ve sadece kendisine gönderilen kitapların sınırları arasında boğulup kalması bir kültür politikası yokluğunun eseridir. Hükûmetlerin ilgisizliği ve kültür konusunda belli bir istikametlerinin bulunmayışı, canla-başla çalışan birkaç bürokratın gayretlerini de neticede sıfıra indirmiştir.

Kültür Bakanlığı'nın vazifesi Türkiye'de çağdaş bir millî kültürün teşekkülü ve kuvvetlendirilmesi yolunda devlete düşen hizmeti yerine getirmektir. Türkiye totaliter bir rejimde olmadığına göre devletin kültür işlerinde yegane söz sahibi olması düşünülemez. Fakat gelişmekte olan bir ülkede devletin genel hedefleri arasında kültür işlerini de alması kadar tabiî birşey olamaz. Devlet, kültürün direklerini teşkil eden fikir, sanat ve edebiyat sahalarındaki eserlerin meydana getirilmesi, yayılması ve tanıtılmasında kendi geniş imkânlarını seferber etmelidir.

İki ana istikamette çalışılması lâzımdır. Bunlardan birincisi, kültür sahasında neyimizin var olduğunu tesbit ederek bunları ortaya çıkarmaktır. Bu daha ziyade tarihî bir çalışmadır. Hepimiz bu milletin saklanmaya değer pek çok kültür eseri vücuda getirdiğini ve bunların bizim millî karakterimizin oluşmasında başlıca rolü oynadığını biliyoruz. Fakat bu eserlerin büyük bir kısmı gerek alfabe gerek dil değişikliği dolayısiyle bugünkü nesillere yabancı kalmıştır. Bugün Evliya Çelebi Seyahatnamesi gibi sadece Türk kültürünün değil fakat dünya kültürünün bir şaheseri olan on ciltlik eser yeni harflerle basılmış değildir. Eski harfleri ancak az sayıda mütehassısların bildiğini, üstelik eski baskının sayı itibariyle de az olduğunu düşünürsek neleri kaybettiğimizi biraz anlayabiliriz. Evliya Çelebi yüzlerce örnekten sadece bir tanesidir. Bu eser şimdiki topraklarımız dışında kalan ülkelere ait pek değerli bilgiler verdiği için, her millet kendine ait olan kısmı kendi diline çevirerek yayınlamış, bu işi sadece Türkler yapamamıştır. Hepimiz böyle bir neticeden hicap duymalıyız. Nitekim Türk kültürünün başka birçok değerli eseri yine yabancılar tarafından yayınlanıyor ve biz ancak onlardan faydalanıyoruz.

Tarihî çalışmanın yanısıra büyük bir iş de çağdaş Türk kültürüdür. Memleketimizde gitgide yaygınlaşan bir fikre göre, çağdaş kültürümüzün teşekkülünde Türk millî kültürü esas olacak fakat bu kültür kökü yabancı kültürlerle devamlı temas ederek onlardan faydalanacaktır. Milliyetçilik esasına dayanan bir çağdaşlaşma bu şekilde olabilir. Şu halde devlet bir taraftan Türklerin çağımızda yarattığı fikir, sanat ve edebiyat eserlerini milletimizin istifadesine sunacak, bir yandan da bu kültürün gelişmesinde ona faydalı olabilecek bütün yabancı eserleri bize aktaracaktır.

Bu iki tip çalışma siyasî görüş farklarıyla ilgisiz bulunduğu için her zaman rahatlıkla yapılabilir. Sonra bunları tamamlayan araştırma, inceleme ve derleme çalışmaları yapılmalıdır. Bunların başında Türkçenin biri tarihî diğeri çağdaş iki lügati gelir. Tarihî Türkçenin lügati, Ziya Gökalp ve arkadaşlarının başlattıkları Türkçecilik cereyanından önce kullanılan dilin, çağdaş lügat de onlardan bugüne gelen Türkçenin lügati olacaktır. Kültürün temeli dil olduğuna göre, bu iş yapılmadan hiçbir verimli kültür faaliyeti düşünülemez. İnceleme eserlerinde ise Türklerin yetiştirdikleri kültür adamları, Türk tarihinin yetiştirdiği büyük adamlarla ilgili olanlar ön sırayı almalıdır.

Ana prensipler bir defa kabul edildikten sonra bunların ayrıntıları ve teknik planlaması kolayca düzenlenebilir. Benim burada sadece kitaplarla ilgili verdiğim örnekleri radyo, televizyon, gösteri sanatları gibi sahalar için de elbette düşünmek gerekir. Yeter ki Türk devleti bir millî kültür politikası ihtiyacını çok ciddi ve acil bir problem olarak kabul etsin.

Türk Edebiyatı, Nisan 1982, S: 102, s. 11-13

Medeniyet ve İslâmiyet

İslâm medeniyeti, Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinden sonra gelen en büyük medeniyettir ve son birkaç yüzyıldır dünyaya hakim olan Batı medeniyetine kadar parlak bir ömür sürmüştür. İslâm medeniyetinin hakimiyeti aynı zamanda İslâm dünyasının siyasî üstünlüğü mânasına geldiği için, müslümanlar bu medeniyetin dağılışı üzerinde çok kafa yormuşlar, onun sönmesiyle birlikte İslâm dünyasının Batıya yenildiğine inanmışlardır. Fakat İslâm medeniyetinin niçin gerilediği ve bu gerileyişin ne zaman başladığı konusunda değişik fikirler vardır. Gerilemenin sebeplerini iyi anlayabilmek için bu konularda doğru fikirlere varmak şarttır.

İslâm medeniyetinin en parlak devri 9, 10 ve 11'inci yüzyıllardır. Bu yüzyıllarda ilim, felsefe, teknoloji, hukuk, askerlik ve idare sahalarında çok yoğun ve devamlı ilerlemeler oldu. Bu yüzyılların göz kamaştırıcı bir üstünlük yaratması yüzünden, sonraki çağları o devre göre donuk kalmıştır. Bundan dolayı pek çok kimse İslâm medeniyetinin onikinci yüzyıldan itibaren gerilediğini, onüçüncü yüzyıldaki Moğol istilası üzerine de çöktüğünü iddia ederler. Bu görüş iki bakımdan yanlıştır. Gerçi Moğol istilası üzerine müslümanlar kendi ülkelerinde siyasî hakimiyeti kaybettiler, ama kısa bir zaman sonra istilacı Moğollar müslümanlığı kabul etti ve İslâm dünyasının bir parçası oldular. Bu da gösteriyor ki İslâm medeniyeti o zaman çökmemiş, üstünlüğünü devam ettir-

miş ve bunu işgalcilere bile kabul ettirmiştir. Ayrıca Moğollar geldikten sonra ilim ve teknolojideki ilerlemeler durmadı, hatta onlar bu gelişmelere yardımcı oldular.

İkinci olarak, İslâm medeniyetinin üstünlüğü onyedinci yüzyıla, yani Moğol istilasından beşyüz sene sonraya kadar devam etti. Bunun en sağlam delili müslümanların siyasî üstünlüklerinin onyedinci yüzyıla kadar devam etmiş olmasıdır. Ondördüncü yüzyıldan başlayarak İslâm dünyasını temsil etmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, onyedinci yüzyıl sonlarına kadar Batıdan hem askerî, hem idarî, hem hukukî bakımdan, hem de teknolojik açıdan üstündü. Böyle olmasaydı Avrupa üzerinde kuvvetli bir siyasî üstünlük kuramazdı, çünkü sadece kılıç kuvvetiyle hiçbir şey yapılamaz. Ama o sıralarda Batı dünyasında pek göze çarpmayan bir takım değişiklikler oluyordu ki, bu değişmelerin pratik sonuçları ortaya çıktığı zaman Osmanlılar, dolayısıyle onların temsil ettikleri İslâm dünyası yenildi.

İslâm medeniyeti niçin geriledi? Bunun sebeplerini iki grupta toplayabiliriz. Bazı sebepler müslümanların özel bir kusuruna bağlı değildir yani dünyada onların elinde olmayan birtakım değişmelerden ileri gelmiştir. Bir kısmı ise bugün bile ortadadır ve onlarla başa çıkmadıkça müslümanların kalkınmalarına imkân yoktur.

Elimizde olmayan değişmelerin en önemlisi ticaret yollarının karalardan denizlere kayması ve bu yüzden Orta Asya'dan Akdeniz'e kadar İslâm şehirlerinin iktisadî çöküntüye uğramasıdır. Eskiden Avrupa'yı Hindistan'a ve Güneydoğu Asya'ya bağlayan yollar İslâm ülkelerinden geçerdi, onbeşinci yüzyıl sonundan itibaren Avrupalılar deniz yolunu kullanmaya başladılar. Osmanlılar buna karşı bazı tedbirler almaya çalıştılar; Süveyş'e kanal açmak, Hind Denizi'ne çıkmak gibi teşebbüsler yaptılar. Ama Osmanlı Devleti bir kara devleti olarak teşkilatlanmıştı, deniz mücadelesinde başarılı olamadı. Yine bu arada İspanya'nın Amerika'yı keşfetmesi ve oradan getirdiği çok miktarda kıymetli madenle büyük bir iktisadî kriz yaratması Osmanlıları çok sarstı. Avrupalılara deniz ticaretinde bir takım imtiyazlar (kapitülasyon) tanınması bile iktisadî durgunluğu gidermek için olmuştur.

Batı dünyasının en büyük üstünlüğü ilimde ve teknolojideki

gelişmesidir. Bu bakımdan İslâm dünyasının onun karşısındaki gerilemesinde ilim ve teknolojinin geri kalması önemli bir rol oynamıştır. İslâm dünyası onikinci yüzyıldan itibaren bu sahalarda eski parlaklığını kaybetmişti, ama yine de onbeşinci yüzyıla kadar müslümanlar ilimde ve teknikte üstündü. Onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda İslâm medeniyeti biri Doğu ucunda biri de Batı ucunda olmak üzere iki büyük merkeze sahipti. Batıdaki medeniyet merkezi İstanbul, Doğudaki ise Timurlular devleti idi. Her iki merkezde de matematik, astronomi, tıp, hukuk sahalarında, sanat ve edebiyatta çok kıymetli şahsiyetler vardı.

İslâm dünyasında ilmin niçin durduğu konusu tam bir aydınlığa kavuşturulmuş değildir. Öyle anlaşılıyor ki bu duraklama yenilik ve değişiklik ihtiyacının duyulmamasıyla çok yakından ilgilidir. İslâm medeniyeti bir bakıma kendi üstünlüğünün kurbanı olmuştur. Onaltı, hatta onyedinci yüzyıla kadar İslâm dünyası o zamana kadar mevcut müesseseleriyle, bilgi ve teknoloji birikimiyle öyle istikrarlı bir cemiyet nizamı meydana getirdi ki burada insanları değişmek, ileri gitmek vs. için teşvik edecek ciddi ihtiyaçlar yoktu. Bu cemiyete meydan okuyan başka bir sistem mevcut değildi. Batılıların müslümanlar hakkında bilgi toplamak için büyük gayretler sarfetmesine karşılık müslümanların Batıda olup bitenlere hemen hiç dikkat etmeyişlerinin asıl sebebi budur. Müslümanlar Batıdaki ilerlemeyi ancak bu ilerlemenin kendileri için felâketler doğurmaya başlamasından sonra anlamaya başladılar. Buna rağmen Batının hakimiyetinde ilmin oynadığı rol kolay kolay anlaşılamadı, bugün bile tamamen kabul edilmiş değildir.

Batı medeniyetinin maddî temeli liberal-kapitalist ekonomiye dayanır. İslâm dünyasında bu yönde bir gelişme olmadı, zaten bizim medeniyetimiz bu türlü bir gelişmeye müsait değildi. Osmanlı İmparatorluğuna hakim olan değerler sistemine bakılacak olursa, burada zenginlikten çok eşitlik ve adalete önem verildiği görülür. Müslümanlar bazı insanların büyük servetler biriktirerek bu sayede başkalarına hükmetmelerini katiyen hoş görmüyorlardı. Bu yüzden kapitalizme imkân vermeyen bir iktisadî düzen kurdular ve onu muhafaza etmeye çalıştılar. Osmanlılarda en fazla gelir yüksek devlet memuriyetlerinden elde ediliyordu; bu-

rada yüksek gelire müsaade edilmesinin sebebi de gelirin esas itibariyle devlet hizmetlerine kullanılmasıydı. Vezirler öldükleri zaman servetleri mirasçılarına değil devlete kalıyordu. Batı dünyasındaki kapitalist iktisadî gelişmenin yarattığı sosyal ve beşerî problemlere baktığımız zaman, müslümanların o çağda böyle şeylere kesinlikle müsaade etmeyeceklerini söyleyebiliriz.

İslâm dünyasındaki ilmî ve iktisadî gelişmeyi engelleyen bazı zihniyet meseleleri de vardı. İlim dünyadaki nesneler ve olaylar arasındaki ilişkileri inceleyerek bunlardan bir takım kanunlara varır, sonra bu kanunlardan faydalanıp yeni teknolojiler geliştirilir. İlmin esas vasıtası da aklî düşüncedir. Eğer aklın hakikatleri bulmakta hiç işe yaramadığı, zaten hakikatın bu dünyada değil onun dışında olduğu, ona erişmek için de aklı atmak gerektiği düşünülürse, böyle bir zihniyetle ilmin gelişmesi imkânsızdır. İşte İslâm dünyasında sanat ve edebiyat alanlarında çok parlak eserler vermiş bulunan tasavvuf cereyanı bu türlü bir zihniyeti temsil ediyordu. Müslümanlar arasında pek çok parlak zihinli insan bu yola girmiş ve cemiyet onlardan gereği gibi istifade edememiştir. Yine böyle düşünenlerin dünyayı hiçe sayması, maddî şeylere kötü gözüyle bakması insanları yeni kazanç ufukları aramaktan alıkoyan sebepler arasındadır.

İslâm medeniyetinin en gelişmiş sahalarından biri olan hukukun gerilemesi bu medeniyetin sönmesinde bir sebep olmaktan çok netice olarak ortaya çıkmıştır. İslâm cemiyetindeki değişmeler içeriden, yani cemiyetin kendi gelişmesi sonunda meydana geldiği zamanlarda İslâm hukuku her sahayı gereği gibi düzenlemekte büyük başarı gösteriyordu. Onun başarısız kalması, cemiyetin kontrol edemediği ve dışarıdan kaynaklanan süratli değişmeler yüzünden oldu. Nihayet herşeyi Batıdan alır bir hale geldiğimiz zaman hukukun da oradan alınması âdeta kaçınılmaz bir iş olmuştur.

İslâm medeniyetinin duraklama döneminde yazılan ilim eserlerinin başlıca özelliği daha evvelki parlak dönemlerde yazılan eserlerin birer kopyesi olmalarıydı. Eskilerin aşılamaz olduğu hakkında öyle kuvvetli bir kanaat yerleşmişti ki orijinal fikirleri olanlar bile bunları daha evvelki bir üstadın eserinin açıklaması

şeklinde ortaya sürüyorlardı. Dinî ilimlerde bu taklit geleneğine daha onüçüncü yüzyıldan beri şiddetle karşı çıkanlar olmuş, fakat bunların tesiri çok dar kalmıştır.

Duraklama ve gerilemede en önemli sebebin felsefî düşüncedeki kısırlaşma ve nihayet sönme olduğu çok iddia edilmiştir. Gerçekten felsefî düşünce sahasında çok kıymetli şahsiyetler yetişmiş, büyük eserler verilmiş bulunuyordu. Onbirinci yüzyıl sonundan itibaren felsefenin çok geri planda kaldığını ve ancak mistik düşünce halinde tasavvuf sahasında yer bulabildiğini görüyoruz. Bu duraklamayı dinî ilimlerin felsefeye imkân tanımayışıyla açıklayanlar vardır. Fakat felsefeyi gerileten dış hücumlardan çok kendi içindeki cansızlık oldu. Filozoflar mantık metodlarıyla herşeyi halledebileceklerini zannettiler, böylece felsefeyi gitgide gerçeklerden uzaklaştırarak ayrıntılar üzerinde bir canbazlık haline getirdiler.

İslâm medeniyetinin bazı sahalardaki gelişmesi İslâm dünyasının gerileme devrinde bile devam etmiştir ki musikî bunun en büyük örneğidir. Gerçekten, Türkler tarafından temsil edilen ve İslâm medeniyetinin bir mahsulü olan musikî ondokuzuncu yüzyılda zirvesine çıkmıştır. Bu netice İslâm medeniyetinin herşeye rağmen bir canlılık taşıdığını, İslâm âlemi ile o medeniyet arasındaki münasebetin sıkı bir şekilde devam ettiğini gösterir. Nitekim zamanımızda çeşitli İslâm ülkelerinde birçok aydın bu medeniyetin bir "rönesansından" bahsetmekte, yani onun bugünkü medeniyetimiz için büyük bir ilham kaynağı olabileceğini söylemektedirler.

İslâm medeniyetinin niçin gerilediği hakkındaki tartışmalar herhalde kesin bir sonuç vermeyecektir, çünkü bu geçmiş devirlerin çok iyi bilinmesine bağlıdır. Bir de işi geçmişten şimdiye getirmek yerine bugünden geçmişe götürme yolu denenebilir. Bugün İslâm âlemi Batı medeniyeti karşısında hangi noktalarda geri bulunuyorsa, medeniyetimizin gerilemesi bu noktalardaki eksikliktendir denebilir. Bizce bu daha pratik bir yoldur. İşe bu noktadan bakınca neler söylenebilir?

Bir medeniyet herşeyden önce bir değerler, inançlar sistemidir. Müesseseler bu değer ve inançların birer eseri olarak ortaya çıkar. O halde müslümanların asıl bakmaları gereken şey iktisadî,

askerî, siyasî vs. müesseseleri değil, onların gerisindeki zihniyettir. Batının üstünlüğünü sağlayan ilim ve teknoloji insanın bu dünyadaki hayatına değer vermeye, bu hayatı her an daha mükemmel bir hale getirmenin insanın elinde olduğuna inanmaya dayanır. Müslümanların temel doktrinini teşkil eden Kur'an ve hadisler bu dünyayı kendi maksatlarımız için devamlı tetkik etmeyi ve kullanmayı teşvik etmektedir. Dünyadaki şeyler aldatıcı hayaller değil, fakat herbiri Allah'ın birer "âyeti"dir; müslümanın vazifesi bu işaretleri derinden derine inceleyerek Allah'a o yoldan (yani bu işaretlere sırt çevirerek değil) varmaktır. Bu dünyanın bütün nimetleri insanın kullanması, faydalanması için yaratılmıştır. Şu halde refah ve huzur içinde bir dünya hayatı yaşamak da bizim için görev sayılır. Madem ki dünya bizim istifademize sunulmuştur, onun ilmini elde ederek en mükemmel şekilde kullanmamız bizi aynı zamanda Allah'ın en iyi kulları yapacaktır.

İslâm Üzerine Düşünceler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1984, s. 68-74

Türkler'in Aşîret'ten Devlet'e Geçişte Karşılaştıkları Mes'eleler Hakkında

- I -

Aşağıda okuyucağınız makale, Erol Güngör hocamızın vefâtından önce yaptığı ve yarım kalmış bir çalışmasının neşredilmemiş muhtelif parçalarından biridir. Yazının hazırlanışındaki plânı tam bilemediğimiz için, başlığını da bilmiyoruz; binâenaleyh burada gördüğünüz başlığı biz koyduk. "Türk Yurdu"nun yeniden doğuşunda bu dünyâda bıraktıklarıyle bize destek olacağından şüphemiz bulunmadığı ve *"Türk Yurdu"* okuyucularının da Erol Güngör hasretiyle yandıklarını tahmîn ettiğimiz için, kendisini rahmetle yâd ederek, aşağıdaki makalesini yayınlıyoruz. Rûhu şâd, mekânı cennet olsun.

"Türk Yurdu"

Malazgirt'ten sonra Anadolu'ya kitleler hâlinde göçen Türkmen kabîleleri ve aşîretlerinin kültürleri "göçebe kültürü", "aşîret kültürü" idi. Türkler'in o çağda, kökleri daha çok eskilere giden boy ve budun hâlinde bir sosyal teşkîlâta sâhip bulunduklarını biliyoruz. Her kültür bir topluluğun eseridir ve topluluğun sosyal organizasyonu ile sıkı sıkıya bağlıdır. Böylece, aşîretler ve boylar hâlinde teşkîlâtlanan, geçim -ve meslek- olarak hayvancı-

lığa önem veren topluluklar, bu yapıya uygun bir kültür geliştirirler. Türkler o devirde çiftçiliğe hiç yabancı değillerdi, fakat çiftçilikten çok çobanlıkla uğraşıyorlardı. Çobanlık, insanları en azından yılın iki yarısı için göçebe hâle getirir. Ayrıca, zirâatçı küçük topraklar üzerinde geçim kurabildiği hâlde, çoban topluluklar çok geniş arâzî parçaları üzerinde serbest hareket etmeden işlerini yürütemezler. Nitekim bizim atalarımızı Selçukoğulları'nın idâresi altında mütemâdiyen Batı'ya doğru iten başlıca âmil yer darlığı olmuştur. Böyle bir topluluk devamlı yer kazanmak ve kazandığı yeri koruyabilmek için her an silâh başındadır; daha doğrusu, topluluğun bütün fertleri aynı zamanda askerdir. Çetin hayat şartları ve bu hayat için yapılan mücâdeleler, insanların zihnini meşgûl eden başlıca konulardır. Edebiyat ve san'at bu temalar etrafında gelişir. Kültürün temel değerleri yiğitlik, dayanıklılık, savaşçılık, cömertlik, büyüklere kayıtsız-şartsız itâat ve saygı, örf ve âdetlere katı bir bağlılık gibi noktaları içine alır. Kültürün nesilden nesile intikâli yazıya değil, söze dayanır. Geleneklerin sözle aktarılması topluluğun hayâtı bakımından çok önemli olduğu için, bu sözlü aktarmayı yapmakla ihtisâs kazanan kimseler, aynı zamanda bilgi ve hikmeti temsil eden şahıslardır. Bunlar daha sonraki devrin Kutsal Kitap yorumcuları gibidir. Geleneği en iyi onlar bildiği için, doğru yolun ne olduğunu da elbette onlar bilirler.

Belli-başlı bâzı özelliklerini saydığımız göçebe aşîret kültürünün Türkler arasında aldığı manzaranın mükemmel bir örneği Dede Korkut Hikâyeleri'nde bulunabilir. Dede Korkut'ta atalarımızın bir zamanlar nasıl yaşadıklarını ve nelere değer verdiklerini gösteren pek çok sahneler vardır. Daha sonraki devirlerde Anadolu Türkmenleri arasında söylenen çeşitli destânlar yine aşîret kültürünün örnekleri olup, bu kültürün niteliği hakkında önemli ipuçları taşımaktadır.

Göçebe hayatı Anadolu Türkleri arasında kısmen devam ederek yakın zamana kadar geldiği için, bu aşîretlerin kültürleri hakkında pek çok bilgimiz vardır. Bu toplulukların hayatı Malazgirt'ten beri pek az değişmiştir. Çadır, heybe, halı vs. gibi göçebe hayatıyle ilgili maddeler üzerinde haylî gelişmiş el san'atları, sazla birlikte söylenen ve başlıca temaları tabîat, aşîretin geçmişi, kahramanlar, ferdî hayatla gelenekler arasındaki çatışmalar vs.

olan bir edebiyat, hayatın temel direği olan at hakkında yazılmış geniş bilgi ve onun âdeta kutsallaştırılması, ampirik tıb bilgisi ilh. hepsinde görülür.

Bu aşîretlerin hepsi de müslümandı. Fakat göçebe topluluklarda dînin hayat içindeki yeri, şehirli topluluklarında görülenden hayli farklıdır. Çok defa din ile mitoloji birbirine karışır, iç-içe girer. Sistemli eğitim bulunmadığı için, yeni din eski inançların yerini alacağı yerde, onların üstüne ilâve edilerek benimsenir. Fonksiyon farklılaşması pek az olduğu için, aşîretin din işlerini idâre edenler aynı zamanda başka cinsten inanç ve pratiklerde de uzmanlaşmış olanlardır. Bu fonksiyon karışmasının aşîret hayâtında doğurduğu bâzı mühim netîceleri, çalışmamız ilerledikçe yeniden ele alacağız.

- II -

Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman bütün mes'eleleri bu toprakları yurt edinmekti. Geldikleri ülke ise eski medeniyetlerin beşiği olmuş, üzerinde kuvvetli bir şehir hayâtı kurulmuş olan bir yerdi. Bu yerleşik halk, merkezî bir hükûmetin otoritesi altındaydı. Türkler savaşçılıkları, disiplinleri, azim ve îmânları ile bu merkezî idârenin askerî gücünü kırdılar. Fakat onları Bizans ordusundan daha kuvvetli iki tehlike bekliyordu: Birincisi, siyâsî ve idârî dağınıklık; ikincisi ise, şehirli kültürünün eritici gücü. Bu tehlikelerden birincisi de, ikincisi de esas itibariyle göçebelik ve aşîret yapısından doğuyordu. Gerçi Türk aşîretleri Müslüman olmak, Türk dili ve örflerine müştereken sâhip bulunmak dolayısıyle, üstelik düşmanları da müşterek olduğu ve bu düşmana karşı hepsi aynı devletin tebâsı bulundukları için, birlik olabiliyorlardı. Fakat göçebe aşîret hayâtı yoğun bir birlik şuûrunun yaşamasına engeldi. Aşîretler kendilerine yeten bir iktisâdî yapı içinde kendi hayâtlarını yaşıyorlar, bu hayata -uzun vâdede çok faydalı da olsa- yapılacak müdâhaleleri hiç hoş karşılamıyorlardı. Yoğun bir müşterek hayat olmadığı için ortak bir târih teşekkül etmiyor, arada sürekli düşmanlıklar bile doğuyordu. Bugün dahi Sovyetler Birliği'nin Orta Asya Türkleri üzerinde kurduğu hâkimiyetin dayanaklarından biri, bu kabîlecilik duygusudur. Özbekler, Türk-

menler, Kırgızlar... Sovyet hâkimiyeti ve himâyesi olmadığı takdîrde, her biri diğeri tarafından istilâ edileceği kanâatiyle beslenmektedirler.

Bilge Kağan'ın sekizinci yüzyıl başında Çin karşısında Türkleri toplamaya çalışırken içinde bulunduğu çıkmaz, Bizans karşısındaki Türkler'in çıkmazı ile aynıdır. Bilge Kağan Çin'deki şehir medeniyetinin Türkler'i yutmasından korkuyor, bunun için de çâre olarak göçebe kabîle kültürüne sıkı sıkıya sarılmayı tavsiye ediyordu. Türkler böylece şehirli olmaya kalksalar erimek, göçebe yaşayınca da dağınık ve zayıf kalmak tehlikesi ile karşı karşıya bulunuyorlardı. Dört asır sonra onların torunları Anadolu'ya akın akın geldikleri zaman aynı çıkmazla karşılaştılar; ancak bu defa lehte birtakım şartlar vardı. Kendileri göçebe olmakla birlikte temsîl ettikleri İslâm medeniyeti büyük bir potansiyel taşıyordu ve Bizans bu medeniyet karşısında hayâtiyetini büyük ölçüde kaybetmişti. Türkler Bilge Kağan zamanındaki gibi, rakîb medeniyete siyâsî bakımdan mahkûm değillerdi. Böylece siyâsî üstünlük kendilerinde iken, medenî bakımdan derlenip toparlanmaya vakit ve imkân bulabilirlerdi. Nitekim kısa zamanda büyük kalabalıklar hâlinde Anadolu'nun hemen her tarafını doldurdular ve kendi medenî müesseselerini kurarak, bunlar etrafında devamlı bir güç teşkîl ettiler. Bilge Kağan'ın kurtuluş için göçebeliği teşvîk etmesine karşılık, İslâmiyet yerleşik medeniyeti teşvîk ediyordu.

Bu vesîle ile üzerinde çok durulan bir mes'eleyi daha açıklığa kavuşturmakta fayda görüyorum. Çok defa Türkler'de milliyetçiliğin en azından Göktürkler zamanında başladığı söylenir, buna delîl olarak da Bilge Kağan'ın Türk Budunu'na hitâb etmesi, kabîle farklarının ötesinde bir birlik anlayışını dile getirmesi gösterilir. Gerçekten Orkun Âbideleri'nde Bilge Kağan, o sırada Göktürk Devleti'ni teşkîl eden türk kabîlelerinin hep aynı soydan olduklarını söylemekte, bunların hepsine birden "Türk Budunu" diye seslenmektedir. Ancak bu sözler Türkler'in o çağda bir millet olarak teşkîlâtlandıklarını veyâ bugünkü mânada millî şuûr kazandıklarını değil, Bilge Kağan'ın ne büyük bir "bilge" olduğunu gösterir. Onun bu konudaki sözleri aslında şikâyet niteliğindedir, yânî Türkler'de kabîle şuûrunun millet şuûruna engel oluşundan

şikâyet etmektedir. Nitekim onun bütün bu gayretlerine rağmen, Göktürk Devleti yine kabîle kavgalarıyle parçalanmış, Karluklar bu devleti yıkmışlardır.

Göçeoe kavimlerin çok geniş topraklara yayılan devletler, hattâ imparatorluklar kurmalarına rağmen, bu devletlerin hep kısa ömürlü oldukları görülüyor. Bunun başlıca sebeblerinden biri, kuvvetli bir merkezî otoritenin kurulamayışı ve merkezle çevre arasındaki bağlantıların zayıf kalmasıdır. Eski medeniyetler ve büyük devletler hep siteler etrafında teşekkül etmiştir; zâten "medeniyet" de kelime mânasıyle "şehirlilik" demektir. Kuvvetli birliklerin meydana gelmesi, aşîret ve kabîle birliğini aşan bağların kurulmasıyle mümkün olabilir. Herşeyden önce, aşîret bünyesinin parçalanması gerekir ki, yerleşik hayat ve özellikle şehir hayatı bu bünyeyi parçalayan başlıca âmillerden biridir. İnsanların şehirli olması, herşeyden önce, onların kendine yeten bir hayattan ayrılmaları ve kendi soylarından, aşîretlerinden olmayan kimselerle karşılıklı birbirine muhtâç hâle gelmeleri demektir. Şehir hayatı geliştikçe insanların hüviyetleri onların aşîret bağlılıkları yerine daha başka özellikler etrafında teşekkül etmeye başlar. Bu gelişmenin ilk safhasında insanları birbirinden ayırdeden şey, onların başka şehirlerden olmalarıdır. Şehirlerin oldukça müstakil üniteler teşkîl ettiği devirlerde bu türlü mensûbiyetler büyük önem taşır, fakat kendine yeterliğe imkân vermeyen bir sosyal ve iktisâdî gelişme safhasına erişildiği zaman, bölge ve şehir yerine "vatan" anlayışı hâkim olur. Bizde hâlâ bölge bağlarının kısmen devam etmesi, böyle bir gelişmeye tam mânasıyle ulaşamayışımızdandır.

Şehir hayatı, işbölümü ve ihtisaslaşmanın artması demektir. Bu şekilde fonksiyon farklılaşmaları otoritenin de dağılmasına ve parçalanmasına yol açar ki, bu parçalanma, merkezî idârenin gücünü büyük ölçüde artırır. Anadolu'ya gelişimizden bu yana devlete karşı başkaldırmaların önünde hep şeyh ve dervîş takımından insanların bulunmasının başlıca sebebi budur. Mükemmel bir şehir hayâtında dînî, idârî ve kazâî otoriteler birbirinden ayrılmıştır; dîn konusunda kendisine çok güvenilen bir kimsenin siyâsî ve idârî sahada da lider olması gerekmez; aynı şekilde, idârenin başında bulunanların aynı zamanda din otoritesi olmaları pek bek-

lenmez. Halbuki Anadolu'ya ilk gelen göçebe aşîretlerde şeyhler ve dervîşler, göçebe topluluklarının her husûsta tek lideri durumunda oluyorlardı. Biraz sonra anlatacağımız gibi yazılı kaynaklarla beslenmediği için ferdî yorumlara fazla imkân veren bir din anlayışı, bu "hurûc" hareketlerine büsbütün açık kapı bırakmıştır.

Kabîle yapısı siyâsî liderlik üzerinde çekişmelere de çok müsâiddir. Kabîle sistemi bozulmaksızın kurulan devletler, bir kabîlenin diğerlerini itâat altına alması şeklinde ortaya çıkmışlardır. Böyle hallerde, bugün anladığımız mânada devlet otoritesinin yerine, bir kabîlenin öbürleri üzerine tahakkümü söz konusudur, veya taraflar olayı böyle yorumlarlar. Millet bünyesi herhangi bir şekilde zümre hâkimiyetini kabûl etmez, çünkü böyle olunca sosyal kaynaşma ve bütünleşme engellenmiş olur. Modern milletlerde hâkimiyet milletin bütününe âid olduğu için, onu temsîl edenler bölge ve zümre bağlarından ayrı kalmak zorundadır. Selçuklular bu türlü mahallî hâkimiyetlerle mücâdelede başarılı olamadılar. Osmanlılar'ın ilk devirlerinde hânedânlar arasında kavgalar vardı. Fâtih devrinden îtibâren hânedân kavgalarının sona ermesi sâdece Osmanlılar'ın diğer aileleri dağıtması veya ortadan kaldırmasıyle değil, aynı zamanda yerleşik kültürün Anadolu çapında yayılmasıyle mümkün olmuştur. Bu noktayı ileride daha geniş şekilde ele alacağız.

Türk Yurdu, Şubat 1987, S: 1, s. 10-12

II
EDEBİYATA BAKIŞ

Sartre'ın Değişen Dünyası

Sanatçıyı idealist bir tip olarak alan ve cemiyet içinde ona bu idealizmine göre bir yer veren kimselere sık sık rastlıyoruz. Bir buçuk asır öncesine göre bu gün dünyanın çehresini tanınmıyacak kadar değiştiren ilim ve tekniğin, bu derece ilerlemediği çağlar için böyle bir düşünce belki doğru olabilirdi. Günümüzün sanatçısı artık cemiyetteki değişmenin öncüsü olacak yerde, bizi sıkan medeniyet kıskaçlarına karşı insanlığımızın savunmasına çalışan zayıf bir avukat olmuştur. Merhametsiz, sert, kudretli ve herhalde adaletsiz bir mahkeme karşısında zayıf bir avukat. Zaten bu savunma insanı mahkûm eden duygusuz hâkimlerin mevcut olmayan vicdanlarını harekete geçirmek için değil, henüz kurtuluş ümidi bulunan insanları uyarmak için yapılıyor.

Sanatçı, içinde yaşadığı cemiyet düzeni ile yaptığı kavgada her zaman aynı değerlere dayanmış hep aynı yolları takip etmiş değildir. Onun zaman içinde değişen bu tutumları, bize sanatın değişen yönünü de gösteriyor. Sartre işte bu ayrı ayrı idealizmlerin güzel bir örneğini teşkil etmektedir. İkinci Dünya Harbinden önce *La Nausée*'yi yazan romancı kendi perspektivi ile dışarıdaki dünyayı uzlaştıramıyan bir karakteri anlatır. Oradaki çatışmayı Sartre'ın gözü ile takip eden bir insan, ileride onun ateşli bir politikacı olacağını aklından bile geçiremezdi. Nitekim existentialist Sartre'ı bu eserden daha iyi tanıtan bir başka eserine rastlamak da güçtür. *Le Mur* (Duvar) daki hikâyelerde de dış dünyanın çeşitli

görünüşlerine aynı hususî perspektivden bakan, ideolog olmaktan çok, bir sübjektif felsefeyi sanat içinde işlemeye çalışan bir yazara rastlıyoruz.

Les Temps Modernes'i çıkaran Sartre, karşımıza yepyeni bir şahsiyet olarak çıkıyor, arada harp gibi büyük ve sarsıcı bir hâdise geçmemiş olsaydı belki *La Nausée*'nin yazarını politikacı bir peygamber halinde görmeyecektik. O devrin batılı yazar ve düşünürlerinin pek çoğunun hayatında yeni bir devir açan harp, Sartre gibi politikanın tamamen dışında ve son derece sübjektif bir yazarın görüşlerinde de büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Savaş içinde yeni bir hayat tecrübesi geçirmek, üstelik yenilginin ve esir kamplarının acı gerçeğini yaşamak insanın duyguları kadar fikirlerine de mutlaka bir tesir yapacaktı. Sartre ordu saflarından sivil hayata döndüğü zaman bu yeni yaşantısının, doğurduğu düşünceleri yayarak genç aydınlar arasında o.tak bir düşünce haline getirmek istedi.

Harp sonrası Fransa'sı zaten barış ve hürriyet sloganlariyle gelen sol fikirlerin ideologları ve bunların çıraklığını yapan delikanlı çağındaki idealistlerle doluydu. Fakat geniş aydın kitlesini yine de bir mesuliyet şuuru içinde belirli bir istikamete götürmek gerekiyordu. Sartre bu solcu cereyanın bir siyasî kuvvet haline gelmesine çok çalıştı. Ama onun asıl fonksiyonu, bu cereyanı edebiyat sahasına aktararak cemiyetçi bir sanat yaratmakta idi. Qu'estce que la litterature'de kendisinden önceki bir buçuk yüzyıllık Fransız edebiyatını içtimaî mesuliyet eksikliğiyle tenkit ve itham etti. Eski saf existentialist, şimdi Marxist olmuştu. Kendi devrinden önceki Fransız yazarları hep orta sınıf halka hitap etmişler, içinde bulundukları bu sınıf hakkındaki peşin hükümlerinin üstüne çıkamamışlardı. Hattâ onlar bir orta sınıf yazar oldukları halde bu sınıfın şuuruna da erişmiş değillerdi. Cemiyetteki üst yapının, dolayısiyle edebiyatın temel iktisadî organizasyonla ve bu organizasyonun bir neticesi olan tabakalaşma ile olan münasebetlerini görmemişlerdi.

Sartre hararetli bir Marxist olarak bunları yazarken, eski existentialist fikirlerin tesirinden de kurtulmuş değildi. Burada büyük bir tezada düştü. Existentialist bir romancı etrafındaki dünyayı kendi gördüğü gibi ifade etmekte sınırsız bir hürriyete sahip

olmalıydı. Oysa ki kendinden başka her türlü bakış ve görüşü reddeden Marx'ın disiplin rejimi ile "Edebiyat insan birliğinin bir ifadesidir" diyen existentialist'in dünyası nasıl uzlaşabilirdi.

Tek yönlü bir düşünce sisteminin dört duvarı arasında edebiyat yapmanın imkânsızlığını Sartre da -belki farkında olmaksızın- görmüş olacak ki, *Les Temps Modernes*'le birlikte artık hakikî edebiyat yerine cemiyetçi idealistlerin vaazlarından müteşekkil bir ideoloji edebiyatı başlıyor. Burada mecmuanın büyük bir kısmını işgal eden siyasî makaleler, alışılmış bir siyasî edebiyatın örneklerine de benzemeyen şeylerdir. Hiçbiri politikacı olmayan bu edebiyatçıların makaleleri halen neşredilmekte olan derginin sahifelerinde ne edebiyat, ne de politika yazıları olarak o kuru, sıkıcı havayı devam ettirmektedir. Yalnız burada en dikkate değer taraf, Sartre'ın uzun zamandır hemen hiç görünmemesidir. Şimdi onun çırakları insanlarda içtimaî mes'uliyet şuuru uyandırmak için Marx'cı edebiyat görüşünü yine yayıyorlar, ama Sartre fiilen bunlardan ayrılmış gibidir. Hayatının bu üçüncü devresinde, harpten önceki şahsiyetine daha çok yaklaştığı görülüyor. Acaba bu yeni istihalenin hakikî sebepleri nelerdir.

İlk olarak siyasî sebepleri sayabiliriz. Sartre koyu bir solcu olduğu sırada Fransa Nazizmden amansız bir darbe yemiş, militarizmin felâketini bizzat yaşayan Fransız münevverleri, barış ve hürriyet, kardeşlik, eşitlik sloganlariyle gelen Marxizm'e, hattâ Leninizm'e kuvvetli bir sempati duymaya başlamışlardır. Fransız mukavemet hareketinin kadro ve faaliyetinde bu damganın izlerine çok rastlanır. Şüphesiz bu kuvvetli sol hareketin en büyük dayanaklarından biri de Komünist Rusya'nın aynı düşmanla savaşması, hattâ yenik Fransa için bir zafer ümidi olmasıydı. Harp bittiği zaman Almanya teslim oldu. Fransa istiklâline kavuştuğu gibi bir de galip devletler arasında yer aldı. Bu durumda, daha çok siyasî sebeplerle solcu (ve tabiî Rusya sempatizanı) olanların düşünceleri de değişmek mecburiyetinde idi. Yine Rusya'yı mı tutacaklar, yoksa hür Fransa için mi çalışacaklardı? Fransa içindeki hiziplerden hangisini tutacaklardı? Üstelik Rusya'nın harpten sonraki tutumu, münevverlerde uyandırdığı eski intibaı bir inkisara çevirecek şekilde devam edip gidiyordu.

Harp yıllarının havasını değiştiren sebeplerden biri ve belki

de önemlisi, Sartre'ın iddialı bir edebiyatçı, hattâ dâhî bir romancı olma arzusudur. Bu edebiyatın içinden existentialist düşünceyi çıkararak yerine Marxizm'i -veya düşünceyi bir tek istikamette donduran başka herhangi bir doktrini- koymak hür düşünceye dayanması gereken edebiyatı bir geviş getirme faaliyeti ile aynı tutmak olurdu. Hep kendini tekrarlayan ve yeniye kapılarını kapatan bir edebiyatın tutunmasına, hele bu yolla sosyal ve felsefî fikirlerin yayılmasına imkân bulunabilir mi? Bugün Marxist propaganda edebiyatını okumakla duvarlardaki afişlerde veya satıcı çığlıklarında edebî kıymet aramak arasında hiç bir fark kalmamıştır. İnsan tabiatını sonsuz tahavvüllerinden sıyırarak onu nihayette bir kaç değişmez hayvanî insiyakın eline verdiğimiz zaman acaba bu basit, bu kuru ve monoton varlık hakkında nasıl bir edebiyat yapabilecektik? Üstelik, daha önce bu beşerî dramı yaşamış bir existentialist'in hayat tecrübesi nasıl olur da mukavemet etmezdi?

Günümüzün edebiyatı için Sartre artık en az bir nesil geride kalmış bulunuyor. Fakat solcu mukavemet hareketi için de bir politikacı olarak değil, bugün *La Nausée*'nin atmosferi içinde kalmış bir Sartre'da rastlamak imkânsızdır. Orada içine giremediği dünyayı şimdi daha çok yaşıyor ve biliyor. Bütün bunlara rağmen Sartre bizim için artık "Dün" olurken edebiyata da en güzel misâli bıraktı: Romancı -daha doğrusu edebiyatçı ve sanatçı- hayatının bir devresinde belki kafasındaki hürriyeti katı bir doktrin'e feda edebilir. fakat bu hatâdan sür'atle dönmesini de bilmelidir.

Hisar, Nisan 1964, S: 4, s. 12-14

Bunaltı Edebiyatı ve Türkiye

Egzistansiyalizm, gerek felsefe gerek edebiyat olarak Batı cemiyetinin belirli bir safhasındaki sosyal durumu aksettirir. Kierkegaard, Heidegger ve Jaspers, eski temel kıymetlerini yitirmiş ve boşlukta dayanaksız kalmış insanın felsefesini yaptılar. Bu felsefe Sartre'da, sonraları Marksizmle de birleşerek, edebiyat sahasındaki en önemli eserlerini verdi.

Değişen cemiyet içindeki ferdin yitikliğini gören ve bunu çağdaş bir mesele olarak ortaya atan başka yazar ve düşünürler de çıkmıştır. Kafka bunlar arasında müstesna bir yer işgal eder. Diğer taraftan, klasik psikanaliz ekolünden ayrılarak daha çok sosyal hadiselerle uğraşan bazı psikanalistler, varlığına mâna arayan bu çağdaş insanın anormal davranışlarındaki psikolojik mekanizmayı bulmaya çalıştılar. Aynı konu bugün de Batıda ciddi bir problem olarak ele alınmakta, edebiyatçılar kadar ilim mensupları da insan şahsiyetinin bu yeni durumunu incelemektedirler.

Egzistansiyalist edebiyat, bilhassa roman ve cemiyet hayatı arasındaki sıkı münasebeti bize bir defa daha göstermiş bulunuyor. Aslında Batıdaki bütün sanat ve edebiyat hareketleri, o devrin ilim, fikir, teknik ve politika meseleleriyle yanyana bir gelişme içinde olmuştur. Romantik edebiyat devrinde yazılan eserler bile cemiyetteki temayülleri aksettirmeleri bakımından realist bir karakter taşırlar. İçinde yaşadığı çevreden tamamen tecrit edilmiş bir insan düşünemiyeceğimize göre, böyle bir paralel gidişe her

zaman rastlayacağız. (Şüphesiz burada edebiyatın cemiyeti daima arkadan takip ettiğini, onun diğer hadiselere mutlak olarak bağlı kaldığını söylemek istemiyorum, fakat biraz sonra göreceğimiz gibi, egzistansiyalizmde bu böyle olmuştur.) Her yeni cereyan bize bir insan tipi getirdi. Ortaçağ sanatkârı Tanrı'yı, azizleri, ölümsüz kahramanları işlemişti. Yeni zamanlarda bu ölümsüzlerin yerine günlük hayatın alelâde insanları ve hadiseleri geldi. Yeni ilim dünyayı kâinata merkez olmaktan, insanı da o şerefli mevkiinden çıkarmıştı. Çökmek üzere olan bir aristokrasi ve bunun karşısında tekniğin imkânlarıyla cemiyette kudret sahibi olmaya başlayan yeni bir sınıf sanat ve edebiyatın ana temasını teşkil ediyordu. Kilise artık en yüksek kıymetleri üzerinde toplayan bir müessese değil, fakat insanlar üzerindeki nüfuzunu yitirmiş, ancak alay mevzuu olmuştur. Şimdiki kahramanlar işçiler, asil olmayan zenginler, fahişeler, sokak serserileri, hattâ deliler, çarpık ve hastalıklı tiplerdir. Gorki, Çehov, O'Neill, D. Annunzio, daha yakın zamanlarda Steinbeck, Hemingway hep böyle alelâde, bazan da marazi kahramanlar yarattılar. Resim, musiki, roman ölümsüz kıymetleri tamamen bırakarak Manon, Thais, Salome, Karmen, Safo, Aida gibi ekzotik ve erotik tipleri işledi. Günümüzde adım başında rastlanan cinaî ve pornografik romanlar ise bu zincirin son halkalarını teşkil ediyor.

Batı cemiyeti Rönesansın sonlarından itibaren başlayan uzun ve derin bir istihale neticesinde bugünkü durumuna geldi. Ondokuzuncu asrın sonunda ve yirminci asrın başında Avrupa'daki teknik gelişmenin cemiyet hayatında meydana getirdiği değişmeler, birkaç asırdan beri bütün ananevi bağlardan kurtularak hür olmaya çalışan insanları bu defa hiç hesap etmedikleri bir esaret altına soktu. Hürriyet insanı eski bağlardan kurtarmış, fakat ona saadet getirmemişti. Protestanlığın ve kapitalizmin doğuşundan önce insan bütün hayatını belirli bir hudut içinde yaşıyordu. Aileye, akraba çevresine, köy veya kasaba cemaatına, siyasî otoriteye ve nihayet kiliseye bağlı idi; bu bağlar onun hürriyetsizliği kadar saadetinin de temelini teşkil ediyordu. Yaşadığı dünya içinde belirli bir yeri, hayatının bir mânası vardı. Hürriyetin artışı ve ferdiyetin gelişmesi bir gün onu yalnız, âciz, ümitsiz ve inançsız bir duruma düşürdü. Ailenin veya kasabanın saygıdeğer ferdi,

şimdi milyonlarca insanın yaşadığı büyük şehirde herhangi bir insan olmuştu. Bütün kıymet sistemlerinin yıkılması, harpler, ihtilâl ve inkılâplar sonunda, Sartre'ın dediği gibi, ayaklarının altındaki yer sarsıldı. Şimdi insan, yer ve gök arasında tutunacak hiçbir sağlam yer bulmadan, korkunç bir yalnızlık yaşıyordu. İşte, egzistansiyalizm bu yeni insan tipinin felsefesini, edebiyatını yaptı. Geçmişe inancını yitiren, korku ve yalnızlık içinde yaşayan insanın problemini bize getirdi. Kafka "Şato"da, Sartre "Bulantı"da bunun en güzel örneklerini verdiler.

Batıdaki bütün fikir ve sanat cereyanları gibi, nihayet egzistansiyalizmin "bunaltı edebiyatı" da şimdi Türkiye'de büyük bir alâka görüyor. Bizim heveskâr genç edebiyatçılarımızla Marksist yazarlarımız arasında mânasız bir egzistansiyalizm modası hüküm sürmeye başladı. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi, Batıda bu felsefe ve edebiyat belirli bir sosyal oluş içinde gelişmişti. Edebiyat olarak değeri de, hayatta gördüğümüz, yani realitede var olan bir insan tipini ustalıkla aksettirişinden ileri geliyordu. Oysa biz Batıdaki herşeyi netice olarak almış, bu neticeleri meydana getiren asıl sebepleri hiç hesaba katmamışızdır. Türkiye aynı sosyal oluşu geçirmediğine göre, onun bir neticesi olan bu edebiyat niçin geniş bir ilgi toplayabiliyor? Türkiye'de geniş bir teknik ve sosyal gelişme olmadığı halde bazı insanlar niçin bunalıyor?

Bugün memleketimizde aydınlar arasında hakikaten derin bir kıymet buhranı vardır. Bu kıymet buhranı ve sosyal dengesizlik, bütün ilerleme hareketlerimizde daima yanlış adımlar atılmasından, Batı cemiyetini değiştiren sebeplere inmeyerek bunların neticelerini sebeb sanmamızdan ileri gelmektedir. On yıl aralıksız savaşa girmiş bir millet kendi kıymetlerinden hiçbir şey kaybetmediği halde, onu ilerletmek iddiası ile ortaya atılan sözde problemler, sahte ilerilik gayretleri Türkiye'de Batı'nın bin yıldır yıkamadığı yapıyı kısa bir zamanda darmadağın etti. Böylece Avrupa, medeniyetin bazı tabiî çatışmaları yanında onun hakiki nimetlerinden alabildiğine faydalanırken, biz bu medeniyetin sadece posa diye dışarı attıklarını topladık. Öyle bir memlekete egzistansiyalizm ve Marksizm modasının girmemesi acayip olurdu. İşin en garip tarafı, egzistansiyalizmi Türkiye'deki Marksistlerin de benimsemesi ve bu cereyanın öncülüğünü yapmalarıdır. Bunların

içinde hakikatı bildiği halde egzistansiyalizmi bir ilk adım olarak propaganda edenler bulunabilir. Fakat birtakım gafiller Sartre'ı Marksist diye tanıdıkları için onun bütün problemlerini de Marksizme mal etmektedirler. Bunlar bilmiyorlar ki, egzistansiyalizmin anlatmaya çalıştığı insan dramı, materyalizmin cemiyete verdiği acı bir hediyeden ibarettir. İnsanı huzur ve emniyet içinde tutan temel kıymetler materyalizmin inkişafı ile yıkılmış ve insan bu yüzden korkulu, sıkıntılı, dayanaksız kalmıştır. Materyalizm bir kurtuluş yolu olsaydı, binlerce yılın meydana getirdiği ananevi kıymetlerin yitirilmesi insanı huzursuzluğa değil, belki saadete götürürdü. Nitekim Kierkegaard kendisinden çok sonraları iyice belirecek olan bu dramı çok önce sezmiş ve yaşadığı devrin kıymetlerine hücum edecek yerde bunları müdafaa ederek tutundurmaya çalışmıştı. Marksist olan egzistansiyalistler ise, Nietzsche ile beraber, "Tanrı öldü" demişler, fakat hiçbir çıkış yolu gösteremişlerdir. Bizim Marksistlerin yaptıkları da bundan pek farklı değildir. Onlar, yerinden oynattıkları cemiyette son kalan bir kaç hakiki kıymeti de moda halindeki bunaltı edebiyatıyla ortadan kaldırıp bunların yerine Marksizmi oturtmaya çalışıyorlar.

Hisar, Haziran 1964. S: 6, s. 6-7

Nobel Armağanı ve Yeni Bir Propaganda Yolu

Fransa'da olduğu kadar bütün dünyada da büyük bir şöhret yapmış bulunan yazar ve filozof J. P. Sartre kendisine verilen Nobel Edebiyat Armağanını kabul etmedi. Le Monde gazetesinde yaptığı bir açıklamaya göre, yazarı böyle bir jest yapmaya zorlayan şey tevazu veya tok gönüllülük değil, fakat daha çok Nobel Armağanının verilmesinde hakim olan zihniyet hakkındaki düşünceleridir.

Bir yazarın Nobel armağanını reddetmesi gerçekten herkesi hayrete düşüren bir davranış olmuştur. Ama Sartre'ın felsefesi ve siyasî düşüncesindeki paradoksları bilenler için bu şaşkınlığı giderecek bazı sebebler bulunabilir. Nitekim kendisi de gazetecilerle yaptığı konuşmalarda bu noktaya ait birçok ipuçları vermektedir. Biz bu konuşmaları ve Sartre'ın bundan evvelki devrelere ait düşüncelerini gözönüne alarak son ayların en çok dedikodu konusu olan bu meseleyi açıklamaya çalışacağız.

Sartre'ın egzistansiyalist düşüncesinde insan, dış dünyaya bir mana verebildiği takdirde hakiki mânasiyle "Var"dır. Günlük yaşantımız içinde idrak ettiğimiz dünya farklılaşmamış, mânasız bir yığından ibarettir. Biz bu dünyayı şuurumuzun kuvvetiyle farklılaşmış ve mânalı bir bütün halinde idrak edebiliyor ve kendi varlığımızı da onun içinde muayyen bir yere yerleştirebiliyoruz.

Varlığımızın şuuruna erişmek ise yine beşerî faaliyetler içinden tercihler (egzistansiyel tercih) yaparak kendi dünyamızı yaratmamız ve bu durumun (situation) mesuliyetini yüklenmemiz sayesinde mümkün olmaktadır. Her insan kendisi için böyle bir durum yaratmıştır; fakat insan müstakil bir "ben" olarak kendinin ve diğer insanların şuuruna varabilmek için bu tercihi ancak belirli bir istikamette yapmalı, dünyada kendisi için seçtiği kıymetleri, onu kötü bir imana (mauvaisfoi) götüren bir nizamdan almamalıdır. İnsan bir dine inanmak veya bir felsefe sistemini kabul etmek suretiyle kendi "sitüasyonu"nu yaratabilir. Ama gerçek mânada bir varoluş, insanlık için faydalı bir mesuliyeti yüklenmek demektir. Halbuki dinler, felsefe sistemleri, kısacası içinde bulunduğumuz burjuva düzeninin kıymetleri bizi hakiki insaniyetçilikten alıkoymaktadır. "İnsanın insan için mutlak oluşu" prensibine aykırı olan bütün düşünce sistemleri ve siyasî kuruluşlar egzistansiyalist düşüncenin ve hayat nizamının karşısındadır. İnsanın kendisini insanlık hizmetine vermesi (engagement) burjuva nizamına karşı cephe alması demektir. Çünkü bugün medeniyetin terakkisi, işçi, emekçi sınıfının elindedir.

Bu düşünce sistemi Sartre'ı ister istemez Marx'a götürecekti. Nitekim o da siyasî ideolojisine temel olarak Marx'ı seçti. Okuyucular bu derginin ilk sayılarında* Sartre'ın hayatındaki zikzaklar hakkında yazdıklarımızı hatırlayacaklardır, orada da belirtildiği gibi Marxizm Sartre'ın hayatında en uzun ve devamlı tesiri yapan bir doktrin olmuştur. Fakat bu sistemi anlayışındaki farklılık yüzünden ona Marxist de denemez. Critique de la Raison Dialectic adlı eserinde bir taraftan Marx'tan çok farklı bir diyalektiği konu olarak almış, öbür yandan bu düşünceyi yine Marx'a uymayan bir görüşle tenkid etmiştir. Gerek diyalektik materyalizm anlayışı, gerekse ona yaptığı tenkitler bakımından Marxsistlerin, Marxizm aleyhtarlarının çok dışında daha çok kendisine has bir muhakeme yürüttüğü için her iki tarafın da acı tenkitlerine uğradı. Batı dünyası karşısında komünistleri, bilhassa Sovyet Rusya'yı daima koruduğu halde komünist partisine hiç bir zaman girmedi. Fransız

* *Hisar*, Sayı 4 ve 6

komünist partisine karşı takındığı tavır, A. J. Ayer'in ifadesi ile, "karısıyla geçinmeyi imkânsız bulan bir kocanın hali"ne benzer. Sartre'ın kendi ifadesine bakılırsa komünistleri tutmasının asıl sebebi, işçi sınıfının meselelerine kendini vakfetmiş yegâne zümre olarak onları görmesidir. Buradaki davranışı da onun tezadlarla dolu dünyasının bir tarafını aksettiriyor. Macaristan ihtilâli esnasında Rusların davranışını hoş görmediği için Rusya'yı protesto etti; diğer taraftan Batılılar tarafından beğenilen bir eser yazmaktan başka kabahati olmayan Boris Pasternak'a ve sekreteri Olga İvinskaya'ya yapılan zulümlere karşı bu anlayışı göstermedi; Pasternak'ı, tıpkı bir Rus komünisti gibi, burjuva uşaklığıyle itham etti. Ona göre Pasternak, burjuva kıymetlerini esas alan ve onları öven bir roman yazmakla kendi memleketine ihanet etmiş oluyordu. Üstelik Pasternak, Rusya'da neşri yasak edilen bir eseri Batıya göndererek onların verdiği bir armağanı kabul etmek suretiyle bu ihanetini tescil etmişti.

Burjuva nizamının kötü görülmesi bir insanı mutlaka Marksizme ve komünizme mi götürür? Bu meselenin incelenmesi bizim konumuzu aşıyor. Fakat Sartre'ın hayatı ve eserleri dikkatle incelenecek olursa Marxizmin vazgeçilmez bir sistem olmadığı görülecektir. Bu hükmü gerek onun düşünce sistemin deki aksaklıkları ve yanlış teşhisleri göstermek suretiyle, gerekse kendi eserlerinde ortaya attığı fikirleri ele alarak çıkarıyoruz. "Reflexions sur la Question Juive" (Yahudi Meselesi Üzerinde Düşünceler) adlı denemesinde yahudi düşmanlığının bir küçük burjuva eseri olduğunu söyleyen bu filozof ve mütefekkir edebiyatçı, burjuvaziyi yıkan cemiyetlerde yahudi düşmanlığının çok daha şiddetli olduğunu görmezlikten gelmiştir. "Aşılmamış bir merhale" dediği Marxizm hakkında Marx'a çok az benzeyen bir anlayışa sahiptir. "İnsan insan için mutlaktır" dediği zaman bu fikri hemen benimseyen ateistleri şiddetle tenkid etmiş ve "İnsan Tanrı olma emeli besleyen bir varlıktır" diyerek onlarla hiçbir zaman birleşmiyeceğini söylemiştir. Pasternak'a yapılan zulmü tasvib eden bu adam "Les Mains Sales" (Kirli Eller) adlı eserinde komünist rejimi tenkid eder. Kendi egzistansiyel tercihini Marxizmi seçerek yapan bu adam tam bir burjuva hayatı yaşamaktadır.

Bütün bunlara bakarak Sartre'ın Nobel armağanını kabul etmeyişindeki hakiki sebebi bulabilir miyiz? Belki yazar da bu geçmişi düşünerek kendi mazisiyle tezada düşmemek için armağanı almadı. Nitekim Le Monde'da çıkan açıklamasında Nobel armağanının hep burjuvazi temsilcisi olan yazarlara verildiğini, jüri takdirinin hakiki bir değerlendirme olmadığını söylüyor. Mesela Pasternak'a armağan verildiği halde Eluard'a, Neruda'ya, Aragon'a verilmemiştir. İnsan bu açıklamayı okuduğu zaman karşısında egzistansiyalist bir edebiyatçı değil, partizan bir komünistin bulunduğunu zannedebilir. Fakat hayır. Bu sözler hakiki sebebi gizlemek için söylenmiştir. Bütün bu açıklamalar, Nobel armağanı alan J. P. Sartre ismi ile Nobel'i reddeden J. P. Sartre'ın şöhretine gölge düşürmemek için yapılan artistik bir propaganda jestinden ibarettir. Reklam için kocasından ayrılan bir Holivut artistinin jestinden hiç farklı olmayan bir davranış. Böyle büyük bir yazarın bu jeste ihtiyacı var mıydı? Belki yoktu denebilir. Ama Sartre, büyük kitlelerin hayranlığını kıymetli bir azınlığın takdirlerine daima tercih etti ve bu defa da, tasarladığı gibi, ilk raundda muvaffak oldu. Şimdi bütün edebiyat dünyası kendisinden bahsediyor.

Aslında Sartre kendini Nobel armağanına çoktan layık görmüş ve bunu beklemişti. "La Nausée" gibi bir şaheserin yazarını Nobele herkes layık görürdü. Sartre bunu beklerken A. Camus'ye armağan verilmesi onu iyice sinirlendirmeye kâfi geldi. Bilindiği gibi, Camus uzun müddet fikir ve politika sahasında onunla aynı paralelde, hatta yanyana çalışmış, fakat harp bittikten sonra, bütün hayisiyetli sanatçılar gibi, politikayı bırakarak edebiyata dönmüştü. Sartre ve çevresindekiler bu tavra tahammül edemediler, Camus ile hiçbir alâkalarının bulunmadığını söylediler. Hakikatte alâkayı ilk kesen Camus olmuştu. Aradan yıllar geçtiği halde Sartre yine Nobel alamadı, fakat onun Batı dünyasına karşı savunmaya çalıştığı Rusya'da lanetlenen Boris Pasternak aldı. Sartre belki bunlarla armağanda olsa dahi yanyana görünmemek için Nobeli reddedecekti. Son hadise üzerine açıklama yaparken kendisinin armağan heveslisi olmadığını da söylüyor ki, bu sözü onun alçak gönüllülüğüne bağlamak yanlış olur zannediyorum. Çünkü aynı insan, Louis de Sidaner'in geçenlerde Figaro'da neşrettiği bir mektuba göre 1940'da "Roman Populist" armağanı için Le Mur'ü gön-

dermiş, ayrıca o zaman armağanın jürisinde bulunan Sidaner'e bir mektup yazmıştır.

Fransa'nın tanınmış filozof ve ediplerinden Gabriel Marcel Sartre'in fikir ve politika hayatındaki paradoksları belirterek ona Nobel armağanı verilmesini bir felaket diye vasıflandırıyor. Marcel'e göre "Nobel Armağanı jürisinde bulunanlar Sartre'ın şahsında Batı'nın mezar kazıcısına şeref vermektedirler". Çünkü o, başlangıçta orijinal bir felsefe yapmak yolunda iken bu yolu terkedip Marxizmin kuyruğuna takılmış, Batı dünyasının kıymetlerini yıkmak için onların safına girmiştir.

Gabriel Marcel'in bu ifadesini Sartre için insafsızlık sayanlar bulunabilir. Fakat Michel Tournier'nin şu sözlerindeki ironiyi okuyuculara nakletmeden geçemeyeceğiz:

"Camus Nobeli aldığı zaman 'benim tarafımdan söyleyin, o bu armağanı çalmamıştır (hakkiyle kazanmıştır) demiştiniz. Benim aziz üstadım, dinamit kralının vasiyet memurları şimdi o tacı sizin dik başınıza geçiriyorlar. Bu tacı çalıp çalmadığınızdan emin misiniz?"

Hisar, Ocak 1965, S: 13, s. 3-4

Lara'nın Suçu

Doktor Jivago'yu okuyanlar Lara'yı tanıyacaklardır. Pasternak'ın bir roman kahramanı olarak bize tanıttığı Lara, onun hayatında en çok sevdiği insanlardan ve kendisine en yakın olan biriydi. Komünist rejime uymayan tutumundan dolayı Pasternak'ın ölümünden sonra ikinci defa Sibirya'ya mecburi çalışma kamplarına gönderilmişti. Gazeteler şimdi onun affedildiğini (?) yazıyorlar. Bu arada yeni Sovyet liderlerinin tıpkı Olga gibi haksız yere mahkûm edilen şair Brodski'yi de affetmeleri umuluyor. Hür dünyada Brodski'nin suçsuz olduğunu göstermeye çalışan yazılar komünist şeflerine ne derece tesir eder bilmiyoruz; fakat Brodski ile beraber daha yüzbinlerce, milyonlarca kişiye düşünce hürriyeti ve haysiyeti tanımayan bir rejimin böyle tek tek af hâdiseleriyle değişmekte veya yumuşamakta olduğunu sanmak ancak safdil kimselere yakışır. Bütün suçu komünist partisi tarafından tescil edilmiş bir edebiyat derneğine girmeden tek başına çalışmak ve biraz da kendi başına düşünmek olan bu zavallı şairin muhakemesine ait tutanaklar bir Batılı gazeteci tarafından neşredildi. Düşünceyi mahkûm etmek için ancak komedi tiyatrolarında rastlanabilecek saçmalıklar içinde yapılan bu trajik muhakeme, Pasternak'ın ve Olga'nın kaderleri hakkında da bize bir fikir verebilir.

Olga İvinskaya (Lara) Sovyet resmî makamları tarafından işkence ve hapis cezasına birinci defa 1948'de çarptırıldı. Dört yıl bir çalışma kampında kaldıktan sonra dönerek Pasternak'ın sekre-

terliğini yapmaya devam etti. Şair, hayatı boyunca kendisi kadar onun kaderi ile de çok yakından ilgilenmiş, hattâ kendi ölümünden sonra Olga'nın başına gelecekleri daha hayatta iken sezerek sık sık endişelerini belirtmişti. Doktor Jivago'nun Nobel Armağanı alışı esnasında kendisine yapılan şiddetli hücumlardan sonra Rus edebiyat çevrelerinde Pasternak'tan artık bahsedilmez oldu. Fakat şiddetli polis takibatı hiçbir zaman durmadı. Aslında bütün bu hücumlar Pasternak'ı daha çok Olga için üzüntüye sevkediyordu. Nitekim 1958'den şairin ölüm yılı olan 1960'a kadar Olga Rus polisi tarafından sık sık ve belirsiz zamanlarda sorguya çekilmek üzere götürüldü. Bu bitip tükenmez soruşturmaların hakiki hedefi Pasternak'ı yıldırmaktı. Yazarın ona karşı beslediği hisleri çok iyi bilen emniyet makamları, en çok sevdiği bir insana işkence ederek onu bu yoldan tehdid etmeye çalışıyorlardı. Bu tehdidler Pasternak'ı ölümcül bir kalb hastalığına götürecek kadar derin tesirler yaptı. Avrupa'daki tanıdıklarına fırsat buldukça mektuplar yazıyor ve yarı açık yarı kapalı ifadelerle üzüntülerini anlatmaya çalışıyordu. Edward Cranskshaw'un 1961 Ocak ayında Observer'de kısmen neşrettiği bu mektupların birinde "... Tanrı korusun, eğer Olga'yı tevkif ederlerse o zaman size birinin ateşli bir hastalığa yakalandığını bildiren bir telgraf göndereceğim" diyor. Bir başka mektubunda da "O (Olga) ve çocukları benim için bir çeşit rehine haline geldiler" demektedir. Hakikaten Rus polisi Olga ile kızını Pasternak'a karşı rehine olarak kullanıyordu.

30 Mayıs 1960'da öldüğü zaman, ölüm haberi edebiyat mecmualarının ve bazı gazetelerin son sahifelerinde birkaç satırla verildi. Cenaze merasimi için herhangi bir ilân yapılmadı, fakat Rusya'nın birçok tanınmış yazarları, üniversite talebeleri ve kendisini tanıyan birçok kimseler cenazeye geldiler. Asıl düşman öldükten sonra komünist idarenin Olga'yı daha rahat bırakması beklenirdi. Ama her büyük yazar gibi Pasternak da eserleri sayesinde yaşamaya, yani rejim için tehlikeli olmaya devam etti. Ölmeden önce eserlerinin ve henüz neşredilmemiş müsvettelerinin bütün hak ve mesuliyetini Olga'ya bırakmıştı. Bu yüzden Batılı editörlerle gayri kanuni yollardan ticari münasebetler tesis etmek ve Pasternak'ın eserlerini onlara satarak para almakla itham ettiler. Kızı İrina Moskova'daki Gorki Edebiyat Enstitüsüne devam eder-

ken tanıştığı bir Fransız talebe ile nişanlanmıştı. Yazarın ölümünden hemen sonra Rus hükûmeti bu gencin pasaportunu iptal etti ve Rusya'dan çıkardı. Birkaç hafta sonra Olga'yı, arkasından da kızı İrina'yı tevkif ettiler. Muhakeme gizli cereyan etti. Olga'yı sekiz, kızını üç yıl küreğe mahkûm ederek Sibirya'ya mecburi çalışma kamplarına gönderdiler. Bütün bunlar olurken Sovyet resmî makamları hiçbir açıklama yapmamıştı. Hâdiseyi Avrupa'daki gayri resmî Rus kaynaklarından öğrenen birçok yazarlar Madam İvinskaya'nın durumu ile yakından ilgilenmek lüzumunu duydular. Fransa'da Figaro Litteraire'in öncülük yaptığı bir af kampanyası açıldı ve François Mauriac, George Duhamel, Denis de Rougemont, Pierre Emmanuel, Jean - Marie Damenach, Francis Ambriere, Bertrand Russell, İgnazio Silone, Heinrich Böll, Graham Greene vb. bu kampanyaya katılarak Kruşçev'den Olga'nın ve kızının affını istediler. Belki de bu yaygın kampanyanın tesiriyledir ki, hükûmet bu dâvada haklı olduğunu göstermek için bazı açıklamalar yapmak mecburiyetinde kaldı. Moskova radyosu 1958-61 arasında isminden dahi bahsetmediği Pasternak'a ve hiyanetle suçlandırılan Olga'ya şiddetle hücum etmeye başladı. Bu neşriyata göre Olga, Pasternak'ın eserlerini basmak isteyen Batılı editörlerle gizli pazarlıklara girişiyor ve kararlaştırılan telif ücretleri yine gayrimeşru kanallardan kendisine ulaştırılıyordu. İddiaya göre Madam İvinskaya bütün bu yasak faaliyetlere kızını da karıştırmıştı. Boris Pasternak sağlığında rejime ihanet etmişti, fakat Olga bu ihaneti onun ölümünden sonra da devam ettirecek işlere girişiyordu.

1961 Şubatında o zaman İzvestiyanın yazı işleri müdürü olan Aleksey Acubey, Zukov ve Surkov'un da bulunduğu bir heyetle İngiltere'ye "Sulh içinde birlikte yaşama" konferansına geldiği zaman Olga hâdisesine dair bazı vesikalar getirerek bunları gazetecilere verdi. Tamamen Sovyet makamları tarafından hazırlanmış olan bu vesikaların içinde en önemli görülen bir itirafname vardı ki yalnız bunu okumak Rusya'da adalet cihazının nasıl işlediği hakkında iyi bir fikir verebilir. O zamanki İngiliz gazetelerinde çıkan bu ifade aynen şöyledir:

"Bana yüklетilen bütün suçlar esas itibariyle doğrudur. Hiç birine itiraz etmiyorum (asabımın bozukluğu yüzünden karıştır-

dığım bazı teferruat olabilir). Tahkikatı yapanların dürüstlüğü için de kendilerine teşekkür etmek isterim. Bana böyle bir nezaket ve dürüstlük gösterdikleri gibi, arşivlerimi de gayet dikkatle alıp götürmüşler, bir kısmını da bana aynen iade edip bir kısmını da edebiyat arşivine vermişler, muhafaza etmek istediğim hiçbir şey imha edilmemiştir. 4 Kasım 1960, Olga İvinskaya."

Sekiz yıl Sibirya'ya sürülmeyi gerektiren bir suçla itham edilen ve bu arada hayatının en büyük varlığını, kızını kaybetmek durumunda kalan bir kadının bu şekilde ifade vermesi ancak Rus polisinin metodlarını bilmekle izah edilebilir.

Hakikatte Olga'nın suçlu olduğunu göstermek için Avrupa basınına verilen vesikalardan ancak bir tanesi kısmen doğru idi. Feltrinelli adlı bir editörün gönderdiği mektup. Bu adam Olga'ya Pasternak'ın müsveddelerini kendisine gönderdiği takdirde telif ücreti vereceğini yazıyordu. Bu mektup Olga'nın kapitalistlerle işbirliği yaptığını isbata kâfi geldi. Moskova radyosunun ifadesine göre, Batılı turistlerin Avrupa'daki editörlerden getirdiği para 800.000 ruble tutuyordu. Olga bu adamlardan sadece para değil, üstelik naylon çamaşırlar da almıştı. Mahkeme bu paraların kimler tarafından ne zaman ve nasıl verildiğini soruşturmaya lüzum görmemiş ki, Acubey'in verdiği vesikalarda bu mevzua ait hiçbir delil (uydurma da olsa) rastlanmıyor.

Olga İvinskaya'nın kötü kaderi, Pasternak gibi burjuva kıymetlerini ele alan, yani komünist memlekette hür düşünmeye çalışan bir insana yardım etmesi, ona ilham vermesi ve onun eserlerine varis olmasıydı. Rus hükümeti Olga'yı mahkûm ederek, aynı hatayı işleyebilecek olan başkalarına da bir ibret dersi vermek istedi. Şimdi kızı da kendisi de affedilmiş bulunuyorlar. Ama Olga Sibirya'daki çalışma kampında değil, orada çalışamayacak kadar kötürüm hale geldiği için Moskova yakınlarında kaldırıldığı bir hastanede affedildi. Çalışacak durumda olsaydı, affedilmek için ilâhî mahkemeyi bekleyecekti.

Hisar, Şubat 1965, S: 14, s. 6-8

Sanatın Gerçeği Nedir

Türkiye'de modern mânada bir ilim ve fikir geleneği bulunmadığı için, bütün mefhumlar gazetecilik seviyesinde bir muhteva kazanıyor ve herkes tarafından da öyle anlaşılıyor.. Bu mefhum buhranının yaratılmasında belirli çevrelerin, bilhassa siyasî emel besleyenlerin büyük tesiri olduğu açıkça görülmektedir. Fakat siyasî propagandacıların aydınlar üzerinde bu kadar geniş tesir yapması, memleketteki bilgi ve fikir kıtlığını göstermesi bakımından herkesi endişeye düşürecek bir duruma gelmiş bulunuyor.

Sosyal kelimesinin Türkiye'deki kaderi, fikir ve sanat çevrelerindeki bu bilgi kısırlığına en son ve en güzel örneği teşkil etti: Şiir ve hikâye tenkitlerini, edebiyat ve sanata ait makaleleri, hattâ gazetelerin ikinci sahifelerinde büyük başlıklarla verilen iddialı fikir yazılarını okuyunuz. Bunların hepsinde sık sık "sosyal problem", "sosyal gerçek", "sosyal dâva" gibi sözlere rastlayacaksınız. Film tenkitçisi konuda bir "sosyal yön" bulunup bulunmadığını, tiyatro tenkitçisi oyunun çok ciddî sosyal gerçeklere işaret ettiğini, edebiyat ve tenkitçisi hikâye, roman veya şiirin sosyal motifleri olup olmadığını araştırıyor. Verilen kıymet hükümleri de yine bu ne olduğu iyice anlaşılmayan sosyal yön veya sosyal gerçeğe dayandırılıyor.

Geçenlerde gazetecilik yapan bir üniversite talebesi, kendisine tavsiye ettiğim bir filmin sosyal yönlü olup olmadığını sordu.

Ona göre sosyal, "toplumsal gerçekleri" gösteren şeymiş. Bu "toplumsal gerçeklerin ne olduğunu sorduğum zaman bana "meselâ, dedi, işçilerin dertleri, gecekondularda yaşayanların meseleleri, fakirlerle zenginler arasındaki mücadeleler..." dedi. Benim anlattığım film, sadece bir aşk hikâyesi idi. Üniversiteliye, iki insan arasındaki aşkın bir toplumsal gerçek olup olmadığını sordum. Belli ki o toplumsal gerçek derken sosyal realiteyi değil, fakat sosyalistlerin anladığı mânada "sosyalist gerçeği" kasdediyordu. O zaman, hakiki bilgi ve fikirden mahrum insanların akıllı bir propagandacıya nasıl kolaylıkla kanabileceğini ve sosyalizm propagandasının bu yolda ne kadar başarılı olduğunu bir defa daha gördüm.

Bir hâdisenin sosyal olması için, insanlararası münasebetleri aksettirmiş olması kâfidir. Bu bakımdan insanların birbirlerine âşık olması da en az işçi ve patron kavgası kadar sosyaldir ve gerçektir. Gecekonduda yaşayanların ıstıraplı hayatları nasıl bir sosyal gerçekse, asilzadelerin saray hayatı, fahişelerin sokak hayatı, hattâ bir insanın iç hayatı da bir sosyal gerçektir. Şairin kendi hayali içinde bir dünya kurmasıyla bir siyasî ideoloji namına şiir yazması arasında gerçeklik bakımından hiçbir fark yoktur. İnsanlar cemiyet hayatı içinde sadece birbirlerini sömürmüyorlar, birbirlerini ezmiyorlar, fakat seviyorlar, düşünüyorlar, eğleniyorlar, ibadet ediyorlar. Bunlar gerçek değil de yalan mıdır, bunlar birer cemiyet hâdisesi değil midir?

Üniversiteli gencin ve daha birçoklarının sosyal gerçek veya gerçekçilik dedikleri şey, temelini Marksizmden alan ve Sovyet Rusya'da formüle edilen "sosyalist realizm"dir. Sosyalist olmayan memleketlerde bu türlü bir edebiyat ve sanatın temsilciliğini yapanlar, sosyalizm kelimesi yerine "sosyal"i koyarak tâbiri daha sevimli bir hale getirmişlerdir. Hakikatte Marksizm, cemiyette yegâne realite olarak sınıf mücadelesini, daha doğrusu proletarya ile onu ezen sınıflar arasındaki mücadeleyi kabul eder. Bütün diğer hâdiseler, bu gerçeğin çeşitli şekillerde dışarıya aksetmesinden ibaret, yani birer "sözde gerçek"tir. Hattâ bunlar, burjuva sanatının hakiki gerçeği örtmek için kullandığı birer aldatmacadan ibarettir.

Marksizmin verdiği bu şemaya göre gerçekçi edebiyatın ne

olduğunu araştırırsak, komünist yazarların dışında bütün büyük romancıları, şairleri ve hikâyecileri birer hayalperest saymamız gerekiyor. Klâsikler ve romantikler gölge oyunlarıyla uğraşan karagöz ustasından farksızdır. Hattâ bizim çok gerçekçi diye tanıdığımız realistler ve natüralistler bile, gördükleri gerçeği bir siyasî harekete yol açacak şekilde sistemli olarak kıymet hükümlerine bağlamadıkları için gerçekçi sayılmazlar. Balzac, Tolstoy, Dickens, insan tabiatının derinliklerini, insanla cemiyet arasındaki münasebetleri bir sanatkâr sezgisiyle kavramaya ve onu vermeye çalışan insanlar değildirler. Flaubert'in kahramanları, içinde bulunduğumuz cemiyette mevcut olmayan, ancak hayalde yaratılan uydurma şahsiyetlerdir. Maupassant ve Zola da onu örnek aldıkları için gerçekten daima uzak kalmışlardır. İngiliz edebiyatı sosyal gerçeğe hiç yanaşmamış, Fransızlar ancak İkinci Dünya Harbinde mukavemet hareketiyle birlikte gerçekçiliğe başlamışlardır. Amerika'da gerçeği sadece Sinclair ve Steinbeck yarım yamalak kavrayabilmişlerdir.

Etrafımızdaki yahut içinde yaşadığımız gerçekleri ortaya çıkarmak bakımından bir sanatkârla bir ilim adamını ayıran en büyük fark, metod farkıdır. Bunun dışında her sanatkâr bir gerçeği yakalamaya çalışır. Ancak sanatkârın bu çalışması bizim belirli ilim metodlarımıza uymaktan çok şahsî tecrübeye ve sezgiye dayanır. Bir romancının yarattığı dünya, gerçek âlemin şu veya bu derecede bir benzeri veya eşidir. Büyük sanatkâr buna en çok yaklaşabilen insandır. Fakat bir edebî eser hâdiseleri bize göründüğü gibi değil, görünen gerçeklerin ötesinde ancak onun sezgisiyle kavranabilecek derinlikleri verir. Biz orada insan hayatımızın aksini bulur, kendimizi seyrederiz. Günümüzün insanına oldukça yabancı kalan romantizmin bile kendi çağı içinde bir gerçeği vardı ve romancı bu gerçeği bize bütün incelik ve derinlikleriyle veriyordu. Sanat için sanat yapan Flaubert, "Madam Bovary benim" diyecek kadar yaşayan bir gerçeği işlemişti.

Bugün Marksist mânada sınıf mücadelesinin gerçek olduğu yerler de bulunabilir. Fakat realiteyi sadece bir tarafiyle görmek ve sınıf kavgasından çok daha önemli, daha üniversel olan insan gerçeğini inkâr etmek ancak körlere veya etrafı kör zanneden

açıkgöz politikacılara mahsustur. Sanatkâr, komünistleri de içine alan ve onları aşan bütün insanlığa ait müşterek ve üniversel kıymetleri işlediği nispette hem en büyük gerçekçi, hem de büyük sanatkâr olur. Sınıf kavgasının gerçeğini öğrenmeye heveslenenler komünistlerin çıkardıkları propaganda broşürlerini ve ihtilâl beyannamelerini okuyarak kendilerini tatmin edebilirler. Bıraksınlar, hakiki sanat onların da birer insan olarak gerçeklerini verecek kadar tarafsız kalsın.

Hisar, Haziran 1965, S: 18, s. 8-9

Hangisi Daha Şerefli?

1965 Nobel Edebiyat Armağanını kazanan Rus romancı Mihail Şolohof, kendisiyle yapılan bir mülâkatta "Ben dürüst yazarlardan yanayım, yurt dışında değil, fakat burada neşredilmek üzere eser yazanlardan yana" diyor. Yazarın dürüst olması hepimizin istediği şey, fakat acaba dürüstlük ölçüsü bir defa yalan söyledikten sonra ömür boyunca hep yalancılık yapmak mıdır?

Şolohof'un bu sözlerle kimi veya kimleri kasdettiği açıkça anlaşılıyor. Kendisinden önce yine bir Rus yazarı, Boris Pasternak, Batılıların ve dünyanın en büyük edebiyat armağanını kazanmış, fakat bu armağanı reddetmek mecburiyetinde kalmıştı. Çünkü Pasternak komünist rejimden önce bütün dünyaya tesir etmiş büyük Rus edebiyatının komünizmle kesilen, kopan geleneğini devam ettiriyor, böylece rejim nazarında "burjuva zihniyeti"ni temsil ediyordu. Üstelik Pasternak romanını Rusya'da yayınlayacak bir müessese (her şey devlete aittir) bulamadığı için, müsveddelerini Batı'ya göndermiş ve orada bastırmıştı. Rejimin lânetlediği bir adama armağan veren İsveç Akademisi de o zaman aynı lânete uğramış, Sovyet gazeteleri bu akademinin nasıl bir "emperyalizm uşağı" olduğunu iddia eden pek ateşli yazılar yazmışlardı. Günün birinde aynı akademi Sovyet rejiminin gözde adamı olan Şolohof'a bu armağanı verince, aynı gazeteler İsveç Akademisinin yüksek kıymetini öve öve bitiremediler. Hattâ Şolohof'un kazak hemşehrileri, köylerinde büyük şenlikler yaparak

hem ona, hem de armağanı verenlere övgüler yağdırdılar.

Şolohof kendisini lâyık olduğundan daha büyük bir refaha boğan komünist rejimin hoşuna gitmek için, o dilinden hiç düşürmediği hümanizmi ve realizmi de çiğnedi ve ölmüş bir meslekdaşından intikam almaya kalktı. Onun gibi iyi bir romancı (tabiî 30 yıl evvelki Şolohof) sokak politikacılarına bile çok görülecek bu yakışıksız sözleri söylemeye mecbur muydu? Bir sanatçının kendi meslekdaşlarını suçlandırarak böyle âdi vatanseverlik gösterilerinde bulunması onun itibarına birşey katabilir miydi? Gelip geçici bir siyasî rejimin de çok üstünde olan Rus milletinin ve edebiyatının temsilciliğini yapmak daha şerefli bir iş olmaz mıydı? Belki Şolohof bunları çok düşündü, ama o herşeyden evvel kendi vicdanını susturmak, şahsına olan hürmetini kaybetmemek için kendini aldatmak mecburiyetini duydu. Çünkü hayatının bir devresinde söylediği yalanlardan vazgeçer, değişik konuşursa artık *"dürüst"* bir adam sayılmazdı. Herkes biliyordu ki *"Don Sakin Akardı"* adlı romanı partinin direktiflerine ve politikasına daha uygun düşmesi için muhtelif tarihlerde birkaç defa yeniden kaleme almıştı ve şimdi Nobel armağanı alan kitap bu çeşitli nüshalardan sadece bir tanesi idi. Hayatının son yıllarını yaşadığı bir devirde artık kendini aldatmaktan vazgeçmesi, en güzel otuz-kırk yılının uçup gitmesi ve geriye ancak ağır bir vicdan azabı bırakması demek olurdu. Şolohof bu yüzden *"dürüst"* kalmayı tercih etti.

Romancının bu çirkin politikacı ağzını kullanmasını gerektiren bir başka sebep daha vardı ki şimdi biz bunun üzerinde duracağız. Rus polisi 13 Eylül 1965'de Andrei Sinyavski ve Yuli Danyel adlarında tanınmış iki Rus yazarını tevkif etmişti. Sinyavski edebiyat tarihçisi ve tenkitçisi, Yuli Danyel de hikâyeci ve şairdi. Bu tevkif haberini hür dünyaya ilk defa Avrupa Yazarlar Birliği sekreteri Giancarlo Vigorelli, 9 Ekim 1965'de Roma'da toplanan Yazarlar Birliği Kongresinde açıkladı. Bir hafta sonra Moskova'daki Batılı muhabirler, bu iki yazarın Abram Tertz ve Nikolay Arjak takma adlarıyla Batılı yayın organlarında yazılar neşrettikleri için *"Sovyet aleyhtarı"* faaliyet gösterdikleri iddiasıyla tevkif edildiklerini öğrendiler. Sovyet ceza kanununun 70. maddesine göre böyle bir suçun cezası 7 yıl hapis ve 5 yıl da bir kampta mecburi çalışma idi. Her iki yazarın da ilk makalelerini neşretmiş olan

Paris'teki Cultura adlı aylık edebiyat dergisinin editörü Jerzy Giedreyc önce bu adamları tanımadığını söyledi, fakat sonra A. Tertz ve N. Arjak imzalarının hakikatte A. Siniavski ve Y. Danyel'e ait olduğunu tasdik etti. Sunday Times'in Moskova muhabiri yazarların serbest bırakıldığını yazdığı halde, geçenlerde Paris'e bir Rus edebiyatçı kafilesinin reisi olarak gelen Alexei Surkov, tevkif haberinin doğru olduğunu resmen açıkladı. Sonradan anlaşıldığına göre Sinyavski ve Danyel, Bolşevik ihtilâlinin yıldönümü şenlikleri münasebetiyle bir ara serbest bırakılmış, sonra yine hapishaneye gönderilmişlerdi.

Batılı yazarlar, Sovyet rejiminin bu iki edebiyatçıya reva gördüğü muameleyi protesto maksadıyla Rus resmî makamlarına ve bu arada Mihail Şolohof'a telgraflar çektiler, yazarların serbest bırakılması için tasavvut rica ettiler. Bunlar arasında F. Mauriac, A. Moravia, Arthur Miller, A. Alvarez, Cyril Conolly, Philip Toynbee, John Wain, Rebecca West, Andre Breton, J. Cassou, J. Cayrol, M. Duras, P. Emmanuel, A. Frenaud, M. Leiris, M. Nadeau, A. R. Grillet gibi çok meşhur batı yazarları da bulunuyordu. Fakat Rus resmî makamları bu ikaz ve ricalara hiç bir müsbet karşılık vermediler, üstelik bir edebiyatçı haysiyetiyle resmî makamlar nezdinde tavassutta bulunması düşünülen Şolohof, 1 Aralık 1965'de kendisiyle yapılan mülâkatta: *"Ben dürüst yazarlardan yanayım, resmî makamların gözlerine bakan ve dışarıda değil, burada neşredilmek üzere eser yazanlardan yana"* demek gibi tam komünist usulü bir dürüstlük örneği verdi.

Andrei Sinyavski ve Yuli Danyel, müsveddelerini takma adlarla Batıda neşrettikleri için dürüst olmayan bir davranışta bulundular diyelim, fakat acaba onları böyle bir iki taraflı harekete zorlayan şey ne idi? Hele yazılarında Rus kültürüne, Rus hayat tarzına pek bağlı kaldığı için Batılı yazarlar tarafından "fazla yerli" bulunan Sinyavski gibi bir yazar niçin kendi memleketini bırakıp da Fransa'da ve İngiltere'de Batılılara hitab etmek mecburiyetinde kalıyordu. Acaba bunların yazdığı edebiyat tenkitlerinde Rusya aleyhine ne vardı?

Sinyavski ve Danyel, genç yaşlarında ikinci dünya savaşına girmiş ve döndükten sonra Üniversite tahsiline veya akademik kariyere devam etmiş olan genç Rus aydınları nesline mensupturlar.

Onlar da, diğer bütün arkadaşları gibi, memleketlerini boğan kasvet ve terör içinde yalan dinlemeye, hatta yalan söylemeye alıştırıldılar. Ama gençler Şolohof'un nesline ait o acaip *"dürüstlük"*den çok uzaktılar. Gerektiği zaman sustular, en ufak fırsat çıkınca da hakikati söylemekten geri durmadılar. Kruşçev'in Stalin aleyhindeki kampanyasiyle birlikte komünist dogmatiklere ve yobazlara karşı açılan cephede öncülük ettiler. Kısa bir zaman sonra Stalin aleyhtarlığı Komünist rejimi de sarsacak bir hale geldiği için parti şefleri bu kampanyaya son verdikleri zaman, öz yurtlarında ağızlarını açamayan bu gençler, Batı dünyasında aradıkları hürriyet havasını bulmuşlardı. Sinyavski, Abram Tertz takma adıyla sosyalist realizm denilen softalık hakkında en acı, en doğru ve güzel tenkitleri yazdı. *"İhtilâlin ilk günlerinde Rus Şiiri: 1917-1920"* adlı eserinde ve Novi Mir dergisindeki makalelerinde de Pasternak'da örneğini bulan *"dogmalardan, klişelerden uzak yeni bir edebiyat"*ın özlemini dile getirmişti.

İngiltere'de *Encounter* dergisinde neşredilen iki hikâyesinde (Ocak 1960 ve Şubat 1962), tamamen kendi durumunu anlattığı şimdi açıkça anlaşılıyordu. O tarihte hakiki hüviyeti henüz bilinmeyen bir A. Tertz'in hikâyeleri, belki sadece bir hikâye olarak okunmuş, onun arkasındaki dehşetli gerçek kimsenin aklına gelmemişti. *"Mahkeme Başlıyor"* adlı hikâyesinde şöyle diyordu: *"Soruşturma sırasında tesbit edildi ki, yazdığım her şey sırf uydurmadan, marazi ve kötü niyetli bir zihnin eserinden ibaretti"*. 1962'de neşredilen bir başka hikâyesinde de *"Sorgu devam ediyor. Her an yeni bir tevkif dalgası olabilir. Eğer evi ararlar ve döşemenin altında bu müsveddeleri bulurlarsa, hepimizi birer birer toplayacaklar"* diyor. Ne acı ki, bu kader sadece Sinyavski'nin değil, komünist fanatizmine karşı insanı, insanın gerçek değerlerini savunan bütün Rus yazarlarının başındadır. Daha geçen ay, yurt dışına eser kaçırması ihtimali düşünülerek Alexander Soljenitsin'in (Rusya'nın bugünkü en büyük yazarı) evine yapılan polis baskını ve döşeme tahtalarının dahi sökülerek aranması, bu acı kaderin en yeni örneğini teşkil etti.

Sinyavski ve Danyel, Şolohof gibi *"dürüst"* olmadılar, yani bir defa yalan söyledik diye hayatları boyunca hep yalan söylemeyi tercih etmediler. O *"dürüstlük"*le bu *"iki yüzlülük"*ten hangisi

daha şerefli, daha namuslu bir hareket sayılacak? Bu suali belki Şolohof'tan önce, bu yazarlara kendi vatanlarında gurbet hayatı yaşatan fanatik rejimin liderlerine sormak gerekir. Ama Sinyavski, daha Şolohof'un ithamlarına hiç lüzum bırakmadan yaptığı bir itirafla, kırk yıldır oynanan riyakârlık oyunlarını pek güzel anlatmış bulunuyordu:

"Bu yeni Tanrıya sadece hayatımızı değil, kanımızı ve canımızı da feda ettik. Kar beyazı ruhumuzu kurban ettik. Hapishanelerin ebediyen yok olması gerekirken biz yeni hapishaneler kurduk. Bütün hudutların kaldırılması gerekirken biz kendimizi bir Çin duvarıyla kuşattık. Çalışma bir istirahat ve zevk işi olması gerekirken biz mecburi çalışma usulünü icad ettik. Artık bir damla kan akmaması gerekirken biz hep öldürdük, öldürdük, öldürdük..

"Gaye adına, düşmanlarımızın kullandığı vasıtalara başvurduk: Rus emperyalizmini övdük, Pravda'da yalanlar yazdık, boş kalan tahta yeni bir Çar oturttuk, yeni zabitler, apoletler, işkenceler koyduk."

Bu yeni zulüm makinesi, Sinyavski gibi orta yaştaki *"iki yüzlülerin"* değil, Şolohof gibi *"dürüst"* davrananların eseri oldu.

Yol, 9 Şubat 1966, s. 4

Tercüme Faciaları

Birkaç hafta önce bu sütunlarda memleketimizde kırk yıldan beri sağlam bir fikir geleneğinin kurulamadığından bahsetmiş ve bunun sebepleri üzerinde kısaca durmuştuk. Şimdi de zengin bir fikir hayatının önemli şartlarından birini ele alarak Türkiye'de bu şartın nasıl yerine getirildiğini görelim:

Bir kültür kendi içine kapalı kaldığı müddetçe onun yaratıcı gücü ancak belli bir devre içinde canlılık gösterdikten sonra yavaş yavaş kurumaktadır. Nitekim bugünkü Batı medeniyetinin dayandığı teknik temellerde eski Çin medeniyetinin keşif ve icatları büyük bir yer tuttuğu halde, kapalı kalan Çin kültürü bu buluşları modern medeniyet seviyesinde işleme imkânı bulamamıştır. Ortaçağ İslâm medeniyeti de bilhassa bu düşünce ile teması olmayan Avrupa'ya karşı daha ileri seviyede bir üstünlük kazanmıştı. Anadolu'ya yerleşen Türklerin Doğuda kalan soydaşlarına nazaran daha kuvvetli, istikrarlı ve devamlı bir devlet kurmasında bilhassa Bizans'tan gelen siyasî tecrübenin ve idare mekanizmasının büyük bir rolü olmuştur. Bizim en canlı fikir hayatımızın yaşandığı İkinci Meşrutiyet devresi de bu düşünce zenginliğini Avrupa ile olan temasına borçludur. Bu misalleri gerek kendi tarihimize, gerekse diğer milletlerin tarihlerine bakarak daha da çoğaltabiliriz.

Türkiye'de cumhuriyet kurulduğu zaman, Balkan ve Büyük Harp, sonra Kurtuluş savaşları dolayısiyle memleketin münevver nesli büyük ekseriyetiyle kaybolmuş bulunuyordu. Siyasî rejim

değişikliğinin yarattığı bazı zaruretler de arta kalan münevverlerin fikir ve politika hayatında rol oynamasına geniş ölçüde mani oldu. Böylece yeni nesiller için bir tek çıkış yolu kalıyordu: Doğrudan doğruya Batı düşüncesi ile temasa geçmek ve oradan aldıkları bilgi ve tecrübe ile yeni Türk cemiyetini kurmak.

Bir memlekette düşünce hayatının zenginliği, orada yetişen yüksek seviyeli fikir adamlarına olduğu kadar, bu tefekkürün memleket çapında yayılmasına da bağlıdır. Binaenaleyh Türkiye'de de fikir hayatını zenginleştirecek en mühim vasıtalardan biri Batı kültürünün yarattığı eserlerin münevverler tarafından tanınması olacaktı. Bu da geniş bir tercüme faaliyeti ile mümkün olabilirdi.

Önceleri devlet bu fonksiyonu kendi üzerine alarak Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir tercüme ve neşriyat bürosu kurdu. Buraya harcanan para ve emekle Türkiye şimdikinden en az bir misli daha ileri gidebilirdi, fakat ne yazık ki bu faydalı teşebbüsün arkasındaki yanlış fikir yüzünden tercüme bürosunun faaliyeti boşuna işleyen bir çark haline geldi. O zamanki telakkiye göre Batı medeniyeti eski Yunan kültüründen çıkmıştı ve biz de bu medeniyete girebilmek için Avrupalının takip ettiği yolu yeni baştan geçerek onlara ulaşabilirdik. Sonraları ilâve edilen Şark klasikleri ile birlikte hemen bütün Yunan, Roma, hattâ eski Mezopotamya medeniyetine ait eserler dilimize tercüme edildi. Şüphesiz, Millî Eğitim Bakanlığı tercümeleri sadece bu klasiklerle kalmadı, onların yanında modern çağlara ait birçok felsefe, edebiyat ve bazı ilim kitapları da çevrildi. Bütün bu sistemsiz gayretlerin beklenen neticeyi vermediğini kabul etmekle beraber yine de unutmamalıyız ki, bugünkü Türk münevverleri bilgilerinin büyük bir kısmını bunlara borçludur. Eğer eserlerin seçilmesinde ve bunlara verilecek öncelik sırasında hata edilmeseydi, Millî Eğitim Bakanlığı Türk fikir hayatına büyük bir hizmette bulunmuş olacaktı.

Devlet tercümeleri dışında üniversitelerde ve akademik mevkii bulunmayan bazı şahıslar tarafından yapılan tercümeler bu birincilerden daha tesirli olmuş, daha çok yayılmıştır. Hâlâ üniversitede yabancı dil bilmediği için bütün tedrisatını bu tercümelere dayandıran öğretim üyeleri vardır.

Türkiye'nin demokratik düzene geçişinden bu yana, eski-

den devletin bir bakıma fiilî inhisarı altında bulunan neşir hayatı da büyük bir nisbette hususî ellere geçmiş bulunuyor. Bilhassa son yıllarda Türkiye'deki ideoloji modası yüzünden hemen her ay yeni bir yayın evi kurulmakta ve her ideoloji cephesi Doğudan ve Batıdan kendi düşüncesine destek olacak tercüme eserler neşretmektedir. Şimdi bu neşriyat memleketin fikir seviyesine uygun olarak gayet iptidaî propaganda broşürlerinden ve hiçbir ciddi kıymeti olmayan doktrin kitaplarından daha yukarıya çıkmış değildir. Buna rağmen bugünkü tercüme neşriyatı bolluğunu yine de ileri bir adım sayabiliriz. Hiç değilse okuyucuyu seviyesiz sloganlardan bıktırmak gibi menfi bir yoldan da olsa bir fayda sağlamaları beklenebilir. Ancak bu tercümeler acaba asıllarına ne derece uygundur? Kalitesiz kitaplar da olsa Türkçeye doğru bir şekilde nakledildiklerine emin olabilir miyiz? Memleketimizde yabancı dil bilenlerin sayısı çok az olduğu ve bildiğimizi de hep tercümelere dayandırdığımız için, bu suallere verilecek cevabın büyük önemi vardır.

Tek parti devrinde Cumhuriyetin fikir babaları diye bilinen kimselerin tercüme ettikleri bazı eserler vardır ki, adamlar ne yabancı dili, ne de tercüme ettikleri eserin muhtevasını bildikleri için fahiş hatalara düşmüşlerdir. Meselâ bunların arasında yakın zamanlara kadar Türk eğitiminin babası sayılan ve tek parti tarafından otoritesine hiç gölge düşürülmeyen merhum bir mantık mütercimi, hiç mâna çıkmayan yanlış tercümeleriyle mantıkı da perişan etmişti. Yine, üniversitede büyük bir şöhret kazandıktan sonra politikadaki menfi şöhretiyle eski itibarını nötr hale getiren bir edebiyat tarihçisi "buhranlı, vahim anlar" mânasına gelen Fransızca bir ibareyi "ezmine-i tenkidiye" diye çevirerek tercüme tarihine yeni bir yaprak ilâve etti. Merhum bir tarih profesörü, lise talebesinin bile yapmayacağı tercüme hatalarının ortaya çıkarılması yüzünden ömrünün sonuna kadar bir daha kitap yazamadı. Son yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde bir profesörün her satırı yanlış aktarmalarla kimseye çaktırmadan bu mevkie kadar yükselmiş olduğunu da herhalde bilmeyen kalmadı.

Şimdi gerek Üniversitelerimizde, gerek Üniversite dışında yapılan tercüme ve aktarmaların büyük bir kısmı hiç affedilemeyecek yanlışlıklarla doludur. Dışardaki amatör veya profesyonel

tercümecilerin kitapları hakkında kanunî bir tedbir alınmasına imkân bulunmadığı için bunlar işten anlamayan yayınevlerini kandırarak para kazanmaya devam edebilirler, hattâ kitaplarının okunması okuyucunun arzusuna bağlı olduğu için herhangi bir objektif mesuliyet taşımadıklarını da iddia edebilirler. Fakat bir Üniversite hocasının akademik unvan kazanabilmesi için yabancı dil bilmesi zarurî şarttır. Üstelik bunların kitapları talebe tarafından mecburen okunur ve o bilgilere göre imtihan verilir. Hiçbir öğretim üyesinin yanlış tercüme yaparak talebeye de yanlış bilgi vermeye hakkı olamaz: Hattâ bir üniversite hocasının ilim adamına hiç yakışayacak bu türlü hataları görüldüğü takdirde, daha evvel haksız olarak kazandığı akademik unvanın da elinden alınması gerekir.

Yol'un önümüzdeki sayılarında Türkiye'deki yeni tercümelerden bazı örnekler seçerek bunları asıllarıyla karşılaştırmaya çalışacağız. Şimdiden şu kadarını söyleyelim ki, bu tercümeler arasında bir tek satırı dahi doğru olmayan kitaplar vardır ve bunlar Türk okuyucusu tarafından harıl harıl okunmaktadır. En çok kitap solcu dostlarımız tarafından çıkarıldığı için yanlışlık rekoru şimdi onların elinde bulunuyor. Kitaplarının kalitelerini ne zaman düzeltecekleri bilinmez, ama hiç değilse bunları doğru olarak çevirsinler de okuyucu aldatmak gibi yakışıksız bir davranıştan kendilerini kurtarsınlar.

Yol, 18 Mayıs 1966, s. 4

Bir Tercüme Faciası

İki hafta önce bu sütunlarda Batı dillerinden Türkçeye yapılan tercümelerin hatâlarla dolu olduğunu, ileride zaman zaman bunlara misaller vereceğimizi yazmıştım. Bu defa Friedrich Nietzsche'den yapılan üç tercümeyi ele alacağım.

Nietzsche'nin dilimize ilk çevrilen eseri "Zerdüşt Böyle Söyledi"dir. Sonraları bazı gençler bu ilk tercümeyi yeni icad edilen Türkçeye uydurarak apayrı bir tercüme gibi neşretmeye başladılar. Son bir yıl içinde de ardı ardına üç eseri, üçü de aynı kimse tarafından, Türkçeye nakledilmiş bulunuyor. İkisi (Gezgin ile Gölgesi ve Tarih Üstüne) Oluş Yayınları, biri de (Tragedyanın Doğuşu) Ataç Yayınları arasında çıktı. Bunların üçünü de İsmet Zeki Eyüboğlu tercüme etmiş. Fakat şimdi göstereceğimiz gibi, bunlara tercüme demeye imkân yoktur. İsmet Zeki Eyüboğlu ya bu eserleri kendisi yazarak üzerine Nietzsche'nin imzasını koymuş yahut da bunların sahibi bizim bildiğimiz Nietzsche'den başka bir adam. Nietzsche'nin yazdığı eserlerle Eyüboğlu'nun çevirdikleri arasında isim ayniyetinden başka hiçbir münasebet yok.

Önce "Gezgin ile Gölgesi"ni ele alalım. Nietzsche eserlerini Almanca yazmıştır. Çevirenin hangi dili bildiğini bilmiyorum. Ben bu tercümeyi Henri Albert tarafından yapılmış Fransızca tercüme ile karşılaştırdım (Le Voyageur et Son Ombre, Traduits par Henri Albert, septieme edition, Paris, Mercure de France, 1915). 174 sahifelik tercüme içinde doğru çevrilmiş cümleleri toplarsak

ancak iki sahife tutar, bunlar da çok zayıf bir şekilde ifade edildiği için anlaşılacak gibi değildir. Geri kalan bütün cümleler yanlış. Bunların hepsini ortaya dökmeye yer ve lüzum olmadığı için, gelişigüzel örnekler vereceğim. İsmet Zeki Eyüboğlu'nun cümleleri aslına hiç uygun olmadığı gibi, kendi içinde de tutarlı değildir yâni hiçbir mâna ifade etmiyor. Meselâ:

"... tinin esenliği için son, dışa dönük sorulardan iyice çözülmesi gerekir" diyor. Cümlenin aslı şudur: "... vicdanın rahatı için nihaî, en uçtaki problemlerin çözülmesi hiç de zarurî değildir". Çevirenin dûçar olduğu "zaf-ı telif"e göz yumsak bile, yazarın söylemek istediği tamamen ters anlaşılmış.

Başka bir örnek:

İlgisizliğin sıkıntı verdiği yer. Bunun karşıtı olmamış olsaydı o zaman bilimin ilk olaylarla son olaylar üstünde bir kez yapacağı son açıklamanın sonu beklenmek istenir, buraya dek alışılagelen yolla düşünülür (daha iyisi benimsenirdi) çokluk öğütlendiği gibi. (Eyüboğlu tercümesi).

Cümlenin doğrusu şudur:

"İlgisizliğin zarurî olduğu yer. İlmin ilk ve son şeyler üzerinde kat'î bir şekilde vereceği bilgiyi beklemeye kalkmak ve bu oluncaya kadar da geleneksel tarzda düşünmek (hattâ inanmak) -çok defa öğütlendiği gibi- kadar saçma bir şey olamaz."

Eyüboğlu Türkçe cümle kurmayı bilmediği gibi, kelimeleri de bilmiyor. Bütün kitap boyunca "zaruret" (yeni dilde zorunluluk) kelimesini hep sıkıntı diye çevirmiş. Bir başka örnek:

"... bizim elimizde en dış ufukta yüklü, becerikli bir insanlığı yaşamak için gereğince güvenlilik yoktur". (Eyüboğlu tercümesi)

Doğrusu: "... bizim tamamen insanî ve sağlam bir hayat yaşamak için bu katiyetlere hiç de ihtiyacımız yoktur".

Başka bir misal: "... sürekli varlığının yaşam belirtisi zaman içinde birleşmedir". (Eyüboğlu tercümesi)

Doğrusu: "... zaman içinde yaşama arzusunun devamlılığını belirten şey cinsî münasebettir".

Başka misal: "Bunun belirtisi bu yüzden açık seçik olan yüklülüktür. Evet, yüklü kadın kendisini beğenmişçesine dolaşır

bir o yanda bir bu yanda, bir kan dökücü gibi kendini sağlar." (Eyüboğlu tercümesi)

Doğrusu: "Bunun işareti hâmileliktir ve hâmilelik, anlattığımız sebepten ötürü, açıkça, serbestçe, hattâ gururla gösterilir, halbuki cinsî münasebet bir cinayet gibi gizli tutulur".

Başka misal: "Ödev sıkıcı bir nesnedir, gerçekten baskı yapıcıdır. Ona iyi dememiz onu üzerinde tartışılmaz bir varlık olarak korumamız içindir". (Eyüboğlu)

Doğrusu: "Vazife insanı harekete iten zorlayıcı bir duygudur; bir duygu ki biz ona iyi diyoruz ve tartışılmaz bir şey olarak düşünüyoruz."

Başka misal: "Tin özgürlüğü için dilin korkunçluğu. Her söz bir yargıdır."

Doğrusu: "Zihnin hürriyeti için dilin arzettiği tehlike. Her söz bir peşin hükümdür."

Eyüboğlu bütün kitap boyunca esprit, intellect, conscience kelimelerinin hepsini "tin" diye bir kelime ile karşılamış. Mamafih Türkçenin fakirleşmesine sebep olan bu korkunç zihniyet sadece ona mahsus değil, dil uyduran bütün türedi aydınların umumî hastalığıdır.

Başka misal: "Bir çıkışma büyük bir ozan için aratışın yedinci gününde Tanrının can sıkıntısı olurdu". (Eyüboğlu)

Doğrusu: "Yaratılışın yedinci gününde Tanrının canının sıkılması bir büyük şair için ne güzel konu olurdu."

Başka misal: "Felsefe her topraksı çürümenin bilinçsiz bir satranç yöneten kadınıdır". (Eyüboğlu)

Doğrusu: "O (bu felsefe) böylece farkında olmadan dünyamızdaki bütün alçalışlara yataklık etmiş oluyor."

Bu noktada Eyüboğlu'nun lisan bilgisini göstermek için biraz açıklama yapalım. Yukarıdaki cümlenin hiçbir mânası olmadığı açıkça görülüyor yâni yanlış veya eksik değil, tamamen mânasız. Bir cümle aslına uygun olmasa da mânalı olabilir. Eyüboğlu herhalde yazdığını kendisi de okumamış, okusaydı belki biraz düşünürdü. Topraksı çürüme dediği şey "dégradation terrestres"dir. Ve bu iki söz arasında hiçbir münasebet yoktur. Hele şu satranç yöneticisi kadını nereden icat ettiğini anlamak tamamen imkânsızdır.

Başka misal: "Gerekli bir kötülük öğretmeni". (Eyüboğlu)

Doğrusu: "Öğretmen zarurî (vazgeçilmez) bir kötüdür."

Başka misal: "Burada her kişinin yurdun bir adım bile gerilememesi için kendi kendisiyle giriştiği bir savaş vardır." (Eyüboğlu)

Doğrusu: "Burada her kişinin bir parça toprak kazandığı veya kaybetmeyi göze aldığı bir mücadele vardır".

Burada Eyüboğlu'nun dediği gibi yurdun gerilemesi veya ilerlemesi bahis konusu bile değildir, Nietzsche tamamen başka bir şeyden bahsetmektedir.

Başka misal: "Onlara göre yedinci yasak çok daha tok seslidir." (Eyüboğlu)

Doğrusu: "Onlara göre sekizinci emrin şöyle anlaşılması gerekir."

Eyüboğlu tercümenin aslından uzaklaşmasında inat ediyor olmalı ki, böylece rakamları bile yanlış nakletmiş, sekizi yedi diye göstermiş.

Şimdi bir iki misal de Tragedya'nın Doğuşu adlı eserin tercümesinden verelim.

"Grek tragedyası eski kardeş sanat türleri olarak bir bakıma toptan göçüp gitmiştir. Kendi eliyle kıymış canına, ölmüş bu bağdaştırılmaz çatışmanın sonunda, böyle tragedyaya uygun olarak onların tümü en sessizce en güzel ölümün yüksek çağı içinde solmuş bitmiştir." (Eyüboğlu)

Doğrusu: "Grek tragedyası eskiçağın diğer bütün sanatları gibi sona ermiş değildir. O çözülmez bir çatışmanın sonucu olarak kendi kendine kıymıştır; halbuki diğer antik sanatlar daha uzun ömürlü olmuşlar, en güzel ve en sâkin bir ölümle gitmişlerdir."

Bir başka misal: "Bu sonu gelmez yıkımın yakınmalı sancısı operanın göçüşü için değildir." (Eyüboğlu)

Doğrusu: "Şu halde opera bize sadece tamiri imkânsız bir kayba sebep olan bu hüznün ifadesini vermekle kalmıyor..."

Eyüboğlu filozof Nietzsche'yi ikinci defa öldürmüş, onun yerine ne söylediği anlaşılmayan yeni bir Nietzsche icad etmiş. Bu mutlaka başka birisi olmalı. Yoksa bizim bildiğimiz Nietzsche, o kafası kadar ifadesi de insanı hayran bırakan koca filozof hiç bu gülünç lâfları söyler miydi?

Buraya kadar Eyüboğlu'nun tercümesini (yahut kendi yazdığı eseri) rastgele cümleler alarak inceledik. Şimdi bir de bütün bir pasaj vererek iki Nietzsche arasındaki muazzam farkı daha iyi gösterebiliriz:

"Bilgisizliğin, salt olmayışın, saçma inancın bol olduğu, alışverişin aksadığı, tarımın yoksullaştığı, papazların güçlü olduğu her yerde ulusal çabalayışlar gösterir kendini. Buna karşılık çelişikliklerin belirdiği yerde moda egemen olur. Moda şimdi Avrupa erdemlerinin yanında yer alıyor. Onların bir gölge yönü olması gerekli miydi gerçekten? İlkin erkek giyinişi şu modacıların artık ulusal olmayanının, onun taşıyanı anlatıyor düpedüz. Avrupa erkeği şimdi bireysel olarak, bir yüksek aşama, ya da bir halk adamı olarak aşırı beğenç duymayı istemiyor, o, bu kendini beğenmişlik türmelerinin bile bile yapılan bir yol göstericiliğini yasa durumuna getirmiştir: Oysa Avrupa erkeği çalışma gereğindedir, onun böyle giyim kuşam, püslenme için bol zamanı yoktur, kumaşta değerli olma, özde değerli olma, karşıt düşüncede karmakarışıklıktan sıyrılma onun çalışması ile bulunmuştur. En sonunda o kendi kılığı ile bir Avrupalı insan olarak gelecekte ortaya çıkacak olanı ya da çıkmak isteyeni bu okutulmuş, bu iç varlığı bakımından yetiştirilmiş uğraşılar için bir kılık olarak gösterdi. Bu sırada vurguncuların elde bulunan ulusal kılıkları dolayısiyle, çoban ya da er en çok istenen düzenleyici yaşama kurumları olarak parlayıp duruyor..." (Eyüboğlu, Gezgin ile Gölgesi)

Doğrusu: "Cehaletin, ahlâksızlığın ve bâtıl inançların hüküm sürdüğü, ticaretin zayıf, ziraatin kısır, ruhban sınıfının güçlü olduğu her yerde hâlâ millî kıyafetlere rastlanır. Bunların aksi görülen yerlerde ise moda hâkimdir. Şu halde moda bugünkü Avrupalının erdemleri yanında yer alıyor: Bunun tersi olabilir miydi? Millî karakterden ziyade modaya uyan erkek kıyafeti, onu giyenin şahsında, her şeyden evvel, Avrupa insanının ne bir fert, ne de bir sınıf veya halk mümessili olarak görünmek istemediğini; bu çeşit gösterişleri (moda) bile bile takip etmeyi bir prensip haline getirdiğini; fazla meşguliyeti dolayısiyle giyim-kuşam için çok zamanı bulunmadığını, keza pahalı ve lüks kumaşların, süslü elbiselerin yaptığı işle uygun düşmediğini ve nihayet, giydiği elbise ile bir Avrupalı olarak, kendisini en yakın duyduğu veya duymak istedi-

ği mesleklerin ilim ve tefekkür meslekleri olduğunu göstermektedir. Buna mukabil haydut, çoban veya asker, hâlâ mevcut olan millî kıyafetler içinde görünüyor..."

Şunu da ilâve etmeliyim ki, Nietzsche'yi çevirmek kolay bir iş değildir. Ben burada yaptığım birkaç cümlelik tercümeye hiçbir zaman Nietzsche'ye uygun bir tercüme diyemem. Fakat bunlar mâna itibariyle doğrudur ve İsmet Zeki Eyüboğlu'nun Nietzsche'yi de, yabancı dili de bilmediğini göstermeye kâfidir. Bu vesile ile İsmet Eyüboğlu'yu veya Ataç ve Oluş Yayınevlerini batırmaktan ziyade filozof Nietzsche'yi kurtarmaya çalıştığımı ayrıca izaha lüzum görmüyorum.

Yol, 1 Haziran 1966, s. 4

Kurutulan Kaynaklar

Fransa'da neşredilen Preuves dergisinin Haziran 1966 tarihli nüshasında verilen bir habere göre, Rusya'da Lenin Sanat ve Edebiyat Armağanı'nı dağıtmakla görevli olan komite bu yıl da bu armağana lâyık bir Rus yazarı bulamamışur. İki yıldan beri Komitenin toplantıları genç sanatkârlar üzerinde gayet şiddetli ve ithamkâr konuşmalarla geçmektedir. Zira Rusya'da yıllardan beri iyi edebî eser verenler rejimle devamlı ihtilâfa düşmekte, rejimi tutan yazarlar ise Preuves'ün tabiriyle, "Şalgam" istihsal etmektedirler. Bu kabiliyetli gençleri itham etmekle görevli bulunan meşhur Şolohof bile bir defa yazıp beş defa değişik şekillerde neşrettiği Nobel birincisi romanından sonra sadece bayağı kongre nutukları yazmış, ikinci bir değerli eser çıkaramamış bulunuyor.

Bolşevik ihtilâlinden önce dünyanın en büyük eserlerini veren bir memlekette edebiyatın iyice kısırlaştığını şimdi parti sözcüleri bile inkâr edemiyorlar. Fakat onlar bu kısırlığın rejimden değil, rejim düşmanlarının faaliyetlerinden ileri geldiğini iddia etmekten vazgeçmiş değillerdir, zaten başka türlü düşünmeleri de mantıksızlık olurdu. Meselâ "Edebiyat Meseleleri" adlı Sovyet dergisinde, bu derginin tertiplediği bir yuvarlak masa toplantısının müzakereleri neşredildi. Şubat ayında yapılan bu toplantıda 1965 yılındaki Rus neslinin durumu ele alınıyordu. Toplantı Z. Kedrina adlı bir edebiyat tenkidçisi hanımın konuşmasıyla başladı ve yine onun konuşmasıyla sona erdi. Bu bayan Kedrina, Sin-

yavski ve Danyel'in muhakemesinde Savcı Temuşkin'e yardımcılık yapan iki kişiden biri idi. Derginin de hep Kedrina ile aynı fikirde olduğunu belirtmesine bakılırsa, bu bayan Kedrina Partinin tuttuğu önemli şahsiyetlerden biri olmalıydı. Yuvarlak masada toplananlardan I. Zolotouski, "1965 yılı diğer yıllardan ne daha fakir, ne daha zengin bir yıl oldu. Bu bir "sükûnet yılı" idi" diyor. Motiachev ve Voronov da aynı fikirleri tekrar etmektedirler. Fakat bir yıllık "sükûnet"in sebepleri üzerinde hiç durulmuyor. Mamafih aynı toplantıda Bayan Kedrina'nın söylediği bazı sözler, bize bu kısırlığı izah etmekte yardımcı olabilir. Bayan Kedrina diyor ki: "Pek çok mesele üzerinde tartışıyoruz, ama arada hiç münakaşa edilemez bir nokta var, bu da bizim sanatımızın eğitici, öğretici olmasıdır... Bir eserin vazifesi sosyalist realizme uymak yani bizim hayatımızdaki hakikati, güzeli, zorluyu ve başarılı olanı vermektir. Sanat bu suretle istikbalin komünistlerini eğitmemizde bize yardımcı olacaktır..."

Hakikaten Sovyetler Birliği'nde edebiyatın vazifesi hep bu olmuştur. Parti Merkez Komitesinin emirnamelerine bakılırsa, başka türlü olması zaten beklenemezdi. Meselâ 14 Ağustos 1946 tarihli bir emirnameye göre "Sovyet edebiyatının vazifesi devlete yardım etmek ve gençliği iyi yolda yetiştirmekten ibarettir..."

İşte bu edebiyat, dogmatik eserlere verilmek üzere tesis edilmiş bir mükâfata lâyık örnekler dahi veremiyor. Fakat hakikatte bugünkü Rus edebiyatı, yuvarlak masada konuşanların zannettikleri gibi kısır değildir; bu kısırlık, rejime övgü yazan memur tipli edebiyatçılara aittir. Diğer tarafta Batı dünyasında bile beğenilen (sadece ideolojik sebeplerle değil), fakat kendi hükümetleri tarafından beğenilmedikleri için mükâfat alamayan, hattâ eserlerini neşredemeyen kıymetli Rus yazarları vardır. Nitekim bunlardan biri olan şair Voznessenski, Lenin mükâfatının finaline kalacak kadar kendini tanıtmış, fakat rejimden ziyade edebiyata yani insana kıymet verdiği için son anda bu mükâfata lâyık görülmemiştir.

Andrey Voznessenski, modern Rus edebiyatını yaratmak üzere her türlü engele karşı duran hürriyetçi genç nesli en iyi temsil edenlerden biridir. O ve arkadaşları, ihtilâlden sonra geleneğinden kopmuş ve sahte kıymetlere dayandırılmış olan Rus edebiya-

tını asıl mahrekine oturtmak gibi bir vazife yüklenmiş bulunuyorlar. Hepsi de ihtilâl içinde yetişmiş bir nesle ait oldukları için, ondokuzuncu asrın büyük üstadlarına ve eserlerine ister istemez yabancı kalmışlar, fakat o büyük geleneğin bir temsilcisini yakından tanıyabilmişlerdir. Bu temsilci Boris Pasternak'tır. Birçok gençler gibi Voznessenski de bütün ısrarlı takip ve baskılara rağmen Pasternak'la temasını daima muhafaza etmiş, ölümüne kadar onun yanından ayrılmamıştır. Kendi ifadesine göre, "Pasternak öldükten sonra dünyayı artık yaşanılmaz" bulan bu genç şair, yine ona olan sevgisinden dolayı mücadeleye devam ettiğini, büyük üstadını böylece memnun edebileceğini söylemektedir. Pasternak'ın ölümünden bahseden "Kökler ve Taçlar" adlı şiirinde "Rusya'nın ruhu artık yok" diyor. Komünist rejimin Boris Pasternak'a karşı tutumunu bilmeyenler bu derin bağlılığın ne mânaya geldiğini iyi anlayamazlar. Pasternak Nobel edebiyat armağanını kazandığı zaman, Rus Yazarlar Birliği onu Sovyet cemiyetine düşman olmakla itham etmiş ve Birlikten kaydını silmişti. Bu kararın verildiği toplantıda Polevov adlı bir üye şunları söylüyordu: "Soğuk harbin ajanı olan bu adam, mümkün olan cezaların en kötüsüyle yani lâyık olduğu ceza ile tecziye edilmelidir. Ona demeliyiz ki, bay Pasternak, bizim memleketimizden çıkın, biz sizinle aynı havayı teneffüs etmek istemiyoruz". Bir başka üye, ihraç kararında Pasternak için kullanılan kozmopolit tabirini hafif bularak bunun yerine hain denilmesini teklif etmiş, bir başkası da kozmopolit lâfının aynı zamanda vatan haini mânasına geldiğini söyleyerek buna lüzum görmemişti. İşte Andrey Voznessenski bu "vatan haini", "kozmopolit", "Amerikan ajanı" Boris Pesternak'ın yanında yetişmiş ve o öldükten sonra Rusya'nın artık ruhsuz kaldığını söylemekten çekinmemiştir. Bu çevrede yetişen sadece o da değildir, bugünkü genç şairlerin büyük bir kısmı aynı kaynaktan su içmektedirler. Nitekim Pasternak'ı Birlikten ihraç etmek için yapılan toplantıda A. V. Sofronov'un yaptığı konuşma da bunu gösteriyor. Sofronov aynen şunları söylüyor: "Gençlerimize çok dikkat etmeliyiz. Biri yirmi, diğeri yirmi üç yaşlarında iki genç beni görmeye geldiler. Bana "korkmayın, biz Pasternak çevresindeniz" dediler. Şiirlerini gösterdiler. Her birinin yirmi-otuz şiiri vardı. Bunlar arasında sadece bir tanesi bakir topraklar üzerine yazılmış-

tı, geri kalanlar ise Pasternak tarzı boş şeylerdi. Kimdi bu gençler? Biri bir fabrikadan, biri de bir kolhozdan geliyordu. Bu ferdiyetçiliğe, bu Sovyetizm aleyhtarlığına nereden kapıldıklarını, bunun Pasternak'tan gelen bir tesir mi olduğunu sordum. "Hayır, Pasternak bir şairin şiire hizmet etmesini söyler" dediler."

Voznessenski, sekiz yıllık çalışmaların mahsulü olan "Anti-dünyalar" adlı şiir kitabıyla Lenin mükâfatına namzet oldu, ama jüri bu kitaptaki birçok mısraları sansür ettikten sonra inceleyebildi. Meselâ "Rusya'nın ruhu artık yok" mısraındaki "Rusya" kelimesi çıkarılarak onun yerine "yakınları" kelimesi kondu. "Ben sosyalist gerçekçiliğin suçlu çocuğuyum" mısraı ise tamamen kaldırıldı. Buna rağmen Voznessenski bu mükâfatı alamadı. Zira onun kabahati sadece rejime uygun düşmeyen şiirler yazmaktan ibaret değildi. Sinyavski ve Danyel için şefaat isteyen dilekçeye imza koymak suretiyle suçunu açıkça tescil ettirmişti.

Armağan komitesinin komünizme uygun ve kaliteli bir eser için daha kaç yıl bekleyebileceğini bilmiyoruz. Bilinen birşey varsa o da bir eserin hem kaliteli hem de parti dogmalarına uygun olamayacağıdır. Sovyet Komünist Partisi bu vaziyet karşısında, Prestijini kurtarmak için, hiç hoşlanmadığı genç edebiyatçılara mükâfat verme yoluna gidebilir. Fakat bu tavizler Rus edebiyatının içeride ve dışarıda itibarını artırsa bile, ideolojide açılan gedikleri kapatmak çok zor olacak, geriye dönüş de çok güçleşecektir.

Yol, 22 Haziran 1966, s. 4

Tarihin Romanı

Tarihî roman yazmak, hele tarihteki büyük adamların hayat macerasını roman haline getirmek çok çetin bir iştir. Romancı böyle bir teşebbüse giriştiği zaman yüksek bir ipin üzerinde denge kurarak yürümeye çalışan canbaza benzer. Bir tarafta işlediği konunun tarihi realitesi, öbür tarafta kendisinin bir yığın malzemeden seçerek inşa edeceği yeni bir realite vardır. Bu taraflardan birine fazla iğilmek romancıyı bir çürük sakızı yeniden geveleme basitliğine düşürür, öbür tarafa ağırlık verdiği zaman da yazdığı şey tarih olmaktan çıkar. Tolstoy *Harp* ve *Sulh*'u yazarken, yarattığı şahsiyetlerin yanısıra harp vakıasının teknik yönlerini de vermeye çalışmış, fakat başarılı olamamıştı. Son günlerde onun ve Dostoyevski'nin edebiyat geleneğini devam ettiren Soljenitsin, *Ağustos 1914* adlı romanıyla harbin strateji ve taktikle ilgili taraflarını mükemmel bir şekilde işlemeye çalışıyor, ama onun da henüz ilk cildi neşredilen eserinde Tolstoy'un yarattığı unutulmaz tiplerden eser görmüyoruz.

M. Necati Sepetçioğlu'nun *Kilit* ve *Anahtar* adlı romanları Harp ve Sulh'tan çok Ağustos 1914 tipine giriyor. Aradaki benzerlik hem iki yazarın şahsî motiflerindeki benzeyişten, hem de seçtikleri tarih vakıasının mahiyetinden ileri gelmektedir. Soljenitsin bir Rus milliyetçisidir, Rus milletinin tarih içinde teşekkül etmiş karakterini yakalamaya çalışıyor ve milletinin kaderinde bir dönüm noktası teşkil eden Birinci Dünya Harbini seçiyor. Solje-

nitsin'e göre Rus milleti bugün bir felâket hali yaşamaktadır, bu felâket Büyük Harple birlikte başlamıştır. M. Necati Sepetçioğlu ise bir Türk milliyetçisidir, o da Türk milletinin kaderindeki bir dönüm noktasını, Türkiye'nin kuruluşunu işliyor; gözümüzü başlangıç devirlerine döndürerek bir uyanış örneği vermek istiyor.

Milletlerin top yekûn kaderini değiştiren hadiselerde tesadüflerin ve ferdî şahsiyetlerin rolü ne kadar büyük olursa olsun bunlar daima ikinci plânda kalır. Her aktörün rolü ancak eserin bütünü içinde bir mâna taşır. İki romancı için de asıl problem ferdî kaderlerin ötesindeki millî kaderi yakalamak gibi görünüyor. Bu yüzden belki ne Soljenitsin'in Albay Vorotintser'i ne de Sepetçioğlu'nun Afşın Bey'i veya Sav Tekin'i Tolstoy'un Prens Andrey'i kadar zihinlerimizde yer edecek, ama her iki yazarın da bize anlatmak istedikleri şeyler kolay unutulacağa benzemez.

Kilit ve *Anahtar* bize Türkiye'yi kazandıran Selçukoğullarının hikâyesidir. Tuğrul ve Çağrı Beyler, Alp Aslan, Melikşah, Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve bunların etrafındaki küçüklü-büyüklü Oğuz kahramanları o günlerden bu yana geçen bin yılın tohumlarını atıyorlar. Yazarın bilhassa anlatmak istediği işte bu tohumlardır. Bir avuç Oğuz Türkü ile ilerideki Türkiye'nin âdeta küçültülmüş bir örneğini teşkil ediyor; bunların herbiri Türk millî kültüründeki bir müessesenin veya bir karakterin filizleridir. Anadolu bu filizleri binlerce dal ve çiçek haline getirecek bereketli bir toprak olacaktır. Üç yüzyıl sonraki Orhan Gazi ile kardeşi Alaaddin Paşa üçyüz yıl önceki Tuğrul ve Çağrı Beylerdir. Kalbi yumuşak, kılıcı ve aklı sert Alp Aslan bize Kanunî'yi müjdeliyor. Gazi Bali Bey Afşın'ın attığı tohumdan yüzlerce yıl sonra filizlenip çıkmıştır. Sarı Hoca ve Küpeli Hafız'da Anadolu'nun manevî iskeletini görüyoruz: Alp erenler, hak erenler, türbelerinde yanan kandillerle yüreklerimizi de aydınlatan gönül adamları, hattâ devlet reislerimizin sağ kolu olan büyük akıl adamları.

Sepetçioğlu söylemek istediği şeyi gayet iyi biliyor, söylemesini de biliyor. Ona göre Türkiye'nin kuruluşu herşeyden önce yeni bir terkibi ifade etmektedir. Bu terkib Oğuz Türklerinin millî karakteri ile İslâm inanç sisteminin kaynaşmasıdır. Bu birleşme içindeki eski unsurlar yeni birer karakter kazanmıştır. Artık Oğuzlar İslâm dışında kalmış olan Türklerden, meselâ Peçeneklerden

farklıdırlar, Oğuzların müslümanlığı da o çağda gördüğümüz diğer örneklerden farklıdır. Bir yabancı tarihçinin tabiriyle, Türklerin müslümanlığı bir "Serhad müslümanlığıdır, yani peygamber ve ilk halifeler devrindeki iman ateşinin devamlı yandığı, devamlı pekiştirildiği bir din. Müslüman Oğuzlarda böylece ne Bağdad'ın veya Kahire'nin uyuşukluğu ne de Peçeneğin bozkırda heba olmuş dinamizmi vardır. Selçukoğulları işte bu sayede rüzgâr önündeki diken gibi yuvarlanıp giden müthiş potansiyeli en iyi şekilde zaptederek bin yıl ömürlü bir çınar haline getirmeyi bildiler. Hâlâ gölgesinde yaşadığımız, hattâ yurtsuz-yuvasız kalmış soydaşlarımızı bile dalları altına alan çınarın gücü büyük terkibin sağlamlığından ileri gelmektedir. Dandanakan'da hayvanlarına otlak bulmak için canını dişine takan yoksul göçebe, Malazgird'de artık torunlarının ebedî vatan yapacağı bir yurt parçası için dövüşüyordu. Bu yurdun kapılarını bağlayan kilit Alp Aslan'ın eline geçti, onu açan anahtarı da amca çocukları buldular.

Oğuzların Gazne topraklarına girişinden Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın İznik fethine kadar geçen yıllar o kadar başdöndürücü bir hızla geçmiş, o kadar büyük hadiselerle yüklenmiştir ki, bu yılların tarihini bütün teferruatıyla takip edenler âdeta bir toz bulutu içinde kalırlar; neyin nerede başladığını, nere e doğru gittiğini anlayabilmek çok güçtür. Nitekim o çağda da kı ınca sürüsü gibi batıya akan Türk göçebelerinin nerede duracakla ını, ne yapacaklarını kimse bilemiyordu. Fakat romancı da tıpkı bir ilim adamı gibidir, karmakarışık hadiseler arasında ilk bakışta görünmeyen bazı düzenlilikler keşfeder, asıl ile teferruatı birbirinden ayırır, önce olanla sonra olan arasındaki bağlantıyı bulur. Kısacası, romancının yaptığı iş, mânalı bir bütün teşkil edecek unsurları seçerek onlardan bir realite kurmaktır. Bu realite tarihçinin veya sosyologun ortaya çıkardığı ile aynı olmamakla beraber, onlarla bir tezat da teşkil etmez. Romancının hayali şahsiyetler veya vak'alar kullanması onu hakikatin dışına çıkarmaz, sadece hakikatin bir başka yüzünü gösterir. Sepetçioğlu vak'alarını iyi seçiyor, iyi kuruyor, anlatacağı şeyler üzerine bir sürü vak'a yüklemek yerine bütün fikir yükünü iyi yapılandırılmış birkaç vak'a üzerinde teksif etmeyi biliyor. Anlatacağı hakikati hadiseler halinde değil de insanlar halinde vermeye çalışıyor. Aslında belki de böyle

bir takdim şekli yüzündendir ki tarihî roman bize tarih kitabından daha sevimli görünür, romanı tarihten daha iyi hatırlarız. Tarih kitaplarında realite -bazan araştırma veya öğretim kolaylığı için, bazan da sırf tarihçinin zihin darlığı yüzünden- parçalanmış bir şekilde verilir, bu parçalar bizim hayatımızda karşılığı olan şeyler değildir. Biz günün değişik saatlerinde veya senenin çeşitli zamanlarında ahlâkî, estetik, teknik veya hissi hayatlar yaşamıyoruz. Dünya bize daha çok bütün bu unsurları birbirine kaynamış bir şekilde taşıyan insanlar halinde görünüyor; dış dünya ile münasebetlerimiz, hattâ kendimize karşı tavırlarımız birer insan münasebeti halinde ortaya çıkıyor, hayatın objektif tarafları da insanlar vasıtasıyla ve onların kanalından geçmek üzere bize ulaşıyor. Romancı işte realitenin bu yapıcı ünitesini, yani topyekûn insanı verdiği için bize tarihçiden daha yakındır. Bir mimarî eseri, bir teknik vasıta, veya genellikle bütün kültür hadiseleri belli bir tarih devrine mahsus şeyler olarak çok defa kitap sahifeleri veya müze rafları arasında kalır, ama insan bütün bu tarih devirlerini aşarak her zaman canlı kalabilmektedir; kendi varlığımız ne kadar gerçekse başka insanlar da o kadar gerçeklik kazanır. Atina sitesinin örflerini, adetlerini, devlet nizamını, kanunlarını içimizden sadece birkaç mütehassıs biliyor, ama kanunla vicdan arasında geçirdiği tereddüt yüzünden ızdırap çeken Sokrates'i hepimiz tanıyor; o sanki başımızı çevirdiğimiz zaman görecekmişiz gibi yanıbaşımızdadır.

Bu söylediklerimiz sadece tarihî roman için değil, bütün romanlar için geçerli olan -veya benim öyle gördüğüm- şeylerdir. Fakat tarihî romanda bu ölçüye uymak çok zor oluyor. Sepetçioğlu bir romancı olarak insanı yakalamak gerektiğini muhakkak ki biliyor ve bunu elinden geldiği kadar yapıyor da. Fakat onun önünde önemli bir güçlük var ki her tarihî roman yazarı aynı güçlük karşısındadır. Sepetçioğlu bir tarih vakıasını vermeyi esas olarak almış, böyle olunca da kahramanları ferdî şahsiyetler olarak işlemek yerine hepsinin bu tarih içindeki yerlerine önem veriyor. Onun kahramanları elbette tarihin akışı içinde şuraya-buraya serpiştirilmiş önemsiz varlıklar değil, fakat aynı tarih karşısında bulunan değişik şahsiyetler de değil. Sepetçioğlu bu insanları objektif bir realitenin -tarih veya cemiyet- eseri olan tipik şahsiyetler

olarak alıyor; bu yüzden onun yarattığı karakterler arasındaki en kesin fark fertlerde değil, nesiller arasında ortaya çıkmaktadır; bozkırda yurt arayan göçebe Türkmenlerle devlet sahibi bir Türk milleti arasındaki fark. Ben bu türlü bir farklılaşmanın pekalâ doğru olduğuna inanıyorum ve yazarın bunu işlemesini de bir başarı sayıyorum, fakat Sepetçioğlu'nun bir noktada yanıldığını zannediyorum. Asker Savtekin ile Derviş Küpeli Hafız'ın bir meselede farklı kanaatlar ortaya atması, hattâ farklı bir muaşeret içinde olmaları onların şahsiyetlerinde sadece mesleklerinden ileri gelen farkı aksettirir, yoksa iki ayrı şahsiyet bütününü değil.

Tarihteki büyük şahsiyetlerden bahsederken çok defa "bir devre adını veren", "bir çağa damgasını basan", "devir değiştiren" gibi ifadeler kullanırız. Bunlar birer tasvir sıfatı olarak çok kullanışlı ifadelerdir, ama genellikle yanlış bir tarih görüşünü de ima ederler. Bu yanlışlık çok defa kendi şahsî motiflerimizi başkalarına da yakıştırmaktan ileri gelmektedir. Romancı eserindeki kahramanla kendi şahsını bir tuttuğu, yani kendi düşüncelerini romandaki kahraman ağzından naklettiği için bu türlü bir hataya daha yatkın oluyor. Bu yüzden bir hadisenin sebep safhasında görülen insanları kolaylıkla neticenin failleri halinde göstermek pek mümkündür. Sosyal -veya tarihî- oluşun insan eliyle çizilen plânlara göre yürüdüğü sanılır. Sepetçioğlu'nun romanlarında da Anadolu'nun fethi, iskân, yani müesseselerin kurulması hep Selçuk oğullarının hazırlayıp tatbik ettikleri stratejiye göre cereyan etmektedir. Meselâ medrese ve tekkelerin göçebe Türkmen kitlelerini toprağa bağlaması ve onlar arasında bir millet birliği kurması gayet akıllıca düşünülen bir stratejinin eseridir. Alp Aslan'ın ve Melikşah'ın akıl hocaları Peçeneklerin neden mahvolduklarını, Selçuklu'nun neden kuvvetlendiğini değme mütefekkirin düşünemeyeceği kadar sağlam bir şekilde izah etmektedirler. Yazar bu adamların imaj ve ifadelerini basitleştirmek suretiyle işe pek tabiî bir hava vermeye çalışsa da onlar yine yirminci yüzyıldaki doktrinci devletlerde gördüğümüz ideolog tiplere benziyorlar.

Diyeceksiniz ki, insanlar kör bir akışın sürüklediği çer-çöpten farklı değil midirler? Eğer böyle ise, büyük adamların büyüklüğü nerede kalıyor?

Tarih'i insanın mı yaptığı, yoksa onun insan için bir kader mi

olduğu hayli münakaşa edilmiştir. Ama biz şimdi bu münakaşayı tazeleyerek bahsi uzatmayacağız. Şu kadarını söyleyelim ki, büyük adamların birtakım hal ve şartların eseri olarak ortaya çıkması onları hiçbir zaman küçültmez. Oğuzların içinde Alp Aslan, Melikşah, Kutalmışoğlu Süleyman gibi şahsiyetlerin çıkarak birinci plâna geçmeleri elbette o zamanki sosyal ve tarihî şartların bir eseri idi, ama bu sosyal ve tarihî şartların meselâ Kavurt Bey'i ve Tutuş'u çiğneyerek berikilere meydan vermesi onların Kavurt veya Tutuş'tan daha büyük olduğunu da gösterir. Alp Aslan'ın büyük olması için onun dünyayı bin yıl sonra doğan bir romancı gibi görmesi şart değildir. Bana kalırsa Sepetçioğlu burada romancıdan beklenen bir tavrı ihmal etmişe benziyor; tarihin kendisiyle ondan yapılan bir tecridi birbirine karıştırıyor. Tarihin içindeki insanlar kendi hareketlerini ve hadiseleri sonradan bizim yaptığımız gibi yorumlamazlar; ancak onların düşünce ve davranışları bir takım neticelere yol açar ki romancı işte bu neticeleri o düşünce ve davranışların bir sonucu olacak şekilde tertipleyerek bize sunar. Seçmeyi, tertibi ve yorumu yapan romancının kendisidir, daha doğrusu bu yorum onun yaptığı tertip içinden çok tabiî bir netice olarak karşımıza çıkar. Sepetçioğlu'nun romanlarında bu işi kahramanların kendileri yapıyor. Romancının hadiselerden çıkardığı sembolizm bile bir kahramanın -Sarı Hoca'nın- buluşu halinde veriliyor. Halbuki romancı bize birşeyi anlatmaktan çok göstermeye çalışıyor. Bu usûl onu vaaz veren veya masal anlatandan, hattâ tarihçi ve psikologdan ayıran önemli noktalardan biridir. Şüphesiz, kendi yaptığı tecridi kahramanlarından biri vasıtasıyla nakleden tek romancı Sepetçioğlu değildir, bu yol romanın kıymetini de çok düşürmez, fakat herhalde realist edebiyatın bizde yerleştirdiği zevk yüzünden olacak ki bir türlü önümüzdeki hayata yorum şeklinde müdahalelerden hoşlanmıyoruz. Vaiz veya masalcı bir hikâyeden çıkacak mânayı veya hisseyi bize anlatukları zaman adeta zihnimizi daraltmış, muhayyilemizi tek bir kanala hapsetmiş oluyorlar. Masal ve vaazın sadece çocuklarla entelektüel olmayan insanlara zevk verişinin bir sebebi de budur. Romancı bizim zihnimizi belli bir kıvama getirmeli, tasavvurumuzun zenbereğini kurmalı fakat yarattığı potansiyeli yine kendi eliyle tüketmemelidir.

Sepetçioğlu belki de şairlikten ve destan yazıcılığından gelen bir alışkanlıkla, romanlarında şiir cümlesine çok yer veriyor. Şiir üslûbu romana hâkim olunca tahlil yerine imaja önem veriliyor, daha doğrusu imajlar tahlil yerine kullanılıyor. Dünya edebiyatının en büyük romanlarına dikkat ederseniz hiç birinde santimantal ifadelere rastlıyamazsınız; o kadar ki ilk bakışta siz de bunları yazabilirsiniz gibi bir intiba hasıl olur. Ama bu düz, süssüz ifadeler de elmasçı elinde yontulmuş kıymetli toplar gibi fevkalâde bir emek ve dikkatle hazırlanmıştır, sesleri az olsa bile mânaları açık ve sağlamdır.

Türk Edebiyatı, Şubat 1973, S: 14, s. 32-35

Uygarlık Çıkmazı ve Cemil Meriç

"Umrandan Uygarlığa", Cemil Meriç'in oldukça uzun ve kesif düşünce hayatının mahsullerinden biri, belki de bugüne kadar neşredilenlerin en büyüğüdür. Böylesine geniş bir tefekkürün başlıca mahsulünü bir tek makale içinde özetlemek, üstelik bir de tenkid etmek âdeta imkânsız görünüyor. Kitabı baştan sona okuduğum, hatta bazı kısımlarını tekrar gözden geçirdiğim halde ancak bir tanıtma yazısı yazabileceğim. Meriç'in ifadesi öylesine kesif, yani yüklü ki, şiir gibi okuyup geçtiğiniz her cümle kitaplık hacimde bir düşünce taşımaktadır. Bu "traşide" cümlelerin meydana gelmesi kimbilir kaç yıllık bir okuma, araştırma, düşünme ve tahrir gayretine mal oldu. 370 sayfalık bir kitabın aslında bütün bir ömür demek olduğunu düşünürseniz, benim burada niçin onu "tanıtmak"la yetindiğimi de tahmin edebilirsiniz.

Umrandan Uygarlığa, kitabın birçok alt-bölüm başlıklarından bir tanesi. Eserin fihristine baktığınız zaman bir bütünlük ve devamlılık görünmüyor, ama isim tamamen gelişigüzel seçilmiş de değil. Meriç burada Batı'nın ve Doğu'nun bazı nirengi noktalarını, bazı ana meselelerini inceliyor, sonra da Doğu'nun Umranı pahasına Batı'nın Uygarlığına geçmek üzere harcadığımız boş

ümekleri anlatıyor. "Batı uygarlığı... hasretini çektiğimiz o perî-suret hakikatte kart bir Janus. Her iki çehresi de abûs, her iki çehresi de tehditkâr" diyor. Birinci kısımda bu 'uygarlık' hakkındaki değişik kanaatlar gözden geçiriliyor. "Yunan Mucizesi" adlı makale bizim için tamamen yenidir. Cumhuriyetten sonra hani şu 'Hasan Ali' ile başlatılan çağdaş uygarlık kampanyasında Eski Yunan birinci sırayı işgal ediyordu, çünkü hayal ettiğimiz Batı medeniyetinin temelini onlar atmış, her yeni ve güzel şeyi onlar getirmişti. Cemil Meriç şimdiye kadar hiç görmediğimiz, Batılıların da pek tanımadığı "Les Grecs a toutes les epoques" (1870) adlı bir eserden parçalar naklederek, Yunan'ın tahayyül edilen Yunan olmadığını anlatmaya çalışıyor: "Bir kavim ki ferdleri de devletleri de çapuculukla palazlanmış. Hor görmüş alın terini. Haklıyla haksızı, iyiyle kötüyü ne yönetenler umursamış ne yönetilenler... Medeniyetinin en parlak devrinde ahalisinin kırkı köle biri hür. Genç sefihlerle kart fahişeler baştacı... Bir kavim ki bütün meziyetlere düşman; kabiliyete, asalete, servete... Her hayâsızlığı Tanrılaştıran bu kavim üç şeyde birinci; kibirde, yalanda, fuhuşta..."

Sonra Ali Paşa'nın Vasiyetnamesinde Osmanlı ve Batı hakkındaki fikirlerin bir tahlili geliyor. Ali Paşa, Osmanlı recül-ü devlet geleneğinin son ve büyük temsilcilerinden biri. Tecbüresiz, mesuliyetsiz, hatta cahil Genç Osmanlıların hedef tahtası haline getirdikleri akıllı, tedbirli, bilgili Ali Paşa. Bir kapıcının oğlu. Osmanlı onda kabiliyet gördüğü için yetiştirmiş ve sadrazamlığa kadar çıkarmış. Ali Paşa Avrupalılaşmak fikrine taraftar değil, sadece zarurî olan teknolojiyi ve bazı iktisadî-idarî müesseselerin iktibasını istiyor. Bu iktibaslar kendileriyle birlikte bazı yabancı gelenekleri de getirecekse bunlara bir diyecek yok, ama -isim zikretmiyor- Genç Osmanlıların Avrupalılaşma siyaseti bizi ancak felâkete götürür, diyor. Meriç'in ikinci örneği yine Osmanlı devlet ricalinden biri, Said Halim Paşa. Sait Halim Paşa iyi Fransızca biliyor, Avrupa'yı da iyi biliyor, buna rağmen -belki de bu yüzden- Avrupalılaşmanın aleyhinde. Fakat Avrupalılar bizi yeniyorlar, kalelerimiz bir bir düşüyor. İçeride yardımcıları da yok değil. Bunlardan biri İslâm Dünyasının kurtuluşu ve itilâsı uğruna cihad açan Şeyh Cemaleddin-i Efganî. Şeyh Cemaleddin Avrupalılaşa-

rak kurtulma fikrinde. İkinci Abdülhamid bu adamı tehlikeli buluyor, hatta onu Sultan'ın zehirleterek öldürdüğü bile söylenir. İkinci Abdülhamid'in böyle huyları yoktu, ama Şeyh'i idam ettirmek istese kâfi sebep bulabilirdi. Şeyh, İslâm kavimlerinin kendi başlarına medenileşmek (!) suretiyle kuvvetli bir cephe teşkil etmelerini tavsiye ediyor, yani İmparatorluk içinde kavmiyet fikrini körüklüyordu. Bu yüzden bizdeki Türkçülerin bir kolu da Şeyh'e kadar çıkar. İmparatorluğun toprakları ve milleti (İslâm) ile bölünmez bir bütün olduğu fikrini yıkmaya çalışan bu adama verilecek ceza elbette idam olabilirdi. Fakat Şeyh, İslâm ülkesinde ve Avrupa'da hayli faaliyet göstermeye muvaffak oldu, ülmizler yetiştirdi. Kimi onun bir kurtarıcı, kimi de fesatçı ve casus olduğunu söylüyordu. Fakat herhalde ikisi de değil. Ben burada Meriç'in kanaatına iştirak ediyorum: "Cemaleddin yerini ve çağını bulamamış bir hareket adamı, bir agitateur, bir makyavelist. İmanını kaybetmiş bir mümin."

Sonra "Hangi Batı" geliyor. İnkılâpçı, Marxien, şair Attilâ İlhan'ın ulaştığı son fikir. Meriç bu makalesinde şairin iyi niyetle Türk kültürü ve medeniyetini müdafaa eden, yanlış anlaşılan bir Batı'yı teşhir etmeye çalışan kitabını tenkid ve tahlil ediyor. İyi niyete saygı ve sempatimiz sonsuzdur, ama Attilâ İlhan bütün ömrünü küfr içinde geçirdikten sonra son nefesinde şahadet getiren adamlara benzemiyor mu? Bu şehadet insanı fert olarak kurtarır, ama cemaata hiçbir fayda getirmez. Şairi ve onun neslini bu hale getirenlere lânet okusak yeridir. Naci Çelik'in Türk romanı üzerinde söyledikleri yine karşımıza bir Attilâ İlhan çıkarıyor.

Kitabın ikinci bölümü "Medeniyetlerin Ölümü" başlığını taşıyor. Önce medeniyet ve kültür kavramlarını vuzuha kavuşturmak üzere birkaç kalem tecrübesi, sonra yıkılan bir medeniyetin tasviri. Meriç'e göre Avrupa medeniyeti kendini bitirmiş, dejenere olmuştur. Bu bitişin ölüm çanları 1914'te çalmaya başladı. Marksizm, Nazizm ve Faşizm bu dejeneresansın ortaya çıkardığı hilkat garibeleri. Avrupalı bütün felâketin kaynağı olarak Nazizmi buluyor, halbuki Nazizm Birinci Dünya Harbi'yle fiilen ve resmen çöken Avrupa'nın bir eseri. Hitler ve Mussolini -ve onlara inanan kalabalıklar- dünyaya başka bir seyyareden gelmediler.

Nazizm Avrupa medeniyetinin günahkâr tekesidir, her türlü kabahat onun başına atılır. Halbuki o da bu medeniyetin eseridir.

Araftakiler adını taşıyan üçüncü bölümde, tıpkı Arafta kalanlar gibi henüz tefekkür tarihinde yerlerinin ne olduğu bilinmeyen, hakikî yerlerine konmamış olan mütefekkirler ele alınıyor. Bunların başında Mağribli büyük tarih filozofu İbn Haldun var. İbn Haldun eskilerin siyaset felsefesini ve klâsik tarih usûlünü beğenmeyerek tarihi ilk defa cemiyetin aktüel durumuna bağlayan, yani şimdiki tâbirle kültür dediğimiz şeyin ilmini kuran adam. Meriç ona "kendi semasında tek yıldız" diyor ki haklıdır, zira İbn Haldun baştanbaşa orijinal bir adamdır. Kendisinin takip ettiği bir filozof veya mütefekkir yoktur, kendisini takip eden de çıkmamıştır. Kültür, medeniyet, tarih felsefesi gibi konularda bizim aklımıza hep Batılılar gelir, çünkü Batılılar da İbn Haldun'u uzun zaman tanımamışlar, ondan faydalanamamışlardır. Böylece İbn Haldun bizce de meçhul bir adamdır, sadece ismini biliriz. Osmanlı onu bizden iyi tanıyordu, kısmen tercümelerle eseri Türkçeye kazandırmıştı. Cumhuriyet devrinde yaptırılan İbn Haldun tercümesi, Meriç'e göre bir "garabetler meşheridir". Sonra Meriç İbn Haldun'un temel kavramlarının (umran, asabiyet, bedeviyet, haderiyet ilh.) tariflerini veriyor, İbn Haldun'un içtimaî ilimler hakkındaki görüşlerini anlatıyor.

Araftaki ikinci adam, ismi hep sahtekârlık ve ikiyüzlülükle birarada anılan, fakat aslında saygıdeğer bir mütefekkir olan Machiavelli'dir. Bir mütercimin azizliği yüzünden, Türk aydınlarının hala "Floransa Başvekili" olarak bildiği Machiavelli'nin bütün suçu sahtekârlıkları ortaya dökmek, bunların nasıl meydana geldiğini anlatmaktan ibaret. Asıl menfur olması gerekenler, sahtekârlığı bizzat yapanlardır. Meriç bu bölümde Hobbes, Buckle, Jehan Bodin ve Weber'i anlatıyor. Weber'i biz Türkçede hiç okumadık. Ben bütün eserlerinin İngilizceye tercüme edildiğini de sanmıyorum. Bütün ömrünü Marx'ı yıkmaya harcamış bir adam ve aslında en az Marx kadar kudretli bir mütefekkir. Batı'da Marksçı olmayan sosyologlar ekseriya ona dayanırlar. Bugün kullanılan uydurma Türkçe ile bize aktarılmasına imkân yok. Marx'dan yapılan tercümelerin bile herbiri öbüründen daha yanlış, daha kötü oluyor.

Dördüncü bölüm ideoloji kavramının tahliline ve bu kav-

ramla çok sıkı ilgisi bulunan bilgi sosyolojisinin ana meselelerine ayrılmış. Mesele henüz ne bizde, ne de Batı'da bir vuzuha kavuştu. Ama sosyal ilimlerle uğraşan herkesin ilgilenmesi gereken, hatta vuzuha kavuşmadığı takdirde, sosyal ilimlerden bahsetmenin de çok zor olduğu bir meselede Meriç'in kaynakları, nakilleri ve orijinal fikirleri hakikaten ilgi ile takip edilmeye değer.

Beşinci bölüm yabancı dillerden Türkçeye yapılan tercümelerdeki yanlışlara ve Osmanlı Türkçesinden bugünkü Türkçeye yapılan aktarmaların nasıl zaaflarla malûl olduğunu göstermeye ayrılmış. Hem tercüme, hem de Osmanlı Türkçesinden nakil yapma işlerine karışmış bir insan olarak, Cemil Meriç'i bu konularda ne kadar haklı bulduğumu itiraf etmeliyim. Yabancı dillerden Türkçeye tercüme yapmak hakikaten çok güçtür, büyük zaman ve emek ister. Ama Osmanlı Türkçesinden yapılan nakilleri düpedüz hiyanet sayıyorum ve ben de bu hiyaneti işlemiş bir kimse olarak vicdan azabından kurtulamıyorum. Mamafih Cemil Meriç'in burada verdiği örnekler sadece bir imkânsızlıktan ileri gelen tahrifler değil, doğrudan doğruya cehaletin eseri olarak yapılan hatalardır.

Altıncı bölüm Edebiyat ve Sosyoloji arasındaki münasebetler üzerinde Taine, Escarpit ve Lanson'un fikirlerinin tahlil ve tenkidine ayrılmış. Bu bahis üzerinde durulmaya ve münakaşa edilmeye değer. İleride vakit bulur bulmaz bir psikologun bu konuda neler söyleyebileceğini deneyerek ben de münakaşaya katılmak ümidindeyim.

Son Bölüm: Hind. Bilmediğimiz bir medeniyet. Cemil Meriç bu eski medeniyet üzerinde çok durmuş, çok çalışmış. Herhalde hiçbirimiz bu sahada onunla denk olarak konuşmaya yetkili değiliz. Fakat Cemil Meriç bize meydan okumuyor, sadece bilgi veriyor. Hind hakkındaki bu bilgiyi her haliyle itimad edilir bir kaynaktan öğrenmek bizleri ayrıca bahtiyar ediyor.

Ana metinleriyle ve dip notlarıyla bu kitap kendini okutuyor, tekrar tekrar okutuyor. Her defasında Meriç bize hem fikrin, hem uslûbun hazzını veriyor. Ele aldığı meselelerde son sözü söylemiyor, belki buna katiyetle imkân olmadığını da kabul ediyor; fakat onda vuzuhsuz bir cümleye, kopuk düşüncelere hiç rastlamı-

yoruz. Tersine, bizi bir sürü muzahrafattan kurtararak şu anda ulaşabileceğimiz en iyi aydınlığa kadar getiriyor. Münakaşa ancak bundan sonra yapılır.

Size kitaptan bir pasaj naklederek sözü bitirmek isterdim, ama hepsi birbirinden güzel parçalardan birini tercih edemedim. Şimdilik kendisine teşekkür ve minnettarlığımızı bildirir, *"Umrandan Uygarlığa"* adlı eseri (Ötüken Yayınevi) Türk okuyucusuna hararetle tavsiye ederiz.

Türk Edebiyatı, Ağustos 1974, S: 32, s. 20-22

Bu Ülke
Bir Acayip Ülkedir

Bir şark hikâyesinde bütün tarih şu üç kelime ile hülâsa edilir: Doğdular, yaşadılar, öldüler. Bu hülâsa bize nasıl ve niçin sualleriyle ilgili bilgi vermiyor, ama bütün o suallerin arkasında yatan gerçeği en veciz şekilde ifade ediyor. Doğum ve ölüm hakkında aynı kayıtsızlığı, miskin bir teslimiyetle de olsa, hepimiz gösteririz, ama hayatın hikâyesi üzerinde milyonlarca ton keçiboynuzuna benzer lâf etmişizdir. Bütün bu yığının içinde bir damla balı bulacak insan pek nadir yetişiyor. İşte Cemil Meriç "Bu Ülke" adı altında neşredilen eserinde bize bu balı veriyor. Hacmi küçük, muhtevası büyük olan bu eseri gördükçe, sözü uzatarak ciltler dolusu kitap yazan, hatta her iki ayda bir yeni eser neşreden son devir allâmelerini hatırlayıp da, topuna birden:

Gılzetin fehmolunur hacm-i kitabından senin

dememek elde mi?

"Bu Ülke" bizim hâlâ devam eden batılılaşma hareketlerimizin kat'î ve veciz bir icmalidir. Siyasî müesseseleriyle, kendine ait dertleriyle, batıl itikat ve hurafeleriyle, her türlü saplantı ve sapıklıklarıyla Avrupa'yı benimseme gayretlerinin altına çizilen bir yekûn çizgisi. Çizginin altındaki hanede koskoca bir sıfır buluyor

Cemil Meriç. Şimdiden sonra da aynı yolda devam etmek isteyenler bu sıfırın sağ tarafına -isterse soluna olsun- dizilmiş yeni sıfırlardan ibaret kalacaklardır.

Cemil Meriç millî şahsiyetin iki ana unsurdan meydana geldiğini, bunlar gidince şahsiyet ve cemiyet diye bir şeyin kalmayacağını söylüyor: dil ve din. Millet hayatında her türlü değişiklik, bu iki unsur muhafaza edilmek şartıyla, bir insanın geceleyin elbisesini çıkarıp pijama giymesi gibi arızî bir hâdisedir. Meriç'in "müstağribler kervanı" dediği Türk intelijansiyası gelip-geçici değişmeleri öz saymışlar, böylece elbise değiştirecek yerde elbisenin içine yeni bir insan -Avrupalı denilen bir zümrüd-ü anka, veya bir ücûbe- koymak istemişlerdir. Onların bu tavrı âdeta bir kadına tasallut etmek için onun kocasına ait kıyafete bürünüp gece karanlığından istifade ile yatak odasına sızan marazî âşıkın haline benziyor. Karanlık içinde gelen bu adam şehvanî hırslarına mağlûb olmuş bir akıl hastasından ibarettir. Ağzını açıp iki kelime konuştuğu zaman derhal anlaşılıyor ki, dili o dil değildir; soyunup dökününce müslüman olmadığı da açıkça görülür. Ne dili dilimize benzer, ne dini dinimize. Karacaoğlan'ın Firengistan'da gördüğü tiptir bu.

Cemil Meriç o keskin zekâsının ve derin bilgisinin eseri olan "Bu Ülke"de bazan hiciv yapar gibidir, ama çizdiği tablolar insanda istihzadan ziyade merhamet ve acıma duygusu uyandırıyor. Bütün ömrü Türk kültürüne ve medeniyetine küfretmekle geçmiş Ahmet Ağayef (Ağaoğlu)'i, Cemil Meriç'in kaleminden okuduğunuz zaman sadece onun gibi üzülür ve "zavallı Ağayef, zavallı Türk milliyetçiliği" dersiniz. Başları sıkışınca Türkiye'ye iltica eden, fakat gördükleri iltifat nisbetinde anamıza söven bazı "Türkçü" dış Türklerimizin bize son hediyesi Lâtin harfleri olmuştu. Rusya kendi idaresindeki Türklere zorla Lâtin alfabesini kabul ettirince, bu "Türkçü" allâmelerimiz Türk hükûmetini "aramızdaki irtibat kesilmesin" diye aynı yönde davranmaya teşvik ettiler. Zavallı Ağayef, acaba Rusya bu oyunu oynadıktan sonra derhal Lâtin alfabesini bırakıp Kiril harflerini kabul ettiği zaman ne yapmıştı? Herhalde bu defa da Kiril alfabesini alalım diye devlet reisine müracaat etmemiştir.

Ahmet Ağayef deyince meşhur Yusuf Akçora'yı hatırlama-

mak kabil mi? O da Yahya Kemal'in tabiriyle "Türkçülüğün Âbâ-i Kenisaiyesinden bir havvarî gibi" idi. Yahya Kemal şöyle diyor: "... bu memleketin biz zavallı çocuklarına Bizans bakiyesi gibi sıfatlar savurur. Bizans dedim de aklıma geldi. Yusuf Akçora Bizans düşmanıdır. Osmanlılığı onun bakiyesi sayar. Bizi Türk görmez, Rum devşirme piçleri gibi bir kemiyet bilir. Mamafih bu Kazanlı mütefekkirin 1923 intihabatında namzedliği Kars'dan konmuştu... Fakat Yusuf Akçora kabul etmedi. İstanbul'dan, Bizans'tan mebus çıkmak istedi. İstediği de yapıldı. O vakittenberi mülevves Bizans'tan bahsetmeye devam ederek İstanbul'u temsil etmektedir."

Bu iki şahıs, Ağayef ile Akçora, bizim Meşrutiyetten müdevver Cumhuriyet münevverleri arasında müstağriblerin en şiddetli birer nümunesidirler. Cemil Meriç "müstağrib" tabirini Ahmed Midhat Efendi'den alarak, garbı şarka aktarmakla uğraşan kişi mânasında kullanıyor. Bence bunu bir hastalık adı olarak almak daha doğru olur: Tagarrüb illeti. İşte Ağayef ile Akçora "eşeddi istiğrab"dan muztariptirler. Teşhisi oldukça kolay, ama tedavisi imkânsız denecek kadar güç bir hastalık. İnsan bir kere yakalanmaya görsün, ikiyüz yıl yaşasa yine derdine deva bulunamıyor. Biz ki, dünyanın en kuvvetli bünyesine sahip bir millettik, iflâh olmadık. Ya Afrika'nın Uzakdoğu'nun, Ortadoğu'nun, Balkanların zayıf-nahif milletleri ne yapsınlar?

Müstağribler bu kitapta sadece bir kısım teşkil ediyor, ama bana kalırsa diğer bütün kısımlar bu fasla ait birer alt-bölüm diye ele alınabilir. Bizi şu güzeli ve doğruyu kaybetmiş hayat içinde sefil-perişan sürükleyen şey batılı olma illeti değil de nedir? Biz dilini de, dinini de, sanatını da kaybetmiş bir topluluk -cemiyet değil- haline gelmişiz. İçinde yaşadığımız şu dünya insanı ya yalnızlığa, yahut yeni topluluğun henüz öldüremediği birkaç şahsiyetin evlerinde ilk hıristiyanlar gibi halvet halinde konuşmaya itiyor. Çağın dışına çıkıp Cemil Meriç'i okumak, onunla konuşmak, daha doğrusu onu dinlemek ne kadar güzel! Fuzulî:

Gelin ey ehl-i hakikat, çıkalım dünyadan
Gayr yerler gezelim, özge safalar görelim

diyor. "Revîş-i silsile-i dehr" şairi melûl etmiş. Şimdi bizim görüp işittiklerimiz insanı dünyaya geldiğine pişman ediyor. Niçin bu çağın, yani şu zevksizlik, zorbalık ve hokkabazlıklar dünyasının dışına çıkmayalım?

Cemil Meriç bize bir şey daha öğretiyor ki, hiç bir zaman aklımızdan çıkarmayalım: Batı'nın bize açtığı belâyı, kendi düştüğümüz çirkefi ve yerli medeniyetimizin yüceliğini anlamak için bir Cemil Meriç olmak, hiç değilse onun usûlünü kullanmak şarttır. Batı'yı iyi bilmeyen bir insanın Batı'nın yüzüne tükürmeye hakkı yoktur; kendi medeniyetimizle övünebilmek için de Osmanlıyı her yönüyle tanımalıyız. Elbette ki herkes bu işi Cemil Meriç derecesinde yapacak bir zekâ ve bilgiye sahip olamaz, ama hiç kimsenin de ezbere konuşmaya hakkı yoktur. Cemil Meriç ile müstağrib münevverlerimiz arasındaki esas fark buradan ileri gelmiyor mu?

Aziz Cemil Meriç! *"Bu Ülke"*yi ben yazmak isterdim. Yazamayacağımı biliyorum, ama hiç değilse bir ilim mensubu, bir psikolog olarak şu satırları ben yazmış olsam kendimle övünürdüm:

"Hangi ilmî hakikat bir kabîle dininin naslarından daha sıcak, daha doyurucu? İnanmayanların inananlara sataşmaları kıskançlıklarından. Müminlerin saadetini gölgeleyen tek ıztırap, inanmayanlara karşı duyulan merhamet olmalı."

Türk Edebiyatı, Haziran 1974, S: 30, s. 13-15

Hâtırat Yazanlar

Arthur Koestler otobiyografisinin başlangıç kısmında insanların niçin otobiyografi yazdıklarını anlatırken, bunların başlıca iki motivle hareket ettiklerini söylüyor. Birincisi tarihçi motividir; bazı kimseler içinde yaşadıkları olayları anlatmadıkları takdirde bunların başka türlü bilinemeyeceği, yani tarih için bir kayıp olacağı kanaatindedirler. İkincisi ise "Ecce Homo" motividir; insan burada kendi şahsına, iç dünyasına ait olayları ortaya dökmek, bunları yorumlamak suretiyle 'insan problemi'ne ışık tutacağına inanır. Bununla birlikte, otobiyografi yazanlarda bu iki motiv çok zaman bir arada mevcuttur, yani hayatlarının hem tarih hem de bir insan olayı olduğunu düşünerek yazarlar. Bu yüzden hâtırat ile otobiyografi çok defa birarada, içiçe bulunur. Tarihçi ve romancı motivlerinden hangisinin ağır bastığına göre bir eser hâtırat veya otobiyografi sınıfına sokulur.

Bu sınıflamanın oldukça şekilci bir ayırıma dayandığını hemen söyleyelim. Hâtırat yazanların büyük çoğunluğu, özellikle henüz sahneden çekilmeden siyasî hâtıralarını yazanlar, tarihçiye bilgi aktarmaktan ziyade kendi problemlerini aydınlığa kavuşturmak, kendi vicdanlarını temizlemek, kamuoyunda istedikleri şekilde bir imaj yaratmak gibi tamamen şahsî motivlerle hareket etmektedirler. Yazarın asıl derdi olayların nasıl meydana geldiğini hikâye etmek değil, kendisinin o olaylarda nasıl daima iyi ve doğru düşüncelerle hareket ettiğini, geleceği nasıl doğru teşhis ettiği-

ni, kötü sonuçların nasıl başkaları yüzünden ortaya çıktığını anlatmaktır. Henüz siyasî hayatın ortasında bulunanların daha dün başlarından geçenleri 'hâtıra' adı altında yayınlamalarının başka ne sebebi olabilir.

Gerçekten, hâtırat denince hemen hepimizin aklına yaşını-başını almış, aktif hizmetlerden elini çekmiş kimselerin hayli eski bir tarihe ait yazdıkları gelir. Bu anlayışın başlıca sebeplerinden biri de hâtıra kavramının mazi ile hemen hemen eş anlamlı olmasıdır. Bitmemiş şeylerin hâtırası olamaz. Eğer romancı motivi ile yazılıyorsa, henüz hayat bitmemiştir; tarihçi motivi ile yazılıyorsa o zaman üzerinde yazılanlara hâtırat değil ancak açıklama adı verilir. Hele bunlar siyasî mahiyette ise, yazılanların tefrika halindeki gazete makalelerinden hiç farkı kalmaz. Buna rağmen özellikle Türkiye'de siyasî açıklama yazıları daha çok hâtıra formu ve adı altında yayınlanmaya devam etmektedir. Bunların yazarları niçin başka bir yol denemezler, niçin meselâ 'denemeler' yazacakları yerde oturup hâtırat yazarlar?

Hâtırat yazılarının günlük yazılara nisbetle daha büyük bir inandırma gücü olduğunu kabul etmeliyiz. Bunları okuyanlar artık işin içinde hiçbir çıkarı bulunmayan kimselerin daha tarafsız, daha objektif bir gözle yazdıklarını düşünürler. Üstelik pek çok hâturaların -bizde değil- ölümden sonra yayınlandığı düşünülürse, yazarın inandırma gücü büsbütün artar. Genç yaşta hâtıra yazanlar bu güçten faydalanarak neleri anlatmak isteyebilirler? Onları böyle davranmaya iten şey nedir? Bu soruya cevap verebilmek için hâtırat yazanların neleri nasıl yazdıklarına bir göz atmak yeter. Bu türlü bir bakış bize gösterecektir ki, Türkiye'de hâtırat yazanların büyük çoğunluğu tarihten çok kendilerini, üstelik kendilerinin bizi çok defa ilgilendirmeyecek taraflarını anlatmak hevesindedirler. Daha yaşarken öldüklerini görmenin ıztırabı içindedirler. Bizim için ilgisiz taraflarına gelince de, bunlar şahsî hayatlarına ait dedikodular değildir; insan, tarih ve cemiyet hakkında dedikodu kalitesini aşmayan düşünceleridir.

Hâtıra eserleri genellikle iki cilt veya en azından iki kısım halinde yazılmaktadır. Bunlardan birinci cilt Türk tarihinin yazara kadar olan kısmının bir özet ve yorumudur. Türk milleti o günlere kadar nerelerden geçmiş, yazarımızın yaşadığı devre nasıl

gelmiştir? Böylece her hâtırat yazarı kendisini bir çeşit Hazret-i İsa, kendi yaşadığı devri ise bir çeşit Milad asrı olarak görmekten kendini alamaz. Kendi dünyası bakımından bu hayat bir tarih başlangıcı olabilir ve gerçekten öyledir, ama yazarın egosantrizmi onu kendi varlığıyla cemiyetin varlığını eşdeğerli görmeye itmektedir. Kitaplara sığmayan Türk tarihinin herhangi küçük bir döneminde devlet hizmetinde bulunmuş bir kimsenin filozof veya tarih allâmesi gibi ciltler doldurmasına neden ihtiyaç duyulmuştur? Bizzat yaşadığı ve oynadığı olaylardaki önem derecesi bile şüpheli olan bir kimsenin bir de bütün tarih için görüşlerini bildirmesi okuyucuya ne kazandırır? Hiç. Fakat bütün bunlar yazarın nefsini tatmin etmek ve onu önemsetmek bakımından büyük bir mâna taşır. Yazar böylece özleyip de elde edemediği şeylerin pek çoğunu bir çırpıda kazanmayı dener. Artık o hem tarihçi, hem edebiyatçı, hem devlet adamı, hem filozoftur. Bütün bu konularda hâtırat dışında bağımsız yazılar yazmaya kalksaydı bir satırını bile yayınlatma imkânı bulmayabilirdi. Eğer yukarıda saydıklarınız dışında elde etmeyi düşünüp de kazanamadığı bir meslek varsa, hâtıralarında bu başarısızlığın da nasıl kendi dışında bir takım mecburiyetlerle meydana geldiğini anlatır.

Hâtırat yazarı böylece sadece içinde kalmış emelleri gerçekleştirmekle kalmaz, aynı zamanda şahsını her türlü suçlamalardan, hatta belki kendi vicdanının suçlamalarından, kurtarmaya çalışır. Bu ikinci gayeyi gerçekleştirmek oldukça zordur; çünkü burada birbirine zıt iki motiv çatışmaktadır. Yazarımız bir yandan kendini çok önemli ve etkili bir şahsiyet olarak göstermeye gayret ederken -ki bunu yapamazsa hâtıralarının bir kıymeti kalmaz-, bir yandan da birçok olayın kendi bilgisi veya nüfuzu haricinde cereyan ettiğini anlatmak zorundadır. Fakat dikkat edilirse, yazarın veya kamuoyunun iyi saydığı her türlü icraat hâtırat sahibinin bilgisi ve müdahalesi sonucunda meydana gelmiştir ve kendisinin katılmadığı hiçbir iyilik yoktur; buna karşılık aleyhte sonuç veren icraatın tamamen kendi dışında kalmış olması kolayca açıklanabilecek bir husus değildir. Yine de kahramanımız kendisini büsbütün hatasız gösterecek derecede bencil sayılamaz. Zaman zaman itiraflarda bulunur, hatalarını ortaya döker. Bu itiraflar hakikatte yine kendisini üstün gösterecek bir şekilde tertiplenmiştir,

kahramanımız bu vesilelerle de kendini över. Meselâ kendinden şöyle şikâyette bulunur: İtiraf etmeliyim ki, filanca kişiyi açlık ve sefaletten kurtarıp mevki sahibi yapmakla büyük bir hata işlediğimi çok sonra farkettim. Bu adam kuvvet kazanınca ilk işi benim aleyhimde komplolar kurmak oldu, vs. vs.

* * *

Siyasî hâtıraların tarih bakımından kıymeti nedir? Eğer bunları iki türlü hatadan arındırmak mümkün olursa tarihçi için bir malzeme kazanılmış sayılır. İki tip hatadan birincisi olayların belli bir açıdan yansıtılmasıdır. İkincisi ve belki çok defa gözden kaçanı ise daha ziyade psikolojik bir hatadır. Olayların cereyanından bir zaman geçtikten sonra bunlara ait hafıza izleri, geçen zamanın uzunluğuyla orantılı olmak üzere, bozulur. Başka bir deyişle, zaman birçok şeyi unutturur. Fakat bu unutma insan zihninin pasif bir başarısızlığından, basit bir kayıptan ibaret değildir. Biz geçmiş olayları sadece unutmakla kalsaydık zihnimizde çok hâtıra -veya bilgi- kalacağı yerde az bilgi kalmış olurdu, o kadar. Buna karşılık unutma olayı aktiftir; insan zihni bazı şeyleri seçerek unutur, geçmişi canlandırmaya kalktığı zaman da onları yeniden ve değişik bir şekilde inşa eder. Öyle ki, zihnimiz bir çeşit yalancı şahit gibidir ve biz onun yaptığı ihaneti farketmeyiz. Böylece, az veya çok hatırlamanın yanısıra bir de farkında olmadan yanlış hatırlama söz konusudur. Hatırlama yanlışları ise gelişigüzel olmaz, zihnin genel hallerine bağlı olarak meydana gelir. Meselâ sevmediğimiz bir kimse sevdiğimiz birini tenkit etmişse, sonradan bu olayı tenkit yerine hakaret diye hatırlamamız pek muhtemeldir. Haksız bulduğumuz bir fiil karşısında birine rica ve istirhamda bulunmuşsak, bu yumuşak ricalar sert çıkış gibi hatırlanır, hatta birer kahramanlık olayı haline gelebilir.

Hâtıraları canlandırmasını istediğimiz zihin her zaman aynı haliyle kalan birşey değildir, devamlı değişme halindedir. On yıl önce şahit olduğumuz bir olay o zaman için bize ne ifade ediyorsa on yıl sonra da aynı mânayı taşıması, düşünülemez. Belki geçmiş olaylar zihinde aynen canlansaydı bize üzüntü veren hâtıralar pe-

şimizi bırakmaz, hep aynı ıztırapları yaşatır ve dünyayı çekilmez bir hale getirirdi.

Bunlar insan zihninin yapısına bağlı olan ve maksatsız yapılan hataları belirtmek için söylenmiştir. Bir de kasıtlı yanlışlar, yani düpedüz yalanlar vardır ki esas itibariyle zavallılığın eseridir. Bazı kimselerin zekâsı sadece kendilerini aldatmaya müsait olacak kadar gelişmiştir; bunlar başkalarının da kendileri gibi olduğunu zannederek etrafı kandırmaya uğraşırlar. Bir kısmı ise hatalarıyla yüzyüze gelemeyecek derecede zayıf şahsiyetli insanlardır. Gerçekleri kabul etmek istemezler, çevrelerini penbe bulutlarla kaplamaya çalışırlar. Söyledikleri yalanlara kendilerinin de inanma gayreti vardır, hatta belki asıl motivleri budur. Nihayet, oldukça yüksek bir zekâ seviyesinde olmakla birlikte şiddetli bir karakter düşüklüğü içinde bulunan psikopatların yalanları vardır. Bu son tipe dahil olanlar bütün hayatlarını yalan üzerine kurmuşlar, bütün geçimlerini veya saltanatlarını yalana dayandırmışlardır. Yalanın kısa süren saltanatını biraz daha uzatabilmek için sayfalar, ciltler dolusu otobiyografi ve hâtıra yazarlar. Birçok diktatörlerin, özellikle ideoloji sahibi olanların, hâtıraları bu cinstendir.

Bizim okuduğumuz edebiyat kitaplarında hâturatın bir edebî tür olduğu anlatılırdı, örnek olarak da edebiyatta söz sahibi kimselerin hâtıralarından parçalar verilirdi. Sonradan Türkçede rastladığımız birçok hâtıra eserinin edebî değeri olmadığını görünce, vaktiyle öğrendiğimiz edebî tür sınıflamasının yanlış olduğu fikrine vardık. Fakat hâtıra yazılarının aynı zamanda birer edebiyat örneği olması gerektiğine kuvvetle inanıyorum. Türkçede edebiyat sözü çoğu zaman gerçekle ilgisi pek olmayan, hayal ürünü, süslü sözlerle bezenmiş şey mânasında kullanıldığı için, özellikle siyasî hâtıra yazanların edebiyat yapmaktan kaçınmaları beklenebilir. Bu yanlış anlayışı zihinlerden sökmek lâzımdır. Edebiyat söz sanatıdır, ama lâf ebeliği veya lâf canbazlığı değildir. Söz sanatı, bir gerçeği en iyi şekilde ifade edebilmek, en iyi şekilde anlaşılmasını mümkün kılmak için kullanılır. Tarihî nitelikteki hâtıralarda edebî kusur bir dereceye kadar hoş görülebilir, ama kendi hayatınızı onu yaşamamış olan kimselere anlatabilmek için sözü en iyi şekilde kullanmanız gerekir.

İfadenin güzelliği zihindeki berraklığı belirtir. Kafası karmakarışık olanların ifadeleri de karmakarışıktır; hâtıra ile dedikoduyu, zabıt varakası ile tahlili birbirine karıştırırlar. Bir olayı ne kadar teferruatıyla anlatırlarsa o kadar hakikate sadık kalacakları inancındadırlar. Aslında neyin önemli neyin önemsiz olduğunu ayırabilmek ve önemsiz şeylerle boşuna uğraşmamak kaliteli zihinlerin belli-başlı özelliklerinden biridir. Mahkemede zabıt kâtipleri bir olayın bütün teferruatını kendi elleriyle kayda geçirdikleri halde bunlar hakkında karara varacak seviyede bir zihin yapısına sahip değillerdir; kararı hakimler verir. Tarafları ilgilendiren de zabıt kâtibinin sahifeler dolusu kayıtları değil, hakimin verdiği bir sayfalık veya bir paragraflık karardır. Gazete sütunlarında pehlivan tefrikasına benzeyen dedim-dedi hikâyeleriyle günlerce yer dolduranların zabıt memurundan daha yukarıda bir kaliteleri yoktur.

Türk Edebiyatı, Temmuz 1978, S: 57, s. 12-15

Pornografi ve Edebiyat

I

Öğrencilik çağımızda duvarlarda olduğu gibi mektep helalarında da siyasî sloganlar yerine müstehcen yazılar, resimler, şiirler vardı. Bunlar arasında en popüler olanı Nazım Hikmet'in "Bindim Trene" diye başlayan bir şiiri idi ki, onu daha sonra üniversite helalarında da gördük. Bu yazıları duvarlara yazanlar muhakkak ki bütün okul içinde ancak birkaç kişiydi, ama hiç bir öğrenci onları, hiç değilse bir müddet için, ilgi ile okumaktan geri kalmazdı. Bu arada el yazısıyla kopya edilmiş ve elden ele dolaşmaktan iyice dağılacak hale gelmiş müstehcen romanlar da okunurdu. Bu ikinci tipin en popüler örneği ise Mehmet Rauf tarafından yazıldığı söylenen bir romandı. Türkiye'de orta yaşlı ve orta yaşın hemen altında herkesin öğrencilik hayatı bu tecrübelerle doludur; okunan ve yazılanlar ise hemen daima birbirinin aynı veya çok benzeri şeyler olmuştur. Yabancı ülkelerde bu yazıların belki üslubu ve bazı maddî unsurları değişir, fakat mahiyeti aynıdır.

Müstehcene karşı merak insan tabiatının bir parçasıdır. Hela duvarına şiir yazan gençten pornografik eser yazan romancıya kadar herkes birilerine hitap etmek üzere bunları kaleme almış ve daima kendilerine göre bir müşteri grubu bulagelmiştir. Bazı müstehcen romanların piyasaya ilk çıktıklarında büyük dünya klasiklerinden daha fazla müşteri buldukları da doğrudur. Vaktiyle ce-

miyetin kontrolu dışında kalan bir piyasada yürütülen müstehcen yayın faaliyeti şimdi pek çok Batılı ülkenin bu konuda serbestlik getiren kanun ve nizamları sayesinde yazarı, yayıncısı, satıcısı ve okuyucusuyla topluma mal olmuş bulunuyor. Her halde Batı ülkelerini model alarak modernleşen ve onlarla sık teması olan ülkeler de pornografiyi yakın zamanda yeni bir iş sahası olarak benimseyeceklerdir. Türkiye bunlardan biri olmaya namzet görünüyor. Bizde bütün geleneksel mukavemet noktalarına rağmen sinemada sansürün kaldırılması yönündeki sıkı çalışmalar, porno romanlarının el yazılı defterler halinden çıkıp matbaalarda basılması ve bunları iş edinen yayınevlerinin bulunması, cinsî birleşme sahneleri hariç her türlü çıplak insan resminin sırf sansüel zevk vermek maksadiyle serbestçe yayınlanması, hatta en yüksek tirajlı günlük gazetelerin müstehcen resim yayınlamayı belli-başlı bir ticaret unsuru haline getirmeleri, sansür tarafından yasaklanan filmlerin Danıştay kararıyla oynatılması da gösteriyor ki, yakında Türkiye'de müstehcenlik serbest bırakılacaktır.

Pornografi bütün dünyada, çok eskiden beri, iki bakımdan mesele olmuştur. Birincisi, müstehcen yayınların bunları okuyanların ahlâkı üzerinde kötü tesir yapacağı iddiasıdır. Bu yüzden pornografiyi şimdiye kadar şu veya bu derecede yasaklamayan hiç bir ülke görülmemiştir. Bildiğimize göre, her türlü müstehcen yayın İsveç, Almanya, Danimarka ve Hollanda'da serbest bırakılmakla birlikte bu serbestlik çok yakın tarihe aittir. İngiltere gibi hemen her türlü ifade hürriyetinin beşiği sayılan bir ülke bile bu konuda çok muhafazakâr davranmaktadır. İngiltere eskiden beri müstehcen "yeraltı yayınları"nın bol olduğu bir memleket olarak bilinir. Gariptir ki, klasik pornografinin en zengin örneklerini veren İngiltere sert bir tutum içinde iken, böyle bir geçmişi bulunmayan Kuzey ülkeleri pornografinin başlıca üreticisi ve satıcısı durumuna geçmiş bulunuyorlar. Buralardaki serbestliğin gerisinde turistik ve ticarî gayelerle birlikte sosyal bünyenin ve değer sistemlerinin de mutlaka büyük ölçüde etkisi vardır. İskandinav ülkelerinin müstehcen yayınlara karşı tavrının genellikle cinsî meselelere karşı takındıkları tavırla çok yakından ilgisi bulunduğunu söyleyebiliriz. Muhtemelen öbür Avrupa ülkelerinde de kısa bir zaman sonra aynı serbestlik tanınacak, yani oraların resmî otorite-

leri de müstehcen yayınların ahlâkı bozucu bir etkisi bulunmadığına karar vereceklerdir. Fakat pornografi üzerindeki tartışmalar yukarıda saydığımız ülkelerde bile bitmiş değildir. Önümüzdeki yıllarda belki düşünceler değişir, bu uygulamaların insanın ve toplumun ruh sağlığına zarar getireceğini iddia edenler daha etkili ve inandırıcı olurlar. Biraz ileride sözünü edeceğimiz gibi, bu konuda ilmî deliller ortaya sürebilmek için çok sayıda ve geniş araştırmalara ihtiyaç vardır, fakat şimdiki metotlar ve çalışma imkânları bu türlü araştırmalara müsait görünmüyor.

Müstehcen yayınlar ahlâkı bozar mı, bozarsa bu nasıl olur? Bu soru, her şeyden önce, aynı derecede güç başka bir takım soruların cevaplandırılmasını gerektirmektedir. Bir defa, müstehcen kelimesinin ifade ettiği mâna açıklığa kavuşturulmalıdır. Bizim dilimizde genellikle cinsiyetle doğrudan doğruya ilgili olan ve normal hayatta insanların kapalı tuttukları beden kısımlarını gösteren resimlere, aynı şekilde sevişmeleri tasvir eden yazı ve resimlere müstehcen adı verilir. Yabancı memleketlerde de, hiç değilse çok uzun bir zaman, müstehcenliğin tarifi bu olmuştur. İnsan vücudunun bu şekilde teşhiri niçin yasak konusu oluyor? Çünkü insanların cinsî hayatı belli birtakım ahlâk kaidelerine bağlıdır ve bu ahlâk kaideleri cinsî organların ve cinsî münasebetlerin ancak birbirinin mahremi -karı-koca gibi- kimseleri ilgilendirmesi gerektiğini kabul etmektedir. İnsanlar bunun dışında yazı ve resim yoluyla -ki şimdi bunlara bir de ses unsuru eklendi- cinsî meselelerle uğraştıkları takdirde şu iki şey olabilir: Eğer bu yazı ve resimler çocukların eline geçerse, henüz gerekli olgunluğa erişmemiş bulunan bu kimseler yanlış tutum ve davranışlar kazanabilirler. Yetişkinler arasında ise, en azından bazı kimseler bu vasıtalarla tahrik olarak sapık cinsî davranışlar yapabilirler.

Yakın zamanlara kadar müstehcenliğin ölçüsü de çok tartışılmıştır. Tıpkı kadın ve erkek kıyafetlerindeki açıklık derecesine gösterilen müsamaha derecesi gibi, yazı ve resimlerin açıklığına karşı müsamaha derecesi de çok değişmiş bulunuyor. Fakat şimdi bu konu bir mesele olmaktan çıkmış gibidir. Günümüzde hiç değilse bazı Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de sadece cinsî münasebet sahnelerinin ve cinsiyet organlarını açık gösteren fotoğrafların yasaklanması tartışma konusu olabilmektedir. Bunlar dışında

erkek ve kadına ait gerek tek tek gerekse birlikte hiç bir resim veya yazılı tasvir yasak konusu değildir. (Türkiye'de bu resimlerde çoğalma organlarının ve kadın göğüslerinin üzerine ufak yıldızlar konmasının hangi gayeye hizmet ettiği anlaşılamamıştır.)

Müstehcen olan ile olmayan arasındaki fark bir çıplaklık ve kapalılık farkı değildir. Nitekim anatomi atlaslarında çıplak resim ve fotoğrafların yasaklanması hiç düşünülmemiştir. Şu halde müstehcenliğin belli başlı kriterlerinden biri onun bilgi vermek veya eğitmek değil, doğrudan doğruya cinsî iştihayı kabartmak gayesine yönelmesidir. Şu halde cinsî bilgiler veren bir kitap veya dergi ile sevişme sahnelerinin resimlerini veya bunlara ait yazılı tasvirleri veren kitap veya dergileri birbirinden ayırmak gerekiyor. Nitekim hukukçular müstehcenlik davalarında bu kriteri hep kullanmaya çalışmışlardır. Fakat iş göründüğü kadar basit değildir. Bir defa okuyan veya bakan insanın nelerden dolayı cinsî heyecen duyacağı kestirilemez. Masum bir anatomi atlası, onu ilk defa gören veya oradaki kadar bilgi ve görgüsü olmayan "masum" kimseler için büyük bir heyecan konusudur. Herkesin bildiği gibi, yakın zamana kadar, yani müstehcen yayınların bu kadar yaygın olmadığı zamanlarda, çocukların başlıca cinsî tahrik kaynaklarından biri tıp kitapları idi. Hukukçular bu karışıklığı gidermek için ikinci bir kriter kullandılar: Gayesi cinsî tahrik olan yayınlar müstehcen sayılmalıdır. İlim kitaplarının elbette böyle bir gayesi olamaz. Fakat bu noktada yeni problemler ortaya çıkıyor: Cinsî tahrik gayesi nasıl anlaşılacaktır? Bir yazı veya resmin cinsî heyecan yaratması gerçekte kötü bir şey midir, yani ahlâkın bozulmasına yol açabilir mi? Daha kesin bir ifade ile, bu türlü yayınların kimlerde heyecan uyandıracağını ve kimlerin ahlâkını bozacağını nasıl tesbit edebiliriz?

Önce yazarın gayesi meselesi üzerinde kısaca duralım. Bir eserde gayenin cinsî tahrik olduğu iki yolla anlaşılabilir: Ya yazar bunu kendisi söyler, veya başka kimseler bu konuda bir hüküm verirler. Hiç bir yazarın müstehcenlik gayesiyle eser yazdığını söylemesi beklenemez, üstelik yazarı ölmüş bulunan bir eserin yayınlanmasında bu gayenin tesbiti büsbütün güçleşir. Müstehcenlik gayesi konusunda başkalarının -hakimin, sansür heyetinin, uzman sayılan kimselerin mahkeme jürilerinin- karar vermesi ise

Edebiyatta müstehcenlik konusu özellikle iki bakımdan bir problem olarak karşımıza çıkıyor. Her şeyden önce, müstehcenliğin edebiyat eserleri içinde yerinin ne olduğunu sırf bir edebiyat meselesi olarak bilmek istiyoruz. İkincisi de, müstehcenliğin yasak olması halinde bir eserin gerçek edebiyat eseri olup olmadığına karar verebilmek için elimizde sağlam ölçüler bulunmalıdır. Nitekim yakın zamanlara kadar hemen bütün müstehcenlik davalarında bu iki şeyin birbirinden ayırdedilmesine çalışılmış, müstehcenlikten dolayı mahkemeye verilenler kendilerinin edebiyatçı olduklarını, eserlerinin edebî bir kıymeti bulunduğunu iddia edegelmişlerdir. Bu arada müstehcen olmak gayesiyle eser yazan ve bu yüzden onları edebiyat eseri diye yayınlamaya kalkmak yerine el altından dostlarına dağıtanlara da çok rastlanmıştır. Bu ikinci tip eserlerden çoğu şimdi Avrupa ve Amerika'da özel kütüphanelerde bulunduğu için çoğumuzun bilgisi dışında bulunuyor. Fakat bazı şöhretli yazarlara ait eserlerin müstehcenlik davaları hâlâ hatırlarımızdadır.

James Joyce'ın Ulysses'inden William Burroughs'ın 'Naked Lunch'ına, de Sade'ın 'Yatak Odasında Felsefe'sinden Pauline Reage'ın 'O'nun Hikâyesi'ne kadar müstehcen bulunan pek çok eserin erotik olmaktan başka davalar taşıdıkları iddia edilmiştir. Romancının veya yayıncının savunmasının temeli, kitaptaki müstehcen pasajların ahlâkı bozmak veya insanların erotik duygularını kabartmak değil, başka birtakım gerçeklerin anlatılmasına yardımcı olmak üzere kaleme alınmış olduğudur. Bu savunmanın başlıca dayanaklarından biri, müstehcen denilen ifadelerin kitabın ancak küçük bir kısmında yer almış olması, bütününde müstehcenlik bulunmayışıdır. İddiaya göre, müstehcen parçalar asıl anlatılmak istenen tezi kuvvetlendirici birer örnek gibidir; öyle olmasaydı yazar kitabı baştan sona cinsî münasebet sahneleriyle doldururdu. Bu iddia bazan mahkemeler tarafından da kabul edilmektedir. Gerçekten, doğrudan doğruya okuyucuda erotik heyecan yaratmak gayesiyle yazılan, yani müstehcenliği baştan kabul edilen kitaplarda esas tema cinsî münasebettir. Bu tür romanlarda -veya sinema filmlerinde- sırf şekil unsurunu yerine getirmek için bir vaka hikâyesi uydurulur; bu hikâye olmasa da okuyucu herhangi bir şey kaybetmez. Buna karşılık, içinde müstehcen pasaj

bulunan bir kitaptan o pasajın kaldırılmasiyle eserin hiç bir şey kaybetmeyeceği de pekâlâ iddia edilebilir. Öyle ise, edebiyat değeri taşıdığı iddia edilen veya hiç değilse pornografi sayılmayan eserlerde müstehcen pasajların yer almasında maksat ne olabilir? Yazar bunca yasaklamalara rağmen niçin erotik sahneler yazmakta ısrar eder?

Müstehcenliğin yasaklanmasında esas âmil ahlâkın korunması olduğu halde, çok defa müstehcen eserlerin ahlâkî gayelerle yazıldığı ileri sürülmüştür. Bunların bazıları mevcut ahlâkı değiştirmek, bazıları ise düzeltmek iddiasındadır. Ahlâkı değiştirmek, yani ahlâk devrimi yapmak isteyenlerin müstehcen eser yazmaları genellikle kanunun dayandığı suç kavramını tam karşılayacak şekildedir; bunlar cinsî hayat konusunda ahlâk-dışı diye bilinen şeyleri normal birer fiil olarak göstermek niyetindedirler. Bu tipin en belirgin örneğini Marquis de Sade'da buluyoruz. Sade'ın roman ve hikâyelerinin pek çoğu, bugün bile ahlâk-dışı sayılarak şiddetle reddedilen davranış ve düşünceleri ihtilâl devri Fransasında yerleştirmek maksadiyle yazılmıştır. Bu kitaplarda homoseksüellik, daha doğrusu cinsî sapıklığın her türlüsü bizim normal saydığımız cinsî davranışlara üstün tutulmakta, hatta bir ailenin fertleri arasında çiftleşmenin övgüsü yapılmaktadır. Sade bu fikirlerini okuyucuya benimsetebilmek için edebiyat formlarını denemiş, övdüğü şeyleri güzel göstermek maksadiyle eserlerini baştan başa fevkalâde canlı ve teferruatlı çiftleşme sahneleriyle doldurmuştur. Öyle zannedilir ki, Sade'ın kahramanlarının yaşadığı ülkede insanlar cinsî münasebetten başka hiç bir şeyle uğraşmaz, bütün gün ve gecelerini daha yeni zevkler aramakla geçirirler*. Bu kitaplarda bütün anlatılanlar o zaman geçerli olan ve yazarın "saçma" birer batıl itikat saydığı sosyal normların, değerlerin ve davranışların yerine yenilerini koymak maksadiyle yazılmıştır. P. Louys'in romanlarında da zamanın ahlâk anlayışı yerine antik çağın Yunan ahlâkını savunma gayreti görülmektedir. Louys kendi zamanının Hıristiyan ahlâkını bedenî aşk konusunda müsamahasız, ilkel bir tavır takınmakla suçlar. Ona göre bu tavır Hıristiyan-

* Bu kahramanlardan bir grup, deneyecek zevk bulamadıkları zaman birbirlerinin dışkılarını yemeyi denemektedirler.

lığa yahudilikten geçmiştir; halbuki eski Yunanda insan vücudundan daha güzel bir şey tanınmıyor, doğru ile yanlışı, haklı ile haksızı ayırdetmek üzere bile güzellik ölçüsü kullanılıyordu. Kaldı ki zihnin gelişmesi için bedenin arzularına kulak vermek, onları tanımak şarttır; cinsî güç insan beyninin bereketini artırır. Nihayet, bu türlü ahlâkî tavrın en belirgin örneğini İngiliz romancı D. H. Lawrence verdi. Lawrence, "Lady Chatterleyin Aşıkı" adlı romanında insanın cinsî bakımdan tatmin olmadıkça olgunlaşamayacağını, cinsî münasebetin insanı mükemmelleştirdiğini savunur. Çiftleşmenin ne kadar tabiî, normal bir şey olduğunu göstermek maksadiyle de gayet yalın bir ifade ile birçok sevişme sahneleri anlatır.

Müstehcen parçalar ihtiva etmekle birlikte edebiyat sayılan eserlerin bir kısmında ise, yukarıdakilerin aksine, yaşayan ahlâkın çirkinliklerini göstermek üzere açık-saçık sahneler bulunmaktadır. W. S. Burroughs'ın "Çıplak Yemek" adlı eseri bu ikinci türün en yeni ve ünlü örneği sayılır. Yazar bu kitabı dolayısiyle müstehcenlik suçundan mahkemeye verilmiş, fakat orada müstehceni övmek değil yermek maksadı taşıdığını savunarak beraat etmiştir. Eserde esrar müptelâsı kimselerin çoğunlukla homoseksüel ilişkileri anlatılmaktadır.

Bunların yanına bir üçüncü tür katabiliriz: Erotizmi konu aldığı için müstehcen olan, fakat esas gayesi insanların şehvetini uyandırmak olmayan eserler. Pauline Reage'ın L'Histoire de l'O adlı romanı bu türün örneğidir. Fransız Akademisi üyesi Jean Paulhan'dan Susan Sonntag'a kadar birçok kıymetli edebiyatçının övgüsünü kazanan bu kitap, bir kadının erkeklere köle oldukça "çiçekler gibi açışı"nı, Paulhan'ın ifadesiyle "kölelikte mutluluk buluşu" anlatılır. Kadının köleliği efendi rolündeki erkeklerin onu bir eşya gibi kullanmalarıdır. Yazar kadının sevgilisi için yapmayacağı fedakârlık bulunmadığını ve -bizim kültürümüzdeki insanların hiç bir zaman anlayamayacağı şekilde- sevgilisi onu başkalarına peşkeş çektikçe ona daha çok itaat etmekle memnunluk duyduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

Yukarıda saydıklarımızla herhangi bir sanat iddiası bulunmayan, fakat edebiyat formları içinde verildiği için yine de roman, hikâye vs. isimleri verdiğimiz müstehcen kitaplar arasındaki farkı

kolayca bulabiliyoruz. Bu ikinciler doğrudan doğruya pornografi adı ile anılır. Pornografi kitaplarının yazılış gayesi okuyucunun şehvetini kamçılamaktır. Bunlarda edebiyatın asıl konusu olan insan münasebetleri yerine eşya arasındaki mekanik durumlara benzeyen bedenî münasebetler birinci plana geçer, hatta bütün sahneye hakim olur. İnsanlar arasında herhangi bir duygu bağı yoktur; sanki bunlar cinsî tatminsizlik çeken kimseleri eğlendirmek için para ile tutulmuş birer canbazdırlar. Aralarındaki münasebetin yeri, zamanı ve entrikası da söz konusu değildir; yeri, zamanı ve insan isimlerini değiştirirseniz, insanları bir araya getiren vesileleri ortadan kaldırırsanız pornografik romanda hiç bir şey değişmez. Bu yüzden pornografinin ideal tipi sinema filmidir; orada insanlar elbiseleriyle birlikte müstehcenin dışında insanı ilgilendirebilecek her şeyden soyunmuşlardır.

Günümüzün Batı romanında müstehcenin yukarıda saydığımız iki grup eser arasında ortada bir yeri vardır. Bu eserlerde cinsî konular hayatın günlük bir parçası gibi ele alınarak herhangi bir iç sansüre yer vermeksizin anlatılmaktadır. Gerçi yeni romanlarda insanların cinsî münasebetleri -pornografi kitaplarında olduğu gibi- bir fotoğraf tasviri şeklinde özellikle işlenmiyor, fakat müstehcen pasajlar ihtiva etmesine özellikle itina edildiği anlaşılıyor. Bu özel itinanın sebebi ne olabilir? Her halde realist roman anlayışının günümüzde de moda oluşu müstehcenliğin hem sebebi, hem mazereti olmaktadır. Yazar her şeyden önce cesur olduğunu, gerçeği hiç korkmadan ve alışılagelmiş -yani eski- inançların baskısına kapılmaksızın yazabildiğini göstermelidir. Fakat bazan bu mazeretin gerisinde hâlâ cinsî duyguların bir ticaret metaı halinde işlenmesi vardır. Romanların muhtevası yanında kapakları ve kapak yazıları da sansüel zevklere hitap edecek şekilde hazırlanmaktadır. Bu ilgi her halde pornografinin her tarafta tamamen serbest olması ve sokağa dökülmesine kadar devam edecektir.

Pornografinin yasaklanmasını isteyenler batılı demokrasilerin hürriyetçi atmosferine çok yabancı görünebilirler; belki bunların çoğu hürriyet anlayışına aykırı gelen bir zihniyetle hareket etmektedirler. Fakat onların takındıkları bu menfî tavır insanın cinsî duygularına hizmet bakımından hürriyetçilerin tavrından daha sağlıklıdır. Pornografiyi serbest bırakanlar bu hareketlerinin

gerekçesi olarak "insanların cinsî hayatlarının, cinsî ilişkilerinin günah olmadığını, bunları herhangi bir şekilde tasvir etmenin de kimsenin ahlâkını bozmayacağını" söylüyorlardı. İnsanların cinsî hayatlarının bir günah hayatı olmadığı, bunlar hakkında yazılanların ve söylenenlerin ahlâkı bozmayacağı çoğunlukla kabul edilen şeylerdir. Fakat iş bununla bitmiyor. Eğer insanların cinsî hayatları kötülenecek yerde saygı duyulacak bir şeyse en büyük saygı onu istismar etmemekle gösterilebilirdi. Türkiye bu bakımdan henüz şansını kaybetmiş değildir ve Batının geçirdiği tecrübe ona büyük ölçüde yardımcı olacak kadar açık ve kesindir. Cinsî duyguları kamçılamak üzere çıkıp neticede bu duyguları körletecek bir gidişten kendisini mümkün olduğu kadar uzak tutması ümit edilir.

Evet, pornografi insanların cinsî hallerini serbestçe ifade etmek adına başlatılan bir "hürriyetçi" kampanya sonunda aynı insanları hayatın en tabiî ve güzel bir yönüne karşı gitgide daha çok körletmektedir. Bir zamanlar Türkiye'de Anatole France'ın Thais adlı romanının tercümesi mahkemeye düşmüştü. Çünkü oradaki bazı ifadeler insanlar arasındaki mahrem münasebetlere delâlet ediyordu. Aynı şey Afrodit tercümesinin, hatta Hüseyin Rahmi'nin masum bir telif eserinin başına da gelmişti. Kısacası, o zamanlar Türkiye'de bu kitaplardaki birkaç "biberli" cümle insanların cinsî arzularını uyandırmaya yeter görülüyordu. Bugünün Türkiyesinde her halde Henry Miller'in romanlarındaki cinsî münasebet sahnelerini okuyunca tahrik olan kimse parmakla gösterilecek kadar azdır. Çıplak kadın resimleri günlük hayatımızın içine girmiştir, çünkü en yüksek tirajlı günlük gazetelerimiz bunlarla doludur. Kıyafetlerdeki değişmeler zaten insan vücudunun her an görülmeyen pek az yerini bırakmış bulunuyor. Avrupa'da ve Anglosakson dünyasında ise bütün bu konulardaki "açıklık" bizdekinin kat kat üstündedir. Bütün bu "çağdaşlığın", bu "geniş kafalılığın" sonu ne olmaktadır?

Psikolojide "aşırı uyarılma" diye bir kavram vardır. Duyum alan organlar aşırı derecede uyarılırsa, meselâ göze çok şiddetli ışık ve kulağa çok şiddetli ses verilirse, bu organlar görevlerini yapamaz olurlar. Şiddetli uyarılma, daha az şiddette olanların uyarım gücünü de iyice zayıflatır. Bu tıpkı uyuşturucu ilâç alışkanlı-

ğının kazanılması gibidir. Başlangıçta çok az miktarda bir eroin insanı rahatlatır, tatlı hayallere daldırır, başka âlemlere götürür. İkinci defa aynı halleri yaşayabilmek için daha fazla eroin almak gerekir, üçüncü defa ondan da fazla ve böylece alışkanlık yerleştikçe daha büyük dozlar aranır olur. Romanda, hikâyede, sinemada, sokakta, kısacası günlük hayatın büyük bir bölümünde hep cinsî uyarıcılarla karşılaşan insanların durumu budur. Nitekim pornografi okuyan kimseler üzerinde yapılan araştırmalarda bunların önce mayolu kadın resimlerine bakmak veya Moravia türünden romanlar okumakla başlayıp nihayet seks sinemalarına müdavim oldukları, daha evvel gördükleri ve okuduklarının kendilerinde en ufak bir heyecan yaratmadığı anlaşılmıştır. Bu adamlar zevk duyabilmek veya cinsî bakımdan uyanabilmek için artık akla gelmedik yenilikler ve aşırılıklar aramaktadırlar. Halbuki insanlığın bugüne kadarki tecrübesi ve ilmî deliller gösteriyor ki, insanın cinsî tatmin yolları bir elin parmaklarıyla sayılabilecek kadar azdır. Cinsî hayatın asıl zenginliği ve tatminkârlığı insanların birbirlerine karşı gelişen duygularında, heyecanlarında yatmaktadır.

Pornografinin edebiyat kıymetinden mahrum oluşunun başlıca sebebini de bu noktada aramak gerekir. Bütün müstehcen romanlar, tıpkı bir jimnastik el kitabı gibi, baştan sona kadar dönüp dolaşıp hep aynı vücut hareketlerinin tekrarından ibarettir. Bundan sonra yazılabilecek olanların hepsi de aynı tekrarlardan bir adım öteye gidemeyecektir. Üstelik bunlarda insan vücudu bile bütünüyle ele alınmaz, parça parça organlar arasındaki ilişkiler anlatılır. Pornografiyle ilk temasa gelenler belki bu tasvirleri heyecanla takip edeceklerdir, ama bir müddet sonra insanların birbirine karışan kolları ve bacakları ile bir makinenin birbirine giren dişli çarkları arasında hiç bir fark kalmaz olur.

İnsanın hürriyeti adına onun alçaltılmasına sadece bu vesileyle şahit olmuyoruz ki!

Türk Edebiyatı, Ekim 1978, S: 60, s. 8-11; Aralık 1978, S: 63, s. 8-13

Çocuk Kitapları

Türkiye'de nüfusun yarısından fazlası yirmibeş yaşın altındadır, bunun yarısı da çocuk dediğimiz çağda bulunmaktadır. Böylesine büyük bir kitlenin pazar olarak kıymeti elbette anlaşılacak ve ona göre mal sunulacaktı. Şimdi birçok yayınevlerimiz, yüksek tirajlı bazı gazetelerimiz çocuk kitapları ve çocuk dergileri çıkarıyorlar. İlkokul çağındaki yüzbinlerce, milyonlarca çocuğa hitap eden okul dergilerinin yanısıra şimdi okul-dışı yayınlar vitrinlerdedir. Kâğıt sıkıntısı memlekette yayın hayatını felce uğratmamış olsaydı, şimdi yetişkinlere hitap edenlerden daha çok çocuk kitapları ve dergileriyle her taraf dolabilirdi.

Türk piyasası çocuğu çok geç keşfetti. Belki bütün dünyada olduğu gibi bizde de bir resimli roman salgını başlamamış olsaydı bu keşif hayli gecikebilirdi. Gerçekten, Amerikan tipi resimli çocuk kitapları Türkiye'ye girinceye kadar, çocuk yayını büyük yayınevlerinin arada-sırada çeşni olmak üzere yaptıkları bir işten ibaretti. Eski çocuk yayınlarının arkasında dâimâ bir öğretmenin para kazanma hevesi yanında ve belki ondan daha çok, çocukların dünyasıyla olan samimi ilgisi yatar. Bu yüzden bizim çocuk kitaplarımız ve dergilerimiz yakın zamana kadar eğitici, öğretici ve eğlendirici bir gaye taşırdı; çocuk onlar için itina ile muamele edilecek narin, sevimli bir yaratıktı. Okulunun dışında ona verilen şeyler de büyük ölçüde okulun bir destekçisi mahiyetinde görülüyordu. Çocuk dergilerinin muhtevalarıyla ilkokulların eğitim ve öğ-

retim programları arasında önemli hiçbir fark bulunmazdı. Bu muhteva ise, hepimizin bildiği gibi, Cumhuriyet inkılâbının çocuklara vermek istediği bilgilerden ve değerlerden ibaretti.

Kovboy romanlarının ve onlara benzer dergilerin Türkiye'ye girişi çocuk literatüründe yeni bir çığır açtı. Bunlar belli bir değer sistemi ihtiva etmeyen, insanı tiryaki yapmakla birlikte bir defa okunduktan sonra hiçbir değeri kalmayan ve diğer birçok Amerikan ürünleri gibi, kitle halinde satış rekoru kıran şeylerdi. Üstelik bunlar çocuklar kadar babaları tarafından da okunuyordu. Bizde bazı çevreler resimli kovboy veya diğer macera romanı dergilerinin Türkiye'ye yabancı kahramanları, yabancı değerleri getirdiğini söylemekle birlikte, bu dergilerin herhangi yönde kalıcı bir tesir yaptığı şüphelidir. Bunlar tıpkı Amerikan cikleti gibi hiçbir faydası ve hiçbir zararı olmayan, sadece insanı meşgul eden şeylere benzemektedir. Fakat onların yarattığı okuma salgını ve satış rekoru Türk yayıncısının gözünü açmak bakımından büyük bir tesir yapmıştır.

Bizde kovboy romanlarına karşı tepkinin kaynağında yerli motifler önemli bir yer tutuyor. Bunlar bize tamamen yabancı olan, en azından çocuğumuzun okuma potansiyelini boş yere öldüren şeylerdi. O halde ne yapmalıydık? Amerika'ya karşı umumî tepkilerimizde olduğu gibi, bu noktadaki çıkışımız da iki istikamette oldu. Türkiye'de bir çevre var ki bunlar çocuklarımızı kötü tesirlerden veya boş meşgalelerden kurtarmak için onlara Türkiye'nin gerçeklerini öğretme, onları "bilinçlendirme" arzusundadır. Çocuklarımız ileride Türkiye'yi "tam bağımsız, eşitlikçi, zengin" bir ülke haline getirme mücadelesine girebilmek için bu yolda eğitilmelidirler. Buna karşı bir başka çevre çocukların millî kültüre bağlı yetişmeleri için özellikle geleneksel değerleri kendilerine aşılamanın gerektiğine inanmaktadır. Birinci yolu tutturanlar çocuk hikâyeleriyle bizdeki sosyalist gazete ve dergilerin muhtevasını küçük haplar halinde çocuklara yutturmaya çalışıyorlar; ikinciler ise tarihimizden seçilmiş kahramanlık ve iyi ahlâk örneklerini resimli roman veya hikâye haline getiriyorlar. Bu ikisinin yanında eski yayın geleneğini devam ettirerek ideolojik gayretlerin dışında kitap ve dergi çıkaranlar da yok değildir. Çocuk yayınlarındaki bu üç istikamet aslında Türkiye'nin umumi

manzarasını aksettirmektedir: solcu yayınlar, sağcı yayınlar, ortacı yayınlar vardır. Solcu çocuk yayınları da son hükümetle birlikte devletin yayın organlarını da kullanarak yaygınlaşma yoluna girmiştir. Kültür Bakanlığı'nın yanında TRT çocuk hikâyelerine ayırdığı programlarda ideolojik sol yayınların tanıtmasını ve tartışmasını yaptırıyor. Burada sözü edilen hikâyelerde diğer sol yayınlarda ortaklaşa kullanılan temalar işlenmektedir: Köy-şehir farklılığı, zengin-fakir ayrılığı, işçi-patron zıtlaşması, insanların (işçilerin ve fakirlerin) menfaatlerini korumak üzere birleşmesi ve dayanışması vs. bazı hikâyelerde Marksist'lerin ihtilâlci mücadelesi hayvanlar âleminden figürler ve semboller kullanılarak anlatılıyor: kırmızı (komünist) karıncaların siyah (faşist) karıncaları yiyip ortadan kaldırması, tavşanların birleşip aslanı dize getirmeleri gibi. Çocuklar kendilerini hep yabancı, hasım, zalim bir dünya içinde bulurlar; bu dünya karşısında önceleri şaşkın ve çaresizdirler ama sonra kendileri gibi olan bazılarıyla bir arada güçlükleri yenerler. Klasik masallardaki ferdî kahramanlığın yerine bunlarda kollektif aksiyon gelmiştir, cadıların ve zalim hükümdarların, üvey anaların yerlerini ise zalim patronlar veya bunları temsil eden karakterler alır.

Bu hikâyelerin çocuklara birşeyler anlatacağı çok şüphelidir; belki onlar çocukları eğitmekten çok yazarlarının hayallerini ve heveslerini tatmin etmek gibi önemi azımsanmayacak bir işe yaramaktadır. Kırmızı ve siyah karıncalar veya balıklar arasındaki savaştan komünistlerle, faşistlerin savaşını çıkarmak için bunların yazarlarından daha geniş bir hayal gücüne sahip olmak lazımdır. Hikâyelerde kullanılan öbür temalar da, bazan hiç sembole müracaat etmeseler bile, bundan daha muğlâk değildir. Bu hikâyelerin çocukları ne ölçüde "bilinçlendirdiği" araştırılacak olsa, netice herhalde yazarlar açısından hiç de iş açıcı olmazdı. Neden?

Çok eski yıllarda çocuğun küçük ebatta bir büyük olduğu zannedilirdi. Yani bizim boyumuz bir metre yetmiş santimse çocuğun boyu bir metre kadardır; biz üç kap yemek yiyebiliyorsak, çocuk ancak birkaç kaşık yiyebilir; biz on kilometre yürüyorsak, çocuk yüz metre yürür; biz sonsuza kadar sayabileceğimiz halde çocuk ancak ona veya bine kadar sayar, gibi. Büyük ne ise, çocuk

onun ufaltılmış şeklinden ibaretti. Bu yüzden, bizde hâlâ devam ettiği gibi, çocuklara büyüklerin bildiklerinin özetlenmiş şekli (basitleştirilmiş de diyebilirsiniz) öğretilirdi. Yetişkinle çocuk arasındaki farkın bir derece farkı olduğu düşünülürdü. Bu görüş bugün pek çok ülkede tarihe karışmış bulunuyor. Artık hepimiz biliyoruz ki, çocuk ona veya yüze kadar saydığı zaman onun sayması ile yetişkinin sayması aynı şeyler değildir; çocuk sözle sayı saydığı halde asıl önemli olan sayı kavramı onda hiç bulunmayabilir. Pek çok ana-babanın kendi çocuklarını dâhî zannetmelerinin asıl sebebi bu inceliği farkedemeyişleridir.

Ama bunu bugünkü hikâye yazarlarımızın da farkedemediği anlaşılıyor. Bu yazarlar çocuktaki dünya tasavvurunun, çocuktaki istek ve heyecanların kendilerinde bulunanın aynı mahiyette olduğunu, sadece çap ve karmaşıklık bakımından değiştiğini zannediyorlar. Böylece çocuk mesela işçi-patron münasebetinin Marksist izahını henüz kavramasa da, grev ve lokavt gibi taraflarını anlayacağını düşünüyorlar. Henüz kollektif hayata geçmemiş çocukların toplu hareketten ne anlayacağını hesaplamıyorlar. Bizim dünyamızda çocuğun dikkatini çeken şeyler çok defa yetişkinlerin ilgi duyduğu şeylerden farklıdır ve gördüklerine verdikleri anlam da bizim verdiklerimize hiç benzemez. Onun kafası yetişkinin kafası gibi çalışmaz; başka prensiplere bağlıdır.

Çocuğa küçük dozlarda ideolojik aşılar yapma gayreti, hep onu kendimize benzetmek isteğinden de destek bulmaktadır. Bu isteği çok tabiî karşılamalıyız. Çocukların büyüklere benzemesi cemiyetin ve kültürün devamı için başlıca şartur. Fakat sıhhatli bir cemiyette bu benzetme tabiat kanunlarına karşı gelerek değil, o kanunlara uyarak yapılır. Çocuk tarafları belli bir kavgada yerini alabilmek için, önce o kavganın cereyan ettiği dünyayı kavrayacak zihin olgunluğuna gelmelidir; üstelik kavgaya karışmadan önce ahlâkî ve sosyal değerlerinin teşekkül etmesi lazımdır ki, kendisine sunulan hayat sahneleri hakkında -yazarın istediği istikamette- hüküm verebilsin.

Aynı kusur, bir dereceye kadar, sağdaki çocuk edebiyatında da görülmektedir. Sağcı yayınlarda çocuklara millî tarih ve ahlâk şuuru vermek üzere seçilen örnekler bazen kovboy hikâyelerindeki kadar onun realitesinden uzak şeyler olabiliyor.

Oralarda anlatılanların Türkiye'deki yetişkinlerin hayatına bile uzak şeyler olduğu hiç akla gelmiyor. Çocuğun bir dünyaya hazırlanmasından daha tabiî birşey olamaz, ama bu dünya yetişkinlerin yaşadıkları gerçek dünyadır. Böyle bir hazırlık sırasında millî tarihi, din geleneğini kullanmanın kendi başına herhangi bir mahzuru olamaz, ancak bunlarla çocuğun kendi hayatındaki irtibatın çok dikkatli ve mümkün olduğu kadar yoğun bir şekilde kurulması gerekir. Bu yapılmadığı takdirde solcu hikâyelerdeki grev ve lokavt temaları gibi, tarihî olaylar da sadece olay olarak okunur, ancak bir macera zevki verir. Kaldı ki, macera zevki konusunda yabancı resimli romanlar yerlilere daima üstün gelecek bir mükemmelliktedir.

Türkiye'de bunların dışında çocuğu çocuk olarak alan ve ona bu haliyle hitap eden bir yayın geleneği olmuştur. Bu geleneğin zamanımızdaki en başarılı temsilcisi olan Kemalettin Tuğcu kendi başına bir ekol gibi tesirli olmaktadır. Modern (?) yazarlarımız bu geleneği beğenmiyorlar, fazla duygusal ve sosyal gerçeklerden (?) uzak buluyorlar. Burada birtakım kıskançlıklar, ticarî rekabet vs. rol oynamış olabilir; ama asıl dikkati çeken nokta ideolojik hükümlerle realite hükümlerinin birbirine ne kadar zıt düşebildiğidir. Hiç kimse Tuğcu'nun romanlarının niçin bu kadar popüler olabildiğini araştırmıyor; kendilerinin beğenmediği şeylerin okuyucu kitlesi için de beğenilmemesi lazım geldiğini söylemekle yetiniyorlar. Bu yanlış zihniyet solcu yazarların realiteye göre değil, kendi zevk ve heveslerine uygun, adeta otistik hikâyeler yazmalarına sebep olmaktadır.

Öyle zannediyoruz ki, "sömürücülük" edebiyatının çocuklar için çok tehlikeli olduğunu düşünenlerin fazla endişeye kapılmalarına yer yoktur. Fakat ideolojik muhteva dışında çocuğun duygusal gelişmesi ve sosyal münasebetleri bakımından bu kitapları dikkatle değerlendirmekte fayda vardır.

Türkiye'de hâlâ yabancı çocuk kitapları yerlilerden çok büyük bir okuyucu kitlesine, daha büyük yayın imkânlarına sahip bulunuyor. Bu kitapların büyük bir kısmı kendi ülkelerinde gerçekten değer taşıyan şeylerdir; başka ülkelerde de bu değerlerini büsbütün kaybetmezler. Fakat çocuk edebiyatında asıl gaye bir ülkenin insanlarıyla, tabiatıyla ve sosyal değerleriyle çocuğun dün-

yasına aktarılmasıdır. Bu aktarma gelişmenin psikolojik esasları daima gözönünde tutularak yapılır, ama muhtevanın seçiminde daima yerli, âşina figürler kullanılır. Bizdeki tercüme kitap yayıncıları Hans'ın adını Oktay, Eva'nın adını Ayşe olarak değiştirdikleri zaman Türk çocuğuna hitap edebilecekleri ve faydalı olduklarını kanaatindedirler. Verdikleri dünya Oktay'ın değil Hans'ın, Ayşe'nin değil Eva'nın dünyasıdır.

Çocuklarımız da tıpkı gençlerimiz hatta orta yaşlılarımız gibi. Hepsinin birden zevkle okuduğu kitap belki hiç yok; buna karşılık yollarına çıkan herkes onların parasını veya kafasını kazanabilmek için akla gelebilecek en aykırı usulleri deniyor.

Türk Edebiyatı, Kasım 1979, S: 73, s. 5-7

Edebiyatın Ölümü

Edebiyat ile hayat arasında sıkı bir münasebet bulunduğunu hepimiz kabul ederiz, ama bu münasebetin birçok yönleri hakkında pek az bilgimiz vardır. Aslında bu bilgilere sahip olmadan "edebiyat hayattan soyutlanamaz" veya "herşey herşeye bağlıdır" gibi sözlerin ancak bir slogan mânası olabilir. Edebiyat hayattan ayrılamaz, ama bu ikisi arasındaki bağlantının mahiyeti nedir, hangi hal ve şartlarda nasıl değişir, asıl mesele bunların bilinmesidir. Böyle bir bilgiye ulaşabilmek için yapılmış pek az teorik çalışma -Lucocs'ın Marksist estetik teorisi gibi- vardır ve bunların hepsi de edebiyat ile sosyolojiyi inandırıcı bir şekilde birbirine bağlayamamıştır.

Karşılaştığımız pek çok problemlerden bir tanesi de edebiyatın hangi dönemlerde öne çıktığı, hangi dönemlerde geri planda ve sönük kaldığıdır. Türkiye'de bundan yirmi yıl önce, hatta on yıl önce sanat ve edebiyat, okumuş kitlenin başlıca meşguliyet konuları arasında geliyordu. Şiirler, hikâyeler, romanlar yazılıyor, üstelik pek çoğu da okunuyordu. En radikal siyasî yayın organlarında bile edebiyatın yeri vardı. Yazılanların, söylenenlerin cinsi ve kalitesi hakkında herkes aynı fikirde olmayabilir, ama birtakım insanların bir şeyler yapmaya çalışıkları ve çoğunluğun bu gayretlere ilgi ve sempati duyduğu muhakkaktı. Türkiye'nin başka birçok ülkelere kıyasla çok düşük olan okuma nisbeti içinde edebiyatın varlığı dikkati çekiyordu. Bugün edebiyat dergileri kâğıt

ve para sıkıntısı yanında bir de yazar ve okuyucu sıkıntısı içindedirler. Artık hiç kimse beğendiği bir yazarın gelecek ay hangi şiir veya hikâye ile karşısına çıkacağını, beğendiği bir romancının şu sırada neyi hazırladığını merak etmiyor. Yazarların da kendi eserleri açısından dikkate değer bir merak ve gayret içinde bulundukları söylenemez. Şiir ölmüş gibidir, roman ölmek üzeredir, yegâne hayat belirtisi hikâyede kalmıştır.

Bu manzara Türkiye'nin şu sırada bir "dönem"den geçtiğini gösteriyor, fakat bu dönemin özelliklerini kolay kolay tesbit edemiyoruz. Çoğumuzun aklına ilk gelen nokta, edebiyata ayrılacak zamanın bulunmadığı bir hayat girdabına düşmüş olmamızdır. Türkiye hem siyasî hem sosyal bir istikrarsızlık içindedir; her tarafta kargaşalık hakim olmuş bulunmaktadır. Yayın organlarının satışları ile ilgilenenler bu türlü iniş-çıkışların piyasaya nasıl tesir ettiğini iyi bilirler. Türkiye'deki tesbitlere göre, siyasî çalkantı ve kararsızlık dönemlerinde gazete satışlarının artmasına karşılık dergi ve kitap satışlarında bir duraklama görülüyor. Bu demektir ki günlük hayatın meseleleri her şeyden acil bir duruma gelmektedir ve gerçekten "edebiyata" ayıracağı zaman yoktur. Türkiye böyle zamanlar geçirmiştir: 1960'daki askerî darbe sırasında, ondan sonra iki defa tekrarlanan silahlı isyan teşebbüslerinin yarattığı gerginlik günlerinde, 1971'deki askerî müdahale ve onu takip eden günlerde, 1973 seçimlerinden sonra iki defa uzun süren hükûmet buhranları sırasında ve nihayet son CHP iktidarında. Elimizde bir ampirik çalışma verisi bulunmasa bile, bu dönemlerde günlük politikanın ve günü birlik endişelerin diğer meselelerin önüne geçmiş olduğunu hepimiz biliyoruz.

Siyasî çalkantı zamanlarında uzun vadeli meselelerin arka planda kalması mutlaka edebiyatın sönükleşmesi ve genel olarak gazete dışı yayın hayatının duraklamasını gerektirmez. Dikkat edilirse, böyle dönemlerde kitap yayınlarının mutlak sayısı veya nisbeti değil, mahiyeti ve muhtevası değişmektedir. Hatta Batıdaki örneklerine bakarsak, kitap yayını her zamankinden fazla olmaktadır. 1968'deki öğrenci hareketleri sırasında Fransızlar günlük gazetelerde olayları takip ederken, bir taraftan da bu olayları çeşitli seviyelerde izah eden bir sürü kitap yayınlamışlardı. Amerika, İngiltere ve Almanya için de aynı şey söylenebilir. Sadece,

burada işlenen temalar değişiyor, klasik ve üniversal problemlerden ziyade o dönem için acil ve hayatî görünen konular ele alınıyor. Amerika'da Çiçek Çocukları, Hipiler, sivil mukavemetçiler, yeni solcular ve üniversite isyancıları çıktığı zaman bunların her birini ve genel olarak gençlik hareketlerini inceleyen binlerce makale, yüzlerce kitap yazılmış, ayrıca bu hareketler etrafında iyikötü bir edebiyat doğmuştu.

Gençlik hareketlerinin üniversitelerden başlamak üzere silahlı isyan hareketlerine kadar uzanan ve gitgide şiddetlenen en uzun devam eden şekli Türkiye'de görülmüştür. Bu hareketler Türk cemiyetinin bünyesinden ve işleyişinden dışarıda bulunan şeyler de değildir. Fakat Türkiye'de bunlarla ilgili -günlük haber bültenleri dışında- hiçbir şey yazılmış değildir. Ne bir ilmî araştırma, ne bir derleme, ne bir roman. Türkiye'de silahlı anarşi ve terör binlerce can almıştır, hâlâ almaktadır, ama bu facialarn şiiri, destanı yoktur.

Bazıları bir işin siyasî eylem safhasına geçtiği zaman edebiyat konusu olmaktan çıkacağını düşünüyorlar. 1960'lardan 70'e kadar ideolojik hareketler henüz fikir planında yürütülüyor, bu yüzden edebiyatla birarada gidiyordu. Marksist hareketin silahlı eyleme dönüşmesi, marksistler dışındaki büyük kitlenin de siyasî hayatı bir ölüm-kalım mücadelesi haline getirmeleri üzerine edebiyat yine geri plana atılmıştır. İnsanların can kaygısı içinde oldukları bir zamanda edebiyatla kimse uğraşamaz. Böyle zamanlarda bütün düşünceler nasıl bir siyasî veya popüler eylemle huzurlu bir hayata kavuşulacağı noktasında toplanır. Nitekim şimdi Türkiye'de seçmen kitlesinin pek büyük çoğunluğu en büyük sağ partide toplanarak cinayet ve anarşi atmosferinden bir çıkış yolu aramak peşindedir.

Türkiye gerçekten bir savaş halindedir; o kadar ki, bu savaşa ordusunu da sokarak kelimenin tam mânasıyla bir mücadeleye girmiştir. Anarşi ve terör cemiyetin bütün kesimlerine sinmiş, her tarafı savaş meydanı haline getirmiştir. Bu manzara hepimizin gözleri önünde duruyor ve hiçbir yoruma ihtiyaç duyurmayacak derecede açıkta, bomba ve dinamit gürültüleri içinde cereyan ediyor. Fakat acaba edebiyat hayatımızın bir çeşit çıkmaza girmesinin başlıca sebebi bu kavga mıdır?

Marksistlerin suskunluğunu izah etmek çok güç, çünkü edebiyatın umumî hayattan ayrılamayacağı fikrini en çok ileri süren, üstelik bu iki hayatı birarada yürütmeyi kendilerine ilke edinen onlardır. Bir kısmı görünmeyen teşkilâtlar halinde silahlı mücadele yaptığı için başka şeylere vakit bulmayabilir, ama onların görünen kanadında yazıp-çizmekle uğraşan nice insan var ki bunlar her gün sahifeler dolusu yazılar yazıyorlar veya en azından yazmaya vakit ve imkân buluyorlar. Savaşan yoldaşları onlar için günlük hayatın bakkal hesaplarından daha ötede, daha derin bir problem teşkil etmiyor. İnsan-cemiyet çatışması gibi en ilkel temalardan başlayıp da davranışımızın en çetrefil taraflarına kadar hiçbir şey onlara konu olmuyor. Savaşlarını meşru göstermeye gayesi güden bir edebiyatları bile yok.

Marksist olmayan gruplarda ise edebiyat artık gelenek haline gelmiş birkaç derginin sahifelerinden hiç taşmayacak şekilde, herhangi bir canlılık belirtisi göstermeden devam edip gitmektedir. Bu dergilerde yazanlar hep isimlerini bildiğimiz belli insanlardır; adeta hayatta olduklarını isbat etmek veya alışkanlıklarını devam ettirmek için yazar gibidirler. Onlara son yıllar içinde yeni katılan isimlerin sayısı bir elin parmaklarından daha fazla değildir. Edebiyat adeta sermayesinden geçinen müflis bir tüccar haline gelmiştir. Tanıdığımız imzalar herhangi bir şekilde ortadan çekildikleri zaman Türkiye'de kimin şiir ve hikâye, kimin roman yazacağı, kimlerin okuyacağı ciddi bir endişe konusudur.

Edebiyat bir zihin işidir, yani onunla entelektüel dediğimiz insanlar ilgilenir. Edebiyatın satıcısı bütünüyle onlar, alıcı tabakasının çoğunluğu yine onlardır. Acaba Türkiye'de bu kitlenin sayısında bir gerileme mi olmuştur? Hepimiz biliyoruz ki entelektüel mesleklerde çalışanların hem sayısı hem genel nüfusa nisbeti gitgide artmaktadır. Üniversite sayısı ondokuza çıkmış, yüksek okullar memleketin dört köşesine yayılmış bulunuyor. O kadar ki, bugün entelektüelin azlığından değil, mevcut istihdam seviyesi bakımından aşırı çokluğundan bahsedilebilir. Bu kadar büyük bir kalabalık içinde -ihtimaller hesabına göre- diğer şeyler meyanında edebiyatın da gelişmesi beklenirdi. Niçin böyle olmadı?

Bundan onbeş-yirmi yıl önce kimi batıya özenti, kimi yerli olmakla birlikte son derece ilkel görünen şiir, hikâye ve romanları

gördükçe Türkiye'nin o günkü durumu içimizi karartıyordu. Fakat aradan geçen onbeş-yirmi yıl bize gösterdi ki, o zamanlar hiç beğenmediğimiz yazarlar iyi-kötü bir kültürün son temsilcileri imiş. Edebiyata en aykırı görünen yarı-siyasî, ideolojik eserler bile itinalı, düzgün, oldukça doğru bir Türkçe ile yazılıyordu. Bunları yazanların bir kısmı tahsilleri kıt olmakla birlikte oldukça yoğun bir kültür atmosferi içinde yetişmişler, gençleri ise en azından Cumhuriyet devrinin ilk on yılı içindeki edebiyatı tanıyabilmişlerdi. İçlerinde yabancı dil bilenler o tarihlerde Batıda sözü edilen romanları ve yazarları tanıyorlar, onlar gibi bir şeyler yapmaya çalışıyorlardı. Edebiyat da, edebiyatçı da ciddiye alınıyordu. O zaman gençler arasında edebiyata heveslenen ve girenlerin sayısı da hayli kabarıktı. Bu gün gerek sağda gerek solda üç-beş hikâye veya romanla ortaya çıkabilenlerin büyük çoğunluğu işte o gençlerdir.

Edebiyat bir zihin işidir, yani entelektüel dediğimiz insanların eseridir. Türkiye'de bu sahayı dolduran insan sayısı gitgide artmakla birlikte, bunların zihin kalitelerinde ve muhtevalarında, süratli bir düşüş meydana gelmiştir. Yaşadığımız günler bu düşüşün edebiyat bakımından sıfıra yaklaştığı bir zamanı göstermektedir. Zihin hayatını ilgilendiren bazı meslekler klâsik kültüre fazla ihtiyaç duyulmadan yürütülebilir; belli bir tekniği öğrenerek onu maharetle icra edebilir, hatta ilim adamı bile olabilirsiniz. Fakat edebiyat yapabilmek iyi hazmedilmiş bir klâsik kültür ile mümkündür. Dilin bütün inceliklerine hakim olacaksınız, beşer kültürünün büyük eserlerini okuyup onlardaki meseleleri ve görüşleri kavrayacaksınız, devam ettirdiğiniz geleneği de karşı çıktığınız geleneği de çok iyi bileceksiniz, ayrıca iyi bir düşünce terbiyesi -sabır, disiplin, dikkat vs.- almış olacaksınız. Bütün bu bilgi ve maharetler sağlam bir kültür içinde, iyi yetişmekle elde edilebilir. Türkiye'de ne resmî ne özel kuruluşlar bu eğitimi verecek durumdadır. Aksine, bütün bu kuruluşlar çözülüp dağılan bir kültürün tezatlarını ve sefaletini temsil etmektedir. Otuz-kırk yıl önce yazılmış olan ve Türk dilinin en iyi örnekleri olarak bilinen romanlar otuz-kırk yıl sonra "sadeleştirilerek" okuyucuya sunulmak zorunda ise, orada edebiyatın sözü edilmez. Böyle bir ülkede aklın varlığı bile şüphelidir.

Marksistlerin "edebiyat hayattan soyutlanamaz" demeleri belki onların son derecede haklı olduklarını gösteriyor. Bu hayat onlara -ve başkalarına- hiçbir kültür kaynağı verecek halde değildir, silah veriyor, onlar da kullanıyorlar. Yerli kültüre sahip çıkmak ve onu devam ettirmek, geliştirmek isteyenler bile eskiyi -iyice bilmeden- savunmaktan başka birşey yapamıyorlar; tıpkı silahlı kavgada da sadece kendilerini savundukları gibi...

Türk Edebiyatı, Mart 1980, S: 77, s. 6-10

Büyük Eserler ve Biz

Çok ünlü kitapların en belirgin tarafları çok satılmış, çok okunmuş olmalarıdır. Fakat hiç kimse çok ünlü kitapların sırf bu şöhretleri yüzünden "az okunmak" gibi bir talihsizlikleri bulunduğunu düşünmez. Bu türlü kitapların ilk şöhret dalgası geçtikten sonra, satış miktarları çok değişmese bile, okuma nisbetlerinde büyük bir düşüş görülüyor. Şöhretli bir kitap artık çok okunan değil, kendinden çok söz edilen kitaptır. Böylece biz onları okumadan da neden ibaret oldukları hakkında kabaca bir fikir ediniriz ve bu bize yeter görünür. Makyavelli'nin Hükümdar adlı bir kitabı olduğunu, burada kurnazca ve insafsızca bir devlet politikasının tavsiye edildiğini hepimiz biliriz; Einstein'ın "İzafiyet Teorisini" işitmeyen kalmamıştır; Darwin'in "Türlerin Doğuşu" adlı kitabında canlıların tekamülü ve insanın menşei hakkında ürkütücü iddiaların bulunduğunu biliriz; Freud'un rüyaları cinsî arzularla yorumladığını, insanları cinsî tatmin peşinde koşan yarı-şuurlu yaratıklar diye gördüğünü öğrenmişizdir; Hitler'in "Kavgam" adlı kitabında Nasyonal Sosyalizmin dünya görüşünü anlattığı yine herkesçe bilinen birşeydir.

İşte bütün bu "bilgilerimiz" sayesinde, dünyayı değiştiren nice büyük eseri okumadan geçmişizdir. Bildiklerimizin büyük ölçüde yanlış ve eksik olmasının başlıca sebebi de budur. Ancak ihtisas sahibi kimseler kendi sahalarının klasiklerini asıllarından okurlar; onların dışında geniş okuyucu kitlesi büyük eserleri ya

kulaktan duymak veya ders kitaplarında, gazete ve dergilerde yapılan atıflara bakmak suretiyle öğrenir.

Herkesin herşeyi okuması elbette beklenemez. Büyük eserlerin bazıları ancak ihtisas sahiplerinin takip edebileceği bir teknik dille yazılmıştır; oradaki bilgiler ancak iyi bir hazırlıktan sonra hazmedilebilir. Fakat elinizdeki kitapta yapılan seçmelerde olduğu gibi, kitleler üzerinde büyük tesir yapan kitaplar aynı zamanda kitlelere hitap eden kitaplardır. Ortalama aydın tipine giren herkes bunları okuyup anlayabilir veya aydın sayılabilmeleri için bunları okumuş olmaları beklenir. Bizim memleketimiz bu bakımdan çok talihsiz görünüyor. Bu kitapta ele alınan on altı büyük eserin ancak birkaç tanesi Türkçeye çevrilmiştir, bunların da -Kavgam hariç- birden fazla baskı yapanı yoktur. Türk aydınları elbette Makyavelli'den, Malthus'dan, Kopernik'den haberdardır, ama bu haberdarlığın eserlerle doğrudan doğruya temas şeklinde olmadığı açıkça anlaşılıyor. Memleketimizde yabancı dil bilenlerin sayısını hesaba katacak olursak, dünyanın en büyük yazarlarının sadece isimleri dolayisiyle bilindiği ortaya çıkar. Ders kitaplarında veya başka yerlerde bu insanlar ve eserleri hakkında verilen bilgilerin de asıllarına başvurularak çıkarıldığı çok şüphelidir; bunlar çok defa yabancı ders kitaplarındaki özet bilgilerin aktarılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Batılı ülkelerin birbiri ardından birer "kitle cemiyeti" (Mass Society) haline gelmeleri orada da insanların kültürle ilişkilerine eskisinden çok farklı bir şekil ve mahiyet kazandırmıştır. Kitle cemiyeti insanların gitgide kültürsüz birer sürü haline gelmelerini değil, fakat kültürün küçük bir azınlık inhisarında kalmayıp büyük kitlelere yayılması mânasına gelmektedir. Şimdi insanların daha büyük bir kısmı tiyatroya gidiyor, daha büyük bir kısmı müzik dinliyor, sergileri geziyor ve kitap okuyor. Fakat kültür kitlelere yayılırken ister istemez yeni bir şekil kazanmaktadır. Bugün Batıda meselâ klasik müziği eskiden olduğu gibi seven, dinleyen ve anlayan bir aydın kitlesi mevcuttur; ama aynı müzik biraz kılık değiştirerek bu azınlığın dışındaki kitlelere de mal olmaktadır. Büyük klasik eserlerin başlıca melodilerinin hafif müziğe adapte edilmiş örnekleri artık Türkiye'de de çok rastlanan bir hale gelmiş bulunuyor. Resim sanatının şaheserleri bu kitlelerin evlerini birer

ucuz röprodüksiyon halinde süslüyor. Kitle cemiyetinin insanı büyük edebiyat eserlerini televizyon dizileri halinde görüyor. Bu insanların Dickens'i, Dostoyevski'yi, Balzac'ı okuyacak vakitleri olsa bile, göze sadece alfabe harfleri halinde hitap eden bu kitapları baştan sona sabırla, düşünce ile takip edecek bir zihin yapıları yoktur.

Sosyolog P. Sorokin, 1948'de yazdığı "Çağımızın Buhranı" (The Crisis of Our Age) adlı eserde, yakın zamanda Beethoven senfonilerinin reklam programlarına fon müziği olarak kullanılacağını söylüyordu. Gerçekten, insanlık tarihinin yarı-kutsal şaheserleri bugün kalabalıklara ancak böyle hafiflikler halinde intikal edebilmektedir. Bazıları bu hale bakarak kitle cemiyetinin kültür bakımından dejenere olduğunu düşünüyorlar. Nitekim Toynbee teknolojik seviye ile kültür seviyesinin ters orantılı olduğunu iddia etmektedir. Fakat kitle cemiyetinde gördüğümüz kültür fenomeni ondan evvelki cemiyette hiç yoktu, yani vaktiyle kültürün hiç nüfuz etmediği kitleler bugün hiç değilse ona şu veya bu şekilde ulaşabilmektedir.

Türkiye'nin talihsizliği henüz kitle cemiyetinin teknolojik seviyesine erişmeden avamî kültürün yaygınlaşmasıdır. Yüksek seviyede kültür sahibi bir azınlık aydın grubunu hiç yaratamadan vülgarizasyonlar veya kulaktan dolma bilgi kırıntılarıyla yetinmeye çalışan Türkiye âdeta bir çıkmaz içinde görünmektedir. Türkiye modern bir kültür yaratmak zorundadır, ama bunun için öncülük yapacak kalitede bir aydın zümresine sahip değildir. Kitlelere gelince, onların kültür yarattığı hiç görülmüş değildir.

Biz Batı medeniyeti denen şeye yönelmeden önce böyle bir aydın elite sahip bulunuyorduk. Osmanlı yüksek tabakasının klasik İslâm medeniyetine ait temel kitapları okumamış olması düşünülemez. Tefsir ve hadis kitaplarından başlamak üzere Kınalızade, İbn Haldun, Camî, Attar, Rumî lh. standart kültür eserleri olarak medreseli aydının temel gıdası idi. Bizim bugünkü aydınlarımız Batı Medeniyetinin temel eserlerini okumak şöyle dursun, bu medeniyetin Türkiye Cumhuriyetindeki siyasî öncüsü sayılan Atatürk'ün eserini bile okumuş değildirler. 27 Mayıs 1960'da hükümeti devirerek bir askerî idare kuran kırk kişilik subay heyetinde üyelerin yüzde doksanı en beğendikleri eserin "Beyaz Zam-

baklar Ülkesinde" olduğunu söylemişlerdi. Sonradan anlaşıldı ki bu kitap onlara vaktiyle resmen tavsiye edilmiş ve birer nüshası birlik kitaplıklarına alınmıştı. Sivil çevrelerde görülen durum bundan daha iç açıcı değildir. Birçok akademik tezlerde bile kaynaklar yerine derleme eserlerin kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye'de okuma azlığının başlıca sebeplerinden birinin dil eksikliği olduğu muhakkaktır. Yeni nesillere Türkçe öğretilmediği için, bunlar Türkçe yazılmış eserleri doğrudan doğruya okuyamıyor, kendi anladıkları dile tercüme edilmesini bekliyorlar. Modern Türkçe'nin örnek eserleri diye bildiğimiz Reşad Nuri'nin romanları şimdi "öztürkçe" denilen dile çevrilmektedir. Pek muhtemeldir ki dildeki "sürekli devrim" pek yakında bu tercümeleri de aşacak ve aynı eserler, eğer hâlâ okumak isteyenler kalmışsa, yeniden çevrilecektir.

Türkiye'de yabancı dil eğitimi de Türkçe öğretiminden daha başarılı olamamıştır. Bu yüzden, yabancı okullarında tahsil ve ihtisas görenler hariç, Türk aydınları arasında yabancı bir dilde rahatlıkla kitap okuyabileceklerin sayısı çok azdır. Bu durumda özellikle Batı dillerinden yapılacak tercümelerin ne kadar önem taşıdığı kolayca görülebilir.

Elinizdeki kitap Batı dünyasının -ve dolayısiyle bütün dünyanın- bugünkü halini almasında büyük tesirleri olmuş bulunan on altı eseri asıllarından ve bütünüyle okuma imkânı bulamayanlar için tertiplenmiştir. Bu kitabın yazıldığı ülkede bu on altı eserin hepsinin de defalarca baskısı yapılmış bulunuyor. Böylece, Amerikan aydını bunların hepsini olmasa bile kendini ilgilendiren bazılarını bütünüyle okumuştur. Geriye bu eserlerin neden ibaret olduğu hakkında kısa fakat doğru bilgi edinmek isteyen geniş bir okuyucu kitlesi kalıyor. İşte yazar onlara hitap edecek şekilde eserleri özetlemiş, yazarları hakkında bilgi vermiş, uyandırdıkları tesirleri de ana hatlarıyla belirtmiş bulunmaktadır.

Türkiye'de bu on altı eserden sadece "Kavgam" tam olarak tercüme edilmiş ve birkaç defa basılmış, "Türlerin Çıkışı", "Kapital", "Rüyaların Yorumu" eksik olarak yayınlanmıştır. Diğer eserlerin hiçbirinin Türkçe tercümesi yoktur. Şu halde elinizdeki kitap Türkiye'de geniş bir okuyucu kitlesinin yanısıra aydın elit için de son derecede faydalı olacaktır. Öyle ümit ediyoruz ki, bu

kitabı okuyanların pek çoğu artık Makyavelli'yi siyasî iktidar için her türlü ahlâksızlığı mübah sayan bir kudret delisi, Darwin'i insanların maymunluğunu isbata çalışan bir kaçık, Freud'u aklını cinsiyetle bozmuş bir deli doktoru diye görmekten kurtulacaklardır. Einstein artık "herşey izafîdir" şeklinde ilkel ve mânasız bir ifade çerçevesine sokulmayacak, Newton'ın elma ağacı altında otururken yerçekimini keşfettiği şeklindeki yanlış ve ilkel bilgi geride kalacak, Kopernik ve Harvey'in ilim tarihindeki gerçek yerleri anlaşılacak, hatta uğruna nice vatan çocuğunun anarşist kurşunlarıyla öldürüldüğü Marksist doktrinin neden ibaret olduğu da öğrenilecektir.

Tur Yayınevi idarecilerini bu güzel teşebbüslerinden dolayı tebrik eder, kitabı okuyuculara hararetle tavsiye ederim.

Robert B. Downs, *Dünyayı Değiştiren Kitaplar*,
İstanbul 1980, Sunuş yazısı

Eğlencenin Sosyal ve Psikolojik Yönü

Psikologların pek sık karşılaştıkları güçlüklerden biri de, çok genel ve çok pratik mahiyette problemlerle ilgili sorulara muhatap olmalarıdır. Hiç kimse bir fizikçiye maddî evrenin bütün meselelerini sormaz, ama herkes bütün psikolojik problemlere psikologlarda birer cevap bulunduğunu zanneder. Nitekim bana burada konuşma teklifi yapan TRT mensubu arkadaş "sizden eğlencenin sosyal ve psikolojik yönü hakkında bir konuşma istiyoruz" dedi ve sanki ben bu konuşmayı hemen masamın gözünden veya kafamın bir köşesinden çıkaracakmışım gibi bir rahatlık içinde çekip gitti. Bize bu şekilde siyaset, spor, evlilik vs. gibi başlıklar vererek birer konuşma yapmamızı veya makale yazmamızı isteyenler de çoktur. Bu isteklerin çok meşru olduğu muhakkaktır ve bizim mesleğimizden beklenen de nihayet böyle şeylere cevap bulabilmektir. Fakat bunlara cevap vermek için soru sahiplerinin hiç ilgilenmedikleri veya cazip bulmadıkları pek çok şeyi araştırıp öğrenmiş olmak zorunda bulunduğumuz pek düşünülmez. Psikolog bir ilim adamı olarak kavramlarla uğraşır, kesin bilgi vermeye müsait şeyler üzerinde durur, ama dışarıdan hep ona konular sorulur. İşte eğlence psikolojisi de böyledir. Eğlence, psikologun araştırma lugatçesindeki kavramlardan biri değildir, eğlence hakkında bir fikir edinebilmek için his ve heyecanlar, büyüme ve gelişme, sinir sistemi faaliyetleri, sosyal münasebetler ilh. hakkındaki bilgileri toparlayarak bazı genel sonuçlar çıkarmak durumundayız. Ben şimdi bunu yapmaya çalışacağım. Söylediklerimin psi-

koloji ve sosyolojide bulunmuş tartışmasız birer son hakikat olduğu kanaati uyandırmamaya özellikle dikkat etmem gerekiyor.

Psikoloji bakımından eğlenme olayı herşeyden önce bir heyecan halidir. Eğlence insana haz veren bir faaliyettir ve gayesi de haz vermektir. Bu yüzden eğlenceyi insanın öbür faaliyetlerinden ayırdederken "gayesi kendinde olan bir davranış" diyoruz. Ama bu tarifin üzerinde biraz durmalıyız. Haz dediğimiz şeyin psikolojik mahiyetini iyice incelediğimiz takdirde onun insan için ilk bakışta fark edilmeyen derin ve önemli birtakım fonksiyonları yerine getirdiğini görürüz. Gayesinin kendinde oluşu, onun asgari yaşama şartlarını yerine getirmek üzere yapılan faaliyetlerden biri olmayışı ve mecburiyet ifade etmeyişi yüzündendir. Karnımızı doyurmak için eğlenmeyiz; belli bir şeyi elde etmek için de eğlenmeyiz. Ama eğlencenin sonucu olarak hiçbir şey doğmadığını, insanın eğlenceden önce ne ise sonra da aynı olacağını söyleyemeyiz.

Eğlencenin yarattığı değişmeyi veya onun çıkış sebebini görebilmek için önce bu kelimeyi bizim için daha anlamlı olan bir kavramla değiştirelim: temsil (representation). Eğlence psikolojik mânasıyla bir temsil faaliyetidir, yani realitenin bir parçasını onun ait olduğu bütünden ayırarak senbol ve tasavvur niteliğine sokmaktır. Bu soyutladığımız şey realiteyi temsil eder, ama realitenin kendisi değildir, bizim tarafımızdan kurulmuştur. Böyle olduğu için ona istediğimiz biçimi vermekte büyük bir hürriyete sahibizdir. Bu hürriyetimiz elbette sınırsız değildir, sınırsız olursa yarattığımız dünyanın realite ile ortak noktası kalmaz ve kendimizi bir başka yerde -akıl hastanesinde- buluruz. Fakat muhakkak ki temsil ettiğimiz realiteyi seçerek alıyoruz ve onu kendi arzularımıza, ihtiyaçlarımıza, hedeflerimize göre yoğuruyoruz. Bu bakımdan çocuk oyunlarından yetişkinlerin tiyatro oyunlarına, her türlü sanat yaratmalarına kadar pek çok faaliyeti eğlence kavramı altında toplayabiliriz.

İnsan realiteyi niçin soyutlayarak bir tasavvur konusu haline getirir? Bu soruya verilen klasik ve pek popüler cevaplardan biri, eğlencenin gerçek hayattaki engellenmelere, hayal kırıklıklarına karşı bir çeşit sığınak sağladığıdır. Bizi sıkan, bizim insiyaklarımızın tatminini engelleyen bir dünyaya karşı kendi arzularımıza

uyan bir dünya kuruyoruz ve orada sadece bize haz veren şeyler buluyoruz. Bu popüler görüşü vaktiyle Freud sistemli bir teori haline getirmeye çalışmıştır. Ona göre senbol ve tasavvur dünyası bizim engellenen isteklerimizin tatmin edilmesine yarar. Ancak bu dünya senbolik olduğu için onun verdiği tatmin de senboliktir. Medeniyet ilerledikçe insanın kendini olduğu gibi ifade etme imkânı da gitgide daha çok kısıtlandığı için, realiteden hayal dünyasına kaçışlar da artacaktır. Bu kaçış her zaman tamamen pasif bir içine kapanma şeklinde olmaz; insanlar kabiliyetlerine göre bu engellenmiş ihtiyaçlarını tatmin edecek dolambaçlı yollar bulabilmektedirler.

Şu halde eğlence gerçek dünyanın sırf pozitif duygular yaratmak ve hayal kırıklıklarından kaçmak maksadıyla bozulmasını, eğilip bükülmesini göstermektedir. Realiteden, ona büsbütün ters olmayacak şekilde bir sapma demektir. Freud, teorisinde bu engellenmiş isteklerin cinsî mahiyette olduğunu iddia etti. Bu cinsiyet meselesinde değişik görüşler bulunmakla birlikte, eğlencenin realitenin sıkıntılarından kurtulma çabası anlamına geldiği üzerinde yaygın bir kanaat vardır.

Yukarıdaki görüş, duyguların serbestçe ifade edilmesini isteyenlerin başlıca dayanak noktalarından biri olmakla birlikte, aslında duygu ve heyecan dünyasını ilkellik işareti sayan bir rasyonalist zihniyetin derin izlerini taşımaktadır. Çok yakın zamanlara kadar insan davranışının iki temel kaynağı bulunduğu, bunlardan birinin akıl öbürünün heyecanlar olduğu düşünülüyordu. İnsan için en doğru yol heyecanlarına akıl vasıtasıyla dizgin vurmak, aklıyla duygularını bastırmaktı. Çünkü duygular insanı makul düşünmekten ve davranmaktan alıkoyan şeyler olarak bilinirdi. Akılcı davranış ile duygusal davranış arasında böyle kesin bir ayırım yapmanın bir sonucu da duygulara hitap ettiği düşünülen şeylerin gerçek-dışı, önemsiz, hatta değersiz olduğu fikrinin yayılmasıydı. Aslında bu düşünce tarzı zamanımızda da ortadan kalkmış değildir, belki çoğunluğun görüşü hâlâ budur. Ama bugünkü bilgilerimiz bize akıl ile duygu arasında kesin bir ayırım yapmanın doğru olmadığını, duygusal hareketin mutlaka akla aykırı olmasının gerekmediğini gösteriyor. Üstelik "akılcı" denilen davranışın her zaman çok hayırlı, çok istenir bir şey olmadığını da hesa-

ba katmalıyız. Çok rasyonel hareket eden katiller vardır, hiç bir ipucu bırakmadan cinayet işleyecek derecede akıllı davranırlar. Bunlarda duygu ağır basmış olsaydı belki kimseyi öldürmezlerdi, çünkü bizim ahlakî davranışımızın mekanizması duygusaldır.

Burada anlatmak istediğimiz şey tasavvur ve senbol dünyasının sırf bir duygusal kaçıştan ibaret bulunmadığıdır. Bizi eğlendiren şeyler, yani müzik, tiyatro, sinema, dans, ilh. birer sanat faaliyetidir ve her sanat faaliyeti hakikati araştırma yolunda atılmış bir adımdır. Bir ilimadamı aynı zamanda bir sanatkârdır, her sanatkâr da kendi yolunda dünyayı araştırarak bize sunan bir ilim adamıdır. Onların bu çift rolünü anlamayanların ilmi gerçeklerle, sanatı ise hayallerle uğraşmak diye nitelediklerini çok görüyoruz. Şunu bilmeleri gerekir ki, onların anladığı mânada gerçek ilimde değil, sanattadır; çünkü ilmin kullandığı şeyler sanatkârınkinden daha da soyut kavramlardır, onların hiçbirini bu dünyada görmeyiz. Bizim gördüğümüz dünya sanatkârın dünyasıdır.

Fakat biz eğlence deyince, bu tasavvur dünyasına pasif seyirci olarak katılanlardan sözediyoruz. Bu adamların eğlendirici bir faaliyet yapmadıklarını biliyoruz. Gazinoda eğlenenler müzik dinliyor veya komedyenleri seyrediyor, sinemada ve tiyatroda eğlenenler yine başkalarının hazırladığı, başkalarının tasavvurlarından doğan bir dünya ile karşılaşıyorlar. Elbette bunları sanatkârla aynı seviyede göremeyiz. Ama onlar da aynı dünyanın insanıdırlar, aynı realite karşısında bazan bu realiteyi isteklerine uydurmak, bazan onu insana göründüğü şekliyle kavrayarak bir mâna çıkarmak durumundadırlar. Eğlendirmeyi iş edinenlerin bu büyük kitleden asıl farkı, onlara bu istek ve ihtiyaçlarında rehberlik edecek bir kabiliyete sahip bulunmalarıdır. İnsanı ne kadar iyi tanırlarsa, onun problemlerini, sıkıntılarını, çatışmalarını, zayıf ve kuvvetli taraflarını ne kadar iyi keşfedebilirlerse, bakıp da farkedemediği şeyleri ne kadar göz önüne serebilirlerse o kadar başarılı olurlar.

Pasif katılmanın da hafife alınmayacak kadar önemli bir ihtiyaca cevap verdiğini kısaca belirtelim. Muhakkak ki eğlence hayatımızın tamamı değildir; her zaman eğlenmiyoruz. Eğlenceye hayatının bütününü verecek kadar zaman ve imkân bulanlar bu imkânı kullanmaya kalktıkları zaman artık eğlencenin eğlendirici

değeri kalmaz, bir rutin haline gelir. Bunun psikolojik mekanizması sinir sisteminin uyarılma ihtiyacıyla ilgilidir. Günlük hayatımız sürekli biteviyelik içinde geçtiği için, sinir sistemimizin aldığı uyarıcılar hep birbirinin tekrarı mahiyetindedir ve bu yüzden organizmamızın uyanıklık seviyesi düşer. Organizmanın normal fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için, yenilik ifade eden uyarıcılar alması gerektir. Fakat her türlü yeni uyarıcı optimal uyanıklık seviyesini tutturmaya yetmez. Alışılmışın dışında uyarıcıların uyanıklık seviyesini uygun ölçüde tutabilmeleri için bunların yenilikle birlikte uyuşmazlık, karmaşıklık veya giriftlik, beklenilmezlik, gayrımuntazamlık gibi özellikler taşıması gerekmektedir. Bu özellikler bir uyarıcı grubunun dikkati çekmesi ve organizma tarafından incelenmesini, keşfedilmesini sağlayan şeylerdir. Bunlar bizim dikkat ve ilgimizi uyandırdığı için, insana hitab eden her türlü bildirişim (communication) teşebbüslerinde de gözönüne alınması gerekir.

Uyanıklık seviyesinin teşekkülü hakkında kantitatif ölçülerimiz yoktur. Bir bildirişim vasıtasının nasıl bir terkiple insanda en çok haz uyandıracağı herşeyden önce yaşa bağlı bulunuyor. Çocuklar, gençler, orta yaşlılar farklı şiddette uyarıcılardan haz duyuyorlar. Genellikle erken yaşlarda aktif eğlenceler büyük zevk veriyor. Bu yüzden onlara hitap eden radyo ve televizyon programlarının da mümkün olduğu kadar canlı, hareketli bir nitelik taşıması beklenir. Yetişkinlik çağının başlangıcında şiddetle uyarıcılar artık eskisi kadar zevk vermiyor. Nitekim radyo ve televizyon dışında boş zaman faaliyetlerinde de aktif eğlencelerin yerini okuma veya eğlenceye pasif katılma almaktadır.

Fakat eğlence bir şekilden ibaret olmadığına göre, zevk bakımından muhtevanın yeri nedir? Burada yaş grubu kadar hatta ondan daha fazla şahsî kabiliyetin, yetişme tarzının, içinde bulunulan sosyal ve kültürel çevrenin büyük rolü olduğu görülüyor. Yetişme tarzı ve kabiliyet eğlencenin kalitesini belirleyen temel faktörler olmaktadır. Batı ülkelerinde yapılan araştırmalarda günün popüler eğlence vasıtalarını, yani radyo ve televizyonu en fazla takip edenlerin, zihin kabiliyeti ve tahsil bakımından orta ve ortanın altında insanlar oldukları görülmektedir. Daha yukarıda olanlar boş zamanlarını okuyarak değerlendiriyor, televizyon-dı-

şı sanat faaliyetlerini takip ediyorlar. Ayrıca şiddet filmlerinin de en çok aşağı sosyo-ekonomik tabakadan ailelere mensup gençlere zevk verdiği anlaşılıyor.

Unutmamalıyız ki kültürel tesirler derken bunlar arasında kitle haberleşme vasıtalarını da düşünmemiz gerekir. İnsanların televizyonda hangi tip eğlence programlarından zevk alacağını belirleyen faktörlerden biri de, televizyonda kendisine nelerin sunulduğudur. Televizyon programları şu veya bu istikamette bir zevkin teşekkül etmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu rol özellikle televizyon yayınının tekel konusu olduğu ülkelerde çok önemlidir. Radyo ve televizyonun serbest rekabet piyasasında çalışması halinde seyirci ve dinleyici kitlesinin değişik zevklerine hitab edilebilir. Devlet elinde tek televizyonu bulunan bir ülkede eğlencenin gerçekten eğlendirici olması büyük dikkat, bilgi ve iyi niyet isteyen bir meseledir.

Eğlencenin bir sosyal problem olmasının başlıca sebeplerinden biri de onun sırf sosyal bir müessese olmakla kalmayıp aynı zamanda bir bürokratik müessese haline gelmesidir. Cemiyetteki teknolojik gelişme ve nüfus büyümesi şimdiki seyrini takip ettikçe bu bürokratikleşme gittikçe artacaktır. Modern cemiyet eğlenceyi ancak bir endüstri malı olarak kullanmak zorunda kalıyor. Bu endüstrinin asıl büyük müşterisi ise, çok üst ve çok alt tabakalar değil, büyük çoğunluğu teşkil eden orta adam tipidir. Televizyonun gerisinde totaliter bir rejim de olsa, eğlence programları işte bu çoğunluktaki orta adamı hedef almak mecburiyetindedir. Bu zümrenin zevklerini yükseltmek niyetiyle hareket ederek onun hiç hoşlanmadığı şeylerle televizyonu doldurmak veya onu eğlendirmek için neyi istiyorsa sadece onları vermek gibi iki uç arasında hapis kalma sadece bizim değil, bütün dünyanın derdidir.

Konuşmamızın başında eğlencenin tarifini yaparken "gayesi kendinde olan bir faaliyet" demiştik. Sonra eğlencenin bizim için ifâ ettiği fonksiyonlardan biri budur. Burada çok önemli bir noktaya açıklık kazandırmamız gerekiyor. İnsan eğlendiği zaman birşeyler elde etmiş olur, ama eğlencenin organizmaya kazandırdığı şeyler kendiliğinden meydana gelir; insan bunları maksatlı bir faaliyetle elde etmez. Bir kimse "ben bir hafta çalışarak çok yoruldum, önümüzdeki bir iki günü eğlenceye ayırayım" dediği an-

da, onun katıldığı eğlence değerini büyük ölçüde kaybetmiştir. İlkel dediğimiz hayatın bizim medenî hayatımıza üstün olan tarafı da herhalde budur. İlkel insanın hayatında ayrıca eğlence diye birşey yoktur; eğlence, hayatının içinde günlük faaliyetlerinin bir parçasıdır. İlkel insan gevşemek için müzik dinlemez, can sıkıntısından uzaklaşmak için dans etmez. Müziğin ve dansın kendi başına birer kıymeti vardır. Bizim hayatımız bu bakımdan şimdilik önlenemez bir sun'ilik taşıyor. Belki de eğlencenin ve eğlendiricinin gereği kadar itibar görmeyişinin bir sebebi budur: bizim cemiyetimizde eğlence ayrı bir iş koludur, eğlendirici kimse ise ücret karşılığı başkalarının keyfine hizmet eden insandır.

Bu durumda da eğlenceyi ister istemez iş edinenlere büyük bir görev düşüyor: eğlenceyi hayatın normal bir uzantısı haline getirebilmek, bizimle eğlence sanatları arasındaki mesafeyi mümkün olduğu kadar kaldırmak, bunun nasıl yapılabileceğini işin uzmanlarından dinlemek üzere sözlerime son veriyor, hepinize saygılarımı sunuyorum*.

Türk Edebiyatı, Ağustos 1981, S: 94, s. 14-16

* TRT Eğlence Yayınları Danışma Kurulunda yapılmış olan bir konuşma.

Bir Tarih Kampanyası

Kitap okuma nisbeti son derecede düşük olan Türkiye'de en çok satılan kitaplar din ve tarihle ilgili olanlardır. Din ve tarih kitapları ilim konularını işlemedikleri için bunların yeni bilgilerle sık sık değerlerini kaybetmeleri söz konusu değildir; böylece mesela bir tarih araştırması onu aşan pek mükemmel eserler vücuda getirildiği zaman bile faydalı olmaya devam edebilir. Fakat tarih kitaplarının gördüğü rağbet bunun da ötesinde birtakım saiklere dayanıyor. Tarih kitapları daima çok sayıda ve kısa zamanda satılıyor, bunları alanlar gerçekten okuyorlar ve daha önemlisi, bilgilerini kullanıyorlar.

Tarihin ne işe yaradığı hem bizde hem batı ülkelerinde tartışılmıştır. Avrupa'da içlerinde tarihçilerin de bulunduğu bazı kimseler, modern insanın hayatında tarih bilgisinin hiçbir yeri olmadığını iddia ediyorlar. Gerçi bunlar ufak bir azınlıktır, ama büyük çoğunluk olsalar da değiştiremeyecekleri bir gerçek vardır ki onun üzerinde ciddiyetle durmamız gerekiyor: tarih merakı dünyanın en eski zamanlarından bugüne kadar hep taze kalmış, ondan hiçbir zaman vazgeçilmemiştir. Ben bu konudaki görüşleri "Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik" adlı kitabımda uzun uzadıya anlatmıştım. Şimdi burada meseleyi biraz değişik açıdan ele almak ve bazı pratik tavsiyeler çıkarmak istiyorum.

Tarihin insan ve millet için en önemli rolü hafıza fonksiyonu taşımasıdır. Kendi şahsî hayatımızda bu hafızanın ne demek

olduğunu ve ne kadar önemli bulunduğunu kolayca görüyoruz. Nerede ne zaman doğduğumuz, annemizin babamızın ve sülalemizin kimler olduğu, çocukluğumuzun nerede nasıl geçtiği, tahsilimizi nerede yaptığımız, başımızdan geçen daha birçok olaylar ilh. bilinmeseydi acaba ne olurdu? Gerçekten, bütün bunlar bizim şahsiyetimizin oluşunu veren şeylerdir ve biz onları bilmediğimiz takdirde kendimizi bilemeyiz. Millet olarak yaşadığımız hayatın temel taşları olan kültür değerleri de milletimizin geçmişi içinde oluşmuş şeylerdir. Bunlar ancak bir tarih içine -ve mümkün olduğu kadar eskiye- dayandırıldığı takdirde temelleri sağlamdır.

Sosyal ilimlerin asıl malzemesi tarihtir; bunlar araştırmalarının pek büyük bir kısmında tarih verilerini kullanırlar. Böyle olduğu için, tarihin değerini en çok inkâr edenler bile onun sosyal ilim bakımından vazgeçilmez olduğunu kabul etmektedirler. Fakat burada unutulmaması gereken bir nokta bulunuyor: sosyal ilimlerin araştırma konuları bütün insanlar için daima merak ve araştırma konusudur ve hemen herkes kendi çapında bir sosyal ilimcidir. Çünkü bu konular bizim yaşadığımız hayatın başlıca meseleleridir ve biz bu meseleler karşısında mutlaka belli bir tavır almak zorundayız. Kimyadan sadece kimyacılar söz ettiği halde sosyoloji, iktisat, siyaset ilmi, hukuk vs. sahalarında herkesin kendini söz sahibi saymasının asıl sebebi budur. Aynı konuları kendisi için ihtisas haline getirmiş bulunan ilim adamları, bu amatör müdahaleler karşısında haklı olarak kızarlar, ama belli bir dereceye kadar anlayış göstermek zorundadırlar.

Şu halde sosyal olayları anlamak ve yorumlamak isteyen herkes ister istemez tarihi kullanacağına göre, tarih bilgisi bir ülkenin insanları için tıpkı ana-dil bilgisi gibi yaygın ve önemli bir ilgi konusu olacaktır. Meselenin bu yönüyle tarih her cemiyette her insanı şu veya bu derecede, fakat muhakkak surette ilgilendiriyor. Ama tarihin bazı milletler için bunun yanısıra özel bir önemi var ki, Türkiye'de tarih meselesini bu açıdan ele almak zorundayız.

Tarih bir milletin geçmişi olduğuna göre, onun millî hüviyeti ve şahsiyeti tarihinin bir eseri demektir. Şu halde bir millete kim olduğunu anlatmak için onun tarihini belli bir şekilde yorumlamak ve öğretmek gerekir. Bir insanın gelecek hakkındaki başarı

tahminleri nasıl onun geçmişine ait kanaatlerinin bir uzantısı oluyorsa, bir milletin şimdiki ve gelecekteki imkân ve kabiliyetleri hakkında fikir sahibi olması büyük ölçüde onun tarih anlayışına göre belirlenecektir. Acaba Türkiye'de nasıl bir millî tarih anlayışı vardır veya bu nasıl olmalıdır?

Bizim imparatorluk çağımızda cemiyetimiz İslâmiyeti merkez kabul eden bir değerler sistemine göre şekillendiği için, tarih denince esas itibariyle İslâm tarihi anlaşılır, Türk tarihi bunun bir uzantısı olarak ele alınırdı. Gerçi Türk tarihçileri Osmanoğullarının atalarını Oğuz Kağan'a bağlıyorlardı, ama bu şecereye de İslamî bir hüviyyet verilmişti. Kısacası, Osmanlı tarihi Osmanlı cemiyetinin yapısı ve işleyişi ile tam uygunluk gösteren mükemmel bir biçim kazanmıştı. Bu tarihin objektif gerçeklere çoğu zaman uymadığını söylemek kolaydır, ama onun Osmanlı cemiyetinin bütünlüğü içinde sistemin diğer parçalarıyla tam bir ahenk içinde bulunmadığını söylemek çok zordur.

Osmanlı Cemiyeti muhakkak ki bir Türk cemiyeti idi. Ama İslâm dininin hakimiyeti dolayısıyle Türklük kendi başına düşünülmüyordu. Cumhuriyetten itibaren -hatta ondan biraz daha önce- Türklük Batı medeniyetinin değerleri çerçevesinde ele alınmaya başlanınca tarih anlayışımız ister-istemez değişmiştir. Yeni cemiyet nizamının kurucuları elbette Türk millî hüviyetinin nasıl bir tarih içinde geliştiğini ve ne gibi neticelere vardığını elbette anlatacaklardı. Nitekim bu yolda bazı ciddî adımlar atıldı; Tarih-i Osmanî Encümeni'nin adı değiştirilerek "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" yapıldı, sonra da bunun adı "Türk Tarih Kurum" oldu; çeşitli zamanlarda kongreler tertiplendi, birçok eserler neşredildi.

Şimdi anlatılması uzun zaman alacak olan birçok sebeplerle, Türk tarihinin gerek ilmî gerek popüler yorumları konusunda girişilen teşebbüsün sonu gelmemiş veya baştaki niyetlerle hiç uzlaşmayan sonuçlar doğmuş bulunuyor. Kısacası, şimdi Türkiye'de insanlarımızın pek çoğu bütün arzularına rağmen Türk tarihi hakkında kendilerini tatmin edecek bir görüşe sahip değildirler. Zihinleri kurcalayan pek çok soru var ki Türk okuyucusuna bunlara cevap olarak verilenler onu büsbütün şaşırtmaktan başka işe yaramamıştır. Bu cevapların çoğu maalesef yıllarca resmî veya yarı-

resmî kaynakların desteği altında Türk gencini kendi tarihinden ve milletinden soğutmakta pek tesirli olmuş bulunuyor.

Bugünün üniversite gençliği ve o seviyede aydınlar arasında yapılacak bir araştırma gösterecektir ki, Türk gençleri kendilerini adeta öksüz ve yetim gibi hissetmektedirler. Geçmişten öğrenecekleri hiç bir şey yoktur; böyle bir geçmişe sahip çıkmanın da bir değeri olamaz. Çünkü onlara göre yakın zamana kadar Türkler ellerinde kılıç, oradan oraya at koşturmuş ve cengaverlikle şöhret yapmış bir millettir. Devlet reisleri binbir gece masallarında hayal edilen bir hayat yaşamışlar, devlet adamları heybetli gösterişleri arkasında uyuşuk, rahat düşkünü ve çoğu zaman zalim olmuşlardır. Gençlerin çoğu "harem" denince bunun sarayda padişaha ayrılmış bulunan daire değil de havuz başlarında çıplak cariyeler oynatılan ve her türlü cinsî laubaliliğin hüküm sürdüğü bir günah yuvası olduğunu düşünmektedirler. Yine bunlara göre, bugünkü Batı dünyasının sahip olduğu değerlerin dışındaki her sistem geriliği, zihin kısırlığını, hürriyetsizliği ifade ediyor. Batıda bile böyle düşüncelerin artık eskidiği bir zamanda Türkler arasında bu fikirlerin yaygın olması esef verici ve düşündürücüdür. Bir milletin kendine bu kadar düşman olması, kendinden adeta tiksinmesi elbette kolay anlaşılamaz. Bu düşmanlığın teşvikçisi olarak Batılıların rolü küçümsenemez, ama bu tohumların kendi memleketimizde ve yerli ellerle ekildiğini inkâr etmemeliyiz.

Türkler kimlerdir, ne zaman tarih sahnesine çıkmışlar, nasıl bir macera geçirmişlerdir. Yaptıkları işler nelerdir? Başarı ve başarısızlıkları nelere bağlı olmuştur. Bir Türk medeniyeti var mıdır? Türk milletinin kültür değerleri nelerdir? Şimdi biz kılıçla hiçbir yer fethedemediğimize göre, acaba atalarımız hangi zihin gücüyle, hangi maneviyatla ve hangi teknolojiyle o kılıcı dünyanın bir ucundan öbür ucuna götürebiliyorlardı? Dünyanın en büyük ve en techizatlı orduları acaba hangi sosyal yapı ve hangi iktisadî güç, hangi organizasyon sayesinde birkaç cephede birden bütün dünyaya karşı koyabiliyordu? Bunlar sadece şu anda akla gelen sorulardır. Bunlara benzer daha yüzlerce soruya nasıl cevap bulunacak, bunlar yeni nesillere nasıl öğretilecektir? Herşeyden önce bu konular Türk kamuoyunda nasıl canlı bir mesele haline getirilecektir?

Memleketimizin büyük tirajlı gazetelerinden biri, Türk dili davasını bir kampanya haline getirerek Türk kültür hayatına pek büyük bir hizmet yapmıştı. Basınımızda emsali görülmemiş olan bu büyük hizmetin bir benzeri niçin Türk tarihi için yapılmasın? Bir tarih kampanyası herşeyden önce Türk tarihi hakkında yılların zihinlere yerleştirdiği peşin hükümleri ve hurafeleri çürüterek yolları temizleyebilir. Tarihimizin araştırılması ve öğretilmesiyle görevli bazı müesseselerin yanlış politikaları anlatılır, yeni bir eğitim düzeni teklif edilebilir. Türk gençliğini yabancı ideolojilerden kurtarıp kendi milletine döndürmek üzere büyük gayretlerin sarfedildiği şu zamanda bir Tarih Kampanyası elbette buna önayak olanlara milletimizin şükranlarını kazandıracaktır.

Türk Edebiyatı, Mart 1982, S: 101, s. 9-10

Mümtaz Turhan'ın Ardından

Profesör Mümtaz Turhan'ı kaybedeli 14 yıl oldu. Bu ondört yıl içinde onun için hiçbirşey yazmayışımı bazı dostlarım kadirbilmezlikle açıklamış olabilirler. Hayatımda dönüm noktası olan ve bana bir baba yakınlığı duyan bu büyük adamın vefatından sonra ardından hiçbirşey yazmayışım gerçekten kolay izah edilebilir gibi değildir. Şimdi bu borcumu öderken kendimi daha rahat hissediyor, aziz ruhunun bu türlü bir hatırlamadan daha memnun kalacağını iyi biliyorum. Aşağıda anlatacağım şeyler hem benim gecikmemin sebebini hem onun karakterinden bazı çizgileri açıklığa kavuşturacaktır.

Profesör Turhan 1908'de, yani İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği yılda doğdu. İkinci Meşrutiyet olayının Erzurum'daki Horasan kasabası ve köylerinde nasıl bir yankı yaptığını bilmiyoruz. Herhalde günlük hayata hiçbir tesiri olmamıştır. Fakat ondan çok geçmeden çıkan Birinci Dünya Savaşı 7-8 yaşlarındaki bir çocuğun hafızasında silinmez izler bırakan bir felakete yol açtı. Erzurum taraflarından yüzlerce aile Rus ordularının ve onlar tarafından beslenen Ermeni komitecilerinin zulmüne uğramamak için evlerini barklarını terkedip Batıya doğru uzun bir göç başlattılar. Üzerinde yatılacak bir saman yığını ve yenecek bir parça kuru ekmek bulunduğu zaman mutluluğu tadan bu kalabalık Kayseri'ye kadar geldi. Profesör Turhan annesi ve iki kardeşiyle yaşadığı bu ızdırabın içinden başka bir dünyaya geçmişti: ilkokula verildiği

zaman gösterdiği başarı üzerine devlet hesabına orta tahsil yapma hakkı kazandı. Köyünde kalsa belki hiç bilinmeyen bir çiftçi olacakken önce Kayseri, sonra Bursa ve Ankara'da orta tahsilini tamamlayıp İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe şubesine girdi. Bu tercihi yaparken belki de lisede hocaları olan Hilmi Ziya ve Ziyaeddin Fahri'nin tesirinde kalmış olabilirdi. Burada bir veya iki sene okuduktan sonra devlet imtihanlarını kazanarak Almanya'ya gönderildi. Almanya'da Haydelberg, Berlin ve Frankfurt Üniversitelerinde Psikoloji okudu. Lisansı bitirdiği zaman, mezuniyetteki başarısı sayesinde, Psikoloji ilminin en büyük isimlerinden Max Wertheimer'in yanında doktora öğrenciliğine kabul edilmek gibi büyük bir mazhariyete erişmişti. Wertheimer'in yanında başlattığı doktora çalışmalarını onun Amerika'ya gitmesi üzerine yine meşhur bir Psikolog olan Metzger'in yanında tamamlandı.

Türkiye'ye döndüğü zaman Edebiyat Fakültesinin Felsefe şubesine psikoloji asistanı olmuştu. Alman Psikoloji Profesörü Peters'le birlikte "Tecrübi Psikoloji" kürsüsünü kurdular. Doçent olduğu zaman Millî Eğitim Bakanlığı hesabına bir yıl için İngiltere'ye gitmişti. Orada Sosyal Psikoloji ve Kültür Antropolojisi sahalarında yapılan çalışmaları görünce önüne yeni bir âlem açılmış oldu. Cambridge Üniversitesinde yine Psikolojinin en büyük isimlerinden Sir F.C. Bartlett'in yanında ikinci bir doktora çalışması yaptı. Türkiye'de 1950'denberi defalarca basılan ve okunan meşhur "Kültür Değişmeleri" adlı eserinin esası işte bu çalışmadır.

1953'ten 1969'a kadar Tecrübi Psikoloji Kürsüsünün başkanlığını yapan Profesör Turhan bu ilim sahasının Türkiye'de ilk Türk temsilcisi olduğu gibi, Sosyal Psikoloji ve Sosyal Antropolojinin de Türkiye'de kurucusu oldu. Amerika'dan Profesör C.W.M. Hart'ın getirilmesi ve Edebiyat Fakültesinde Sosyal Antropoloji bölümünün açılması başından sonuna kadar onun teşebbüs ve gayreti ile mümkün olmuştur. Bir ara Muzaffer Şerif'in Ankara'da Felsefe bölümü içinde başlattığı fakat kısa süren Sosyal Psikolojinin Üniversiteye yerleşmesi ve başlıbaşına bir ihtisas dalı olarak tanınması yine Profesör Turhan'ın eseridir. Bu satırla-

rın yazarı ilk Türk Sosyal Psikoloji Profesörünün ilk asistanı olmanın gururunu ve mutluluğunu hep yaşamıştır.

Onun bir de yazar ve fikir adamı tarafı vardı diyenlerin çok yanlış düşündüklerini her zaman söylemişimdir. Onun ilim adamlığı dışında ayrıca bir yazarlık ve mütefekkirliği yoktu. Fikir adamı olarak yazdıkları, hatta siyasî makaleleri onun ilim adamlığının bir yanı idi, ondan ayrı birşey değildi. Kendisini tanıyan herkese derin ilhamlar verecek kadar kuvvetli olan ahlakî şahsiyeti bile onun ilmî şahsiyetinden ayrılamazdı. Ben hayatımda onun kadar şahsiyetinin bütün boyutlarını bu derece ahenkli hale getirmiş ve hepsini ilimci düşünce esası etrafında birleştirmiş ve bütünleştirmiş başka insan görmedim.

Profesör Turhan'ın ilme verdiği değere bakanlar, karşılarında sanki ondokuzuncu yüzyıl pozitivist veya siyantistlerinin bir temsilcisi var zannederlerdi. Fakat yakından dikkat edildiği zaman onun ilmi put edinmek yerine ilmi vazgeçilmez bir vasıta, çok kıymetli bir alet saydığı görülürdü. Bunda kendisinin yetişme tarzının büyük rolü olduğu muhakkaktı. Psikoloji gibi "manevî" bir bilgi sahasının uzmanı olmakla birlikte bu sahayı tamamen pozitif ilimlerin metodlarıyla incelemeyi öğrenmişti. Hele hocaları olan Alman gestaltçilerinin psikolojiyi bir fen dalı olarak ele almaları karşısında özellikle Fransız müelliflerinin havada kalan spekülasyonlarına şiddetle karşı çıkıyordu. Bu yüzden Türkiye'de kendisinin temsil ettiği ilmî psikolojiye karşı edebiyat ve felsefe karışımı bir psikolojiyi temsil edenlerle hiçbir şekilde anlaşamadı. Onların meseleyi söz oyunlarına, felsefe ve edebiyat sohbeti haline dökmeleri yüzünden öğrencilere ilmî düşünce alışkanlığının kazandırılmayışı her zaman başlıca şikâyet konusu idi. Belki bu mücadelenin tabiî bir neticesi olarak kutuplaşma artmış ve profesör Turhan tecrübeye dayanan ilimden başka herşeye kulaklarını tıkar hale gelmişti.

Türkiye'nin çeşitli sosyal meseleleri hakkındaki fikirleri işte onun bu düşünce tarzının bir uzantısıdır. Onun kanaatine göre Türkiye'nin bütün dertlerine çare bulmanın tek ve ortak yolu, bu dertleri ilmî bir şekilde incelemek ve yine ilmî reçeteler uygulamaktı. İlk bakışta bu düşünce çok basit, safdilce veya pek harcıâlem görünür. İlmin önemine kim inanmıyor ki? Fakat Profesör

Turhan'la başkalarını ayırdeden taraf onların bu basit düşüncede kalmalarına karşılık Profesör Turhan'ın meseleyi derinleştirmesi ve Türkiye'ye ilim zihniyetini getirebilmek için alınacak tedbirler hususunda yıllarca kafa yormasıydı. Bu tedbirlerin başında bir eğitimi reformu geliyordu ki Türkiye'deki maarif sistemi bunun tam zıddı bir yol tutturmuştu ve bugün de o yoldan ayrılmış değildir.

Profesör Turhan memlekete ilim zihniyetini ancak böyle bir zihniyetle yetişmiş olan aydınlar kitlesinin yerleştirebileceğine inanıyordu. Bunun için Türkiye'de aydın elitin mutlaka değişmesi, daha doğrusu kafasını değiştirmesi gerektiği kanaatindeydi. Türkiye'de halk kitlesinin, yani tahsilsiz büyük kitlenin, kendi imkânları çerçevesinde ve kendisinden beklenenler bakımından son derecede kaliteli olduğunu söylüyordu. Halk aklıselimin gösterebileceği en doğru yolu her zaman buluyordu, ama aydınlar ilmin gösterdiği yolu bir defa bile bulmamışlardı. Bunun başlıca sebebi, aydınların ilim diye birtakım basmakalıp hükümlere ve hurafelere sarılmaları, böylece hem ilimden hem aklıselimden uzak kalmalarıydı. Bu durumun en çok göze çarpan örneklerinden biri bir yandan ilim putlaştırılırken öte yandan memleketin eğitime ayırdığı imkânların büyük ölçüde ilkokul seviyesindeki çalışmalara ayrılmasıydı. Herkesin okuma yazma bildiği bir ülkede herkes okuma-yazma bilmiş olurdu, o kadar. Hatta meşhur bir antropologun ifadesiyle "Okuma-yazma bilmeyen geri kalmış bir cemiyette herkesi okur-yazar ederseniz, ortaya okuma-yazma bilen bir geri kalmış cemiyet çıkar" diyordu. Bir ülkedeki genel eğitimin kalkınmanın sebebi değil, neticesi olabileceğine inanıyordu. Öyle ki, kalkınmanın asıl manivelasını bulduğunuz takdirde bütün vatandaşların okuma-yazma öğrenmesi adeta kendiliğinden olacak bir işti ve asıl o zaman işe yarardı.

Kalkınmayı yapacak olanlar, ona göre, memleketin problemleri üzerinde düşünmeye ve çözüm bulmaya elverişli kalitede aydınlardı; onun tabiriyle "birinci sınıf" insanlardı. Zaten kalkınmış veya modernleşmiş olmanın asıl kriteri ne fert başına düşen gelir seviyesinin yükselmesi, ne herkesin okur yazar olmasıydı. Geri kalmış bir ülke, kendi problemlerinin neler olduğunu ve bunlara nasıl çare bulunabileceğini bilmeyen bir ülke demekti. Mese-

leyi bu şekilde kökünden almayıp da kalkınmanın sonuçlarını sebep zannettiğimiz takdirde, tıpkı bir odanın ısısını yükseltmek isteyenlerin odayı değil de termometreyi ısıtmaları gibi gülünç durumlara düşmüş olurduk.

Profesör Turhan bu görüşünün kaçınılmaz bir sonucu olarak, üniversite ve ihtisas eğitimi üzerinde ısrarla durmuş, özellikle Batı ülkelerinde yaptırılacak mezuniyet sonrası eğitimini iyi planladığımız takdirde büyük bir mesafe alacağımızı düşünmüştü. Mümkün olduğu takdirde üniversitelerimizi tamamiyle Batıda eğitim görmüş elemanlarla doldurmalı, bunların çalışacakları araştırma enstitülerine gerekli bütün mali desteği sağlamalıydık. Onun "Maarifimizin Ana Davaları" adlı eserinde bu mesele enine boyuna incelenmiştir.

Niçin Batıda eğitim? Burada Profesör Turhan'ın önemli tezlerinden biri karşımıza çıkıyor. Son yıllarda Batılılaşma dendiği zaman hemen herkes irkiliyor, bunu millî hüviyetin inkârı mânasına alıyor. Halbuki 1960'larda milliyetçilerin elinden düşmeyen kitaplardan biri de Profesör Turhan'ın "Garplılaşmanın Neresindeyiz" adlı eseri idi. Milliyetçiliğiyle tanınmış bir kimsenin "Garplılaşma"den bahsetmesi, hatta bu hususta geri kalmış olmamıza esef etmesi ilk bakışta çok şaşırtıcı görünebilir. Profesör Turhan Batılılaşmayı milliyetçiliğin başlıca davası olarak görüyordu. Türk milletinin bugünkü dünyada ayakta ve zinde olarak kalabilmesinin tek yolu modernleşmekti; yani kuvvetli Batı ülkeleri gibi her sahada modern ilim ve teknolojinin nimetlerinden kendi başına faydalanabilir hale gelmekti. Batı medeniyeti dediğimiz şeyin temelinde modern ilim ve ona dayalı teknoloji vardı. Batı elbette bunlardan ibaret değildi, ama üstünlüğünün temeli bu idi. Şu halde Profesör Turhan'a göre Batılılaşma demek, örneği Batıda bulunan ve mutlaka oradan almamız gereken ilim ve teknolojinin memleketimize yerleştirilmesi idi. Burada millî hüviyetin inkârı veya kaybı değil, bilakis kaybolmakta bulunan millî hüviyetin kurtarılması sözkonusuydu. Millî hüviyeti hiç hesaba katmayan Batıcılar onun bu tezine karşı çıktılar ve Batılılaşmanın bir bütün olduğunu, herşeyimizle değişip Batıya uymamız gerektiğini savundular. Bir başka itiraz ise sağdan geliyordu. Bunlar Batıdaki ilmî gelişmenin aslında Doğudan, daha doğrusu İslâm mede-

niyetinden kaynaklandığını, binaenaleyh böyle bir gelişme istiyorsak Batıya değil kendimize dönmemiz gerektiğini söylüyorlardı. Profesör Turhan milletimizin ve medeniyetimizin geçmişine son derece saygılı ve hayran olmakla birlikte, bu tip övünmelerin bize birşey kazandıracağına kesinlikle inanmıyordu. Orta ve Eski çağlardaki ilimle Yeniçağın başlarından bu yana gelişen ilim arasında önemli fark görüyordu; bu yüzden tecrübeye ve araştırmaya dayanan ilmî düşünceyi eskilerden ayırdetmek üzere ısrarla "modern ilim" tabirini kullanmıştır.

Kalkınmanın siyasî ve iktisadî rejimlerle de doğrudan doğruya ilgisi bulunmadığını söylerdi. Eğer Sovyetler Birliği'nde ve Batı ülkelerinde aynı ölçüde gelişme varsa (ki yoktur), bu onların müşterek birtakım vasıtalar kullandığını gösterirdi. Rejimlerindeki farklara rağmen her iki taraf da ilme ve ilmî araştırmaya dayanan teknolojiye büyük önem verdikleri ölçüde gelişmekteydiler. Mamafih o ilmî gelişmenin hürriyete ihtiyacı olduğunu düşündüğü için otoriter rejimlere, hele sosyalizme hiç itibar etmemişti. Batı ülkeleri içinde en çok İngiltere'yi beğenirdi; orada sağlam gelenekler üzerinde kurulmuş modern bir cemiyet örneği görüyordu.

En çıkar yol diye bildiği şeyi kendi hayatında elinden geldiğince tatbik etti. Bir zamanlar kendisine Millî Eğitim Bakanlığı teklif edilmişti. Millî Eğitim bütçesinin okuma seferberliğine harcanmasına karşı olduğu için bu teklifi ancak şartlı olarak kabul edebileceğini söylemişti. Türkiye'de okuma-yazma bilenlerin oranını yüzde doksana çıkarmak için ne kadar paraya ihtiyaç bulunduğunu söylediği zaman, zamanın cumhurbaşkanının elini ağzına götürerek "abooov" dediğini gülerek anlatırdı. O Türkiye'de düzeltilmesi gereken zümrenin halk değil, elit olduğuna inanıyordu. Her yıl kendi bölümüne gelen öğrenciler arasında kabiliyetli gördüklerini tesbit eder, bunların iyi bir zihin disiplini kazanmaları ve mezuniyetten sonra yurt dışında ihtisas yapmaları için bütün imkânlarını seferber ederdi. Yakın arkadaşları olan üniversite hocalarına bu yolda büyük örnek olmuş, pek çok genç kabiliyetin akademik kariyere geçmesini sağlamıştır. Doçentlerini, asistanlarını ve parlak öğrencilerini özellikle öğle paydoslarında biraraya getirir, çay ve çörekle yapılan öğle kahvaltısı sırasında ilmî konu-

lardan sohbet açardı. Bu sohbetler sırasında rütbe, yaş, cinsiyet, veya siyasî görüş farkının hiçbir önemi yoktu, herkes istediğini rahatlıkla söyler ve tartışırdı. Bir kimsede bir zekâ parıltısı gördüğü an dünyalar kendinin olmuş gibi sevinirdi.

Yüzü az gülen, hep ciddi şeyler konuşan bu adamın son derece hassas bir kalbe sahip bulunduğunu pek az kimse bilirdi. Onun bu tarafı sırf kendi şahsını ilgilendiren birşey olmadığı için burada üzerinde durmak istiyorum. Profesör Turhan'ın en çok korktuğu şeylerden biri, ilme istidadı olan ve kariyere başlayan gençlerin işin edebiyat tarafına kapılmaları idi. Bu yüzden, kendisi sanat ve edebiyata büyük bir ilgi duyduğu halde, şahsiyetinin bu tarafını yanındaki gençlerden gizlemeye çalışır, onların meyillerini de kendilerini kırmadan engellemek isterdi. Fakat onu yakından tanıdığınız zaman pek zengin bir duygu hayatına sahip olduğunu, hatta belki asıl mizacının ilimden ziyade sanata yatkın olduğunu görebilirdiniz. Yetiştirdiği asistanlarının rasyonel düşünce tarzına iyice sahip olduğuna ve olgun bir şahsiyet yapısına kavuştuğuna inandığı andan itibaren sanat, edebiyat ve felsefe konularında rahatça konuşmaya başlardı.

Türk milletinin hayran olduğu karakter vasıflarından biri de çok vekarlı oluşu idi. Şamatadan ve her türlü heyecan taşkınlığından uzak yaşayan milletimiz, bu vasfıyla onun nazarında dünyaya örnek olacak kadar ileri bulunuyordu. Profesör Turhan da milletinin örnek bir ferdi olarak vekar ve ciddiyetini hayatının hiçbir anında bozmadı. Eğer onu kaybettiğimiz zaman hakkında birşeyler yazmaya kalksaydım, içimdeki ıztırabı dile getirmeye kalkacak ve böylece en azından onun hatırasına saygısızlık etmiş olacaktım. Ondan öğrenebildiğim ölçüde nefsime hakim olmaya çalıştım, aramızdaki hissî yakınlığın düşüncemi bozmayacak kadar gerilerde kalacağı bir zamanı bekledim.

Şahsı için söyleyeceklerim şimdilik bu kadarla kalacak. Fikirlerine ve düşünce tarzına gelince, onu kendi yazdıklarından herkes takip edebilir. Esasen benim fikirlerim de onun düşüncesinin bir uzantısı sayılabilir.

Yeni Hamle, Yıl: 3, S: 2, 17 Ocak 1983

Kütüphanecilik Üzerine

Önce karanlık bir noktayı cevaplandırarak başlamak istiyorum. Bizim üniversitemizde bir kütüphanecilik bölümü yok. Fakat ileride muhakkak ki açılabilir. Ancak kütüphanecilik bölümü denildiği zaman ikinci derecede acil ihtiyaçları düşünerek hareket etmek istiyoruz. Bu bakımdan bizde kütüphaneciliğin bir uzmanlık dalı olarak en çok ihtiyaç duyulduğu konu şu anda millî kültür eserlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Yani kütüphanelerde veya sandıklarda, evlerde kalan, yahut resmî dairelerin mahzenlerinde sandıklar içerisinde çürümekte olan kültür eserlerinin ortaya çıkarılıp hizmete sunulması, bu itibarla bunları yapabilecek olanların daha önceden bazı hazırlıklara ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Binaenaleyh biz yeni bölümleri açarken ilk planda edebiyat ve Türkçe, Arapça ve Farsça şubelerini açmayı planlıyoruz ve bunun içinde müracaat ettik. Bu bölümlerin açılıp faaliyete geçtikten sonra bunlara mevcut Türkçe bölümünü ve tarih bölümünü de kattığımız zaman bunların müşterek mesaisi içinde yetişecek arkadaşlar bizim memleketimizin bu acil ihtiyacını büyük ölçüde karşılayabileceklerdir. Bugün Türkiye'de basılan kitap sayısı geçmiş yıllara göre muhakkak ki daha çoktur ve günden güne de çoğalmaktadır. Belki nüfus başına kaç kitap düşüyor diye son yılların modası olan istatistiğe müracaat edilirse o da daha yüksek bir ra-

kam gösterebilir. Fakat bunların bizi bazı noktalarda feci surette aldattığı kanaatindeyim. Burada kitabın ve kütüphanenin kültürün gelişmesindeki rolü üzerinde durduk.

Kültürümüzün kaynakları birbirinden oldukça farklıdır. Şimdi Türkiye'de geçmiş yıllara göre, muhakkak ki ilim sahalarında çok daha ilgili ve fazla sayıda insanımız vardır. Yani bundan 60-70, 100 sene evveline bakacak olursak, Türkiye'de pek çok iyi ilim adamının bulunduğunu (özellikle fen sahalarında) rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sahalarda yayınlanan kitaplar da geçmişle kıyaslanamayacak kadar çok fazladır. Fakat kültürün genellikle anlaşıldığı mânada umumi kültür mahiyetinde olan kısmına gelince burada açıkça bir gerileme olduğunu söyliyebiliriz. Yani Türkiye'de aydın insan sayısı ve kalitesi geçmişe göre hiç de ileri gitmiş değildir.

Daha yakın zamanlara kadar Türkiye'de vilayet matbaaları vardı ve bu matbaalarda bugün ancak İstanbul'da emsalini görebileceğimiz Türkçe eserler basılmakta idi. Yani Diyarbakır'da, Konya'da, Çorum'da, Çankırı'da oralarda Sivas'ta. Biliyorsunuz meşhur Abidin Paşa Mesnevi Şerhinin ilk ciltleri Sivas'ta, bilahare Ankara'da çıkmıştı. Demek ki buralarda büyük çapta kültür eserlerinin üzerinde çalışacak ve bunları oralarda basturacak, dağıtacak insanlar vardır.

Bir vilayete İstanbul'dan bir vali geldiği zaman ilk 10-15 gün içerisinde oranın halkından, yerlilerden kendi etrafında gayet kuvvetli bir kültür çevresi topluyordu ve bunlarla birlikte orası için gerçekten bir meş'ale hizmeti görebiliyordu. Şimdi Anadolu'nun çeşitli kasabalarında yüzlerce mühendisimiz, kimyagerimiz şu veya bu teknik sahasında yetişmiş gayet iyi insanlarımız vardır ama bu şekilde bir kültür çevresi meydana getirebilecek kimselerimiz çok azdır, yok denecek kadar azdır.

Yahya Kemal'e sormuşlar; "Üstad" demişler; "Bu millet Viyana'ya kadar nasıl oldu da gidebildi?", "Cevabı gayet basit" diyor. "Nasıl gitti? Pilav yiyerek ve Mesnevi okuyarak gittiler." Şimdi bu sözün üzerinde dikkatli durmamız gerekir. Ben geçmiş yıllarda bir münasebetle eski Osmanlı Paşa'larının terekelerinde yani öldükten sonra bıraktıkları mallar içerisinde kitapların neler

olduğunu araştırdım. O zaman bir devlet adamı ölünce işte şu kadar atı, şu kadar hanımı, cariyesi, evi, dükkânı, bağı ve bu arada da kitapları ortaya çıkıyor ve bu kitapların da tereke defterlerinde listeleri yapılıyor. Bazısının az bazısının çok kitabı var, fakat dikkatle bakıldığında şöyle bir 15-20 kadar kitabın bütün bu terekelerde ortak eser olduğu görülmektedir. Yâni bazı şeyleri vardır ki tevekkeli o zamanın münevveri mutlaka bunları biliyor, okuyor ve yanında bulunduruyordu. Kütüphanesinde vardı. İşte Yahya Kemal'in Mesnevi okuyarak gittiler dediği budur.

Bir milletin büyük muvaffakiyetler elde etmesi ancak onun birlik halinde çalışması ile mümkündür. Birlik, temin eden de bunların arasında müşterek kültürü yaratacak kitaplardır. O zaman Mesnevi vardı. Acaba şimdi ne var? Şimdi böyle bir ortak kitabımız veya kitaplarımız 15-20 kadar, bütün münevverlerimizin ortaklaşa okuduğu, bildiği ve büyük ölçüde benimsediği kitap yok.

Aydın bir insanın şu veya bu kitabı okumakla, sadece orada kalmakla bir şey yapabileceği kanaatinde katiyen değilim. Kaldı ki böylece birlik yaratmak için de herkese aynı kitabı okutacağız demenin de hiç bir mânası yoktur. Mesele şudur; geçmiş zamanda bu 15 kitabı devlet kendi zoruyla okutmuyordu. Kimseyi taciz etmiyordu şunlar okunacak diye. Ne oluyordu? Binlerce kitap arasından bunlar bir memleketin kültür ve medeniyetinin süzülerek gelmiş artıklarıdır. O insanlar başka şeyler de okuyorlardı ama ortak okudukları, benimsedikleri bazı şeyler vardı. Şu anda bu yok.

Bununla ilgili bir noktaya da kısaca dokunmak isterim. Kültür, emperyalizminden sık sık bahsediliyor, burada ve başka çevrelerde. Oldukça kaypak bir ifade, yâni bundan ne anlaşıldığı pek kesinlikle belli değil. Kültür emperyalizmi eğer başka millet ve medeniyetlerin kitaplarının bir memlekette serbestçe dolaşması anlamına geliyorsa; o zaman ben şahsen böyle bir kültür emperyalizminin memleketimize yerleşmesini isterim. Çünkü, maalesef bugün Türkiye'de ihtiyacımızın duyulduğu ve bizi sadece dünyayı değil de kendimizi tanımak bakımından da bir hayli ileriye götürecek olan batılı eserler Türkiye'ye gelmemektedir. Bunu alacak paramız yok bizim devletimizin de yok fakat en acısı sık sık

döviz sıkıntıları olduğu zaman biliyorsunuz ithal listeleri yapılır ve nerelere öncelik verileceği ve nerelere döviz tahsis edileceği bildirilir. Bunların içinde kitap yoktur. Bunların içinde dergi yoktur ve bugün modernlik, çağdaşlık gibi kelimelerin arkasına sığınarak ifade ettiğimiz şeyi Türkiye'de yaratmak imkânından mahrumuz. Modernlik ve çağdaşlık denilen şey modern ve çağdaş kültürün, medeniyetin eserlerini okumak, bunları bilmek demektir. Bunları biz bugün bilmiyoruz. Bu işin bir tarafı... Kendi eserlerimize gelince, biz dil bilmeyen bir milletiz. Dilimiz yok, dilimiz olmadığına göre de kitap okuma imkânımız yok. Türkçeyi bilmediğimiz için millî eserleri, yabancı dil bilmediğimiz için de elde edemediğimiz yabancı eserleri okuyamıyoruz.

Yahya Kemâl'in dediği şeye acaba nasıl ulaşmak mümkündür? Biraz da geleceği düşünerek konuşacak olursak yani elimizdeki bütün vasıtaları, bütün imkânlarımızı kullanarak yerli ve yabancı bu iki medeniyet dairesinin ana eseri olan, varsa bunların hepsini bugünkü gençliğin önüne koyabilecek bir hale gelmemiz lâzım. Basit bir misâl vereyim; Türk kültürünün en büyük eserlerinden birisi olan Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Türkiye'den başka her yerde basılmış, yani bu zatın gezmiş görmüş ve anlatmış olduğu ülkelerde Yugoslavya'da, Macaristan'da, Romanya'da, Mısır'da, Suriye'de, Hicaz'da... Bütün bunlarda onlara ait kısımları en azından o memleketler tarafından bastırılmıştır ama, Türkiye'de yoktur. Onları herhalde eğer bir millî kültür politikası varsa devletin ele alması lâzım. Bunların hepsini bastırıp yüzbinlerce milyonlarca bastırıp önümüze sermesi lâzım ki bunlarla beraber tabiî batı medeniyetinin de değerli eserlerini o zaman bunlardan belki süzülerek kıymetleri de bizim için müşterek eserler olarak kalabilir.

Bizim daha düne kadar çocukluğumuzda, evlerimizde okunan kitaplar vardı. Bu kitapları sadece evlerimizde değil mahallenin bütün halkı arasında, kış gecelerinde okuma, yazma bilenler okurlardı ve öbürleri de dinlerlerdi. Yazıcızâde'nin eserleri Muhammediye, Ahmediye bunlardan bir kısmıdır. Biz çocukluğumuzda okurduk. Aşağı yukarı Taberi tarihini de ezber bile etmişizdir. Bunların bugün için aynı değeri taşıdığını söyleyemem. Şüphesiz ki birçokları bugünün insanı ve bugünün hayatı için ge-

rilerde bir hatıra olarak kalmıştır. Ama onların yerinde ne vardır? Hiç bir şey yoktur. Ortada politikacıların tabiriyle yüzen-gezen bazı kitaplar var. Zaman zaman batıp çıkan fakat ne zaman bir memleketin aydın kitlesi kendi iradesiyle, muhakemesiyle, seçebileceği şekilde her türlü değerli eserle karşılaştıkça ancak onların süzülmesi sonunda bir memleketin müşterek kültürünü temin edecek ortak eserler çıkabilir.

Konevî, Nisan 1985, S: 26, s. 10-12
(Kütüphanecilik Haftası münasebetiyle yaptığı konuşmadan)

III
MESELELERİMİZ
ve
AYDINLAR

İki Ünlü Sosyalist'in Otopsisi

Yol'un okuyucuları iki sayıdan beri bu sahifelerde solcuların eserleri ve fikirleri hakkında tenkid yazıları istemektedirler. Biz sosyalizmin çıkar bir yol olmadığını, bilhassa Türkiye için bir "ölüm denemesi" olacağını söylüyor ve sosyalist doktrinin nazarî temellerinden, başka memleketlerdeki tatbikatından bol bol misaller vermeye çalışıyoruz. Bu arada bizim solcuların fikirlerini ve eserlerini ayrıca ele almayı düşünmedik. Zira biliyoruz ki, memleketimizdeki fikir fukaralığı içinde solcuların yazabilecekleri en güzel şeyler, yurt dışında yazılmış olanların aktarılmasından ibaret kalacaktır. Kaldı ki bu aktarma ve kopye işi yapılırken bile daima en kötü müellifler seçiliyor, bunların eserleri ise, ya yanlış, yahut kasıtlı şekilde değiştirilerek tercüme ediliyor. Yol'un gelecek sayılarında bu tercümeler hakkında da bir inceleme yazısı bulacaksınız. Şimdi okuyucularınızın arzusuna uyarak, Türkiye'deki solcular arasında en çok okunan ve değer verilen iki yazarı ele alacağız:

Bunlardan birincisi, son dört beş yıl içinde hayli şöhret yapmış bir gazete fıkracısıdır. Bir gazete fıkracısının bir doktrin cereyanına önderlik etmesi de Türkiye'ye has garabetlerden biridir. İçlerinde bir ilim veya fikir adamı bulunmadığı için, sosyalizmi yaymak ve öğretmek vazifesi bu gazeteciye düşmüş. Bu zatın günlük fıkralarında küfür ve provokasyondan başka bir şeye rastlanmadığı için, düşünce seviyesini incelemek üzere bir kitabını

aradık. Bu yıl içinde 158 sahifelik bir seyahat jurnali neşretmiş. Bu kitabın takdim yazısını hep beraber okuyalım:

"Yakın zamanlara değin Türk okurları için yabancı ülkeleri gerçek yüzleriyle tanımak diye bir sorun yoktu hemen hemen. Başta kendimizinki olmak üzere, bir ülkeyi derinliğine, genişliğine kavramağa yetecek yöntemleri bilmeden nasıl tanıyabilirdik. Yöntemi olmayan bakışın yapacağı ise ülkeyi değil, gördüğünü sandığı birtakım ayrıntıları yansıtmaktır."

Türkçe hatâlarını bir tarafa bırakırsak, şu altı satır içindeki düşünce perişanlığı daha ilk bakışta insanı çileden çıkarmaya yeter. *"Yöntemi olmayan bakış"* denilen şeyden açıkça belirli bir tutum kastediliyor. Yâni ancak belirli bir görüş açısı bulunan insan karşısındaki hâdiseleri en iyi değerlendirirmiş. *"Yöntemsiz bakış"*ın böyle bir açısı olmadığına göre yanlış değerlendirirmiş. Bu yöntemli bakış denen şeyin ilim dilindeki karşılığı peşin hükümdür. Yöntemsiz olan da tarafsız, objektif bakışın karşılığı oluyor. Adam demek istiyor ki, objektif bakış hâdiseleri göremediği için, biz belli bir doktrin açısından (Sosyalizm) meseleleri inceledik. Daha işin başında yanlış gözlük takan bir insanın ileride neler göreceğini düşünmeye lüzum var mı bilmem. Bu basit hakikati bir gazete fıkracısının dahi bilmesi gerekirdi.

Sonra yöntemsiz bakışın meseleleri derinliğine, genişliğine inceleyemiyeceğini söylüyor. Bizim fıkracı yöntemli olduğuna göre o bu derinliğe nüfuz etmiş diyeceksiniz. Maalesef insan mantığını alt üst eden ikinci bir tenakuz, bu ümidi de ortadan kaldırıyor:

"İşte böyle varışlı bir yazarın kaleminden gezi edebiyatının en güzel örneği."

Bu adam madem edebiyat yapacaktı, yukarıdaki derinlik, genişlik gibi lâflara ne lüzum vardı. Yoksa edebiyat yapmakla sosyal ilim yapmayı aynı mı zannediyorlar?

Varışlı yazar bu kitabında, İsveç'ten Afganistan'a kadar yapılmış bir seyahatin intibalarını yazmış. Anlatmak istediği şey, gördüğü memleketler arasında kalkınmanın sosyalizme bağlı olduğu, geri kalmış memleketlerin ise ancak sosyalizm sayesinde kalkınabileceğidir. Böyle peşin verilmiş bir hükmü yazarın yön-

temine bağışlıyoruz. Ama en yanlış bir görüş dahi, düzgün bir mantık ve muhakeme silsilesi içinde anlatılabilirdi. Bizim asıl üzerinde durduğumuz nokta işte budur. İnsan önce doğru düşünmeyi öğrenir, söyledikleri arasında bir bağıntı kurar, ondan sonra bir fikrin müdafaasını yapar. Eğer bu zihnî formasyonu kazanmamışsa, tesadüfen doğru bir fikre sahip olsa dahi ufak bir mantık fiskesiyle külâhını tersine çeviriverirler. İşte bizim fıkracının bu perişan zihnine ait bir kaç misâl:

"Bu tılsım (yâni İsrail'in kalkınması) dolardan çok Descartes'a aittir. İsrail'in kolu sıvalı mühendisiyle güneşte yüzü yanmış uzmanı; Avrupa üniversitelerinin paradan da kuvvetli olan tekniğini ve bilgisini getirmişler buraya."

Şöhretli yazar ilmin ve tekniğin sadece isimlerini biliyor. İsrail kalkınmasının modern ilim ve teknik sayesinde olduğunu anlıyoruz, ama burada Filozof Descartes'ın ne işi var? Modern ilim ve teknik nerede, Descartes nerede. Hem sonra İsrail ilim ve teknik sayesinde kalkınmışsa o zaman sosyalizme ne oluyor? Hani bütün kitapta her şeyin tılsımı sosyalizmdi? Yoksa modern ilim sosyalizmin şubesi midir?

Aynı şeyi İsveç için de söylüyor. *(Türkçesini düzelterek veriyorum): "İsveç için en doğru olan şey, metoda, hesaba, tekniğe en uygun olan şeydir. İsveç bu yüzden kalkınmış."*

Sosyalizm yine kaynadı gitti. Çünkü yukarıdaki görüş, yâni kalkınmanın rejim meseleleri dışında ilim ve tekniğe bağlı oluşu, sosyalistlerin karşısında olanların görüşüdür. Sosyalistler kalkınmanın ilim ve tekniğe değil, siyasî ve iktisadî rejime bağlı olduğunu söylerler. Bu türlü yanılmalara futbolcu dilinde *"kendi kalesine gol atmak"* denir.

Kapağında derinliğine ve genişliğine incelemelerden bahsedilen kitabın içinde şöyle satırlar var:

"Bizim de yapabildiğimiz, kimseyi fazla sıkmadan, ucun ucun bir devlet düzeninin ne olduğunu göstermeye, hiç değilse bu konulara karşı merakı çekmeye çalışmak..."

"İsveç'in ormancılığından, endüstrisinden, dış ticaretinden, para ve maliye politikasından söz açmadık. Bunların okuyucu için sıkıcı bahisler olmasından çekindik."

Sanki isterse hepsini yazabilecek. Biz de zaten sosyalizmin

ilme, tekniğe, çalışmaya, kafa işletmeye yanaşmayan tenbeller için bir sihirli değnek mânasına geldiğini söyleyip duruyoruz. Siyasî ve iktisadî rejimi bir değiştirdik mi, işler tamam demektir. Öyle kafa yorarak sıkıntıya girmeye ne lüzum var. *(Şunu da belirtelim ki, İsveç'te sosyalizm denen şey, bizim sosyal siyaset tedbirleri dediğimiz içtimaî sigortalar sisteminden ibarettir.)*

İlimle, iktisatla, hattâ mantıkla hiç tanışmamış olan fıkracı dostumuz, ara sıra böyle ucuz tarafından tılsımlı projeler de ortaya atıyor. İşte Afganistan için tavsiye ettiği kalkınma yolu:

"Organik devletçiliğe, kooperatif ve kollektif işletme demokrasisine gidebilirlerse hem millî gelirlerini arttırırlar, hem de sosyal adaleti daha verimli bir şekilde sağlayabilirler."

Organik devletçilik de ne demektir? Kooperatif ve kollektif işletme demokrasisi gibi hiç bir mânası, hiç bir karşılığı olmayan ne idüğü belirsiz tâbirler ve sistemleri nereden çıkarıyor? Gerçi kollektif sistem tatbik eden ve kendine halk demokrasisi diyen memleketler var, ama onların sistemi ilim ve iktisat dilinde başka bir isim taşır. Maksat okuyucunun anlaması ise böyle uydurma mefhumlardan bahsedecek yerde, herkesin bildiği o kelimeyi açıkça söylese daha doğru olmaz mı?

Bu gazeteci mütefekkir, Romanya'ya giden Rus vapurunda bir Rus komünistiyle şu konuşmayı yapıyor:

"- Komünist devreye ne zaman geçeceksiniz, dedim.

"- Plânlara göre yirmi yıl sonra.

"- Komünist devrede herkes gönlü çektiği kadar çalışıp istediğini dilediği kadar alacakmış. Şimdi gerektiği kadar çalışıyor, çalıştığı kadar alıyormuş."

Herkesin istediği kadar çalışıp istediğini dilediği kadar aldığı bir nizam, eskilerin tâbiriyle "tabiat-ı eşyaya muhalif"tir. Marks bile ümmetine böyle bir dünya cennetinden bahsederken okuyucuyu, hattâ develeri güldürmemek için gayet bulanık, karışık ifadeler kullanmıştı. Bizim gazeteci, muhatabının söylediği bu deli saçması söz karşısında hiç hayrete düşmemiş, bir tek yorum yapmadan işi kapatıyor. O derinliğine inceleme metodunu her nedense burada unutmuş.

Fıkracının arkadaşları Romanya'daki kalkınmayı kabul ediyorlarmış ama, orada hürriyet yok diyorlarmış. O da bir

Romanya'lının ağzından bunlara cevap veriyor:

"Burada insanlar arasında bir eşitsizlik görüyor musunuz? Her insan istediği seviyeye çalışarak ulaşma hakkına ve şartlarına sahip değil mi? Bir işçi isterse çalışarak mühendis, profesör, politikacı olamaz mı? Yollar açık değil mi, şartlar müsait değil mi?"

Romanya'lının bu gülünç cevabı bizim fıkracının dahi aklına yatmamış olacak ki, müdafaayı kuvvetlendirmek için kendisi de ayrıca delil gösteriyor. Tabiî onun delili de ayrı bir mantık şâheseri:

"Onun (yâni Romanyalı üniversite talebesi) için sosyalizmden başka hiçbir doğru olmadığına göre, doğru olmayan şeylerle uğraşmak hiçbir zaman memlekete fayda getirmez. Bu prensip eskiden daha sertmiş, şimdi sistem yerine oturdukça yavaş yavaş Batı ile olan münasebetlerini yumuşatıyorlar.. Kapılarını dışarıya açmışlar. Yalnız içeridekiler henüz dışarıya çıkamıyorlar."

Tabiî hürriyete lüzum olmadığı gibi, dışarıya çıkmaya da lüzum yok. Fıkracı bunun sebebini düşünerek kafasını yormak istememiş. O sebebi biz kendisine söyleyelim. Bütün demirperde memleketleri içinde yurt dışına çıkıp da bir daha dönmeyenlerin nisbeti bakımından Romanya birinci sırayı işgal ediyor. Bu nisbet yüzde doksana kadar çıkmaktadır. Romen vatandaşları, yurt içinde ihtiyaç duymadıkları hürriyetten yurt dışında faydalanmak için vatanlarını terkediyorlar.

Sonra Rus vapurunda bütün dikkatine rağmen, kendisini takip eden hiçbir ajana, hiçbir gizli mikrofona rastlamadığını söylüyor.. Demek ki lüzum görmemişler. Bu onların kendisine çok itimad ettiklerini gösterir. Şüphe edilecek bir taraf kalmış mı ki?

Solcuların önderi olduğu söylenen gazetecinin kitabı daha böyle mantık'a, muhakemeye ve hakikate kılıç sallayan yüzlerce misâlle dolu. Ayrıca "devletin sapına kadar sosyalist olması" filân gibi pek ciddi ve fikrî ifadeler de caba.

*

İkinci yazar yine fıkracı.. O da Türkiye'de "Münevver Gazetesi" diye tanınan bir maskeli cehalet müessesesinin köşesinde

oturuyor. Tanıdığım bazı solcular bu fıkracının fikir bakımından çok üstün olduğunu söylediler. İlk anlattığımız gazetecinin kalemi, bunun da bilgisi, kafası kuvvetli imiş. Şimdi bu kuvvetli mütefekkirin çıkardığı bir eseri kısaca gözden geçirelim. Fıkralardan toplanmış olan bu kitap şöyle takdim ediliyor:

"Değerli düşünür ve yazarımız, bugünlerde ayrışık yorumlara konu olan Amerika, Amerikalı, Amerikancılık sorunlarını ileri bir Türk aydını gözüyle bilimsel açıdan, bizzat yerinde, yâni Amerika'da iki aydan uzun bir süre kalarak incelemiştir."

Bir insanın bir meseleyi bilimsel açıdan inceleyebilmesi için onun bir ilim dalında ihtisas yapmış olması gerekir. Yoksa her önüne gelen gazeteci kendisinin ilim adamı olduğunu iddia ederse işler böyle, Türkiye'deki gibi karmakarışık olur. Bu fıkracı hangi ilim şubesine mensuptur, şimdiye kadar bu ilim dalında neler yapmıştır? Tabiî ortada hiç bir şey yok. Türkiye'de hiçbir kıymeti olmamakla beraber, bu zâtın üniversite tahsili yapıp yapmadığı da bilinmiyor.

Fıkracı mütefekkir Amerikan cemiyetini bilimsel açıdan tetkik etmek için orada "iki aydan daha uzun" (Bektaşinin akşamdan akşama hikâyesi gibi) bir zaman bulunmuş. Bir köy tetkikinin bile iki ayda yapılamıyacağını bilmeyen bir insan için tabiî bu müddet çok uzun sayılır. Mamafih bu kafa ile iki yüz yıl da geçse daha fazlasını yapacağı yok. Solcuların baş mütefekkiri olan bu zatın ilim hakkındaki görüşünü kitaptan olduğu gibi naklediyoruz:

"Türk okumuşu da batılılaşmanın en gerçekte müsbet bilimcilik olduğunu ve müsbet bilimciliğin de -hele toplum bilimlerde- kilise hurafesini manevî değerleriyle birlikte yıkmaktan ötede bir anlamı bulunmadığını gözden ırak tutmuştur."

Henüz Türkçeyi dahi bilmeyen bu mütefekkire göre modern ilim zihniyetinin kilise düşmanlığı yapmaktan başka hiçbir mânası ve fonksiyonu yoktur. İleride bu fikri bir daha teyid ediyor:

"Atatürk'ün Batılılaşma davranışının hedefi, yalnız Doğu değil, Batı gericiliğini de Türkiye'den tasfiye edip çağımızın gerçeklerine ulaşmaktı. Hayatta en hakiki mürşid ilimdir, sözünün bir başka anlamı yoktur."

Okuyucular bunları görünce belki mübalağa yaptığımı zannedecekler. Emin olun, şu satırları, hiç bir değişiklik yapmadan aynen koydum:

Sonra bu mütefekkir, hiç farkında olmadan bakın neler söylüyor:

"Oysa vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, kadın hakları aile, mülkiyet ve tümüyle bir dünya görüşü bakımından örnek alacağımız Batı, en çetin savaşlarını kiliseye karşı vermiştir ve vermektedir."

Demek biz Batıyı böyle tekmil müesseseleriyle, hürriyet ve mülkiyet de dahil olmak üzere, örnek alacağız. O zaman sosyalizm ne olacak, sizler ne olacaksınız? Batıyı örnek aldık mı bir defa Türkiye'ye modern ilim zihniyeti girer ve böyle ne söylediğini bilmeyen gazeteci mütefekkirler kandıracak adam bulamazlar, başka meslek ve ihtisasları da olmadığına göre, aç kalırlar. Sonra Batı'nın en kuvvetli müesseselerinden biri olan kilise de girerse her halde bizim fıkracıdan yaman bir intikam alır.

İşte size bu kitaptan, sosyolojik tahlilin şâhane bir örneği daha:

"Kesin olarak diyebilirim ki, şimdiye kadar gördüğüm ülkeler içinde Amerika kadar fertlerini kontrol altına almış bir yer daha yoktur. Toplum mekanizmasının ve idare kudretinin insanları bu kadar baskı altına aldığı ikinci memleket, belki de henüz görmediğim Rusya'dır."

Okuyucular görüyorlar ki, bu adamların yazdıklariyle uğraşmak ciddî bir insan için vakit ziyanından başka bir şey ifade etmez. İnsan aklına, mantığına, bilgisine pervasızca meydan okuyan bu kahramanlar alayı önce doğru düşünmeyi öğrensin, sonra bilgi sahibi olsun, aralarında ilim ve fikirden biraz nasip alanlar çıksın, hattâ bu arada Türkçe öğrensinler, belki o zaman münakaşaya değer bir tarafları bulunabilir. Biz burada onlarla değil, onların yurt dışındaki ağababalarıyle uğraşıyoruz.

Yol, 29 Aralık 1965, S: 3, s. 8-10

Değişen Dünyada İdeolojilerin Durumu

Batı ülkelerinde son elli yıllık siyasî mücadeleleri takip edenler, ondokuzuncu asırdan bugüne intikal eden ideolojilerin, yahut sosyal-politik mitlerin tamamen değiştiğini ve eski mânalarını kaybettiğini görürler. Bu değişiklik yalnızca İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya gibi hür dünya ülkelerine ait değildir; demirperde gerisi memleketlerinde de, bilhassa İkinci Dünya Harbinden bu yana, realitenin soğuk yüzü, ihtilâl yıllarında tatlı bir rüya gibi görünen Marksist-Leninist ütopyayı altüst etmiş bulunuyor.

İki harp arasında İngiltere'yi sarsan işsizlik ve sefalet, Muhafazakârlar karşısında Sosyalist cepheyi iktidara gelecek kadar kuvvetlendirmişti. İngiliz İşçi Partisi hiçbir zaman Marksist olmadı, fakat sosyalist harekete katılan entelektüellerin hayalleri Marksizm efsanesine pek yaklaşıyordu. İşçi partisinin iktidara gelişi, bütün bu hayallere bir sınır çekti. Sosyalistler, bu tatbikat devresinden sonra hayal kırıklığına uğramışlar, muhafazakârlar ise yeniden canlanmışlardı. Temeldeki problemler, her iki tarafı da ideolojik emellerden vazgeçerek vakıalar üzerine eğilmeye mecbur etti. Zira sosyalist devrede istihsal vasıtalarının devletleştirilmesi felâkete sebep olmadığı gibi, bir mucizeye de yol açmadı. Hakikaten bu metod işçilerin durumları veya sınaî münasebetler üzerine pek az bir tesir yapmıştı. Diğer taraftan gelir dağılımında takip edilen usuller de iki uçta bulunanları ortadan kaldırmakla

beraber (yüksek gelirleri indirdi ve en aşağı gelir seviyesindekileri sefaletten kurtardı), uzun vadede konulan vergiler yüzünden vasat durumda bulunan aileleri tamamen sarstı. Sosyalist hareketin kurbanları bilhassa maaşlı orta sınıfı ve bu sınıfın entelektüelleri olmuştu, İngiltere'de kültürü devam ettiren ve ilmî inkişafı sağlayan bu sınıfın sarsılması, gerçekçi bir politikaya dönülmesinde son derece müessir olmuştur.

Bugün İngiltere'de iki rey ekseriyetiyle İşçi Partisi iktidardadır. Bu siyasî istikrarın hakikî sebebi tarafların ideolojik renklerini tamamen kaybetmeleri ve mevcut gerçekler üzerinde çok defa aynı görüşlere sahip olmalarıdır. Orada iki partinin de asıl problemi devletleştirme veya liberal iktisat gibi ideolojik ve doktriner meseleler değil, fakat hem âdil bir gelir dağılımı, hem de servetin artması için şart olan ferdî inisiyatif ve teşebbüse emniyet sağlayacak en iyi hal çarelerinin bulunmasıdır. İşçi partisi liderlerinin hararetli birer Marksizm aleyhtarı olmaları da bize bu hususta iyi bir fikir vermektedir.

Fransız entelektüelleri hâlâ sonu gelmiz ideolojik münakâşalarla uğraşmakta devam ediyorlar. Bir tarafta sosyologlar ve iktisatçılar memleketin hakikî problemleri üzerinde gayet sıhhatli araştırmalara dayanan ilmî hal çareleri teklif ederken, öte yandan Existentialist'lerin, "ilericiler"in ve Hıristiyan solcuların çıkardıkları dergilerde İnkılâp, Tarihin Mânâsı, İnsan'ın İnsan Tarafından Tanınması gibi Marksist Terimler etrafında ilimden çok ilhama dayanan ve çok defa mânâsız olan makaleler yazılmaktadır. İngiltere'de bütün münakaşa *"vakıalar"* ve bunlara ait pratik hal çareleri üzerinde olurken, Fransız entellektüellerinin çoğu ya *"Sovyetler Birliği inkılâp hareketinin gerçekleşmesini mi temsil ediyor?"* gibi yanlış tarif edilmiş kavramlarla yahut da "mülkiyet sistemi refaha mı yoksa sefalete mi yol açar?" gibi yanlış vazedilmiş problemlerle uğraşıyorlar. Buna rağmen Fransa'da da ideolojik kavga, realiteye tesir gücünü kaybetmiş ve edebiyat hududundan öteye geçememiştir. Fransız Komünist Partisi'nin işçi sınıfı arasına yaptığı sızmalar, komünistlerden ziyade muhafazakârların işine yarıyor; mutedil düşünceli insanları dışarıdan idare edilen bir partiye karşı tek cephede toplamak kolay oluyor. Diğer taraftan işçilerin komünizme yaklaşmaları Fransız solcularını çok

müşkül bir tercih zaruretine düşürmektedir. Bunlar komünist aleyhtarı oldukları takdirde proleter düşmanı durumuna düşüyorlar. (Sartre'a göre proleter aleyhtarı olmak hem beşeriyete, hem de kendi nefsine düşman olmak demektir). Komünist olunca da vaktiyle Hitler-Stalin arasında yapılan anlaşmayı beşeriyetin kurtuluşuna doğru bir adım saymak mecburiyetinde kalacaklar, diyalektik materyalizmi felsefenin son merhalesi diye kabul edeceklerdir. Bunlardan birini tercih edemeyen Fransız solcularının şimdilik bütün varlık gösterisi, Amerika'ya ve Atlantik Paktı'na çatmaktan ibaret kalıyor. Hakikatte bunları *"inkılâp"*, *"ihtilâl"* gibi müphem, fakat gayet süslü mefhumlar üzerinde edebiyat yapmaya zorlayan sebep ciddî bir fonksiyonlarının kalmayışıdır. Zira Fransa'da son onbeş-yirmi yıl içinde memleketin mühim problemleri tamamen ilim adamlarının ve mütehassısların eline geçmiş bulunmaktadır.

Batı Almanya'ya gelince, birer Alman malı olan ve bütün dünyayı fethetme emelini taşıyan Marksizm ve Nazizm ideolojileri tamamen çökmüştür. Alman halkının her iki tecrübeyi de *(Nazi İdaresi ve Sovyet İşgali)* en acı neticeleriyle tatmış olmaları, onları diğer Avrupa memleketlerine nazaran çok daha realist olmaya zorlamaktadır. Felsefe ile siyaseti birbirine karıştıran ve Fransız entelektüellerinin hâlâ hayranlığını çeken Weimar devrinin Almanya'da hiçbir izi kalmamıştır. Bugünkü Alman idarecileri plân fikrini dahi reddedecek kadar ideolojik ütopya'dan uzak insanlardır.

Batı Avrupa'nın diğer ülkeleri, Fransa ile İngiltere arasında muhtelif mevkilerde bulunuyorlar. Belçika K. Partisi harpten sonraki ilk seçimden bu yana kuvvetini günden güne kaybederek, Paris modası bir solculuğun temsilcisi durumuna düşmüştür. İskandinav memleketlerinde bir ara tatbik edilen anti-Marksist sosyalizm bile şimdi terkedilmektedir. Buna mukabil İtalya daha çok Fransa'ya yakın bir ideoloji kavgası içindedir. Bu memlekette kalkınma problemi halledilmeden girişilen sosyal adalet kampanyası hem iktisadî gelişmeye çelme vurmuş, hem de işçilerin hayat seviyesine müsbet bir tesir yapamamıştır. Aşırı Sosyalistlerin sık sık yarattığı hükûmet buhranları da, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması yolunda alınacak sağlam tedbirleri geciktirmektedir. Bu-

na rağmen son yıllarda meydana gelen sınaî gelişme sayesinde bu sahaların da kalkınması üzerine ideoloji kavgalarının boşluğu iyice anlaşılacaktır.

Roosevelt devrinin getirdiği bazı sosyalist tedbirler bir tarafa bırakılırsa, ideolojilere hiç itibar etmemiş olan yegâne memleket Amerika Birleşik Devletleri'dir. Demokrat ve Cumhuriyetçi Partiler arasındaki fark, İngiliz Muhafazakâr Partisi ile İşçi Partisi arasındaki farktan daha da azdır. Amerika Birleşik Devletleri hürriyet içinde kalkınmanın en güzel örneğini verdiği gibi, sosyal adaletin de ancak kalkınmanın sebebi değil, fakat tabiî bir neticesi olduğunu bütün dünyaya göstermiş bulunuyor.

Demirperde gerisi ülkelerde bile ideolojiler artık eski mânalarını büyük ölçüde kaybetmiştir. Marksist hareket başlangıçta keyfî idareye karşı mücadele, idarecilerin idare edilenler tarafından kontrolü, hürriyetlerin kazanılması gibi iddialar taşıyordu. Bugünkü Rusya'da bu iddialar -eğer imkân verilecek olsa- ancak Marksist olmayan bir muhalefet tarafından ileri sürülebilir. Mamafih Rus Komünist Partisi solcu hareketlerin kontrolünü elde tutmak için, Rusya'da tatbik edilen rejimi ve Kızıl Ordu'nun Doğu Avrupa'daki istilâ hareketlerini yine Marx'a bağlamakta devam etmektedir. Bilindiği gibi Marx, proleter ihtilâli neticesinde daha önce kapitalistlerin ancak bir azınlığa inhisar ettirdikleri servet, refahın geniş kitlelere dağılacağını hayal etmişti. Bugünkü Sovyet rejimi, bu yüksek geliri askerî maksatlarla "biriktirme" yoluna gitmekte, yani Marks'a göre tam kapitalistlere yakışan bir günah işlemektedir. İktisatçılar Sovyet rejimini Batı tipindeki ekonominin ileri safhası değil, ona yaklaşma yolunda bir adım telâkkî ediyorlar. Hürriyet, eşitlik gibi meselelere gelince, dünyada hiçbir memleket yoktur ki Sovyetlerden daha az hürriyetçi ve adaletçi olsun.

Batı Felsefesinde diyalektik materyalizm bir devlet ideolojisi veya lâik bir teolojiden başka mâna ifade etmemektedir. Bununla beraber Marksizmi reddedenler arasında sadece Batılı filozoflara değil, aynı zamanda Rus entelektüellerine de rastlıyoruz. Bunların takma adlarla veya imzasız olarak hür dünyaya çıkarabildikleri eserler, Marksizm'in hem bir içtimaî-iktisadî sistem, hem de bir dünya görüşü olarak iflâs ettiğini göstermektedir.

Kızıl Ordu işgali altında bulunan Doğu Avrupa memleketlerine gelince, Macar gençliğinin yaptığı silâhlı ihtilâl ve Polonya'nın yaptığı siyasî inkılâb sayesinde bu memleketlerin problemleri artık Marksizmin veya Leninizmin ideolojik dogmalarına değil, memleketin gerçek ihtiyaçlarına ve ilmî metodlara göre halledilmektedir. Rus tankları çekildiği gün bu ülkelerde bir ideoloji meselesi bahis konusu olmayacaktır. Yugoslavya zaten uzun bir peyk politikasından ve ideoloji taassubundan sonra ayaklarını yere indirmiş bulunuyor. Bugün Tito idaresi, kendi iktidar menfaatlarına ve Rusya'nın tazyiklerine rağmen, Alman yabancı sermayesine kapılarını tamamen açmıştır. Diğer birçok sahalarda da gittikçe daha realist yollara başvurmaktadır.

Geri kalmış memleketleri ve fanatik bir Marksizm tatbik eden Kızıl Çin'i de katarsak, bugün dünya ülkelerini iki kategoriye ayırmak mümkündür: Birinci grup, mevcut durumlarıyla ideolojik emelleri arasında bir uzlaşma yolu bulamayan ve bu yüzden en acil meselelerini ihmal eden Komünist ülkelerden ve onların tesirinde kalan bazı geri ülkelerden teşekkül ediyor. İkinci kategoride ise ütopya devrini çoktan aşarak meselelere en realist ve en ilmî çözüm yolları bulan Batı memleketleri bulunuyor. İki blok arasındaki bu tezada rağmen muhakkak olan birşey varsa, o da ondokuzuncu asırdan kalan ideolojilerin zararlı birer hayalden ibaret olduklarının anlaşılmış bulunmasıdır.

Yol, 5 Ocak 1966, s. 4

Sovyet İmparatorluğu ve Sömürge Entelektüelleri

Rusya'daki Bolşevik ihtilâlinin Marxist temellere bağlı yeni bir nizam kurmaktan çok, yıkılmak üzere olan bir imparatorluğu kurtarmaya yaradığı uzun zamandanberi tarihçiler ve Sovyetoloji uzmanları arasında kabul edilen bir görüş haline gelmiştir. Hakikatte Çarlık devrinin "Büyük Rusya" ideali, memleketin geri kalmış bünyesi içinde gerçekleşmesine imkân olmayan bir hayal haline gelmiş, imparatorluğun sömürgelerindeki milliyetçilik hareketleri ise bu zayıf bünyeyi büsbütün sarsmış bulunuyordu.

Herşeyden önce mevcut istibdad rejimine bir reaksiyon halinde ortaya çıkan Bolşevik hareketi bu yüzden Rus olmayan bütün sömürge halklarının da komünistler safına gelmesini temin etti. Mücadelenin başlanıcında komünist ihtilâlciler işçileri, topraksız köylüleri ve ezilen milletleri Çarlık diktatörlüğüne karşı savaşa dâvet ediyordu. İç harbin sonunda iyice yerleşen Bolşevik idaresi, Rus olmayan halklar için nazarî bir otonomi tanıdı. Bu muhtariyetten en fazla faydalanan Ukraynalılar, komünist bir rejim kurmuş oldukları halde, kendi memleketlerini Moskova'nın müdahalesine imkân vermeden idare ediyorlardı. Buna mukabil Bolşeviklerin Asya siyaseti, sömürge imparatorluğunun bütün prensiplerini tam mânasıyla tatbik etti. Bugün beş Sovyet cumhuriyeti halinde parçalanmış bulunan Türk ülkelerinde bütün idare yetkisi, Moskova'ya bağlı Rus yöneticilerinin eline verilmişti.

Siyasî merkeziyet hareketinin ilk kurbanları yine Türkler

oldu. 1925'e kadar bütün Türk ülkeleri Kızılordu tarafından tam bir Bolşevik itaatı altına alındı. Fakat bu politika en büyük baskısını kollektifleştirme hareketleri sırasında gösterdi. Muhtariyetini en fazla devam ettiren Ukrayna Cumhuriyetindeki kollektifleştirme hareketi, Ukrayna komünist partisi idarecilerinin büyük kısmıyla beraber, yüzbinlerce Ukraynalı'nın öldürülmesiyle neticelendi. 1933'deki bu tasfiyeden sonra 1937-38 arasında yapılan büyük katliamda başta Türk ülkeleri olmak üzere diğer bütün Sovyet Cumhuriyetlerinde eski devrin kalıntısı sayılan idareci nesil toptan imha edildi. Bu arada bütün bir kavmin tarihten silindiği büyük katliamlar da oluyordu. Meselâ 23 Şubat 1944'de Kızılordu'nun kuruluş yıldönümü münasebetiyle yapılan askerî törenleri takip eden Çeçen halkı, tam şenliklerin ortasında şiddetli ve anî bir taarruza uğradı. Ordu birliklerine bütün Çeçen erkeklerinin yakalanıp kurşuna dizilmesi emri verilmişti. Derhal icra edilen bu katliamdan sonra geri kalan erkek, kadın ve çocuklar kamyonlara doldurularak yurtlarından uzaklaştırıldı. Kış ortasında Asya içlerine sürgün edilen bu halkın macerasına şahit olanlar, yarısının açlık, soğuk ve zulümden nasıl öldüklerini anlatmaktadırlar. Sürüldükleri yerde kendi dillerinde ne bir gazete, ne de bir mektebe sahip olan Çeçen halkı böylece tarihten silindi.

Siyasî merkeziyetten sonra tatbik edilen iktisadî merkeziyet politikası da Rus olmayan milletleri tam bir sömürge haline getirmişti. Daha önce serbest ziraat ve hayvancılıkla uğraşan Asya halkları, Rus mühendisleri ve Rus kalifiye işçilerinin idaresi altında sanayi işçisi olarak çalışmaya zorlandı. İlk beş yıllık plân gereğince yüzbinlerce Moğol, anayurtlarından sökülerek Urallardaki yeni fabrikalara çalışmaya getirildi. Orta Asya'daki ziraî organizasyon hareketinde ise Türkistan halkının pamuk yetiştirmek üzere kolhozlar halinde teşkilâtlandırılması, bu ülkedeki gıda maddeleri istihsalinde büyük bir düşüşe yol açmış, Sibirya'dan ve Avrupa Rusya'sından ithal edilen buğday yetişmediği için yüzbinlerce insan açlıktan ölmüştür.

Sömürge ülkelerindeki sanayileşme hareketi, Rusların buraları birer Rus kolonisi haline getirmelerine de yardımcı oldu. Zira bu iktisadî değişmeler yüzünden, çok sayıda Rus mütehassısları gönderiliyor ve buralarda memleketin bütün kilit noktaları Ruslа-

rın elinde tutuluyordu. Devlet istatistiklerine göre 1938'de Kazakistan üniversitesinde okuyan Kazak talebeleri, bütün sayının ancak dörtte birini teşkil ediyordu. Bu sözde muhtar cumhuriyetlerde partinin birinci sekreteri daima yerli halktan olmakla beraber ikinci sekreterler, birçok bakanlar hep Rus olduğu için bütün faaliyetler Moskova'nın kontrolü altında bulundu.

Walter Colarz'ın "Rusya ve Sömürgeleri" adlı eserinde işte bu tarihî gelişme seyri içinde sömürge milletlerin Rus imparatorluğu içindeki durumları ve bu durumun ileride doğuracağı neticeler ele alınıyor. Colarz burada bilhassa Asya'lı Türk halklarının durumunu incelemektedir. Bilindiği gibi, Çarlık Rusya'sının son devirlerindeki nisbî hürriyet havası içinde, sosyal ve kültürel bakımdan diğer müslüman Türk gruplarına nazaran en ileri durumda bulunan Volga boyu Tatarları, Rusya'daki bütün Türkler arasında bir kültür birliği kurma yolunda öncülük yapmışlardı. Çarlık hükûmeti sonradan bunlar üzerinde büyük tazyikler yaptığı gibi, muhtelif Müslüman grupları arasındaki şive ve örf farklarını istismar etmek suretiyle de birliğe mâni olmaya çalıştı. Komünist rejim bu politikayı ana hatlarıyla aynen devam ettirmektedir. Yalnız bu arada "parçala ve hükmet" prensibini iyice benimseyen komünistler, sözde ilmî bir şekilde bu grupları ayrı birer millet (halk) olarak göstermeye çalıştı. Şive farkları birer lisan farkı haline getirildi. Özbekler, Tatarlar, Kırgızlar, Tacikler ve Başkırtlar ayrı birer millet sayıldı. Şimdi bu ayrı ayrı Sovyet Cumhuriyetlerinin Moskova ile münasebetleri azamî hadde çıkarıldığı halde, kendi aralarındaki münasebetler son derece tahdid edilmiş bulunmaktadır. Zaten Kırım Tatarları ve bazı Kafkas halkları İkinci Dünya Harbinde Ruslar savaşı kazanır kazanmaz tamamen imha edilmiş bulunuyordu. Bu vaziyette Rusya'nın Türk sömürgelerinde idare tamamen Moskova'nın eline geçtiği gibi, yeni nesiller de Sovyet rejiminden başka bir idare görmeden yetişmiş oldular. Fakat acaba elli yıla yaklaşan bu sömürge ve Ruslaştırma siyaseti, Rus İmparatorluğu'nun istikbali için bir garanti teşkil etmekte midir?

Bütün ileri memleketlerde olduğu gibi, Rusya'da da kalkınma ve sanayileşme yeni bir ihtisas sınıfının yetişmesi sayesinde olmuştur. Ruslar, eski devrin gözle görülen bütün artıklarını (insanları ve müesseseleri) tasfiye ettikten sonra, süratle kalkınabil-

mek için her sahada geniş çapda eleman yetiştirme yoluna gitmişler, bu arada sömürge halklarını da maarifin nimetlerinden faydalandırmak mecburiyetinde kalmışlardı. Moskova bunu yaparken, hiç şüphesiz, yeni nesillerin bu talim ve terbiye sayesinde Sovyet rejimin ve propagandasının birer hizmetkârı olacaklarını ümit etti. Fakat böyle bir politikanın tarihte daha önce görülen örnekleri, Rus İmparatorluğu'nun tehlikeli bir çıkmaza girdiğine işaret etmektedir. Birinci Dünya Harbinden önce Avusturya İmparatorluğu da Sırpları, Slovakları ve Rumenleri eritmek üzere müşterek bir maarif sisteminden hepsini geçirmeye çalışmıştı. Fakat aynı müesseselerde yetişen bu azınlık entelektüelleri, zamanı gelince sahip oldukları kariyeri kendi halklarının lehine ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu aleyhine kullanmakta tereddüt göstermediler. Fransa'da da ırk peşin hükmünün ortadan kalkmasından sonra Fransız maarif müesseselerinde yetişen sömürge entelektüelleri ateşli birer milliyetçi olarak Fransa'nın karşısına çıkmışlardır. Rus İmparatorluğu'nun aynı akıbetten kurtulmasını beklemek çok güçtür. Nitekim Türk cumhuriyetlerinde parti idarecilerinin sık sık tasfiyeye tâbi tutulması, bu memleketlerde bir muhalefetin devam ettiğini, hatta güçlendiğini gösteriyor. İslâmiyet bile, bizzat Rus liderlerinin sık sık belirttiklerine göre, sadece köylü halk üzerinde değil, aynı zamanda entelektüeller arasında kuvvetli bir tesire sahiptir. Son yıllarda bu ülkelerde neşredilen tarihî ve edebî eserler bilhassa mânidardır. Meselâ 1943'de neşredilen resmî Kazakistan tarihi, burjuva milliyetçiliği açısından yazıldığı iddiasiyle resmî makamlar tarafından reddedilmiştir. Bu red üzerine yeniden yazılan ve düzeltilen eser, 1949'da ve 1950'de iki cilt halinde tekrar neşredildi. Fakat 1951'den beri komünist liderler eserin bu şekliyle bile okutulamıyacağına karar vermiş bulunuyorlar. Aynı yıllarda Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da neşredilen tarihî ve edebî eserlerin pek çoğu da milliyetçilik damgası yemiş ve toplatturılmıştır. Stalin aleyhtarı kampanyadan sonra bu türlü çıkış teşebbüsleri daha da artmış bulunuyor. Ruslar bir taraftan Orta Asya'daki ve Kafkasya'daki iktisadî kaynaklarını geliştirmek için yeni eleman yetiştirmek, diğer taraftan da yetişen bütün yerli elemanların milliyetçi mukavemet hareketlerine karşı mücadele etmek mecburiyetindedirler. Komünist rejim devam et-

tikçe her iki tarafın da kendi hesabına mücadeleden vazgeçmesi imkânsız görünüyor. Çünkü Moskova elli yıldanberi sömürgecilikte tarihin bütün imparatorluklarını da geçerek, Rus olmayan halkları, hem iktisadî, hem siyasî, hem sosyal, hem de millî bakımdan tam bir baskı altına almıştır. Sömürge entelektüelleri, kendi halklarının mâruz kaldığı bu perişan durum karşısında uzun müddet susamıyacaklarını göstermişlerdi. Diğer taraftan Rusya da sömürgelerini kaybetmemek için bu hareketlere karşı sonuna kadar direnecektir.

Walter Colarz, Bolşevik ihtilâlinde olduğu gibi bu defa da mevcut rejim karşısında Ruslarla Rus olmayan halkların bir işbirliğine gidebileceklerinden bahsediyor. Zira Rus olmayan halklar gibi, Rus halkı, Rus işçisi ve köylüsü de aynı rejim tarafından çok acı bir şekilde sömürülmektedir. Fakat müşterek düşman karşısında çeşitli halkların yine aynı safa geçmesi mümkün olsa dahi, bu defaki birleşme muhakkak ki eski imparatorluğun ayakta kalmasına imkân vermiyecektir. Bolşevikler Kırım, Kafkasya, Orta Asya ve Moğolistan halklarını Rus boyunduruğu altına aldıkları zaman, bu memleketler Ortaçağdan pek farkı bulunmayan bir sefalet ve cehalet içindeydiler. Bugün karşılarında geri kalmış göçebe kabileler değil, fakat yüksek seviyede entelektüellere sahip modern milletler bulacaklardır.

Yol, 12 Ocak 1966, s. 4

Geri Kalmış Aydınlar

Bu aydın tipi, ileri memleketlerdekilerle kıyas edilirse, cemiyetteki rolünü ifâ edebilmesi için gereken birçok kabiliyetlerden, bilgilerden ve hepsinden daha önemlisi, kendi eksikliklerini hakkıyla anlayabilecek bir zihin seviyesinden mahrumdur. O, cehalet ile bilgi arasındaki yolun yarısında kalmıştır. Edindiği yarım bilgiler yüzünden çok defa yanlış muhakeme yürüttüğü için, meseleleri mantık ve aklıselîmle düşünen okumamış insanlardan daha geri bir seviyededir; buna rağmen formel kıymetleri ön plânda tutan iptidâî cemiyetlerde diploma vesaire gibi hakiki kıymeti daima şüpheli olan vasıtalar sayesinde yüksek mevkiler işgal eder. Kendi seviyesini bu okumamış kalabalıkla mukayese ettiği müddetçe ekseriya rahat ve huzur içindedir. Fakat mukayese standardı değiştiği, yâni hakiki aydınlarla karşılaştığı takdirde bozulan bu rahat ve huzur, hem kendi şahsiyeti, hem de cemiyette oynadığı rol bakımından çok vahim neticelere yol açacak derecede alt üst olmaktadır. Şimdi bu durumların yarattığı psikolojik halleri ve bunun neticelerini kısaca gözden geçirelim.

Memleketimizde de pek çok örnekleri görüldüğü gibi, az gelişmiş bir ülke, ihtiyaç duyulan aydın (burada aydın kelimesiyle memleketin entellektüel elitini teşkil eden insanları kasdediyoruz) kadrosunu dolduramadığı için, elindeki zayıf kadroyu her türlü ihtisas mevkiinde çalıştırma yoluna gitmektedir. Bu da yetmediği takdirde acele kurulmuş bir takım eğitim müesseselerin-

den yarım bir tedrisatla mezun ettiği insanlarla memleketin aydın kadrolarını doldurmaya çalışmaktadır. Bu insanlar içinden çıktıkları topluluğun vasat insanlarına nazaran bazı bilgilerle ve içtimaî görgülerle mücehhez oldukları için, kendilerinin hakikaten aydın olduklarına kolayca inanabilirler. Bir öğretmen okulunda iki-üç yıllık eğitimden sonra mezun olanlara "siz şu altı dersin hepsini okutabilirsiniz" denirse, bir tek dersi dahi lâyıkiyle okutacak seviyede yetiştirilmemiş olan bu gençler herşeyi bildiklerini zan ve iddia edeceklerdir. Bunlar, iddialarına göre bir mevkie getirilecek yerde kendi kabiliyetlerine uygun işlerde kullanılacak olsalar herşeyi bilme iddiası zararsız bir vehim halinde kalabilir, hattâ nefislerini tatmin ettiği için faydalı da olabilir. Fakat geri kalmış memleket, bu eğitilmemiş insanları halkı eğitmekte, ona rehber olmakta kullanır, çünkü geri kalmış memleket idarecilerinin perspektifi, onbeş-yirmi yıl ilerisini görecek veya hesaba katacak kadar derin değildir; ucuz ve sun'i tedbirler, göz doldurucu gösterişler hem onları, hem de aydınları kolayca tatmin eder. Onbeş yıl sonra kurulabilecek sağlam temeller, çok defa meselelerin beklemeye tahammülü olmadığı iddiasiyle fedâ edilir. Hakikatte bu ucuz ve günlük tedbirlerin kaybettirdiği zaman içinde üç, beş, hattâ daha fazla onbeş yıllar hebâ olup gitmektedir.

Diploma ve mevkiin verdiği üstünlük duygusu, bazan sathî başarılardan doğan boş gururla büsbütün tehlikeli bir hâle gelir. İşin bu safhasında asıl zararı gören bu yarı aydınlar değil, fakat cemiyettir; zira doğruluğu hiç tahkik edilmeyen malûmat (bilgi değil) kırıntılarına dayanılarak verilen hükümler, geri kalmış aydınlara göre hakikatin ifadesinden başka bir şey değildir. Bunlar tatbikatta daima aksi neticeler verdiği halde hiç kimse hatâyı verilen kararlarda aramaz, ancak tatbikat mükemmel olsaydı istenen neticenin pekâlâ alınabileceği söylenir. Hakikatte tatbiki mümkün olmayan fikirlerden, yâni boş hayallerden vazgeçmek kimsenin aklına gelmez. Geri kalmış aydın, cahil halkın kendisini anlayamadığını zannederek bu boş ve geniş hayaller içinde yaşamaya devam eder. Fakat bir gün hakikatle karşılaşması mukadderdir, asıl felâket de bundan sonra başlar. Geri kalmış memleketlerden şu veya bu suretle ileri Batı ülkelerine gidenlerin pek çoğu, bu felâketin müşahhas birer misalini teşkil etmektedirler. Gittikleri

yerde entellektüel seviyeyi farkettikleri zaman bu mesafenin genişliği karşısında dehşete düşerek o eski gururlarını, cakalarını bir anda bırakıverirler. Sadece vehimleri değil, kendi şahsiyetlerine karşı duydukları itimad da sıfıra inmiştir. Bu şaşkınlık içinde, iki memleketi birbirinden ayıran aslî farkları idrâk edecek yerde, bu farkların dış yüzüne, yâni medenî seviyeden değil de kültürden ileri gelen farklara takılıp kalırlar. Bizde bir çok romanlara ve hikâyelere mevzu teşkil etmiş olan frenk züppesi tipi bunun en güzel örneğidir. Bugünkü iptidaî cemiyetlerde kendilerini Avrupalılara benzetmek için şapka giyen veya püro içen yerliler de aynı tipe girerler.

İkinci tip, hakikî seviyesini ölçebileceği böyle bir standartla karşılaşınca onun karşısında duyduğu ezikliği giderebilmek için hayranlık yerine düşmanca bir tavır takınanlardır. Bu düşmanlık bilhassa aynı memleketin birer ferdi olan hakikî aydınlara karşı yöneltilmektedir. Kendi seviyelerini düzeltmek gibi zor bir işe katlanmaksızın mevkilerini ve itibarını koruyabilmek için her vasıta ile bu yeni ortaya çıkanları ezmeye, sindirmeye çalışırlar. Bir zamanlar İran Üniversitesinin alaylı hocaları, Avrupa'da doktora yapmış öğretim üyelerini saf dışı edemeyince, Senato toplantısında oy çoğunluğu ile kendilerini de doktor ilân ederek aşağılık duygusundan kurtulmuşlardı. Şüphesiz bu türlü hâdiseler bütün geri kalmış memleketlerde ufak-tefek farklarla aynen cereyan etmektedir.

Geri kalmış veya az gelişmiş aydın olmanın tipik tezahürlerinden biri de, siyasî tercihlerde ortaya çıkmaktadır. Dikkat edilirse, gelişmemiş memleketlerde aydınların daha çok devletçilikten sosyalizme ve komünizme kadar giden bir istikamete yöneldikleri görülür. Bu tercih, onların ayakta kalabilmelerini temin edecek yegâne alternatiftir; zira kabiliyet ve rekabetin hüküm sürdüğü serbest mesleklerde veya hususî sektörde muvaffak olmak hemen hemen imkânsız görünmektedir. Ayrıca bu sahada muvaffak olmuş kabiliyetli insanlara karşı duyulan nefret de (ki aslında bir aşağılık duygusudur) onları hararetli bir devletçi yapar. Ancak devletin herşeye sahip olduğu bir memlekette kabiliyetsiz ve bilgisizler de iş bulabilirler, hattâ devletçiliğin kaçınılmaz bir icabı olarak, kabiliyetlilerden daha yüksek mevkilere geçebilirler.

Meselâ Türkiye'de yüksek seviyede eğitim ve ihtisas görmüş elemanlara şiddetle ihtiyaç olduğu halde, yetişmiş insanların devlet sektöründe gülünç denecek kadar basit ve itibarsız işlerde kullanılmaları bu garip, tehlikeli zihniyetin bir eseridir. Buna mukabil bakanlıklarda şube müdürlüğüne kadar yükselen ve orta mektebi dahi bitirmediğini övünerek (!) söyleyenler vardır.

Geri kalmış memleketlerin kalkınma yoluna girmesi, bir bakıma bu geri kalmış aydın sultasının yıkılması demektir. Zira geleneksel cemiyetin en mühim vasıflarından biri de, modern cemiyetlerin ihtiyacı seviyesinde yetişmiş elemanlardan mahrum oluşudur. Ne gariptir ki, yine geri kalmışlığın bir eseri olarak, ilerilik sloganları da yine hep bu yarı-aydın, yarı-cahillerin ağzında kalmakta, modernizmin temsilcisi olarak onlar ortaya çıkmaktadır. Bu vaziyet şapka giyen Afrika yerlisinin veya ilk defa dolmakalem gördüğü zaman sadece kapağını satın alarak ceketinin üst cebine takan Japon'un haline pek benzemekle beraber, çok defa komiklik hududunu aşarak ciddî bir problem teşkil ediyor. Satıhtaki modernizm ve kalkınma kavgaları gerisinde asıl mücadele, işte bu geri kalmış aydınlarla modern aydınlar arasında olmaktadır.

Yol, 19 Ocak 1966, s. 4

Meyhane Filozofları

Kahvehane köşelerinde emekli küçük memurlara rastlarsınız. Artık ömürlerinin son günlerini yaşayan bu yaşlı, beli bükülmüş, biçare insanlar sabahtan akşama kadar kendi aralarında hastalıklardan, ilâçlardan, emekli maaşlarından, memuriyet hatıralarından bahsederler. Bazan politikadan, dünya işlerinden de bahsederler, ama bu konuşmalar sonu daima tevekkülle biten tatlı gevezeliklerden ibaret kalır. Ömrünü meyhanede geçirenlerin gevezelikleri ise daha renkli, daha farklıdır. Onlar filozoftur. Biraz içtikten sonra gözlerinden bir perde (akıl perdesi) kalkar ve hayatın, bütün kâinatın sırları onlara ayan olur.

Bir kısmı sadece dostluğun, yaşamanın ve ölümün mâhiyetinden öteye geçmiyecek kadar mütevazidir, hattâ bu halleriyle çok defa bir sempati de celbederler. Dinlerken acıma ile sevgi arasında bir his duyarsınız. Bazıları da bir müddet (eski tâbirle teşehhüd miktarı) tahsil görmüş, birkaç meşhur insan ismi işitmiş oldukları için, hayâl ufukları daha geniştir, kendi hayat tecrübelerine bu bir kaç kırıntı malûmatı da katmak suretiyle insanlığın dününü, bugününü, hattâ uzak istikbâlini şöyle birkaç hikmetli cümle içinde özetleyiverirler. Dünyayı ellerine verseniz bir gün içinde cennete çevirmeleri işten bile değildir. Ayık bir insanın bu saçmaları söylemesi tiksinti uyandırabilir, ama içkinin zoruyla dünyaya nizam verenler insanda yine bir acıma hissi uyandırır, güler geçersiniz.

Farzedin ki bu filozoflardan biri meyhane peykesinde ayakdaşlarına değil de, gazete ve dergi sütunlarında kulaktan dolma yâvelerle vaaz ve nasihat ediyor. Şimdi size bunlardan birkaç misâl vereyim de ister gülün, ister ağlayın, ister tiksinin.

Meşhur bir sosyalist gazete fıkracısı, sağa sola küfretmeden bıkmış veya kültür hazinesini tüketmiş olacak ki, şimdi felsefe yapmaya başlamış. Bakın ne diyor:

"Bu yüzden ben yine temel meselelere biraz daha derinleşerek dönmeyi ve Türkiye'yi kurtaracak olan sağlam bir dünya görüşü üzerinde araştırmalar yapmayı tercih ediyorum."

Türkiye'yi kurtaracak sağlam görüş dediği şey, Diyalektik Materyalizmmiş. Şimdi de bu diyalektiği izah ediyor.

"İşçinin patronla olan zıtlaşıp çekişmesi, başka bir biçimde fizikçiyle tabiat arasında da mevcuttur. Bu zıtlaşıp çekişmeler boyuna yeni hamleler, yeni oluşlar meydana getirmekte ve bu hep böyle zıtlaşa değişe devam etmektedir".. "Atom çekirdeklerinde aynı zıtlaşmayı görüyoruz. Bütün kâinat zıtlaşarak değişen ve gelişen dinamik bir cümbüş içinde. Şuurumuz ona böyle bir elbise giydirmiyor, tam tersine bu zıtlaşmalarla değişen tüm varlık şuurumuzda yansıyor ve onu da karşılıklı olarak etkiliyor. Toplumda bir süre için gerçekleri yalanlara sararak çalışanları kandıran ve onların sırtından geçinen sınıflar görüyoruz. Sonra bir uyanma ve zıtlaşma oluyor. Arkasından bir sıçrama ve daha üst seviyede yeni bir oluş görüyoruz. Tabiata uyan, tabiat yönünde bir değişme bu.. Onun için adına tarihî gidiş diyorlar." "Türkiye henüz böyle bir dünya görüşünü benimseyerek olayları değerlendirme yeteneğine kavuşamadı.. Kavuşacaktır elbet. Bunun için elele, omuz omuza uğraşacağız. Sosyalist felsefesinin temelini anlatacağız."

Şimdi yukarıdaki saçmalıkları bir bir izaha kalkmak, bir fıkra anlattıktan sonra onun nüktesini izah etmeye benzeyecek. Yalnız bu filozofa birkaç suâl soralım ve müsaade ederse biraz da biz ona akıl öğretelim. Elele, omuz omuza uğraşacağınıza biraz da kafa kafaya uğraşsanız olmaz mı? Yoksa siz proleter olduğunuz için kafalarınız değil de sadece eliniz, kolunuz mu çalışıyor? Biraz okuma ve düşünme zahmetine katlanarak şu Diyalektik Materyalizmi, Marxist komünizmi iyice öğrenseniz, ondan sonra elâleme

bilgiçlik satsanız daha iyi olmaz mı? Fizikçi ile tabiat arasında, atom çekirdekleri arasında tezat oluyor da niçin sizin kafanızda mantık ve bilgi arasında bir tezat göremiyorsunuz? Belki bu zıtlaşmadan da bir üst sentez doğar, yâni doğru bilgi sahibi olurdunuz. Size -yâni kendini ilerici ve toplumcu zannedenlere- marxist diyorlarmış. İftira ve bühtan ediyorlar. Marxist diye Marxizmi bilenlere ve düşünce mekanizmasını ona ayarlayanlara denir, lâkırdı kıtlığında asma budayanlara değil.

Gelelim bir başka filozofa. Bütün gazete filozofları gibi bu da Marksist, yahut kendini öyle zannederek savunuyor. Türkiye'de Marksizmin en meşhur organı olarak bilinen bir dergide yazılar döktürüyor. Hümanizmden, hümanist kıymetlerden bahsediyor:

"Mesele bu kadar açık ve ortada. Bizce bu sorular sosyalizm ışığında başka türlü cevaplandırılamaz. Varılan mantıkî sonuç şudur: Biz sosyalizmden yana devrimciler (ihtilâlci sosyalistler demek istiyor) olarak Batıcı değiliz, ama batının tüm hümanist değerlerine açığız ve bunları özmalımız gibi benimseriz."

Aynı yazının baş taraflarında da şunları söylüyor:

"Batı denen şey, burjuva demokratik devrimini 18. ya da 19. yüzyılda, yâni burjuva demokratik devrimler çağında yapmış olan, ortak ekonomik ve sosyal yapıları bulunan ve gelişerek bugünkü kimliklerine, yâni emperyalist kimliğe ulaşan ve dünyanın geri kalanını sömürerek, yoksulluk denizinde bir refah adası kurabilen, çoğunluğu kuzey Atlantik kıyılarında olan uluslar topluluğu değil midir? Biz bu soruya evet karşılığı veriyoruz."

Madem ki Batı denen şey Burjuva inkılâbını yaparak emperyalizme ulaşmış uluslar topluluğudur, böyle bir medeniyetin yarattığı değerler size göre nasıl hümanist oluyor. Sonra siz böyle bir medeniyetin değerlerini nasıl öz malınız sayıyorsunuz? Hani üstadınız Marx'a göre üst yapıyı teşkil eden bütün kıymetleri alt yapı, yâni iktisadî münasebetler tâyin ederdi? Burjuva kapitalist düzeninin de bu iktisadî yapıya göre değerler yaratmış olması gerekmez mi? Burjuva demokrasisine karşı ihtilâlci sosyalizmi savunanlar, eğer Marksizmi hakikaten biliyor ve ona inanıyorlarsa,

Batı'nın yarattığı değerleri benimseyecek yerde onları yıkmaya çalışmalıdırlar. Yoksa Marksistler de mi başkalarının yarattığı değerleri çalmaya başladılar?

Mamafih bu filozof Marksizmi bilmediğini de yarım ağızla itiraf ediyor. İleride öğrenecekmiş:

"Sosyalizmi İbn-i Haldun'dan öğrenecek değiliz. Nasıl ki sosyalizmi Babeuf'den ya da Simon'dan öğrenecek değilsek. Bu büyük kişiler çağlarında sosyalizme giden yolu aydınlatmışlardır, o kadar.. Sosyalizmi öğrenmek için Marks, Engels gibi sosyalizmin büyük ustalarını okuyacağız."

Bu satırları bir an için hatırımızdan çıkarmaksızın, aynı gazetenin başka sahifelerinde çıkan bir yazıya dönelim. Burada Babeuf dâvâsı dolayısiyle aleyhte verilen bilirkişi raporu tenkid edilmektedir:

"İlk olarak bir siyasî partiye komünist adını verdiren bizzat Marx olmuştur. Filhakika Komünistler Birliği adını taşıyan cemiyet 1847'de Londra'da Marks ve Engels'in iştirâkiyle kurulmuş, bu partinin programı olan beyanname de yine ikisi tarafından kaleme alınmıştır. İşte bu biraz uzunca açıklamamız göstermektedir ki, gerek ilmî açıdan, gerekse Türk Ceza Kanununda öngörülen suç olma bakımından Komünizm, kaynağını Marks ve Engels'de bulan ve özellikle Lenin tarafından geliştirilen doktrin ve rejimdir. Bugün komünist sıfatı da bu görüşü benimseyen yazarlara ve siyaset adamlarına verilebilir."

Demek ki bir insan Marks'ın ve Engels'in doktrinini benimser ve bunu propaganda ederse, ona hiç tereddüt etmeden komünist denebilir ve Türk Ceza Kanununa göre mahkûm edilebilir. O zaman yukarıda sosyalizmi Marks'dan ve Engels'den öğreneceğini söyleyen filozof ne olacak? Dostlarını kanuna jurnal etmek hiç sosyalist ahlâkına (!) yakışır mı? Hiç değilse, sosyalist devrimi yapıncaya kadar birbirinize destek olsanız, ondan sonra böyle jurnalcilik nasıl olsa moda haline gelecek. O zaman dostlarınızı, hattâ aile fertlerinizi, mevkiine göz diktiğiniz herkesi bol bol ihbar eder, onların felâketi üzerine yaldızlı saltanatlar kurarsınız.

Bu filozof Marksizmi öğrenememiş ama, köylü kurnazlığını iyi öğrenmiş. Bakın nasıl ustaca ifade kullanıyor:

"Garaudy bir politik örgüt disiplinine bağlı Fransız düşü-

nürleri arasında katkıda bulunma, orijinal olma çabası gösterenlerdendir. Garaudy'nin yaptığı, bir Marxist olarak, Cezayir'deki devrimci gelişme karşısında anlayışlı, dogmalardan uzak bir davranış öğütlenecek."

Buna argodaki bir tâbirle "yutturmacılık" derler. "Politik örgüt disiplinine bağlı" diye kulağını koltuk altından gösterecek yerde düpedüz "Fransız Komünist Partisine kayıtlı" dese olmaz mı?

Olmaz, çünkü bu kurnaz filozoflar Garaudy ve onun gibilerini tarafsız birer Batılı mütefekkir gibi göstererek adam kandırma çabasındadırlar. Hem sonra Marksist olan bir adam nasıl orijinal oluyor, nasıl dogmalardan uzak düşünüyor? Ne dersin filozof arkadaş? Bana kalırsa sizin Ceza Kanunundan filân korkmanıza hiç sebep yok. Çünkü kanun işlediği fiilin şuuruna varan, onun mes'uliyetini taşıyan insanlara ceza verir, böyle ne söylediğini bilmeyen kimseleri ayrıca himâye eder, kendilerine bir vasî tâyin ederek zarar görmelerini önler.

Ünlü sosyalist derginin her sahifesi böyle incilerle dolu. Eğlencelik kabilinden bir misâl daha verelim:

"Bir toplumda gerçekçi edebiyatın kendiliğinden doğabilmesi için o toplumun bir düşünce geleneği olması gerekir. Bu düşünce geleneği içinde maddeciliğin ortaya çıkması gerekir. Hattâ daha ileriye gideceğim, o toplumun makineyi kendisinin bulması gerekir. Yeni Türk toplumunun düşünce geleneği yok mudur? Bu düşünce geleneği içinde maddecilik ortaya çıkmamış mıdır? Makineden söz ederek işi ileri götürmeyelim. Bu edebiyatta geleneğin etkisi nedir? Bu soruların karşılıklarını düşünmek bizi sorunu kavramaya götürür."

Bu karmakarışık lâfların ne mânaya geldiğini anlayan varsa, yazarının kendisi de dahil, lûtfen bize anlatsın. Kendisini münasip şekilde memnun etmeye söz veriyoruz.

Yol, 26 Ocak 1966, s. 4

Dış Politika Reçeteleri

Analarından Türkiye'yi kurtarmak için doğmuş olan sosyalist dostlarımızın son günlerdeki yazılarına bakılırsa, Türkiye'nin kendi gücü ile kalkınmasına imkân yoktur. Yıllardanberi bağımsızlık politikası, kendi yağımızla kavrulmak, kimseye muhtaç olmamak gibi sloganlarla Türkiye'yi Hür Dünyadan ayırmaya çalışanların bu yeni tutumları ilk bakışta pek şaşırtıcı görünebilir. Zira, bu adamların iddialarına göre bağımsızlık politikası sayesinde hem Amerika'ya (nedense Batılılar değil de hep Amerika) sömürülmekten kurtulacaktık, hem de onların müdahale etmediği bir Türkiye'de akıllı sosyalistler bütün kalkınma problemlerimizi çözeceklerdi. Bu propaganda, önce kendilerinde Ferhad kuvveti gören onsekiz yaşındaki gençlerimize ve beceriksizliğini başka sebeplere bağlayarak huzura kavuşmak isteyen bazı yaşlılarımıza çok câzip göründü. Yatırım yapacak sermayesi, toprak altı servetlerini değerlendirecek uzman yetiştirmek için bir tek laboratuvarı, medrese kadar bile ilim an'anesi teşekkül etmiş üniversiteleri, çözülmüş hiçbir problemi bulunmayan, buna mukabil sadece sosyalist okumuşlara sahip olan Türkiye, Batı blokundan ayrılacak ve bu sosyalistlerin aklına göre kalkınacaktı.

İKİNCİ MERHALE

Başkalarına az veya çok muhtaç olmayan bir tek devletin dahi bulunmadığı bir dünyada böyle külhanbeyi istiğnası göste-

renlerin tutumu bazı çevrelerde şüphe ile karşılandı. Kendi gücüne dayanarak kalkınmak, icabında herkese kafa tutabilmek pek güzel birşeydi ve buna itiraz etmek de kimsenin aklından geçmezdi. Ne var ki, dünyanın en zengin insan gücüne ve tabiî kaynaklarına sahip bir Hindistan, Amerika'dan her gün binlerce ton buğday yardımı gelmeyince açlıktan ölürken, kendi problemlerini çözecek mütehassıs eleman yetiştirmek üzere İngiltere'ye el açarken, hattâ Sovyetler Birliği dahi Amerika'ya muhtaç olurken, bizim yirminci asırda Robenson hayatı yaşamaya kalkmamız gülünç olurdu. Acaba Batı blokundan ayrıldığımız zaman oradan sağladığımız avantajları bize kim temin edecekti?

Akıllı sosyalistlerimiz, zihinlerde düğümlenen bu şüpheyi kaldırmak için yeni bir slogan tutturdular. Ne Amerika, ne Rusya. Tek başına bağımsız bir Türkiye. Demek onların bağımsızlık politikası Türkiye'yi Doğu bloku denilen komünist dünyaya rampa ettirmek gayesini taşımıyordu, demek bu politikanın arkasında gizli ve karanlık emeller yoktu. Ama bu idealist slogan da yukarıdaki esas meselelere bir cevap teşkil etmekten uzak kaldı. Ne Amerika, ne Rusya, demek hiçbir şeyi halletmez, ancak bu, emniyet perdesi arkasında, Hür dünyanın itibarını bozmak için menfî propaganda imkânları yaratabilirdi. Nitekim sosyalistler bu ikinci merhaleyi de oldukça başarılı bir şekilde atlattılar. Öyle akıl almaz umacı hikâyeleri anlatıyorlardı ki, söylediklerine kendileri de inanacak hale geldiler.

ÜÇÜNCÜ MERHALE

Sual yine ortada idi: Kalkınmak için dış yardımın lüzumu inkâr edilemiyeceğine göre, bu yardım nereden ve nasıl sağlanacaktı?

İşin bu safhasında sosyalistler, halk arasında "İngiliz siyaseti" diye bilinen tehlikeli cambazlıklar tavsiye etmeye başladılar. Onların cümlesine akıl hocalığı yapan bir dergiden aldığımız şu satırlar, mahalle politikacıları nazarında yüksek bir feraseün ve kurnaz dış politikanın şaheseri sayılabilir:

"Bütün büyük devletler gibi Amerika, kendisine boyun eğenlerin değil, kafa tutmasını bilenlerin sesine kulak vermekte-

dirler. Washington'da bir Nasır'ın ağırlığı, Türkiye'ninkinden kat kat fazladır. Komünist Yugoslavya, Amerika'nın Türkiye'den daha çok yardım sağladığı ve saydığı bir ülkedir... Ancak bağımsızlığa yönelmiş bir Türkiye dosta düşmana sözünü dinletebilir ve Kıbrıs dâvasını kazanabilirdi. Dâva, bile bile kaybedilmektedir. Unutmamak gerekir ki Menderes dahi son günlerinde Washington'un boyunduruğundan kurtulma çareleri aramış, Kruşçef'i Ankara'ya davet etmiş ve kendisi de Moskova seyahati hazırlıklarına başlamıştı."

Demek ki biz Amerika'dan daha fazla yardım koparabilmek için Rusya ile münasebetler kuracak yahut hiç değilse bu türlü şantajlar yapacağız. "Sen bize yardım etmezsen biz komünist oluruz ha" diyeceğiz, Amerika da korkusundan bize her türlü yardımı yapacak. Meselâ kendisiyle ittifak halinde olan Yunanistan'ı bir tarafa bırakacak, Batı blokundan Rusya'ya kayan Türkiye'yi tutacak. Biz de hem Rusya'yı, hem Amerika'yı böylece kandırarak her ikisinden gelen yardımlarla geçinip gideceğiz. Sosyalistlerin ikide bir "komprador politikası" dedikleri şey herhalde bu olsa gerek. Adam olmaya çalışmamıza hiç lüzum yok, biraz kurnazlık öğrendiğimiz takdirde karşımızdaki aptalları oyalayarak gül gibi geçinip gideceğiz. Akıllı sosyalistler o zaman iki tarafın da acentalığını yani kompradorluğunu yapacaklar.

Yukarıdaki satırlar siyasî ahlâk bakımından da pek ibret vericidir. Menderes, Washington boyunduruğundan memleketi kurtarmak için Sovyet Rusya ile işbirliğine kalkıyormuş. 27 Mayıs olduğu zaman "Menderes Kars'ı, Ardahan'ı Ruslara satmak üzereydi, kahraman ordumuz bizi kurtardı" diye bağıranlar kimdi, sizler değil miydiniz? Madem ki Menderes tam bağımsız dış politikaya yönelmek üzereydi, o zaman 27 Mayıs hareketi Türkiye'nin kurtuluşuna set çekmiş sayılmaz mı? Hani sizin devrimciliğiniz nerede kaldı? Yoksa devrim derken sadece Ekim ihtilâlini mi kasdediyorsunuz?

SON HEDEF

Amerika'yı saf dışı ettikten sonra işin arkasından neyin geleceğini sosyalistler bile anlayabilirdi. Nitekim sosyalistlere akıl

hocalığı yapan derginin pek akıllı başyazarı nihayet ağzından baklayı çıkardı. Bakın ne cevherler söylüyor:

"Büyük devletlere özgü bu egoist politikalara rağmen, Sovyetler Birliği emperyalist bir ülke değildir. Orada dev tekeller ve dev tekellerin emrinde bir devlet yoktur.

Sovyetler Birliği, emperyalist ülkelerle olan mücadelesinde Üçüncü Dünyanın politik ve ekonomik bağımsızlığına kavuşmasından yanadır. Sovyetler, geri bırakılmış ülkelerin sanayileşme yoluyla emperyalizmin pençesinden kurtulacağı inancındadır. Bunun içindir ki Sovyet yardımları, üçüncü dünyanın sanayileşmesini önlemeye değil, aksine bu ülkelerin sanayileşmesine ve modernleşmesine yönelmiştir."

Demek ki biz Sovyetler Birliği'nden ve sadece ondan yardım almak suretiyle kalkınabileceğiz. Acaba Türkiye bu yardımları alırken, Sovyetler Birliği ile iki müstakil devlet halinde bir münasebete mi girecek? Yâni şimdi Amerika'dan nasıl yardım alıyorsak Sovyet Rusya'dan da aynı şartlar içinde mi alacağız? Hayır. Akıllı sosyalist bu suale de derhal cevap teşkil edecek örnekler veriyor:

"Aşiret hayatı yaşayan ve kırk yıl önce Anadolu'dan kat kat geri bulunan Türkistan, komünist yönetim altında hızla modernleşmiş ve kalkınmıştır. Bugün Türkistan, Anadolu'dan kat kat ileridir. Anti-komünist New-York Times, geçen ay yayınladığı bir röportajda Özbekistan hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Özbek diliyle şiir yazan orta yaşlı bir şair, masası üzerinde bulunan iki kitaptan, Das Kapital ve Kur'an'dan ilham aldığını belirtti. Ama Taşkent'li karakterini teşkil eden genç, çevresinde endüstri dumanı, minareleri yumuşatmıştır."

Anlaşılıyor ki biz sosyalist olsak bile, yine kurtuluş imkânı yoktur. Ancak Sovyetler Birliği Türkiye'yi işgal eder ve burada kendi eliyle bir komünist yönetim kurarsa o zaman kalkınabiliriz.

Samimiyetsizlik insanı ne saçma durumlara düşürüyor. Sanki dünyada ne kadar hakikat varsa hepsini sayıp dökmüş, sonra bunlardan ahkâm çıkarıyor:

"Bütün bunlar, Amerikan emperyalizmine benzer biçimde bir Sovyet emperyalizminden söz edilemeyeceğini göstermektedir. Aksine, Üçüncü Dünya ülkelerinin, yeni sömürgeciliğin pen-

çesinden kurtulma çabaları, ancak Sovyet yardımlarıyle başarıya ulaşmaktadır. Türkiyemizin de, ister Batı ittifakı içinde, ister bağlantısız bir ülke olarak, millî çıkarları ön plânda tutan bağımsız bir dış politika izleme yolunda atacağı ilk adım, Sovyetler Birliği ile ekonomik ve politik ilişkileri geliştirmek olacaktır."

Hem millî çıkarları ön plânda tutacağız, hem Rusya ile sıkı münasebetlere gireceğiz, hem bağımsız dış politika yöneteceğiz, hem komünist idaresine girecek ve Rusya'nın eliyle kalkınacağız. Bütün bunları bir araya getirmek ancak sosyalist olmakla mümkündür. Herhalde bunlar Marksizmdeki tezat diyalektiğini zihnî tenâkuz ve çapraşıklık mânasına anlıyorlar. Başka türlü bir kafada bu kadar tenakuzun yan yana yaşamasına nasıl imkân bulunabilir?

"Türkiye, bugün bir bağımsızlık savaşı içindedir. Bu milliyetçi savaşın öncülüğünü yapan Türk sosyalistleri, bağımsızlığımıza gölge düşürecek davranışlara, nereden gelirse gelsin, en ufak müsamaha göstermeyeceklerdir."

Sevsinler böyle milliyetçi sosyalistleri. Siz hangi milletin milliyetçisisiniz, bunu da açıkça söyleyecek kadar cesaretiniz yok mu?

Yol, 2 Şubat 1966, s. 4

Aydınlara Hitap Etmek

Bu dergiyi çıkarmaya karar verdiğimiz günlerde bir yayın organı ile okuyucu kitlesi arasında kurulması gereken münasebetler üzerinde uzun uzun durmuştuk. Yakın dostlarımız, böyle işlerde tecrübe sahibi olması gereken tanıdıklarımız, Türkiye'nin aydınlara hitap edecek kaliteli bir fikir ve politika dergisine şiddetle ihtiyaç duyduğunu, bizim de bu yola giderek âmiyane tâbiriyle "büyük bir boşluğu doldurabileceğimizi" söylediler.

Bu fikir organı herşeyden önce düşüncelerin neşrine vasıta olması gerekti, nitekim biz de geniş bir okuyucu kitlesi kazanmak uğruna magazincilik yapacak yerde, az fakat kaliteli bir aydın kitleye hitab etmeyi düşündük ve öylece ortaya atıldık.

Başlangıçta derginin misyonu hakkında görüş birliğine vardığımız bu dost ve tanıdıklardan bazıları şimdi bize yeni tavsiyelerde bulunuyorlar. Derginin fikir seviyesi ve siyasî meseleler karşısında takındığı objektif tavrı onlar da beğeniyorlar. Ama onların bu seviye ve objektif tavır yanında istedikleri bir şey daha var: Bizim, Türkiye'nin problemleri hakkında herkesin anlayabileceği plân ve projeler ortaya atmamız. Yol'u dikkatle okuyanlar hakikatte bizim bu istikamette de en ciddî hal çâreleri gösterdiği-

mizi, üstelik sun'î problemlerle kendimizi ve okuyucuyu avutacak yerde daima temel meseleleri enine boyuna incelediğimizi bilirler; hattâ bize yukarıdaki tavsiye veya ricayı yapanlar da bunu bilirler. Ne var ki onların istediği inceleme ve hal çâreleri herkesin kolayca anlıyabileceği komprimelerden ibarettir. Biz burada köylü-kentli-aydın her vatandaşın hislerine ve düşüncelerine pek yatkın gelecek bir nev'i muska ve reçete bülteni hazırlayacağız, dolayısiyle Yol dergisi herkes tarafından okunacak, benimsenecek.

Dergi ticaretiyle para kazanmayı düşünseydik bu dostların tavsiyeleri bize pek de câzip gelecekti. Ama bize "aydınlara hitab eden bir dergi çıkarmayı tavsiye ettikten sonra işi bu kadar hafifften alanların tavsiyelerine artık kulak veremezdik. Bu defa biz onlara bazı tavsiye ve izahlarda bulunmayı uygun gördük; belki bu vesile ile "aydına hitab etmenin" ne mânaya geldiğini onlarla beraber başkaları da öğrenmiş olurlar.

Bir aydın ile "sokaktaki adam" tipi arasındaki en büyük fark, her ikisinin hâdiselere ve bunlar arasındaki münasebetlere bakış tarzında belirir. Vasat insan, kendi hayat tecrübesinin kazandırdığı bilgiler ve bu bilgiye dayanan sezgilerle etrafındaki insanları ve hâdiseleri anlamaya çalışır. İnsanların karakter vasıfları, tabiî, siyasî ve sosyal hâdiselerin hususiyetleri hakkında hep eski yaşantılarına dayanan bazı anlayışlar kazanır, bu sayede de günlük hayatın akışı içinde muhitine bir mâna vererek iyi bir intibak temin eder. Onun kazandığı bu anlayışlar, daima hâdiseler vukua geldikten sonra görünen neticelerine dayanmaktadır. Bu görünüşlerin arkasında nelerin cereyan ettiği yahut hangi hâdiselerin hangilerine sebep olduğunu bulmak onun ne vazifesidir, ne imkânları dahilinde bir iştir. Bu yüzden halkın dünyası, hayatını kaplayan bir zaman süresi içinde duyu organları ve çıplak zekâsı ile inşa ettiği mânalı bir bütün teşkil eder, fakat bu mânâ onun günlük intibakını kolaylaştırmaktan başka hiçbir objektif kıymet taşımaz.

Anlama, günlük hayattaki mânasıyla, daima bir inanç ve kanaat meselesidir. Karşısındaki insanın yüz hatlarına bakarak onun karakteri hakkında fikir yürüten insanın bu kanaatları, onun muayyen haller, ifadeler veya durumlar karşısındaki inancının bir ifadesinden ibarettir. Bazen bu inanç ve kanaatlarının yanlış çıktı-

ğını görebilir ve yeni bir kanaat sahibi olur. Fakat hakikatte bu yeni kanaat da tıpkı birincisi gibi her an yanlış çıkmaya mahkûmdur; çünkü herhangi bir tahkik ve isbat yoluna gidilmeden sırf hayat tecrübesine dayanarak kazanılmıştır. Günlük yaşantısından çıkardığı bu türlü bilgiler, kendi seviyesinde mânalı ve düzenli bir dünya kurmasına imkân verir. Zihni daima bu anlama ihtiyacına cevap verecek bilgilere, basit şemalara açıktır. Bu yüzden astronomi, iktisad, sosyoloji ve psikoloji gibi sahalarda ortaya atılmış gayrı ilmî nazariyelerin o ilim mensupları tarafından hiç hesaba alınmadığı halde halk arasında büyük rağbet kazandığı sık sık görülmektedir. Bir astronomun kâinat tasavvuru ile halktan bir insanınki arasında hemen hiç bir münasebet yoktur. İnsanların çoğu dünyayı dağlar, tepeler, evler, ağaçlar vs. den ibaret gördüğü halde, bir fizikçinin dünyası gözle görülmeyen zerrelerden ve bunlar arasındaki elektrikî münasebetlerden ibarettir. Halk sosyal hâdiseleri günlük tabiat hâdiseleri arasında müşahede edilen fizik illiyet münasebetleri çerçevesi içinde idrâk ettiği halde, bir sosyologun nazarında aynı hâdiseler bazen yüz yılları da aşan bir oluşun muhtelif tezahürlerinden ibarettir.

Aydın insan sadece "sokaktaki adam" tipinin haberdar olmadığı bu bilgilere sahip olan kimse değildir. Onu halktan ayıran taraf, herşeyden önce bu farklı ve ileri seviyedeki bilgiyi kazanabilecek bir zihnî terbiye ve düşünme metodu kazanmış olmasıdır. O, bir hâdise ile karşılaştığı zaman "bu nedir?" sualini sormaz, çünkü bu suale alacağı cevap onun ancak görüneni anlama ihtiyacına cevap verir, görüneni anlamak için de vasat insandan daha fazla bir zihnî gayret sarfetmeye ihtiyaç yoktur. Aydın, gördüğü şeyler arasında bir sebep-netice münasebeti bulmaya çalışarak halkın dar ve sathî dünyasının ötesinde objektif realiteyi kavramaya uğraşır. Halkın dünyası inançlara, kanaatlara dayandığı halde, aydının dünyası daima isbat ve tahkik mevzuu olan bilgilere dayanır. Halkın bilgisi çok defa hâdiselerin oluşundan sonraki müşahedelere bağlı kaldığı için istikbalde olacaklar hakkında hiçbir güvenilir tahmin veremez. Buna mukabil aydın bu hâdiseler karşısında "niçin" sualini sorduğu ve sebep-netice münasebetlerini araştırdığı için bizi hali hazırda yaşamaktan kurtarır ve gelecek

hakkında sağlam bir tahmin kazandırır. Onun bu tavrı kendisini tamamen ilim adamına yaklaştırmaktadır. İlim adamı ise bilgisinin her problemi çözebileceğine inanmadığı için ancak araştırdığı, tahkik ve isbat mevzuu yaptığı konulardaki bilgisine güvenir, hattâ bu türlü bir bilginin dahi mutlak hakikat olduğunu iddia etmez. Dünyanın bütün hâdiselerine bir mânâ verme iddiasında bulunan doktrinlere bu yüzden ilim sahasında itibar edilmez; bunlar ancak vasat insanın zihnî seviyesine hitab eden anlama sistemlerinden ibarettir ve ilmî bilgi vasfı taşımazlar.

Görülüyor ki, aydınlara hitap etmek üzere çıkan bir yayın organının komprime hakikatlar hazırlayarak bunları propaganda etmeye kalkması seviyesizlikten başka mânâya gelmiyor. Eğer biz Türkiye'nin altı ayda, hattâ altı yılda kalkınmasını temin edecek reçeteleri bulabilseydik, aynı sihri bizden evvel de keşfedenler çıkabilir ve şimdiye kadar çözülmemiş bir problemimiz kalmazdı. Aydınlar kendi meseleleri için başkalarından muska bekleyeceklerse, onları vasat vatandaş tipinden ayıran tarafları nedir? Okuma-yazma bilmeleri mi, halktan ayrı yaşamaları mı, ceplerindeki para mı, yoksa soylarındaki asalet mi?

Münakaşanın bu noktasında şöyle bir itirazla karşılaşıyoruz: Yol, Türkiye'nin ana dâvâları üzerinde ciddî inceleme yazıları neşrediyor, ama bizim memleketimizde bu türlü incelemeleri aydınlar bile zor anlıyorlar. Daha basit, daha anlaşılabilir şekilde yazmak mümkün değil mi?

Eğer bir memlekette aydınlar varsa, onlara halk ağzıyla hitap etmek bir nev'i hakaret olur ve hiç bir aydın bu basitliği hoş göremez. Memlekette aydın bir zümre yoksa o zaman kime hitap edeceksiniz? Bir yayın organı, mevcut anlayış seviyesinden daha yukarı çıkmaya çalışmadığı takdirde kime ne kazandırabilir? Türkiye'deki entellektüel seviyenin nerelerde olduğunu biz de pekâlâ biliyoruz, ama biz bu seviyenin hep aynı kalmasının felâket olacağını da biliyoruz. Bütün mesele onları bu seviye içinde hiç düşünme zahmeti vermeden tatmin etmekse, herşeyin formülünü peşinen veren bir doktrin hazırlayabiliriz, bu bizim için daha kolay bir iş olur. Hattâ hiç uzağa gitmeden, mevcut peşin hüküm sistemlerinden birini Türkiye'ye adapte edebiliriz; nitekim Marksistler

şimdi harıl harıl bu işi yapıyorlar. Onlara karşı aynı seviyede veya seviyesizlikte bir başka sistem koymak zor değildir, yeter ki insan kendi dışındaki gerçeklere gözlerini ve kulaklarını kapayacak kadar kör, sağır ve vurdumduymaz olsun.

Söylediklerimizi anlayan aydınlar varsa, bir hizmet yapmış olacağız; eğer böyle bir zümre yoksa, yahut yetişme imkânı da bulunmuyorsu, Türkiye'ye şimdiden elveda diyelim ve kurtuluş ümidi ile kendimizi aldatmıyalım.

Yol, 16 Şubat 1966, s. 4

Millî Şuur ve Gençlik Terbiyesi

Türk halkını birarada ve ayakta tutan kıymet sistemleri ve ölçüleri, yerlerine yenileri gelmemek üzere, bir bir çöküyor. Bu muazzam yıkıntının farkına varamıyacak kadar sahte kıymetler içinde boğulmuş olanlar bir tarafa, bazıları aydınlar, üniversitelerdeki halk çocukları ve iki ayrı Türkiye'yi kendi hayatları içinde yaşamış olan insanlarımız zaman zaman feryadlar koparıyor, nereden gelip nereye gittiğimizi sorarak etrafı uyandırmaya çalışıyorlar.

Sıhhatli bir cemiyette bu türlü şikâyetlerin yüzde biri dahi bütün memleket halkını uykularından edecek kadar büyük endişelere yol açacak, hâl çaresi için herkesi ve bilhassa mesuliyet sahiplerini seferber edecek şeylerdir; kaldı ki, bu türlü cemiyetlerde felâket hali hazırda yaşanan birşey değil, fakat henüz ufuklarda belirmeden, tahmin edilen ve derhal tedbiri alınan müstakbel bir tehlike işaretinden ibarettir. Biz şimdi bu felâketin içinde yaşadığımız halde emsali görülmemiş bir vurdumduymazlıkla küçük hesaplarımızın peşinde koşmaya devam ediyoruz. Artık şaşkınlık ve hayret duygumuzu da kaybettik. Her gün yeni bir çatının çökmesi bize günlük hayatın rutin işleri kadar normal ve tabiî görünüyor; düzelme istikametinde tek tek faaliyetleri ise mucize gibi karşılıyoruz. İşittiğimiz şikâyetler bile sıhhatli bir görüşün eseri olmaktan ziyade boğulmak üzere olan insanların ümitsiz, şaşkın çırpınışlarından ibaret kalıyor.

Bir yıl kadar önce İstanbul Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği, bir günlük gazete ile işbirliği yaparak, gençlik terbiyesi hakkında anket açmıştı. Hakikatte gençlik terbiyesi bir memlekette her türlü kalkınma veya çöküntüye tesir eden aslî faktörlerden biri, belki de en önemlisidir. Cemiyetin yapısı, karakteri ve istikbalini öğrenmek istiyenler onun terbiye müesseselerine ve bunlarla memleketin gerçek ihtiyaçları arasındaki münasebete bakarak sağlam bir fikir edinebilirler. Zira her türlü siyasî, idarî, iktisadî, sosyal ilh. faaliyet sektörlerini ellerinde tutan insanlar bütün zihin yapılarını, bilgi ve mahâretlerini bu müesseselerde kazanmaktadırlar. Bilhassa tahsil ve terbiyenin artık aile ve cemaat elinden çıkarak müstakil müessese haline gelmiş olduğu modern bir cemiyette, yeni nesiller ancak sağlam bir maarif sistemi içinde yetişmek suretiyle mesuliyet mevkilerine geçebilmektedirler. İşte Türkiye kendi insanlarını lâyıkiyle yetiştirecek bu türlü bir eğitim sisteminden mahrum bulunduğu için, bilgisizlik, kabiliyetsizlik ve idaresizlik yüzünden felâketler birbirini kovalıyor. İşin daha acısı, bütün bu felâketleri düzeltmek için de yine aynı eksik insanlardan meded umuluyor, neticeler birer sebep gibi idrak ediliyor.

Edebiyat Fakültesi Talebe Derneğindeki gençler, sömürgecilik yaygaraları veya siyasî rejim münakaşaları gibi boş şeyleri bir tarafa bırakarak, memleketin hakikî problemine el attıkları için, birçok büyüklerinden daha sıhhatli bir idrak içinde olduklarını gösterdiler. Onların da bu düşünce tarzlarını ve girişikleri teşebbüsleri takdirle karşılamak gerekir. Fakat, gençlik terbiyesini bir problem olarak ortaya çıkarmak, işin ancak başlangıcını teşkil etmektedir. Nitekim ankete verilen cevaplar dikkatle incelenirse, henüz ana meselelerde dahi görüş birliğine varılamadığı, hattâ mefhumlarda bile anlaşma olmadığı görülüyor. Bu satırların yazarının da dahil olduğu üniversite mensuplarının cevapları arasında bir tek müşterek nokta tesbit edilmektedir: Gençlere bir millî terbiye vermenin lüzumu. Şimdi muhtevası üzerinde çok değişik kanaatlar ileri sürülen bu ifadenin mânasını ele almadan önce kısaca belirtelim ki, bizim eğitim sistemimizde gençlerin mahrum bırakıldığı şey millî terbiyeden ibaret değildir. Binaenaleyh bugünkü tahsil ve terbiye sistemine millî terbiye istikametinde yeni unsurlar katmak sadece bütün bir eğitim davasını değil, bizzat

millî terbiye meselesini bile halletmeye yetmez. Bu yüzden bir "Gençlik buhranı"ndan bahsederken terbiye sisteminin her tarafı düzgün işliyormuş gibi meseleyi bir millî şuur aşılaması şeklinde görmek bizi yeni bir hatâya götürecektir.

Türkiye Batılı bir memlekettir yahut hiç değilse böyle bir memleket olma iddiasındadır. Şu halde onun terbiye müesseseleri herşeyden önce Batı medeniyeti (yahut modern medeniyet) içindeki bir cemiyetin ihtiyaç duyduğu kıymetleri, bu arada kendi kültürüne ait kıymetleri, yeni nesillere aktarmak mecburiyetindedir. Modern cemiyetin kıymetleri başta ilmî düşünce itiyadı olmak üzere, yerli kültür sınırlarını aşar ve o medeniyet dairesindeki bütün memleketler tarafından müştereken benimsenir. Biz bunlardan en önemlilerini, meselâ objektif düşünme zihniyetini, çalışmayı, dürüstlüğü, her çeşit demokratik idealleri ilh. vermekten çok uzak bulunuyoruz. Hakikatte bunları bir sonraki nesle aktaracak bir nesil de kazanmış değiliz. Böylece en aslî fonksiyonlarını dahi ifa etmekten aciz bir maarif sisteminin gençlere millî şuur vermeye çalışmakla ne kazanacağı yahut bu şuuru verip veremeyeceği pek şüphelidir. Kaldı ki millî şuurun mâna ve muhtevası gözden geçirildiği takdirde sualin daha başlangıçta yanlış vazedildiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Millî şuur, millî hayat, içinde doğmuş ve benimsenmiş olan kıymetlerin, kıymet ölçülerinin şuuru demektir. Millî şuur aşılanması ise bu kıymetlerin yetişen nesillere nakledilmesi, onlara da benimsetilmesi mânasına gelir. Binaenaleyh önce şu suali sormamız gerekiyor: Türkiye'de böyle millî hayat içinde meydana gelmiş ve milletin büyük ekseriyetine mal olmuş, hayat içinde yaşanmakta olan bir kıymetler nizamı mevcut mudur? Mevcutsa bunlar nelerden ibarettir? Bu iki suale müsbet cevap aldığımız takdirde üçüncüsünü sorabiliriz: Türkiye'de bu kıymetleri gençlere aşılamak için nasıl bir usûl takip edilmesi gerekir?

Önce ilk sualden işe başlayalım: Türkiye'de birbuçuk yüzyıldanberi devam edip gelen Batılılaşma hareketleri, yani reformlar, inkılâplar, fikir ve sanat cereyanları ilh. memleketteki kıymetler nizamının devamlı bir değişme halinde olduğunu göstermektedir. Türk milleti tarihinin bir devrinden itibaren dünyadaki yeni gelişmelere ayak uyduramıyacak duruma gelmiş ve süratle inki-

şaf eden Batı medeniyetine erişebilmek için kendi yapısını değiştirmek mecburiyetinde kalmıştır. Bugün hâlâ az gelişmiş veya geri kalmış bir memleket olmaktan kurtulamayışımız, bu değişme hareketlerinin boşuna gayretlerden ibaret kaldığını açıkça gösteriyor. Buna rağmen 1966 Türkiyesinin 1839 Türkiyesi ile aynı olduğunu da söyleyemiyoruz, çünkü bu tarihler arasında bile her biri değişik karakterde olmak üzere en azından üç ayrı devir yaşamış bulunuyoruz. Şu halde Türkiye'de kıymetler nizamı yeni bir nizama erişmek üzere bir tarafa atılmış, buna rağmen yeni nizam da elde edilememiş bulunuyor. Türkiye bu haliyle, büyük bir kazanç elde etmek isterken beceriksizlikler ve idraksizlikler yüzünden elindeki sermayeyi de kaybetmiş bir tüccara benzemektedir. Onun artık bu muhtemel kazançtan evlâtlarına büyük bir miras bırakması beklenemediği gibi, o büyük kazanca ilâve etmek istediği mütevazı sermayesi bile yok olmuştur.

Türkiye'de hiçbir millî kıymet kalmadı mı? Şüphesiz kaldı. Bunların büyük bir kısmı bizim yeni intibakımızı temin edemiyecek, hattâ ona mani olacak şeylerdir. Hakikaten bir değeri olanlara gelince, onlar da parmakla gösterilecek birkaç münevverde ve halkın bir kısmında yaşamaktadır. Bir şehrin iki semti, cahili ile münevveri, okumuşu ile okumamışı (bunlar birbirinden ayrı şeylerdir), zengini ile fakiri, idarecisi ile halkı birbirinden ayrı dünyalarda yaşarlar, taban tabana zıt standartlara göre gençlere ne aşılayacağız? Bu memlekette bir millî kıymet nizamından, yani büyük ekseriyetin müştereken benimsemiş olduğu kıymetlerden nasıl bahsedilebilir? Hattâ böyle müşterek bir kıymet nizamı olmayan bir topluluktan modern mânada millet olarak bahsedilebilir mi? Millet, kendine mensup fertleri ve grupları, zümreleri birarada yaşatan kıymetlere ve ideallere dayanır, bunlar ortadan kalktığı anda millet değil, fakat, sadece aynı coğrafya içinde yanyana yaşayan zümreler bahis konusudur.

Görülüyor ki yukarıda sıraladığımız suallerden ilk ikisine müsbet bir cevap veremiyoruz. Türkiye tarihinin derinliklerinde kalan değil, fakat yaşadığı hayat içinde var olan bir müşterek kıymet nizamı mevcut bulunmadığına göre gençlere ne aşılayacağız? Bu hakikati bütün acılığı ve çıplaklığıyle göremediğimiz takdirde millî şuur aşılama meselesinin münakaşası tam bir kör dövü-

şü halini alacaktır. Halbuki memleketin böyle felâketli bir çağında memleket münevverleri olmayan şeyin mücadelesini yapacak yerde, modern bir cemiyet kurabilmek için gereken, temel kıymetleri tesbit ederek bunların yerleşmesine, benimsetilmesine çalışmak zorundadırlar. Bunu söylerken bizim tarihî kıymetlerimizi inkâr ediyor değiliz; yeni Türkiye'nin kurulmasında hiç şüphesiz onların da önemli bir mevkii olacaktır. Ancak biz şimdi onları ortaya çıkaracak ve bugünkü hayatımızdaki yerlerini belirtecek ilim adamlarından dahi mahrum bulunuyoruz yâni kendi kıymetlerimizi bilmiyoruz. Üstelik içine girmeye çalıştığımız Batı medeniyetinin temel kıymetleri üzerinde anlaşmaya varamadığımız için, yerli kıymetlerin bu nizam içinde işgal edecekleri yeri tâyin etmemize de imkân kalmıyor. Türk münevverleri, ilim adamları ve idarecileri önce bu meseleleri halletmedikten sonra gençliğe verilecek terbiye hususunda nasıl bir anlaşmaya varabileceklerdir?

Bu çıkmazdan kurtulmanın elbette bir yolu vardır. Mademki bir zamanlar bizim hayatımıza hâkim olan ve dünyanın o durumu içinde hakikaten yüksek bir seviye ifade eden kıymetlerimiz, yeni dünyanın şartlarına uyamayacak bir halde kalmıştır; şu halde bizi bir millet olarak yaşatabilecek Batı medeniyetinin temel kıymetlerine bir an önce kavuşmaya çalışmalıyız. Ancak onun mahallî renklerden uzak objektif kıymetlerini kazandığımız takdirde modern bir millet haline gelebilir ve bu millete ait kıymetlerin yeni nesillerde şuurlaşmasını temin edebiliriz. Bu zihniyeti kazanamadığımız takdirde, millî şuur deyince hamaset destanlarını hatırlayan safderûn vatanseverlerle kendini batılı zanneden budala züppeler arasındaki fuzulî çatışmalar daha uzun zaman devam edecektir.

Yol, 23 Şubat 1966, s. 4

Hep Aynı Hikâye

Komşumuz Suriye, sanki bir rekor mücadelesine girmiş gibi, bilmem kaçıncı hükûmet darbesini de yaptı. Birbirini deviren her ihtilâl hükûmeti bir öncekinin yanlış yolda olduğunu iddia ettiğine göre, Suriye daha uzun bir müddet böyle hatalı (!) ihtilâllerin geçit resmine sahne olacak demektir.

Geri kalmış veya az gelişmiş ülkelerde yapılan hükûmet darbelerinin en umumî bahanesi, siyasî ve iktisadî istikrarsızlıkların memleket bünyesini parçalayacak kadar bir tehlike arzetmesidir. Bu yüzden hemen her ihtilâl hükûmeti kendi davranışını millet yararına çok hayırlı, istikbâl için de ümitli bir hareket olarak görür veya gösterir. Hakikatte bu telâkki geri kalmış ülkelerdeki içtimaî idrâk noksanlığının neticesinde varılmış yanlış bir kanaatten başka birşey değildir. Bu idraksizlik hâdiselerin sebep netice münasebetlerini doğru bir şekilde anlamaya ve izah etmeye imkân vermediği için, herhangi bir ihtilâl hükûmetinin alacağı radikal tedbirlerin kurtuluş ve kalkınma için bir sebep olabileceği zannedilmektedir. Yine aynı idraksizlik yüzünden, ardı ardına yapılan darbelerin birinin diğerine sebep olduğuna inanarak bunların hepsinin de arkasında daha umumî müşterek sebeplerin bulunacağı düşünülemez.

İhtilâl veya hükûmet darbesi, tıpkı siyasî ve iktisadî istikrarsızlıklar gibi, memleketteki umumî geriliğin tezahürlerinden biridir. Bu geriliğin neticesi olan iktisadî sarsıntı bir kurtuluş tedbiri

veya çaresi sayılamıyacağına göre, aynı hastalığın bir başka tezahürü olan ihtilâlin de kurtuluşa yol açmasını beklemek o kadar abes olur. Nitekim bu memleketlerde çok iyi niyetlerle darbe yapıp iktidarı ele geçirenler, sonradan bu işi sırf bir prestij ve inad meselesi haline getirmedikleri takdirde, çok defa mesuliyeti devredecek yeni bir kadroyu sabırsızlıkla beklemektedirler. Onların istikrarsızlığa son vermek maksadiyle yaptıkları hareket, mahiyeti icabı, daha önceki duruma yeni yeni kargaşalık unsurları ve huzursuzluk sebepleri getirmekten başka işe yaramamıştır. Böylece durumun büsbütün perişan bir hale gelmesi yeni ihtilâller için bir bahane teşkil eder, her yeni ihtilâl hükûmeti bir sonrakine bu türlü bahaneler yaratarak iktidardan uzaklaşır.

Peşpeşe askerî darbelerin hep yeni bağımsızlığa kavuşmuş memleketlerde görülmesi bize bu darbelerin mahiyeti hakkında sağlam bir fikir verebilir. Modern bir millet olma yolunda çaba sarfeden bu memleketlerin önünde büyük güçlükler beklemektedir; bütün problemlerinin çözümünü sömürgeci devlete bırakmaya alışmış oldukları için, kendi başlarına kaldıkları zaman ağır bir yükün altında ezildiklerini hissederler. Fakat bilgi ve tecrübe seviyeleri bu problemler karşısında uygun hal çareleri bulmalarına imkân vermeyecek kadar aşağı kalmıştır. Bazan idareci zümre liyakatli olsa dahi etrafın anlayışsızlığı yüzünden şiddetli bir muhalefetle karşılaşır ve bazan bu baskılara mukavemet edemez. Zira geri kalmış memleketlerin emelleri ile imkânları arasında daima bir nisbetsizlik vardır; orada kalkınma uzun ve disiplinli bir çalışma yerine, idarecilerin yaratacağı bir mucizenin eseri olarak görülür ve en kısa zamanda bu mucizenin olması beklenir. Problemi bu kadar basit plânda ele alan muhalif gruplara göre bütün iş iktidarın el değiştirmesinden ibarettir. Bir defa emir ve kumanda mevkii kendilerine geçtiği takdirde herşeyin yoluna gireceğini zannederler. Şüphesiz onların kalkınma yolunda uzun zaman çalışmaya ve beklemeye tahammülleri olmadığı gibi, iktidarı ele geçirmek hususunda da sabırlı değillerdir. Binaenaleyh silâh gücüyle bir gece içinde hükûmet darbesi yaparak iktidara gelmek en haklı ve en uygun bir yol sayılabilir.

İstiklâlini yeni kazanmış memleketlerde milliyetçilik hareketleri de siyasî kargaşalığın önemli bir sebebini teşkil etmekte-

dir. Uzun zaman sömürge halinde yaşamış olmanın verdiği manevî ıztırabı ve aşağılık duygusunu telâfi etmeye yarayan milliyetçilik, kendine yeni ve müstakil bir hüviyet bulmaya çalışan topluluklarda çok defa yanlış düşüncelere ve hareketlere yol açabiliyor. Nitekim Arap memleketlerindeki siyasî mücadelelerin kaynağında bu türlü duygu ve düşüncelere sık sık rastlıyoruz. Balkan Harbi felâketinden sonra Türk münevverlerinin büyük bir kısmını saran Turan idealinin bir başka şekli de şimdi Arap gençlerinin kafalarını işgal etmektedir. Bir tarafta yeni bir millî kültür ve tarihî hüviyet kazanma endişesi, diğer taraftan da sefaletten, cehaletten, aşağılık duygusundan kurtulamamanın verdiği sıkıntılar bu gençleri tarihî hayâllere, büyük "Arap Dünyası" idealine doğru sürüklüyor. Basra körfezinden Tarık Boğazı'na kadar uzanan kudretli bir Arap Birliği'nin gerçekleşebileceğine inanıyor ve bunun için çalışıyorlar. Böyle bir birlik kurabilmek için herşeyden önce mahallî hükûmetler arasında tam bir ittifaka varılması gerekiyor ki, Birleşik Arap Cumhuriyeti fikri bu yolda atılmış ilk adımlardan birini teşkil etmektedir. Her ülkenin kendi başına kalmasını isteyen hükûmetler, bu yüzden, Nasır'ın organize ettiği milliyetçi Arap gençleri tarafından daima yıkılma tehdidi altındadır.

Gerçeklerden ziyade fanteziye dayanan bu milliyetçilik cereyanları sosyalist düşünce ile de elele gidiyor. Zaten kısa yoldan dünyanın çehresini değiştirmek isteyen böyle bir delikanlı idealizmin sosyalist düşünceyi benimsememesini bekliyemezdik. Arap hükûmetlerinin yabancı memleketlerde yetişmek üzere gönderdiği gençler, gittikleri yerlerde tahsilden ziyade politika ile uğraşıyor, çeşitli dernekler kurarak memleketlerini nasıl kalkındıracaklarını düşünüyorlar. Bu kısır memleketlerin yegâne münevver kadrosunu kendileri teşkil ettiği için bürokrasiye dayanan bir sosyalist idareyi çok daha uygun bulmaktadırlar. Zira ancak böyle bir rejimde hem iktidarı elde tutabilecekler, hem de sadece emir vererek işleri yürütebileceklerdir. Bunlar arasında memlekete dönüp ihtilâl yapacakları zaman mevkileri paylaşmak üzere şimdiden gölge kabine kuranlar da vardır. Hiç şüphesiz onlarda bu zihniyet devam ettiği müddetçe, iktidarı ele geçirdikleri zaman dış memleketlerde yine birtakım Arap gençleri asıl vazife ve mesuli-

yetlerini bir yana bırakarak ihtilâl tertipleri ile uğraşacaklar, sonra onlar da yeni bir grubun kendilerini devirmesine kadar iktidarda kalacaklar. Demir perde ile sınırdaş olmadıkları için istiklâllerini tamamen kaybetme tehlikesi bulunmadığından, daha uzun müddet bu ihtilâl oyunlarına devam edebilirler.

Arap memleketlerinin siyasî kaderinde dıştan gelen tesirleri de hesaba katmak gerekir. Meselâ Lübnan'da seçimlerin kaderini Amerika ile İngiltere tâyin ettiği gibi, bu son Suriye darbesinde de komünistlerin büyük tesiri olduğu görülüyor. Fakat yabancı tesiri bir memleketin kuruluşunda veya batışında hiçbir zaman yegâne faktör olmamıştır. Memleketin hakikî sahipleri kendi vazife ve mes'uliyetlerini yürütmekten âciz oldukça, felâketi yabancı müdahale ile izah etmeye kalkanlar belki sadece kendilerini aldatırlar. Hakikî ihtiyaçlara cevap verebilecek seviyede bir münevver kadrosu yetişmeyen memleketlerde ancak açıkgöz ihtilâlciler yetişir; onların da yabancı tesiri altında kalmalarına şaşmamak lâzımdır.

Yol, 2 Mart 1966, s. 4

Özgürlük Avukatları

Sovyet Rusya'da eserlerini takma adlarla Batı memleketlerinde neşrettikleri için iki yazarın ağır cezalara çarptırılması üzerine bizim özgürlük taraftarı solcularımız ne diyeceklerini şaşırdılar.

Aslında şaşıran sadece onlar değildi; Fransız Komünist Partisinin resmî organı olan l' Humanité gazetesi bile bu kadar açık bir adaletsizlik karşısında susup kalamadı ve Rusya'daki ağabeyini tenkid etti. "Bu mahkeme, sosyalizm için, bu iki adamın yazabileceklerinden çok daha zararlı bir durum yaratıyor" demek zorunda kaldı. Ama solcunun bile Batılısı ile Şarklısı arasında zihin iffeti bakımından dünyalar kadar fark oluyor. Bizimkiler hiç değilse kendilerini gizlemek için böyle bir jest yapacak yerde zırvayı tevil etmeye, mızrağı çuvala sığdırmaya kalktılar. Vietnam için bildiriler neşreden, kızıl çetecileri vatansever diye gösteren bu barış aslanlarına göre, Türk aydınları Rusya'daki hürriyet meselesini münakaşa edecek yerde kendi memleketimizdeki hürriyetsizliklerle uğraşmalıymış. Hem Rusya'da bu yazarlar Rus milletine sövdükleri için yargılanmışlar, hangi memleket kendisine söven insanları cezasız bırakırmış? Türk kanunlarında böyle maddeler yok muymuş?

İnsanlık ve dünya barışı namına Afrika'nın bilmem neresindeki komünistleri bile savunan bu adamlar şimdi milliyetçi oldular. Herşeyden evvel Türkiye diyorlar. Ama Ruslar aya peyk gön-

derdikleri zaman herşeyden önce Türkiye değil, Amerika Kuzey Vietnam'ı bombaladığı zaman herşeyden önce Türkiye değil. Ya ne zaman herşeyden önce Türkiye? Yugoslavya'da Rusya'yı tenkid eden bir profesör hapsedildiği zaman, Rusya'da hür düşünmeye çalışan fikir ve sanat adımları Sibirya'ya sürüldüğü zaman, Vietkong çetecileri Güney Vietnamlı hamile kadınların karınlarını deşerek çocuklarını süngüye taktıkları zaman, Sovyetler Birliği'nde bütün bir kavmin erkek nüfusu sabahtan akşama kadar kurşuna dizildiği zaman, Çin'de siyasî mahkûmlar kendi elleriyle kazdırılan çukurlara gömüldükleri zaman, Doğu Almanya'da her gün üç kişi utanç duvarı önünde mitralyözle tarandığı zaman, Macaristan'da yüzlerce Budapeşteli genç kız Rus erkekleri tarafından kirletilerek sokaklarda öldürüldüğü zaman... İşte o zaman herşeyden önce Türkiye. Bizim nemize gerek elâlemin memleketinde olan işler? Elbette bir bildikleri vardır.

Rus yazarları Rus milletinin sarhoş olduğunu, kültür yaratmayacak kadar geri olduğunu söylemişler. Hatta bizim meşhur fıkra yazarı bu mealde bir de cümle iktibas etmiş. Yalnız bu cümleyi mahkûm olan iki kişiden hangisinin yazdığını söylemiyor. Haydi birisi böyle yazdı diyelim öbürünün kabahatı neydi? Kaldı ki bu adamlar Rus kültürünün hem hayranı, hem de bu işin mütehassısıdırlar. Ne var ki onlar komünist rejimin büyük bir kültür yaratamayacağını, ihtilâlden önceki büyük Rus edebiyatına ve sanatına bile erişemiyeceğini söylüyorlar. Onların bu kanaatını tekzib edecek babayiğit de henüz çıkmış değildir. Sinyavski ve Danyel, Rusya'da Dostoyevski'den gelen ve Pasternak'la kendilerine intikal eden büyük bir edebiyat ve düşünce geleneği içinde yetişmişlerdir, onların nazarında komünist edebiyatı namına yazılan propaganda broşürlerinin, dalkavukluk ilmihallerinin ne kıymeti olabilirdi? Bizim solcu yazar, Sinyavski'nin neşrettiği edebiyat tarihini acaba görmüş müdür? Nerede! Ama bu iki yazar hakkında yapılan ithamları ve mahkemenin seyrini biliyormuş gibi konuşuyor. Yani Parti mensupları ve şahitlerden başka hiç kimsenin sokulmadığı gizli celseyi takip etmiş. Bu sanıklar beynelmilel casus olmadıklarına göre hangi açık alınlı mahkeme gizli celse yapmaya kalkıyor ve hangi dürüst yazar böyle bir mahkemeyi savunabiliyor?

Şimdi biz bu bedava Rusya avukatlarına birkaç mızrak daha verelim de onları da çuvala sokmaya çalışsınlar:

1. Sinyavski ve Danyel, Sovyet Ceza Kanununun 60. maddesine göre yargılanmışlardır. Bu madde oraya konduğu zaman Sovyet hukukçularının bile itiraz ettiklerini, böyle müphem bir ifade ile herkesin mahkûm olabileceğini söylediklerini biliyor musunuz?

2. Yazarlar niçin ancak daha evvel iki defa mahkûm olmuş insanların gönderildikleri ikinci dereceden en ağır bir mecburi çalışma kampına gönderilmişlerdir?

3. Niçin pek çok Sovyet yazarı bu iki adamın aleyhinde şahitlik yapmaktan kaçınmışlardır?

4. Hükûmet gazeteleri niçin daha mahkeme başlamadan önce her iki yazara en ağır hücumlar yapmışlardır? Hangi Batı memleketinde hükûmet henüz sanık durumunda olan insanları böyle suçlandırır? O zaman mahkeme bir göstermelik işten ibaret kalmaz mı?

5. Niçin Rusya'yı tenkit eden Pasternak, Mihail Zoschenko, Anna Akhimatova gibi yazarlar hapsedilmemiş, Valery Tarsis (tımarhaneye gönderilmekle beraber) tevkif edilmemiş de bu adamlar küreğe konmuşlardır?

6. Niçin 5 Aralık 1965'te mahkeme önünde pasif bir protesto nümayişi olmuştur?

7. Şahit Golumshtok niçin bütün ısrarlara rağmen aleyhte şahadette bulunmamıştır?

8. Niçin genç amatör yazar Vyacheslov Parkhunov mahkeme salonuna girmeye teşebbüs edince tevkif edilmiş ve bir akıl hastahanesine gönderilmiştir?

9. Niçin Fransa, İtalya, İsveç, İngiltere, Avusturya, Danimarka ve Uruguay komünist partileri bu mahkemenin Stalinizme bir dönüş olduğunu söyledikleri halde Türkiye'deki solcular hâlâ yazarların suçlu, komünist rejimin de haklı olduğunu söylemeye devam etmektedirler?

Bu sualler sadece son mahkemeye ait hususlar üzerindedir. Bunun dışında yerli solcuların cevap bulmaları gereken 9 değil, belki dokuz milyon sual çıkar.

Sinyavski ve Danyel'in mahkûm edilmesi, Rusya'da Kruşçev'in son yıllardan beri görülen Stalinizme dönüşün en yeni misalini teşkil etmektedir. Bilindiği gibi, Kruşçev hem Batı dünyasına hem de kendi vatandaşlarına Sovyet rejimi hakkında ümit verebilmek ve biriken gerginlikleri boşaltabilmek için bütün zulümleri Stalin'in üzerine yüklemiş, bundan böyle eski metodlara dönülemiyeceğini ilân etmişti. En yetkili devlet adamının ağzından çıkan bu sözler üzerine Rusya'da başlayan Stalin aleyhtarı kampanya o kadar ileri bir safhaya vardı ki, Rus vatandaşları Stalin'le beraber onun uzun yıllar yardımcılığını yapmış olan bugünkü Sovyet idareci kadrosu hakkında da şüphe duymaya başladılar. Stalin yıllarca dünyanın en büyük zulümlerini işlerken acaba etrafındaki yetkililerin bundan hiç haberi yok muydu? Onlar bu mesuliyete iştirak etmiş değiller miydi? İşin burasında komünist partisi ileri gelenleri yaptıkları hatânın farkına vardılar ve süratle geri dönmeye kalktılar. Kruşçev bile Stalin'i öven nutuklar verdi; Soljenitsin'in kitabı bir daha basılmadı; Stalinizmi tenkit edenlere baskı yapılmaya başlandı. Bu arada mevcut Sovyet idarecileri hakkındaki şüphesini açıkça belirten genç Rus şairi Yevgeni Yeftuşenko, Fransa'dan süratle Moskova'ya çağrılmış ve verdiği beyanatı tekzip etmeye zorlanmıştı. Kruşçev'in iktidardan düşürülmesi bile bu hatâsının bir cezası olarak gösterilebilir. Zira Rusya'da komünist rejimin ve dolayısiyle idareci azınlığın hürriyet havası içinde ayakta kalmasına imkân yoktu. Stalin aleyhtarlığı ise hürriyet mücadelesinin bayraklarından birini teşkil ediyordu. Rus idarecileri hürriyet ve komünizm şıklarından birini seçmek zorunda kaldıkları zaman elbette komünizmi tercih edeceklerdi. Sinyavski ve Danyel'in kitapları Rusya'dan ziyade Stalincilik ve Stalin devrini tenkit ettiği için suç sayıldı. Üstelik onlar Stalin'i Kruşçev kadar bile sert tenkit etmiş değillerdi.

Rusya'da hürriyet olmadığı için yazılarını Batıya gönderen Sovyet yazarları sadece Sinyavski ve Danyel'den ibaret değildir. Her gün Batılı gazete ve dergilere demir perde gerisinden (Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Polonya, Doğu Almanya dahil) imzasız veya takma adla mektuplar gelmektedir. Bu adamları gizli yollara teşvik eden şey memleketlerine duydukları tiksinti de-

ğildir, memleket sevgisidir. Yurtlarını çok sevdikleri için kendilerini küreğe mahkûm ettirebilecek, hattâ kurşuna dizdirecek suçları (!) kolaylıkla işliyorlar. Onların sevmediği şey sosyalist diktasıdır, hürriyetsizliktir, hattâ sefalettir. Bizim solcular ceplerinde sosyalist ilmihali gezdirip Rusya tellâllığı yapacaklarına biraz da bunları okusunlar. Eğer iffetlerini tamamen kaybetmemişlerse o zaman kendilerinden utanabilirler.

Yol, 9 Mart 1966, s. 4

Dışarıdakiler ve İçeridekiler

Bizim gençlerimiz artık Ruslarla yapılan harplerde şehit düşmüş dedelerini bir kaç nesil geride, tarihin karanlık köşelerinde bırakmış bulunuyor. Anadolu'da yakın zamanlara kadar anneler erkek çocuklarını dövmezler, "o büyüyünce Moskofla harbedecek" derlerdi. Bu tutumu yaratan hâdiseler ve ruh haleti bu gün pek çoğumuza yabancı geliyor, insanlar ve milletler arasında ebedî düşmanlık için sebep bulunamıyacağını düşünüyoruz. İhtiyarlar ve orta yaşlılar, eski düşmanlıkların hâtırasiyle karışmış da olsa, Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerindeki emellerini biliyorlar; hattâ bu emperyalist emellerin Sovyetler için bir zaruret olduğunu da biliyorlar. Buna rağmen kırk yıldan beri, bazı toprak talepleri istisna edilirse, Rusya ile fiilî bir çatışma haline girmeyişimiz yüzünden, eski şiddetli düşmanlık yerine biraz kayıtsız, biraz da ihtiyatlı davranmakla yetiniyorlar.

Milletler arasındaki münasebetlerde peşin hüküm ve hisler yerine daha objektif bir tavrın hâkim olması, hiç şüphesiz, takdirle karşılanacak bir şeydir. Üstelik Türkiye gibi Rusya ile devamlı düşmanlık politikasından zarar görebilecek bir memlekette böyle bir realist dış siyasetin yürütülmesinde büyük faydalar bulunabilir. Zira, siyasî hayata ordudan geçtiği halde bu meselelerde daima en doğru teşhisleri koyan yeni ve meşhur bir politikacımızın dediği gibi, "dış politikada devamlı dostluklar veya düşmanlıklar değil, devamlı menfaatler bahis konusudur."

Türkiye'nin Sovyet Rusya ile olan münasebetlerinde bu prensibin hiç gözetilmemiş olduğunu hepimiz biliyoruz. Şimdiye kadarki Türk hükûmetleri çoğunlukla Sovyet Rusya'ya yakın dostluk göstermenin tehlikesini anlamış olmakla beraber, kendilerini bu obur komşunun isteklerinden ve müdahalelerinden kurtaramamışlardır. Zaman zaman siyasî mültecileri dahi iade ederek göz önünde kurşuna dizdirmek gibi insanlık ve beynelmilel hukuk hesabına yüz kızartıcı cinayetlerden, orduya bir ara, Rus komiserleri sokma teşebbüsüne kadar bir çok hâdiseleri pek çoğumuz hatırlarız. Fakat bütün bu korkak ve haysiyet kırıcı politikaya rağmen bizim tarihimizde hususî bir Rus sempatisine rastlamak mümkün değildir. Üç asırdan beri bütün gayesi imparatorluğumuzu parçalamak olan ve ancak bu parçalar başkalarına yem olmasın diye geçici yakınlıklar gösteren bir memlekete sempati beslemek zaten düşünülemezdi. Son yıllardaki sosyalist cereyan bu engeli de ortadan kaldırmaya başlamış bulunuyor. Artık içimizden bazıları Sovyet Rusya'nın az gelişmiş ülkeler için hasbî yardım peşinde koşan bir koruyucu melek olduğunu düşünüyorlar. Türkiye'yi istilâ emelleri bile bu kurtarıcılığın bir tezahürü sayılacak. Bilhassa gençler arasında rastlanan bu yeni ve tehlikeli tutum ilk bakışta bir vatan hıyaneti gibi görünebilir. Bir insanın kendi yurduna düşman olanlara sevgi duyması, onların başarılarına alkış tutması başka türlü nasıl yorumlanabilir?

İçlerinde Sovyetlere satılmış sicilli komünistlerin de bulunduğu bu sempatizan topluluğunu kasıtlı bir ihanetle suçlandırmak yine de imkânsızdır. Bunların büyük çoğunluğu, bilhassa delikanlı çağındaki sosyalist gençler, cahilliklerinin kurbanı oluyorlar. Feza yolculuğunu sosyalizmin zaferi sayacak kadar saf ve bilgisiz bazı gençler, Türkiye'nin ancak bu sayede ileri bir memleket olabileceğini zannediyorlar. Eğer onlar aynı propaganda faaliyetleri karşısında bizzat Sovyet gençliğinin nasıl bir tavır takındığını bilselerdi bu hayranlıklarından vazgeçebilirlerdi. Şimdi bu dışarıdan hoş gelen davulun içeride nasıl ses çıkardığına dair bazı misaller vermeye çalışacağız. Böylelikle hiç değilse sempati duyulan dostların tavırları bizi daha doğru düşünmeye götürebilir.

Komsomolskaya Pravda gazetesinin 26 Temmuz 1965 tarihli nüshasında Berdyans'taki bir teknik okulda Sovyet kozmo-

notunun feza yürüyüşüne çıkmak üzere dünyadan ayrılması dolayısiyle yapılan bir siyasî mitingden bahsedilmektedir. Parti otoritelerinin, talebeleri coşturmak üzere tertipledikleri bu miting hakkında gazete aynen şu haberi veriyor:

Gözlerinde gençlik ateşi yanan yaşlı bir öğretmen, talebelere feza yürüyüşü hakkında bilgi verdikten sonra "Bu hususta kim konuşmak ister?" diye sordu. O zaman beklenmedik bir şey oldu. Fizik öğretmeni olan ve daha önce kolejdeki Komsomol teşkilâtının sekreterliğini yapmış bulunan Viktor Borovski, ileri doğru yürüdü ve şu suali sordu: "Lütfen bana söyler misiniz, burslar ne zaman verilecek?" Her taraftan tasvip ve destek sesleri yükselmeye başlayınca yaşlı hatibin gözlerindeki o eski parlaklık birdenbire sönüverdi.

Sovyet gençliğinin, parti paralelinden uzak davranışları öteden beri Rusya'da ciddî bir münakaşa ve endişe mevzuudur. Hepsi de parti, yani devlet organı olan gazete ve dergiler bu endişe verici meseleyi artık inkâr edemiyorlar, fakat ellerinden geldiği kadar aldatıcı izah tarzları bulmaya çalışıyorlar. Meselâ Molody Kommunist adlı parti gazetesinin Eylül 1965'de çıkan 9 numaralı sayısında felsefe doktoru Igor Kon'un makalesi bunu açıkça gösteriyor.

Sosyal gelişmenin çok süratli bir tempo kazanması yüzünden nesiller arasında büyük farklar meydana gelmiş bulunuyor. Hayatın yavaş aktığı bir yerde babalar ve oğullar arasındaki fark pek göze çarpmaz; bunlar bir ve aynı sosyal ve kültürel muhit içinde yaşarlar. Modern cemiyette bu fark çok büyüktür. Bugünkü Sovyet gençliğinin zevkleri ve itiyatları, 1920-30 yıllarının gençleri şöyle dursun, harp öncesi gençliğinden bile son derece farklıdır.

Sun'i sebepler bulmaya çalışmakla beraber, yine de samimi bir ifade taşıyan bu makale dahi otoritelerin hiç hoşuna gitmemiş ve derginin bir sonraki nüshasında "Nesiller Arasındaki Çatışma ve Burjuva ideolojileri" adlı başmakalede Igor Kon'a şiddetle hücum edilmiştir. Bu makaleye göre, parti böyle bir nesil farkına katiyen müsaade etmiyecektir. Zaten böyle bir nesil farkı hikâyesini tamamen Batılı burjuva gazeteciler ve mütehassıslar uydurmuş bulunuyor. Igor Kon da bunlara âlet olmuştur. Diğer taraftan Partinin "Kommunist" adlı ideoloji gazetesinde Moskova Parti Ko-

mitesi sekreteri N. Egonychev imzalı bir makalede şu satırlara rastlıyoruz:

"Gençlik arasında cemiyete karşı bir gevşeklik, siyasî olgunluk eksikliği ve şüphecilik görülmektedir... Maalesef, hâlâ bizim sistemimize ve bütün hayat tarzımıza yabancı olan pek çok hâdiseler mevcuttur. Sık sık bencil tavırlara, hususi mülkiyet komplekslerine, kadınlara karşı saygısız tutumlara rastlıyoruz" (Kommunist, No. 3, 1965).

Pravda'nın 19 Eylül 1965 tarihli nüshasına göre de, Moskova'da yapılan bir parti kongresinde Sovyet gençlerinin sosyalist kaideleri daima ihlâl ettiklerinden, bunlara müsamaha edilemiyeceğinden bahsedilmiştir. Yine 1 Eylül 1965 tarihli Pravda'da Leningrad Parti Komitesi sekreteri V. Tolstikov, orta öğretim ve üniversite talebeleri arasında ideolojik inancın hiç de tatmin edici olmadığından, bunlara karşı partinin tesirini artırmak gerektiğinden bahsederek şunları yazıyor:

Talebe arasında ideolojik ve ahlâkî gelişmenin eksik olduğunu hepimiz biliyoruz...

Tolstikov daha sonra 1965 yılında Leningrad'daki okullardan 7000 öğrencinin ihraç edildiğini söylüyor. Bu kadar fazla ihracın en mühim sebeplerinden biri de talebelerle parti politikası arasındaki ideolojik uzlaşmazlıktır. Bu arada akademik başarısızlık da önemli ihraç sebeplerinden birini teşkil ediyor. Fakat bu başarısızlık büyük nisbette sosyal ilimler sahasındadır. Zira bunların ekserisi Marksist-Leninist dogmaya itiraz etmektedirler. Tolstikov'a göre talebeler hususî hayatlarında siyasî ideolojiye karşı şiddetli itirazlar yaptıkları halde, sırf sınıfı geçmek için Marksizmi tutar görünmeye çalışmaktadırlar. Komsomol'un Merkez Komitesinde Propaganda ve Tahrik Şubesi başkanı olan V. Ganichev ise, bizzat Komsomol (Komünist Gençlik Teşkilâtı) üyeleri arasında ideolojik inancın çok zayıf olduğunu söylüyor. Halbuki Teşkilât bu inancı kuvvetlendirmek için en iyi konferansçılar ve aktivistleri kullanarak devamlı kampanya yapmaktadır. Ganichev aynen şunları yazıyor:

Moskova'nın Frunze bölgesinde Komsomol siyasî çevrelerinde yapılan bir ankete dair bazı istatistikler veriyorum. "Sizi sıkıntıya düşüren problemler karşısında ekseriya kimden yardım is-

tersiniz" sualine karşı ancak yüzde beşi bir propagandacıya müracaat ederim demiştir. Irkutsk, Novosibirsk ve Sverdlivsk'ta aynı anket yapıldığı zaman, bu defa tek kişi dahi bir propagandacının ismini yazmamıştır. (Komsomolskaya Pravda, 1 Ekim 1965).

Bizim bazı solcu gençler Amerika'ya küfredip Rusya'ya sempatilerini bildirirken, işin garibi, Rus gençleri de fırsat buldukça, Amerika'ya sempatilerini bildiriyorlar. Parti otoriteleri, editörlere yazılan mektuplarda belirtilen bu Amerikan sempatisine şiddetle hücum ettikleri gibi, kendilerine zarar vermediği takdirde Amerikan askerlerini öldürmeyeceğini söyleyen gençlerden de şikâyet etmektedirler. Komsomolskaya Pravda'da çıkan bir makaleye göre gençler arasında cenaze merasimlerinde dansedenler, âbidelere işeyenler de vardır.

Rus gençleri kendi hallerine sempati duyanlar olduğunu bilselerdi herhalde çok gülerlerdi. Dışarıdaki dostlarını da güldürmek istiyor olmalı ki, inşaat şantiyesinde çalışan bir Rus genci şu espriyi yapıyor: "Bugünlerde komünizme en uygun giden şeyler buldozerlerdir. Çünkü sadece onlar toprağı kendi yolunun önüne değil, başka taraflara atıyor".

Yol, 16 Mart 1966, s. 4

Bir Acı Hikâye

Doğu Alman Hükûmeti Plânlama Komisyonu Başkanı Erich Apel'in 3 Aralık 1965'de intiharı tıpkı Doğu Alman ve diğer peyk memleketler basınında olduğu gibi bizim gazetelerde de tek sütunluk ufak bir haber halinde geçiştirildi. Aynı gün Doğu Alman hükûmeti ile Sovyetler Birliği arasında beş yıllık bir ticaret anlaşması imzalanıyordu. Bazı Batılı gazeteler iki hadise arasında bir ilgi kurmaya çalıştılar; sonra Erich Apel'in bir kurye vasıtasiyle Batıya kaçırdığı bir muhtıra Batı Berlin Belediye Başkanı tarafından açıklanınca bu intihar hadisesinin arkasında yatan hakikatler gün ışığına çıktı. Apel'in intiharı, eşi görülmemiş bir sömürgecilik karşısında çaresiz kalan vatanseverlerin akıbeti için acı bir örnek teşkil ediyordu.

Erich Apel, hayatının son yıllarında, 1952'de Moskova'dan yurda döndüğü zaman komünist olmuş ve bu yeni hayatında süratle yüksek mevkilere çıkmıştı. Parti üyesi olmadığı halde Ulbricht tarafından himaye edildi, zira Apel, hükûmetin çok muhtaç olduğu yeni teknokrat sınıfın mükemmel bir temsilcisi idi. 1963'de Devlet Vekili, Parti Merkez Komitesi üyesi ve Devlet Plânlama Dairesi Başkanı oldu. Bir komünist ülkede plânlama dairesi başkanlığı, bütün ekonominin mesuliyetini taşımak demekti. Üstelik bu memleket devamlı surette Sovyetler Birliği'nin sömürdüğü bir peyk olunca Apel'in en ufak bir hatayı hayatıyla ödemesi pek mümkündü.

1954-1961 yılları arasında Sovyetler'in bu yeni sömürgeyi gülünç ticaret anlaşmalarıyla mütemadiyen sömürmesi, üstelik üç milyon kişilik bir insan gücünün Batı Almanya'ya kaçması, memleket ekonomisini içinden çıkılmaz badirelere sokmuş bulunuyordu. Kaynakların gittikçe kurumaya başladığını bizzat Moskova da farkettikten sonradır ki, durumu düzeltmek için her iki hükûmet müşterek bazı tedbirler alma yoluna gitti. 1961'de ilk iş olarak Batıya kaçan işgücünün kaybına mani olmak üzere meşhur utanç duvarı inşa edildi. Sonra kriz halindeki ekonomiyi düzenlemek üzere yeni idareciler ve plâncılar iş başına getirildi. Bunların içinde Erich Apel de vardı. Sovyetler'in taleplerini bir müddet için geriye atan bu yeni plâncıların gayreti sayesinde Doğu Alman ekonomisinde süratli bir gelişme başlamıştı. Karne usulü hemen hemen kalktı, lüks denilebilecek maddeler bile uzun kuyruklara girilmeden temin ediliyordu. Rus iktisatçısı Yevgeni Liberman ve Polonyalı iktisatçı Oskar Lange'nin telâkkilerini benimseyen yeni plâncılar, prim ve kâr usulleri koydular, miktardan ziyade kaliteyi düzeltme yoluna gittiler. Hızla gelişen Doğu Alman ekonomisi, az gelişmiş Afrika ve Asya memleketlerinde de kendine iyi pazarlar bulmuştu. Ruslar tabiî bu fırsatı kendi menfaatlarına kullanmakta hiç gecikmediler. Kremlin'e göre, Doğu Almanya Sovyetler'den aldığı ham maddeleri -petrol, demir, pamuk gibi- işleyerek bunları satıyor, bu suretle siyasî sermaye yapmak ve kapitalist ülkelerle bağlantılarını artırmak istiyorlardı. Bu şikâyet ve itirazda haklı olan taraflar da vardı. Zira Apel, kaliteyi artırmak ve ticareti Sovyetler Birliği'ne inhisar ettirecek yerde dünya pazarlarında rekabete girişmek suretiyle Doğu Alman ekonomisine hiç değilse Romanya'nın kazandığı kadar bir bağımsızlık kazandırmak istiyordu. Apel belki samimî bir komünistti, fakat memleketinin ümitsiz durumunu kurtarmak için çırpınan bir milliyetçi idi. Sovyetler Birliği milliyetçiliği bir lüks saydığı için Erich Apel'e ihtar verme zamanının artık geldiğine kanaat getirdi. Doğu Almanya için milliyetçilik, Batı Almanya ile birleşmek mânasına geliyordu.

İlk ihtar ve tazyik 1964 Haziranında yapıldı. Apel o tarihte bir ticaret heyeti ile Moskova'da bulunuyordu. Ruslar kendi ziraatlarını ıslâh etmek için 350.000 ton sun'i gübreye ihtiyaç duyduk-

larını ve bunu da Doğu Almanya'dan istediklerini söylediler. Apel'e göre Doğu Almanya'nın bunu temin etmesi, memleket ekonomisi için bir felâket olurdu. Fakat Ruslar taleplerinde ısrar ettiler. Bu gübrenin bölgeler arası ticaret faslından Batı Almanya'dan satın alınmasını, sonra da kendilerine yüzde elli düşük fiyatla satılmasını istediler.

1965 Eylülünde Apel yine Ulbricht'le beraber, yeni bir beş yıllık ticaret anlaşması yapmak üzere Moskova'ya gitti. Ruslar bu anlaşmaya koyacakları hükümlerle Doğu Almanya'ya fahiş fiyatlarla ham madde satmak, onlardan da dünya piyasasının yüzde yirmibeş-otuz altındaki fiyatlarla mamul madde almaya çalışıyorlardı. Apel kendi plânlarının hedefinden sapmamak ve memleketini böyle ağır yüklere sokmamak için elinden geldiği kadar dayandı. En çok güvendiği Walter Ulbricht de bu sırada Sibirya ve Doğu Rusya'ya uzun bir seyahata çıkarak onu içinden çıkılmaz problemlerle başbaşa bırakmıştı.

Apel, başına gelecekleri o sıralarda sezmiş olmalı ki, sonradan Batıya kaçırttığı muhtıraları tutmaya başladı. Parti yüksek kademesinde bulunanlarla şiddetli ihtilâflara düşüyordu. Rusya ile münakaşa yapılamıyacağına inanan bu insanlara karşı Apel, Romanya'nın yaptığı gibi Rus taleplerinin tadil edilebileceğini umuyordu. Fakat sonraki hadiseler onun bu ümitlerini de suya düşürdü.

1965 Kasımında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Birinci Sekreteri Leonid Breznev, yeni beş yıllık ticaret anlaşması üzerinde görüşmek üzere Doğu Berlin'e hiç beklenmedik bir ziyaret yaptı. Ruslar kendi tesbit ettikleri fiyatlarla Doğu Almanya'dan kimyevî maddeler, makineler, gemiler ilh. satın alacaklardı, bunlar için koydukları para ise dünya piyasasındaki fiyatların yüzde otuz altında idi. Walter Ulbricht, yeni anlaşmanın bütün Almanlardan çok daha büyük gayretler istediğini söyledi. Fakat Apel bu açık sömürgecilik karşısında bir politikacı gibi konuşamazdı: *"Bu bir ticaret anlaşması değil, bir sömürge vasıtasından ibarettir"* dedi.

Hayatının son günleri parti idarecileri ile şiddetli çekişmeler içinde geçti. 2 Aralıkta bu anlaşmaya katiyen rıza göstermeyeceğini son olarak bildirdi. Ertesi gün saat 9'dan biraz sonra Başve-

kil Willi Stoph'la yaptığı bir telefon konuşmasında anlaşmanın o gün imza edileceğini öğrenmişti. *"Bu anlaşma benim cesedimin üzerinde imzalanır"* diye cevap verdi ve biraz sonra da intihar etti. Beş saat sonra Doğu Alman komünist partisi idarecileri ile Rus heyeti yeni anlaşmanın imzalanmasını Kırım şarabı içerek kutluyorlardı.

Doğu Alman gazeteleri Apel'in sinir bozukluğu neticesinde intihar ettiğini yazdılar. Fakat bu sinir bozukluğunun neden ileri geldiğini hiç kimse düşünmedi. 1965 Temmuzunda sapasağlam olan bir insan 1965 Aralık ayında niçin sinir hastalığına yakalanıyor ve intihar ediyordu? Komünist hasmın bütün sükûtuna rağmen, Doğu Almanya'daki durumu yakından takip edenler bu intiharın sebebini kolayca anladılar. Hakikatte Erich Apel, Doğu Almanya'da intihara kalkan ilk plâncı değildi. 1950-52 arasında Devlet Plânlama Dairesi Başkanlığını yapmış olan Heinrich Rau da 1961'de esrarlı bir şekilde ölmüş, sonra intihar ettiği söylenmişti. Doğu Alman Komünist Partisi İktisadî Politika Sekreteri olan Gerhard Ziller de kendi mutedil plânlarının Parti yüksek kademesi tarafından hesaba alınmadığını görünce intihar etmişti. Aynı dairede çalışan Karl Newis 1963'de vazifesinden atılmış, Bruno Leuschner de 1965 yılında yine bir sinir hastalığından ölmüştü.

Apel'in ölümüyle birlikte Doğu Almanya sadece kabiliyetli bir plâncısını kaybetmekle kalmıyor, aynı zamanda sömürge siyasetine bir defa daha mağlûp oluyordu. Doğu Almanya, sosyalizme geçtiği zaman, Batı Almanya ekonomisi ondan iki misli daha fazla istihsal yapmıştır. İkinci Dünya harbinden önce Doğu Almanya ziraî mahsuller bakımından kendine yeter durumdaydı. Bugün ayni memleket, 25 yıllık bir sosyalist tatbikattan sonra, ziraî gıda maddelerinin yüzde yirmi beşini ithal etmek mecburiyetindedir. Erich Apel'in Batıya kaçırdığı muhtırada yazdıklarına göre, Sovyetler Birliği kendi "sosyalist komşuları"na ham petrolü dünya piyasa fiyatlarının yüzde 84.5 daha fazlasına, demiri ise yüzde 36.1 fazlasına satmaktadır. Böylelikle bu "sosyalist komşular", Sovyet Rusya'nın propaganda maksadıyla komünist olmayan memleketlere bazen düşük fiyatla yaptığı satışların kefaretini ödemektedirler. Rusların Doğu Almanya'dan satın aldıkları tica-

ret gemileri için tesbit edilen fiyat, dünya piyasasının yüzde otuz altındadır. Buna karşılık Rusya, kendisinin kullanamadığı veya satamadığı makineleri zorla Doğu Almanya'ya satmaktadır. Yine Apel'in yazdıklarına göre, Doğu Almanya'nın böylece Rusya'dan mecburen satın aldığı âlet ve makinelerin büyük bir kısmı aslında Doğu Almanya'da bol bol bulunan şeylerdir.

Doğu Alman plâncıları, Sovyet sömürge siyasetinin ilk kurbanları olmakla beraber, bu siyasete ayak direyen sadece onlar değildir. Bilhassa münevverlerden gelen muhalefet karşısında Doğu Alman komünist partisi üyeleri Stalinci ağızlar kullanarak bu şikâyetleri bastırmaya çalışmaktadırlar. Erich Apel'in intiharından daha birkaç gün sonra, birçok particiler entellektüel zümrenin kalkınma için hiç de gerekli olmadığını açıkça söyleyememişlerdir. Şimdi Stefan Heym, Wolf Bierman, Verner Braeuing gibi tanınmış yazar ve şairler, hatta üniversite talebeleri, sanatkârlar ve ilim adamları dahi bu Stalinci politikanın esas hedefleri haline gelmiş bulunuyorlar. Komünist partisi bunlara karşı üstünlüğünü göstermek için her çareye başvurmaktadır.

Apel'in intiharındaki sebepler artık bir sır değildir. Nitekim komünist memleketler arasında büyüklerin küçükleri yutması şeklinde gayet plânlı bir sömürgecilik düzeninin kurulmuş olduğu da sır olmaktan çıkmıştır. Vietnam'daki bütün siyasî ve iktisadî gidişat Komünist Çin'in elinde olduğu gibi, Doğu Almanya'daki her şey de Sovyetler Birliği'nin kontrolü altındadır. Şimdi Batı Almanya, Doğu Almanya'nın Rusya'ya bağlı durumdan kurtulması için kendisine devamlı yardım yapmayı düşünüyor. Ama aslında Sovyet Rusya Doğu Almanya'ya bağlı ve muhtaç olduğu için, bu yardımların dolambaçlı yollardan yine Rusya'ya gitmeyeceğini hiç kimse garanti edemeyecektir.

Yol, 23 Mart 1966, s. 4

Sosyalist Gerçekçiliğin Geri Tepişi

Sanat ve edebiyatta sosyal gerçekçiliğe çok çeşitli mânalar verilmiştir. Batı dünyasında birçok yazarlar ferdî şahsiyetlere ait problemlerden ziyade cemiyetin bütününü ilgilendiren problemler üzerinde çok çeşitli eserler vermişlerdir. Doktrinci olmayan bu yazarlara göre insan ve cemiyete ait realite çok karmaşık muhtelif faktörlerin rol oynadığı bir saha olduğu için, bunların hepsini bir tek fikir veya görüş kadrosu içine yerleştiremiyoruz. Fakat sosyalist devletlerin resmî ve meşru yegane ideolojisi olan Marksizme göre gerçekçiliğin bir tek mânası vardır: Sosyalist olmayan memleketlerde yegane gerçek, çalışan sınıfın ezilmesi ve kapitalistlerin bunları sömürmesi olduğuna göre, gerçekçi yazar veya sanatkâr bu istismar hadisesini ortaya koyarak cemiyeti -daha doğrusu proletaryayı- uyandırmaya çalışır. Dünyanın kuruluşundanberi gelen bütün cemiyetler için tek ve şaşmaz olan gerçeği Marx ortaya koymuştur; insanın tarihi, iktisadî menfaat peşinde koşan muhtelif sınıfların birbirleriyle devamlı bir mücadelesinden ibarettir. Bu mücadele kapitalist cemiyette en yüksek noktasına erişir ve oradan sosyalist cemiyete geçildiği zaman her türlü menfaat mücadelesi artık tamamen kaybolur.

Bu nazariyeye göre kapitalist cemiyetlerde sanatkâra düşen vazife açıkça anlaşılıyor. Fakat kapitalist nizam yıkıldıktan sonra kurulan sosyalist düzende bu sanatçılar, edebiyatçılar ne yapacaklardır? Marks'ın -ve Engels'in- üniversel birer kanun olarak

ileri sürdüğü bu diyalektik, proletarya ihtilâlinden sonra artık cari olmadığına göre (başkaları için üniversel kanun olan şeyler sosyalistlerin menfaatı için bu vasıflarını kaybediyor) orada hangi gerçekten bahsedilecektir?

İşin burasında sosyalistler pratik bir güçlükle karşılaştılar. Zira komünist devletin kurulmasına yol açan Bolşevik ihtilâline kadar bütün bu meseleler nazari birer problem olarak ele alınmış, bir sosyalist iktidarının takip edeceği politika pek düşünülmemişti. Marksizmin bu pratik güçlüklerine bir çare olmak üzere ortaya çıkan Marksizm-Leninizm, sanat ve edebiyat meselelerine de bir nizam vermeye çalıştı. Bilhassa Stalin tarafından geliştirilen bu devlet ideolojisine göre, sosyalist devletteki bütün vatandaşlar gibi yazarlar da ileride kurulacak olan komünizme hizmet etmek üzere bu rejimin ideal insan tipini işleyeceklerdi. Böylece Rus edebiyatı, partinin görüşlerine uygun olarak, sosyalist realizmden sıyrılıyor ve Marksist mânada idealist bir karakter kazanıyordu.

Sovyetler'in kendi memleketleriyle diğer ülkeler arasında gözettikleri bu farklı sanat ve edebiyat anlayışı aslında ideolojinin bir icabı olmaktan ziyade komünist idareci tabakanın bir taktiğinden ibarettir. Zira onlar kendi idareleri altında ancak güdümlü bir idealizme müsaade ettikleri halde bunun adını gerçekçilik koymak zorunda kalmışlardır. Böylelikle hem gerçek kelimesinin cazibesinden faydalanmak hem de komünizm adına sahte bir idealist cereyan yaratarak asıl gerçeği gizlemek imkânını bulabilmişlerdir. Onlara göre Sovyet yazarları ancak "müsbet kahraman"lardan, yani kendini komünist cemiyetin kurulması çabasına vakfetmiş yeni Sovyet adamından bahsedeceklerdi. Nitekim uzun müddet Sovyet edebiyatı bu türlü "müsbet kahraman"ları anlatan hikâye ve romanlarla doldu. Bunlar arasında bazı başarılı yazarlar (Mihail Şolohof, Pavel Korçagin, N. Ostrovski, A. Fadayev gibileri) partinin nimetlerinden hayli istifade ettiler. Fakat sözde de olsa bir gerçekçiliğin resmen tavsiye edilmesi, bazı gerçekçi yazarlara olup bitenleri aynen yazma cesaretini verdi. Zira sosyalist cemiyet, traktörüne âşık olan çiftçi, fazla imalat için aşk ve şevkle kendini yıpratırcasına çalışan fabrika işçisi veya halkın refahından başka şey düşünmeyen idareci tiplerinden ibaret değildi; bu cemiyetin onlardan daha gerçek tarafları vardı.

Şimdi Sovyet idarecileri bu realizme karşı alınacak tedbirleri düşünüyorlar. Geçen yıl bu mevzuda bir toplantı yapan Leningrad Parti komitesi, yeni yazarların hep "menfi kahraman"ları işlediklerinden uzun uzun şikâyet etmişlerdir(*). Aslında Rus yazarları partinin hangi politikasına uyacaklarını da anlayamamış bulunuyorlar. Hem komünizmi kurmak üzre çalışan idealist tipler bulmak, hem de gerçekçi olmak onlara imkânsız görünüyor; partinin istediği mânada romantik şahsiyetlere cemiyette pek rastlayamadıkları için, etrafta gördükleri gerçek tipleri ele alıyorlar. Hatta içlerinde resmî görüşe uymayan bu gerçekçiliği açıkça müdafaa edenler bile çıkıyor. Nitekim geçen Eylül ayında parti organı İzvestia gazetesinde yeni yazarlara yapılan hücumlara karşı, yine parti organı olan Pravda'da meşhur yazar A. Rumvantsev, komünist idealizminin sanat için doğru bir kriter olamayacağını açıkça söylemiştir. Rumvantsev'e göre "bir edebî eserde müsbet kahraman bulunmasını o eserin sanat kıymeti için yegane kriter olarak düşünmek çok büyük bir hatadır. Edebiyatın eğitim vazifesi, örnek şahsiyetler yaratmaktan ibaret değildir." Tabiî Rumvantsev bu cesaretini pahalıya ödedi; on gün kadar sonra (22 Eylül 1965) Pravda'daki editörlük vazifesinden uzaklaştırıldı. Fakat gerçek tipleri işleyen yazarlar yollarından dönmüş değillerdir. Bunlar arasında bilhassa Vasili Aksenov ve V. Tendyakov zaman zaman en şiddetli hücumlara uğrayanlarıdır. Tendyakov'un "Su Sineği - Kısa Bir Ömür" adlı son hikâyesinin kahramanı olan Nastya, mahrumiyetlerle dolu bir çiftlikte domuzlara bakan basit bir kadındır. Temerküz kampına gönderilen sevgilisi Keşka ile vedalaşırken söylediği şu tek cümle, onun bütün acı kaderini hülasa ediyor: "Toprak etrafımızda alabildiğine uzanıyor, ama bir tek kişiyi saklayacak yer yok." Yine ayni Nastya, bir öfke krizi içinde annesine şöyle bağırıyor: "Niçin yaşıyorum? Ne için? Dişimden tırnağımdan artırarak hiç giyemeyeceğim bir yeni elbise almak için mi? Sabahtan akşama kadar canım çıkıyor, ne için, kimin için? Kendim için mi? Hayır. Domuzlar için." Bu zavallı domuz bakıcısı

(*) Arkady G. Gaev, The Retreat of the Positive Hero From Soviet Literature. Analysis of Current Developments in the Soviet Union. No. 380. October 19. 1965 (Institute for the Study of the USSR, Münih).

aradan bir zaman geçtikten sonra rahat yaşamanın yollarını öğreniyor. Çiftlikteki bütün yolsuzlukları ve aksaklıkları herşeyi toz penbe gösteriyor. Kollektif çiftlik müdürünün gözüne girmiştir. Aldığı nişanlarla kasabanın mühim şahsiyetleri arasına karışıyor. Çiftlik müdürü, onu kasabanın ziraat müdürü ile evlendirir. Fakat çiftlik teftiş edileceği zaman Nastya bütün yalanlarının ortaya çıkmasından korkarak çiftliği yakar. Ve böylece Sovyet devletinin saygıdeğer bir şahsiyetinin bütün şöhreti sabun köpüğü gibi söner, aslında adi bir yalancı olduğu ortaya çıkar. İşte bir günlük ömrü olan Su Sineğinin hikâyesi. Tabiî bu hikâye derhal parti organı gazetelerde şiddetli tenkitlere uğramış ve yazar "kollektif çiftliğe karşı düşmanlık"la itham edilmiştir. Tendyakov'un bundan sonra yazarlık hayatına devam edip edemeyeceği şüpheli bulunuyor.

V. Solokhin'in "Yolcu Kompartımanı" adlı hikâyesi de bu türlü menfi kahraman tiplerinin başka bir örneğini veriyor. Hikâyenin kahramanı Alexander İvanoviç, Moskova'da yüksek rütbeli bir memurdur. Bir gün annesinden kendisini köye çağıran acele bir telgraf alır, fakat trendeki izdiham yüzünden birinci sınıf yataklı kompartıman yerine normal yolcu kompartımanında seyahat etmek mecburiyetinde kalır. Yani bizim imtiyazlı şahsiyet birkaç saat için de olsa vasat vatandaşlarla bir arada seyahat edecektir. Ama aslında kendisi de köylü olan İvanoviç buna tahammül edemez. Yazarın bu hikâyede anlatmak istediği husus şudur: Dünün işçileri ve köylüleri olan bugünkü Rus idarecileri, halktan ayrı yeni bir imtiyazlı sınıf teşkil etmişlerdir.

Victor Loginov'un "Üç Buzlu Gün" adlı hikâyesinin kahramanı da tıpkı Tendyakov'un Nastya'sa gibi hayatı adiliklerle geçmiş bir aşağılık adamdır. Aslında bir onbaşı İvan İvanenko, sonra bir kollektif çiftlik müdürlüğüne getirilmiş, arkasından mahallî parti komitesinin icra heyeti başkan yardımcısı olmuş, sonra yine bir kollektif çiftliğe müdür tayin edilmiştir. İvanenko'nun son yirmi yıllık hayatı adiliklerle doludur. Harp esnasında oğlu esir düştüğü halde, İvanenko onun nişanlısını iğfal etmek için, öldü diye haber çıkartmış, sonra oğlu esir kampındaki isyanda kahramanca öldüğü zaman yine ona sahip çıkmamıştır. Son cinayeti de donmak üzere olan bir komsomol üyesini bozkırda bırakarak ölümüne sebep olmaktır. Bu aşağılık adam her nasılsa son zamanda inti-

hara teşebbüs eder, ama onu da beceremeyince "Yaşamana bak İvanenko" der.

Şimdi Sovyet komünist partisi halledilmesi pek güç bir çıkmazın içindedir: Zira komünist nazariyeye göre edebî eserler, bir cemiyetteki altyapıdan doğan münasebetleri aksettiren şeylerdir. Eğer nazariye doğru ise Sovyet cemiyeti ancak menfî tipler yaratmaya müsaittir. Tabiî onlar bu türlü bir tefsiri kabule yanaşmayacakları için, yeni yazarların burjuva ideolojisine hizmet ettiklerini, kapitalistlere satılmış olduklarını iddia edecekler. Bu da yine sosyalist Rusya'nın entelektüelleri kendisine bağlayacak bir nizam kuramadığını gösterir. İşin daha kötü tarafı, bu gerçekçi edebiyatın gerek rejim, gerekse idareci tabaka için bir tehdit teşkil etmesidir. Rusya'da Stalin aleyhtarı kampanyadan bu yana sık sık edebiyatçıların mahkemelere sevkedilip oradan Sibirya kamplarına sürülmesi, komünist parti idarecilerinin bu tehdide karşı birer müdafaa reaksiyonundan ibarettir. Onlar artık düşünen kafaların güdümlü tefekkür veya edebiyat maskaralıklarına tahammül edemeyeceklerini pek iyi anlamış bulunuyorlar.

Demirperde dışı memleketlerde yürütülen gerçekçilik politikasına gelince, bunun Sovyetler için pek kârlı bir iş olduğu muhakkaktır. Oralarda menfaatı zedelenecek bir imtiyazlı komünist iktidarı bulunmadığına göre, sosyal gerçekçilik namı altında herkesi ve herşeyi yıkmakta ancak fayda vardır. Üstelik bu yazarların eserlerini Rusça'ya tercüme ettirerek yüksek telif hakları verip, böylelikle yerli komünist hareketini desteklemek imkânı da buluruz. Ama Rusya'da böyle bir gerçekçilik yapılamaz, çünkü orada gerçek değil, yalan hakimdir. Edebiyatçının vazifesi eğer gerçeği anlatmaksa, bütün edebî eserler ancak bu yalanları aksettirebilir.

Yol, 30 Mart 1966, s. 4

Gençler

İstanbul'u gezmeye gelmiş bir vatandaşımız, talebe teşekküllerine ait büyük binalara bakarak, bunların hangi para ile tutulduğunu soruyordu. Devletin yardım ettiğini söylediğim zaman son derece şaşırdı ve hükûmetin miting ve nümayişleri niçin desteklediğine bir türlü akıl erdiremedi. Ben ona talebe teşekküllerinin daha başka işleri, daha talebece faaliyetleri de olabileceğini anlatmak isterdim; ama böyle bir münakaşa delil gösteremeyeceğimi, aksine karşı tarafın iddiasını kabul mecburiyetinde kalacağımı düşündüm ve konuyu değiştirdim.

Eskiden yüksek tahsildeki gençlerin spor ve eğlence düşkünlüklerinden şikâyet edilirdi. Son on yıl içinde ise hep politika ile uğraşmaları şikâyet konusu oluyor. Hiç şüphesiz, faaliyet sahasının eğlenceden politikaya doğru kaymasında demokratik nizamla birlikte gelen hürriyetin büyük tesiri olmuştur. Tek parti devrinde talebenin siyasete karışması bir ciddiyetsizlik ve mesuliyetsizlik değil, fakat düpedüz suç sayılır, ancak hükûmet politikası lehinde mitinglere müsaade edilirdi. 1946'dan bu yana siyasî partiler yanında talebe cemiyetleri de hükûmetlere karşı zaman zaman, lehte ve aleyhte tavırlar takınmakla siyasî bir kuvvet hâline geldi. Hattâ bazıları buralarda sivrilmenin milletvekili olmak için bir basamak teşkil ettiğine inanarak particilerden daha ateşli birer politikacı oldular. Şimdiki parlâmentoda cemiyetçilik yoluyla partilere girmiş, hattâ şöhret yapmış birçok isimlere rastlayabilirsiniz. Bunlar arasında kaydolduğu fakülteyi bitiremediği

halde kabinede bakanlık yapmış olanlar bile vardır. Meclis albümlerine de kendilerini mezun olarak kaydettirmekte hiçbir mahzur görmemişlerdir.

Talebe cemiyetlerinin siyasetle uğraşması yasak olduğu halde hükûmetlerin sırf siyasî sebeplerle buna göz yummaları, bu cemiyetleri partiler için cazip bir faaliyet sahası hâline getirmiş bulunuyor. Kongrelerde memleketin kurtuluşu (talebe meselelerinin halledilmesi için değil) için ateşli nutuklar çekenlerin her biri şu veya bu partiye veya onun gençlik kollarına üyedir. Partisinden aldığı direktiflere göre bir takım tertipler hazırlayarak bir talebe teşekkülünü "ele geçirmeye" çalışır. Orayı bir defa "ele geçirdikten" sonra da iki top kâğıt ve bir teksir makinesi temin ederek hükûmeti veya vatandaşlarını uyandırmaya, onlara herkesin kavrayamayacağı çetin meseleler hakkında bilgi vermeğe başlar. Tahsil ve tecrübe kıtlığı yüzünden kendisinin bilemeyeceği bu meseleler, yukarıdaki âmirleri tarafından kendisine dikte edilir. Tabiî o âmirler de daha önce tam öğrenme çağında sokak politikasına girerek bilgi ile cehalet arasında konaklamış kimselerdir. Vatandaş işte bunlar vasıtasıyla memleket meselelerini öğrenecek ve kendisi için belli bir tavır tesbit edecektir. Yazılı beyannameler kâfi gelmezse bu defa bayraklı, dövizli nümayişler tertip edilir, "kahrolsun" veya "yaşasın" çığlıkları arasında fikir, dâvâ, hiçbir şey kalmaz. Perişan bir kalabalık, muhtevasını henüz bilmediği birtakım kelimeler ve isimler arkasında, hiç bilmediği kuvvetlerin iktidar hırsını tatmin etmek için sonu gelmez kavgalara sürüklenir.

Meydanlarda yapılan saçma söz düelloları şimdi başka bir maceraya intikal etti. İki-üç yıl var ki, üniversite talebeleri yumrukçu ekipler teşkil ederek sözle anlatamadıklarını dayakla öğretmeye çalışıyorlar. Seçimle gelmiş hükûmeti ve resmî emniyet kuvvetleri, mahkemeleri, kanunları bulunan bir memlekette haklarını (!) bilekleriyle alıyorlar. Bugün bir taraf karşı gruptakileri dövüyor, ertesi gün öbür taraf bu grubun binasını basıyor, sonra basılan taraf başka bir usulle intikam almaya hazırlanıyor, beriki buna karşı tedbir olmak üzere daha ne akla gelmez gerilla metodları buluyor ilh. Hattâ içlerinde hasımlarını muhakeme etmek üzere eli sopalılardan müteşekkil mahkeme kuranlar bile varmış.

Cemiyetçi ve partici üniversite gençlerine böyle bir eşkıyalığı hiç de uygun görmeyenler, yumruklu kavga yerine fikir mücadelesini tavsiye ediyorlar. Bunlar kardeş kardeş otursun, fikirlerini münakaşa etsinler deniyor. Acaba bu münakaşası yapılacak olan hangi fikirdir, nerededir? Fikir sahibi olan bir insan nasıl olur da karşısındakiyle yumruklaşır? Bunları hiç kimse düşünmüyor. Memleketteki babasına bir sahife doğru Türkçe ile mektup yazamayan, fakülteye vereceği dilekçeyi başkalarına danışan bu gençler hangi fikrin münakaşasını yapacaklar? Solculuk, sağcılık, bilmem necilik gibi bilhassa Türkiye'de hiçbir mânası olmayan ucube ideolojileri, siyasî iktidar temin etmekten başka işe yaramayan köhne doktrinleri bir fikir sayacaksak, bunların münakaşası ancak yumrukla yapılır. İnanç mevzuu olan şeyler objektif bir şekilde isbat edilemeyeceğine göre münakaşanın pek faydası yoktur. Eğer taraflar bu inançların dışında fikir sahibi olacak zihnî bir olgunluğa da erişmemişlerse o zaman en iyi inandırma metodu da yumruk olur. Oturup yıllarca kafa patlatacağınıza, iki ay spor salonlarına devam ederek yumruklarınızı kuvvetlendirirsiniz, o da olmazsa taş veya sopa, hattâ bıçak tedarik edersiniz.

İptidaî cemiyetlerin bazılarında suçluyu bulmak için bütün sanıklar ateş üzerinden geçirilir. Kimin ayağı yanarsa suçu o işlemiş demektir. Bizim partici-cemiyetçi-ideolog gençlerimizin ikna usulleri de buna pek benziyor. Kavgayı yıllarca sürdürmemek için aralarında şöyle bir anlaşma yapabilirler. Taraflar bütün kuvvetlerini toplayarak bir defa nihaî bir kavgaya girişirler, kim yenilirse onun ideolojisi yanlıştır, suçludur, kim yenerse o tarafın inançları doğrudur, iktidara geçmeye hakkı vardır. Hükûmet bu kavgalardan hiç şikâyetçi olmadığına göre o da burada hakemlik yapabilir.

Bu gençlerin bir kısmı tabiatiyle basit menfaatlar peşindedirler. Bir vakitler kongreyi kazanmak üzere olan gruptan bedava Kızılay kartı veya maarif yurtlarında bir yatak temin etmek üzere göstermelik hizipler, muhalif gruplar kurulur, sonra iki taraf arasında bir anlaşmaya varılırdı. Bu mâsum ve meşru menfaatlar yerine şimdi büyük paralar üzerinde pazarlık yapılıyor. Bir ekibin büyük bir talebe teşekkülünü ele geçirmesi hâlinde devletin o yıl yapacağı en az yüz bin liralık yardım bu on-onbeş kişi arasında

paylaşılacak demektir. Binlerce üniversiteli sokak köftecilerinde karın doyururken bu ağaların lüks lokantalarda içkili ziyafetler vermesi hiçbir zaman soruşturma mevzuu olmaz. Talebe cemiyetlerinin hükûmet nezdinde yaptığı teşebbüsle kurulmuş bir tek yemekhane, bir tek yurt, hattâ bir tek kütüphane yoktur. Bugüne kadar hiçbir talebe cemiyeti, talebelerin çok çalışmasını, yüksek başarı kazanmasını teşvik edecek ciddî bir yardım veya mükâfat tesis etmiş değildir.

Azınlıkta olan bu menfaat tüccarlarının yanında asıl büyük kalabalığı iyi niyetli, fakat iyi niyetin kâfi gelmeyeceğini bilmeyen gençler teşkil ediyorlar. Bunlar memleketlerinin müşkil durumları karşısında kendilerine de mesuliyet düştüğünü, birşeyler yapmaları gerektiğini düşünüyorlar. Bütün güçlük bu vazife ve mesuliyetin bilinmeyişinden doğuyor. Üniversite talebesi, ileride yükleneceği vazifeyi hakkıyla yapabilmek için yetişme devresinde olan insandır, ona düşen mesuliyet de tahsil gördüğü sahada başarılı olabilmektir. Hiçbir memleket meselesinin sokakta veya fakülte kantinlerinde dövüşmekle halledildiği görülmemiştir. Eğer memlekette halledilecek âcil meseleler varsa, bunların en başında üniversite talebesinin iyi bir şekilde yetişmesi meselesi gelir. Yurdunu seven, ona hizmet etmek isteyen gençler bu birinci meseleyi halletmekle başlayabilirler ve burada onların karşısına yumruklu, sopalı parti yiğitleri de çıkmaz.

Bütün kabahat gençlerde mi diyeceksiniz. Kabahatın belki en azı onlarda. Ama büyüklerin ihmallerine, cehaletine, vurdumduymazlığına bir çare bulabilmek için onların da sokak kavgalarında değil, fakat bu yolda yardımcı olmaları gerekmez mi?

Yol, 6 Nisan 1966, s. 4

Son Kongre
ve
Rus Komünist Partisinin Problemleri

Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 23. Kongresi bütün dünyada geniş bir alâka topladığı gibi, Türkiye'de de büyük yankılar uyandırdı. Artık Türkiye'deki komünist tehlikesinin çıkarcı politikacılar veya gericiler tarafından uydurulma bir hikâye olduğunu iddia eden devekuşları bile, memleketimizde yıllardan beri faaliyette bulunan bir gizli komünist partisinin bulunduğunu öğrendiler. Hangi gaye ile yaparsa yapsın, bu hakikati açıkladığı için Sovyet Başbakanı Kosigin'e hepimiz müteşekkiriz. Sosyalistlerin yalan söylemediği doğru ise, bundan sonra bizim yerli komünistler de böyle bir gizli faaliyetin mevcudiyetini inkâr edemiyecekler.

Kosigin'in Türkiye Komünist Partisi ile ilgili sözleri başyazımızda ele alındığı için, biz burada 23. Parti Kongresinin Rusya'yı ve bütün dünyayı alâkadar eden diğer meselelerinden bahsedeceğiz. Bilindiği gibi, bugünkü Sovyet idarecilerinin kongrede, eğer cesaret ve dürüstlükten yine sapmazlarsa, ele almaları gereken çok ciddî problemler bulunuyor. Şüphesiz bunların en başta gelenleri de doğrudan doğruya rejimi alâkadar eden meselelerdir. Kruşçev'in Stalin aleyhtarı kampanyasından sonra Rusya'da aydınların öncülük ettiği hürriyet ve reform cereyanları hâlâ devam etmektedir. Stalin vesilesiyle açılan, fakat hakikatte bugünkü Rus idarecilerini de hedef tutan ve rejimin ana prensiplerini sarsan bu yeni cereyan, daha Kruşçev'in son günlerinde parti liderlerini deh-

şete düşürmüş ve Stalin'e tekrar itibar verilmek suretiyle bir muvazene kurma ihtiyacı doğmuştur. Kruşçev tam bu dönüşe başladığı sırada arkadaşları tarafından iktidardan düşürüldü. Şimdiki Rus liderleri Stalinizmi resmen diriltmek üzere açıkça bir teşebbüse geçmemekle beraber, eski şiddetli kampanyayı büyük bir nisbette durdurmuş bulunuyorlar. Artık Rusya'da düne kadar milyonlarca nüsha satan terör romanlarının, Sibirya hatıralarının basılmasına izin verilmiyor. Alexander Soljenitsin'in o meşhur "İvan Denizoviç" adlı romanının satışı yasaklanmış, üstelik yazarın bu tip eserleri Batıya kaçırıp neşretmesini önlemek için de geçenlerde polis tarafından evine baskın yapılarak her taraf aranmıştır. Geçenlerde iki Rus yazarının gülünç bir şekilde mahkemeye verilerek ağır cezalara çarptırılması da gösteriyor ki, Komünist partisi liderleri Stalinci metodları devam ettirmekten vazgeçme niyetinde değillerdir. Üstelik partinin alt kademe kongrelerinde delegelerin büyük bir kısmı Stalin aleyhtarı kampanyanın memleketin gerek içeride, gerekse dışarıda itibarına gölge düşürdüğünü, Stalin devri hakkında müsbet bir tavır takınmanın gerektiğini iddia etmişlerdir. Bu iddiaların parti büyük kongresine kadar getirilmiş olması pek mümkündür. Fakat bu müzakereler açık cereyan etmediği için, liderlerin nasıl bir karara vardıkları veya varacakları bilinmiyor.

Stalinizm meselesi Rusya'da rejim kavgasının bir sembolü haline gelmiştir. Kongre arefesinde Stalin'e yeniden itibar verileceği ve eski metodlara dönüleceği hususunda çıkan şayialar, tabiatıyla ilk defa aydınlar, sanatkârlar ve ilim adamları arasında büyük bir telâş yaratmıştı. Bunun bir neticesi olarak, geçen hafta içinde dünyaca tanınmış büyük Rus fizikçisi Kapitza'dan eski diplomat Maiski ve baş balerin Plissetskaya'ya kadar birçok ilim adamı, aydın ve sanatkâr tarafından imzalanan bir ikaz mektubu Kremlin'e gönderildi. Rus basınında hiç bahsedilmeyen bu mektuba karşı komünist idarecilerin nasıl bir tavır takınacaklarını da henüz bilmiyoruz. Bilinen bir şey varsa o da Sovyetler Birliği'nde böyle bir mektubun şimdiye kadar görülmemiş bir cesaret işi olduğudur Üstelik, Stalinizme dönüşün memlekette çok vahim neticeler doğuracağını beyan eden bu mektupta artık sanat, edebiyat veya ilim gibi belirli bir faaliyet kolunun değil, fakat bütün mem-

leketin menfaatları bahis mevzuu edilmektedir. Diğer taraftan generallerden müteşekkil bir grubun da tam aksine, Stalin'e yeniden itibar kazandırılmasını istedikleri bildiriliyor. Bu generallerin isimleri açıklanmamakla beraber, Kızılordu üzerinde mutlak bir tesiri olan partinin aydınlara karşı bu yoldan tazyik yapmak niyetinde olması pek muhtemeldir. Ne gariptir ki, Kruşçev zamanında Stalin'in zulümlerinden bahseden hatırat kitapları arasında en çok eski generallerin eserlerine rastlanıyordu.

23. Kongreyi en çok meşgul edecek meselelerden biri de iktisadî aksaklıklardır. Nitekim Başbakan Kosigin kongreye hitaben verdiği nutukta en çok bu meseleler üzerinde durmuştur. Kosigin'e göre, bundan evvelki beş yıllık plân yani Rusya'nın 1970'de Amerika'yı geçeceğini iddia eden Kruşçev plânı, hiç de realist olmayan gayet amatör bir plândı. Rusya'nın sonunda Amerika'yı geçeceğini, fakat bunun 1970 gibi yakın bir tarihte olamıyacağını söylemekle kendisinin daha realist olduğunu söyleyen Kosigin, yeni plânda sadece hedefleri ortaya atmakla kalmış, bunların nasıl gerçekleşeceğinden hiç bahsetmemiştir. Zira aslında Kruşçev plânının gerçekleşmesine mâni olan ciddî engeller amatör heveskârlıklardan veya gayret eksikliğinden değil, fakat bizzat merkeziyetçi ve totaliter komünist rejiminden geliyor. Meselâ Kosigin de tıpkı Kruşçev gibi yeni beş yıllık plânda müstehlik malları istihsaline büyük ehemmiyet verileceğini söylemiştir. Fakat Sovyet rejiminin Marksist-Leninist doktrinin çizdiği hat üzerinde yürüyebilmesi için müstehlik malları sektöründen ziyade istihsal vasıtaları istihsal eden bir numaralı sektöre, yani ağır sanayie ehemmiyet vermesi gerekiyor. Bu yüzden vaktiyle Avrupa'nın ekmek sepeti denilen Rusya dışarıdan buğday ve sair gıda maddeleri ithal etmek mecburiyetinde kalmıştır. Hafif sanayi ve ziraatta kullanılan kollektif metodların daima kötü netice verdiğini Sovyet liderleri de pekâlâ biliyorlar. Ne var ki, istihsal son derece düşük bile kalsa, en âcil maddelerin imal ve istihsali sahasında merkezî idarenin kontrolünü devam ettirmek komünist rejimin bir zaruretidir. Parti liderleri ya bu zarurete uyarak halkın refahı problemini hep geri plânda tutacaklar yahut da kendi iktidarları ve rejimin devamı pahasına bir refah ekonomisine imkân vereceklerdir. Komünist partisini elinde tutan azınlık için iktidar dâvası

daima ön plânda geldiğine göre, Rusya daha uzun müddet millî gelirin en büyük kısmını ağır sanayie, bu arada askerî masraflara harcıyacak demektir.

Kruşçev zamanında başlayan ve Kosigin idaresinde de devam ettirilen bazı reform teşebbüsleri sırf bu merkezî totaliter plânlar yüzünden fayda yerine zarar getirmiş bulunuyor. Komünist sistem, batı memleketlerindeki piyasa mekanizmasını kabul etmediği için müstehlikin arzu ve ihtiyaçlarına göre değil, fakat sırf istihsal için istihsal yapar. Üstelik Sovyet plânlarında işletmelerin başarı kriteri malın kalite veya çeşidinden ziyade, miktarına bağlı olduğu için, işletme idarecileri seri halinde kalitesiz tek tip imalât yapmak suretiyle primlerini artırmakta büyük menfaat görmektedirler. Bizzat Sovyet kaynaklarının verdiği bilgilere göre, 1959'da 1.485 milyon ruble tutarındaki giyim eşyası stoku, 1964 yılında 4.133 milyon rubleye çıkmıştır. Bütün bu mallar, müstahsilin arzuları hiç hesaba katılmadan imal edildiği için satılmamış ve devletin elinde kalmıştır. Hafif sanayide bir düzelme ümidiyle girişilen Libermanizm teşebbüsleri de, sistemin diğer sahalarındaki bozukluklar yüzünden istenen neticeyi vermemiş bulunuyor. Meselâ Moskova ve Leningrad'da giyim eşyası üzerine çalışan iki büyük firma, müstehlikin tercihlerine göre ve merkezî plânlamanın direkt kontrolü olmaksızın imalât yapma serbestisi kazandığı halde, bunların ipüdaî madde aldığı fabrikalar hep eski sisteme göre çalıştığı için ahenkli bir çalışma olamamış, üstelik bu aksaklıktan doğan zarar da bürokrat plâncıların ekmeğine yağ sürmüştür. Kosigin yeni beş yıllık plân hakkındaki nutkunda bu tecrübelerden bahsetmediğine göre, reformların bürokratlara karşı mağlup olduğu anlaşılmaktadır.

Mevcut rejim altında ziraattaki krizin giderilmesine de imkân yoktur. Tamamen kollektifleştirilmiş olan çiftliklerde çalışan köylüler, kollektif çalışmanın yarattığı sefaletten kurtulabilmek için her fırsatta devlet toprakları aleyhine kendi hususî arazilerini genişletmeye çalışmaktadırlar. Kollektif çiftlikler Sovyet kanunlarına göre birer hükmî şahsiyet oldukları için buralarda çalışanlar ancak çiftlik istihsalinden kendilerine düşen hisse ile geçinmek mecburiyetindedirler. Bu yüzden, sanayi işçileri sabit ücretlerle çalıştıkları halde, çiftlik işçilerinin geliri toprak ve iklim

şartlarının lütfuna bağlıdır. Üstelik kollektif çiftliklerin hükmî şahsiyet statüsü parti kademeleri tarafından devamlı müdahaleler yüzünden göstermelik bir statü olmaktan öteye geçmemiştir. Hemen bütün çiftliklerin müdürleri ve idare heyetleri köylüler tarafından seçilmiş olmayıp, parti kanadından tayin edilen kimselerden müteşekkildir. Çiftliklerde çalışanlara emeklilik hakkı da yoktur.

Kongrenin karşısındaki dış politika meselelerine gelince, Kosigin'in konuşması bu sahada da eski Sovyet sloganlarının bir devamından ibaret kalmıştır. Kosigin'e göre, Amerika'nın Vietnam'da girişti̇ği harekât yüzünden Sovyet Rusya müdafaa masraflarını artırmak mecburiyetinde kalmış bulunuyor. Hakikatte Vietnam'daki harp, Sovyetler Birliği için iki taraflı bir propaganda ve siyasî menfaat mevzuudur. Bir taraftan dış ülkelerde kapitalist Amerika'yı bu tecavüzlerinden (!) dolayı protesto eden ve barış havarisi rolüne çıkan Rusya, diğer taraftan Kızıl Çin tehlikesine karşı bir emniyet süpabı olarak Vietnam harbinin devamından gayet memnundur ve bu yüzden harbin durdurulması hakkında ciddî bir teşebbüse girmekten de kaçınmaktadır. Dünya komünist hareketinde liderlik rolünü oynıyabilmesi için Çin'i safdışı etmekte, kapitalistlerle pekâlâ işbirliği yapabiliyor. Nitekim nezaketen davet edilen Çin delegelerinin kongreye gelmemesine mukabil Kuzey Kore ve Vietnam komünistleri bu toplantıya katılarak Rusya'yı Çin karşısında hayli memnun etmişlerdir. Kosigin'in Türkiye Komünist Partisi Reisini hararetli bir şekilde övmesi de muhtemelen böyle bir prestij kaygısından doğuyor. Türkiye'deki komünistlerin Rusya'ya bağlı oldukları eskidenberi de bilinen bir hakikatti; ama Kosigin bunu açıkça ilân ederek Çin'li rakipleri karşısında yeni bir gösteri yapmış oldu.

Önümüzdeki günlerde 23. Kongrenin gizli tutulmayan müzakerelerine ait metinler neşredildikçe bunları tahlil etmeye ve bizim komünistlerin faaliyetleriyle Sovyet Komünist Partisinin yeni kararları arasındaki paralelleri göstermeye çalışacağız.

Yol, 13 Nisan 1966, s. 4

Dağ Bir Fare Doğurdu

Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 23. Kongresi tam bir fiyasko ile sona erdi. Geçen hafta bu sütunlarda kongreyi ilgilendirecek ana meseleleri ele almış ve bunlar üzerinde yapılacak müzakereleri de incelemeyi vaadetmiştik. Maalesef, yeni kongre Brejnef ve taraftarlarının bir gövde gösterisinden ibaret kaldı.

Siyasî parti kongreleri, iç ve dış politika meselelerinin münakaşa edildiği ve gelecek için kararların yahut prensip kararlarının alındığı toplantılardır. Bilhassa iktidarı elde tutan partiler, hele bu parti Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi yegâne iktidar partisi olursa, memleket idaresi üzerinde en geniş tesirleri yapacak tedbirleri enine,boyuna müzakere etmek mecburiyetindedirler. Bu müzakereler Batıdaki mânasiyle açık ve serbest fikir düellosu halinde olmasa bile yine yapılabilir. Nitekim Sovyet Rusya'da Stalin devrinde gelişigüzel ve çok uzun fasılalarla toplanan kongrelerde Rusya'nın iktisadî problemleri, eğitim dâvası, edebiyat, felsefe ve ilim sahalarında verilecek direktifler, kapitalist ülkeye karşı yürütülecek politika, dünya komünist ihtilâlini ne şekilde gerçekleştireceği ilh... gibi hususlarda bütün dünyanın ilgisini çekecek konuşmalar yapılır, hattâ o yıl kimlerin sürgüne veya öbür dünyaya gönderileceği bile az-çok anlaşılırdı. Kruşçev ise bu kongreleri daha realist bir plâna indirerek memleketin siyasî istikbali -rejimin değil- bakımından hayırlı sayılabilecek bir münakaşa geleneğine yol açmak üzereydi; fakat Stalin devri hakkında mevcut şartlara göre aşırı sayılabilecek bir tenkit kampanyasına girişmesi iktidarı kaybetmesine mal oldu. Bu son kongreye ve idareye hâkim

olanların tutumu, Kruşçev'in bir dereceye kadar öncülük ettiği pragmatik zihniyete karşı dogmatiklerin tekrar muzaffer olduğunu gösteriyor. Acaba yeni liderlerin böyle göstermelik bir kongreden sonra hemen seçimlere geçerek yeniden bir sessizliğe gömülmelerinin sebebi ne idi?

Önce şunu belirtelim ki, "göstermelik" olmak itibariyle bu kongrenin de daha öncekilerden büyük bir farkı yoktur. Tek partinin hâkim olduğu, üstelik bu tek partinin de akıl almaz tertipler arkasında herkesi kukla gibi kullanan küçük hizipler tarafından idare edildiği bir memlekette bundan fazlası zaten beklenemezdi. Fakat 23. Kongrede bizi asıl hayâl sukutuna uğratan taraf, Kruşçev'in meşhur 20. kongresi ile kıyaslandığı zaman ortaya çıkan bazı gerçeklerdir. Orada yapılan konuşmalar bizim gibi "sömürücü kapitalistler" ve "âdi burjuvalar"a Sovyet aleyhtarlığı için fırsat vermekle kalmamış, bizzat Sovyet vatandaşlarına da kendi burunları dibinde cereyan etmiş olayları anlama imkânı sağlamıştı. Meselâ Parti ile ideolojik ihtilâfa düşenlerin sokak köşelerinde vurulduktan sonra Amerikan ajanları tarafından öldürüldüğüne dair süslü hikâyeler uydurulduğunu; insanlara hiç işlemedikleri suçlar için nasıl itiraf yaptırıldığını; parti sekreterlerinin ilim adamları tarafından yazılan eserlere imza atıp, sonra kitapta bir hataya (!) rastlandığı zaman onları nasıl hapse gönderdiklerini... o zaman öğrenmiştik. Ama ne yazık ki bu tenkid kampanyasının bir başka yalan politikasını gizleme maksadını taşıması, beslenen bütün ümitleri kısa zamanda söndürdü. Kruşçev ve arkadaşlarının niyeti hakikatleri ortaya çıkarmak değil, yılların biriktirdiği gerginliği artık mesuliyet taşımayan bir ölünün şahsını lânetleyerek gidermekten ibaretti. İlim, san'at ve edebiyatta yine Zhdanov'un meşhur direktifleri bu defa yeni liderler tarafından verilmeye başlandı; siyasî sahada muhalefete kalkışmak ise zaten ölüm demekti. Böylece kısa zamanda Stalin aleyhtarlığı maskesi altında yeni bir Stalin rejimi kuruldu. Aslında Sovyet ideologları bu mücadeleyi bir Stalinci-Stalin aleyhtarı kavga halinde göstererek rejimin kendi içindeki tenakuzları saklamakta bir dereceye kadar muvaffak oldular. Hür düşünceye vurulan zincir, siyasî vesayet ve kölelik sistemi, bunların neticesi olarak da maddî ve manevî perişanlık hakikatte Stalin'in şahsî gaddarlığından değil, rejimin kendisin-

den geliyordu. Nitekim ondan evvel ve sonra gelen liderler, hattâ Rusya dışındaki komünist parti şefleri arasında önemli şahsiyet farkları olduğu halde bu manzara hiç değişmiş değildir. Fakat Sovyet Komünist Partisinin taktik ustaları işi şahsiyata dökerek bu hakikati saklamaya çalıştılar; şimdi Sovyet Rusya'da olduğu gibi dış memleketlerdeki komünistler de Rusya'nın artık eski kararlıklardan kurtulduğunu, o eski emperyalist ve terörcü Rusya'nın mazide kaldığını söylüyorlar.

Demir Perde gerisi hakkında ancak gazete haberleri ve solcuların sevimli propagandalariyle karşılaşanlar için bu taktiğe aldanmak gayet kolay olabilirdi. Son iktidar değişikliği bu taktiğin propaganda gücünü sıfıra indirdi. Bugün Sovyet Komünist Partisi idarecileri pekâlâ biliyorlar ki, komünist rejimi yürütmek için Stalin'den başka türlü davranmaya imkân yoktur. Hattâ Rusya'nın zaaflarını rejime bağlarsak, kuvvetini Stalin'e bağlamak gerekir. Rusya'yı bugün komünist rejim gibi bir ayak bağına rağmen dünyanın ikinci büyük kuvveti halinde tutan şey, Stalin devrinde girişilen sanayileşme hareketidir.

23. Kongre, Stalin politikasını sulandırılmış bir şekilde de olsa devam ettirme zaruretinin kabul edildiğini göstermiştir. Bu politikanın ne kadar devam edeceği hakkında şimdilik birşey söylenemez. Ancak yeni liderleri ve rejimi ciddî olarak tehdid eden aydın çevrelerden gelen muhalefet, partiyi büyük bir endişeye sevketmektedir. Geçen kongrede Kruşçev'in kabadayıca tehditlerine karşılık, bu defa aydınlara karşı yapılan ithamlar parti liderlerinden değil, fakat onların emrindeki bazı edebiyatçılardan geldi. Kongre'nin bu taktiği, yukarıdaki hükmü kuvvetle destekleyen bir delil teşkil ediyor. Nitekim kongre daha başlamadan önce meşhur yazar, sanatkâr ve ilim adamlarının düşünce hürriyeti adına yaptıkları ikaz dolayısiyle bu neticeyi önceden tahmin etmiştik.

Böylece, son kongrenin meseleleri sükût ile geçiştirmesi, memlekette birkaç yıl evvel açılan vasıtalı tenkid ve muhalefet kapılarını tekrar kapatarak rejimin ve idarecilerin istikbâlini kurtarmak yolunda alınmış bir tedbir sayılabilir. Tam Sovyet mânasıyla bir "tedbir".

Yol, 20 Nisan 1966, s. 4

Türkiye'de Çağdaş Düşünce

Türkiye'de son yüzelli yıllık fikir hareketlerini inceleyenler, düşünce seviyemizin elli yıl içinde hiçbir önemli ve ileri adım kaydetmediğini görecekler. Cumhuriyetten önce olduğu gibi bugün de Türk aydınları ve düşünürleri Batı düşüncesine ulaşma arzusu içindedirler, fakat onların bu müşterek arzularına rağmen aradan geçen elli yıl, yani iki-üç nesil arasında ciddi bir farka rastlıyamıyoruz. Üstelik bu zaman süresi, bizim lehimizde olacak yerde aleyhimizde çalıştığı için yerinde saymakla kalmamış, geriye doğru gitmiş oluyoruz. Yeni nesiller bizim düşünce maceramızı hemen hemen hiç bilmedikleri için bu hüküm onlara garip, hatta apaçık yanlış gelebilir; kendilerini fesli veya sarıklı dedeleriyle aynı seviyede görmeyi gururlarına yediremezler. Ama ne yapalım ki bu yerinde saymanın kabahati dedelerin değil, fakat oğulların ve torunlarındır.

Bir memleketin fikir seviyesi iki-üç neslin hayatını da aşan çok uzun bir geleneğin eseridir. Nitekim bugünkü Batı düşüncesinin temellerini en azından Galile'ye kadar götürebiliriz. Ancak asırların bilgi ve tecrübesidir ki her yeni neslin kendisinden öncekilere nazaran daha ileri bir merhale katetmelerini mümkün kılar. Her neslin kendi başına bütün bir kültürü yaratması gerekseydi, insan cemiyetlerini hayvan sürülerinden ayıran içtimaî organizasyonun kurulmasına imkân kalmazdı. Aldığımız gıdalardan teknik vasıtalarımıza, beşerî münasebetlerimize kadar her kültür unsu-

runun kökleri bazen tesbit edilemeyecek derecede uzak bir geçmişe dayanmaktadır. Kültür geleneğindeki bu devamlılığın ehemmiyetini daha iyi kavrayabilmek için bir an şimdiye kadar meydana getirilmiş kültür mahsullerinin ortadan kalkmasını tasavvur etmek kâfidir, o zaman mağara devrinde yaşayan uzak atalarımızdan hiçbir farkımız kalmaz. Anlaşmak için kullandığımız dil bile artık yoktur.

Türkiye'ye Batı düşüncesinin ciddi bir şekilde girmeye başlaması İkinci Meşrutiyet devrine rastladığı halde bugünkü Türk düşünce geleneğinin ancak otuz-kırk yıllık bir mâzisi vardır. Cumhuriyet nesli kendisinden önceki düşünceye ister istemez yabancı kaldığı için herşeyi yeniden bulmak mecburiyetinde kalmış bu yüzden kırk yıllık bir gayretten sonra elli yıl önceki düşünce seviyemize ancak ulaşabilmiştir. Şimdi Türkiye'de yeni fikirleri temsil ettiklerini zanneden ideologlar, bugünkü ideoloji kavgalarının yarım asır önce daha da seviyeli ve haysiyetli bir şekilde yapılmış olduğunu bilmezler, onlar bilseler dahi genç nesiller bu eski satıcılarını teşhis edemeyecek kadar kültür geleneğine yabancı bulunmaktadırlar. Eğer o beğenmedikleri dedelerinin düşüncelerini öğrenselerdi, elli yıl sonra hâlâ siyasî ideoloji kavgalarıyla uğraşmanın bir bakıma gericilik olduğunu yâni bizi yarım asır önceye götürdüğünü anlarlardı.

Türk düşünce geleneğinin kesilmesini ve bundan doğan zararlı neticeleri başlıca iki sebebe bağlayabiliriz. Bunlardan birincisi Cumhuriyet devri içinde yetişen nesillerin Türk kültürünü anlayabilmek için gereken anahtarlardan mahrum kalmış olmasıdır. Cumhuriyet inkılâbı, yeni siyasî ve içtimaî rejimin prensiplerine göre bir nesil yetiştirmek istiyordu, bunun için de kendisiyle tezat halinde gördüğü Osmanlı-Türk kültürünün tesirlerinden mümkün olduğu kadar kaçınmaya çalıştı. İnkılâbın kendi mantığı içinde haklı bir tedbir olarak alfabenin değiştirilmesi ve yeni bir dil yaratılması, eski kültürün maziye gömülmesini temin etti. Böylelikle yeni yetişenler karşılarında fikir ve düşünce aleti olarak sadece latin harfleriyle yazılmış kitapları ve babalarının bile anlamadığı bir dili buldular. Bu kısır düşünce atmosferini genişletmenin bir tek yolu kalıyordu. Doğrudan doğruya Batı kültürüyle temasa geçmek. Yerli kültürün çözülme halinde bulunduğu bir memlekette

Batı medeniyetinden beklenen faydayı tam mânasıyla sağlamak çok güç olmakla beraber, Türkiye bu imkânı da kullanamadı. En kıymetli yıllarımızı Batı medeniyetini ve kültürünü öğrenmek yerine, bu medeniyetin uzak geçmişte hep Türkler tarafından yaratıldığını isbat etmekle geçirdik. Birer ilim akademisi olmak üzere kurulan Türk Dil ve Tarih Kurumlarının eski faaliyetlerini inceleyenler bu gülünç oyunları göreceklerdir. Kırk yıl içinde Arapçanın Türkçeden çıktığını iddia ve isbat eden, *"matematik"* kelimesinin Türkçe *"matlamak"* fiilinden geldiğini keşfeden, bütün medeniyetlerin Türk eseri olduğunu söyleyen ilim ve fikir adamları yetiştirdik. Bir Avrupa'lı ilim adamının söylediği şu söz o devirlerin fikir faaliyetini en veciz bir şekilde özetleyebilir: *"Ben insanların maymunlardan türediğini zannediyordum, ecdadımızın Türk olduğunu şimdi öğrendim."*

Sonraki yıllarda bu fantezileri haklı gösterecek birçok sebepler ileri sürüldü. Bu izahların başında, Türk milletine bir tarih ve millî şuur vermek endîşesinden bahsediliyordu; yâni milletin yeni bir medeniyet hamlesine girişebilmesi için çok eski tarihlerde de büyük medeniyetler kurduğuna inandırılması gerekiyordu. Fakat Türklerin gerçekte kurmuş olduğu medeniyeti hiç hesaba katmayarak ona muhayyel medeniyetler izafe etmekten ne kazanabileceğimiz anlaşılamadı. Ayrıca Anadolu'nun bir Türk vatanı olduğunu göstermek için eski çağlarda burada yaşamış kavimleri de Türk saymanın lüzumu yoktu. Türk tarihi milletimize hamle gücü verebilecek herşeye sahip bulunurken, Hititlerden ve Sümerlerden meded ummanın ne mânası vardı?

Bizim neslimiz Türk düşünce tarihini bilmez, öylesine bilmez ki, yukarıda anlattığımız hayal oyunlarından bile haberi yoktur. Batı kültürü karşısındaki durumumuz da bundan farklı değildir. Türkçeyi bilmediğimiz için de Batı kültürünün anahtarlarından mahrum bulunuyoruz. Kaldı ki bir kültürün anlaşılabilmesi bu anahtar bilgilerden çok daha yüksek seviyede bir zihnî faaliyete ihtiyaç göstermektedir. Böylesine kısır bir fikir zemini içinde Avrupa'da yüz yıl, Türkiye'de de elli yıl önce yapılmış doktrin münakaşalarına dönmekten daha tabiî bir netice olamazdı. Nitekim şimdi Türk aydınları bu boş münakaşa ve mücadelelerin içinde adeta boğulmuş durumdadır. Hiç değilse aradan geçen bu ya-

rım asırlık bilgi ve tecrübe sayesinde, bugünkü münakaşaların seviyesi daha da yüksek olmalıydı. Fakat meselâ İslâm medeniyetinin modernizasyonunu savunanlar arasında dünün İslâmcıları ayarında bir tane bilgin ve mütefekkir gösterilebilir mi? Meşrutiyet devrinde materyalist felsefeyi savunanların fikir ciddiyeti ve seviyesini bugünkü solcu yazarların hangisinde bulabilirsiniz? Türkiye hâlâ Ziya Gökalp çapında bir sosyolog yetiştirebilmiş midir?

Bu açıdan bakılacak olursa Türkiye geri kalmış bir memleket değil, fakat geriye giden bir memlekettir. İstediğimiz kadar ilerici olduğumuzu, 27 Mayıs'tan sonra Türkiye'de yepyeni ve ileri fikirlerin ortaya çıktığını iddia edelim. Bu iddialar belki birçoklarımızın gururunu okşar, ama hakikati değiştirmez. Belki ilerici dostlarımız hattâ sağcı arkadaşlarımız bu hükümden hiç hoşlanmayacak, hattâ ilericiler bizim eski harfleri savunarak gericilik yaptığımızı söyleyecekler. Ama ne yapalım ki bu ithamlar da onları gerilikten kurtaramaz. Biz şu veya bu alfabenin savunmasını yapmıyoruz, sadece bilginin zararı olmadığını iddia ediyoruz. İsteyen Sovyetlerin Kiril alfabesini, isteyen Osmanlı alfabesini, isteyen Göktürk alfabesini kullansın, fakat alfabede keramet olmadığını, bütün meselenin hangi harflerle yazılmış olursa olsun fikir eserlerini okuyabilmek olduğunu unutmasınlar. Bu arada Türkçe bilmenin, yabancı dil öğrenmenin de faydasına inanırlarsa modası geçmiş şeylerin kâşifi olmak gibi gülünç durumlara düşmezler.

Ankara Üniversitesi Felsefe Profesörlerinden Hilmi Ziya Ülken'in "Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi" adlı iki ciltlik yeni eseri üzerine zihnimizde tekrar canlanan manzara işte budur. Profesör Ülken'in eseri, yeni nesillere Türk düşünce tarihini öğretmek bakımından iyi bir teşebbüs sayılabilir. Şimdilik bütün temennimiz, bu türlü eserlerin çoğalması ve gençler tarafından okunmasıdır.

Yol, 27 Nisan 1966, s. 4

Atın Dişleri

Ortaçağ eski Yunan düşünce geleneğini temsil eden ve bunu bütün sahalara hâkim kılan mütefekkirlerden bir grup arasında, atın kaç tane dişi olduğuna dair bir münakaşa yapılır. Aristo'nun bütün kitapları satır satır arandığı halde atın dişine ait bir bilgiye rastlanmayınca bu meseleye dair bir işaret olmadığı için müzakereye son verilir. O arada bu ünlü mütefekkirler çevresine yeni girmiş bir genç, uzun boylu münakaşaya lüzum kalmadan tavlaya gidip atın dişlerini saymayı teklif eder. Fakat Aristo'da bulunmayan bir meseleyi kendi başına çözmeye kalkan bu haddini bilmez adam derhal kovulur.

Bütün problemleri raflardaki kitaplarla çözmeye kalkışmak sadece ortaçağ mütefekkirlerine has değil, fakat bütün dogmatiklerin değişmez anlayışıdır. Kendi kafalariyle düşünürlerse rahatları bozulur. Sanki Aristo ve onun benzeri kader filozofları, bu tenbel kafaları çalışmaktan ve mesuliyetten kurtarmak için dünyaya gelmişlerdir. Verilen her hükmün hatâsı da, sevabı da kara kaplı kitaba veya onu yazana ait olunca, hiç kimseyi mesul tutamazsınız, çünkü bu hükümleri onlar değil, "kara kaplı kitap" söylüyor.

Aristocu papazların bugünkü torunları olan Marksist, Marksist-Leninist, Marksist-Leninist-Stalinist, Maoist, Titoist ve Kastrist üstadlar düşünce hayatına bir hayli yenilik getirdiler. Aristo'nun kitaplarında bulunmayan bir çok mühim ve âcil prob-

lemlerin çözülebilmesi için gereken literatür eskisine nisbetle daha zenginleşti. Aradığınız her şeyi ya Marks'ta yahut da onu tâkip eden diğer üstadlarda bulabiliyorsunuz, şayet onlarda da yoksa Sovyetler Birliği eski Kültür Komiseri Jdanof'un birer içtihat kararı mesabesinde olan emirnâmelerine müracaat edersiniz. Buralarda ilimler ve sanatların bütün geçmişleri tafsilâtiyle anlatıldığı gibi, gelecekte nasıl olacakları da peşinen haber verilmiş, yahut nasıl olmaları gerektiği emredilmiştir. Bu otorite o derece kuvvetlidir ki ya tamamen uyacaksınız yahut da hareketlerinizin onlara uyduğunu bütün gücünüzle ilân edecek, kendinizi kurtaracaksınız. Meselâ modern Aristocu üstadlardan Doğu Almanya Devlet Başkanı Ulbricht, geçenlerde Doğu Almanya'da alınan yeni iktisadî tedbirlerden bahsederken bunların yegâne hakiki ilim olan Marksizm'den çıktığını beyan etti. Marks'ın hakikatte devlet idaresi, iktisadî organizasyon ilh. gibi tatbikî meselelerde hiçbir şey söylememiş olduğunu pekâlâ o da biliyordu, ama ne yapsın ki, bir şeyin doğru görünmesi için tepedeki otoriteye dayandırmıştı. Stalin aynı şeyi komünist bir devletin bütün organizasyonunu kendi kafasından icad ettiği halde bunların Marks'a dayandırılması şartti, Ulbricht de Marks ve Lenin nâmına yaptı, fakat biraz ileri giderek bu iki peygamber arasına kendisini de kattı. Nihayet Kruşçev bu son putu devirip yerine geçmek hevesine kapıldı, ama yaptıklarını kara kaplı kitaba uydurmayı beceremedi, hesaplı davranabilseydi şimdi sosyalistler bir peygambere daha sahip olacaklardı. Kruşçev bu meselede öyle mi demişti yoksa böyle mi diye ne ilmî münakaşalar yapılacak, nice açıkgöz insan Kruşçevizm ticareti sayesinde cebini dolduracak, nice masumlar Kruşçev prensiplerine muhalefet ettikleri için akıllanmak üzere Sibirya'daki dinlenme evlerinde ikamete tâbi tutulacaktı.

Türkiye sosyalist bir devlet olmadığı için burada insanları kandırmak veya korkutmak için demirperde filozoflarının fetva kapıları kullanılamıyor. Bir zamanlar solcular sansür yüzünden vatandaşların bu hikmetleri okuyamadığını söylerlerdi, şimdi çok şükür Marks'ın ve Lenin'in kitapları şatafatlı kitabevlerinden bitpazarı işportalarına kadar her yerde bulunuyor, hattâ bazı gençler bunları okuyarak kahvehanelerde, okuma odalarında, yurt yatak-

hanelerinde *"diyalektik açıdan bakılırsa bu olayın yorumu..."* diye süslü ve tumturaklı nutuklar atıyorlar, bilhassa o *"diyalektik"* lâfı bu süslü nutuklara bir kat daha ciddiyet ve ilmî kıymet (!) kazandırıyor. Kulaktan işittiği *"egosantrik"* kelimesini sık sık ve her defasında *"egosantral"* diye kullanan bir taş kafalı gazete mütefekkiri *"diyalektik felsefemizi yaydığımız zaman herkes uyanacak"* diyor. Ama ne yazık ki, şimdiye kadar içlerinden -kendisi dahil- ne diyalektik felsefeyi öğrenen biri çıktı, ne de bu zümrüdanka felsefenin yüksek kuruculari bir mânevî otorite sağlayabildiler. Memleket her türlü otoriteden öylesine bıkmış ki, artık yenilerine tahammül edemiyor. Bu vaziyette yapılacak daha akıllıca bir iş kalıyordu: Yeni otoriteleri kabul ettirmek için uğraşmaktansa, mevcut birini kullanarak o yoldan çalım satmak. Tahmin edileceği gibi, Türkiye'de bu hedefin yegâne kurbanı Atatürk olabilirdi. Ne garip cilvedir ki, hayatta hakiki mürşidin ilim olduğunu söyleyen bir adam, ilme kılıç çeken bu yobazların elinde modern bir Aristo haline getirildi. İç politika mı, dış politika mı, maden meselesi, eğitim dâvası mı, iktisadî meseleler mi, neden bahsedilirse edilsin, Türkiye'de iltifat görmeyen demirperde filozoflarının parlak lâfları birer Atatürk yaftasiyle piyasaya sürülüyor. Bazı safderun vatandaşlarımız bu hilelere inanıyor, inanmıyanlar da Atatürk tüccarlarının çektiği ağır protestolar karşısında piyasadaki itibarlarını kaybediyorlar.

Şimdi içerideki solcularımıza göre Atatürk, emperyalistlere karşı yapılan millî kurtuluş hareketinin lideridir. Bu iddiaya kolaylıkla herkes "evet" der, ama emperyalizm ve millî kurtuluş tâbirlerini Marksist-Leninist dogmatizme göre anlamıyorsanız sizin evetinizle onların eveti arasında dünya kadar fark vardır. Yine bu solcu vatandaşlarımıza göre, Atatürk bu günkü sosyalizm cereyanının hem fikirde, hem de aksiyonda babasıdır; memleketi solcu evlâtlarına emanet etmiş, *"Gençler, ben sosyalizmin temellerini attım, siz de onun daha ileriki safhasını hazırlayacaksınız, memleketi ben kurtardım, siz yaşatacaksınız"* demiş. Kimbilir, belki misafir devlet adamlarına sokakta küfretmelerini, Başbakana taş atmalarını, adam avlamak için kadın ticareti yapmalarını da o söylemiştir. Hiç sıkılmadan buna da evet diyebilirler.

Demirperde gerisinde Atatürk otoritesi diye bir şey olmadığı için, oradaki solcularımız içeridekilerden daha farklı konuşuyorlar. Solcularımız diyorum, çünkü şimdi Türkiye komünist partisinin Moskova'daki lideri Zeki Baştımar, nâmı diğer Yakup Demir Yoldaş'ın bir makalesinden bazı satırlar nakledeceğim. Hangisi daha "diyalektik" açıdan bakıyor bilinmez ama, iç solcularla dış solcular arasında Atatürk meselesi bakımından önemli farklar görülüyor. Meselâ Yakup Demir'e göre Atatürk hiç de solcu veya sosyalizan değildir, üstelik kapitalizme hizmet etmiş bir kimsedir. Moskova'da neşredilen Dünya Marksist Revüsü'nün Mayıs 1965 nüshasında Yakup Demir aynen şunları yazıyor:

"Mamafih, gerçekte, millî burjuvazinin kuvvetlenmesinde ve kapitalizmin inkişafında mühim rol oynayan devletçilik, burjuva menfaatleri lehine çalışmıştır. Nitekim Atatürk de bunu kabul etmiş ve şöyle demiştir: Bugün Türkiye'de tatbik edilen devletçilik, ondokuzuncu asrın sosyalist fikirlerinden arınmış değildir. Biz devletçiliğin, şahsî inisiyatife ve hususî teşebbüse dayanması gerektiğini iddia ediyoruz."

Bu birbirini tutmaz iddiaların hangisinin doğ u olduğunu incelemek hakikaten enteresan bir tetkik mevzuu ola ilir. Yakın tarihle meşgul olanlar bu araştırmayı yapabilirler. Yalı ız bu noktada bizim daha önce söylemek istediğimiz birkaç nokta var. Solcuların memlekete yaptıkları asıl kötülük, Atatürk'ü istismar etmeleri, onu kendilerine kalkan yapmaları değil, fakat doğru düşünceye çelme takan korkunç bir zihniyeti temsil etmeleridir. Bu adamlar insan zihnini dışarıdan idare edilen bir otomat haline getirmek istiyorlar. Onlara göre kimse kendi aklıyla düşünemez; insan gerçeğin otoritesine değil, ancak muayyen şahısların otoritesine boyun eğebilir. Bir problem varsa yapılacak tek iş eski üstadların kitaplarına müracaat etmektir. Ancak bu müracaatı da doğrudan doğruya yapamazsınız, arada üstadları tefsir eden papazlar vardır, onlara danışacaksınız. Tabiî bunların yapacağı tefsiri baştan tahmin etmek çok kolaydır. Menfaatleri neyi gerektiriyorsa ona göre fetva uydurur, altına da yerine göre Atatürk'ün veya bir başka önemli şahsın imzasını koyabilirler.

Hakikati ararken Atatürk'ün otoritesine boyun eğsek netice değişir mi? Hayır. Çünkü Atatürk hayatta hakikî mürşidin kendi şahsı olmadığını, fakat ilim olduğunu söylüyor. İlmi mürşid olarak kabul ettiğimiz takdirde otorite tüccarları bütün sermayelerini kaybedeceklermiş, varsın kaybetsinler. Memleketin kazancı emek sarfetmeden kese dolduran bu piyasa erbabının kaybından daha büyük olacaktır. Hiç değilse Atatürk bu ölü soyucularının elinden kurtulur, mezarında rahat uyur.

Yol, 4 Mayıs 1966, s. 4

Parti Rehber Olunca

Bir hafta sevimli dostumuz Sovyetler Birliği'nden bahsetmediğim zaman hemen tanıdıklar tarafından sorguya çekiliyorum. Tabiî bunların ekserisi Sovyetleri çok merak ettiğinden değil, mizah merakı yüzünden yazılarımı okuyorlar. Bir zamanlar Nikolai Gogol gibi dünyanın en büyük mizahçılarından birini yetiştirmiş olan Rusya, elli yıldan beri dünyayı güldürmek için daha yeni usuller keşfetti. Bugün artık Gogol'un eski Mirgorod beyzadeleri, Sovyet Komünist Partisi idarecileri yanında çok daha ciddî ve vakur şahsiyetlerdir; berikiler sadece kendilerini değil, bütün memleketi de gülünç duruma düşürmüş bulunuyorlar. Eğer bu komedilerin arkasında bütün dünyayı endişeye sevkeden bir trajedi yatmamış olsaydı, boş vakitlerimizde Rusya'dan bahsederek bütün sıkıntılarımızı giderebilirdik.

İşte size komşumuzun evinde cereyan eden birkaç hâdise ki, insanı hem güldürebilir, hem de üzebilir. Burası sizin keyfinize bağlı.

Sovyetler Birliği yegâne ilmin Marksizm-Leninizm olduğuna inandığı için bizim ilim saydığımız bazı disiplinlerin lüzumsuz, hattâ bozucu olduğu kanaatindedir. Meselâ Rusya'da Kruşçev devrine kadar Psikoloji ilminden bahsetmek yasak edilmişti. Her şeyi bilen büyük filozof ve âlim Stalin, psikolojinin kapitalist ideolojiden doğduğuna kani olmuştur ve bir emirname ile *"Sosyalist bir ülkede ancak Pedagoji ilmi olabilir"* demişti. Bu yüz-

den psikolojinin hakikaten ilim olduğuna inanan bazı Rus vatandaşları, yaptıkları psikolojik araştırmaları neşredemedikleri için dolaplar ve dosyalar içinde sakladılar. Stalin hazretlerini kızdıran asıl mesele, psikolojinin insanlar arasında doğuştan gelen bazı farklar olduğunu ortaya koymasıydı. Halbuki Marks'a göre insanları aptal veya zeki kılan, yahut ahlâklı veya ahlâksız yapan, aralarında kabiliyet farkları meydana getiren sadece cemiyetti; Sosyalist cemiyette sınıf farkları tamamen ortadan kalkıp da her vatandaş eşit olduğu zaman hâlâ ferdî farklardan nasıl bahsedilebilirdi? Bunları hep Amerikan kapitalistleri uyduruyorlardı. İnsanların farklı olduğunu iddia ederek bazılarını yüksek, bazılarını aşağı saymak ancak bir kapitalist veya burjuva ideolojisinin eseri olabilirdi.

Stalin'in yüksek direktiflerine ve ilmî rehberliğine rağmen Rusya'da psikoloji yine de ortadan kalkmadı. Bunun nasıl olduğu da güzel bir mizah hikâyesi teşkil edebilir. Bazı cesur ilim adamları gayet tehlikeli bir oyuna giriştiler: Araştırmalarını ve neşriyatlarını pedagoji yaftası altında yaptılar, çünkü pedagoji kelimesi parti tarafından vaftizlenmiş bulunuyordu. Bazıları da meşhur fizyolojist İvan Pavlov'un psikolojide de önemli tesirler yapmış bulunan geleneğini devam ettirdiler. Bu zat da daha önce Lenin tarafından vaftizlenmiş olduğu için, onun bir muakkibi olarak görünmekte hiçbir mahzur yoktu. Nitekim Pavlov'un kendisi bile, Marksizmle hiçbir ilgisi bulunmayan araştırmalarını rahatça neşredebilmek için bunların arkasına partinin hoşuna gidecek lâflar ilâve etmiş bu arada *"Materyalist Sovyet İlminin Dünyaya Tanıtılması"* gayesiyle Rusya dışına geniş bir seyahat imtiyazı bile kazanmıştı.

Sovyetler Birliği'nde şimdi psikolojiden bahsedilebiliyor; bu yıl beynelmilel psikoloji kongresi de Moskova'da yapılacak. Ama, Rusya'da hâlâ insanlar arasında fark olduğunu gösteren *"Amerikan icadı Psikolojik testler"*in tatbikatı yasaktır. Yaptığı fizyolojik psikoloji araştırmaları ile ilim âleminde iyi bir mevki kazanmış olan Luria adlı Rus âlimi, her makalesinin veya kitabının sonunda Marksizm-Leninizme amiyâne tâbirle "yağ yapmak" mecburiyetindedir.

Sevimli komşumuz sosyoloji ilminden de hiç hoşlanmaz.

Moskova Üniversitesinin Sosyal İlimler Şubesi 1924'te kapatılmış ve bir daha açılmamıştır. Çünkü bu ilimlerin anlattıkları şeyleri Marksist-Leninist doktrin nasılsa en doğru şekliyle anlatmış bulunuyor. Sovyetler Birliği İlimler Akademisine bağlı bir sosyal ilimler bölümü vardır ama burada da sadece etnografi, felsefe, iktisat, tarih ve hukuk enstitüleri bulunur. Bu şubelerde bazan sosyolojinin mevzuuna girecek ihtisas çalışmaları (doktora tezi ilh.) yapılır. Bunların mahiyeti hakkında bir fikir vermek için üç tane araştırma adını zikretmemiz kâfi gelir sanırım: *"Sosyalist Cemiyetin Müdafaası: Sovyetler Birliği Vatandaşları İçin Şerefli ve Kutsal Bir Vazife", "İkinci Dünya Harbinden Sonra İngiliz İşçi Sınıfında Sefaletin Gittikçe Artması", "Harpten Sonra Amerika'da İktisadî Faaliyetin Askerî Gayelere İnhisarı ve İşçi Sınıfının Durumunun Gittikçe Bozulması".* Bu enteresan tezler arasında meselâ *"Rus Millî Karakterinin Tarihî Teşekkülü Üzerine Josef Visaryanoviç Stalin'in Fikirleri"* gibi çok daha ciddî (!) olanları da vardır. Stalin itibardan düştükten sonra artık bu türlü tezlere pek rastlanmıyor. Okuyucuyu biraz daha neşelendirmek için bu son devirde yapılan tezlere ait de iki örnek başlık verelim: *"Marksizm-Leninizm ve Şahsiyet Hürriyeti", "Kozmopolitlik: Emperyalist Gericilik İdeolojisi".*

Sovyet Rusya'da Sosyoloji yasak olduğu halde, ne hikmettir bilinmez, 1956'da Amsterdam'da yapılan Dünya Üçüncü Sosyoloji Kongresi'ne Rusya'dan da bir heyet gitmiştir. Aralarında sosyal ilimlerle meşgul hiç kimsenin bulunmadığı bu heyet, Felsefe Enstitüsü müdürü P. Fedoseyef'in başkanlığında parti gazetelerinin editörleri ve Marksizm-Leninizm okutan hocalardan müteşekkildi. Batılı sosyologlar, yaptıkları tecrübî araştırmalardan bahsederken Sovyet delegeleri Pravda'da veya İzvestiya'da çıkan makaleleri pek andıran propaganda konuşmaları yaptılar, üstelik kongrenin sonunda bu ilmî işbirliğinden pek memnun kaldıklarını, ileride de devam ettirmek arzusunda olduklarını söylediler. Sosyolojiyi yasak eden bir memleketin gazetecileri ile Batılı sosyologlar arasında nasıl bir "ilmî işbirliği" yapılacağı hakikaten merak mevzuu olmuştu, bu merak şimdi de giderilmiş değildir. Heyet başkanı Fedoseyef'in kongreden dönüşte Sovyet İlimler Akademisi sosyal ilimler şubesinde verdiği beyanat bu gülünç-

lükler zincirine bir halka daha ekledi: *"Beynelmilel kongrelere katılan Sovyet ilim adamları fikirlerindeki vuzuh ve Marksizm-Leninizm ideolojisine sadakatlarıyla burjuva âlimleri üzerinde kuvvetli bir tesir bırakmaktadırlar."*

Bunların en gülünçlerinden biri de meşhur jenetikçi T. D. Lysenko idi. Dünya ilim çevrelerine şarlatanlık mânasına gelmek üzere *"Lysenkoizm"* diye bir kelime kazandıran bu zat 1934'den 1964'e kadar tam otuz yıl Sovyet ziraat ve jenetik ilminin rakipsiz otoritesi idi. Bu otoriteyi ona ilmî kabiliyeti değil, fakat bizzat Komünist Partisi kazandırdı. Zira Lysenko, partinin çok hoşuna gidecek bir teori ortaya atmıştı. Ona göre Weisman, Mendel, Morgan gibi ilim adamlarının veraset teorileri birer *"gerici-burjuva"* teorisi idi. Lysenko bir canlıdaki doğuştan (verasetle) gelen hususiyetlerin dış tesirlerle değiştirilebileceğini, bir organizmanın tamamen yeni vasıflar kazanarak bunları kendisinden sonrakilere irsen intikal ettirebileceğini söyledi. Nitekim Marx da insan tabiatının tamamen cemiyet tarafından tâyin edildiğini, sosyalist cemiyetin yepyeni bir insan tipi yaratacağını iddia ediyordu. Önceleri Sovyet ilim adamları bu saçma teoriye hiç itibar etmediler. Ama Lysenko adımlarını gayet hesaplı atıyordu. Partinin gözüne girerek dört yıl içinde (1934-1938) süratle yüksek mevkilere atladı ve nihayet Ziraî İlimler Akademisi Başkanı oldu. Bu arada göğsü nişanlarla dolmuştu. Stalin'in de takip ettiği bir ziraat kongresinde, kendisini tenkid eden ilim adamlarına *"kulaklar!"* diye bağırdı. Stalin bu hitabı çok beğenmiş olacak ki ayağa kalktı ve *"Bravo yoldaş Lysenko, Bravo!"* nidalariyle alkış tuttu. Lysenko artık dokunulmazlık zırhına bürünmüştü. Akademinin toplantılarında sadece onun tebliğleri okunuyor, hiç kimse münakaşa veya müzakereye cesaret edemiyordu. Weismanizm taraftarı olduğundan şüphe edilen bütün akademi üyeleri, biyoloji hocaları ve profesörleri vazifeden atıldılar, bunların yerine *"Michurinism"* denilen yeni hareketin taraftarları getirildi.

Stalin'in ölümünden sonra eski hesaplar gözden geçirilince anlaşıldı ki, Lysenko'nun tavsiyeleriyle yapılan örnek ziraat çalışmaları tamamen menfi netice vermiş ve bu saçma teori devlete bir milyar ruble zarara malolmuştu. Lysenko kendisine yapılan hücumlar karşısında Akademi Başkanlığından istifa etti ve Mosko-

va civarındaki Lenin Dağlarında Jenetik Enstitüsüne bağlı tecrübe çiftliğinde çalışmaya başladı. Kruşçev kendi iktidarını sağlamlaştırdığı zaman Lysenko'ya yeniden bir fırsat çıktı. 1958'de altmışıncı doğum yıldönümü dolayısiyle sekizinci defa Lenin nişanı aldı ve 1961'de de tekrar Akademi Başkanlığına getirildi. Kruşçev onun nümune çiftliğini gezmiş ve gayet iyi neticeler alındığını görmüştü. Ama o da iktidardan düşünce Lysenko'nun bütün foyası meydana çıktı. Devlet çiftliklerinde aynı metod hiç bir müspet netice vermediği halde tecrübe çiftliğinde iyi neticeler alınmasının sebebi, burada Lysenko'nun kendi teorisiyle hiç ilgisi olmayan klâsik usuller tatbik etmesi ve bunları kendi metodu diye "yutturması" idi.

1965'de Merkez Komitesinde bir konuşma yapan Brejnef, Lysenko'nun tavsiyelerinin tam bir fiyasko ile neticelendiğini söyledi. Bu vaziyette bizim meşhur şarlatanın artık bir daha sahnede görünemiyeceği anlaşılıyor. Ama Sovyet Komünist Partisi ilim sahasından elini çekmediği müddetçe her gün yeni Lysenko'lar çıkabilir ve sevimli dostumuz Sovyetler Birliği bize yine neşeli dakikalar geçirtir.

Unutmıyalım ki bütün bu gülünçlükler Sovyet Rusya'ya mahsus değildir. Nerede bir tek parti diktatörlüğü varsa orada aynı hâdiselere rastlayabilirsiniz. Tarih bilginizi ve hâfızanızı yoklarsanız Rusya dışında da size hoş vakit geçirtecek komediler bulunabilir.

Yol, 11 Mayıs 1966, s. 4

Bir Ülke Bağımsız Oluyor

Geçirdiğimiz haftanın dünyayı ve dolayısiyle Türkiye'yi en çok ilgilendirmesi gereken olayı, Romanya'nın Varşova Paktı hakkındaki beyanları idi. Romanya, NATO savunma blokuna karşı Sovyetler Birliği'nin teşvikiyle Doğu Avrupa komünist ülkeleri arasında kurulmuş olan Varşova askerî paktının artık bir mânası kalmadığını, çünkü Batı ülkelerinden bir tecavüz beklenemiyeceğini söylüyordu. Sovyet peyki diye bilinen ve yakın zamanlara kadar hakikaten peyk olan bir memleketin bu tutumu Moskova'da bile büyük şaşkınlık uyandırdı. Fakat Romanya'nın şu son iki yıl içinde kaydettiği gelişmeleri kısaca gözden geçirecek olursak, bu neticeyi son derece normal sayabiliriz. Ayrıca bu hâdise beynelmilel komünizm hareketinde Rusya ve Çin'den sonra Doğu Avrupa'da da bir kutuplaşmanın başlangıcına işaret etmesi bakımından gayet manidardır.

Romanya'nın yakın tarihi ile ilgilenen bazı batılı yazarlar, Romen Komünist Partisi'nin tâ başlangıçtan beri Moskova'nın emri altında bulunmayan yerli komünistler tarafından idare edildiğini söylerler. Bu iddianın en büyük delili de, son yıllara kadar parti liderliğini yapmış olan Gheorghiu Dei ve arkadaşlarının harp yıllarında hapiste olmaları yüzünden Moskova ile temaslarına imkân bulunmayışıdır. Fakat herkesin bildiği gibi, 1944'den sonra bütün Doğu Avrupa memleketlerinde olduğu gibi, Romanya'da da komünist partisi Sovyet Kızılordusunun silâhlı desteğiyle ikti-

dara getirilmiş, Gheorghiu Dei de bu harekette ön plânda rol oynamıştı. Sovyetlerin kurduğu bir rejimde Sovyet ajanı olmayanların iktidara gelmesi düşünülemezdi. Sonraları partide meydana gelen iki hizipleşme hareketinin de Dei tarafından tasfiye edilmesi ancak Moskova'nın desteği sayesinde mümkün olabilirdi. Tasfiye edilenlerin Moskova'ya daha yakın oldukları ise Romanya'da bağnazlık hareketi başladıktan sonra ortaya atılmış bir iddiadır.

Romanya'nın Moskova'dan ayrılmasına yol açan belli başlı birkaç hâdise zikredebiliriz. Bunların en mühimlerinden biri, hiç şüphesiz Stalin devri aleyhine açılan kampanyadır. Stalin'in kesin delillerle suçlandırılması, herkesi tesiri altında bırakan bir büyünün bozulmasıdır. Bilhassa Doğu Avrupa komünistleri, kurtarıcı diye bildikleri bir putun devrilmesi karşısında büyük bir şüpheye düştüler. Bu şüphe en azından koyu bir dindarın Tanrı hakkında şüpheye düşmesi kadar korkunçtu. Komünist bir Çekoslovak yazarının dediği gibi, *"Stalin'in günahlarının açıklanması, bir delikanlının hayatından aziz bildiği annesinin fahişelik yaptığını öğrenmesi kadar korkunç"* oldu. Demek ki dünya komünist hareketinin o büyük liderleri de pekâlâ yanılabiliyor, üstelik kasıtlı cinayetler işliyor, post uğrunda birbirlerini temizliyebiliyorlardı. O zaman Doğu Avrupa komünistleri kendi kaderlerini daha değişik bir gözle yeniden incelemeye başladılar.

İkinci büyük hâdise Çin ve Yugoslavya'nın, arkasından Arnavutluk'un Rusya'ya ayak diremesiyle daha evvelki tek kutuplu enternasyonalin parçalanması oldu. Bu suretle diğer komünist devletlerde de müstakil düşünce ve hareket imkânının bulunabileceğini gördüler. Ayrıca bu müstakil harekette mevcut parçalanmadan faydalanma imkânları da vardı.

Romanya'yı istiklâle iten en mühim iç sebep ise, Moskova'nın direktifi ile güdülen bir Doğu Avrupa iktisadiyatı içinde kendisinin kasten geri kalmış bir ziraat ve ham madde ülkesi halinde bırakılmasıydı. Öyle ki, Romanya bu gidişle diğer sanayileşmiş komünist ülkelere gıda ve ham madde depoluğu yapmaktan kurtulamıyacaktı. Nitekim Avrupa Ortak Pazarına karşı Kruşçev'in kurdurduğu Comecon'un hazırlık plânları da Romanya'yı eski vaziyetinde bırakacak şekilde ayarlanmıştı.

Romanya bütün bu şartlar karşısında Moskova boyunduru-

ğundan kurtulmanın gerektiğine inanmış, fakat bunun için müsait fırsatları henüz bulamamıştı. 1958'de Kızılordunun Doğu Avrupa'dan çekilmesi ve 1960'dan itibaren Çin-Sovyet çatışmasının da had safhaya girmesi ona iki büyük fırsat kazandırdı. Önce bu çatışmada tarafsız bir tavır takınmak suretiyle ilk çıkışını yaptı. Kruşçev'in Kızıl Çin'i komünist blok dışında bırakmak üzere teklif ettiği komünist devletler arası konferanslara birer bahane ile katılmadı, hatta bazen bu türlü teklifleri protesto etti. Comecon toplantılarında da Moskova'nın ileri sürdüğü teklifleri reddederek bunların hükümranlık haklarını ihlâl edici mahiyette olduğunu iddia etti. Ona göre Comecon için de merkezî bir plânlama teşkilâtının kurulması, bu merkezin Moskova kontrolü altına girmesi ve Romanya'yı yine sınaî gelişmeden alıkoyması demekti.

Bu tek tek muhalefetler ve kaçamak davranışlardan sonra artık kesin bir tavır takınmak zamanı gelmişti. Nihayet iki yıl önce Romanya Komünist Partisi Merkez Komitesi, uzun müzakerelerden sonra, iç ve dış politika hakkındaki görüşlerini belirten bir beyanname neşretti. Hakikatte bu bir istiklâl beyannamesi idi. Burada belirtildiğine göre, dünya komünist hareketi içinde her ülke kendi işlerini başkalarının müdahalesi olmadan yürütecek, hiç bir devlet veya parti diğerlerine üstünlük ve rehberlik iddiasına kalkışmıyacaktı. Komünist ülkeler arasında ancak birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve karşılıklı menfaatlarına saygı esasına dayanan bir işbirliği olabilirdi. Bağımsızlık yolunda atılan bu önemli adım dolayısiyle Romanya Komünist Partisi'nin yurt içindeki davranışlarında da büyük bir inkılâp oldu. Parti o güne kadar halkın arzusu dışında sırf Sovyetlerin desteğiyle ayakta dururken, bu defa Romen komünistleri kaybedilen Sovyet desteğine karşı halkın desteğini kazanmak mecburiyetinde kaldılar. Yukarıda bahsedilen beyannamenin ihtiva ettiği hükümler, memleketin en ücra köşelerine kadar gidilerek halka izah edildi ve onun tasvibi alındı. Tabiatiyle Romen halkı, böyle bir politikayı şiddetle destekledi. Fakat Parti artık halka dönmenin bütün risklerini de ister istemez kabullenmiş bulunuyordu. İlk iş olarak Romen hapishanelerindeki 11.000 siyasî mahkûm affedildi. Yabancı radyoları dinleme ve yabancı neşriyatı okuma yasağı kaldırıldı. Hür dünyaya ait kültür eserlerinin memlekete girmesi neticesinde Sovyet kültür ve sanatı

ister istemez ikinci ve geri plâna düşmüş oluyordu. Daha evvel kurulmuş olan Sovyet-Romen kültür ve sanat teşekkülleri artık fonksiyonlarını kaybetmiş duruma düştüler. Bunların bazıları da (meselâ Rus-Romen Dostluk Cemiyeti) hükümet tarafından kapatıldı. İlk ve orta tahsilde mecburî olarak okutulan Rusça derslerine 1964'den itibaren son verildi. Marksist olmadıkları için hapsedilen veya sesini çıkaramıyan Romen yazarları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladılar. Romen tiyatroları artık Batılı eserleri de oynatabilme müsaadesi aldı. Her yıl büyük merasimlerle kutlanan Sovyet-Romen dostluk günü iptal edildiği gibi, Bolşevik ihtilâlinin yıldönümü dolayısiyle Bükreş'teki Rus sefaretinde yapılan şenliklere hiçbir Romen idarecisi katılmadı.

Kültür sahasında başlayan bu liberasyon hareketi yanında, Romenler Batı ülkeleriyle iktisadî ve siyasî münasebetleri de süratle geliştirmektedir. Romanya artık kendi gıda maddelerini ve ham maddelerini doğrudan doğruya Batılı ülkelere satarak onlardan kendi sanayileşmesi için gerekli olan teçhizatı alıyor. Fransa, İngiltere, İtalya gibi Batı Avrupa ülkeleri yanında geçen yıl Amerika Birleşik Devletleri'yle de ticaret anlaşması yapıldı. Bu türlü münasebetleri daha çok geliştirmek üzere Romen devlet adamları sık sık Batı ülkelerine seyahat ve resmî ziyaretler yapıyorlar. Son beş yıl içinde Romanya'nın Batılı ülkelerle yaptığı ticaret, komünist ülkelerle yaptığı ticarete nisbetle tedricî bir artış göstermiştir. Şüphesiz bu iktisadî münasebetler bazı siyasî neticeler de doğurmaktadır. Romanya şimdi Batı dünyası karşısında komünist bloka bağlı bir ülke olarak görünmekle beraber, Kuzey Vietnam'a yardım yapmayı reddettiği gibi, Batılı ülkelere karşı basında ve radyo neşriyatında da daha nezaketli, daha objektife yakın ifadeler kullanıyor.

Romanya bütün bu değişmelere rağmen yine tek partili bir komünist ülkedir ve daha uzun müddet böyle devam edeceği muhakkaktır. Ancak onun yeni politikası bize bazı gerçekleri bir daha ve müşahhas bir şekilde göstermiş bulunuyor. Bunlardan birincisi beynelmilel komünist hareketinin hakikatte yeni bir sömürgecilik olması, yeni büyük devletlerin bu perde arkasında, küçük komünist ülkeleri sömürmesidir. İkincisi, komünist idarelerin ancak ya kendi silâh gücü yahut da bir dış komünist devletin askerî

gücü sayesinde iktidarda kalabilmesidir. Nitekim Romanya, Moskova'nın askerî gücünden ayrıldığı zaman, ayakta kalabilmek için halkın tasvibini almak, yani idareyi şartların müsaadesi nisbetinde yavaş yavaş demokratlaştırmak zorunda kalmıştır. Üçüncüsü, Moskova'nın yıllardanberi Batı aleyhinde uydurduğu sloganlara artık eski peyklerin bile inanmayışı, böylece taraflar arasındaki husumetin yakın münasebete doğru yönelmesidir. Böyle bir yakınlaşmadan her iki tarafın da fayda göreceği muhakkaktır. Ayrıca Romanya'nın bu liberasyon tedbirleri sonunda bir gün sadece ismen komünist bir ülke haline gelmesi uzak bir ihtimal değildir.

Yol, 25 Mayıs 1966, s. 4

Aldatmaca

Siyasî mücadele sahnesine kadar çıkmış bulunan komünist hareket bir düşünce ve fikir haysiyeti taşımaktan çok uzak kaldığı için, kendisine karşı olan gruplardan gördüğü karşılık da aynı seviyesizliğin damgasını taşıyor. Hakikaten Türkiye'de komünizmle mücadele medenî bir memleketin ölçülerinin çok dışına çıkmıştır ve çıkmaktadır. Akıllı bir insanın ancak gülüp geçeceği bir takım uydurma sloganlar yüzünden bazı kimselere sokaklarda dayak atılması, binalarının taşlanması ilh... hiçbir zaman ve hiçbir kimseye karşı tasvip edilebilecek hareketler değildir. Belki komünistleri döven vatandaşlar kendilerini bu hareketlere onların icbar ettiklerini, nitekim komünistlerin de fırsat buldukça, bilhassa birkaç büyük şehirde iyi niyetlerini sömürdükleri mektep talebeleri vasıtasiyle, komünist olmayanlara mütemadiyen taarruz ettiklerini söyliyeceklerdir. Bu iddiaya hak vermemek kaabil değildir. Fakat iki taraf arasındaki yumruk kavgalarının asıl kaynağı bu tahrikler değil, Türkiye'deki komünizmin çıkış noktaları hakkında umumî bir yanlış anlayışın hüküm sürmesidir. Dayak yedikçe kendisini kahraman sanıp taassubunu artturan komünist de, ona yumruk vurdukça meseleyi hallettiğini zanneden komünist düşmanları da etrafını hiç göremiyecek derecede bir zihnî körlük içinde bulunmaktadırlar.

Rejim ve doktrin mücadelesinin sokaklarda halledilemiyeceğini söyleyen bazı politikacılar ve münevverler de bu idraksiz-

likten kendilerini kurtarmış değillerdir. Sokak kavgası elbette bir çare değildir ve bunun hakikî bir çare olmadığını komünistlerden başka herkes kabul eder. Ama komünizm memleket için ciddî bir tehlike teşkil ettiğine göre bu tehlikeyi nasıl önliyeceğiz? Daha doğrusu, memlekette bir gün Sovyetler Birliği'nin desteğiyle diktatörlük kurmaya kalkacak bir komünist grubun yetişmesine, kökleşmesine nasıl mâni olacağız?

İşin burasında "dâvâ sokakta halledilmez" diyerek seviyeli bir entellektüel tavır takındıklarını zannedenler, bu körlükleri yüzünden, farkında olmadan bir komünist sloganına kendilerini kaptırıyorlar. Meselâ Marksist olmayan siyasî partilerimizin yetkili sözcülerine göre, komünizmle en tesirli mücadele şekli memleketin iktisadî ve sosyal durumunu düzeltmektir; şimdi içinde bulunduğumuz yoksulluk, rüşvet ve iltimasçılık ilh.. giderilmediği takdirde komünizm tehlikesi daima bulunacaktır; tel'in mitingleri yapmakla komünizm tehlikesi bertaraf edilemez. Tabiî bu mâsum düşünce birçok ağırbaşlı vatandaşlarımıza câzip geldiği gibi, komünist yazarlar ve politikacılar tarafından da hararetle desteklenmektedir. Taşlı, sopalı kavga gibi hiçbir makûl insanın hoş görmiyeceği kaba hareket tarzlarının karşısında böyle ciddî bir teklif kimin hoşuna gitmezdi ki? Fakat muhakkak ki bizim bu sözde ciddî ve ilmî hal çareleri ile oyalanmamız sadece komünistlerin hoşuna gidecektir.

Memlekette iktisadî durumun düzelmesi hakikaten komünist tehlikesini önliyecek bir tedbir midir? Yahut, Türkiye'de komünizm tehlikesinin iktisadî durumumuzla ne nisbette bir alâkası vardır? Evvelâ bu noktayı dikkatle tesbit etmemiz gerekiyor.

Bugün komünizm, -büyük komünist devletlerin küçük komünist devletleri sömürmek üzere kullandığı- bir emperyalizm vasıtası haline gelmiş bulunmaktadır. Nitekim "insanlara eşitlik, halklara istiklâl" sloganıyla iktidara gelen Rus bolşevikleri, Çarlığın yıkılmasıyla istiklâl kazanan bütün diğer milletleri bu ideolojik maske altında tekrar birer birer esir etmişlerdir. Harpten sonra Doğu Avrupa'da kızıl ordunun süngüsüyle komünist yapılan memleketler hâlâ birer Rus sömürgesidirler ve bu boyunduruktan kurtulmak için fırsat beklemektedirler. Binaenaleyh sevimli dostumuz ve komşumuz Sovyetler Birliği (Çin'e şimdilik çok uzak

bulunuyoruz) Türkiye'yi komünist yapmakla büyük faydalar sağlıyacağı için daima bu emellerine âlet olacak bir satılmış grup bulacaktır. Memleketimizde faaliyet halinde bir komünist partisinin bulunduğunu artık Rusya bile itiraf ediyor. Bizim iktisaden kalkınmamız Türkiye'yi bu tehlikeye karşı daha güçlü bir duruma getirecektir, ama komünizm tehlikesi, Rusya'da bu rejim ayakta durduğu müddetçe, daima vardır ve olacaktır.

Komünizme karşı yegâne mücadele vasıtasının iktisadî kalkınma olduğunu söylemek bir bakıma komünizmin de bu kalkınma için bir başka alternatif teşkil ettiğini zımnen kabul etmektir. Sanki bir memleket kalkınamazsa, yoksul düşen halk bu sefaletten kurtulmak için komünizmi kabul edebilirmiş? Dünyanın hiçbir yerinde fakirlikten kurtulmak için komünizme giden bir halk görülmemiştir. Ama dünyanın birçok yerlerinde komünist idareler vardır ve bunlar fakir düşen halkın yardımıyla değil, onun bu güçsüzlüğünden istifade ederek iktidara gelmişlerdir. Dünyanın neresinde yoksul halkın reyleriyle ayakta duran bir komünist iktidar vardır? Lenin ve arkadaşları Rusya'da bolşevik ihtilâlini yaparlarken, orada Marks'ın söylediği mânada proleter sınıfı teşkil edecek bir sanayi işçisi yoktu, üstelik mevcut olanlar da komünizmi tasvip etmiyorlardı, ama bolşevikler onlara rağmen komünizmi kurabildiler. Bugün yine dünyanın hiçbir yerinde komünist literatüründe tarif edildiği şekilde bir proletarya teşekkül etmiş değildir, ama dünyanın birçok yerleri komünizm tehlikesi içindedir. Bu tehlike yoksul düşen köylü ve işçiden değil, fakat dışarıdaki komünist devletlerle işbirliği yapan azınlıklardan geliyordu. Marks, sosyalizm ve komünizmin bir kader olduğunu söylüyordu. Ama şimdi Sovyet Rusya ve Kızıl Çin böyle bir kadere inanmıyorlar, inanmadıkları için de oldukça realist bir kolonizasyon siyaseti takip ediyorlar. Meselâ Sovyet Rusya, Lumumba Üniversitesinde Afrikalı talebeleri komünist yaparak onlar sayesinde yeni peykler kurmaya uğraşıyor. Kızıl Çin de para ile tuttuğu Afrika komünistleri komando kurslarında yetiştirip ihtilâl hazırlıyor; yani her ikisi de kaderi beklemiyecek kadar âcil sömürge ihtiyacı duymaktadırlar. Bu zavallı Afrika memleketleri henüz komünist olmayan kalkınma yollarını deneyecek kadar uzun bir istiklâl hayatı dahi yaşamış değillerdir.

Komünizm ancak iktisadî kalkınma ile yenilir diyenler haklı ise, komünistlerin hep yoksullar arasından çıkması veya yoksul grupların komünistlere aldanması gerekirdi. Bu noktada bizim safderun antikomünistler de tıpkı komünistler gibi bir Marksist düşünce tarzının kurbanı oluyor, yani ideolojik kavgaların temelinde iktisadî münasebetlerin bulunduğunu zımnen kabul ediyorlar. Halbuki Türkiye'de komünizm hareketi iktisadî değil, kültürel faktörlere dayanmaktadır. Meselâ komünizme göre bugün Türk halkının ahlâk normları ve kıymetleri tamamen burjuva nizamına mahsus bir sistem teşkil etmektedir ve dolayısiyle bir sömürme vasıtasıdır. Bizim komünistler de tabiatıyla bu ahlâk sisteminin dışında yaşamaktadır. Fakat bu adamlar komünist oldukları için ahlâksız olmamışlar, ahlâksız oldukları için komünist olmuşlardır. Onların millî kültüre karşı düşmanlıklarını haklı çıkaracak yegâne ideoloji komünizm olabilirdi; nitekim Türkiye'nin siyasî ve içtimaî hayatındaki nizamsızlık komünizme bir parça imkân tanıdığı zaman, hepsi de babalarının malı gibi ona sahip çıkıverdiler. Moliere'in meşhur "Kibarlık Budalası" adlı eserindeki Mösyö Jourdaine, nesir kelimesinin mânasını öğrendiği zaman, hayret içinde kalır ve "demek ben kırk yıldır nesir konuşuyormuşum" der. Bizim kozmopolitler de bir gün komünizmin ne demek olduğunu şöyle-böyle öğrendikleri zaman, kırk yıldır zaten komünist bir hayat yaşadıklarını derhal farkettiler. Sosyalizm modası çıkmadan önce, bunlar "züppe", "dejenere", "kozmopolit" ve "inkılâp yobazı" kategorilerine giriyorlardı. Şimdi asıl yerlerini buldular, üstelik hareketlerini bir doktrine dayandırarak bir nevi haysiyet de kazandılar. İçlerinde yoksulluk çeken insan mumla aransa bulunamıyor. Acaba bunları komünist yapan sebep hangi iktisadî düzensizliktir? Hangi iktisadî şartlar düzeltilirse bunlar komünist olmaktan vazgeçerler? İktisadî refah insanların zihin seviyesini ve şahsiyetini yücelten yegâne faktör olsaydı, Türkiye'de en akıllı ve en sağlam karakterli insanlar bunların arasından çıkardı.

Bu profesyonel madrabazların çirkefine batmamış idealist bazı gençler için ne diyeceğiz? Onları bu tuzağa düşüren sebep memleketin umumî sefaleti veya hiç değilse kendi yoksullukları değil midir?

Komünist olan gençler bu iktisadî sebepleri birer bahane olarak gösterebilir, hatta buna kendileri de inanmış olabilirler. Fakat her yoksul veya idealist insanın komünist olması şart bulunmadığına göre, bunları diğerlerinden ayrı kılan hususiyet nedir? Niçin bunlar geçen devirde inkılâpçılık, bugün de sosyal adalet sloganı altında menfaat bezirgânlığı yapan kozmopolitlere âlet oluyorlar? Niçin halktan koparak büyük şehir züppelerinin yanında yer alıyor, onların yalanlarına kanıyorlar?

Bütün bunların birinci dereceden sebebi Türkiye'nin iktisadî düzensizliği değil, fakat memleketimizde diğer herşeyi bozan kültür ve eğitim sefaletidir. Bir üniversite talebesi sokak politikacısının peşinde koşuyor, mektep kaçkını gazete fıkracılarından fikir alıyorsa onun kesesi değil, kafası boş demektir. Bizim eğitim sisteminden yetişen gençler, cahil ile aydın arasında üçüncü bir kategori teşkil ediyorlar. Bu ikisi arasında kalan insan bir şey olmak isterse, ancak şarlatan olabilir; şarlatanlığa en müsait doktrin de komünizmdir. Komünist olmayan gençleri kurtaran şey de onların komünistlerden daha yüksek bir entellektüel seviyeye sahip olmaları değil, millî kültüre bağlı kalmaları, daha az kozmopolit olmalarıdır. Yani Türk halkının şu bizim beğenmediğimiz kültürü, aydınların büyük bir kısmını dejenerelikten kurtaran yegâne faktörü teşkil etmektedir.

Türkiye'nin iktisaden kalkınmasını hepimiz istiyor ve bunun mücadelesini yapıyoruz. İktisaden kalkınmış bir Türkiye'nin komünizme karşı daha güçlü olacağını da inkâr etmiyoruz. Ama biz komünistler gibi iktisadî kalkınmanın kendi kendini yaratan bir vetire olduğuna inanmıyoruz. Her türlü kalkınma şuurlu bir gayretin mahsulüdür, yani insan zekâsı ve bilgisinin eseridir. Biz bunu yapabilecek seviyeli insanlar yetiştirebildiğimiz takdirde komünizme ve sefalete karşı emin olabiliriz. Aksi halde, muhtevası bilinmiyen bir "iktisadî kalkınma" lâfı ancak komünistlerin ekmeğine yağ sürecektir. Biz mücadeleden elimizi çekerek kalkınma ile uğraşalım, onlar da rahat rahat kundakçılık yapsınlar. Bundan daha güzel aldatmaca formülü bulunabilir miydi?

Yol, 8 Haziran 1966, s. 4

Politika ve Politikacılar

Bir hürriyet rejiminde politika ile uğraşan kimseler cemiyete hizmet etmek mevkiindedirler ve bu yüzden politikanın da diğer herhangi bir iş veya meslek gibi saygı değer bir faaliyet sahası sayılması lâzım gelir. Hatta bir insanın politikayı meslek haline getirmesi bile bizde zannedildiği gibi kötü bir tavır değil, fakat icabında onun kıymetini artırabilecek bir tecrübe zenginliği ifade eder. Zira politika herkesin girebileceği veya üç günde öğrenilecek bir meslek değildir; orada da en az diğer mesleklerdeki kadar geniş bir tecrübe ve yetiştirmeye ihtiyaç vardır. Bu tecrübe ve bilgiden mahrum olanlardır ki Türkiye'de politikanın iğrenç bir iş, politikacıların da bilgisiz birer madrabaz oldukları kanaatını yerleştirmiş bulunuyor. Sık sık yalan söyleyenlere, münakaşalarda safsata yapanlara, havaya göre kanaat değiştirenlere politikaya girmesini tavsiye ediyor; yahut orada muvaffak olabileceğini düşünüyoruz. Birisi söylediği sözlerde hile bulunmadığını anlatmak için "ben politika bilmem" diyor. Siyasetle uğraşanları tehzil etmek için "esnaf" tabirini kullanıyoruz.

Şerefli bir hizmeti bu kadar pespaye bir meslek haline getiren veya halkın kafasında bu kanaatın uyanmasına yol açanlar hiç şüphesiz yine politikacılardır. Biz politikacılar yüzünden politikanın kendisine bile düşman olmak gibi bir hataya düşüyorsak, bunun suçu mutlaka politikacılara aittir. Bir memleket halkını veya onun bir kısmını zaman zaman otoriter, yani açıkçası diktatör

bir idareye hasret çektirecek kadar bıkkınlık yaratan bu insanlar kendi halklarına ancak bu kadar kötülük yapabilirlerdi. Bizim politikacılarımızın birçoğu bunu yapmışlardır ve yapmaya devam etmektedirler. Bereket versin, hiç kimsenin kıymet vermediği halk kitleleri pire yüzünden yorgan yakmayacak derecede sağduyu sahibi olduğunu her vesile ile ispat ediyor. Yoksa bu cahil ve demagog politikacılar yüzünden çoktan hürriyet rejimine veda edebilirdik.

Son seçim kampanyası bizim siyasetçilerin çapını bir daha ortaya çıkardı. Burada sadece çıraklık çağındakilerin ölçüsüzlüklerini görmekle kalmadık, fakat politikanın babası diye bilinen ak saçlıların bu saçları nerede ağarttıklarını da anladık. Bazı muhalifler, propaganda konuşmalarından anlaşıldığına göre, geçen seçimdenberi iktidarın icraatını takip edecek yerde iktidar mensuplarını nasıl itham edeceklerini, onlara ne sıfatlar bulacaklarını düşünmekle vakit geçirmişler. Meselâ ana muhalefet partisinin iktidar partisi başkanı için böyle bulduğu sıfat veya yaftalardan biri "masonluk" oldu. Masonluk vaktiyle çok kapalı bir teşkilât olduğu için burada kimlerin kayıtlı bulunduğu, hatta faaliyetlerinin ne dereceye kadar faydalı veya zararlı olduğu pek bilinmezdi. Son yıllarda bu gizliliğin gevşemesiyle birlikte Mason localarında kayıtlı olanlar hakkında da bir hayli bilgi edinmek mümkün oldu. Bu bilgilerimiz doğru ise -ki doğruluğuna dair kuvvetli deliller mevcuttur- iktidar partisinde olduğu kadar ana muhalefet partisinde, hatta küçük partilerde bile masonlar vardır. Mason cemiyetinin neşrettiği bir bültenden anlaşıldığına göre, beynelmilel kapitalizme karşı bayrak açmış pek şöhretli bir sosyalist fıkracı da masondur. Ana muhalefet partisi liderinin de meşrutiyet devrinde bu localardan birine girmiş olduğu hakkında rivayetler dolaşmaktadır.

Masonluğun Türkiye'de bugünkü rolü hakkında yine kesin bilgilere sahip değiliz. Fakat iddiaya göre Masonluk hakikaten zararlı bir teşkilât ise, ana muhalefet partisi liderinden kendi partisindeki masonlara karşı ne yaptığı veya iktidarı sırasında mason cemiyeti için ne gibi bir tedbir düşündüğü pekâlâ sorulabilir. Türkiye'de sosyalizmin öncülüğünü yapan bir derginin Cumhuriyet Halk Partili sahibi de -eğer halen ayrılmamışsa- mason cemiyetinde kayıtlıdır. Hal böyle iken muhalefet liderinin rakibini ma-

sonlukla itham etmesinin bir tek sebebi olabilir: Halk arasında "mason" kelimesi "dinsiz" mânasına gelir, dinsizlere çoğu defa "farmason" veya "mason" denir. Binaenaleyh Türkiye'de bir kimsenin mason olduğunun bilinmesi, onun halk nazarında itibardan düşmesi için bir sebep teşkil edebilmektedir. Bu vaziyette ana muhalefet partisinin karşı tarafı "masonluk"la itham etmesini bir bakıma din istismarı saymak yerinde olmaz mı?

Ana muhalefet partisinin rastgele taktığı yaftalardan biri de "Nurculuk"tur. Hakikatte Nurculuk teşkilâtlı ve mütesanit bir tarikat olmadığı halde bizim cahil münevverlerimiz ve basiretsiz politikacılarımız onu bir umacı haline getirmişlerdir. Bir politikacı karşı taraftakileri böyle yaftalarla sindirmeye çalışacak yerde memleketteki cereyanların hakiki mahiyetini öğrenmelidir. Eğer ana muhalefet partisi bunu öğrenmeye kalkarsa o zaman Nurculuk diye bir cereyanın sırf kendi acemi politikası yüzünden meydana geldiğini görecektir. Bir ayağı öbür dünyada olan bir ihtiyar adamı boş vehimler yüzünden hapishane hapishane dolaştıranlar onun bir gün halk nazarında manevî nüfuz sahibi olduğunu görünce hiç şaşmamalıdırlar. Tabiî basiretsizlik ve bilgisizlik burada da kalmıyor. Kafaları vehimle dolanlar Nurcuların Türkiye'de muazzam bir kuvveti temsil ettiklerini, ileride hilafeti yeniden getireceklerini zannediyorlar. Bir defa bu nurculuk Türkiye politikasında hiçbir zaman müessir olamayacak mahdut bir küçük esnaf tabakası arasında vardır ve Said-i Nursî de hilâfet ve saltanatın aleyhinde bir adamdır. Onun kendine göre bir Cumhuriyet anlayışı vardır. Said-i Nursî'nin Cumhuriyet anlayışı belki bizim birçok cumhuriyetçilerinki kadar acayip olabilir, ama meselenin aslını bilmeden uluorta bir hilafet vehmi yaratanlar ondan daha az acayip değildir. Üstelik iktidar partisi genel başkanının yedi ay evvel masonlukla, yedi ay sonra da (tabiî masonluk isnadı umulan neticeyi vermeyince) nurculukla itham edilmesi vatandaşın zihninde bu ithamları yapanlar için hiç de iyi bir kanaat uyandıramazdı. Kaldı ki iktidar isteyen bir muhalefet partisinin halka anlatacağı daha ciddî şeyler bulunabilirdi.

Bir diğer muhalefet partisinin lideri de konuşmalarını uzattıkça ne kadar bilgisiz bir hitabet canbazı olduğunu bir daha isbat etti. Her konuşmasında komünizme hücum eden bu adamın ko-

münizm hakkındaki bilgisi bir gazete muhabirininkinden daha fazla değilmiş. Her defasında bilmem hangi teşkilâtın dünya komünistlerine verdiği 14 maddelik bir talimattan bahseden bu zat, orada kıymetli insanlara çamur atılması tavsiye edildiği için kendi şahsına yapılan hücumlara karşı kurnazca bir izah tarzı buluyor. Eğer komünizm tehlikesi onun gibilerin şöhretini lekelemekten ibaret olsaydı, Türkiye'de bu rejimi benimseyecek olan çok insan bulunurdu.

Bir başka muhalefet partisine göre ise, iktidarla ana muhalefet arasındaki kavgaları ayırdetmek için kendileri gibi mutedil bir partiye ihtiyaç vardır. Yani vatandaş bunlara kavgada aracılık yapmaları için rey vermelidir. Bir siyasî partinin fonksiyonu bu kadar düşerse, meclisteki muhtelif hizmetler için daha çok parti kurulabilir.

Kalabalığına nisbetle gürültüsü pek fazla çıkan bir muhalefet partisi, Türkiye'deki vatandaşların bir kısmını satılmış ve şuursuz, bir kısmını da (kendilerine rey verenleri) şuurlu yurtsever diye ayırdıktan sonra bu satılmış ve şuursuzlardan rey istemek gibi pek şuurlu bir propaganda faaliyetinde bulundu. Eğer iktidara geçerse o zaman da iktidardakiler ve iktidarda olmayanlar diye bir ayırma yaparak bu ikinci kategoriye girenlere satılmış diyeceği muhakkaktır.

İktidar partisinin propagandacıları muhaliflerinden daha güzel bir örnek vermiş değillerdir. Kendilerine yapılan ithamlara aynı şekilde cevap yetiştirmek yerine, şimdiye kadar yaptıkları ve yapacakları işlerden bahsedebilirlerdi; vatandaşın kendilerinden beklediği de bu idi. Ama onlar memleketi kurtarmaktan çok kendi haysiyetlerini korumaya önem veriyor olmalılar ki, ağız kavgasını arka plâna atamadılar ve hep ithamları silmekle veya mukabil itham yapmakla uğraştılar.

Bu arada fert olarak iyi örnekler de gördük. Fakat politikanın itibarlı, ciddî ve yüksek seviyeli bir faaliyet olduğuna halkı inandırabilmek için bütün partilerin aynı ciddiyeti ve vekarı göstermeleri şarttır ve rejimin asıl garantisi de budur.

Yol, 15 Haziran 1966, s. 4

Kanun ve Lâiklik

Bir grup politikacı ve birkaç gazete, iki köy arasındaki arazi ihtilâfını mezhep kavgası diye göstererek bir hafta feryadlar kopardıktan sonra ister istemez susmak mecburiyetinde kaldılar. Hakikat ortaya çıkınca bu feryadlarından utandılar mı bilmiyoruz, ama onların kopardığı kavga bizi bazı meseleler üzerinde tekrar düşünmeye zorladığı için bir bakıma faydalı oldu.

Düşünmemiz gereken mesele Türkiye'deki Alevîlik-Sünnîlik dâvası veya buna benzer mezhep ihtilâflarının durumu değil fakat Türk münevverlerinin ve Türk devlet idaresinin din meseleleri karşısındaki tutumudur. Türkiye'de bir gün hakikî mânada mezhep kavgaları çıksa dahi, halkın göstereceği bu taassup hükûmet adamlarının ve memurlarının cehaleti ve taassubu yanında yine çok ehemmiyetsiz bir dâva halinde kalacaktır. Zira cehalet yüzünden işlenen suçlar hakkında yine cahil insanların hüküm vermesi daha büyük bir suç sayılmalıdır. Bir taassubu bir başka taassupla, bir cehaleti bir başka cehaletle değerlendiren aydınların çoğunluğu teşkil ettikleri bir memlekette kavga çıkaran mezhepçileri suçlandırmaya kimsenin hakkı olamaz. Lâikliğin Anayasa nizamına girdiği günden bu yana memlekette rastlanan garabetlere bir göz atarsak, aydınlardaki bu cehalet ve taassubun nelere yol açtığını ve açabileceğini daha iyi anlayabiliriz.

Lâiklik bizde anlaşıldığı gibi devlet işleriyle din işlerinin ayrılmasını gerektiren bir kanun hükmü değildir. Onu bir inkılâp

saymak gerekirse, bu inkılâp kanun maddelerinde değil, ancak insanların zihniyetlerinde olabilir. Yeryüzünde hiçbir kanun aptal bir insanı zekî yapamamıştır, hiçbir kanun cahil bir adamı bilgili kılamaz. Nitekim Türkiye devletinin lâik olduğunu söyleyen Anayasa maddesi de Türkiye'yi lâik yapmış değildir. Kanunla tekke ve zaviyeler kapatılabilir, kabineden din işleri temsilcisi çıkarılabilir, resmî işlerde Tanrı üzerine yapılan yemin kaldırılabilir, hattâ kanunla ibadet bile yasak edilebilir, ama kanunla insanlar objektif düşünceye, yani lâikliğe alıştırılamaz. Kanun bu işi yapabilseydi, önce kanun temsilcisi durumunda olanlar lâikliği, yahut objektif düşünmeyi öğrenirlerdi. Halbuki biz bu zihniyet hatasına halktan daha çok aydınlarda rastlıyoruz. Üstelik devlet gücünü elinde bulunduranların taassubu bize çok daha pahalıya mal oluyor, lâiklik adına nice traji-komik hâdiseler meydana getirebiliyor.

Biz lâikliği bugün dahi dinle devletin ayrılması gibi korkunç bir basitlik içinde anlıyor ve alıyoruz. Fakat bu basitlik içinde dahi insan mantığına çelme takan garabetlerden kurtulamıyoruz. Şimdi bir an için lâikliğin bizim kafamıza çok yabancı gelen hakiki mânasını bir tarafa bırakalım ve anladığımız mânada ne derece lâik olduğumuza bir bakalım. Lâiklik din ve devletin ayrılması demek olursa önce bu ayrılığın yapılması, sonra dinin ve devlet işlerinin sınırlarının bilinmesi ve en mühimmi, dinin ne olduğunun iyice bilinmesi gerekir. Evvelâ Türkiye'de din ve devlet birbirinden ayrılmış değildir; bütün dinî gruplar kendi işlerini cemaat teşkilâtıyla yürüttükleri halde müslümanların din işleri devletin elindedir, yani Başvekâlete bağlı bir Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülür. Bu hâdise hukukî bakımdan siyasî kuvvetin dinî kuvveti elinde tutması, yani dinle siyasetin birbirine karıştırılması demektir. Vaktiyle bir politikacı, bu iddiayı ileri sürenlere karşı siz müslüman kitleyi diğer azınlıklarla bir mi tutuyorsunuz" şeklinde gayet bayağı bir safsata yapmıştı. Belki bizim bugünkü sistemimiz için bu bayağı safsatadan daha makul sebepler gösterilebilir, fakat lâikliğin yukarıdaki tarifi çerçevesinde böyle bir sistemin hiçbir mânası yoktur.

Türkiye'de lâikliği ihlâl edici hareketlere karşı gayet ağır cezaî müeyyideler koyan kanunlar vardır. Diğer taraftan Türki-

ye'de din hürriyeti de kanunun teminatı altındadır. Bu vaziyette kanunların iyi bir şekilde tatbik edilebilmesi için hangi hareketlerin din hürriyeti sınırları içinde kaldığı, hangilerinin lâikliği ihlâl ettiğinin iyi bilinmesi gerekir. Halbuki bizim memleketimizde kanunu tatbik edenler de dahil olmak üzere bu bilgiye sahip olan kimseler parmakla gösterilecek kadar azdır. Çünkü Türkiye'de devleti idare edenler hiçbir zaman bir inançla o inanca ait objektif bilgi arasındaki farkı anlamış değillerdir, yani inanmadıkları şeye ait bilginin lüzumuna da inanmamışlardır. Türkiye'de nesiller lâik bir terbiye alsın diye din bilgisinden mahrum bırakılmışlardır. Bu yüzden meselâ Alevî-Sünnî kavgası hakkında bize bilgi veren gazeteci gençler, İslâm dininde kaç mezhep olduğunu, bu mezhepler arasındaki farkları, bu mezheplere ait inanç ve pratikleri bilmezler, ama bu cahillikleri onların herkesi kolayca sınıflandırmasına veya itham etmesine mâni değildir. Son yıllarda Türkiye'ye parasız turist akımı olmasaydı belki bizim gençler gördükleri her sakallıyı hâlâ ticanî veya nurcu zannedeceklerdi. Şüphesiz bu bilgisizlik sadece gazetecilere veya üniversite talebelerine hatta daha yüksek mevkilerde bulunan aydınlara mahsus değildir. Kanun koyucularımızın pek çoğu da lâiklikten anlamayan lâiklerin eğitim sistemi içinde yetişmişlerdir. Meselâ çok defa polis vatandaşlarımızın yaptığı hatalar, mahkemede düzeltilinceye kadar nice masum insanların birkaç ay hapiste kalması icap etmektedir. Gazetelerde sık sık tarikat toplantısı yapanlara ait haberler çıkar. Cumhuriyet kanunlarına göre bir insanın bir tarikata mensup olması suç değildir, fakat tarikat teşkilâtı kurmak veya toplu halde tarikatlere ait pratikleri icra etmek yasaktır. Tıpkı aydınlarımız gibi polis vatandaşlarımız da din bilgisinden mahrum bırakıldıkları için, çok defa evde cemaat halinde namaz kılan insanları âyin yapmak suçundan derdest edip karakola ve oradan mahkemeye gönderiverirler. Ertesi gün gazetelerde beş kişinin âyin yaparken yakalandığı ve suç âleti tesbih ve seccadelerin de zaptedildiğine dair bir haber çıkar. Haberi okuyan vatandaşlar tesbih ve seccadenın tarikat âyini için bir karakteristik teşkil etmediğini, bunların suç âleti değil, fakat namaz kılmak için gerekli birer eşya olduğunu bilecek kadar din bilgisine sahip iseler, gazetecinin cehaleti karşısında gülüp geçerler. Fakat din hakkındaki bütün bilgisini böyle

gazete haberlerine dayandıran birçok gençlerimiz açık yerlerde namaz kılan herkesi tarikatçı diye ihbar edebilir. Nitekim bundan beş-altı yıl kadar önce bir üniversite talebesi arkadaşlarıyla münakaşa ederken, "Tanrı sabredenlerle beraberdir" mânasına gelen ve köylü vatandaşlarımızın bile her gün kırk defa söylediği bir âyeti okuduğu zaman, arapça küfrettiği zannedilerek bir hayli hırpalanmıştı. Üniversite giriş imtihanlarında İslâm tarihine ait suallere verilen cevaplar bu korkunç bilgisizliği bütün çıplaklığıyla ortaya sermektedir. Liseden mezun olan gençlerimiz arasında dört halifeyi de birer peygamber olarak gösterenler vardır. Bunlar Türkiye'deki lâiklik problemini, mezhep ihtilâflarını ve şimdi ağızlarda sakız haline gelmiş bulunan din reformunu hangi bilgi ve hangi kafa ile halledeceklerdir? Üniversite mezunlarının büyük bir kısmı bile bu durumda iken, ekserisi mektep kaçkını olan gazete muhabirleri mi bunları halledecekür?

Türkiye Cumhuriyeti lâik bir devlettir: bu devlette din adamlarının veya dinî telâkkilerin devlet işlerinde müessir olması tasvip edilemez. Ama yine Türkiye'de politikacılar sık sık din işlerine yön vermeye kalkar, hatta bir kısım münevverler devletin ibadet şekline bile karışmasını isterler. Bu müdahaleci lâikler zaman zaman devlet gücünü din müessesesine karşı kullanma fırsatını da elde etmişlerdir. Eğer Türkiye demokratik nizama girmekte gecikmiş olsaydı, şimdiye kadar kanun zoruyla ibadetin şekli, dili ve zamanı da pekâlâ değiştirilebilinirdi. Bu arada şunu da belirtelim ki, dinde reform yapılmasını en çok isteyenler, her türlü reform yapılsa dahi bir defa olsun ibadet edecek kimseler değildir. İnsan şahsen inanmasa dahi din işleriyle uğraşabilir diyeceksiniz. Din işlerine alâka göstermekle dindarın işlerine müdahale etmek birbirinden ayrı şeylerdir.

Türkiye tarihinde bugüne kadar mezhep ihtilâfları yüzünden kanlı bir mücadele olmuş değildir (Yavuz Selim devrinde Şiiler İran devleti hesabına çalıştıkları için, devlet tarafından cezalandırılmışlardı). Türkiye tarihinde mezhep ayrılığı yüzünden muhtelif zümrelerin birbirine düşmanlık besledikleri de görülmemiştir. Halkımız bin yıldır bu olgunluk içinde yaşarken, ne gariptir ki, taassubun en kötü örneklerini aydınlar vermektedir. Üstelik bizim aydınlar taassubun dinden ileri geldiğini zannettikleri için,

dine inanmamakla taassuptan da kurtulduklarını zannediyorlar ve bütün felâket de buradan ileri geliyor. Kendi inançlarını objektif hakikat zannederek herkese kabul ettirmeye çalışıyor, bunu yaparken zor kullanmakta da beis görmüyorlar. Türkiye'de hiçbir dinî dogma, aydınların vehimleri ve peşin hükümleri kadar tehlikeli olmamıştır. Bunlar kendilerine lâik diyor ve bu lâikliği halka da yaymaya çalışıyorlar. Öyle görünüyor ki, pek çok şeyler gibi lâikliği de bir gün halktan öğreneceğiz.

Yol, 29 Haziran 1966, s. 4

Türk Dilini Kurtarınız

Bir taşra gazetesinde neşir yoluyla hakaretten dolayı maznun durumdaki gazeteci, karşı tarafın iddialarını anlayabilmek için mahkemede bir tercüman kullanmak zorunda kalmış. Bizim gazetelerin gülünç bir haber gibi yedinci sahifelerinde birkaç satırla geçiştirdikleri bu hâdise, sadece bir taşra gazetesinde veya iki kişi arasında geçen bir acayip vakayı değil, fakat Türk dilinin düştüğü korkunç batağı gösteren yüzlerce misalden birini teşkil ediyor. Şimdi bizim yaşımızdaki insanlar nasıl babalarının nüfus kâğıdını okutmak için hususî bürolara müracaat ediyorlarsa, birkaç yıla kadar aralarında beş yaş fark bulunan insanları anlaştırmayı meslek edinen yeni bir tercüman sınıfı ortaya çıkacaktır. Bir yılda yüzlerce kanunun çıkması yüzünden vatandaşlar en basit bir dâvayı bile avukat vasıtasıyle takip ederlerken, her beş yılda değişen Türkçeyi anlayabilmek için tercüman kullanmak da o derece normal sayılmalıdır. Bazı insanlar bütün mesailerini dil yeniliklerini takip etmeye ve bunları anlamaya hasretmedikçe, konuşarak anlaşmaları ile hayvanlardan ayırdedilen insanlar bir gün koklaşmak veya dövüşmek zorunda kalabilirler.

Evde, mektepte, iş yerinde, devlet dairesinde, hasılı her yerde insanlar birbirleriyle anlaşma güçlüğü çekiyorlar. Halbuki bizim dil inkılâbının gayesi Türkiye'de bir taraftan umumî ve müşterek bir Türkçenin yerleşip yapılmasına çalışmak, bir taraftan da modern medeniyetin seyrini takip edebilmemiz için dilimizi zen-

ginleştirmekti. Hakikatte Türk Dil Kurumu'nun tesisi, Türkiye'de Cumhuriyet'ten de önce başlayan milliyetçilik hareketi içinde ele alınmış olan millî dil çalışmalarına yarı resmî bir hüviyet vermek için yapılan bir teşebbüstür. Bir halkın millet haline gelmesinde en mühim faktörlerden biri de anlaşmayı temin edecek müşterek bir dil olduğuna göre, Türk milliyetçileri elbette bu dâvayı ön plâna alacaklardı. Nitekim bilhassa İkinci Meşrutiyet arefesinde ve Meşrutiyetten sonra Türk dilinin kaynakları ve gelişmesi hakkında tetkikler başlamış, aydınların kullandığı dili halkın anlayabileceği bir sadeliğe kavuşturmak yolunda ciddi ve devamlı gayretler sarfedilmiştir. Ziya Gökalp ve arkadaşlarının, hatta Mehmed Akif gibi bazı İslâmcıların makalelerinde ve kitaplarında bu gayretin izleri görülebilir.

Türk Dil Kurumu talihsiz doğdu. Avrupa'da dil tetkikinin ilim konusu haline geldiği halde, bizde bir tek dil âlimi dahi yoktu. Böyle iken inkılâp idaresi cemiyet kurmakla bütün meselelerin çözülebileceğini zannetti. O tarihten bu yana da Dil Kurumu'na ayrılan tahsisatla Avrupa'da da ihtisası yaptırılmış bir tek kişiye rastlayamazsınız. Önceleri bu kurum inkılâp idarecilerinin nabzına göre şerbet verecek adamlarla doldu. Türkçeye yeni kelimeler kazandırmak için dilin türeme yolları araştırılırken bizim dilciler o güne kadar kimsenin bulamadığı bir usûl keşfettiler. Çeşitli dillerdeki kelimelerin iştikaki incelendiği zaman, kültür ve medeniyet tarihinin seyri de ortaya çıkıyor, hatta milletlerin menşei dahi bu usule göre izah edilebiliyordu. Meselâ Güney Arabistan'daki Evs ve Hazreç kabilelerinin isimleri iştikak tezgâhına konunca neticede bu iki kabilenin de Türk olduğu meydana çıktı. Kuzey Afrika'daki Tevarikler (tuarek) Türktü, çünkü tevarik kelimesi Türk isminin Arapçaya göre yapılmış çoğul şekli idi. Bu arada Hamburg'un hükümdar şehri mânasına Türkçe bir isim olduğunu keşfedenler de bulundu.

Aslında bu gülünç oyunların ciddi bir sebebi de yok değildi. Her nedense Araplara ve umumiyetle doğululara düşmanlığımız yüzünden onlardan bize geçmiş kelimeleri kovduğumuz zaman, yerine yenilerini koymak gerekiyordu. Bu defa geri Arapların kelimeleri yerine ileri Fransızların kelimelerini almak mecburiyeti (!) doğdu. Fakat Türk milleti bir başka milletten kelime alacak

kadar küçülemezdi. Bu mahzuru da gidermek için bir çare bulundu: Zaten bütün dünya her şeyi olduğu gibi dil denen nesneyi de eski Türklerden öğrendiğine göre Fransızca diye bir dil yok, Fransızların bozup değiştirdiği bir Türkçe vardı. Binaenaleyh biz Fransızlardan kendi kelimelerimizi alıyorduk. İmge, simge ilh. gibi daha nice kelimelerimiz bu zihniyetin yadigârıdır. Bu arada atalarımızın dili diye Moğolcadan da bir hayli kelime aldık. Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, kurultay ve daha böyle bir çok taylar Moğolistan'dan geldi.

Bu gülünçlükler Dil Kurumu'nun duvarları arasında kalsaydı, iyi bir mizah mevzuu olurdu. Nitekim merhum şair Halil Nihat Boztepe, Ağaç Kasidesi adlı eseriyle bu mizahın en güzel örneğini verdi. Ama devlet zoruyla Türk çocuklarına uydurma dil öğretilince iş çığrından çıktı ve bir facia haline geldi. Yıllarca Millî Eğitim Bakanlığının (Maarif Vekâleti, Kültür Bakanlığı, Ulusal Eğitim Bakanlığı) bütün yazışmaları Dil Kurumu'nun süzgecinden geçirilerek yeni dile göre düzeltildi; Dil Kurumu'nun politikasına uymayan yazarların kitapları mekteplerde okutulmadı; ayrıca bütün öğretmenlere sık sık tamimler yapılarak hangi kelimeleri kullanacakları ve öğretecekleri bildirildi. Millî Eğitim Bakanlığı bu ısrarlı tavrı daha ciddi sahalarda gösterse, meselâ Türk çocuklarına Fransızca veya İngilizce öğretmeye çalışsaydı, belki de daha hayırlı bir iş yapmış olurdu.

Dil Kurumu ve onun direktiflerine göre hareket eden Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe yerine başka bir dil koymakla da kalmadı. Bir tek obje veya mefhuma karşı her defasında başka bir karşılık bularak işi iyice çıkmaza soktu. Meselâ Kuruma göre basaga, gömgen, kurgan, sin, tüne, tünerik, kom ve komva kelimelerinin hepsi de Türkçedir ve mezar mânasına gelir. Dil Kurumu'nun o akılalmaz hikmetine boyun eğerek şu içimize kadar işlemiş mezar kelimesini attık diyelim, yerine yukarıdaki kelimelerden hangisini koyacağız? Belki hepsini. Şimdi sin deriz, beş yıl sonra kurgan, on yıl sonra tüne. Yahut bir mektepteki Türkçe öğretmeni sin kelimesinden hoşlanarak talebesine onu öğretir, bir başka mektepteki çocuklar kurganı öğrenir ve onu kullanırlar...

Türkçecilik münakaşasına girmeden önce halletmemiz gereken birkaç mesele var. Evvelâ bu Türk Dil Kurumu denen teş-

kilâtın hukukî durumu nedir? Bu bir devlet müessesesi midir? Hayır. Vaktiyle Atatürk'ün vakıf olarak tesis ettiği bir cemiyettir. O halde bu cemiyet hükûmet üzerine nasıl baskı yapar ve Türk çocuklarına zorla kendilerini unutturur, onun yerine papağan lisanı öğretir. Sonra bununla da kalmaz, her geçen yıl yeni bir lisan uydurur? Millî Eğitim Bakanlığı bu saçmalara âlet olmaya mecbur mudur? Türk vatandaşı çocuğunu dil öğrenmek için mi yoksa ana dilini unutmak için mi mektebe gönderiyor? Dil Kurumu'na millet kesesinden verilen paralar, hatta Atatürk'ün paraları daha hayırlı bir işe sarfedilemez mi? Dil Kurumu akrep getirenlere para dağıtan belediyeler gibi her kelime bulana yirmi beş lira mükâfat verecek yerde, bu parayı kabiliyetli insanların Avrupa'da dil ihtisası yapmaları için harcasa günah mı işler?

Dil Kurumu bütün bu itiraz ve tekliflere karşı daima demagoji yolunu tercih etmekte ve Atatürk'ü kalkan yapmaktadır. Güya Kurumun tuttuğu yol, Atatürk'ün yoludur ve ona itiraz edenler de Atatürk'ü tanımayan veya sevmiyenlerdir. Bir insanın iyi niyeti ancak bu kadar suiistimal edebilirdi. Evvelâ Atatürk bu Kurumu Türk dilinin gelişmesine faydalı olsun diye kurmuştur, yoksa memleketi Babil Kulesi'ne çevirmek için değil. Kaldı ki, o da hayatının son yıllarında uydurmacılığın Türkçeye verdiği zararı görmüş ve bu yoldan dönülmesini istemiştir. Onun 1938'de hasta yatağında Mareşal Fevzi Çakmak tarafından okunmak üzere Türk Ordusuna hitaben kaleme aldığı konuşma, bizim kurumculara göre tam bir gericilik örneği teşkil eder. Bu konuşmada Kurumun yıllardır icad ederek ortaya sürmüş olduğu (daha Atatürk'ün sağlığında) kelime (tilcik) lerden bir tanesine dahi rastlayamazsınız.

Farzedelim ki, Dil Kurumu Atatürk'ün çizdiği yolda gitmektedir. Acaba bu politika onu hatadan kurtarır mı? Atatürk'ü sevmekle hakikati inkâr etmek zorunda mıyız? Atatürk, millete rehber olarak kendisini değil, ilmi göstermiştir ve biz onun bu sözünü rastladığımız her duvara yazmışızdır. Eğer bizim kurumcular hakikati de inkâr edercek derecede Atatürk'ü sevmiş olsalardı, onlara hiç değilse bu bakımdan gıpta edebilirdik. Ama memleketin böyle taassuplara tahammülü olmadığı gibi, Dil Kurumu'nun bu hususdaki samimiyeti de hayli su götürür.

Türk aydınları Türk dilini kurtarmak zorundadırlar. Dilin

kurtarılması milliyetçiliğin asgari şartıdır. Türk dili filanca Kurumun veya falanca bakanlığın tapulu malı değildir. Kaldı ki bizim kanunlarımız tapulu malların dahi cemiyet aleyhine kullanılmasına cevaz vermiyor. Merhum İsmail Habip Sevük'ün dediği gibi, valilerimizi vilâyetsiz, mahkemelerimizi hakimsiz bırakan Dil Kurumu topyekün memleketi dilsiz bırakmadan bu gidişe dur demeli ve safsata yerine ilmin senini hakim kılmalıyız. Türk ilim adamları ve aydınları şimdiden böyle bir teşebbüse geçmiş bulunuyorlar. Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Derneği adıyla üniversite profesörlerinden, dilcilerden, edebiyatçılardan ve her meslekte aydınlardan müteşekkil bir cemiyetin temelleri bugünlerde atılmıştır. Memleket sevgisi ve hakikat aşkı olan bütün aydınların bu cemiyet saflarında vazife almasını bekliyoruz.

Yol, 6 Temmuz 1966, s. 4

Yeni Bir Dış Yardım Şekli

Bizim fikir hayatımız devletlerin dış politika oyunlarını andırıyor. Kendi başına bir kuvvet ifade etmeyen küçük devletler, tehlikeli buldukları bir büyüğe karşı bir başka büyükle dostluk münasebetleri kurmaya çalışır ve tehlikeyi kendinden uzaklaştırarak bu devler arasında bir çekişme mevzuu haline getirir. Ne düşmanına karşı çıkaracak kuvveti, ne de dostluk terazisinde kendi kefesine koyabilecek bir varlığı vardır. Hayatını kurtarmak için girişti̇ği bu oyunda onu kimse suçlayamaz, hatta devletler arasındaki muvazeneden kendi hesabına faydalandığı için takdirle karşılanması gerekir. Ama her oyunun belli bir müddeti ve bir sonu vardır. Bir devletin dış çatışmalardan istifade ederek kendini kenara çekmesi ancak ona toparlanma ve kuvvet kazanma imkânı verdiği takdirde sağlam bir politika sayılabilir. Aksi takdirde bütün bu manevralar onun filanca devlet yerine falanca devlet tarafından yutulmasını önleyemez. Dâva Ahmet'e veya Mehmet'e yem olmak değil, hayatta kalabilmektir.

Türkiye'nin entellektüel seviyesi, iç ve dış problemlerini kendi başına halletmesine imkân vermediği için şimdi dışarıdan destek ve yardım alma yarışı başladı. Önce sosyalistlerimiz bu kampanyayı açtılar. Türkiye'nin şartlarına göre bir sosyalizm düşündüklerini, yani memleketi sosyalist blok içinde bir peyk haline getirmek istemediklerini söyleyen vatandaşlarımız, bütün güçlerini kullandıkları halde böyle bir fikir ve politika atmosferi kura-

madılar. Türk sosyalizmi hakkında şimdiye kadar ciddi bir eser neşredilmiş değildir, bu gidişle neşredileceğe de benzemez. Ciddi eser verebilecek seviyedeki insanların sosyalizmle uğraşmaları da zaten abes olurdu. Her ay Avrupa'daki sosyalistlerin yazdığı risalelerden birkaç tanesi tercüme edilerek piyasaya sürülüyor. Büyük bir kısmı Fransa'da Edisyon Sosyal adlı neşriyat evinin çıkardığı bu risaleler ancak orta mektep mezunu, memur ve hatta işçiler seviyesinde halk kitapları olduğu halde Türkiye'de sosyalist cereyanın şöhretli kalemleri bile bunlardan başka sermaye bulamıyor. Sosyalizm beynelmilelci bir cereyan olduğu için bu alış-veriş bir bakıma normal karşılanabilir, ama Türkiye için sosyalist bir rejim düşünen insanlar yabancıların halk için yazdığı risalelerle beslenirlerse bu onların zaten himmete muhtaç olduklarını gösterir. Kendisi himmete muhtaç olanların başkalarına akıl öğretmesi ise bizim memlekete has garabetlerden biridir.

Sosyalistler kendi dâvalarını işleyip geliştirecek yerde dış piyasadan mütemadiyen ithal yapmak gibi hiç de sosyaliste yakışmayan bir yanlış yol üzerindedirler. Bunların içinde Amerika ve NATO düşmanlığı yapmaktan ileride düşünen kafa çıkmıyor; kaldı ki Amerika ve NATO düşmanlığı bile ithal edilmiş birer siyasî görüşten ibarettir.

Sosyalizmin karşısında olanlardan bir kısmı da onların bu saçmalıklarına bir başka saçmalık ile cevap vermek hevesinde olmalılar ki, son günlerde Hitler, Mussolini gibi zevatın hatıraları, kitapları ve ideolojileri üzerine yeni bir tercüme kampanyası açıldı. Sosyalistler Lenin'in kitaplarını neşrediyorlar, onlara karşı derhal Hitler'in kitapları çıkarılıyor. Marks'ın Kapital'i çıkınca arkasından Mussolini'nin Faşizmi neşrediliyor. Öyle ki, Türkiye'de fikir mücadelesi denen şey sosyalist Türklerle sosyalist olmayan Türkler arasında değil, fakat âdeta Bolşeviklerle Naziler arasında cereyan ediyor. Sosyalistler kendi başlarına kuvvet olamadıkları için sosyalist bloka dahil memleketlere ve onların fikirlerine sığınmak zorunda kalıyorlar, sosyalist olmayan vatandaşlarımızın bazıları ise bunlara karşı Hitler'i ve Mussolini'yi çıkarıyor. Bunlar belki bir dereceye kadar haklıdırlar. Çünkü ortada fikir mücadelesi yapılacak sosyalist yok, onların yerine Lenin ve Rusya var. Komünist Rusya'ya karşı en güçlü düşman da Nazi Almanyası oldu-

ğuna göre, bırakın onlar birbirleriyle çarpışsınlar. Sanki Türkiye hâlâ İkinci Dünya Harbi içinde yaşıyor ve bu harp içinde komünistler Rusya'yı, Rusya ve komünizm düşmanları ise Almanya'yı tutuyorlar.

Bu garip kavga, memleketimizdeki fikir hayatının yoksulluğuna ve perişanlığına tipik bir misal teşkil etmektedir. Küçük devletler nasıl bir büyük devletin himayesine sığınıyorsa, bizim küçük aydınlar da dışarıdaki fikirleri çarpıştırıyorlar. Böyle bir siyasî oyunda küçük devlet siyasî bakımdan bir müddet huzura kavuşur, aydınlar da zihin huzuruna, yani tenbellik ve rahata kavuşurlar. Lenin'e veya Hitler'e göre düşünmek hiçbir zihnî çaba istemiyecek kadar basittir. Hatta mücadeleyi aktüel plândan çıkararak geçmiş problemlere intikal ettirmekle bu zihin rahatını iki misline çıkarabilirsiniz. Almanlarla Ruslar arasındaki harbin hikâyesi, kahvelerde bir araya gelen emekli memurlar için en büyük huzur kaynağıdır. Yaşadıkları anın gerçek problemlerini düşünemiyecek kadar yorgun ve âtıl durumda bulunan bu vatandaşlar, yaşanmış hâdiseleri canlandırarak onlardan bir dünya kurarlar. Bu dünyanın bütün malzemesi hazır olduğu için ayrıca bir gayret sarfetmeye lüzum yoktur. Onlar bugünkü ve yarınki dünyayı kuracak gücü yitirmişlerdir.

Sosyalistlerin bu fikrî tutumuna bakılırsa, farzı muhal iktidara geçtikleri takdirde dış dünya ile bu sıkı bağları yine devam ettirmeleri ve Türkiye'nin problemlerini de Rusya'ya veya Çin'e çözdürmeleri beklenir. Acaba Lenin'e ve Stalin'e karşı Hitler ve Mussolini'yi çıkaranlar ne yapacaklar? Düşünme ve çalışma mesuliyetini hep başkalarına bırakarak ömür boyu tenbel yaşıyanlar asıl güçlüğü o zaman öğrenecekler. Meselâ şimdi Suriyeli komşularımız memleketlerine sosyalizmi yerleştirebilmek için Sovyet Rusya'dan harıl harıl adam taşıyorlar. Diyelim ki, bizim sosyalistler de üç-dört düzine halk komiseri celbederek işleri onlara devredip kurtulurlar. Stalinciye karşı Hitlerci olanlar Nazi komiseri bulabilecekler mi? Dışarıda mumla arasalar bir tek Naziye rastlıyamazlar. İdamdan kurtulan birkaç tanesini de şimdi Nasır kullanıyor. Yahudiler kaçırıp öldürmesin diye kimbilir onları ne kadar sıkı bir şekilde muhafaza ediyordur.

Yobazlığı yenmek için yobazlık yapmak gerekirse, birbiri-

ne en yakışacak düşmanlar komünistlerle Nazilerdir. Bunlar arasında zihin yapısı ve düşünce bakımından o kadar az ve sun'i bir fark vardır ki, çok defa ancak üniformaları veya liderlerine bakılarak ayırdedilebilirler. Nitekim Almanya'da Hitler iktidara gelmeden önce komünistler büyük bir kuvvet teşkil ediyorlar ve ihtilâl yapmaya hazırlanıyorlardı. Bu ateşli komünist kalabalığının büyük ekseriyeti kısa bir zamanda Hitler'in safına geçmiş ve Nazi olmuşlardır. Ama böyle kukla oynatır gibi başkalarının kafası ile düşünmek, başkalarının silâhları ile çarpışmak Türkiye'ye ne kazandıracaktır? Komünist Rusya veya Nazi Almanya'sını beğenmek ve tutmak Türkiye'nin meseleleri ve menfaatları bakımından dün ne fayda getirebilirdi, bugün ne getirebilir? Yirmi beş yıl önce de Türk aydınlar arasında böyle hayranlıklar vardı ve komünistler Rusya'nın, komünist düşmanları Almanya'nın muzaffer olmasında Türkiye için fayda görüyorlardı. Hitler galip gelseydi herhalde bugün Alman İmparatorluğunun sınırları dışında müstakil bir Türkiye'den bahsedilemezdi. Stalin galip gelince de Türkiye'yi Rus işgalinden koruyabilmek için ne buhranlı bir devre geçirdiğimiz hâlâ hafızalardan silinmemiştir. İdeoloji kavgasından birbirinin can düşmanı gibi görünen bu iki taraf Polonya'yı kardeş payı yaparken kuzu gibi dost olmuşlardı. Bizim de böyle bir pazarlık konusu olmayışımıza acaba Türkiye'nin kuvveti mi engel olmuştu?

Türkiye'nin yirmi beş yıl evvelki problemi Rusya'nın veya Almanya'nın avucuna düşmeden ayakta kalabilmekti. Nitekim bugün de bütün mesele Amerika veya Rusya'nın arkasından gitmek değil, kuvvetli bir Türkiye kurmaktır. Kuvvetli Türkiye ise kendi meselelerini bizzat çözebilecek insanlar sayesinde kurulabilir. Yurdunu seven bir insan, eğer sosyalist ise, beynelmilel komünizmin klişelerini nakledecek yerde, Türkiye'de bir sosyalist rejimin hangi imkânlarla neleri gerçekleştireceği üzerinde durur, bunlara kafa yorar. Sosyalizmi istemiyenlere gelince, onlara düşen vazife de sosyalizmin Türkiye için sadece zararlı olabileceğini göstermektir, yoksa onların klişelerine bir başka klişe ile çıkmak değil. Sosyalizm Türkiye'yi esarete götürecekse, bunun karşısında savunulacak rejim hürriyet ve demokrasi olmalıdır, hür ve mesul şahsiyetlere dayanan bir rejim olmalıdır. Ancak hiçbir şeye

kudreti yetmiyenler iki türlü esaretten birini seçmek zorundadırlar.

Bunları anlatmaktan maksadımız Türkiye'de bir faşist cereyanın bulunduğunu söylemek değildir. Sosyalistler henüz anarşi yaratacak kadar kuvvet kazanamadıkları için şimdilik bir faşist temayül de doğmuş değildir. Fakat Türk aydınları fanatik düşüncede ısrar edecek olurlarsa, er veya geç bütün memleket bu ideoloji taassubu içine yuvarlanacak ve zaafını kapatabilmek için dışardaki kuvvetlere el açacaktır. Lenin Rusyasına hayran olanlarla Hitler Almanyasını beğenenler arasındaki neşriyat yarışı, ileride doğabilecek böyle bir felâketin küçük bir örneğini teşkil etmektedir. Bizim için dâvâ, koyunun mezbahada veya kasap dükkânında kesilmesi değil, fakat canlı kalabilmesidir. Sonunda bizi aynı esarete götürecek iki rejim için bu kadar kavga etmeye ne lüzum var?

Yol, 13 Temmuz 1966, s. 4

Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Amerikan Uşaklığı

Muhalefete mensup bir sosyalist milletvekili, Ankara'daki Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin İngilizce (Amerikanca) tedrisat yapmasına kızmış ve iktidar partisi milletvekillerine *"Amerikan uşakları, memleketi hep Amerikacı yapmak istiyorsunuz"* diye gayet zarif ve nezaketli bir hitapta bulunmuş.

Sosyalist milletvekili Türkiye'de Fransızca ve İngilizce tedrisat yapan mektepler için ne düşünür bilmiyoruz. Fakat yukarıdaki mantık silsilesini devam ettirecek olursak diyebiliriz ki Fransızlar Türkiye'yi Fransız uşağı, İngilizler İngiliz uşağı, Almanlar Alman uşağı, İtalyanlar İtalyan uşağı... yapmak istiyorlar ve buralarda okuyan Türk çocukları birer uşak oluyor. Türk mekteplerinde verilen lisan dersleri de çocuklarımızı yabancı uşağı yapmak yolunda atılmış birer adımdır. Hattâ evlerinde yabancı dil öğrenmeye çalışanlara bile birer uşak veya casus namzedi gözüyle bakabiliriz. Sosyalist milletvekilinin kendi partisinde de bu sıfatlara lâyık olanlar bulunabilir.

Gericilik denen şey herhalde bu olsa gerek. Herhalde değil, muhakkak budur. Çünkü gericilik ancak bilgi ve serbest düşünce düşmanlığı şeklinde tarif edilebilir. Sadece cahil kalmakla yetinip başkalarını da cahil yapmaya çalışmasaydı kendisine gerici diyemezdik. Ama öyle görünüyor ki bu zat cehaleti bir kuvvet haline getirip kendisi de bayraktarlığını yapmak niyetindedir. Ortaya attığı iddianın iler-tutar yeri olmadığına göre bu zatın yaptığı şey ca-

hillik propagandasından başka ne olabilir? Bu üniversite tedrisatı şimdiki iktidar partisinden önce de İngilizce yapıyordu. Acaba hem Adalet Partisi hem de Cumhuriyet Halk Partisi Amerikan uşağı mıdır? Eğer böyle ise hiç boşuna zahmet çekmesin, zira iki dev partinin de Amerikacı olduğu bir memleketi Rusya bile kurtaramaz.

Acaba bu adam sosyalist olduğu için mi cahillik taraftarıdır, yoksa cahil olduğu için mi sosyalist olmuştur? Bir bakıma bu suallerin ikisine de müsbet cevap verilebilir. Bilhassa Türkiye'de sosyalizm ile cehalet Rusya ve Çin'de dahi görülemiyecek derecede sarmaş-dolaş vaziyettedir. Bir adam hem cahil hem de ukalâ olduğu takdirde sosyalizme saplanmaktan başka çare bulamıyor. Hele sosyalistlerin azınlıkta olduğu bir memlekette cahillerin bir hüviyet ve şahsiyet kazanması çok kolay olmaktadır. Bir defa büyük kitleden farklı düşünmek suretiyle müstakil ve objektif düşündüğünüzü zannederek avunabilirsiniz. İkincisi, başkalarının yıllarca kafa patlattığı meseleleri iki cümle içinde izah ettiğiniz zaman hem itibar kazanır, hem de kendinize daha çok itimad edersiniz. Bu egzantrik fikirleriniz yüzünden her mecliste derhal dikkati çekebilirsiniz. Hülâsa, çok çalışmak ve kabiliyet sahibi olmanın size kazandıracağı avantajları sadece sosyalist olmakla elde edebilirsiniz. Ayrıca çoğunluğun karşı tarafta olduğuna bakarak kendinizi bir nevi kahraman saymanız da mümkündür.

Sosyalistin düşünmeye ihtiyacı olmadığına göre, başkalarını da kendine benzetmeye çalışması gayet normaldir. Bunlar kendi doktrinlerine "ilmî sosyalizm" demekle bütün diğer görüşleri ilim dışı saymanın rahatlığı içindedirler. Halbuki ismini "zekî" diye değiştiren bir insanın aptallıktan kurtulduğu görülmemiştir. Belki Marxist sosyalizmin önüne şu ilim lâfı takılmasaydı sosyalistler ilmin ne olduğunu öğrenmeye gayret ederlerdi. Ama o zaman da bu kadar taraftar toplamaya imkân kalmayacaktı. Dört başı mamur çocuk filmleri gibi "aslan var, kaplan var, fil var, deve var..." ne istersen hepsi mevcut. Sosyalizm bize bütün istediklerimizi verecek durumda iken ne diye kapitalistlerin insanları uyutmak için icad ettikleri sahte ilimleri öğrenelim? Sosyalizme ait kitaplar dilimize bir defa çevrildikten sonra biran öğrenmeye de lüzum yoktur. Çünkü batılıların dillerini öğrenenler onların propa-

gandalarına kapılabilir. Bilhassa İngilizce kitap okuyanların bugün Amerika uşağı olmaları ihtimali vardır. Nitekim Türkiye'de kapitalistler çocuklarımızı iğfal etmek için İngilizce tedrisat yapan bir teknik üniversite açmış bulunuyorlar.

Bize gülünç derecede yabancı gelen bu mantık bütün komünist memleketlerde hakimdir. Hakikaten onlar batıdaki ilimlere "burjuva ilmi" adını takmışlardır. Burjuva ilmi, çalışan sınıfın aldatılması ve sosyalizme geçmemesi için icad edilmiştir. Bilhassa sosyal ilimler tamamen bu gayeye hizmet ettiği için, Komünist ülkelerde sosyal ilim yerine Marksizm-Leninizm okutulur. Tabiat ilimleri de burjuva ilmi olabilir; bu yüzden meselâ Rusya'da batının tabiî ilimleri ancak vaftiz edildikten sonra tedris edilir, yani her ilim adamı kendi sahasındaki hakikatlerin Marksizmi desteklediğini, onunla aynı neticeye vardığını beyan etmek zorundadır.

Bugün dünyada en mutaassıp sosyalizmin Çin'de olduğu kabul edilmektedir. Hattâ Çin, doktrinden tavizler verdiği için Sovyet Rusya'yı sapıklıkla itham etmektedir. Böyle iken Çin yıllar boyu kendi talebelerini yabancı memleketlere tahsile göndermiş, yani onlara yabancı bir dilde üniversite tahsili yaptırmıştır. Bugün de bütün Çin üniversitelerinde İngilizce öğreten modern lisan okulları vardır. Bu vaziyette bizim sosyalistlere göre Çin sosyalistlerini de revizyonist ve sapık saymak gerekiyor.

Amerika ile arası pek hoş olmayan sevimli dostumuz Sovyet Rusya'da İngilizce öğrenmek çok revaçtadır! Gerçi İngilizce neşriyat gayet sıkı bir sansüre sokularak Rusya'ya girer, kütüphanelerde yabancı dilden kitap isteyenlerin hüviyetleri polise bildirilir, dış memleketlere seyahat etmek ancak pek az kimseye nasib olan bir imtiyazdır, ama yine de bizim sosyalist milletvekilindeki kadar taassup yoktur. Sovyetler Birliği ile Amerika arasında ilim adamı mübadelesi yapılır, yani Amerikalılar Sovyet üniversitelerinde araştırma yaparlar, ders okuturlar. Acaba bizim sosyalistler de Rusya ile kültür mübadelesi yapalım derken Türkiye'yi Sovyet uşağı yapmak gibi bir niyet mi besliyorlar. Eğer Amerika için söylediklerinde samimi iseler aynı mantıka göre kendilerinin de bir başka tarafa uşaklık yaptıklarını peşinen kabul edebiliriz.

Gazetelerden öğrendiğimize göre, İngilizce tedrisatı doğru bulmayanlar arasında iktidar milletvekilleri de varmış, hattâ bun-

lardan biri Meclise bu yolda takrir vermiş. Demek ki insan sosyalist olmasa bile yanlış düşünebiliyor. Bu adamlar İngilizceyi kaldırmanın bir milliyetçilik olduğunu veya Türkçe tedrisatla herşeyin düzeleceğini zannediyorlarsa sosyalistlerden ne farkları kalıyor? Çünkü sosyalistler bizim hiçbir şeye ihtiyacımız olmadığı kanaatındadırlar. Bilgimiz ve tekniğimiz herşeyi halletmeye müsaittir, fakat emperyalist Amerikalılar elimizi-kolumuzu bağlıyorlar.

Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin bütün problemi tedrisatının dili olsaydı bir günde halledilirdi, yani sosyalistlerin dahi halledeceği kadar basitti. Ama iş bununla kalmıyor. Bu üniversite büyük ümitler ve paralarla kurulduğu halde öğretim kadrosu yüzde elliden daha eksiktir. Birçok bölümleri ve gayet modern bir ders programı olduğu halde bütün bunlar kâğıt üzerinde kalmaktadır. Türk öğretim üyelerinin büyük bir kısmı akademik kariyer mensubu olmayan serbest meslek sahipleri (mimar, mühendis, ilh.) arasından toplanmıştır. Yabancı (Amerikalı) profesörler de en çoğu bir yıllık mukavele ile gelerek ertesi yıl ayrılmaktadırlar. Böyle bir üniversiteden kaliteli mezun beklenemez. Uzun süreli ve çok sayıda yabancı ilim adamı getirmek, bu arada kariyere yeni intisap edenleri yabancı memleketlere göndermek gibi problemler ve işler dururken İngilizce-Türkçe kavgası yapmanın milliyetçilik ve vatanseverlikle hiçbir alâkası yoktur. Üstelik tedris dilinin Türkçe olması ilk plânda mevcut yabancı hocaları da kaçıracaktır. Acaba onların yerini bizim sosyalist milletvekili veya takrir veren iktidar milletvekilleri mi dolduracak? Hele sosyalist milletvekilinin telâşına hiç sebep yok. Amerikalılar yardım ettikleri her yerde olduğu gibi Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde de bol bol düşman kazanıyorlar. Oradaki solcu talebelerin sayısı Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bile bastırdı. Yoksa talebenin toptan sosyalist olmasına yegâne engel olarak bir İngilizce mi kaldı?

Yol, 20 Temmuz 1966, s. 4

Preuves'e Cevap

Preuves adlı aylık Fransız dergisinin Temmuz 1966 tarihli 185. sayısında Türkiye hakkında iki mektup neşredildi. Modern Türkiye'nin kuşbakışı manzarasını vermeye çalışan bu "mektup"lardan biri aynı zamanda derginin redaksiyon heyeti üyesi olan Jean Black-Michel, diğeri de isminden anlaşılacağı üzere Armand Gaspard adlı bir Ermeni tarafından yazılmış. Her ikisi de Türkiye'deki kısa ikametleri esnasında aynı kaynaklardan, yani aynı insanlardan faydalanmış olacaklar ki, aralarında önemli bir farka rastlanmıyor.

Preuves dergisi, Kültür Hürriyeti Kongresi'nin himayesinde neşredilir. Kültür Hürriyeti Kongresi'nin başlıca gayesi ise dünyanın her tarafında hür düşünceye zincir vuranlara, bu arada bilhassa Sosyalist demirperde ülkelerindeki zihniyete karşı mücadele etmektir. Teşkilâtın kurucuları arasında Ignazio Silone, Raymond Aron, Michael Polanvi, Sidney Hook ilh. gibi dünyanın en tanınmış yazarları, ilim ve fikir adamları vardır. Aynı teşkilât tarafından İngiltere, Almanya ve İspanya'da da Preuves'ün muadili olan dergiler çıkarılır: meselâ İngiltere'de çıkan aylık Encounter dergisi bunlardan biridir. Bunlarda daima birinci sınıf fikir ve san'at adamlarının yazıları neşredilir. Okuyucularımızın hatırlayacakları gibi, biz de Yol'da sık sık bu dergilerden tercüme edilmiş makaleler neşrediyoruz.

Preuves'ün ve onu himaye eden Kültür Hürriyeti Kongre-

si'nin bu tutumu hesaba katılınca, Türkiye hakkında yazılmış iki mektup bizi büyük bir hayrete düşürdü. Öyle anlaşılıyor ki, eğer bir kasıtları yoksa, her iki yazar da Türkiye'de "aydın" olarak karşılaştıkları bazı kimselerin verdiği yanlış bilgiyi doğru zannetmişler ve bütün yorumlarını da bu yanlışlar üzerine kurmuşlardır. Onlara bir bakıma hak vermemek de elden gelmiyor; çünkü Avrupa memleketlerinde kendi yurdunu bizdekiler kadar yanlış tanıyan, hattâ ona kasteden bir aydına rastlanmaz. Bir Avrupalı bu yüzden karşısında kendisi gibi giyinen ve aynı dili konuşan bir kimseden şüphelenmeyecek kadar saf ve iyi niyetli olabilir.

Jean Black-Michel'e verilen bilgilere göre, Türkiye demokratik rejim içinde bir kalkınma hamlesine girişmiştir, fakat memleketin yüzde altmışı okuma - yazma bilmediği için bunlar üzerinde gerici hocaların ve ağaların büyük bir nüfuzu vardır ve aydınların yürüttükleri demokratik gelişmeye bu hocalar mani olmaktadır. Üstelik iktidarda bulunan parti de rey kaygusiyle hocalara taviz vermektedir. Yazar bu yanlış malûmata o kadar inanmış ki, Sultanahmet Camii'nde namaz kılanlara bakarak "acaba lâikliken geri mi dönülüyor" diye soruyor.

Namaz kılanın lâikliğe aykırı olduğunu şimdiye kadar Türkiye'deki inkılâp yobazları bile iddia etmemişti. Laik Fransa'da Katolik kilisesinin ne kadar kuvvetli olduğu bilindiğine göre, acaba lâikliğe aykırı olan veya tehlike teşkil eden şey sadece müslümanların ibadeti midir?

Jean Black-Michel'e göre Türkiye'de "saçma" bir komünist düşmanlığı vardır. Bu saçma düşmanlık yüzünden fikir hürriyeti tehlikeye girmektedir. Nitekim birçok klâsik müzik plâkları sırf Rus yapısıdır diye toplatılmış, bir gitarcı genç kırmızı ceket giydiği için komünist diye tevkif edilmiştir. Fransız yazarı bu haberlerin Türkiye'de solcular tarafından propaganda maksadiyle uydurulduğunu elbette bilemezdi, kendisine bir solcunun anlattığı bu vak'alara dayanarak Türkleri Mac Carty'ci diye itham etmesi, solcu propagandanın ne kadar başarılı olduğunu ispat etmiştir. Tetkik maksadiyle iki örneği savcılığa getiren Rus plâklarının serbestçe satıldığını, kırmızı gömlek hikâyesi uyduran gazetenin ertesi gün yedinci sahifede iki satırla aynı haberi tekzip ettiğini bu Fransız nereden bilecekti? Türkiye'de birçok büyük gazetelerin

uydurma haber yarışına girecek kadar haysiyet ve şereften mahrum bulunduklarını nasıl havsalası alırdı?

Jean Black-Michel'e, daha doğrusu ona bilgi veren solcuya göre Türkiye'deki komünizm aleyhtarlığı memleketin kalkınmasına engel olmaktadır. Meselâ Köy Enstitülerinin kapatılması yüzünden Türk köyleri geri kalmıştır. Bu enstitüler devam etseymiş oradan çıkanlar (kaç senelik tahsilden sonra?) köylere giderek hem sıhhat ve ileri ziraat tekniklerini, hem okuma yazmayı, hem de birçok zanaatları köylüye öğreteceklermiş. Yazık ki hükûmet bunları komünist ocağı oldular diye kapatmış. Eğer orta mektep seviyesinden daha aşağıda bir tahsil bir insana bütün bunları veriyorsa, Fransızlara da tavsiye ederiz, hemen Köy Enstitüleri açsınlar; onların da bizdeki gibi geri kalmış bölgeleri var. Üniversite mezunlarının dahi ihtisas görmeden yapamıyacağı bu işleri Köy Enstitülerinden çıkanlar hemen yaparlar ve memleketi kalkındırırlar.

Yazar aynen şunları yazıyor: "Bütün solcu, yahut demokrat çevrelerde bir ümit var: Ordu". Demek istiyor ki, solcular demokrasi istiyorlar ve demokrasinin yegâne teminatı olarak da orduyu görüyorlar. Gayesi komünizmle mücadele etmek olan bir derginin editörü böyle bir ifade kullanınca insan ister istemez şaşırıyor, hattâ şüpheye düşüyor. Acaba bu solcuların istediği demokrasi nedir? Bu adamlar uzun müddet okuma - yazma bilmeyen vatandaşların rey vermesi aleyhine kampanya açmışlar ve bir elit idare istemişlerdi. Acaba bu demokrasi miydi? Bu kampanya fayda vermeyince Meclise ancak işçi ve köylülerin gönderilmesini savundular. Yoksa demokrasi bu muydu? Şimdi de ordunun sosyalist bir ihtilâl yaparak bütün diğer partileri kapatmasını istiyorlar. Bunların hangisi demokrasi? Jean Black-Michel Fransa'da böyle bir demokrasi örneği görmüş mü?

Fransız yazarının bütün yorumları yanlış olduğu gibi, yazısı birçok objektif hatâlar da ihtiva ediyor. Tabiî bütün bunlar ona bilgi veren solcunun veya solcuların marifeti. Meselâ bütün yazı boyunca iktidar partisi olarak Adalet Partisi'nden, muhalefet olarak da Halk Partisi ve İşçi Partisi'nden bahsediyor. Mecliste başka muhalefet gruplarının bulunduğunu bilmiyor. Sonra Güvenlik Kurulu eski Sekreterinin verdiği bir beyanattan bahsederken bu

zatı Genelkurmay İkinci Daire Başkanı diye tanıtmış. O beyanatı veren şahsın bulunduğu mevkii iyi bilmesi gerekirdi. Zira sâbık sekreterin verdiği beyanat mizah mevzuu olabilir, halbuki Genelkurmay İkinci Başkanı aynı şeyleri söylerse o memlekette demokrasiden ve parlamenter rejimden bahsedilemez. Yazar, eski sekreterin "keçi sakallı" tâbiriyle "hocaları" kasdettiğini söylüyor ve bu hücumu gayet yerinde buluyor. Fransa'da değil Güvenlik Sekreteri, Preuves dergisinin editörü bile papazlar hakkında böyle yakışıksız sözler sarfetse acaba ne olurdu? Fransızlar bunu demokrasinin bir teminatı mı sayarlardı?

Armand Gaspard'un yazısı da aşağı - yukarı aynı şeyleri ihtiva ediyor. Ona göre de Türkiye'nin bütün problemi din adamlarıyle aydınlar arasındaki çatışmadır. Eğer din adamları mağlûp olur veya ortadan kaldırılırlarsa Türkiye derhal "Avrupalı" bir ülke olur. Bu iddiasının en büyük delillerinden biri, Karakurt köyünde din hocasının futbol oyununu dine aykırı bulması ve köylüleri ayaklandırmasıdır. Bu kadar gürültülü bir dâvânın sonunda din hocasının öğretmen tarafından iftiraya uğradığı anlaşıldığı için onları tebrik etmek gerekir. Fakat Armand Gaspard mahkemenin verdiği bu kararı nereden bilebilirdi? Ona bu bilgileri veren solcunun dürüst davranmasını bekleyebilir miydik?

Armand Gaspard, "Reisleri 1953'te yurt dışına sürülen Bektaşî tarikatı ve 1958'de liberal gazeteci Ahmet Emin Yalman'a suikast tertipleyen Ticanîler"den bahsediyor ki bunların hepsi yanlıştır. Bektaşilerin 1953'te sürülen bir lideri yoktur. (Sırrı Baba'yı kastediyorsa, o zaten Mısırlı idi). Ahmet Emin'e yapılan suikastın tarihi de 1958 değildir ve bu işle Ticanîlerin hiç alâkası yoktur.

Armand Gaspard'ın Türkiye'de gördüğü en müsbet gelişme, yerli Türk kültürü aleyhine eski Anadolu kültürlerinin ihyasıdır. Ona göre Türkler bu kültürleri ortaya çıkarmak ve onları benimsemek suretiyle Avrupalı olabileceklerdir. Hakikatte onun eski kültürlerden kasdettiği şey, Anadolu eski medeniyetindeki hıristiyan unsurlardır. Nitekim Avrupalılaşma yolunda müsbet adımlar olarak hep hıristiyan kiliselerinin restorasyonunu misal veriyor. Bu arada restore edilen Ermeni kiliseleri birinci plânı işgal etmektedir. Hiç yeri yokken parantez arasında Ermeni tehcirinden bahset-

mekle herhalde kendi milletine bir hizmet yaptığını düşünmüş olacak. Kemal Atatürk'ün milliyetçiliğini de bu yüzden tenkid ediyor; zira Kemal Atatürk Anadolu'nun Hititlerden beri Türk olduğunu iddia ederken bu memlekette bir Ermeni milletimin mevcudiyetini hiç hesaba katmamış.

Armand Gaspard Türklerden kendi milletinin intikamını almak gibi saçma bir düşünceyle bu makaleyi yazmış olabilir. Fakat Jean Black-Michel'in tamamen solculardan aldığı bilgi ile yalan - yanlış yorumlarda bulunması ve üstelik bu yazıyı komünizmle mücadele eden ciddî bir dergide neşredebilmesi çok üzücüdür. Demek ki solcular her boyaya girdikleri gibi onun karşısına da demokrat ve hür düşünce taraftarı olarak çıkmışlar, komünist aleyhtarı bir dergiyi bile kendi propagandalarına âlet edebilmişlerdir. Preuves'in böyle bir oyuna gelmesi hiç beklenmezdi. Ama bir memlekete havadan bakarak hüküm vermek insanı çok yanıltığı gibi, solcuların veya Ermeni ırkçılarının tuzağına da düşürebiliyormuş. Preuves'deki yazılardan çıkardığımız yegâne müsbet netice bu oldu.

Yol, 27 Temmuz 1966, s. 4

Gerçekçi Yazarlara Bir Teklif

Birkaç yıl önce, sosyalist gençlerin tedhiş faaliyetini iyice artırdıkları günlerden birinde, bu hareketlere sempati gösteren bir kız talebemle konuşuyorduk. Kendisine o yaştaki insanların nefret yerine sevgi çağında olmaları gerektiğini, üstelik insancıl ideallerden bahsedenlerin hırsızlık yapmak, huzursuzluk çıkarmak, adam dövmek ve öldürmek gibi faaliyetlerle insanlara hep kötülük yapmalarının kendileriyle tezada düşmek olduğunu söyledim. Talebemin bana verdiği cevap şu oldu: "Hocam, bizim gayemiz elbette insanlara refah ve hürriyet getirmektir; ama siz bu parası çalınanları, dövülen ve öldürülenleri insan mı sayıyorsunuz? Bunlar insan değil, hayvandan da aşağıdırlar. Biz ancak böylelerini ortadan kaldırırsak insanlar rahat ederler."

Bu kızın söyledikleri "insanlığı seviyorum, fakat insanlara tahammülüm yok" sözündeki tezadın başka bir ifadesinden ibaretti. Belli ki arkadaşları da insanlığa hizmet etmenin, insanların bir kısmını öldürmekle mümkün olacağına inanıyorlardı. Türkiye'nin bütün nüfusuna göre sosyalistlerin tecavüzüne uğrayanlar çok küçük bir azınlık teşkil ettikleri için, aradaki bu nisbetsizlik onları aldatıyor, böylece geride kalan çoğunluğa faydalı olacaklarını sanıyorlardı. Hiçbiri düşünmüyordu ki, kendi ölçülerine göre sosyalizmi istemeyen herkesi pekâlâ öldürebilirlerdi. İnsanların dışında insanlık diye birşey de olamazdı.

Hepimizin müşahede ettiği başka hadiseler de gösteriyor ki,

Türkiye'de sosyalist cereyan sadece belli bir kalkınma metodunu benimsemiş olanların yürüttükleri bir siyasî hareketten ibaret değildir. Hareketin temelinde sosyal intibaksızlıktan doğan bir şahsiyet problemi yatmaktadır. Pek çoğu genç yaşta olan bazı insanlar, sosyalizm vasıtasıyla cemiyete bir nizam vermekten ziyade ondan intikam almaya çalışmaktadırlar. Bu yüzden resmî makamların onlara komünist yerine anarşist adını vermesi bir bakıma haklı sayılabilir, çünkü bu adamlar nizamdan ziyade nizamsızlık üzerinde duruyorlar.

Cemiyete intibak edemeyerek anormal davranışlar gösterenler hakkında genellikle "nörotik şahsiyet" tabiri kullanılır. Bu intibaksızlığın temelinde başka sebepler de bulunmakla beraber, sosyolog burada bilhassa sosyal ve kültürel yapı ile fert arasındaki münasebetlerin işbirliğinden ziyade, ihtilâf şeklinde gelişmiş olmasına önem verir. Bu açıdan bakıldığı zaman sosyalistlerin -hepsi olmasa bile birçoğunun- sosyalizmi, doğru buldukları için değil de şahsî sıkıntılarını giderecek bir intibak şekli olarak benimsediklerini kabul etmek gerekir. Şu halde iş bir şahsiyet problemi haline geldiği zaman bir gencin sosyalist olması ile alkolik, esrarkeş veya cinsî sapık olması arasında fark yoktur. Sosyalizmin özünde insanlara düşmanlık bulunmadığı halde, onun bir saldırganlık ve tahrip doktrini haline getirilmesi de bunu gösteriyor.

Bunları söylemekle sosyalist hareketin topyekûn bir anormal davranış tarzından ibaret olduğunu iddia etmiş değiliz. Sadece şunu belirtmek istiyoruz ki, Türkiye'deki bu hareket bir yönden de şahsiyet bozukluğu meselesi olarak ele alınabilir. Benim kanaatımca memleketimizdeki sosyal ve kültürel değişmenin hızı ve istikameti, yeni nesillerde böyle şahsiyet bozukluklarına imkân verecek mahiyettedir. İktisadî gelişmesini plânlamak için bütün imkânlarını seferber eden, fakat sosyal ve kültürel gelişmeyi tamamen başıboş bir gidişe veya menfî kuvvetlerin tesirine bırakan bir memlekette, sadece insanların sosyal hayatları sarsılmakla kalmaz; üzerinde pek fazla durulan karın doyurma problemi de halledilemez. İktisadî kalkınma âdeta bir put haline getirildiği zaman bu kalkınmanın gayesi olan insan, artık basit bir vasıta durumuna düşer. Bu garip zihniyetin en son örneklerinden biri, ilk Erim hükümeti zamanında teklif edilen Eğitim Reformu Tasarısı

idi. Bu tasarıda millî eğitim yerine sadece eğitimden bahsediliyor ve eğitim müesseselerinin faaliyetleri iktisattaki *"input-output"* modeline göre inceleniyor, yani talebe yetiştirilmesi iktisadî mal ve hizmet üretimi olarak ele alınıyordu.

Cemiyet düşmanı bir anarşi cereyanının bizzat cemiyetin yapısı ve işleyişi ile ilgili sebepleri vardır derken, bir meseleyi bilhassa belirtmek gerekiyor. Hepimiz aynı cemiyet içinde yaşadığımız halde niçin içimizden ancak küçük bir azınlık ihtilâlci sosyalist oluyor da, büyük kitle bu anormalliklerin dışında kalıyor? İnsan şahsiyetinin gelişmesi ile ilgili psikoloji araştırmalarından anladığımıza göre, her insan cemiyetin her türlü tesiriyle veya bu tesirlerle aynı derecede karşılaşmaz. Anası ve babası ayrı yaşıyan bir çocuğun aile çevresinden edindiği tecrübe ile düzenli bir aile çocuğunun, hattâ büyükanne ve büyükbaba da dahil olmak üzere geniş bir ailede yetişmiş bir çocuğun tecrübeleri başka başkadır. Köy çocuğunun, şehir çocuğunun, azınlık çocuğunun, kozmopolit zengin çocuğunun, münevver veya tahsilsiz aile çocuğunun muhitten aldıkları tesirler ve bunlara gösterdikleri reaksiyonlar yine farklıdır. Çocukların zihnî kabiliyetleri, fizikî hususiyetleri, gördükleri tahsilin cinsi, hayatlarında karşılaştıkları ve kendilerinde çok derin izler bırakan bir veya birkaç hadise, model olarak benimsedikleri bir şahsiyet, onların cemiyete karşı tavırları üzerinde çok müessir olur.

Delikanlılık çağına kadar yaşanan tecrübenin insanı nasıl bir ideolojik tutuma yönelttiği bahis konusu olunca çok defa Karl Marx'dan örnek verilir. Bilindiği gibi, Marx bir proleter çocuğu değildi, kendisi de hiç proleter olmadı, proleterlerle hiçbir zaman devamlı veya köklü bir münasebete girmedi. Zaten onun gayesi proletaryayı kurtarmak değil, onu pek nefret ettiği bir cemiyet tipinin yıkılışında silâh olarak kullanmaktı. Kendi ifadesine göre, proletarya "felsefenin maddî silâhı" idi. Proletaryayı ferdî şahsiyetler olarak değil, daima bir yığın olarak gördü. Dikkat edilirse Marx'da proletarya ihtilâlinden sonra, iyi bir cemiyetin nasıl kurulacağına dair hiçbir fikir yoktur; o sadece yıkım işini plânlar.

Marx, bir entelektüel Yahudi ailesinin çocuğu idi. Kendisi daha altı yaşında iken babası Yahudi cemaatını terkederek Protestan olmuş, çocuklarını da Protestan yapmıştı. Bu hadise babası ile

annesi arasında şiddetli bir çatışmaya yol açtı. Üstelik baba Marx, Protestan cemaatına bu kadar yakınlık gösterdiği halde, bir gün bazı reformcu fikirler ileri sürdüğü için takibata uğramış; ceza görmemek için de haysiyet kırıcı tavizler vermek zorunda kalmıştı. O zaman onaltı yaşında bulunan Karl Marx bu hadiselerden son derece müteessir oldu. Önce ailedeki sarsıntıların merkezî teması olan dine karşı menfî bir tavır aldı, sonra ilk gençlik yıllarında geçirdiği nahoş tecrübeler ve karşılaştığı komünistler ona bütün kurulu düzene karşı çıkmak için gereken formülü temin ettiler. Komünizmi etrafındakilerden öğrenmişti, fakat kendisi hem onlardan daha parlak bir kafaya, hem de geçimsiz bir mizaca sahip olduğu için, kendi damgasını taşıyan ayrı bir komünizm teorisi (ilmî sosyalizm dediği şey) kurdu. Bütün dostlarını -Engels hariç- tezyif ve hakaretlerle kendinden uzaklaştırdı, âdeta tek başına yaşadı. Nefret ettiği cemiyetin bütün prensiplerini tenkid ediyordu, ama bu tenkitlerin kâğıt üzerinde kalmaması için maddî bir kuvvet lâzımdı; bu kuvveti proletaryada buldu.

Marx'ın şahsiyeti ile ideolojisi arasındaki münasebete dair söylenenler belki tamamen doğru değildir, ama birçok hakikatleri ifade ettiği de muhakkaktır. Şunu da belirtelim ki, şahsiyet-ideoloji bağlantısı ile, ideolojinin bir fikir sistemi olarak tenkidi birbirinden ayrı şeylerdir. Burada asıl problem bir insanın belli bir ideolojiyi benimseyişinde, onun şahsiyetinden gelen tesirleri ortaya çıkarmaktan ibarettir.

Bu konu hiç şüphesiz şahsiyet psikolojisiyle veya sosyal psikolojiyle uğraşanları ilgilendirir, fakat onların yanısıra bizi aydınlatacak başka bir grup daha var ki bu yazıda bilhassa onları hedef tutuyoruz: romancılar. İnsanı tanımakta romancının bize yapacağı yardımdan hiçbir zaman vazgeçemeyiz. Romanda matematik formüllerin, kesin tarifli kavramların, davranış modellerinin ve ölçü sistemlerinin bulunmayışı onu ihmal etmemiz için sebep değildir. Romancılar çok defa insan psikolojisi ve psikopatolojisi hakkındaki ilmî bilgileri veya teorileri kullanıyorlar, ama şahsiyet psikolojisi üzerinde teori kuranlar da çok defa romancının sezgi ve tahlillerinden faydalanmaktadırlar.

Türkiye'de insanın değişmesi veya bozulması konusunda yazmak isteyen bir romancı için şimdi yığınlarla canlı malzeme

mevcuttur. Solcu romancılarımız maalesef realizm adına hep insanın dışındaki çer-çöple uğraşıyorlar, eşyaya daha çok önem veriyorlar. Onlara göre cemiyette realite olarak fertler değil, sosyal sınıflar ve bunlar arasındaki mücadele vardır. Ferdî şahsiyet, şekilsiz bir yığının içinde bir noktadan ibarettir. Bu yüzden, ideolojik peşin hükümlerden hareket etmeyen romancılar, bu konu üzerine eğilirlerse hem iyi bir realizm örneği vermiş, hem de bizim kendimizi tanımamıza yardım etmiş olurlar.

Türk Edebiyatı, Nisan 1973, S: 16, s. 8-10

Türk Kültür Hayatı ve Sosyalizm

Sosyalizmin Türkiye'deki fikir ve sanat hayatına ne getirdiğini sormaktan ziyade bu hayattan neleri götürdüğü üzerinde durmak daha doğru olur. Bu menfi tesirin başlıca sebebi, bizim kanaatımızca, soldaki yazar, sanatkâr ve politikacıların bir Türk sosyalizmi kurmak yerine Marksist sosyalizme adeta kayıtsız şartsız teslim oluşlarıdır. Bu yüzden sosyalizmin Türk kültürü üzerindeki tesirleri derken doğrudan doğruya Marksizmin Türk kültürü üzerindeki tesirlerinden bahsedebiliriz.

Sosyalizm Türkiye'ye girişi bakımından hayli eski bir maziye sahip olmakla beraber onun Türk cemiyetinde tesirleri açıkça hissedilen bir cereyan halinde ortaya çıkması oldukça yenidir ve Cumhuriyet devrinin yakın yıllarına rastlar. Daha ziyade fikir ve sanat sahasında görülen, fakat nerede olursa olsun siyasî ve ideolojik tarafı daima ağır basan bu cereyan Türkiye'deki tek parti idaresinin resmî ideolojisine karşı bir tepki olarak gelişmiştir. Türkiye'nin hayatında çok uzun bir devreyi kaplayan tek parti idaresinin resmî ideolojisi -ki Cumhuriyet Halk Partisi bunu Atatürk'e bağlamış ve adına Kemalizm demiştir- girdiği her sahada başarısızlığa uğradıkça karşısında yeni fikrî ve siyasî hareketlerin doğmasını ve güçlenmesini çabuklaştırmıştır. Bu hareketleri milliyetçilik ve sosyalizm gibi iki genel ad altında sınıflandırmak mümkündür. Milliyetçilik Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında devlet ideolojisinin başlıca unsurlarından birini teşkil ettiği halde

kısa zamanda bir muhalefet hareketine dönmüş ve inkılapçılarla milliyetçiler hep rakip gruplar halinde kalmışlardır. Buna karşılık sosyalist hareket inkılapçılığın adeta bir kabuk değiştirmesi şeklinde gelişmiş, sosyalizm kendisine kaynak olarak inkılapçı kitleyi bulmuştur. Bu yüzden bazıları Türkiye'deki sosyalizme inkılapçılığın son merhalesi adını vermektedirler. Fakat herhalde başarısızlık karşısında değişmenin zaruretini gören inkılapçılar kendilerine en yakın ideoloji olarak sosyalizmi görmüşler, oraya kaymak onlar için çok kolay olmuştur.

Marksist sosyalizm özü itibariyle politik bir harekettir; siyasî iktidarı ele geçirerek iktisadî sistemi değiştirme gayesini taşır. Böylece fikir ve sanat sosyalistlerin daima geri plâna attıkları bir meşgale haline gelmiş, siyasî faaliyetin bir vasıtası olarak kullanılmıştır. İnsanoğlunun binlerce problemini birer "gölge hadise" diye gören Marksizmin bu problemlerle uğraşması elbette beklenemezdi. Marksistler bütün cemiyeti kötü bir iktisadî rejimin ürünü olarak ele aldıkları için, gördükleri herşey onlar için ancak nefret ve düşmanlık konusu oluyordu. Bu yüzden yapmayı değil yıkmayı iş edindiler ve cemiyete hiç de iktisadî olmayan sebeplerle düşmanlık gösterenleri bile kolayca kendi saflarında topladılar. Süleymaniye'nin yapılması için Sinan gibi bir dehaya, Kanunî gibi bir hükümdara, Osmanlı'nın organizasyon kabiliyetine ve yıllar süren emeklere ihtiyaç vardır; ama ellerine birkaç sandık dinamit verilmiş iki geri zekâlı bu yapıyı yıkmaya yeter. Marksizmin asgarî zekâya, asgarî kabiliyete ve asgarî gayrete hitap eden bir sistem olması onu bu konuda oldukça başarılı kılmış bulunmaktadır. İnsanlığı yücelten fikir ve sanat faaliyetleri ile duvarlara yazılan küfür yazıları veya traktör üzerine yazılan şiirler aynı şeyler değildir. Meşhur İngiliz yazarı George Orwell kendisinin de sosyalist olduğu bir devirde sosyalizmin bu başarısızlığını açıkça görüyor, fakat onu ideolojinin mahiyetinden doğan bir kusur olarak farkedemiyordu. Şu satırlar onundur:

"Gerçekten acı olan hakikat şu ki, iyi bir sanatçıyı sosyalist cepheye katılmaya katiyyen ikna edemiyoruz... Eğer yüzümüzü hakikate çevirirsek kabul etmeliyiz ki, sosyalist edebiyat ismini verebileceğimiz hemen her şey donuk, zevksiz ve kötüdür. Meselâ İngiltere'nin durumuna bakalım. Bütün bir nesil sosya-

lizm fikrine az-çok aşina olarak yetişmiştir; ama sosyalist edebiyatın en büyük şahsiyeti olan W.H. Auden, Kipling'in kötü bir kopyesinden ibarettir. Auden'i takip eden şairler ise ondan daha zayıftır. Okunan her yazar ve okunmaya değer her kitap karşı taraftan çıkıyor... Sosyalizm Batı Avrupa'da da kıymetli bir edebiyat meydana getirmiş değildir. Bu türlü ideoloji meselelerinin pek açıklık kazanmadığı eski günlerde kendilerine sosyalist diyen bazı yazarlar vardı, ama onlar sosyalist kelimesini sadece müphem bir isim olarak kullanıyorlardı. Meselâ İbsen ve Zola kendilerine sosyalist derler, ama bu sosyalizm onların ilericiliğinden daha ötede bir mâna ifade etmez. Anatole France'da ise sosyalizm sadece din adamı aleyhtarlığı idi. Bernard Shaw, Barbusse, Upton Sinelair, William Morris, Waldo Frank gibi asıl sosyalist yazarlar, yani propagandacılar, daima boş ve kalitesiz şeyler yazmışlardır."

İngiltere için söylenen bu sözler karşısında bir de Türkiye gibi tek parti idaresinden henüz kurtulmuş ve kısa zamanda zengin bir fikir hayatı yaratabilmek için pek çok imkândan mahrum bulunan bir memleketi düşünürseniz, sosyalizmin ne ifade ettiği daha iyi anlaşılır. Vitrinlerdeki sosyalist kitap ve dergi bolluğu belki de bir kalite kısırlığını örtmek için sayıyı çoğaltma taktiğinin eseri olarak karşımıza çıkıyor. Bir tanesini okumakla hepsini okumak arasında sadece zaman farkı bulunan bütün bu neşriyatın bize kazandırdığı tek bilgi, sosyalist aydının buhranıdır.

Sosyalizmin bizim fikir hayatımızdaki en önemli tesiri, fikir yerine sloganı hâkim kılması olmuştur. Sosyalizm Türkiye'de düşünce hürriyetini yıktı ve bunu yaparken de hürriyet için çalıştığı uydurmasını ileri sürdü. Sosyalistler asıl hürriyetsizliğin insanın kendi zihninde olduğunu düşünmediler, çünkü onlar dünyayı madde olarak görmeğe ve sadece dış engelleri hesap etmeğe alışmışlardır. Kafalarındaki dogmatizm onları sımsıkı bağladı, girdikleri çemberi parçalayamadılar. Aslında serbest ve tenkitçi düşünceye alışmaları bir bakıma kendilerini inkâr demek olurdu, çünkü o zaman inandıkları dogmaların gerçekle ilgisi olmadığını göreceklerdi. Kelimeleri fikir zannettiler, sözlerin sihrine kapıldılar. Bir sosyalistin kitabını veya makalesini okuduğunuz zaman muhtevâsı hiç bilinmeyen, fakat heyecan yükü bakımından hayli kuvvetli olan bir takım tâbirlere rastlarsınız; bu tâbirler yazı içinde

yanyana getirilirken, aralarındaki mâna bağlantısından ziyade sentaksa dikkat edilmiştir. Başka bir ifadeyle, karşınızda fiili, yüklemi vs.si yerinde bulunan cümleler vardır, ama mânaları yoktur. Anlamadıkları her kelimeye Arapça, anlamadıkları her fikre sömürücü düşünce, hoşlanmadıkları herkese faşist demeyi öğrenmişlerdir.

Türkiye fikir atmosferi bakımından gelişmiş bir ülke olsaydı sosyalizm yine gelir, fakat ancak marjinal -kenarda- bir varlık gösterebilirdi. Yıllarca düşünce alışkanlığından mahrum bırakılmış nesillerin tembel zihinleri bu dogmatizme karşı kuvvetli bir tepki gösteremedi. Batılı memleketlerde adeta bir çeşni olarak mevcut bulunan sosyalist fikir ve edebiyatın bizim memleketimizde vitrinleri doldurmasının başlıca sebebi budur. Entelektüel hayat kitle seviyesinde işlediği zaman başarının en büyük vasıtası reklâmcılıktır. Böylece, sosyalistlerin tam bir cemaat dayanışması içinde birbirlerini göklere çıkarmaları onlarda bir kıymet olduğu vehmini kolayca uyandırdı; belki kendileri de buna inanır oldular.

Orwell'in İngiltere ve Batı Avrupa için söylediklerini biz de Türkiye için rahatlıkla söyleyebiliriz. Sosyalizm içinde yetişmiş birinci sınıf bir fikir ve edebiyat adamına rastlamak imkânsızdır. Sosyalistler şimdiye kadar hiçbir kıymetli eser vücuda getirmiş değillerdir. Eğer siyasî bakımdan ellerinde bulundurdukları propaganda vasıtalarını kaybederler veya bunların karşısına başka vasıtalar çıkarsa, o zaman geriye itilmiş hakikî kıymetler ön plâna geçebilir ve sosyalistler de kenardaki yerlerini alırlar.

Okuyacağınız araştırma eserinde, her ikisi de tarihçi ve san'at tenkitçisi olan Vecdi Bürün ve Ahmet Güner, bizim daha ziyade netice olarak ele aldığımız olayın bir toplumda nasıl bir operasyonla gerçekleştirildiğini Türkiye plâtformunda canlı örnekler ve yaşanmış tecrübelerle ortaya koymaktadırlar. İkisi de aynı zamanda gazeteci olan arkadaşlarımız, kronolojik gelişmeye önem vermeği ihmâl etmedikleri kadar, olayların diyalektik akışını da dikkatli bir davranışla belirtmekten geri kalmamışlar, böylece ihtilâlci olan Marksçı sosyalizmden nefretlerini gerçekseverlikle dengelemeyi başarmak inceliğini de göstermişlerdir.

Sosyalizm İhaneti, Ahmet Güner - Vecdi Bürün, Takdim Yazısı "Türk Kültür Hayatı ve Sosyalizm", Sırdaş Yayınları, Mart 1976.

Etrafımızdaki Tehlike

İranda Humeyni hareketinin Şah rejimini devirmesi, Amerikan diplomatlarının İran'da rehine olarak tutulması ve ancak yeni İran rejiminin rızası üzerine - pazarlıkla - salıverilmesi, nihayet Irak - İran savaşının bütün Ortadoğu ve dünya için büyük bir tehlike yaratması, dünyanın en büyük kuvvetinin bile bazan hiçbir şey yapamayacak kadar güçsüz kalabileceğini gösterdi. Amerika Birleşik Devletleri Şahın İran'dan ayrılışından bu yana Basra Körfezi civarında meydana gelen hadiseler karşısında tam bir acizlik içinde kalmış bulunuyor. Bazıları bunu küçük ve bağlantı ız devletlerin süper devletlere karşı bir zaferi gibi görebilirse de, zaferin onlarda kalmayıp bir başka süper devlete geçeceğinden hiç şüphe edilmemelidir. Ayrıca bu durum sinek kanadını oynatsa Amerikan emperyalizminin birşeyler plânladığını düşünenler için de önemli bir ders olacak mahiyettedir. Özellikle Türkiye açısından bu dersin iyi alınması gerekir, çünkü Basra Körfezi etarafındaki olaylar Güney Amerika'daki yerli-beyaz mücadelesi gibi uzaktan seyredilecek şeyler değildir.

Basra Körfezi ticarî ve stratejik önemi dolayısıyle eskidenberi büyük devletler arasında bir çekişme konusu olmuştur. Osmanlı Türkleri zamanında burası yine İran'ın ve emirliklerin elinde idi, İngilizlerle uzun mücadeleden sonra Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlıların Irak'ı kaybetmeleri üzerine burası İngiliz nüfûz bölgesi olmuş ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bu nüfûz devam etmiştir. Fakat Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Basra Körfezi artık sadece İngilizlerin Hindistan yollarının emni-

yeti açısından değil, petrol istihsal ve nakliyatının ana merkezi olmak itibariyle dünya çapında bir önem kazanmış bulunuyordu; Irak, İran, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin petrolü dünyaya bu yolla gidiyor, bütün petrol sahaları da körfezin etrafında bulunuyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin bu bölgeden çekilmesi üzerine burada Batılıların menfaatlerini elbette ki Rusya'ya karşı koruyacak bir büyük güce ihtiyaç vardı. İngiltere'nin çekildiği başka birçok ülkelerce onun yerini Amerika doldururken, Basra Körfezi'nde Batılılar paralelinde yerli bir rejim arandı ve bölgenin emniyeti ona yüklendi; İran Şahın İran'ı Batı dünyasının ve Japonya'nın can damarını teşkil eden bu bölgede güvenliği sağlayabilmek üzere her türlü askerî teçhizatla donatıldı. Pek muhtemeldir ki, Batılıların savaş sonunda İran'ın toprak bütünlüğü ve siyasî istiklâli üzerinde Rusya'ya karşı tam kararlı bir şekilde direnmelerinin ve Sovyet işgal kuvvetlerini İran'dan çıkartmalarının başlıca sebebi de buydu.

İran'da şah rejiminin devrilmesi körfezdeki kararsız dengeyi iyice bozdu. Yeni rejimin Amerikalı diplomatları rehin alarak yarattığı gerginlik ise Amerikan-İran münasebetlerini eskisi gibi devam etirmeye hiçbir imkân bırakmamıştı. Tam bu sırada Irak'ın İran topraklarına saldırması pek çoklarını bunun bir Amerikan oyunu olduğunu düşünmeye sevketmekle birlikte, daha sonraki gelişmeler böyle bir ihtimalin gerçek olmadığını göstermiş bulunuyor. Irak, vaktiyle İran'ın kuvvetli bir anında kendisine dikte ettiği anlaşmalardan rahatsızdır ve İran'ı zayıf hissettiği an bu anlaşmaları kendi lehine çevirmek üzere harekete geçmiştir. Amerika bu savaşa ne İran ne Irak nezdinde herhangi bir müdahale yapabilecek durumda değildir: elinde olduğu takdirde yapacağı tek şey ise şu veya bu tarafın galibiyetini sağlamak değil, savaşı durdurmak ve körfez bölgesinde gerek petrol istihsalini gerek nakliyatını güvenli bir şekilde devam ettirmektir. Amerika şimdilik sadece bölgede bir filo bulunduruyor ki, bu filonun en yakın kara desteği Mısır'dır. Askerî otoriteler buradaki Amerikan kuvvetinin karadan beslenen bir hücum karşısında hiçbir varlık gösteremeyeceğini söylemektedirler. Bir başka ifade ile Ortadoğu'daki Amerikan askerî kuvveti bu bölgedeki Sovyet tehdidine karşı hiç mesabesin-

dedir. O kadar ki, bazı diplomatik yorumculara göre Amerika'nın asıl kusuru diplomatik meseleleri askerî güçle çözmeye kalkmak değil, yeterince askerî kuvvet göstermemektedir.

Amerika'nın orada ne aradığı sorulabilir. Aslında bu sorunun muhatabı Amerika Birleşik Devletleri'nden ziyade hür dünya dediğimiz bloktur ve bunun içine Türkiye de belki coğrafî durumu itibariyle herkesten önce dahildir. Buradaki sorumluluk Amerika yerine İngiltere veya Almanya'nın üzerinde de bulunabilirdi. Kim olursa olsun, muhakkak olan birşey varsa o da körfezin kontrolünün Sovyetlerin eline düşmesi halinde Batı blokunun hayat damarlarının kesileceğidir. Akla gelen bütün ihtimaller insanı karamsarlığa götürecek derecede kötü görünüyor. Savaşı İran'ın da Irak'ın da kazanması eşit derecede tehlikelidir. Bazılarımız Türkiye'de İslâm adına çıkmış olmaları dolayısıyle İranlıların zaferini temenni edebilir, fakat böyle bir zaferden sonra karşılaşacağı büyük ihtilâfı İran'ın tek başına yürütemeyeceği ve dolayısıyle Kuzey komşusunun veya Batılı devletlerin müdahalesine fırsat yaratacağı muhakkaktır. Aynı şey Irak için de pekâla söylenebilir. Diğer taraftan savaşın devam etmesi petrol kuyularının tahribine ve körfezin kapanmasına sebep olacağı için bu ihtimal de aynı neticeye varmaktadır. Sözün kısası, hür dünya bütün kalkınmış ve kalkınmamış ülkeleriyle büyük bir enerji buhranına girmektedir; bu iktisadî buhran bölgede Sovyet nüfûzunun kurulmasıyla bir siyasî buhran haline dönüşecek ve Amerikalının evine dönmesiyle birlikte onun bütün eski müttefikleri Sovyetler'in merhametine terkedilmiş olacaktır.

İşin bu derece vahim bir safhaya girmesi yüzündendir ki, hiç de savaş taraftarı olmayan birçok aklı başında siyaset ilimcileri Ortadoğu'daki petrol bölgelerinin bir Amerikan askerî gücü tarafından kontrol altında tutulmasını istemektedirler. Başka bir ifade ile Amerika'nın bölgedeki askerî gücünün bir Sovyet müdahalesini bertaraf edecek seviyeye çıkartılması teklif ediliyor. Bu teklif ilk bakışta bir emperyalizmin tehlikesine karşı bir başkasını davet etmek mânasına geliyorsa da, Batı bloku için şu anda başka bir geçerli alternatif görünmüyor. Fakat bu bile gerçekleşmesi çok zor bir çözümdür ve Amerika'nın kuvvet çıkarmasıyla halledilecek bir iş değildir. Herşeyden önce, bölgede Sovyetlerin deniz gücü-

nün yanısıra kara ve hava gücünü besleyebilecek kara çıkışları bulabilme imkânı mevcut olduğu halde, Amerika bundan mahrumdur. Sovyetler kendi toprakları itibariyle körfezde oldukça yakın bulunuyorlar, bölgeyi doğrudan kontrol eden topraklara geçmeleri ise an meselesidir. Diğer taraftan, içinde bulunduğu istikrarsızlıklar dolayısıyle Sovyetlerle yakın işbirliği yapan Suriye'nin bir atlama tahtası olarak kullanılması da pek muhtemeldir. Buna karşılık Amerika, İran ve Irak'la hiçbir şekilde anlaşamadıktan sonra bölgede kuvvet yerleştirebilecek bir yer bulmuş da değildir. Arap-İsrail ihtilafının giderilemeyişi Amerika'nın taraflardan herhangi biriyle bir münasebete girmesine imkân bırakmıyor.

Türkiye açısından meselenin ne kadar vahim olduğu açıkça bellidir. Türkiye hem İran hem Irak'la komşudur ve her iki ülke ile aralarındaki dostluk münasebeti Türkiye'nin enerji ihtiyacı bakımından hayatî önem taşımaktadır. Bölgedeki her türlü huzursuzluk Türkiye'yi doğrudan doğruya müşkül duruma düşürecek mahiyettedir. Bu yüzden Türk Başbakanı ile Dışişleri Bakanının iyiniyet heyeti olarak iki taraf arasında gidip gelmelerini İslâm Konferansına karşı bir cemile diye görmek doğru olmaz. Bu savaş en kısa zamanda sona ermediği takdirde Türkiye'nin yüze yüze kuyruğuna geldiği iktisadî kalkınma dâvası kaybedileceği gibi, ortaya çıkacak yeni siyasî durumlar dolayısıyle savaş tehlikesinin eşiğine de gelebiliriz.

Muhakkak ki bu mesele bizim dışımızdaki kuvvetlerce halledilecektir, ama Türkiye'nin basiretli hareket etmesi onu birçok tehlikelerden koruyabilir. Böyle bir kritik bir anda gerçekten dirayetli, vakur ve bilgili bir hükümet başkanına sahip bulunmamızı bir avantaj saymalıyız.

Yeni Sözcü, Yıl 1, Sayı: 15, 15.3.1981

Kurt Masalı

İran'da Humeyni'nin devam eden katliam kampanyası ile Mısır'da Enver Sedat'ın din adamlarına karşı giriştiği tutuklama kampanyası bazı zihinleri kolayca kandırabilecek çağrışımlara yol açmış bulunuyor. İran'daki katliam bugün artık Humeyni'yi sırf İslam adına desteklemekte ısrar etmeye çalışanların bile kolayca izah edemeyecekleri derecede dehşet uyandırmıştır. Bu dehşet hareketinin başında şimdi din adamları bulunuyor ve yaptıkları işin İslamı hakim kılmak için bir zaruret olduğunu iddia ediyorlar. İran'ın siyasî durumunu, geçmişteki siyasî iktidar mücadelelerinin rengini, İran'daki molla zümresinin sosyal mevkiini bilmeyenlerin bu hadiseleri kolayca dinin siyasete alet edilmesi ve dolayısıyle din adamlarının siyasete karışarak ülkeyi mahvetmeleri şeklinde açıklamaları veya böyle açıklamalarla kolayca kanmaları mümkündür. Nitekim bizim basın ve yayın organlarımızda meseleyi bir dincilik-laiklik dâvası şeklinde gösterme örneklerine sık sık rastlıyoruz. Böyle bir zamanda Mısır Devlet Başkanı'nın din adamlarını suçlama ve hapse attırma kampanyası normal zamanlarda uyandırabileceği dehşeti büyük ölçüde kaybetmiş ve adeta kaçınılmaz bir tedbir gibi görülmeye başlanmıştır ki, bunu da yadırgamamak gerekir.

Mısır'daki siyasî havayı yakından takip edenler asıl mesele-

nin muhalefeti yıldırmak olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Dinin siyasete alet edilmesi veya din ve mezhep kavgası gibi suçlamaların siyasî iktidarlar tarafından pek sık kullanılan birer bahane olduğunu biliyoruz. Nitekim en küçük rütbelisinden en yüksek mertebede bulunanlarına kadar din adamlarına karşı girişilen yıldırma hareketleri geçmişte de pek çok ülkede görülmüştür. Bundan hiç birinde asıl gaye din ile siyasetin birbirinden ayrılması değildir; dini temsil edenlerin siyasî iktidara karşı muhalefete rehberlik etmelerini, onlar dolayısıyle iktidara yönelecek tehlikeleri önlemektir. Eğer dinin siyasete alet edilmesi veya din adamlarının siyasî muhalefeti temsil etmeleri bir iktidar için tehlike teşkil etmeyecek kadar önemsiz olsaydı, hiç kimse dinle siyaseti ayırmaya veya din adamlarını yıldırmaya teşebbüs etmezdi. Şu halde mesele din değil, dinin dolaylı veya dolaysız olarak sahip bulunduğu sosyal kuvvettir. Bu kuvvetin modern Batı ülkeleriyle onlar dışındaki ülkelerde geçirdiği istihaleyi inceleyecek olursak, her iki dünyada din adamlarına karşı takınılan tavır farklarının kökünü de anlayabiliriz.

Diğer bazı ülkelerde olduğu gibi, İslam memleketlerinde de yakın zamana kadar şimdi anladığımız veya uyguladığımız mânada demokrasi yoktu. Fakat bir memlekette modern demokrasinin bulunmayışı orada siyasî ayrılıkların bulunmadığı, çeşitli kuvvet mihraklarının iktidar için birbiriyle mücadele etmediği veya en azından hiç kimsenin şimdiki muhalefet görevini yapmadığı manasına gelmez. Nitekim İslam ülkelerinde din adamları geleneksel olarak bilhassa bu sonuncu fonksiyonu yerine getirmişler, hem iktidara yol göstermek hem halkın muhalefetini dile getirmek gibi birbirini tamamlayan iki görev üstlenmişlerdir. Onların böyle bir görev almaları ve bunda tesirli olmalarını sağlayan başlıca iki sebep vardı. Birincisi, kitlerinin isteklerine tercüman olacak aydın üst tabaka esas itibariyle din adamlarından meydana geliyordu, yani yüksek tahsil ve kültür sahiplerinin büyük çoğunluğu din adamlarıydı. İkinci olarak da, cemiyetin hemen bütün diğer fonksiyonları din içinde veya dinle birlikte düşünüldüğü için, hangi sektörde muhalefet olursa olsun bu daima dinî bir formülle ifade ediliyor veya doğrudan doğruya din adamları vasıtasıyla dile getiriliyordu.

Sosyal bünyenin yukarda saydığımız özellikleri dolayısıyla din adamlarını istidarın yanında olduğu kadar onun karşısında da görüyoruz. Böylece meselâ bizim tarihimizde gerek medreseli din adamları gerek sufi tarikatlerine mensup liderler iktidarlara uygunsuzluklarına karşı daima fakir, kimsesiz, teşkilatsız halk kitlerinin menfaatlarını korumuşlardı. Gerek Türkiye'de gerek diğer İslam ülkelerinde halk ile din adamları arasında görülen sıkı bağ ve din adamlarının geleneksel kudretinin asıl sebeplerinden biri işte budur. Bu bağlantı yüzünden keyfî hareket edemeyen ve ihtiraslarına engel olunan nice iktidar sahipleri halkın cahil olduğunu ve bu yüzden din adamlarının sözlerine kolayca kapıldıklarını iddia etmek gibi gayet ucuz, basit ve tamamen yanlış açıklamalara başvurmuşlardır. Hatta din adamlarının yüzyıllarca halkı sömürdüğünden bahsedenler bile çıkmıştır. Bu türlü açıklamalar birazcık sosyal ilim anlayışı olanlar için bile son derece gülünçtür.

Yukarıda söylediklerimiz tarihin belli bir dönemine kadar bugünkü Batı ülkelerinde de görülmüş olan şeylerdir. Onlarda da din adamlarının halkın himaye edilmesi gibi bir görevi üstlendiklerini ve bu yüzden keyfî iktidar sahiplerinin hışmına uğradıklarını biliyoruz. Fakat bugün aynı memleketlerde din adamları siyasetçilerin boy hedefi olmadığı halde modernleşmeyi tamamlamamış ülkelerde siyasetçilerin gadrine uğramalarını nasıl izah edeceğiz? Bu fark modern cemiyet dediğimiz sosyal bünyenin önemli bir özelliğinden doğmaktadır. Modern cemiyetlerde çeşitli sektörler birbirinden gitgide ayrılmış ve nihayet din de bütün bu sektörlerden bir tanesi haline gelmiştir. Bir zamanlar cemiyetin maddî ve manevî bütün ihtiyaçları ve faaliyetleri din çerçevesi içinde mütalaa edilirken, cemiyetin aşırı farklılaşması yüzünden her fonksiyon ayrı bir sektörün malı olmuş, din ise sadece manevî sahaya itilmekle kalmamış, manevî ihtiyaçların da ancak bir kısmını karşılamak üzere "ihtisaslaşmış" bir sektör haline gelmiştir. Bu değişmenin bir parçası olmak üzere, çeşitli sektörler kendi hak ve menfaatlarını korumak üzere doğrudan doğruya teşkilatlanmışlar, hatta siyasî hayat ayrı bir meslek ve ihtisas sahası haline gelmiş bulunmaktadır. Böyle bir cemiyet içinde din adamlarının siyasî muhalefet yapmalarına fazla bir ihtiyaç kalmadığı gibi, on-

ların muhalefetinin geniş kitlelerde önemli yankılar uyandırma gücü de kalmamıştır.

Biz bu meseleleri yakınlarda yayınlanan İslamın Bugünkü Meseleleri adlı kitabımızda uzun uzadıya tahlil ettiğimiz için, burada fazla üzerinde durmayacağız. İşte Mısır'ın derdi yeteri kadar farklılaşmış ve teşkilatlanmış bir sosyal bünyeye sahip bulunmadığı için iktidara karşı sesini çok defa din adamları vasıtasıyla duyurmak mecburiyetinde kalmasıdır. Halbuki Mısır'da din adamları hiçbir zaman İran'dakine benzer iktisadî ve sosyal dayanaklara sahip olmamışlar, iktidarlar onları her defasında kolayca ezebilmiştir. Aslında Mısır'da din adamlarının iktidara ortak olma veya iktidarı bir din devleti haline getirme niyetleri de mevcut değildir. Orada iktidarın asıl rakibi modernist-İslamcı bir hüviyeti bulunan İhvan-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) teşkilatıdır. Bu grup Mısır'da krallığın devrilmesi ve yabancı nüfuzunun kırılmasında önemli bir rol oynamış, ancak Nasır tarafından rakip görülerek şiddetli baskılara maruz kalmıştır. Dinî eserleriyle memleketimizde de çok tanınmış bir alim olan Seyid Kutb, bu teşkilatla ilgisi bulunduğu gerekçesiyle Nasır tarafından idam edilmiş, cemiyetin diğer birçok önde gelen şahsiyeti de aynı akıbete uğramışlardır. Şimdi Enver Sedat selefiyle aynı yolda giderek hem bu cemiyetin mensuplarını, hem onların yanısıra "huzursuzluk" yarattıkları gerekçesiyle pekçok din adamlarını hapse attırıyor.

Rejimin baskıları arttıkça Mısır'da dinî muhalefetin gitgide şiddetlenmesi beklenir. Herşeyden önce, İslamiyet zulme ve adaletsizliğe şiddetle aleyhtar bulunduğu için müslüman cemaatin bu yapılanlara karşı çıkması çok tabiidir. İkinci olarak, siyasî partilerin, işçi sendikalarının, meslek kuruluşlarının pek zayıf olduğu bir memlekette kitleleri yine din adamlarının uyarması ve yönlendirmesi devam edecektir. Sedat adamlarıyla birlikte muhalefet ve işçi liderlerini de hapse attırmış, fakat asıl büyük tepki sadece dinî cemaattan gelmiştir.

Tekrar edecek olursak, Mısır'da din adamlarına karşı girişilen tutuklama kampanyasının laiklik davasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Sedat'ın bu hareketi Mısır'da muhtemel bir Humeyni hareketinin önlenmesi mânasına da gelmez, çünkü Mısır için böyle birşey katiyyen söz konusu değildir. Mısır'da rejimin sözcüleri daha bir

müddet mezhep çatışması, din kavgası, softaların ayaklanması vs. gibi klişe laflarla durumu haklı göstermeye çalışacaklardır, ama yakındaki İran misali şu gerçeği zihinlere perçinlemiş bulunuyor. Bir memlekette sağdan sola kadar herkes rejimin boy hedefi haline gelmişse orada şu veya bu zümrenin komplosundan ziyade halkın bütünüyle idareden şikayetçi olması akla gelir. Sedat'ın referandumla yüzde doksandokuz oy almasına gelince, böyle oylamalar kimsenin yabancısı değildir.

Yeni Düşünce, 1 Ekim 1981, S. 8, s. 5

ğunu gösterir; ya o adamları kabiliyetsiz ve tenbel saymayacaklar, yahut köle olarak kullanmayacaklardır.

Kısacası, peşin hüküm denen şey davranışlara uygun inançların teşekkül etmesidir. İki cemiyet arasındaki münasebet taraflarca nasıl idrak ediliyorsa, bu idrakler karşı tarafın şahsiyeti hakkında devamlı inançlar halinde yerleşir.

Bu açıdan baktığımızda, batılıların Türkler hakkındaki peşin hükümlerinin nereden doğduğu hakkında bir fikir edinebiliriz. Batılılar Türkleri iki bakımdan kendi varlıkları için ciddi bir tehdit olarak tanıdılar. Türkler herşeyden önce hristiyan dini ve medeniyeti için en büyük rakip olan islam medeniyetini temsil ediyorlardı. İkincisi, Türkler bu medeniyetin temsilcisi olarak hristiyan dünyası nazarında öbür müslümanlardan çok farklı bir mevkide bulunuyorlardı. Onbirinci yüzyıldan itibaren İslam Dünyası denince akla Türkler geliyordu. Türkler Abbasi İmparatorluğunun toprakları üzerinde en kuvvetli devleti kurmuşlar, kendi devletinin dışındaki müslüman emirliklerinde ise çoğunlukla idareci eliti teşkil eder hale gelmişlerdi. İlk haçlı seferinden başlamak üzere Hristiyan Dünyası Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar hep Türklerle mücadele etti. Bu en azından dokuz asırlık bir mücadeledir ki, temelinde Türkleri hristiyanlıkça kutsal sayılan topraklardan sürerek Asya steplerine atma hırsı yatar. Bu sebeple, bizim Anadoluya gelişimizden itibaren geçen tarihimiz içinde hiçbir zaman tek bir hristiyan devletle savaşımız yoktur; her defasında Avrupa devletlerinin hepsi veya en az birkaç tanesi birleşerek üzerimize saldırmışlardır.

Bir an için durup düşünelim: Türkler kendi yayılma politikalarının son hududu olarak Macaristanı görmüş oldukları, ondan ileriye sadece iki defa ve sırf Macaristanın tampon bölge olarak güvenliğini sağlamak üzere gittikleri halde, Avrupalının bizi haritadan bile silmek istemesinin sebebi ne olabilir? Burada dış politikaları yapan objektif sebepler üzerinde durmayacağız, çünkü konumuz o değildir. Ama milyonlarca insanın Türklere bu derece diş bilemeleri için ancak onları haritadan silinmeye layık olacak derecede zalim, barbar, kavgacı, aşırı mutaassıp görmeleri gerekir. Evet, onlara yüzlerce yıldır Türklerin bu sıfatlara sahip kimseler oldukları, Avrupayı yenmekte yegâne üstünlüklerinin kavga-

cılık olduğu, savaştan başka birşey bilmedikleri telkin edilmiştir. Ne hazindir ki bugün Türk aydını geçinenlerin çoğu da Türklerin sırf kılıç zoruyla bir imparatorluk kurduklarına inanmaktadır. Arada sırada Türkleri yakından tanıyarak onların meziyetleri hakkında övgüler yazan kimselerin yüzlerce yıllık askerî mağlubiyetlerle yerleşmiş peşin hükümleri kaldırması elbette beklenemezdi. Kaldı ki Avrupada hakikati görebilecek seviyede tahsil ve aklıselime sahip olanların çoğu da kitlelerin peşin inanışlarını siyasî istismar vasıtası yaparak ondan faydalanmaya çalışmışlardır. Bunun en son ve yakın örneklerinden biri, şimdi Türk seyircisine örnek adam diye sunulan meşhur Çörçil'dir ki, bu zat Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerin zehirle fazla imha edilmesi gerektiğini, çünkü onların hristiyan olmadıkları için insan da sayılmayacaklarını parlamento kürsüsünden ilân edebilmiştir. Günümüzde Cumhurbaşkanının komiteci kaatilleri haklı gösterir gibi davranması işte bu örnekle izah edilebilir. Sosyal ilimlerle biraz uğraşanlar dahi bilir ki, insanların lider olma ve liderliği devam ettirme şartlarından biri de genel kanaat olarak yaygın bulunan şeylerin şampiyonluğunu yapmak, kitleyi, o istikamette okşamaktır. Kısacası, Fransanın akıl almaz tutumunun sebebi onların cumhurbaşkanı değil, cumhurbaşkanının tutumunun sebebi oradaki yaygın kanaattir.

Fransa bizim kayıplarımızla hiç ilgilenmedi, ama öbür ülkeler ne yaptılar? Hangisi bir kaatil yakaladı, hangisi ciddi bir tahkikat yaptı, hangisinin basınında üzüntü belirtileri görüldü?

Bizi iyi tanıyanlar, başka milletlerin hiçbirine düşmanlık beslemediğimizi de bilirler. Ama içimizde hâlâ gözü kapalı Avrupa hayranlığı yapanlar, Avrupalıya benzemek için kendine ait herşeyi bırakmaya hazır olanlar şu hali görüp de ibret almazlar mı?

Yeni Sözcü, Yıl: 1 Sayı: 17, 29.3.1981

Bize Yakışan Nedir

Bu yakınlarda benden, bir yabancı basın organı için, Türkiye'nin son siyasî durumu hakkında kısa bir yazı istendi. Burada 1975 yılından beri meydana gelen iktidar değişmeleri anlatılacak, sonra Türkiye'nin bugün gelmiş olduğu nokta değerlendirilecekti.

Yazacağım şeylerin hepsini biliyordum, yani benden istenen konularda belli bir kanaat sahibi olmuş bulunuyordum. Buna rağmen birkaç gün düşündüm, zihnimi yeniden toparladım, kanaatlerimi bir daha tarttım, ondan sonra üç sahifelik bir metnin her cümlesi üzerinde uzun uzun durup düşünerek yazıyı tamamladım. Altında imzam olmayacaktı ve belki hiç kimse bunu benim yazdığımdan haberdar olmayacaktı. Fakat yazdığım her satır için büyük bir vebal altında bulunduğum korkusunu taşıyordum. Bu vebali bana yükleyen şey herhangi bir dünyevî kanun veya mahkeme değil, sadece ve doğrudan doğruya vicdanımdı. Beni en çok korkutan nokta ise kanaatlerimin bugün geçerli ve meşru sayılan görüşle, yani devlet ve hükümetin resmî görüşüyle aşağı yukarı aynı paralelde olmasıydı. Öyle ise neden çekiniyordum? Bana sorumluluk yükleyebilecek durumda olanlarla aynı şeyleri söylediğime göre, kim beni suçlayabilirdi? Ben bu görüşlere kimsenin baskısı ile varmış değildim, kimse de onlar yüzünden baskı yapamayacağına göre, endişemin kaynağı ne idi?

Aydın olmak bir çeşit meslek gibidir. Her mesleğin nasıl kendine göre kaideleri, mükemmellik ölçüleri, namus ve haysiyeti varsa aydın olmanın, yani münevverliğin de meslek nizamı ve ahlâkı vardır. Elektrikçi ustası kablolarınızı yanlış bağlarsa bun-

dan görebileceğiniz en büyük zarar evinizin yanmasıdır; ama bir yazar sizin zihninizi yanlış yola sevkederse bundan gelecek zararın hesabı yapılamaz. Üstelik aydınlar bir tek aileye değil bütün insanlara hitab eden kimselerdir. Kısacası, meslekler arasında bir sosyal mesuliyet sıralaması yapılacak olsa herhalde aydınları baş taraflarda bir yere koymak gerekir. Aydın bu sorumlulukla orantılı bir ahlak disiplini ile zihin disiplinine sahip olmalıdır. Fakat zannedilmesin ki onun ahlâk disiplini ile zihin disiplini ayrı şeylerdir. Aydın olmanın gerektirdiği düşünce olgunluğuna erişmemiş birinin aydın sorumluluğunu idrak etmesi de beklenemez.

Aydın diye bir terim kullandığımıza göre, düşünce yapısı ve disiplini bakımından bazı insanları büyük kitleden ayırdediyoruz demektir. Gerçekten, aydınların en belirgin özelliği onların dünyaya büyük kalabalıktan oldukça farklı bakmalarıdır. Aydınlarla kitle pek çok meselelerde aynı görüş ve inanca sahip bulunabilir, bunda şaşılacak bir taraf yoktur, ama aydının bu görüş ve esas kaynağı ise, aydınlarda bir hakikat endişesinin bütün diğer hususlardan daha önemli bir yer tutmasıdır. Aydın bir meselede karara varırken "bu benim işime yarar mı?" diye düşünmez, "hakikat bu mudur?" diye bakar. Günlük hayatta insanların çoğu bu türlü bir endişe taşımazlar, belki taşımaları da gerekmez. Meselâ siyasî mücadelede ağırlık noktası çoğunlukla zümre menfaatlarıdır; bir insan kendi zümresine daha çok menfaat sağlayan partiye oy vermesi yüzünden kınanamaz. Aydın ise, zaman zaman şu veya bu zümrenin içinde görünmekle birlikte, esas özelliği itibariyle menfaat motivlerinin dışında düşünen insandır, böyle yapmazsa başkalarından farkı kalmaz.

Aydın olmanın gerektirdiği bu tavır yüzünden kalabalığın davranışı ile aydının davranışı arasında çok belirgin farklar görülür. Bu farkın en çok rastlandığı yerlerden biri, kitle hareketleri karşısında aydının kenarda kalmaya gayret etmesi ve heyecan selinden uzak durmasıdır. Coşkun kalabalıkların başında ve içinde de aydınlar görülür, hattâ kitle hareketlerinin pek çoğunda aydınlar liderlik ederler, ama o noktada insanın aydınlık vasfı artık onun ayırdedici özelliği olmaktan çıkmış, geri planda kalmıştır. Aydın olmanın gerektirdiği zihin disiplinini korumak isteyen kimse herkesin koşuşturduğu yere gözü kapalı dalacak yerde, sakin bir kö-

şeye çekilerek bütün bu olup bitenlerin neden ibaret bulunduğunu düşünmeye çalışır. İyice bilir ki, o kitle ruhunun bir çeşit emniyet sübabıdır, kendisi de kalabalığa karışıp kaybolduğu takdirde insanlara iyilik değil kötülük etmiş olur.

Aydınların pek çok şey karşısında menfi ve muhalif görünmelerinin esas sebebi işte budur. En cazip ve makul görünen şeyleri bile kolay kabul etmezler, herşeyin ilk anda göze görünmeyen mahzurlarını araştırırlar. Frenklerin "esprit critique" dedikleri bu ihtiyatlı ve tenkitçi tavrı kaybeden bir aydın artık ruhları karartmaktan başka işe yaramaz. Aramızdan politika hayatına giren ve bir "parti" mensubu olan meslekdaşlarımızla çok defa aramızın açılmasında bu tavır farkının önemli rolü vardır. Yahya Kemal'in hatıralarını okuyanlar, Ziya Gökalp gibi alim ve faziletli bir insanın bile İttihat ve Terakki Fırkası'ndaki rolü yüzünden bazan nasıl zihin esnekliğini kaybettiğini, hatalı yolda ısrar ettiğini görürler.

Aydının bir başka vasfı düşünce ile heyecanı birbirinden ayırdetmesidir. Bu yüzden aydın fikirlerini hiçbir zaman sevgilerinin ve nefretlerinin emrine vermez. Hiçbir insanın, hiçbir teorinin kusursuz olmayacağını peşinen hesab ettiği için, kendi tuttuğu tarafa olan sevgisinde olduğu gibi karşı tarafa olan aleyhtarlığında da hiçbir zaman aşırı hareketlere girişmez. "Yaşasın" ve "Kahrolsun" sloganları altında haykırmak, yumruk sıkmak, canhıraş feryatlarla nutuklar çekmek, etrafına adam toplamaya çalışmak, hele hele tek doğruyu kendisinin temsil ettiğini söylemek aydına yakışan şeyler değildir.

Şimdi asıl meselemize dönecek olursak, günde yirmi insanın terörist kurşunlarıyla öldürüldüğü ve can, mal, çalışma, konuşma, yazma hürriyetinin fiilen ortadan kalktığı bir ortamda bunlara dur diyen ve gerçekten durduran bir idareye karşı insanın alkış tutmaması kolay değildir. Her sabah ailesiyle helallaşarak çıkan insanlar sokağa barış ve huzur geldiğini görünce bayram ederlerse onları hiç kimse kınayamaz. Toprakları üzerinde yabancı ellerin aleti olanlarca başka devletler kurulmaya kalkışılan hangi vatansever bu müdahalenin hayrına inanmaz? Bazı mensuplarının açıkça bölücü teşkilatlara karşı güvenlik kuvvetlerini ve adliyeyi pasifize ettiği ve hiç kimsenin bunlara engel olmadığı bir parlamentodan ne hayır beklenebilirdi?

İşte ben bunları düşündüm ve düşündüklerimin doğru olduğuna inandım, fakat kendi inandıklarımı başkalarına açıklamam gerektiği zaman yine uzun uzun düşünmek mecburiyetinde kaldım. Şu anda Türkiye'de halkın pek büyük çoğunluğu askerî müdahalenin lehindedir, bu müdahaleyi yapanlar da halen iktidarda bulunuyorlar. Böyle bir anda bir aydının gerçekten çok ihtiyatlı davranması, kalabalığa ve resmî görüşe katılmanın kolaylığı ve cazipliğinden kendini korumaya çalışması onun başlıca vazifesi sayılır. Aydın havasız kavanozda yaşayan biri değildir, etrafındaki kalabalığan duygu ve düşüncelerinden etkilenmemesi adeta imkansız gibidir. Ama o da günün rahatlığı içinde bir düşünce tenbelliğe kapılırsa, ağırbaşlı ve ihtiyatlı davranacak yerde sevgileri ve nefretleriyle hareket ederse bundan kime fayda gelirdi?

Bu ihtiyatlı ve tenkitçi tavrım mahfuz kalmak üzere, samimi kanaatim odur ki, Türkiye askerî müdahale ile felaketin eşiğinden döndürülmüş ve iyi bir yola girmiştir. Bir aydın olarak bunu söylemek, iktidar sahiplerine iltifat eder görünmek pahasına da olsa, benim entellektüel vicdanımın bir borcudur. Onların böyle bir iltifata hiç ihtiyaçları yoktur, ama ben vicdanımın borcunu ödemekten huzur duyuyorum. Tenkit etmekten korkmayan insan tasvib etmekten de korkmamalıdır. Yeter ki inandığı prensiplere ihanet etmesin.

Yeni Sözcü, Yıl. 1 Sayı: 18 5.4.1981

Cemiyetin Refleksleri

Devlet Başkanı Orgeneral Evren'in 12 Eylül müdahalesinden sonra çizdiği Türkiye tablosu hatırlardadır. Oradaki esas fikir, silahlı kuvvetlerin devlete sahip çıkma mecburiyetinde kalışıydı. Çünkü mevcut siyasî güçler Türkiye'de devlet otoritesini gereği gibi kullanarak huzur ve sükûnu temin etmeyi başaramamışlardı. Devleti yıkmaya çalışan güçler ise vatan bütünlüğünü ve rejimi ciddi tehlikeye düşürecek şekilde ilerlemeye devam ediyorlardı.

Diyarbakır ve havalisindeki operasyonlar sonunda ortaya çıkan bölücü örgütlerin televizyonda anlatılan faaliyetlerini öğrendikten sonra, devlet başkanının çizdiği tabloyu bir defa daha hatırladık. Hilvan ve Siverek başta olmak üzere Güneydoğu Anadolunun çeşitli köşelerinde devletin adı bile kalmamış, onun varlığını sembolize eden bayrak ve istiklâl marşı kaybolmuş, okullarda Türkçeden başka bir dille Türkiye aleyhinde eğitim yapılır olmuş. Fakat hepsinden kötüsü, oralarda devleti temsil edenler kanun ve nizamlar yerine eşkıyanın hükmüne tâbi olmuşlar, can kaygısına düşerek devlet mesuliyetini bir tarafa bırakmışlar. İfadelerden anlaşıldığına göre, kaymakam bayram günü Türkçeden başka bir dille konuşma yapmış, hakim ve savcılar kendilerine getirilen örgüt mensuplarını hemen tahliye etmek zorunda bırakılmışlar, hattâ güvenlik kuvvetlerinin pasif duruma getirilmesi için milletvekili (hattâ bakan) sıfatı taşıyan bir takım adamlara eşkıya tarafından görev verilmiş. Kısacası, Türk devletinden başka bir devletin ilk uygulamaları başlatılmış.

Televizyon programında bir de mağdurlar gösterildi. Malını, canını, ırzını koruyabilmek için hiçbir devlet gücünden yardım alamayan bir takım köylüler kadın-erkek silahlanmışlar ve eşkıyaya ateşle mukabele etmişler. Şimdi onların hayatta kalmalarının tek sebebi kendilerinde bu mukavemet gücünü görmeleri ve kullanmaları olmuş; çünkü yaşadıkları yerde jandarma dışında eşkıyaya karşı koyacak bir şahıs veya kuruluş mevcut değildir. Devam eden tahkikatlardan anladığımıza göre, bizzat emniyet görevlileri arasında bile eşkıya ile işbirliği yapanlar bulunmuştur.

Türkiye'de 12 Eylüle kadar bu manzara sadece Hilvan ve Siverek'e mahsus değildi, zaten öyle olsa Silahlı Kuvvetler sadece o bölgede kısmî bir operasyonla meseleyi halleder, üzerine bu kadar büyük bir mesuliyet almak zorunda kalmazdı. Hükümette bakan seviyesinde kimselerin devlet kuvvetlerini pasifize etmekle görevlendirildikleri bir ülkede polisin vazife yapmasına imkân var mıdır? Kime güveneceksiniz? Ben İstanbul Emniyet Müdürlüğüne iki dakikalık mesafede oturuyordum ve evime para toplamak için gelen eşkıyayı telefonla derhal polise haber verdiğim halde bir Allah'ın kulu çıkıp ilgilenmedi; polis beş dakikada derhal oradayız dediği halde eşkıya sokakta yarım saat daha dolaştı ve mahallenin haracını topladıktan sonra elini kolunu sallaya sallaya gitti. Polis hiç gelmedi.

Hilvanlılar kadın-erkek silaha sarılarak mücadele etmişler; etmeseler ne olacaktı? Onlar ölmekle kalmaz, milletteki ümit ve mücadele azmi de ölürdü. Zaten terörün maksadı insanları ortadan kaldırmak değil, onları sindirerek köle haline getirmektir. Fakat acaba Hilvanlıların silah satın almış ve kullanmış olmalarını mevcut kanunlar karşısında nasıl değerlendireceğiz? Nitekim televizyon programını benimle birlikte seyreden bir arkadaşım, ekranda nasıl mücadele ettiklerini anlatan ihtiyarla genç kadının da sanık olarak orada bulunduğunu iddia etti. Genç kadın boynundaki altınları satarak silah almış ve kullanmıştı. Fakat ben işin o tarafı ile fazla ilgilenmedim. Kimin ne ceza göreceği kanun koyanların ve hakimlerin takdir edecekleri bir meseledir. Beni asıl ilgilendiren ve düşündüren nokta, sosyal direnişin sosyolojik bakımdan tahlil edilmesiydi: Bir cemiyette sivil insanların bizzat emniyet sağlayı-

cı güçler haline gelmesi nasıl bir değişmenin eseriydi ve sosyal bünye açısından ne ifade ediyordu?

İnsanları cemiyet halinde birarada tutan şey, onlar arasındaki karşılıklı münasebetleri düzenleyen bir organizasyona kavuşmuş olmalarıdır. Bu organizasyon herkesin vazifesini, yetki ve sorumluluklarını tayin eder, böylece herkesin cemiyetteki yeri bilinir. Kanunları hükümet uygular, suçluları hakimler yargılar, savaşı asker yapar, gemiyi kaptan idare eder, vergiyi devlet toplar, ilh. Bütün bu işler herkesçe meşru sayılan usullere göre cereyan ettiği müddetçe mesele yoktur. Fakat bir cemiyetin nizamı her insan yapısı eser gibi bozucu tesirlere daima açıktır. Sosyal organizasyonun herhangi bir kesiminde bir bozulma olduğu takdirde bu bozukluk öbür noktalara da sirayet edeceği ve oraları da bozacağı için, cemiyet böyle bir aksaklığa tahammül edemez ve bozulan fonksiyonu vasıtalı yollardan işletmeye çalışır. Bu bir bakıma beyinde hasar gören hücrelere ait görevleri başka hücrelerin üstlenmesi gibidir.

Mesele iyi incelendiği takdirde, böyle bir fonksiyon değişmesinin bağlı olduğu bazı prensipler ortaya çıkarılabilir. Birincisi, bir cemiyette işlemez hale gelen sektör cemiyet hayatı bakımından ne kadar önemli ise, onun boşluğunu doldurmak üzere o nisbette fazla güç ortaya çıkar. Mamafih bu bir idrak ve anlayış meselesidir; bazan da ikinci dereceden bir mesele cemiyetin bütün gayret ve kaynaklarını üzerinde toplar. Fakat muhakkak ki can, mal, ırz gibi konularda karşılaşılan tehlike gayet açık-seçiktir, bu hususların önemini takdir etmek için çok basiretli veya çok alim olmak gerekmez. İnsandan daha kutsal bir varlık yoktur, insanın namus ve haysiyetinden daha aziz birşey de yoktur. Bu itibarla cana, mala, ırza yönelen tehditler derhal mukavemet görür.

İkinci prensip, bozulan fonksiyonu üzerine alan sektörlerin bu işi yapmaya en müsait olanlar arasından çıkmasıdır. Cemiyet bu fonksiyon tamamlamasını kendi kendine, adeta refleksif bir şekilde yaptığı için, birçok gönüllü hizmetlerde bu durumun örneklerini görebiliriz. Kan bağışında bulunanlar, gönüllü hemşirelik yapanlar, ağaç dikme kampanyasına katılanlar hep yaşı, cinsiyeti, iş hayatı, sıhhati ilh. böyle şeylere uygun olanlardır.

Üçüncü prensip, bir sektördeki bozulmadan en çok doğru-

dan doğruya zarar görenlerin bir hizmeti doldurmaya talip olmalarıdır. Nitekim politika ile yakından ilgilenenlerin çoğu, siyasi gidişattaki bozukluklar yüzünden durumu sarsılan insanlardır; hangi iktidar gelirse gelsin hep aynı hayatı yaşayanlarda siyasete karşı ilgisizlik ve siyasî şuur eksikliği görülür. Bunlar kendileri gibi olmayanların halini bir türlü anlayamazlar, hattâ onları can sıkıntısı yaratan kimseler olarak görürler.

Dördüncü ve belki hepsinden en önemlisi, bozuk gidişe karşı mukavemet gücünün bir milletin hayatiyetini ve yaşama, başarma azmini gösteren başlıca işaret olmasıdır. Meşhur İngiliz yazarı George Orwell'in "Bir Fili Öldürmek" adlı hikayesini okuyanlar, bu mukavemet azminin ne demek olduğunu çok iyi anlayacaklardır. Orwell bir İngiliz müstemlekesinde kasabayı dehşete boğan bir vahşî file karşı koca bir kasaba halkının sadece evlerine sinmekle yetindiğini, müstemleke memurlarından birinin gelerek fili vurmasını beklediklerini anlatır. Nitekim kendisi bu hadiseden sonra müstemleke idaresindeki görevinden istifa etmiş, insanları bu aciz ve pespaye duruma düşürdüğü için her türlü müstemlekecilikten iğrenmiştir. Bir cemiyet bu hale geldiği zaman artık canını ve malını kendisini sömürenlerin himayesine terkediyor demektir. İşte Hilvanlıların, Sivereklilerin, Artvinlilerin, Fatsalıların, Karslıların ve daha nicelerinin üzerinde estirilen terör bu hedefi elde etmek istiyordu. Bunun için de terörcülerin en büyük düşmanları, halk içinde mukavemet mihrakı yaratabilecek olan insanlardı.

Yeni Sözcü, Yıl: 1, S. 19, 12.4.1981

Yine Üniversite Davası

Hükümetin yakında yeni bir üniversiteler kanunu çıkaracağını hepimiz biliyoruz, çünkü yetkililerin bildirdiğine göre bu hususta yapılan çalışmalar tamamlanmış ve bakanlar kuruluna sunulacak şekilde bir tasarı ortaya çıkmıştır. Burada nelerin bulunduğu açıklanmamakla birlikte, eskidenberi üzerinde tartışmalar yapılan bazı konularda birtakım kararlara varıldığı muhakkaktır. Bu türlü birkaç mesele üzerinde görüşlerimizi kısaca belirtmekte fayda görüyoruz.

Radyo ve televizyon haberlerinde sık sık falan yerdeki üniversitenin rektörlüğüne filanca şahsın seçildiğine dair haberler dinledikçe, memleketin dörtbir yanında üniversiteler açıldığını öğrenerek hayrete düşmemek imkânsızdır. Bunların hangi ihtiyaca göre, hangi kadro ile hangi fakültelerle kurulduğu hakkında kamuoyu ile birlikte üniversite çevrelerinin de bilgisi mevcut değildir. Ne zaman, nasıl kurulmuş, kimler karar almış, rektörünü dekanını kimler seçer, bunları bilmiyoruz. Herhalde mevcut mevzuata uygun olarak, kanunların yetki verdiği kimseler bu işleri yürütmektedirler. Fakat bir memleketteki üniversite davasının sırf bir kanunî yetki meselesinden ibaret olmadığını açıkça söylememiz gerekiyor. Çok basit birtakım kanun mevzularında bile bütün memleketi günlerce meşgul eden tartışmalar açılırken, sürpriz şeklinde üniversiteler açılması demokratik bir ülkedeki hukuk düzeniyle hiç bağdaşmayan bir icraat sayılmalıdır. Özellikle hü-

kümetin bütün yüksek öğretimi ve üniversiteleri bir kanun altında toplama kararında olduğu bir zamanda, üniversite mensuplarının ismini ilk defa işittikleri müesseselere muhatap olmaları onları en azından şaşkınlığa uğratacaktır.

Bu yeni yeni üniversitelerin hepsi de daha önceki hükümetler devrine rastlıyor, yani onların açılmasında akademik görüşlerden ziyade siyasî tercihlerin rol oynadığı muhakkaktır. Demokratik taleplerin çoğu zaman memleketin gerçek ihtiyaçları ve şartlarıyla uygun düşmediğine defalarca şahit olmuşuzdur. Vaktiyle Anadolu büyük bir sefalet içinde yaşarken, halkın hükümetlerden en çok istediği şey vilayetlerine askerî birlik gönderilmesiydi; çünkü oraya bir askerî birliğin yerleşmesiyle alış-veriş artacak, yeni binalar ve yollar yapılacak, hatta memleketin kızları daha iyi ve kolay kısmet bulabileceklerdi. İstek sahipleri işin sadece bu tarafını düşündükleri için kendilerini gayet haklı bulurlardı, ama devletin problemleri oldukça farklıydı ve askerî birliklerin yerleşme planları tamamen başka mülahazalarla yapılıyordu.

Zamanla bu talepler hem çok arttı, hem de mahiyet değiştirdi. Son yıllarda ise mahalli idarecilerin ve bölge milletvekillerinin başarı işaretlerinden başlıcası kendi vilayetlerine bir üniversite veya hiç değilse bir üniversitenin birkaç fakültesini getirmek olmuştur. Türkiye'nin İstanbul, Ankara, İzmir ve Erzurum Atatürk üniversiteleri dışındaki bütün üniversitelerinin kuruluşunda bu faktörün büyük rolü bulunduğunu kimse inkâr edemez. Daha birkaç yıl önce, dürüstlük ve fazileti ile hepimizin gönüllerini kazanmış bulunan merhum Van Belediye Başkanı Tayyar Debbağoğlu'nun Van'a en azından bir Edebiyat Fakültesi açtırmak ve böylece memleketini "şenlendirmek" için ne büyük gayretler sarfettiğini çok iyi hatırlıyorum. Ondan daha nüfuzlu idareciler ve politikacılar ise bölgelerinde üniversite merkezleri kurdurmayı başarmışlardır.

Eğer bu üniversitelerin açılışı bir üniversitenin kuruluşu ve fonksiyonları hakkında gerekli bilgi ve tecrübeye sahip bulunan üniversite çevreleriyle görüşülerek kararlaştırılsaydı, o zaman hükümetlerin yeni üniversite açmaktansa mevcutları geliştirmeleri beklenirdi. Burada teferruatlı teknik bilgiler vermektense bir örnek üzerinde durarak fikrimizi açıklayabiliriz. Türkiye'de yak-

laşık 1960'a kadar Ankara ve İstanbul'da üç üniversite vardı, sonra bunlara Erzurum, Trabzon ve İzmir (yahut Atatürk, Karadeniz ve Ege) üniversiteleri katıldı. En az yirmi yıldır devletin bütün desteği ve bir dış üniversitenin patronajı ile faaliyet gösteren Erzurum Atatürk Üniversitesi hâlâ sun'i teneffüsle yaşar durumdadır. Buraya İstanbul ve Ankara üniversitelerinden iki veya üç yıllığına hocalar getirilmiş, asistanlar alınarak bunlar yine Ankara ve İstanbul'da doktora yaptırıldıktan sonra öğretim yardımcısı olarak istihdam edilmiş, fakat mevcut hocaların ve genç doçentlerin çoğu başka üniversitelerde yer bularak birer-ikişer orayı terketmişlerdir.

Hemen söyleyelim ki üniversite hocalarını Erzurum'dan uzaklaştıran şey oranın iklimi veya mahrumiyet bölgesi olması değildir; binbir geçim güçlüğü içinde bulunan üniversite mensupları orada lojman bularak iktisadî bakımdan daha rahat bile oluyorlardı. Fakat üniversite herşeyden önce bir akademik çevre ister; oradaki bir hoca en basit bir araştırma için İstanbul ve Ankara'nın kütüphane ve arşiv imkanlarına muhtaç bulunuyorsa, uğraştığı meseleler üzerinde görüşmek için yine İstanbul ve Ankara'daki meslektaşlarını aramak zorundaysa böyle bir üniversite kökleşip gelişemez. Nitekim Atatürk Üniversitesi hâlâ pek çok derslerini dışarıdan geçici olarak gelen hocalar sayesinde yürütmektedir. En az yirmi yıllık binbir gayretin neticesi bu olmuştur.

Mevcutların durumuna bakılınca, şimdilik sadece ismen varolan üniversitelerin nasıl gelişecekleri cidden soru konusudur. Bunların devamında ve yenilerinin açılmasında ısrar edildiği takdirde, batılı ölçülerle henüz gelişmesini tamamlamamış bulunan eski üniversitelerden devamlı personel kaydırmak mecburiyeti doğacak, böylelikle ne eskiler ne yeniler gerçek bir üniversite fonksiyonu görebilecektir. Kadro aktarması ve rotasyon gibi tedbirler eskidenberi düşünülmekle birlikte bunların bir fayda getirmeyeceği anlaşılmıştır. Böyle durumlarda Anadolu'ya yayılması en çok istenilen tıb hizmetlerindeki personel görevden ayrılmayı tercih edecek, ancak serbest piyasada iş imkânı bulunmayan beşerî ilim mensupları (edebiyat fakülteleri) ve bazı fen hocaları yeni üniversitelere dağıtılabilecektir. Bu da onların sonu demek

olur, çünkü tatbikatı olmayan ilim sahaları esas itibariyle kütüphaneye dayanır ve bugün Türkiye'nin döviz sıkıntıları yüzünden İstanbul ve Ankara üniversiteleri bile sosyal ilim mensuplarına yetecek kütüphanelerden mahrum bulunmaktadır.

Hükümetin hazırlattığı yeni üniversiteler kanununda bu hususlar için nasıl çözüm yolları gösterildiğini bilmiyoruz. Herhalde meseleler enine boyuna müzakere edilip bazı kararlara varılmıştır. Biz sadece kamuoyunu aydınlatmak bakımından, Türkiye'deki üniversiteleri eşit seviyeye getirmek üzere mevcutların kırpılması yerine, akademik zaruret ve imkânlar düşünülmeden açılmış olan ve halen sadece ismi bulunan üniversitelerin bir an önce kapatılması gerektiği fikrindeyiz. Şimdiki idare geçmişte partizanlık eseri olarak yapılan ve gerçek ihtiyaçlarla ilgisi bulunmayan birçok işleri tasfiye etmeyi bir görev bilmiş, bu yönde hayli yol almış bulunuyor. Temennimiz odur ki bu noktada da eskiden yapılmış hatalar düzeltilsin ve memleketin en çok ihtiyaç duyduğu "kalite" korunabilsin. Çünkü bugün mevcut üniversiteler arasında denkliğin sağlanması, hepsinin en alt seviyede eşitleştirilmesi mânasına gelecektir.

Bizim bu sözlerimize bakarak, büyük üniversitelerin bazı fakültelerindeki anormal yığışmaları tasvip ettiğimiz veya onları korumaya çalıştığımız zannedilmesin. Türkiye'nin üniversite davası içinde bu mesele ancak çok cüz'i bir yer işgal eder ve bu derdin çaresi hiçbir zaman fazlalıkları toplayarak yeni üniversiteler teşkil etmek değildir.

Yeni Sözcü, Yıl: 1, S. 20, 19.4.1981

Elbette Devam Edilecektir

Tanınmış tarihçi Bernard Lewis, Türkiye Cumhuriyetine İmparatorluktan kalan manevî mirası anlatırken, aleyhte kaydedilebilecek noktalardan biri olarak "emperyal gurur"dan bahsediyor. Ona göre Türkiye Cumhuriyetinin Birleşmiş Milletlerde yalnız kalmasının asıl sebebi, Türklerin bu yüzlerce yıllık imparatorluk gururunun bir neticesi olmak üzere propaganda sanatına hiç kıymet vermemeleri, kendi davalarını başkalarına anlatmak için kapı kapı dolaşmaktansa vekar içinde oturup beklemeyi tercih etmeleridir.

Bizim tanıtma ve propaganda faaliyetlerine eskidenberi önem vermediğimiz doğrudur; bu alışkanlığın bir imparatorluk mirası olması da pek muhtemeldir. Fakat işin içinde başka bir psikolojik noktanın bulunduğunu gözden kaçırmamalıyız. Türkiye milletlerarası münasebetlerde daima gizli veya açık bir 'ehl-i salib' cephesiyle karşılaşmış, daima haksızlığa uğramış, her defasında haklı davasını savunmakta yalnız kalmış bir ülkedir. Bir insan haklı olduğu zaman davasını savunurken hakikatin verdiği güçten başkasını pek düşünmez; ancak böyle bir dayanağı bulunmayan kimselerdir ki hakikatin kendilerine vermediği gücü başka vasıtalarla kapatmak isterler. Dünyada propagandası en çok yaygın ve etkili olan devletlere bakarsanız, bunların adeta bir suç bastırma veya yavuz hırsız psikolojisi içinde hareket ettiklerini görürsünüz. Başta Sovyetler Birliği olmak üzere İsrail ve Yunanistan'ın durumu esas itibariyle budur.

Türkiye şimdi Ortak Pazar ülkelerinin siyasî baskılarına maruz bulunmaktadır. Kısa bir zaman önce Avrupa Parlamentosu'ndaki bazı solcu grupların yangından mal kaçırır gibi bir karar almaları aslında hiç de sürpriz sayılmamalıdır. Gerçi biz bu kararın toplantı nisabı bile olmadan alındığını, sadece belli siyasî temayüle sahip bir azınlığın eseri olduğunu ve Avrupa devletlerinin bu karara rağmen Türkiye ile olan iyi münasebetlerini devam ettireceklerini söylüyoruz. Fakat Türkiye'ye karşı tavır bakımından o toplantıya katılmayanların çok farklı düşündüklerini söyleyemeyiz. Türkiye'ye çok partili hayata dönmek için verilen iki ay mühlet sadece solcu parlamenterlerin diğerlerinden daha aceleci olduklarını gösterir; diğerlerinin onlardan tek farkı bu mühleti biraz daha uzatmaya razı olmalarıdır. Nitekim Türkiye'ye gelen Avrupalı diplomatlar bir yıllık bir geçiş döneminden bahsetmektedirler. Kısacası, Avrupa Parlamentosu'nda alınan karar orada kazan kaynatan komünist vatan kaçaklarının propaganda ve tahrikleri olmaktan daha ötede bir mâna taşımaktadır.

Türkiye ne yapacaktır? Bu soruya cevap aramadan önce, söz açılmışken Bernard Lewis'in bir başka müşahedesinden daha bahsedelim. Lewis'e göre Cumhuriyet devri devlet adamlarının imparatorluktan miras aldıkları bir başka özellik de, daima gerçekçi olmaları ve pratik çözüm tarzlarına öncelik vermeleridir. Gerçekten, bizim Osmanlı atalarımız hemen hemen hiçbir sahada belli bir doktrinci tavır takınmamışlar, hal ve şartlar ne zaman neyi gerektiriyorsa o istikamette tedbirler almışlardır. Belki de Osmanlı mucizesinin bir türlü anlaşılamayışının sebebi onu belli kalıplar içine oturtmak imkânsızlığıdır. Osmanlının ayırdedici özelliği belli bir siyasî veya iktisadî organizasyon tarzı değil, fakat dünyaya ve hadiselere belli bir bakış tarzı idi.

Böyle bir mirasın sahibi olanlar elbette ki mücerret kavramlardan ve ideallerden daha çok müşahhas gerçeklere önem vereceklerdir. Avrupa ortak pazarı ülkeleri bize iki şıktan birini seçmeyi teklif eder gibidirler: Demokrasiye süratle dönüş ve demokrasiye ağır ve temkinli bir dönüş. Birincisi onların isteği, ikincisi bugün Türk kamuoyunun isteğidir. Her iki alternatifin ihtiva ettiği faydaları ve risk faktörlerini gözden geçirirsek, meseleye Türk ka-

muoyu açısından bakmanın bizim için daha hayırlı neticeler doğuracağını kesinlikle söyleyebiliriz.

Şurası muhakkak ki ortada demokrasiye dönmek veya dönmemek diye bir problem yoktur. Türk Silahlı Kuvvetleri belki de dünyada ilk ve tek olarak, üzerine aldığı siyasî mesuliyeti sivillere devretmekle müstesna bir karakterin örneği olmuştur; bunu herkes bilmektedir. Bütün mesele bu dönüşün şartları hakkındaki görüş farkından doğuyor. Türkiye'de işleyen bir demokrasi mevcut olsaydı şimdiki duruma zaten gelmezdik. Sadece cephesi eksik bir iç savaş bütün memleketi sarmışken, her gün bir sürü ocak söner-ken, devletin pek çok müessesesi işlemez hale gelmişken ve nihayet parlamentosu eli-kolu bağlı dururken demokrasi hayaline dalıp bütün bunları görmezlikten mi gelecektik? Nitekim bu hayal uğruna memleketin her gün biraz daha batmasına önayak olanları da görmedik değil. Ellerindeki silahlarla dört polisi şehit edip hâlâ ateşe devam eden eşkıyaya silahla mukabele edilmesi karşısında demokrasi adına galeyana gelen parlamenterler gördük; devletin karşısına eşkıyanın dava vekili olarak çıkan demokrasi temsilcileri, Türkiye batabilir, ama demokrasi kurtulmalıdır temasını işleyerek herkesi susturma gayreti içindeydiler. Öyle ki, nice vatan evladını hunharca öldüren çeteler bile hep "demokratik haklar"dan sözediyorlar, paravan teşkilatlarını demokratik kitle örgütü diye takdim ediyorlardı.

Türkiye'de şimdi Avrupalının istediği demokrasiye dönmek, 12 Eylülün başladığı yere dönmek demektir. Türkiye'de bunu isteyecek bir tek vatansever insanın bulunacağını zannetmiyoruz. Burası Avrupalının vatanı olmadığı için, bizim endişelerimiz onu hiç ilgilendirmiyor. Yani o aleyhimizde karar alan grup veya onların perde arkasındaki yoldaşları, tıpkı 12 Eylülden önce bizde "Türkiye batsa da demokrasi" diyenlerle aynı düşüncededirler; herhalde bunların menfaatları da aynı istikamette olmalıdır. Nitekim bu menfaat ve görüş birliğinin son bir tezahürüne yakınlarda şahit olduk.

Bizim bir vatanımız, bir milletimiz, bir de devletimiz var. Bizi bunlar ilgilendiriyor; demokrasi derken de yine bunlara faydası olacağını düşünerek istiyoruz. Eğer başka bir siyasî organizasyon tarzı milletimiz için daha faydalı olsaydı onu almakta hiç

tereddüt etmememiz gerekirdi. Şimdi de böyle bir gerçekçi devlet anlayışı sayesinde memleketimiz uçurumun kenarından dönmüştür. Böyle olmasaydı, Avrupalının bizde görmekten pek memnun kaldığı "demokrasi" bir daha hiç gelmemek şartıyla giderdi ve bu netice Avrupalının da lehine olmazdı.

Türkiye elbette doğru bildiği yolda icraatına devam edecektir. Türkiye'de "en geç bir yıl içinde seçimler yapılsın" diye çırpınan kimse yoktur, çünkü böyle bir netice Türkiye'nin problemlerinin çözümüne belki hiç yardımcı olmayacak, o problemleri büsbütün vahim bir hale getirecektir. Eğer askerî müdahale Türkiye'nin acil meselelerine cevap getirmekte başarısız kalsaydı, milletin can, mal ve ırz güvenliğini, devletin toprak bütünlüğünü koruma görevini layıkıyla yürütemeseydi, o zaman acele demokrasi sloganının taraftar toplaması beklenebilirdi. Ama hepimiz görüyoruz ki, görevin başarılması yolunda çok ciddi ve ileri adımlar atılmış, bütün memlekette sadece asayiş değil diğer bakımlardan da önemli ölçüde bir ferahlık hissedilir olmuştur. Bu gayrete şimdilik riskli bir hayalden başka mâna ifade etmeyen bir demokrasi adına sekte vurulmasına hiçbir aklıselim sahibi razı olamaz.

Nihayet şunu söyleyelim ki, Türkiye'nin Ortak Pazarla dostluğu da kendi menfaatı için düşünülmüş bir şeydir. Eğer böyle bir münasebet Türkiye'nin zararı ile neticelenecekse biz yine kendi memleketimizi öne alır, hayaller uğruna hakikatleri görmezlikten gelemeyiz. Türkiye'den daha kıymetli hiçbir şey olamaz.

Yeni Sözcü, Yıl: 1, S. 21, 26.4.1981

Din Eğitimi

Milli Eğitimde yeniden reform hazırlıkları konuşulurken, din eğitimi tekrar günün konusu haline geldi. Basındaki yazıların yanısıra ilmî toplantılarda da bu konu ele alınıyor; Ankara'daki İlahiyat Fakültesinin tertiplediği din eğitimi semineri geçen hafta sona erdi, yine Ankara'da Aydınlar Ocağının tertiplediği din eğitimi semineri ise mayıs ayının dokuzuncu ve onuncu günleri yapılacak. Bu toplantılardaki tebliğlerin ve müzakere zabıtlarının yayınlanması kamuoyunun aydınlatılmasında önemli rol oynayacaktır.

Türkiye'de din eğitimi çok partili idarenin başlayışından beri her zaman günün konusu olmuş, hiçbir zaman siyasî tartışmaların dışına çıkarak gerçek yerini bulmamıştır. Çünkü bizde din eğitimi genellikle dine ve İslâm medeniyetine karşı takınılan iki siyasi tavra göre şu veya bu yönü almaktadır. Tek partili idare zamanında Türkiye'nin siyasî iktidar eliti memleketin din ve dindarlar, din adamları yüzünden battığını düşünüyor, İslâm medeniyetinden uzaklaştığımız ölçüde modernleşeceğimize inanıyordu. O tarihte modernleşme ile Avrupalılaşma eşdeğerli sayılıyor, Avrupa'nın dışında başka bir medeniyetin bütün unsurları gerilik eseri olarak görülüyordu. Ahmet Ağaoğlu'nun tabiriyle "Üç medeniyet"ten sadece Batı medeniyeti bize yol gösterebilirdi.

Tek parti idaresinin siyasî kadrosunu din düşmanı saymak doğru değildir, fakat onların medeniyet konusundaki bazı sabit fi-

kirleri din adamı yetiştiren bütün okulların kapatılmasına ve bütün okullarda din derslerinin kaldırılmasına yol açtı. Bunun tabiî bir neticesi, Türkiye'de bir gün halka din işlerinde rehber olacak veya kaynağını dinden alan bir fikir çevresi yaratacak kimseler arasında bir tek yüksek tahsilli insanın kalmayışı oldu. Bu defa dinin büsbütün gerilemesi beklenirdi, çünkü artık din denince mektep-medrese görmemiş birtakım insanların telkin etmeye çalıştığı ve aydın bir kimseye hiç de hitap etmeyecek nitelikteki inanç ve pratikler akla geliyordu.

Bununla birlikte Türkiye'de din bütün tazeliğini -ama daha çok duygu planında- muhafaza etti ve Türk halkı bir gün demokratik haklarına kavuştuğu anda din eğitimi görme hakkını da tekrar aldı. Ben bu gelişmeleri yakında yayınlanan "İslâmın Bugünkü Meseleleri" adlı kitabımda etraflıca anlattığım için burada tekrar üzerinde durmayacağım. Orada da belirttiğim gibi, din meselesini bir an önce siyasî platformdan çıkarmamızda büyük fayda vardır. Maalesef memleketimizdeki siyasî gelişmenin bir sonucu olarak, bir siyasî ekip dinin ve din eğitiminin aleyhinde, öbürü lehinde görünmüş ve bu yüzden meseleyi ilmî, objektif açıdan değerlendirerek halletmek imkanı kalmamıştır.

Şu günlerde parti politikasının çıkmazlarından hayli uzakta bulunduğumuz için, din eğitimi konusunda da oldukça sıhhatli müzakereler yapmak ve kararlar almak fırsatının doğduğu kanaatindeyiz. Şimdiki rejim hem din istismarının aleyhindedir, hem dinin Türk cemiyeti içindeki gerçek yerini almasına taraftardır. Şu halde meseleye bakış açısı bizce gayet müsbettir, ancak bu açıdan yapılabilecek düzenlemeler hususunda son derece dikkatli olmak gerektir.

Önce şunu kabul etmeliyiz ki, laiklik prensibi devletin din eğitiminde öncülük etmesine kesinlikle engel değildir. Hatta laikliğin böyle bir tatbikatı özellikle teşvik etmesi gerekir, çünkü din eğitimi gereği gibi verilmediği takdirde hiç istenmeyen şekliyle başka mahfil ve merciler tarafından verilecek, bu da neticede dinin siyasî çekişme ve istismar konusu yapılmasına yol açacaktır. Devletin mutlaka bu işi düzenlemesi, kendi nezareti altına alması ve memlekette ancak din ihtisası yapmış kimseleri bu hususta söz sahibi kılması lazımdır. Din herşeyden önce bir ilim ve tefekkür

işidir, bu ilim ve tefekkürü hazırlayacak eğitim müesseseleri olmadıkça memlekette ne din ne de laiklik doğru dürüst anlaşılabilir. Halbuki bizde iktidar sahipleri uzun yıllardır din eğitimi deyince bundan müslüman cemaatine namazda rehberlik eden ve zaman zaman ahlakî öğütler veren "cami hocası" zümresini anlamıştır. Bu tıpkı inşaat mühendisi yetiştirmeyip inşaat teknikeri ile işi idare etmeye benzer; halbuki birinciler olmadan ikincilerden faydalanma imkanı da son derece azdır.

Memleketimizde din eğitiminin asıl yeri İmam-Hatip okulları ve Yüksek İslâm Enstitüleridir, bunların üstünde üniversite seviyesinde Ankara'da İlahiyat Fakültesi, Erzurum'da ise İslâmi İlimler Fakültesi vardır. Okul ve enstitüler daha ziyade pratik sahada din adamları yetiştirmektedir. Bunlar devlet okulu olmakla birlikte esas itibariyle halkın gayretiyle ve halkın malî desteğiyle meydana gelmiştir. Pek çok ilimizde imam-hatip okulunu halkımız yaptırmış, sonra Millî Eğitim Bakanlığı'na başvurarak buraya öğretmen verilmesini istemiştir. Belki vakıf kurma imkanı bulunsa halkımız öğretmenlerin maaşını da temin eder ve böylece devlete hiçbir malî külfet bırakmaz. Şimdiye kadarki tatbikat bu müesseselerin cemaata çok faydalı olduğu gibi, laiklik konusunda da hiçbir problem çıkarmadığı merkezindedir. Halbuki devlet nezareti altındaki bu okulların dışında kontrolsüz ve vasıfsız bir eğitim görerek din hizmetlerine girenler sık sık şikayet konusudur, üstelik bunlar tahsil görmüş din adamı zümresine karşı da açıkça husumet beslemektedir. Bu yüzden devletimizin din sahasında okul tahsiline iyice önem vererek bu ikincileri bertaraf etmesinde büyük fayda vardır.

İmam-Hatip Okullarında hem orta hem de lise kısımları vardır. Din bir genel bilgi değil bir ihtisas sahası olarak düşünüldüğü takdirde, bu ihtisasa ortaokuldan itibaren başlanmış olmanın faydası açıktır. Kaldı ki din tahsili, diğer sahalardan farklı olarak, özel bir ahlakî şahsiyet disiplinini gerektirir ki bu disiplin sadece ders okuyarak kazanılmaz; insanın ahlakî şahsiyetinin teşekkül ettiği kritik çağlarda belli bir istikamete sokulmuş olması son derecede önemlidir. Bu sebeple de İmam-Hatip okullarının orta okul seviyesinden başlayan bir eğitim vermesi pedagojik bir zarurettir.

Şu halde ilk yapılacak iş mevcut eğitim müesseselerini bir

bakıma kanun-dışı diyebileceğimiz eğitime karşı daha da güçlendirmek ve hakim kılmak olmalıdır. Ayrıca İmam-Hatip okullarının birer meslek okulu olmak itibariyle yüksek öğretimde anormal yığılmayı önleyen başlıca kanallardan biri olduğu da akılda tutulmalıdır.

İkinci büyük mesele ihtisas-dışı din eğitimidir. Hepimiz mühendis olmuyoruz, ama hepimiz geometri okuyoruz. Bunun gibi, ilk ve orta eğitimin her kademesinde çocuklarımız müslüman bir ülkenin vatandaşları olarak din eğitimi görmelidirler. Bu türlü bir mecburi din eğitiminin Batı ülkelerinde verildiğini ve hiç şikayet konusu olmadığını biliyoruz. O kadar ki, oralarda okuyan müslüman-Türk çocukları bile din (hıristiyan) derslerinden muaf tutulmakta büyük güçlük çekmektedir.

Türkiye din deyince büyük bir korkuya kapılarak aleyhte tavır alanlardan olduğu gibi, din adına adi menfaat bezirganlığı yapanlardan da çok çekmiş bulunuyor. Ümid ederiz ki bu türlü ıztırap kaynakları artık ortadan kalkar. Bunu sağlayabilmek için biz eğitimden başka bir çare görmüyoruz. Mesele halkı kimin aldatacağı konusunda çekişmek değil, halkı kimsenin aldatamayacağı bir eğitim seviyesine çıkarmaktır. Dini bilen ne ona düşman olur, ne de ihanet eder.

Yeni Sözcü, Yıl: 1, S. 22, 3.5.1981

Öyle Diyecekler

Son yıllarda Batılı devletlerin birtakım milletlerarası kuruluşlar veya doğrudan doğruya gönderilen diplomatlar vasıtasiyle Türkiye üzerinde yapmaya çalıştıkları baskıların bir hedefi de, Türkiye'de belli bir zümrenin dokunulmazlığını sağlamaktır. Bu zümre solcu ideolojiyi benimseyenlerdir ve şimdi en az Sovyetler Birliği kadar Batılı ülkeler tarafından da himaye edilmek istenmektedir. Batılıların telkin etmeye çalıştıkları fikir, Türkiye'de solun bir tehlike teşkil etmediği, asıl kökü kurutulacak olanların milliyetçiler olduğudur. Ancak bu fikir çok değişik bir üslup içinde sunulmaktadır solcular yerine kaypak bir "aydınlar" terimi kullanılıyor, milliyetçiler için ise aşırı sağcı deniliyor.

Bu manzara ilk bakışta çok ters, mantıksız görülebilir. Bilindiği gibi Avrupa'da sol devamlı bir gerileme halindedir. Avrupalılar kendi ülkelerinde "demokratik" bir solu bile doğru bulmaz ve yavaş yavaş bunların yerine merkez sağ iktidarları getirirken Türkiye'de niçin solun himayecisi olsunlar? Üstelik Avrupa hem siyasî hem ekonomik bir blok olarak sosyalizmin dışındadır ve Türkiye'yi de ancak bu şartlar altında kendi camiası içine almak niyetindedir. O halde Avrupalıya göre sol niçin korunmaya layıktır, milliyetçiler ise bir şer kuvvet olarak görünür? Biz Avrupa ile işbirliğini artırmaya çalışırken, onların bize yardımcı olmalarını isterken çok defa komünist blokun tehlikelerinden sözetmiyor muyuz? İçinde bulunduğumuz NATO'nun gayesi Batı blokunu

komünist saldırısına karşı savunmak değil midir? Türkiye'de kimlerin NATO'yu tasvip ettiklerini, kimlerin ona aleyhtar olduklarını Avrupalı bilmiyor mu?

Avrupalı da pekâla bilir ki, Türkiye'de memleketin parçalanarak komünist blok tarafından yutulmasına en çok karşı çıkan ve komünizme karşı tek ciddi engeli teşkil edenler milliyetçilerdir, çünkü milliyetçi düşünce bunu gerektirir. Ama Avrupalının derdi Türkiye'ye kimin daha faydalı olduğu değil, Türkiye'de kendi menfaatına kiminle daha çok işbirliği yapabileceğidir. Memleketini komünizme kapatan ve onun birliğini, bütünlüğünü, yükselmesini temin için canını hiçe sayan milliyetçi,bu ülkeyi elbette komünist blokun dışında başka yabancı güçlere karşı da dimdik ayakta tutmak, memleketinin namus ve haysiyetini her zaman için korumak durumundadır. Bu yüzden milliyetçi için tek gerçek Türk milletinin menfaatıdır. Komünist tehdidinin yarattığı tehlikelerden biri başka bir yönden gelince ona da aynı azimle karşı koyar. Bu da milliyetçiliğin temel şartlarından biridir.

Avrupalı meseleye bizim milliyetçiliğimiz değil, kendi milliyetçiliği açısından bakıyor ve Türkiye'deki milliyetçiler onun menfaatlarına çok zıt görünüyor. Herşeyden önce, Türkiye'de milliyetçi düşünce millî tarih şuurunu esas aldığı için, Avrupalı bizleri vaktiyle kendisine çok zor günler yaşatan Osmanlı atalarımızın bugünkü temsilcileri olarak görüyor. Şu halde milliyetçiler Avrupa medeniyetinin hegemonyasına karşı Türk milletinin kendi özünden bir medeniyet yaratma gayretindedirler; tıpkı dedeleri gibi manevî sahada yenemeyeceği ancak kan ve ateşle temsilcilerini ortadan kaldırabileceği bir insanlık düzeninin inşasını gönüllerine yerleştirmişlerdir. Kısacası, Avrupa'nın temsil ettiği ve bütün dünyaya "evrensel" diye kabul ettirmeye çalıştığı medeniyete karşı bir alternatif getirme niyetine ve potansiyeline sahip tek zümre milliyetçilerdir. Bu durum Türkiye konusunda Avrupalıyı devamlı tedirgin etmektedir.

Solcunun böyle bir davası yoktur. Solcunun Avrupalıya en zıt gelebilecek tarafı olan Marksizmi bile yine bir Avrupa mahsulüdür ve Avrupa medeniyetinin içinde yerini almıştır. Avrupa ülkelerinde Marksizm birtakım aydınlar arasında sık kullanılan bir çeşit "zihin canbazlığı" halindedir; bu canbazlık siyasî kadro ha-

line geldiği zaman bile onlar için korkulacak bir durum yoktur. Halbuki Türkiye'de şimdiye kadar millî istiklali kabul eden ve dışarı ile işbirliği yapmayan hiçbir marksist hareket görülmüş değildir. Fakat burada çok ince bir noktayı dikkatle gözönünde tutmakta fayda vardır. Türkiye'de marksizm bir sömürgecilikten kurtuluş veya iktisadi kalkınma metodu olmaktan ziyade, Türkiye'nin Batılılaşma süreci içinde kendi kültürüne yabancılaşan bir kısım aydınların ulaştıkları bir dünya görüşü haline gelmiştir. Kısacası, bizde marksizm daha ziyade kozmopolitizm ve Batıcılık şeklinde bir tarihî seyir takip etmiştir. Bugün de marksistlerin aydın tabakasını asıl karakterize eden özellik Türk olan herşeye karşı yabancı ve bilhassa Batılı olanların tercih edilmesidir.

Şu halde Türkiye'de solcu zümre Avrupalı için bir ileri karakol mesabesindedir; Avrupalı Türkiye'de daha ziyade onlarla anlaşabilir, ancak onları kendi ağzından konuşturabilir. Solcu, Avrupalı'nın milliyetçilerde görüp de nefret ettiği vasıfların tam tersini taşımaktadır. Bir defa Türkün tarihine ve o tarih içinde geliştirmiş olduğu herşeye düşmandır. Daha önemlisi, bu düşmanlığı Avrupalının temsil ettiği değerler adına yapmaktadır. Marksistler arasında bizim tarihimizi marksist değerler açısından inceleyen çok küçük bir grup, bu Avrupacı kalabalık tarafından şiddetle kınanmış, hatta aforoz edilmiş bulunuyor. Türkiye'de solcu aydın hâlâ ikinci meşrutiyet sonlarında adeta dini imanı Avrupa olan Batıcıların düşünce kalıbından bir milimetre çıkmış değildir.

Avrupa'nın Türkiye'ye bakışı konusunda pek çok iyi niyetli fakat safdil vatandaşımızı şaşırtan meselenin aslı budur. Şimdi Avrupa gazete ve dergilerini yakından takip edenler orada hep Türkiye'deki solcuların şirin gösterildiğini, milliyetçilerin umacı olarak takdim edildiğini görürler. Avrupalının diplomatları da verdikleri beyanlarda aynı temayı işlemektedirler. Bunları dinleyecek ve inanacak olursak, Türkiye'de en kötü insanların Türkiye'yi en çok seven ve ona en iyi hizmet edenler olduğu neticesi çıkar. Böyle bir netice mantıka aykırıdır, ama Avrupalının menfaatı açısından son derece mantıklı ve gerçekçidir. Fakat Avrupalının kullandığı üslup gayet ustalıklıdır; Türkiye'de iktidarda bulunanların milliyetçi, yani millet varlığı uğruna her türlü fedakarlığı göze alan insanlar olduklarını onlar da bildikleri için, milli

yetçilik düşmanlığı yaparken hep "aşırı sağcı", "Turancı", vs. tabirlerini kullanıyorlar.

Milliyetçilerin Avrupa'ya karşı hiç bir zaman özel bir kinleri, bir düşmanlıkları olmamıştır. Halen de Batılı ittifakların devamını onlar istemektedir. Ama milliyetçilik en üstün mânada vatanseverlik olduğu için, milliyetçiler vatan ve milletlerinin menfaatlarını daima ön planda tuttukça ister-istemez yabancı hegemonya teşebbüsleriyle zıt düşeceklerdir. Avrupalının gayet ustalıklı ve dolambaçlı yollardan milliyetçiliği karalamağa kalkması hiç kimseyi milleti uğruna çalışmaktan alıkoyamaz. Milliyetçiler hiçbir zaman aşağılık duygusuna sahip olmadıkları için, Avrupa'nın karaladığı şeyleri onların da kötü görmeleri sözkonusu olamaz. Böyle bir kompleksin mahsullerini toplamak isteyenler yerli marksistlerimize bakabilirler ki Avrupa'nın yaptığı da bundan ibarettir.

Biz Türk milliyetçileri, milliyetçiliğimize karşı yapılan suçlamaları şeref madalyası olarak taşımaya alışmış kimseleriz. Ancak dost olmadığımız çevreler lehimizde bulunur ve bize yardımcı olmaya kalkarlarsa o takdirde tuttuğumuz yolun doğru olduğundan endişe edebiliriz. Allaha şükür, şimdiye kadar böyle mantıksız bir sürprizle de hiç karşılaşmadık.

Yeni Sözcü, Yıl: 1, S. 23, 11.5.1981

Akademiler Meselesi

Üniversiteler kanununun yeniden ele alındığı şu günlerde herkesin merakla takip ettiği meselelerden biri de yeni kanun içinde akademilere verilecek yerin ne olacağıdır. Akademiler ayrı bir üniversite statüsüne kavuşmak üzere hazırlıklarını hızlandırırken, üniversite organlarının temsilcileri üniversite ve akademi kavram ve müesseselerinin birbirinden ayrı tutulması üzerinde titizlikle durmaktadırlar. Bu görüş ayrılığı ve onun kanun yapıcı organlara intikali yeni bir hadise değildir; 12 Eylül'den önceki hükümetler zamanında da geniş çapta tartışmalara konu olmuştur. İki müessesenin aynı çatı altında ve aynı kanun içinde birleştirilmesini iki taraf da istemiyor. Üniversitenin ve akademilerin gelişme seyrine kısaca bir göz atarsak bu anlaşmazlığın temelindeki objektif motivleri görebiliriz. İşin içinde her iki tarafın cemaat şuuru (esprit ve corps) içinde hareket etmesi gibi sübjektif motivler de bulunabilir, ama bunlar bizi ilgilendirmiyor.

Türkiye'de yüksek öğretim yapan özel okulların çıkışına kadar akademi denilince akla gelen sadece Güzel Sanatlar Akademisi ile İktisadî ve Ticari İlimler Akademisi (Eski Yüksek Ticaret Mektebi) idi. Bu ikisi de başlangıçta birer yüksek okul iken bir kanunla akademi haline döndürülmüş ve bünyelerinde herhangi bir akademik değişme olmaksızın isim ve haklar itibariyle birer akademi olmuşlardır. Yeni statünün üniversitedekine benzer bir özerklik kazandırması yanında, buralarda hocalık yapanlara üni-

versite mensuplarına verilen ünvanların kıdem derecesine göre dağıtılması da yine bu kanunun belli-başlı hedefi olmuştur. Üniversite ile akademi arasındaki anlaşmazlığın başlangıcında bu hadise yatar. Üniversitede verilen akademik ünvanlar belli ehliyet isbatlarına ve ilmî neşriyata bağlı bulunduğu halde akademilerde bu ehliyet dereceleri için belli bekleme sürelerini doldurmanın ünvan almaya yeterli görülmesi pek çok kimse nazarında bir haksızlık sayılmıştır. Gerçekten, üniversitede bir kimsenin doçent olabilmek için asgarî dört sene çalışıp doktora vermesi, ardından en az dört yıl çalışıp doçentlik tezi vermesi gerekirken, akademilerde sadece o kadar süre hocalık etmiş olmakla -yani sekiz yıl beklemekle- bu ünvanın alınabilmesi açık bir eşitsizlik örneği idi; bu yüzden hâlâ bazı kimselere "Halk Partisi Profesörü" denilir. Fakat üniversite o zaman bu mesele üzerinde fazla durmadı. Bir defa bunu yapan tek parti iktidarı idi, ayrıca, verilen ünvanlar herkesin kendi müessesesinde geçerli olduğuna göre, bir başkasının -ne suretle olursa olsun- doçent ve profesör ünvanı almasına karşı çıkmak bir çeşit kıskançlık işareti sayıldı. Gerçekten, üniversiteye müdahale edilmediği takdirde başka yerlerdeki hocalara akademik ünvan verilmesine karşı çıkmanın şahsî kıskançlıktan başka bir mânası olamazdı. Bunun yanısıra, üniversite bir başka önemli durum dolayısiyle de akademilere karşı menfi bir tavır takınmadı: Buralarda hocalık yapanların çoğu üniversite hocaları, öbürleri de yine onların himayesinde yetişmiş kimselerdi, bu yüzden akademilerde üniversitedeki standartlara büyük ölçüde uyuluyordu.

Bu manzara Türkiye'de adeta bir "Akademi Enflasyonu" meydana gelmesine kadar devam etti. Bir yandan Türkiye'nin İstanbul ve Ankara dışındaki birçok yerlerinde yeni iktisadî ve ticarî ilimler akademileri kurulurken, bir yandan da eski özel yüksek okulların üniversite ve akademilere bağlanarak bunların da ayrı birer akademi yapılması eski durumu büyük ölçüde değiştirdi. Daha önce hoca kadrosunu esas itibariyle üniversitede ek ders verenlere veya bunların tavsiye ve kontrol ettiği kimselerle dolduran akademiler "özerk" statüye kavuştular ve kendi öğretim kadrolarını bizzat kurmaya başladılar. Bu yeni durum akademileri besleyen üniversite kaynağının kesilmesi mânasına geliyordu. Kısaca-

sı , akademiler kendi hoca kadrolarını kendileri yetiştirdikleri gibi, bunlara akademik ünvan vermekte de kendileri yetkili bulunuyorlardı. Aradan geçen yıllar içinde Türkiye'nin her yanında çiçek açar gibi açılan akademiler şimdi bu şekilde yetişmiş çok kalabalık bir öğretim kadrosuna sahip bulunmaktadır.

Akademi hocalarının kendi ihtisas sahalarında ne kadar iyi olduklarını takdir edecek bilgiye sahip olmadığımız için, bu konuda birşey söylemek istemiyoruz. İşletmecilik, muhasebecilik, malî hesap, dekorculuk, inşaat mühendisliği ilh. sahalarında Türkiye'deki akademilerle üniversitelerin durumunu kıyas etmek niyetinde de değiliz. Peşin bir iyi niyetle söyleyelim ki, akademi hocaları kendi mevzularını bilen insanlardır ve bunları öğrencilerine de iyi aktarabilmektedirler. Fakat mesele bu değildir ve üniversitelerle akademilerin ayrı tutulmasını isteyen üniversite mensupları akademilerdeki öğretimi kalitesiz gördükleri için bunu söylemiyorlar. Üniversitenin iddiası, tamamen farklı akademik esaslara ve ölçülere göre çalışarak gelişmiş bulunan iki müessesenin birbirine karıştırılmamasıdır. Eğer bütün yüksek öğretimi üniversite çatısı altında birleştirecek bir kanun çıkarsa, o zaman akademilerle üniversite arasında gerek hoca gerek talebe mübadelesi yapılma ihtimali de vardır. Nitekim şimdi üniversiteler kanununa göre bir üniversitedeki hoca bir başka üniversiteye giderek hocalık yapabilir, bir üniversitenin öğrencisi de bir başkasına nakledebilir. Halen akademiler için de aynı şey sözkonusudur. Fakat akademiler de üniversite olduğu takdirde iki taraf arasında böyle bir mübadele yapılması halinde herşey birbirine karışacak, hiçbir ölçü işlemez olacaktır. Kaliteleri ne olursa olsun, üniversitenin öğretim kadrosu ile akademilerin öğretim kadrosu birbirinden oldukça farklı yetişmiştir. Sadece farklı yetişmekle kalmamış, başkalarını da farklı yetiştirmeyi öğrenmişlerdir. Her iki tarafın aldıkları ve kullandıkları akademik ünvanlar -ki bunlar herkese belli hak ve vecibeler getirmektedir- ismen aynı olmakla birlikte mahiyet itibariyle aynı şeyler değildir. İşin başka bir ilgi çekici yanı ise, yüksek öğretimde yeni bir "tevhid" esasına gidildiği takdirde akademileri yeni statüye intibak ettirmek için tıpkı yıllarca önce İsmet İnönü zamanında olduğu gibi tekrar kıdem -bekleme- sırasına göre ünvan dağıtmak zaruretidir. Nitekim Cumhuriyet Halk

Partisi'nin son hükümeti zamanında hazırlanan kanun tasarısı böyle bir intibakı öngörüyordu. Bu durumda mesela kendisi doktora ve doçentlik tezi yapmamış birinin profesör sıfatıyla yeni nesillere doktora ve doçentlik tezi yaptırması gibi garip durumlar doğacaktır. Tekrar edelim ki burada sözkonusu olan şey akademi hocalarının daha az bilgili olmaları değil, fakat üniversitedeki geleneğin yabancısı olmalarıdır.

Belki de bu durumların doğuracağı rahatsızlığı şimdiden hissettikleri için, akademi yetkilileri ve temsilcileri de üniversiteye katılmak yerine ayrı bir üniversite bünyesi oluşturmak istiyorlar. Bunun nasıl mümkün olacağı ayrı bir inceleme konusudur. Herhalde akademilerimiz böylesine müşkül bir işi başarabilmek, yani bir üniversite olabilmek için uzun ve meşakkatli bir geçiş devresine kendilerini hazır hissetmektedirler. Bu işin ne kadar güç olduğunu anlamak için üniversitelerimize bir göz atmak yeter zannediyoruz. Türkiye'de üniversitelerin kuruluşu imparatorluğun son yıllarına rastlar; yani Batı tarzında ilk üniversite kuruluşunun Cumhuriyetten de eski bir tarihi vardır. Buna rağmen Türk üniversiteleri örnek aldıkları Batı üniversitelerinin standartlarına ulaşabilmek maksadıyla çok büyük zaman ve emek harcamışlardır. Halen bazı sahalarda bu standardı tutturduğumuz söylenebilse dahi bazı sahalarda çok uzaklarda bulunuyoruz. Özellikle lisans-üstü, yani ihtisas eğitim konusunda bizim üniversitelerimiz Batılı modellerine göre çok zayıf durumdadır. Kısacası, üniversitenin önünde çok ağır ve acil problemler yatarken bunlar üzerinde yoğunlaşması gereken kaynak ve enerjiyi yeni problemler yaratmaya ayırmanın doğru olmayacağı açıktır.

Yeni üniversiteler kanununda bu konularda nelerin öngörüldüğünü bilmiyoruz. Fakat bize düşen vazife bunları öğrenmekten ziyade, bu konuları ciddi ve açık bir şekilde tartışmak olmalıdır. Halbuki şu sıralarda çok kimsenin haber toplamayı fikir üretmeye tercih ettiği görülmektedir.

Yeni Sözcü, Yıl: 1, S. 16, 22.3.1981

Değişmeyen Kaynak

Son aylarda İngiliz basınında çıkan bazı araştırma yazıları ve İtalyan Parlamentosunda yapılan tartışmalar terörün kaynağı konusunda dikkatleri yeniden Sovyet Rusya üzerine çekmiş bulunuyor. 'Yeniden', diyoruz, çünkü son yirmi yıldır dünyanın gözünde siyasi anarşi ve terör hareketleri kaynağını doğrudan doğruya Batı dünyasının manevi bunalımından alan gençlik hareketleri ile bir tutulmuş, o hareketlerin bir görüntüsü sayılmıştı. Bütün gözler Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam macerasına veya Güney Amerika ülkelerindeki şüpheli faaliyetlerine çevrilmiş Sovyet Rusya'nın sınırlar-ötesi emelleri ve çalışmaları adeta unutulmuş bulunuyordu.

Rusya bugün dünyanın pek çok yerinde Marksist karakterli siyasi hareketlerin patronluğunu yaptığı için, terörün kaynağında 'beynelmilel komünizm'in bulunduğu herkesçe kabul edilmektedir. Gerçekten, komünizm beynelmilel bir karaktere sahiptir ve komünist devlet -teori itibariyle- bir dünya devleti olabilir. Fakat burada beynelmilelcilik politikasının ardında komünizmden daha eski ve daha köklü bir başka politika var ki bunu dünyanın ücra köşelerindeki devletler bilmese dahi Türkiye çok iyi bilmek durumundadır. Rusya komünist olmadan çok önce aynı beynelmilelci politikayı başka adlar altında yürütüyordu. Komünizm Rus politikasının yirminci yüzyıldaki bayrağı olmuştur; daha doğrusu, Rusya'nın eline kendi değişmez politikasını yürütmek üzere ko-

münizm gibi tesirli bir silah geçmiştir. Eğer komünist dünyanın patronluğu bir başka ülkenin elinde olsaydı, şimdi Rusya'nın yaptığı gibi bir yayılma politikası takip etmezdi.

Bir dünya devleti olmak Rusya'nın adeta milli karakteri halindedir; bu karakterin teşekkülü ise komünizmin iktidara geçmesinden yani 1917'den daha önceki tarihlere rastlar. Rusya onaltıncı yüzyılda Ortodoks Hıristiyanlığın, hatta bütün hıristiyanlığın son sığınağı sayılıyor, Rus devleti Moskova'yı 'üçüncü ve son Roma' sayıyordu. Bu devletin manevî, ilahî bir görevi vardı ki, o da öncelikle Ortodoks âlemde olmak üzere bütün dünyada hıristiyan imanının muhafızlığını yapmaktı. Bizim tarihlerde Rusya'nın Balkan ülkeleri üzerinde ve Kudüs'te Ortodoks'luktan dolayı birtakım haklar iddia etmesi genellikle siyasî manevra olarak gösterilir; fakat unutulmamalıdır ki, Rus milleti Kazan'ın, Astrahan'ın ve nihayet Kırım'ın alınmasından sonra dünyada tek devlet ve tek dinin hakim olacağı fikrine, tıpkı Yahudilerin Mesih inancı gibi, büyük bir kuvvet ve samimiyetle inanmıştı.

Rusya'nın Büyük Petro zamanında ve ondan sonra devam eden Batılılaşma hareketlerinin kökünde devleti kuvvetlendirmek fikri yatıyordu; Rus halkı, aydınları ve saray hiçbir zaman Avrupa kültür ve medeniyetinin özü itibariyle üstünlüğüne tam olarak inanmış değildi. Rusya'nın en büyük yazarları, Dostoyevski ve Tolstoy başta olmak üzere, Rusya'nın Avrupa dışında çok yüce bir misyonu bulunduğuna, Avrupa kültürünün Rusya'yı dejenere ettiğine inanıyorlardı. Rus entelijansiyası hemen bütün fikirlerini Avrupa'daki cereyanlardan alıyordu, ama Rusya'nın ayrılığına ve parlak istikbaline olan inanç hepsinde hakimdi. Kısacası, Rus kilisesinin Rus zihnine yerleştirdiği 'İlahî misyon' fikri hiçbir zaman kuvvetini kaybetmedi. Dünya görüşünü hıristiyanlığın temel prensiplerine dayandıran Tolstoy'dan anarşist Bakunine kadar herkes Rusya sözkonusu olduğu zaman aynı fikirde birleşiyordu. Sosyalizme inandıkları için 'Büyük Rusya', 'İslav Medeniyeti' veya 'hıristiyanlık' ideallerine yabancı görünen Rus inkılapçıları bile sonradan Avrupa'nın bu sosyalist idealleri gerçekleştiremeyecek kadar kokuşmuş olduğuna kanaat getirdiler ve yeniden 'Büyük Rusya' fikrine döndüler.

'Büyük Rusya'nın Rus zihinlerine yüzlerce yıldır yerleşmiş

olan merkezi İstanbul'dur. Rusya'nın sıcak denizlere açılma fikri dışında, ondan tamamen müstakil olarak, İstanbul'a ve oradan Akdeniz Havzası'na sahip olma fikri çok eski ve köklü bir maziye sahiptir. Bu düşüncenin Rus zihnine nasıl yerleştiğini anlamak için, komünist Ruslar'la komünist olmayan Ruslar arasında bu bakımdan önemli bir fark bulunmadığını görmek yeter. Soljenitsin gibi Batı Dünyası'nı Sovyetler Birliği'ne karşı tahrik edecek kadar komünizmin düşmanı olan bu büyük yazar, 'Rusya'nın tarihî misyonuna' inanmaktadır ve bu misyondan ancak 'gerekirse bazı tavizler verilebileceği'nden bahsetmektedir.

Bu manzara iki bakımdan gözlerimizi açacak kadar dikkati çekicidir. Birincisi, Rus aydınının her fikir altında ve her devirde 'Büyük Rusya' idealine bağlı kalmasını sağlayan sırrın ne olduğunu bilmekte bilhassa Türkiye için büyük fayda vardır. Bu hususta Rusya'dan çok şey öğrenebiliriz -kendi geçmişimizden bir türlü öğrenemediğimize göre-. İkincisi de, Rusya'nın dış ülkelerde ve özellikle Türkiye'de yıkıcı faaliyetlere kaynaklık yapmasının onun kaçınılmaz bir kaderi olduğu bilinmelidir. Kabuğuna çekilmiş, barış arayan bir Rusya özel mülkiyeti koruyan bir komünist idare kadar mantık dışıdır.

Gerek Türkiye'de gerek başka ülkelerde cereyan eden Kızıl terör ile Sovyet Rusya'nın münasebetinin hangi şekillerde yürütüldüğü bizim bilgimiz dışındadır. Muhakkak ki, devletin istihbarat kaynakları terör trafiğinin bağlantı yerlerini ortaya çıkarabilecek bilgilere sahip bulunuyor. Bunların herkesçe bilinmeyişinin istihbarat imkansızlığı dışında başka sebepleri bulunduğunu da unutmamalıyız. Genellikle devletler arasındaki sürtüşmelerin teferruatı o devletler arasında bir sır olarak kalır ve resmî dostluk münasebetlerini bozmaya gidebilecek bir kamuoyu yaratmaktan kaçınılır. Kaldı ki, Sovyet Rusya gibi dünya çapında gizli teşkilat ağlarına ve tecrübesine sahip bulunan bir ülkenin bu işleri ancak çok dolaylı ve son derece kamufle olarak yürütmek üzere uygun usuller geliştirmiş olması şaşılacak bir şey değildir. Moskova'dan yönetilmiş olmaları için teröristlerin ceplerinde ruble bulunması veya Moskova damgalı şifreli mektupların ele geçmesi gerekmez.

Hiç birimizin devlet istihbaratına denk veya ona üstün bir haber alma gücü yoktur, ama hepimizin her gün gördüğü bir hadi-

se var ki, o bizim teşhislerimizin doğruluğu için yeter delil sayılmalıdır. Devleti yıkmak için silahlanan terörist bu silahı Demirperde gerisinden yüklenen mavnalar vasıtasiyle veya Filistin kamplarından sağlamış olabilir, ama Türkiye'deki komünizm hareketinin Moskova'ya bağlı ve Moskova çizgisinde olduğunu kimse inkâr edemez. Çünkü bu bir yorum değildir, kendi ifadelerinden çıkan bir neticedir. Elinde silahla yakalanan kaatilden tutun da onun arkasından siyasî ve manevî destek olarak 'özgürlük' adına terörü savunan gazetecisine, politikacısına kadar bütün komünistler -kime çalıştıkları şüpheli olan bir Mao'cu azınlık hariç- Rusya'nın katıksız hayranı ve Rus menfaatlerinin katıksız savunucusudurlar. O kadar hayran, o kadar savunucudurlar ki, belki Rusya bu adamlara yardım yapmak üzere masrafa girmeye bile ihtiyaç duymaz intibaı verirler. Afganistan'ın Sovyetler sayesinde 'kurtulduğu'nu iddia eden, 'Türkiye Sosyalist Cumhuriyeti' diye şiirler yazıp marşlar besteleyen, gösteri yürüyüşlerinde Rus bayrağı taşıyanlar herhalde Uganda'ya veya Habeşistan'a yahut ABD'ye bağlı değildirler.

12 Mart hareketinde yakalanan terörist şeflerinin de açıkça belirtmiş oldukları gibi, bütün bu terör hareketlerini nihaî hedefi Türk Devleti dışında bir siyasî mihrak teşekkül ettirdikten sonra bu vasıtayla Sovyet Rusya'nın yardımını -müdahalesini- istemektir. Afganistan'da denenen ve şimdilik başarılı olan usul de budur.

Yeni Sözcü, Yıl: 1, S. 12, 23 Şubat 1981

Pişmanlıklar

Türk Silahlı Kuvvetlerinin büyük gayretler sonunda yakalayarak adalete teslim ettiği teröristler yeni bir durum değerlendirmesi yapıyorlar. Bunlardan bir kısmı yaptıklarının çok doğru olduğunu, fırsat bulurlarsa yine aynı yerden devam edeceklerini söylemektedir. Bir kısmı ise başkalarının iğfaline kapıldıklarını, yaptıklarından pişmanlık duyduklarını belirtiyorlar. Hangi tavrı takınanların çoğunlukta olduğunu bilmiyoruz, ama şu günlerin onlar için gerçekten önemli bir dönüm noktası teşkil ettiğini ve gerçekten pişmanlık duymalarını sağlamak üzere çok titiz, çok dikkatli davranılması gerektiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu pek önemli bir meseledir, çünkü bu meselenin gerisinde belli birtakım şahısların ferdî pişmanlıkları veya inatlarından daha büyük bir dava yatıyor: Türkiye'de solun bundan sonra nasıl bir yol takip edeceği.

Yakalananların büyük çoğunluğunu onsekiz-yirmibeş yaş arasında genç insanların teşkil etmesi çok kimseye ümit vermektedir. Çoğumuz öyle zannediyoruz ki insanlar gençliklerinde yanlış yola düşmeye pek müsaittirler, ama o safhayı atlattıktan sonra tecrübe ve aklıselime dayanarak hareket etmeyi öğrenirler; gençliklerinde yaptıkları şeyler onlara çok gülünç, çocukça görünür. Hakikatte hemen herkesin hayatında bu türlü değişmeler vardır ve biz teröristler hakkında iyimser düşünürken hep bu şahsî tecrübelerimizi gözönünde tutuyoruz. Fakat yukarıdaki iddianın birinci

kısmı doğru olmakla birlikte ikinci kısmı büyük ölçüde yanlıştır. İnsanlar gençliklerinde kötü yollara düşmeye çok müsaittirler, ama sonraki yaşlarında bunlardan kolay kolay sıyrılamazlar. Şunu hiç hatırdan çıkarmamalıyız: terörde hep gençlerin görülmesi, birçok yaşlıların silahlı eylemi hoş görmemesinden değil, o tür eylem için müsait yaşı geçirmiş olmalarındandır. Solun orta ve daha ileri yaşlardaki siyaset hocalarının yazılarına dikkat ediniz. Hiçbiri teröristlerin açıkça aleyhinde olmamış, fırsat buldukça dolaylı yollardan onları savunmaya çalışmışlardır. Bu adamların yeraltı komünist teşkilatlarıyla doğrudan bir bağlantılarının bulunması da şart değildir; terörü bir iktidar yolu olarak kullanan bir ideolojinin taraftarı olmaları yeter. Kısacası, terörle iktidarı ele geçirme eylemine kalkışanlar gençler olsa bile, bu düşünce onlara mahsus değildir.

İdeolojik hareketler ve ideolojik terör bizde yeni şeylerdir, bu yüzden gerekli tecrübemizin bulunmadığı söylenebilir. Fakat aynı felaketlerden geçmiş ülkelerin tecrübelerinden faydalanmayı hiç düşünmüyoruz. Başkaları bu işi nasıl halletmiş derken aradığımız şey teröre karşı devlet güvenlik kuvvetlerinin nasıl organize olacağıdır, ki bu konuda başkalarından öğrenecek fazla bir şey olmadığı anlaşılmıştır. Şu birkaç aydır Türk Silahlı Kuvvetlerinin Türkiye çapında gösterdiği başarı gerçekten büyük olmuştur. Bizim asıl bilmediğimiz ve bir türlü öğrenmek istemediğimiz şey, ideolojik hareketlerin sosyal ve psikolojik boyutlarıdır. Şimdi kısaca bu işin gençlik ve pişmanlık meselesiyle ilgili bir-iki noktasına dokunmak istiyoruz.

Batı ülkelerinde yapılan ciddi araştırmalar gösteriyor ki, insanların ideolojik bir yön bulmaları delikanlılık ve ilk gençlik çağının başlıca özelliklerinden biridir. İnsanoğlu dünyaya doğumla adımı atar, ama asıl insanlığı belirleyen sosyal hayata geçiş delikanlılık çağındadır. O çağın insana verdiği zihin yapısı, dünyanın daha çok ideolojik ve radikal açıdan yorumlanmasına yol açar. Şimdi teferruatına girmeye hiç gerek görmediğimiz bu insanlık halini çoğumuz biliriz. Bilmediğimiz şey bu çağdaki değişmenin insanda ömür boyu silinmeyen izler bırakmasıdır. Bu izlerin gençlik yıllarına ait acı-tatlı hatıralardan ibaret bulunduğunu zannedenler yanılırlar. İnsanın her zaman bir ideolojisi vardır ve bu

ilk gençlik yıllarında kazandığı şeyin bazan küllenmiş, bazan daha da parlamış bir kalıntısıdır. Hayatı boyunca bu esas çizgiden saparak başka bir ideoloji tutturan insan pek azdır; birkaç defa ideoloji değiştirene ise istisna nazarıyla bakmak lazımdır. O kadar ki, ideolojisini değiştirenleri dikkatle incelediğimiz zaman onların eski fikirlerinin her an dışarı çıkacakmış gibi bir köşede yatmaya devam ettiği görülür.

İdeoloji değişmeleri çok sık rastlanmamakla birlikte, yine de yabancı olduğumuz şeyler değildir. En azından, bazı meşhur adamların hayatında bu türlü değişmelerin bulunduğunu biliyoruz. Fakat bir ideoloji ancak kendi yerini dolduran, yani aynı ihtiyaçlara daha kuvvetle cevap veren bir başka ideolojiye yerini bırakır. Bu yüzden çok defa yeni ideolojinin de aynı şevk ve heyecanla benimsendiğine şahit oluyoruz; çünkü aynı zihin yapısı ve duygusal ihtiyaçlar devam etmektedir. İdeolojinin nasıl değiştiğini bilmek için onun nasıl benimsendiğini iyi bilmeliyiz. İnsan bir ideolojik kampa bakkaldan peynir almaya gider gibi katılmaz. Fransız şairinin ifadesiyle, "çeşmeden su içmeye koşan biri gibi susuzluğunu dindirmek" hevesindedir. Böyle birinin güvenlik kuvvetleri tarafından yakalandığı veya ceza gördüğü zaman hemen "pişmanlık" duymasını beklemek fazla iyimserlik olur; bu türlü iyimserliklerin şimdi bize hiçbir faydası dokunamaz.

İki noktada son derece hassas ve titiz olmak zorundayız. Bunlardan biri uzun vadeli bir kültür ve eğitim politikasıdır ki bunu ileride başka yazıların konusu yapacağız. İkinci nokta caydırıcı tedbirlerin gerçek bir pişmanlık yolu açacak şekilde kullanılabilmesidir. Hemen belirtelim ki, "anarşi polisiye tedbirlerle önlenemez" sloganıyla meseleyi kapatmanın şiddetle aleyhindeyiz. Çünkü bu sloganın arkasında anarşi ve terörün bizzat terörcüler tarafından ileri sürülen sebeplerini gerçekten mevcut sayma ve böylelikle onları haklı çıkarma gayretinin bulunduğunu biliyoruz. Teröre karşı "polisiye" denilen tedbirler bu konuda vazgeçilmez bir ön şart teşkil eder. Bütün mesele bu şartın gerçekleştirilmesinden sonraki tedbirleri gerektiği gibi alabilmektedir.

Caydırıcı mukabele safhasında yapılacak en önemli işlerden biri, yakalanan terörcüleri yeni baştan düşünmeye sevkedecek bir atmosferin hazırlanmasıdır. Bizde ceza ve tevkif evlerinde

organizasyonun yetersizliği -veya yanlış anlayışlar- dolayısiyle bugüne kadar ideolojik terör sanıkları hep bir arada, grup halinde tutulmuşlardır. Bu durumda ideolojik cemaat şuuru büsbütün pekiştirildiği gibi dışarıdan yeni elemanlar kazanmak için de iyi bir imkân doğmaktadır. Kısacası, ceza evi dışındaki sosyal atmosfer ceza evinde de aynen devam etmektedir. Bu gençlerin serbest hayatta iken bütün şanssızlıkları da zaten kapalı bir cemaat içinde kalarak aynı noktalarda dönüp durmaları, kendi grupları dışında bir fikir ve düşünce dünyasından hep uzak kalmaları olmuştur. Aynı hayatı yakalandıktan sonra devam ettirmeleri onları daha ileri safhada bir ideolojik eylem için bilemekten başka işe yaramaz. Onlara dünyayı kendi gözleriyle (girdikleri grubun gözüyle değil) görmek ve yaptıklarını yeni baştan değerlendirmek imkânı verilmelidir. Bu imkânın mutlaka bir hücre hapsi şeklinde sağlanması şart değildir. Ama muhakkak ki "siyasî koğuş" usulünden kurtulmanın yolları aranmalı ve bulunmalıdır.

Kısa süreler içinde af kanunları çıkarmanın çeşitli mahzurlarından biri de işte bu "nefs muhasebesi" imkânını ortadan kaldırması olmuştur. Devletin insanlara verdiği ceza bir çeşit intikam veya eziyet maksadıyla verilmiş değildir; cezanın başlıca gayesi ıslahtır. Şu halde insanın vicdanıyla başbaşa kalarak doğru yolu bulabilmesi için yapılcak iş onları bayram çocukları gibi sevindirmek değil, yeni bir hayat için kendilerini hazırlamalarına-zorla da olsa- yardımcı olmaktır.

Şimdiki halde sadece "yenilmiş olma"nın pişmanlığını duyanlar belki yanlış ideoloji seçmenin pişmanlığını da duyacaklardır.

Yeni Sözcü, Yıl: 1, S. 13, 2 Mart 1981

Aydınlık ve Karanlık

Televizyonda Dördüncü Murad piyesini seyredenlerin hayreti, Türk aydınının ruh halini yeniden ve ibretle seyretmek için bir fırsat yarattı. Piyeste Dördüncü Murad'ın Kur'anı alarak onu yüceltен sözler söylemesi, onu, kendisine rehber ettiğini yiğit bir sesle haykırması kimini öfkeye boğarken kimini de ümitle korku arasında garip duygulara sevketti. Hemen herkes birbirine "ne oluyor" diye soruyor. Resmî bir ağızdan "Allah" kelimesini duyunca bile memleketin battığını düşünmeye alışmış bulunan bir zümre "buna nasıl müsaade edilir" diye köpürürken, imanını göstermekten korkmayı öğrenmiş bir zümre de "buna nasıl müsaade edildi?" diye soruyor. Evet, daha düne kadar Fatihin, Yunus'un, Mevlana'nın, Alpaslan'ın tablolarının anarşi sebebidir diye resmî binalardan kaldırıldığı bir ülkede "buna nasıl müsaade edilirdi?"

Ortak manevî inançlar bir kültürün çekirdeğini meydana getirir, yani bunlar bir ülkedeki insanların birlik duygusu kazanmaları ve işbirliği yapmaları için şart olan bir cazibe merkezi teşkil eder. Bütün sosyal ilim adamları kültürün en az ve en son değişen kısmının bunlar olduğunu söylerler, öyle ki kültürün çekirdeğinde meydana gelen bir parçalanma artık bütün bir milletin -eğer herkesi toplamaya yeten yeni bir cazibe merkezi bulunamamışsa- çözülüp dağılması mânasına gelir. Bu çekirdek bir memleketteki aydınların geliştirdiği kültür halinde kendini belli eder; bu yüzden mesela Katolik kültürü, İslam kültürü, Hindu kültürü gibi terimler

kullanabiliyoruz. Bu kültürlerin her biri, güneş etrafındaki gezegenler sistemi gibi, aynı merkezin etrafında düzenli hareketlerin meydana getirdiği birer sistem teşkil eder. Kültür çekirdeğindeki birlik aydınların temel değerlerindeki birliğin de kaynağıdır. Bu birlik dağıldığı zaman aydın kitlenin düşünce yapısı ve dünya görüşü de parçalanır ve böylece bir çeşit sosyal şizofreni ortaya çıkar; topyekün cemiyetin kafasında bir "çatlak" meydana gelir.

Dünya tarihine baktığımız zaman, zihniyet buhranı geçirmiş ülkelerin hiçbirinde bizimkine benzeyen bir çatlama görmüyoruz. Fransız inkılâbının bütün Batı cemiyetinde yarattığı büyük çalkantı ve Bolşevik inkılâbının ters-yüz ettiği sosyal düzen dahil, hiçbir buhran bir ülkenin insanlarını kültürün temel değerleri konusunda bu kadar karşı karşıya getirmemiştir. Biz de birkaç inkılâp -Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet- geçirdik, ama bu çatlamayı inkılâp idarelerinin radikal teşebbüslerine bağlamak doğru olmaz; çünkü hiçbir resmî otoritenin bu çapta bir zihin sarsıntısı yaratmasına imkân yoktur. Şahıslar ve siyasî rejimler bu kadar güçlü olabilseydi, iyi niyetle ele aldıkları pek çok işleri başarabilirlerdi. Kaldı ki hiçbir otorite, ülkesinin bu keşmekeşin içine düşmesini istemez.

Bizim başkalarına benzemeyen bir tarafımız da, değişmenin çok uzun sürmesi ve bu kadar uzun bir zaman içinde ciddi bir toparlanma ümidinin belirmeyişidir. Avrupa çok ıztıraplı bir buhranın içinden geçti, ama bir zaman için sarsılan değer sistemini tekrar yeni baştan düzenlemeyi bildi. Ne gariptir ki Türkiye'nin model diye bildiği Batı işte bu toparlanmadan önceki Avrupa olmuş, ve Türk aydını demokrasi denince Fransız inkılâbını görmüştür. Bu model yapmaktan çok yıkmaya yöneliktir, imandan çok inkâra önem verir. Fransız inkılâbının geleneği Avrupa'da bile esefle karşılanırken, Türkiye'nin onu "modernleşme" davasına bayrak yapması hem üzücü hem düşündürücüdür.

Yıllardanberi muhafazakâr aydınlar "ilerici" denenleri Avrupa'yı körükörüne taklid etmekle suçladılar ve bizdeki modernleşmenin bir taklid hareketi olduğunu söylediler. Keşke böyle bir taklid yapılabilseydi ve keşke şimdiki şahsiyet buhranı yerine Avrupa taklitçiliği gibi bir kusurumuz olsaydı. Bizim taklid edemediğimiz Avrupa'da bir insan geleneksel kültüre düşmanlık

yaparak kendisinin "ilerici", bilgili, aydın ilh. olduğunu göstermeye kalkarsa ona deli derler; ciddiye almazlar ve güler geçerler. Avrupa'da kiliseye gitmeyen pek çok aydın vardır; bunların içinde kiliseyi gitmenin lüzumuna hiç inanmayanlar da vardır, ama orada hiçbir aydın Avrupa medeniyetinin hıristiyan köklerini ve hıristiyan geleneğini inkâr etmez. Üstelik bunlara büyük saygı gösterir. Bilir ki, şahsen dindar olmasa bile, bir hıristiyan medeniyetinin çocuğudur; İsa'ya inanmasa bile hıristiyandır, çünkü insanın metafizik inançları onun ferdî vicdanıyla ilgili olmakla birlikte sosyal ve kültürel şahsiyeti bakımından kendi cemiyetinin değerlerini mutlaka paylaşır. Televizyonda hergün bir veya birkaç örneğini gördüğümüz Batı filmlerinde hıristiyanlığın ne kadar büyük bir yer tuttuğunu düşünüyor muyuz? Batı medeniyetinin içinden Judeo-Hıristiyan geleneğini çıkardığımız takdirde geriye ne kalacağını hiç düşündük mü?

Avrupa tarihinde kiliseye karşı şiddetli hücumlar yapılmış, zaman zaman rahipler en ağır bir dille yerilmiş ve hicvedilmiştir. Ama Avrupa tarihinde İncil'e hücum edildiği, onun küçümsendiği görülmüş değildir. Batılı aydınlar Kur'an'dan bahsederken de çok büyük bir saygı ve takdirkârlık gösterirler. Bunun sebebi sırf insanların kutsal duygularına saygılı davranmak nezaketi değildir. Aydın olmanın başlıca şartlarından biri insanlığın büyük değer odakları karşısında entellektüel bir tavır takınmak, onu kendi dünyasının kıymetli bir unsuru gibi görmeye alışmaktır. Bu tavrın tersine ise zihin karanlığı veya yobazlık diyoruz.

Kötü şeylere o kadar alıştırılmışız ki, iyilik gördüğümüz zaman şaşırıp kalıyoruz. Sokaklarda rahat dolaşmaya, huzur içinde uyumaya, malımızdan ve canımızdan emin olmaya bile henüz alışamadık. Derken bir gün Türkiye'de, Türk televizyonunda, Türk milletinin mukaddes kitabı övüldüğü zaman "aydın" dediklerimizin bir kısmı rahatsız oluyor, bir kısmı kendini rüyada zannediyor. Bundan daha tabiî ne olabilir diyen yok. Niçin bu ülkenin idaresinde bir gün de ona hakiki huzur ve sükûnu, fedakarlık ve feragati, cesareti, hatta refahı getirebilenler bulunmasın? Niçin kendimizi buna lâyık görmeyelim? Memlekete sahip çıkmanın bir yolu da onun kültür ve medeniyetine sahip çıkmak değil midir?

Bu vesileyle bir nokta üzerinde bilhassa durmakta fayda gö-

rüyoruz. Dördüncü Murad'ın Kur'an sahnesine öfkelenenler radyo ve televizyonda "İnanç Dünyası" programlarına bir şey demiyorlar. O programları tıpkı köy saati gibi kendilerinin dışında özel bir kitlenin konusu diye görüyorlar. Onların tahammül edemedikleri şey, kendilerinin bir imtiyazı saydıkları "modern" hayata İslâm unsurlarının girmesidir. Fikirde, sanatta, edebiyatta kendilerinin dışındaki değerleri temsil edenleri görmek istemiyorlar. Belki de Dördüncü Murad'ın kıymetli yazarını kendi reklam tezgâhlarından titizlikle uzak tutmalarının sebebi budur. Onlar da bilirler ki burada kimsenin "devletin esaslarını dine bağlamak" veya laikliği tenkit etmek gibi bir davası yoktur. Dava zihinlerin ufkunu cesaretle genişletmek ve Türk milletinin değerlerini yeni hayata açmaktır. Buna karşı çıkanlarla Türk milletinin birlik ve bütünlüğü için çırpınan yeni idareye şüpheli, hatta düşmanca bakanların aynı çevreler olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü bu iki dava birbirinin tamamlayıcısıdır.

Fakat muhakkak ki Türkiye'de aydın zümrenin bünyesi değişiyor ve kozmopolitizme karşı yerli bir hüviyet bulma gayreti her yerde görülüyor. Önümüzdeki yıllarda böyle bir kültür hamlesine şahit olmamız için pek çok sebep mevcut bulunuyor.

Yeni Sözcü, Yıl: 1, S. 14, 8 Mart 1981

Cümleye Malum Olsun

Kıbrıs ihtilafı dolayısıyla başlangıçta Türkiye'yi tutar görünüp bir Türk-Yunan harbini körükleyen, sonra bu harp olmayınca da Cenevre görüşmelerini "hayâsızca pazarlıklar" diye niteleyen kuzey komşumuz Rusya, bize Türklerin yetiştirdiği en büyük strateji uzmanı olan Yavuz Sultan Selim'i ve onun Rusya hakkındaki düşüncelerini bir daha hatırlattı. Aşağıdaki satırlar, üçyüz yıl önce yazılmış olan *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nden alınmıştır. Cümle ilgililerimize ithaf olunur.

"... Selim Han Hazretleri gayet dûr-bîn ve akibet-endîş bir akil padişah olmağın bunların (Kırım Hanlarını) halini tefekkür ve teemmül idüp moskov memâlikini gereği gibi teftiş ve tefahhus eyledikten moskov memâliki aksâ-yı garbiyede vaki olup da zulümata değin içinde sakin olan ecnâs-ı mahlûkat ki cümlesi dağî ve beyâbânî, din ve millet bilmez, nef u zararı fark itmez, hayat ve memat nedir anı bilmez hayvan-sıfat bir alay melâindir kim hesabın Hüda-yı lemyezel bilür. Cemi-i moskov vilâyeti bu gûne (türlü) akvâm-ı kesîreye müştemil olup giderek bunlar bir âyin ve erkân tertip idüp kaanun ve kaide üzere bu hayvan-sıfat olan mahlûkları moskov kralları eger asker idünür ise Devlet-i Âl-i Osmana bu melâinden hatıra hutur etmeyecek zarar terettüb ideceğini vaktinin ukalâsı ile müşavere idüp bu mahzurun defî için moskov devleti kuvvetlenmesün deyü Kırım Hanlarının ba-hatt-ı hümâyun müstebid-i bi'r-rey idüp Âl-i Osman -her ne miktar mos-

kov ile sulh olur ise Kırım Hanları ol sulhda dahil değildür. Kırım Hanı ile moskov mustakil sulh olmaya muhtaçdur ve sulh olduğu halde dahi şu minval üzere sulh olur ki üç yıl temamına değin defa defa Kalgay, Sultan (Kırım Veliahtı) ve Nureddin Sultan ve mirzalar çapula (akına) gidip üç yıl tamamında bizzat Han Hazretleri yer götürmez cemi-i Tatar askeri ile bir azim çapula gidip gene üç sene hitamında bulunan Han böylece çapula gider. Bu ahval sulh olduğu haldedür. Eğer sulh olmaz ise hemen her hafta ve her gün çapula gidüp sene başında Han dahi cümle askeri ile çapul çevirüp moskovları sair memleketlere satmağı kendülerine kâr-ü kisb iderler. İşte Selim Hanın Kırım Devletine vaz ettüğü kaanun budur. Bu kaanunu terk idene Selim Han'ın la'neti vardır.. Anun içün moskov kralları kendü başı derdine düşüb devletinin nizam-ı haline kudretyab olmadığından Âl-i Osman Devletiyle moskov beyninde (arasında) ceng ü cidal olmayup Âl-i Osman sair küffar ile gaza ve cihada meşgul olmuşdur, yohsa bu küffar öyle bir mel'undur ki eğer beş on sene Tatarın çapulundan kurtulub refah-ı hal ile devletine filcümle nizam verecek olur ise bu melâine (hiç) bir devlet mukabele idemeyüb cümle Kazağa ve Lehe istila idüb Tuna yalılarına çıkacak olur ise bir dürlü Devlet-i Âl-i Osmana rahat vermeyüb maazallah belki Kırımı dahi istilâ eder.

Kârâgahân-ı devlete elzem-i levâzım olan mevaddandır ki bu kâfirin ahvalini mülahaza ile bunu sair küffara kıyas itmeyüb bunun tedavisini görüb Selim Han'ın kaanununa müracaat ile Kırım Hanlarını sair yere tâyin etmeyüb heman bu kafire musallat ideler, zira bu kafirden Devlet-i Âliye'ye zarar-ı azim terettüb edeceğini ukalâ cezm idiyorlar. Hemen Hüda Devlet-i Âliye'yi ikaz eyleye..."

Evliya böyle diyor. Yavuz Selim Han zamanında Rusya sadece moskova despotluğundan ibaretti. Evliya Çelebi zamanında (17. yüzyıl) ise bize bağlı küçük bir devlet olan Kırım Hanlığı ile başa çıkamayacak durumdaydı. Diyeceksiniz ki yukarıdaki metni niçin bugünkü Türkçeyle yazmadın. Bu metni münevverlik iddia eden her Türk rahatça okuyup anlayabilmelidir. Anlamayanlar da Türk münevveri sıfatını kazanabilmek için derhal Osmanlı Türkçesini öğrensinler.

Yeni Düşünce, 1 Aralık 1981, S. 12, s. 5

Cümleye Malum Olsun

Kıbrıs ihtilafı dolayısıyla başlangıçta Türkiye'yi tutar görünüp bir Türk-Yunan harbini körükleyen, sonra bu harp olmayınca da Cenevre görüşmelerini "hayâsızca pazarlıklar" diye niteleyen kuzey komşumuz Rusya, bize Türklerin yetiştirdiği en büyük strateji uzmanı olan Yavuz Sultan Selim'i ve onun Rusya hakkındaki düşüncelerini bir daha hatırlattı. Aşağıdaki satırlar, üçyüz yıl önce yazılmış olan *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nden alınmıştır. Cümle ilgililerimize ithaf olunur.

"... Selim Han Hazretleri gayet dûr-bîn ve akibet-endîş bir akil padişah olmağın bunların (Kırım Hanlarını) halini tefekkür ve teemmül idüp moskov memâlikini gereği gibi teftiş ve tefahhus eyledikten moskov memâliki aksâ-yı garbiyede vaki olup da zulümata değin içinde sakin olan ecnâs-ı mahlûkat ki cümlesi dağî ve beyâbânî, din ve millet bilmez, nef u zararı fark itmez, hayat ve memat nedir anı bilmez hayvan-sıfat bir alay melâindir kim hesabın Hüda-yı lemyezel bilür. Cemi-i moskov vilâyeti bu gûne (türlü) akvâm-ı kesîreye müştemil olup giderek bunlar bir âyin ve erkân tertip idüp kaanun ve kaide üzere bu hayvan-sıfat olan mahlûkları moskov kralları eger asker idünür ise Devlet-i Âl-i Osmana bu melâinden hatıra hutur etmeyecek zarar terettüb ideceğini vaktinin ukalâsı ile müşavere idüp bu mahzurun defî için moskov devleti kuvvetlenmesün deyü Kırım Hanlarının ba-hatt-ı hümâyun müstebid-i bi'r-rey idüp Âl-i Osman -her ne miktar mos-

kov ile sulh olur ise Kırım Hanları ol sulhda dahil değildür. Kırım Hanı ile moskov mustakil sulh olmaya muhtaçdur ve sulh olduğu halde dahi şu minval üzere sulh olur ki üç yıl temamına değin defa defa Kalgay, Sultan (Kırım Veliahtı) ve Nureddin Sultan ve mirzalar çapula (akına) gidip üç yıl tamamında bizzat Han Hazretleri yer götürmez cemi-i Tatar askeri ile bir azim çapula gidip gene üç sene hitamında bulunan Han böylece çapula gider. Bu ahval sulh olduğu haldedür. Eğer sulh olmaz ise hemen her hafta ve her gün çapula gidüp sene başında Han dahi cümle askeri ile çapul çevirüp moskovları sair memleketlere satmağı kendülerine kâr-ü kisb iderler. İşte Selim Hanın Kırım Devletine vaz ettüğü kaanun budur. Bu kaanunu terk idene Selim Han'ın la'neti vardır.. Anun için moskov kralları kendü başı derdine düşüb devletinin nizam-ı haline kudretyab olmadığından Âl-i Osman Devletiyle moskov beyninde (arasında) ceng ü cidal olmayup Âl-i Osman sair küffar ile gaza ve cihada meşgul olmuşdur, yohsa bu küffar öyle bir mel'undur ki eğer beş on sene Tatarın çapulundan kurtulub refah-ı hal ile devletine filcümle nizam verecek olur ise bu melâine (hiç) bir devlet mukabele idemeyüb cümle Kazağa ve Lehe istila idüb Tuna yalılarına çıkacak olur ise bir dürlü Devlet-i Âl-i Osmana rahat vermeyüb maazallah belki Kırımı dahi istilâ eder.

Kârâgahân-ı devlete elzem-i levâzım olan mevaddandır ki bu kâfirin ahvalini mülahaza ile bunu sair küffara kıyas itmeyüb bunun tedavisini görüb Selim Han'ın kaanununa müracaat ile Kırım Hanlarını sair yere tâyin etmeyüb heman bu kafire musallat ideler, zira bu kafirden Devlet-i Âliye'ye zarar-ı azim terettüb edeceğini ukalâ cezm idiyorlar. Hemen Hüda Devlet-i Âliye'yi ikaz eyleye..."

Evliya böyle diyor. Yavuz Selim Han zamanında Rusya sadece moskova despotluğundan ibaretti. Evliya Çelebi zamanında (17. yüzyıl) ise bize bağlı küçük bir devlet olan Kırım Hanlığı ile başa çıkamayacak durumdaydı. Diyeceksiniz ki yukarıdaki metni niçin bugünkü Türkçeyle yazmadın. Bu metni münevverlik iddia eden her Türk rahatça okuyup anlayabilmelidir. Anlamayanlar da Türk münevveri sıfatını kazanabilmek için derhal Osmanlı Türkçesini öğrensinler.

Yeni Düşünce, 1 Aralık 1981, S. 12, s. 5

IV
MÜLÂKAT
ve
SOHBETLERDEN

Doç. Dr. Erol Güngör ile Bir Konuşma

S- Muhterem hocam, kısaca hayatınızdan bahseder misiniz?

C- 1939 yılında Kırşehir'de doğdum. Ailem orada Hacıhafızlar diye bilinir. İlk ve orta tahsilimi Kırşehir'de yaptıktan sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girdim. Bir yıl sonra merhum Profesör Mümtaz Turhan'ın teklif ve tavsiyesiyle Hukuk Fakültesi ikinci sınıfından ayrılarak Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'ne girdim ve oradan 1961 yılında mezun oldum. Aynı yıl Prof. Turhan'ın yanında Tecrübi Psikoloji asistanı olarak, 1965 yılında doktoramı yaptım. Bir müddet ABD'de Colorado Üniversitesi'nde ihtisas tahsili ve araştırma yaptıktan sonra 1971 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi Tecrübi Psikoloji Kürsüsü'nde doçent oldum. Halen bu kürsüde sosyal psikoloji okutuyorum.

S- İki yıl Amerika'da bulundunuz; Avrupa ve Amerika üniversiteleri ile Türkiye üniversiteleri arasında,

a- İlmî seviye ve ciddiyet

b- Memleket meselelerine karşı tavırlar

c- Yapılan öğretimi, pratik ve nazarî değerler bakımından mukayese eder misiniz?

C- Avrupa ve Amerika üniversiteleri arasında birçok farklar bulunmakla beraber bunlar bizim üniversitelerimizle karşılaştırılınca daha çok benzer tarafları gözümüze çarpmaktadır. Aradaki o büyük ve temelli fark, benim kanaatımca, batı üniversitelerinin çok eski bir geleneğe sahip olmasıdır. Bu gelenek onları hem idarî

bünye hem de ilmî seviye bakımından bizimkilerden çok farklı kılmaktadır. İlmin ilerlemesi herşeyden önce geleneğe ve muhite bağlıdır, bu iki şeyden mahrum bulunan Türk üniversiteleri ferden parlak zekâlara sahip olsa bile müessese olarak büyük bir varlık gösteremiyor.

Memleket meselelerine karşı gösterilen ilgi bizdeki mânasıyla anlaşıldığı takdirde kendimizi çok ileri sayabiliriz. Batıda - bilhassa İngiltere'de ve Amerika'da- üniversiteler memleket meseleleriyle değil, bu meseleleri çözecek kalitede insan yetiştirmekle uğraşırlar. Türkiye'de talebeye bu istikamette kuvvetli bir eğitim verilmek yerine çok defa onun heveslerine, batıl itikatlarına, hattâ siyasî ihtiraslarına bazı hocalar da kendilerini uydurmaktadırlar. Bugün Sıkıyönetim Mahkemeleri önüne çıkan üniversite hocalarının çoğu sokaktaki talebe hareketinden sonra ideoloji sahibi olmuşlar, kendi talebelerinin tezgâhında birer çırak durumuna düşmüşlerdir. Üniversitelerdeki ilmî ve idarî müsamahakârlılıkla talebe kendi eksikliklerinin dahi farkına varamayacak kadar mesuliyetsiz bir hale gelmiştir. Benim sınıfımda düzgün Türkçe ile üç cümle yazacak talebe parmakla gösterilir, ama bunların hemen hepsi Türkiye'nin kurtuluşu hakkında kesin formüllü reçetelere sahiptirler.

Amerikan üniversitelerinde Vietnam'a gitmek istemeyenlere bu işin yolunu göstermek üzere kurulan(!) talebe büroları üniversitenin bina vesair imkânlarından rahatça faydalanır, ama akademik faaliyete sekte vuranlar, hattâ şahsî sebeplerle üniversite bahçesinde kavga edenler bile süratle üniversiteden uzaklaştırılırlar. Cehalete ve serkeşliğe katiyen müsamaha edilmez.

S- Bazı milliyetçi hocalarımıza göre, Tanzimattan bu yana garp kültürü emperyalizmi sol fikirlerin süratle yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu konudaki fikriniz nedir?

C- Batı kültürünün Türkiye'yi istilâ ettiği, bu istilânın da en sonunda solculuğa yol açtığı doğrudur, fakat bu hüküm bir tasvirden ibarettir, yani yapılan müşahedenin bir illiyet münasebeti halinde izahı verilmiş değildir. Herşeyden önce, kültür emperyalizmi tabiri bizim gözümüzü daima dışarıya çevirmekte, dışarıda birtakım düşmanlar aramaktayız. Türkiye'de devamlı bir kültür yıkımı olmaktadır, açılan boşluğa batı kültürünün, hem de en seviye-

siz şekliyle, girmesini tabiî karşılamalıyız. Solculuğu Türkiye'ye batılılar sokmuş değildir, Türkiye ise onu hususî bir suretle ithal etmemişti. Ancak, Türkiye'de sosyal kıymetler nizamı ve fikir seviyesi çöktüğü için, münevverlerimiz daha çok kitle seviyesinde ve ideolojik mahiyette fikirleri benimseyecek hale gelmişlerdir.

S- Son senelerde bir çok yazarın da katıldığı sol propaganda yoğun bir hal aldığı halde halk tarafından benimsenmemiştir. Solcular bunu, "halkın bilinçlenmemiş" olması ile izah ediyorlar, sizin fikriniz nedir?

C- Halkın gücüyle iktidara gelen bir solcu hareket hiç görülmüş değildir; hele Türkiye gibi halkının münevverinden daha kuvvetli sağduyuya sahip bulunduğu bir memleketle solculuk daima küçük bir münevver grubunun işi olarak kalır. Aslında "halkın bilinçlenmemiş olması"nı söylemek de bizdeki marksistlerin ne kadar kalitesiz olduğunu gösteriyor. Marksizme göre bilinçlenmek (şuur kazanmak) sadece burjuva, işçi ilh. gibi sosyal sınıflar için bahis konusudur, halbuki halk bir sosyal sınıf değildir. Yaymak istedikleri ideolojiyi dahi bilmeyen cahil bir okur-yazar kitlesinin Türk halkı gibi en az bin yıllık imtihandan geçmiş bir halkı kandırması elbette düşünülemez.

S- Türkiye'de son yıllardaki anarşi hareketlerini sosyal psikoloji bakımından tahlil eder misiniz?

C- Türkiye'deki sol hareketin sosyal menşeini Töre'deki çeşitli yazılarımda kısmen açıklamaya çalıştım, bu suali bir mülâkat çerçevesinde cevaplandırmak kolay değildir. Şu kadarını söyleyebilirim ki, Türkiye'deki süratli sosyal değişme ve kültür değişmeleri en çok genç nesilleri tedirgin etmektedir, çünkü onlar, olgun bir vatandaş olarak girecekleri cemiyette kendilerini tatmin edecek hiçbir şey bulamamaktadırlar. Batılılaşma hareketleri neticesinde, gençlere örnek diye gösterilen kıymetlerin hemen hepsi de sahte, uydurma veya muhtevasız şeylerden ibarettir. Marksizmin bu boşluğu dolduracak bir kıymette olduğunu söylemek istemiyorum. Önemli olan, gençlerin kendi başlarına çare arayacakları bir boşluğa itilmiş olmasıdır.

S- Türkiye halihazırda ortak pazara geçiş dönemi için uygun bir ortamda mıdır, sizi endişelendiren taraflar var mıdır?

C- Ortak Pazar'a girmemizin iktisadî neticeleri benim ihti-

sasımın dışında kalan bir konudur. Şimdiye kadar iktisatçılarımızın ve politikacılarımızın da Türkiye - Ortak Pazar münasebetleri hakkında hiçbir ciddî tahliline rastlamış değilim. Hadisenin beni ilgilendiren tarafı, Avrupa karşısına elli-altmış yıllık bir kültürle çıkacak Türkiye'nin millî hüviyetini tamamen kaybetme tehlikesidir. Ortak Pazar'la olan münasebetlerimizin büyük ölçüde gelişmesi muhakkak ki rejim buhranına kesinlikle son verecek, komünizm tehlikesini de ortadan kaldıracaktır. Fakat ben Türkiye adının sadece büyük bir iktisadî işletmenin adı olarak kalmasından ciddî bir şekilde endişe ediyorum.

S- 1960 hareketinden sonra, değişik bir devreye girmiş bulunuyoruz. Bu devre bir çok istismarlara konu olmuştur ve bunun en son örneğini de Cumhuriyet Halk Partisi vermiştir. Sizce Türkiye'nin bugünkü durumu, bu yönde nasıl bir grafik çizmektedir? Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinde bulunduğu dönem, Türk siyasî hayatına ne gibi bir etkide bulunacaktır?

C- Cumhuriyet Halk Partisi Türkiye'nin çoktan geride bıraktığı bir zihniyetin ve organizasyon tarzının eseri olarak ister-istemez tasfiyeye uğrayacaktı. Bu tasfiyenin dışarıdan bir müdahaleye lüzum kalmadan kendiliğinden olması Türkiye'nin siyasî geleceği bakımından ümit verici bir işarettir. Şimdi bu partiden geriye kalan gruplar partinin uğradığı akıbete yanlış teşhis koymakta devam ederlerse siyasî hayatımızda başarılı bir rol oynayamazlar. Halk Partisi'nin tarihî mirası üzerinde yapılan kavga iki tarafa da büyük zarar verecektir, çünkü asıl tasfiye edilen şey şu veya bu grup değil, bizzat bu tarihî miras denilen şeydir. Üstelik bu tasfiye fiilen 27 Mayıs hareketiyle yapıldığı halde, resmiyete intikali oniki yıldır gecikmiş bulunuyordu.

S- Türkiye'nin istikbâli hakkında hem çok iyimser, hem çok kötümser olanlar mevcuttur, acaba sizin görüşünüz nasıldır?

C- Türkiye hakkında kötümser olanlar çok defa kötümserliğin bütün şartlarını kendileri yarattıktan sonra geriye çekilip "bu millet adam olmaz" demişlerdir. Ben onlar gibi düşünmek için bir sebep görmüyorum. Türk milleti bundan daha ızdıraplı fetret devirleri geçirdiği halde daima silkinip çıkmayı bilmiştir.

S- Sizin, Türk tarihi içinde Osmanlı İmparatorluğu dönemine, cumhuriyetten bu yana aydınlarımızda görülenin dışında

bir alâka ve bakışınız var. Tarihî hakikatler yönünden anlamı olan bu görüşün yaygınlaşması nasıl mümkün olur?

C- Benim Osmanlı tarihine bakış tarzım pek orijinal sayılmaz, ama münevver ekseriyetinin görüşünden çok farklı olduğu doğrudur. Osmanlı tarihine karşı ilgi memleketimizde gittikçe artıyor. Şimdilik bu ilginin en kuvvetli saiki, maalesef, içinde bulunduğumuz hal ve şartların verdiği sıkıntıdır. İmparatorluk bütün dünyaya karşı yüzyıllarca ayakta kaldığı halde biz şu barış ve ittifaklar çağında bile her an devletimizin yıkılacağı endişesi içinde yaşıyoruz. Büyük çoğunlukla seçimleri kazanan bir iktidar bir avuç komünist talebe ile başa çıkamadı. Üstelik, ileri gelen siyasî liderler ve yüksek mevkilerdeki münevverler hâlâ başarısızlığın sebebini başarı şansı olarak görmekte devam ediyorlar. Benim kanaatimce İmparatorluk'u iyi anlamadan Türk milletini iyi anlamaya imkân yoktur. Ben şimdiye kadar bu anlayışa erişmiş pek az münevver gördüm; bunlar arasında en kıymetlileri olarak Yahya Kemal'i ve çağımızın tanımaya fırsat bulamadığı merhum Dündar Taşer'i sayabilirim. Biz Yahya Kemal'i sadece bir şair olarak tanıyoruz, Dündar Taşer ise ancak kendisini yakından tanıyan bir avuç kişiyi aydınlığa kavuşturduktan sonra genç yaşta aramızdan ayrıldı.

İmparatorluğa duyulan ilgiyi bir siyasî hareket sayacak vehimli kimseler bulunabilir, ama biz bilgiyi daima vehimden üstün tutmalı ve tarihin bu en büyük destanını bütün mısralarıyla öğrenmeliyiz. Bu bilgi aslında Türk kültürünün ve Türk medeniyetinin bilinmesi demektir. Ben bu konuyu Taşer'in büyük hatırasına ayıracağım bir makalede işlemek istiyorum.

S- Kültürümüzün büyük bir unsuru olan Türk musıkisi, son zamanlarda yeniden münakaşa konusu oldu, sizce Türk musikisinin millî hayatımızdaki yeri ve istikbali nedir?

C- Musıki bir millî kültürün özünü teşkil eder, bu yüzden de bir kültürden diğerine aktarılması en zor olan unsurlardan biridir. Nitekim Türk müziğinin aleyhinde bulunanlar hep şu veya bu şekilde Türk kültürünün dışında yetişenler arasından çıkıyor. Bunların aleyhtarlığı sanat endişesinden değil, batılı olma veya batılı görünme heveskârlığından doğuyor. Ben batılı müzikologlar arasında bizim klâsik müziğimizi değersiz bulan tek kişiye rastlama-

dım. Sanattan anlayan bir kimse zaten "ya Türk müziği ya batı müziği" diye dogmatik bir tercih yapmaz. Meseleleri böyle siyah-beyaz tercihi halinde ele alanlara psikolojide biz "kapalı zihin" adını veriyoruz. Türkiye'deki batı hayranı kozmopolitlerle devrimciler işte böyle kafalarını mantıkî düşünceye ve yeni bilgilere kapalı tutan bir zümre teşkil ediyorlar. Nitekim bunlar Türk müziğinin aleyhinde bulunurlarken "Atatürk böyle istedi" demek dışında hiçbir ciddî ve ilmî delil göstermiş değillerdir.

Türk müziğinin istikbali genellikle Türk kültürünün istikbaline bağlıdır. Türkiye'de millî bir kültür devam ettikçe Türk müziği de devam edecektir. Hakikatte, Türk müziği Türk okullarından ve Türk radyosundan çıkarıldığı zaman Türk kültürünün gücü onu yine yaşatmıştır. Yahya Kemal'in şu mısraları, müziğimizle milliyetimiz arasındaki münasebeti çok güzel ifade ediyor: "Çok kimse anlamaz eski musıkîmizden ve ondan anlamayan birşey anlamaz bizden."

S- Yirminci yüzyılda Türk ve müslüman kalmak şartı ile kültür ve töre bakımından çağın medenî icaplarına uymak mümkün müdür, nasıl?

C- Bu sual yanlış sorulmuştur. Esasen Türk ve müslüman olmak medenî olmakla eş mânadadır. Ancak, çağın medenî icaplarından ne anlaşıldığının açıkça belirtilmesi gerekir. İlericilerin bize medeniyet diye gösterdikleri şeylere uymak için Türklük ve müslümanlıktan değil, alelâde insanlıktan da çıkmak gerekir; ama insanlara daha çok huzur ve refah verecek bir yaşama seviyesine ulaşabilmek için Türk ve müslüman oluşumuz en büyük avantajımızı teşkil ediyor.

S- Türk fikir hayatında, bugüne kadar dergilerin mühim rol oynadığı düşünülürse, TÖRE'nin bu sahadaki yeri ve hizmeti akla geliyor, sizce bu hizmet yeterli midir, daha mükemmel nasıl olunabilinir?

C- Töre'nin yazarı olduğum halde şimdilik onun tesir sahası ve başarısı hakkında yeterli malûmata sahip değilim. Ben kendi hesabıma, sosyal hadiseleri ilim zihniyetiyle inceleme yolunda birkaç mütevazı örnek vermeye çalışıyorum.

S- Efendim, genç arkadaşlarda gördüğünüz eksiklikler ne-

lerdir? Tavsiyeleriniz... Mutlaka okumaları icap eden bir kaç kitap ismi verebilir misiniz?

C- Genç arkadaşlarıma Türk kültürünü kendilerine öğretecek bütün eserleri okumalarını, bilhassa bu eserleri okuyabilecek bir Türkçe bilgisi kazanmalarını tavsiye ederim. Yahya Kemal'in bütün eserlerini, Dündar Taşer'in toplanacak makalelerini dikkatle okuyarak üzerinde düşünmelidirler. İdeoloji yerine fikir sahibi olmayı tercih ederlerse kendilerinden beklenen hizmeti yapabilirler.

Töre, Eylül 1972, S. 16, s. 26-30, Deniz Dağoğlu'nun mülâkatı

Erol Güngör'le Hippilik Üzerine Bir Konuşma

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakü tesi Psikoloji Doçenti Erol Güngör, sorduğumuz soruları aşağıdaki şekilde cevaplandırdı:

S- Hiç bir ciddî mesele ile alâkalanmadığı bilinen bugünkü hippiler, psikolojide hangi bölüme girerler?

C- Psikolojide insanları yaptıkları iş veya içtimaî faydalarına göre ayıran kriterler yoktur. Sosyolojik bakımdan hippileri radikal denilen kategoriye sokabiliriz. Zira bunlar mevcut sosyal nizâmın dayandığı veya kendilerinin öyle zannettiği temel kıymetlerin değişmesini istemektedirler.

S- Hippilik, bir eskiye (geriye) dönüş müdür yoksa insanlığın tabiî tekâmülü müdür?

C- Hippi hareketini eskiye dönüş veya tabiî tekâmül gibi kavramlarla izah etmek doğru olmaz; esasen bu kavramların ilmî bir mânası yoktur. Hippiliği daha ziyade bugünkü batı medeniyeti karşısında aynı medeniyet dairesine mensup bazı kimselerin aldığı bir tavır olarak görmek lâzımdır. Bu harekette iki safhayı birbirinden ayırmalıyız. Bilindiği gibi, hippilik bilhassa Amerika'da gelişmiş ve oradan yayılmış bulunuyor. Başlangıçta hippiler Amerikan cemiyetinin daha çok maddî ve ferdî menfaat esasına dayanan sosyal nizamına karşı beşerî gayelerle reaksiyon gösteren insanlardı. Büyük ekseriyeti münevverlerden teşekkül eden bu zümre, insanlar arasında menfaatsız sosyal dayanışmayı kuv-

vetlendirmek, makina medeniyeti içinde otomat haline gelen insanları manevî değerlere doğru çekmek, insanın gelişmeye imkân bulamayan ferdî potansiyelleri için inkişaf imkânları aramak gibi saygı değer gayeler taşıyordu. Temizliğe ve mevcut müesseselerde iş bularak çalışmaya karşı çıkıyorlardı, çünkü onlara göre Amerikan cemiyeti bunlara büyük bir kıymet vererek asıl beşerî kıymetleri tamamen ihmal ediyordu. Siyasî hiç bir gayeleri yoktu, sadece kendilerinin meydana getireceği cemiyet örneğini diğer insanların da benimseyeceklerini ümit ediyorlardı. Bu ilk hippi hareketi başarısızlıkla neticelendikten sonra geriye hippi hayatının dayandığı felsefe değil, sadece bu hayatın müşahhas bazı örnekleri kaldı. Bugünkü hippiler faziletli bir hayatın idealistleri olmak yerine bir serserilik modasını sürdüren basit insanlardan ibarettir. Vaktiyle ilk hippilerin San Fransisco'da örnek diye kurdukları mahalle şimdi turistlerin eşya ve paralarını çalan hırsızların, esrar müptelâsı serserilerle ve cinsî tatmin arayan açıkgözlerle dolmuş bulunuyor. Aralarında macera meraklıları da çoktur; bütün gün pislik ve lâubalilik içinde yaşayan birtakım adamların akşam üzeri gizlice kıyafet değiştirerek birkaç sokak ötede park etmiş son model özel arabalarına binip evlerine döndüklerini görürsünüz.

Bugün Amerika'da ve Avrupa'da hippilik birtakım gençler için serserice yaşamaktan ötede bir mâna ifade etmiyor. Fakat bu halde bile bu adamları cemiyetin dışına iten ciddî sebeplerin bulunduğu muhakkaktır.

S- Hippilik, bir hastalık mıdır?

C- Hippilik ferdî değil, sosyal bir hastalık sayılabilir.

S- Hippilik felsefesinin, mistisizmle alâka derecesi nedir?

C- Hippilerin mistisizmle (tasavvufla) doğrudan doğruya bir ilgisi yoktur. Hippiler bugünkü hıristiyanlığı beğenmedikleri için, kendi cemiyetleri ve medeniyetleri dışında birtakım manevî tatmin vasıtaları aramışlar, bu arada bilhassa Budizmle ve Hint felsefesiyle ilgilenmişlerdir, ki bunlardan bazı mistik unsurların

hippiliğe de geçtiği doğrudur. Ancak, hippilik hiç bir zaman bütünlük ve insicam kazanan bir felsefe haline gelmiş değildir.

S- Hippilerin normal cemiyet hayatına tekrar intibakları kabil midir?

C- Hippilerin normal cemiyet hayatına intibak etmeleri pekâlâ mümkündür, nitekim pek çoğu intibak etmiştir. Fakat bugünkü hippilerin ekserisi gençlik çağlarında tahsil görmedikleri ve üstelik uyuşturucu madde müptelâsı oldukları için uzun bir tedavi ve eğitime muhtaç durumdadırlar.

S- Dünya gençliğini hippiliğe sürükleyen faktörler nelerdir?

C- Dünya gençliği içinde hippiler ufak bir azınlık teşkil etmektedirler. Onları bu hayata iten faktörler aslında bütün batı gençliği üzerinde müessir olmaktadır, fakat bu faktörler karşısında herkes aynı tepkiyi göstermiyor. Batı medeniyeti teknolojik ve ilmî sahada eriştiği başarıya nisbetle maneviyat sahasında geri kalmıştır ve maddî terakki ile manevî veya beşerî hayat arasındaki mesafe gittikçe açılmaktadır. İlk hippiler bu çalışma karşısında maddî medeniyete sırt çevirmek yolunu tuttukları için başarısız kaldılar. Medeniyetin maddî terakkisi dönüşü olmayan bir yol gibidir; bu terakkiyi kabul etmek ve ona uygun bir manevî terakki yolu bulmak zorundayız. Batılıların bu konuda Doğu'dan alacakları çok şeyler bulunduğuna inanıyorum. Bu örnekler içinde en mükemmeli, benim kanaatımca, Osmanlı medeniyetinin getirdiği sosyal nizâm olabilir.

Türk Edebiyatı, Eylül 1972, S. 9, s. 20-21

Erol Güngör'ün Sohbetinden...

Erol Güngör - Efendim, söze bir arkadaşımızın kulağını çınlatarak başlamak istiyorum. Necmettin Hacıeminoğlu eskilerin tabiriyle "kör kadı" tipinde bir adamdır. Toplantılarda sık sık elini kaldırır, "bu yanlıştır" der. Vaktiyle Türkiye'de bir münakaşa devreyan etmişti. Bir ara üniversitelerin millî örf ve âdetlere göre öğrencileri yetiştirmesi kaidesi konmuştu. Bunun kaldırılması için çok tazyikler yapıldı, bir taraftan da kaldırılmaması yolunda şiddetli reaksiyonlar oldu. Bu arada Hacıeminoğlu talebelerin millî örf ve âdetlere göre yetiştirilmesi konusunda çeşitli konuşmalar yaptı, tebliğler neşretti. Buna karşılık dünya tarihinde pek az görülmüş bir hadise oldu; bir üniversitenin sadece idarî işleriyle ilgili bir organı parmak kaldırarak "bu fikir yanlıştır" diye bir hüküm verdi. Sonra oylama yapıldı. Bu Einstein'in bir teorisini oylamaya tabi tutmak gibi birşeydi. Örf ve âdetler bizde eskiden beri bazı münevverleri rahatsız eder. Şimdi iki mesele karşımıza çıkıyor: Münevverlerimizin bir kısmı millî örf ve âdetler denince neden bir korku ve vehim içersine düşüyorlar? İkincisi daha umumî bir mesele: Örf ve âdetler meselesinin gösterdiği bazı problemler. Bu sadece bizi değil, bütün dünyayı ilgilendiriyor. Bunların yeri, çıkışı, kayboluşu nedir, hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğu hakkındaki kriterler nedir? Zannediyorum şimdiye kadar bu meseleye pek salim bir çözüm yolu bulunmuş değil. Ben Türkiye'nin hususî tarafını bir yana bırakıp bu hadisenin aslı nedir, neden in-

sanlar örf ve âdetlere karşı gelmeyi bir âdet haline getirmişlerdir, bu hususlar üzerinde durmak istiyorum.

Anlamadığımız çok önemli bir mesele var; o da şu: Örf ve âdetler bilindiği gibi çok eski zamanlarda teşekkül etmiş, bize intikal etmiş ve bizden sonra da devam edecek olan şeyler... Birisi çıkıp da "bunlar nedir?" diye sorduğunda cevap vermekte güçlük çekeriz. Meselâ "niye selâmlaşıyorsunuz?" yahut "niye televizyondaki gibi "selâm", demek yerine bazılarınız "selâmünaleyküm", bazılarımız "merhaba" diyor diye sorsa buna kesin yahut makul bir cevap bulmak güçtür. Avrupa harflerinde W harfi var, niye U V yok da W var? Bu sorunun cevabını veremedikleri halde, harfin atılmasına razı olmazlar. Hepimiz böyle zayıf müdafaa durumlarına düşebiliriz. İşte anlayamadığımız şeylerden biri de bu. Bunları bir aklî meleke ile bulmuş değiliz. O yüzden sorulacak sorulara cevap veremiyoruz. Bunlar insanın zihninde, kalbinde o kadar derin bir yere sahiptir ki, "Niye babamızın elini öpüyoruz, niye selâmlaşıyoruz?" gibi sorular pek aklımıza gelmez. Genç arkadaşlarımız böyle sorulara cevap verememenin sıkıntısını çekiyorlar. Bu konuyla ilgili olarak hücuma da uğruyorlar.

Önce kendi görüşümüzü veya nasıl düşünmemiz lâzım geldiğini anlatmağa çalışalım: Akıl üzerinde bir karara varmamız lâzım. Ayhan Songar hocamız, uzun uzun anlatmışlardı. Biz bunu biraz daha bizim meselemize yaklaştırarak izah etmeğe çalışalım. Örf ve âdetlerin büyük çoğunluğu aklî olmayan şeylerdir. Yani rasyonel bir düşünceyle bulunmuş, masa başında oturularak halledilmiş şeyler değillerdir. Bizden yüzyıllarca önce yaşamış insanlar da örf ve âdetleri akıllarıyla bulmuş değillerdir. Peki, akılla düşünülmemiş olunca acaba bunun kıymeti kalmıyor mu? Bilâkis eğer insanlar aklın dışında başka şeye müracaat etmeyecek olsalardı, asıl felâket o zaman ortaya çıkardı. İnsanın davranışının asıl menşei akıl değildir. İnsan, insiyaklarıyla hisleriyle davranır. Bunda da hiç utanılacak, sıkılacak bir taraf yoktur. Biz neye rasyonel diyoruz, neye akıl dışı diyoruz, bunu da düşünmek lâzım. Vicdan dediğimiz şey, bizim bütün ahlâkî davranışlarımızın temelidir. Vicdanın da hiçbir aklî tarafı yoktur. Akıllı insanın kötülük yapmaması için kendi başına bir sebep yoktur. Bir adam düşününüz ki Allah buna sadece akıl vermiş olsun. İşte o adam herhal-

de kompüter gibi birşey olur. Akıl ancak işin içinde bir mantık hatası var mı, yok mu ona bakar. Meselemize dönelim: Örf ve âdetlerin rasyonel, aklî şeyler olmadıkları hakkındaki itirazın hiçbir geçerli tarafı yoktur. Bunlar ancak iptidaî insanın akıl anlayışıyla itiraz edebileceği şeyler. Sadece akıllı adamın hiçbir hususiyeti yoktur. İnsanın davranışlarının çoğu kendisinin insiyakî verasetine yani doğuştan getirdiği şeylere bağlıdır. Bu bakımdan birçok hayvanla aramızda benzerlik bulunur. Hatta maalesef hayvanlar bu hususta biraz da bizden üstün. Meselâ fareler bir kovukta fazla çoğalmağa başladıkları zaman, yani yiyecekten fazla nüfus ortaya çıkardıkları zaman bunu kontrol etmeğe başlıyorlar. Fareler kendi nesillerini berhava etmek için hidrojen bombası vs. misilli işler de yapmıyorlar. Yani insiyakları onları hayatta kalacak şekilde yaşatmağa imkân veriyor. İnsanın kaderi tabiatın verdiği eksikliği cemiyet hayatıyla tamamlamak şeklindedir. Yani Cenab-ı Hak bizi o şekilde yaratmış ki, hayvanlar gibi kendi başımıza yaşayacak halde değiliz. Ancak başka insanlarla bir içtimaî heyet kurarsak o zaman bu temel insiyaklarımızın üzerine yüksek seviyede bir üst yapı kurabiliyoruz ve böylelikle bizim tekâmülümüz tamamlanmış oluyor. Cemiyet haline geçtiğimiz zaman ortaya çıkardığımız örf ve âdetlerin yani sosyal alışkanlıkların insan hayatının idamesi ve daha yüksek seviyede gelişmesi bakımından ne gibi bir kıymet ifade ettiği hakkında bilgimiz çok azdır. Böyle olmasında da şaşılacak birşey yoktur. Çünkü örfler ve âdetler bizim eserimiz değildir. Saati yapan adam, bunu belli bir maksat için, zamanı ölçmek için yapmıştır. Örf ve âdetler cemiyetin eseridir. Bunların kıymeti bize sorulduğunda cevap veremezsek, bunda da hiç kimsenin kusuru yoktur. Peki, hangisi kıymetli hangisi kıymetsiz denirse, ne yapacağız?

Bazılarının belki temelini bulabiliriz. Meselâ domuz yememe âdeti. Bu, Musa şeriatının bir hükmüdür. Hazreti Musa domuz etinin zararlarını ihtimal ki biliyordu. Dinî mânada düşünürsek Cenab-ı Hak ona bu bilgiyi vermişti. Fakat örf âdetlerin büyük bir çoğunluğunun menşeini bilemiyoruz. Bu arada karşımıza başka bir sıkıntı daha çıkıyor. O da şu: Yaşadığımız yüzyıl ilim ve teknolojinin en büyük hızı aldığı bir çağ. Sosyal kıymetlere karşı çıkanların çoğunluğu çağımızın modası haline gelen ilme dayanıyorlar.

İlim birşeyin neye yarayıp neye yaramadığı hakkında bir ölçü veriyor diyorlar. Söylenilen belki doğrudur, fakat şunu unutmamak lâzımdır ki, ilim kıymetlerimiz üzerine kolayca şüphe düşürebilmekle birlikte şüphesiz sayılabilecek hiçbir kıymetin yaratıcısı olamamıştır. İlmin bazı şeyler üzerinde şüphe uyandırmış olması, onların hiçbir zaman gerçekten şüpheli şeyler olduğunu göstermez. Hatta isterseniz bir mantık oyunuyla şöyle de düşünebilirsiniz: Bizzat ilme dayanmak suretiyle bu ilmî mütalaayı cerhetmek de mümkündür. Yani deriz ki. eğer ilme inanıyorsanız, ilmin pozitif kriterleri bakımından sosyal kıymetlerin hiçbir değeri yoktur, demenin de hiçbir mânâsı yoktur. Pratikte karşılaştığımız güçlük, ne karşımızdaki insanların ne de bizim elimizde böyle bir kriterin bulunabilişidir. Örf ve âdetlerin bütün dünyada karşılaştığı aleyhte cereyanların belli başlı dayanaklarından birisi, eski metinlerin gerçekten modası geçmiş bazı şeyleri tutmakta olmalarıdır. Çünkü örfler ve âdetler değişebilen şeylerdir. Değişmeleri kendi başına hiçbir zaman bir kötülük doğurmaz. Fakat, yine tabiî bir hadisedir, insanlar alışageldikleri ve içinde yaşamış oldukları şeyi kolay kolay bırakamazlar. Bunların içinde bazıları, pek mümkündür ki o devrin hayatına artık elverişli değildir. Bu türlü örnekler umumiyetle genç nesiller üzerinde çok menfî tesirler yaratmaktadır. Bazı şeylerin kıymeti kalmadığı halde tutulur olması umumiyetle örf ve âdete düşmanlık yaratmaktadır.

Bir iki nesil içersinde intibaksız hale gelen örf ve âdetler için ne yapabiliriz? Teknoloji o kadar hızla gelişiyor ki bir nesil içersinde örfün hükmü kalmıyor. Sıkıntılarımızın bir kaynağı da bu. Tabiî seleksiyonun canlı hayatında yaptığını, sosyal hayatta insanlar akıllarıyla yapıyor. Aklımızla yapmağa kalkıştığımızda herşeyi altüst edebiliyoruz. Neden? Çünkü aklımızın bu işler için yeterli olduğunu zannediyoruz. Bu tamamen yanlış. Bir de örf ve âdetlerin mekanizmasını tam bilmediğimiz ve bilemeyeceğimiz için bunları tek tek ele alıp tartmağa kalkıyoruz. Meselâ diyoruz ki, bayram ziyareti bu kalabalık şehirde çekilmez oluyor. İnsanlar sıkıntıya düşüyor, en iyisi bundan vazgeçelim. Artık bugünkü hayatta bu olmaz diyoruz. Fakat cemiyet örfleriyle, merasimleriyle o kadar girift bir yumak ki bunun bir tarafından tutup çektiğinizde nelerin sökülüp gelebileceğini de bilemezsiniz. Bunların bir ce-

miyet için ne büyük felâketler açtığına dair elimizde ilmî neticeler vardır. Yani kimsenin itiraz edemeyeceği ampirik araştırmalar var. Bir cemiyetin bir âdetinin doğru değildir diye bozulması halinde orada artık âdet örf değil, cemiyet bile ortada kalmıyor.

Hangisi ehemmiyetlidir, hangisi hangisiyle bağlantılıdır, bunları da kolayca bulmamıza imkân yok. Nitekim bizim başımızdaki Avrupalılaşma hadisesinde bunun örneklerini görebiliyoruz. Diyelim ki, iki ülkenin fertleri birbirleriyle karşılaştıkları zaman genellikle birisi hakim, diğeri mahkûm duruma düşüyor. Yani birisi hayranlık mevzuu, diğeri de ona hayran. Bunlar arasında alışveriş, üstün olan kültürde bile, daima, ne kadar dıştan, süslü şey varsa onlar üzerinde toplanıyor. Bunların ne gibi neticeler doğuracağı hakkında ancak bir iki dâhinin sezgisi söz konusu olabilir. Bunun getirdiği felâket nedir? Kültürde bir örfün, bir âdetin, bir merasimin yahut girift bir uygulamanın kaldırılmış olması aşağı yukarı canlı hayatındaki bir kesikliğe benziyor. İnsanı, diriltiniz diye öldürmenize imkân var mı? Burda da öyle. Kültür hayatı herhangi bir kesikliğe uğrayınca, tıpkı canlı varlığın hayatı gibi, yeniden başa dönüp başlamanıza imkân yok. Bu felâket bütün sanayi medeniyetini, batı memleketlerini derinden derine sarsmaktadır. Örf ve âdetler çeşitli kanallardan gelen tesirlerle, genç nesillerin itirazı, teknolojinin bunları kullanılmaz hale getirmesiyle, nesilden nesile aktarılamıyor. Babadan oğula geçmeyince, demin bahsettiğim kültür kesikliği hadisesi doğuyor. Bu kesikliğin, en dramatik en göze batan sebeplerinden ikisini burada kısaca ele alacağım. Bunlardan birisi artan nüfus. Genellikle nüfus dünya üzerinde çok artmıştır. İkincisi buna bağlı olarak, cemiyetin, kitle cemiyeti haline gelmesi; Hocamız Ahmet Kabaklı'nın ilk sohbet toplantısında belirttiği gibi, artık kültürün insandan insana nakledilmesi imkânının kalmayışıdır. Bütün büyük insanların hayatlarını okuyun... Bunların hepsi, bir başka büyük adamın yetiştirmesidir. Şimdi bu devir kapanmıştır. Örf ve âdetlerin nakli, kitaplarla olmaz. İnsanlarla olur. Çünkü bu insan cemiyetine ait bir uygulamadır. Bunları coğrafya bilgisi gibi kitaptan alamazsınız. Çünkü daha önce söylediğim gibi, rasyonel değildirler. Bunlar, insan münasebetleri içinde gelişir ve insandan insana aktarılır. Şimdi siz hocasınız ve yüzlerce kişiye hoparlörle ders veriyorsunuz. O yüz

kişi, yüzbin kişi de olsa hiç farketmez. Dünyanın en verimli eğitim sistemi bir hocanın bir talebeyi yanına alıp, eğitmesidir. Talebe sayısı dörde çıktı mı, orada sıkıntı başlar. Batılı memleketler bu müsamahanın sınırını on, onbeş kişi arasında tutmaktadır. Yani bir hoca en fazla onbeş kişiye hitabedebilir. Bunun dışında insandan insana münasebet yoktur. Zannediyorum, dünyada da Türkiye'de de örf ve âdetlerin gitgide ehemmiyetini kaybetmesine sebep olan başlıca sosyal mekanizma budur. Bir noktaya daha işaret edelim: Değişme halinde olan, örf ve âdetlerini kaybetmemeğe çalışan, çünkü kaybedince akıbetinin kötü olacağını düşünen memleketlerde baş edilmesi gereken en büyük dertlerden birisi, yeni nesillere bunları aktarmaktır. Niye bu kadar ehemmiyetli, hangi noktada kritik bir ehemmiyet taşıyor? Hepinizin takdir edeceği gibi "delikanlılık çağı" denilen psikolojik fizyolojik hadise vardır. İnsanların intibaklarını kesiksiz devam ettirebilmeleri için tabiatın koyduğu bu kesiklik hallerini mümkün olduğu kadar rahatsız atlatmaları icabeder. Cemiyete bizim kültürümüzün aktarılamayışının sebeplerinden biri, lâyıkıyla ele alınamayışından ve bir program tatbik edemeyişten oluyor. Bu çağda insanlar, o güne kadar içinde bulundukları kabuğu kırmak üzeredirler. Ve kırmak zorundadırlar. Bu insanlar, cemiyetin birer olgun şahsiyeti haline geleceklerdir. Bunlar artık çocukluk geleneklerini bırakıp, benim inandığım ve tatbik ettiğim şeyler ne ise, bunları benimsemek zorundadırlar. Bu, insan hayatının en kritik safhasıdır. Tıpkı yılanın kabuğundan sıyrılıp henüz öbürünü giyememiş olması gibi. Böyle bir zamanda en ufak bir çekirge bile yılana büyük zarar açar. Onlara, itiraz edemeyecekleri bir yol gösterirseniz ne âlâ. Fakat rahatlıkla cerhedebilecekleri, karışık, müphem veya intibaka elverişsiz şeyler ortaya koydunuz mu işte bugünün cemiyetinde karşılaştığımız anarşi vs. bu kritik çağda onları yakalayabilir. İşin en acı tarafı da şudur: Bu tehlikeye en çok maruz kalanlar, cemiyetin en kıymetli elemanlarıdır. Yani ahmak adamdan bu türlü şeyler çıkmaz. Önüne ne koysanız, samanı da yeşil yoncayı da bir tutar. Fakat zeki insan, cemiyetin en çok faydalanabileceği insan, sizin vermeğe çalıştığınız şeyleri kolayca reddeder. Onu doyurabilecek bir programla karşısına çıkmamışsanız, her türlü kötülüğü bekleyebilirsiniz.

Bizim bu sohbetimiz, umumî konuşmayı bir açıştan ibaret. Binaenaleyh vaktin daha çoğunu sizlere ayırmanın yerinde olacağını düşünüyorum.

Ahmet Kabaklı - Değerli Erol Güngör kardeşimiz, bu sohbetiyle memleketin önemli bir meselesine ışık tuttu. Sohbetimiz, sizin katacağınız düşüncelerle daha da renklenecektir. Gerek suallerinizle, gerek fikirlerinizle sohbetimize katılmanızı rica edeceğim. Ayhan Bey, bu "akıl" meselesiyle ilgili olarak neler söyler, merak ediyoruz.

Ayhan Songar - Bu rasyonel ve irrasyonal, yani mantıkî ve insiyakî davranışların bir bütün haline gelişiyle insan ortaya çıkar. Herşeyi aklın terazisine vurursak, o zaman hiçbir şey yapamayacağımız muhakkaktır. Herşeyi müsbet ilim çerçevesinden geçirerek birşeyler yapılacağını zannetmek gibi bir zavallı duruma düşeriz. Tabiat hiçbir zaman kendi kendini tekrar etmez. Enerji güneşten gelir, nebata gider, nebattan hayvana, hayvandan insana, ondan da göğe dağılır. Yani bir geri döndürülme yoktur. Bu odada bir soba yansa, sobadan çıkan hararet odayı ısıtır. Bu hararetin geri dönüp sobanın içine girmesi beklenemez. Tabiat hadiseleri de böyle. Daima zaman faktörü var işin içersinde. Aynı şartların bir araya gelmesi mümkün değil. Ben şimdi bu gözlüğü çıkarıp masaya koyuyorum. Sonra tekrar takıp, masaya bırakıyorum. Aynı şartlar bir araya gelmiş görünse de, biraz önceki "ben"le biraz sonraki "ben" aynı değil. Bu gözlük çıkarıldığı vakit bazı moleküllerini kaybetmiştir, dünya kâinattaki yerinde şu kadar mesafe almıştır. O halde bir hadisenin ilmilik vasfını da onun tekrar edilebilirliği tayin etmez. Tarih, ilimdir. Ama İstanbul Fatih Sultan Mehmed tarafından bir defa zaptedilmiştir. Bunun tekrar edilememesi, ilmilik vasfını ortadan kaldırmaz. Bütün dünya, bir müsbet ilim safsatası içine dalmış gidiyor. Gayri muhtemellerin bir emr-i ilâhiyle tecelli edişi üzerine bugün hayat var. O zaman hangi müsbet ilimden bahsediyoruz? Müsbet ilim, menfi ilim diye birşey yok. İlmin sahibi var. O da neyin ilim olduğunu söylemiştir. Bunu tahkik edip araştırmakla, perdeyi ancak ucundan aralayabiliyoruz. İnanış, iman, saf akıldan çok öndedir. Meselâ bir fizik kaidesi vardır; "her ne ki muhtemeldir, o vardır."

İnsiyakî olarak bulduğumuz şey, için en doğrusudur. İnsi-

yaka karşı çıkmamız, babaya oğulun karşı çıkması gibi. Her yasağın arkasında onun aksine bir davranış, temayül de vardır. Örf ve âdetleri reddedenler, aslında yasaklara karşı çıkarlar. Onlar aslında cemiyeti cemiyet yapan düzene karşı çıkıyorlar. Köylünün birine sordum: Adın ne? Ahmet. Soyadın? Kavgalı. Kiminle kavgalısın? dedim. Elini göğsüne götürüp, nefsimizle dedi. Bu adam, aslında münevverlerden çok daha akıllı biri.

Ahmet Çiftçi - Hiçbir şey soysuzlaştırılmadan değiştirilemez. Birşey önce gayesinden saptırılır, sonra da değiştirilir. Dünkü âlim bugün cahil olmuştur. Millet denen bir varlık, dört duvarlı bir odaya, karanlık bir odaya hapsedilmiştir. Işık arıyor ve başını o duvardan o duvara vurup perişan bir hale düşüyor. Benim Erol Bey'e sormak istediğim şu: Bu kültür kesikliğini biz eğitim sisteminde yapacağımız reformlarla gideremez miyiz acaba?

Erol Güngör - Burada iki ayrı mesele var zannediyorum. Öğrenme imkânı kalmayan bazı şeyler, eğitimle yapılabilir. Asıl kesiklik, hayata akseden şeylerdir. Bu bir bilgi meselesi değildir. Yaşanan hayatla ilgili olan davranış kaideleridir, inançlardır. Onların kesikliğe katiyyen tahammülü yok. Onlar, insanın içinde yer almamışsa, yok demektir. Amerikalı da pekâlâ bizim eski yazımızı öğrenebilir. Bizim tarihimizi de gayet iyi biliyorlar. Asıl üzerinde durduğumuz, bilgiden ziyade insiyaklere, heyecan temeline dayanan şeylerdir.

Mustafa Kafalı - Bu vesileyle, başımdan geçen bir hadiseyi hatırladım. Bir gün talebelerimden birisi "efendim, örf ve âdetlerimize ne gerek var? Kanunlar bunların yerini tutmaz mı?" diye sordu. Talebem örf ve âdetlerin akıl mantık harici olduğunu da ilâve etti. Ben bunların tamamen akıl mantık harici olmadığını, hepsinin aklî, mantıkî bir mesnedi olduğunu ifade ettim. Biraz deşince de bu soruyu niçin sorduğunu anladım.

Kendisinin bir evlenme meselesi varmış. Aileler çeşitli sebeplerle razı olmamışlar. Ayrıca televizyonda, radyoda sık sık sözü edilen başlık, kalım vs. gibi tabirlere zihni takılmıştı. Örf ve âdetler denince ilk, bunlar aklına geliyordu. İnanan insan için bunların bir dinî tarafı vardır, inancı olmayan için vicdanı, insanı, terbiyevî tarafı vardır. Cemiyet içinde insanları birbirine bağlayan manevî bağlardır bunlar. Çocuğa şunları söyledim: Evlene-

cek olsan, resmî nikâhın yanında bir de dinî nikâh kıyılacak. Bunu yerine getirmemen, belki ailen tarafından hoş karşılanmayacak. Baban vefat etse, cenazesini bir takım vecibeleri yerine getirerek kaldıracaksın. Bu vecibeleri yerine getirmezsen, kimse gelip senin yakana yapışmaz, ama cemiyet tarafından bu hareketin iyi karşılanmaz. Bazı varlıklı, zengin kimseler hayır işlerler. Bazıları hayır işlemez. Kimse yoksula yardım etmediği için onun yakasına yapışmaz, ancak ondan hoş sözlerle bahsetmez. Ailemizde, evin nizamının direği babamdı. Bizimle daha çok annemiz meşgul olurdu. Babamızın bir fiskesini yemedik. Ama, annem "babanız geliyor" dedi mi, hepimiz bir tarafa sinerdik. Diyeceğim, babamın gölgesi ağırdı. Türk âdetinde bu vardı. Belki bu insanî ve vicdanî hareketler bugünün şartları içersinde sert görünebilir. Ama hakikatte güzel ve hoş hareketlerdir. Bütün bunlar olmasa, yalnız başına kanunlar hiçbir şey ifade etmez.

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu - Efendim, geçenlerde Ergun Göze ve birkaç arkadaşla bir sohbet yapmıştık. Daha sonra Ergun Göze yazısında o gün bir arkadaşımızın ortaya attığı meseleyi nakletmişti. Bu arada bir noktayı unutmuştu. Onu da ben hatırlatmak istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti insanı, İsviçre kanununa göre evlenir, İtalyan ceza kanununa göre muhakeme edilir, Alman ticaret ve usul kanununa göre ticaret yapar. Sonra İslâmiyete göre defnedilir.

Beşir Ayvazoğlu - Efendim, kelimelerin ardındaki kültürü, muhtevayı ve tedaileri kaldıracak olursak sadece bir gürültü, ses kalır ortada. Ben Erol Güngör hocamızın bahsettiği örf ve âdetleri de buna benzettim. Eğer örf ve âdetlerin ardındaki kültür, ortadan kalkmışsa, gerçekten örf ve âdetin alışkanlık olmayan bir tarafı var. Bir insana asıl şahsiyetini kazandıran da zannediyorum basit bir alışkanlık haline dönmemiş, yaşayan örf ve âdetlerdir. Son zamanlarda bilmem dikkatinizi çekti mi efendim; meselâ bir mimarî miras meselesi bahis konusu. Mimarî miras savurganlığı yapılıyor diyorlar. Bu mimarî mirasın ardında bir kültür vardır. Eğer o kültür olmasaydı o eser, o miras torununu bulamayacaktı. Biz bugün örfleri savunurken, öyle zannediyorum ki ölü formlarını savunuyoruz. Eğer örfün ardında kültür yoksa, o örfün hiçbir mânası yok kanaatimce. Geçmiş devirlerde, Mustafa Kafalı hocamızın

bahsettiği gibi, anamızın, babamızın karşısındaki tavrımız bir medeniyetin çizgilerini taşıyordu. Eğer o tavır kendi çocuklarımızda yoksa, o tavrı savunmanın hiçbir mânâsı yok artık.

Mustafa Kafalı - Bir asgarî hududu vardır muhakkak.

Beşir Ayvazoğlu - Vardır şüphesiz ama, demek ki bir değişme içersindeyiz. Bence bu değişmeyi ya kabulleneceğiz veya değişmenin önüne geçecek, onu müsbet yöne çekecek tedbirlere ihtiyaç var. Bizim tarih karşısındaki örf ve âdetler karşısındaki tavrımız çok pasif. Geçmişi bir övünç vesilesi olarak gördüğümüz oluyor. Tarihi ölü formlar veya muhteşem zaferler, muhteşem abideler şeklinde gördüğümüz oluyor. Halbuki tarihi, medeniyeti ve bu medeniyetin esprisini, çizgilerini meydana getiren asıl düşünce ve asıl kültür birikimi ve bu terkibi meydana getiren felsefe, bunun yeni düşünceye veya yeni örflere nasıl bir temel olacağı üzerinde hocamız neler söyleyecektir. Kendilerine bunu soracaktım.

Şemseddin Kutlu - Sayın arkadaşımız, örf ve âdetler zamanla değişirler; değişmezlerse, kıymetten düşerler dediler. Ben bir hatıramı anlatayım. Üniversite talebesiydim. Tramvayda gidiyordum. Arkamdan yaşlı bir zat beni itti. Ben de saygısızca konuştum. Bunun üzerine adam bana yaşımı sordu. Sonra, "yirmi yaşındaki bir insan, nasıl böyle konuşur. Sende hiç mi terbiye yok!" diyerek beni haklı olarak payladı. Aradan 30-40 sene geçti. Vapura biniyordum, bir genç beni iteledi. "İtmeyin!" dedim. O, bana "Sen de önündekini it" dedi. Ben "İtemem, terbiyem müsait değil" diye cevap verdim. "Yaşlı adamsın, hâlâ konuşuyorsun" diye karşılıkta bulundu. Bakınız, o zaman genç olmak kabahat, bu defa yaşlı olmak kabahat... Benim kanaatimce örf ve âdetlerin değişmesi tehlikelidir. Bir hatıramı daha nakledeyim: Bir tarihte New York'ta metroya binmiştim. Adamın biri ansızın yere düşüp çırpınmağa başladı. Ağzından köpükler saçılıyordu. Saralıymış, nöbeti tutmuş. Ben hemen atılıp "koşun, hasta bu, bir çare bulalım" diye seslenince, kimsenin aldırmadığını gördüm. Birisi Fransızca olarak "Siz doktor musunuz?" diye sordu. "Hayır" dedim. "Elinizden bir şey gelir mi?" "Hayır" dedim. "Bırakın, ilk istasyonda indirilir" dedi. Şimdi, bu onlara göre umumî terbiyenin gereği. Fakat yere düşen, çırpınan, gözünüzün önünde ıztırap çeken bir kim-

seye elinizden gelsin, gelmesin eğilmek herhalde bizim güzel örf ve âdetlerimizdendir.

Beşir Ayvazoğlu - Efendim, ben örf ve âdetler güzeldir, değildir şeklinde bir değer hükmü getirmedim de, bu sosyal değişme üzerinde durmağa çalıştım. Bazıları diyorlar ki, teknoloji, üstünlüğünü geçmiş değerleri yıkarak gerçekleştiriyor. Bunun nisbeten doğru olduğunu kabul ediyorum. Yalnız böyle bir prensibin kesinlikle geçerli olduğuna inanmıyorum. Geçmiş değerler karşısındaki kayıtsızlığımız, bizim ihanetimizden. Yanlış anladınız herhalde. Ben bu gidişin karşısında nasıl duracağız; bunun endişesi içindeyim. Ben sizin verdiğiniz alışkanlıkları edinemedim. Bana belki de siz veremediniz mesele budur.

Erol Güngör - Arkadaşımızın söylediği çok önemli bir meseledir. Zannediyorum, ancak, ayrı bir konuşma, müzakere mevzuu olabilir. Fakat, çok dikkatli sorulmuş bir meseledir. Şu kadarını ben söyleyeyim: Biz, kendi cemiyetimizdeki bu süratli değişme karşısında ne yapacağımızı düşünüyoruz. Bunun sadece bizi tehdit ettiğini zannediyoruz. Bu, dünyanın başında bir derttir. Hatta biz, buna karşı en vurdumduymaz ülkelerden biriyiz. Bugün dış ülkelerde sosyal ilimlerle ilgili yüz kitaptan yirmibeş otuzu cemiyeti bu gidişten nasıl kurtaracağız, nasıl bir denge kuracağız, insanı makinalaşmadan bu yığınlaşmadan nasıl kurtarabileceğiz gibi temaları işler. Örfler ve âdetler ya yaşanır, ya yaşanmaz. Bu süratli gidişe karşı ne yapacağız? Bunu hep düşünüyoruz, yazıyoruz. Burada söyleyebileceğimiz ve arkadaşımızın da belirttiği husus şudur: Münevver olarak, eğer cemiyetimizin tanınmayacak bir hale gelmesini istemiyorsak, bazı gerçekleri kabul etmemiz lâzım. Bir defa, müzelik şeyler üzerinde durmamız lâzım. Bazı şeyler var ki, bunları aziz tutarız. Fakat onlar, bir tarihî kıymet olarak azizdir. Yani Fatih'in kavuğuna bir adam yan gözle baksın istemem. Ama o kavukla da yaşamam. Bu ayrı bir şey. Bunda çok arkadaşımızın yanıldığını görüyorum. Bunu kabul edelim. Bu kadar hızlı bir gidiş olmasaydı, zannediyorum yeni durumlara intibak edebilirdik. Milliyetçi münevverin bu gidiş karşısında mutlaka aktif olması lâzımdır. Kültürümüzün muhafazası ancak, onun üzerine yeni bir kültür bina etmek için lâzımdır. Bunun dışında babamızdan kalan

bir eşyayı, odamızın bir köşesine kilitlesek, orada durur. Arasıra, gelenlere gösteririz o kadar.

Mehmet Saray - Hiçbir cemiyette, hiçbir toplumda sonuna kadar hürriyet olmamıştır. Bizim dertlerimizin mühim bir kısmı hürriyet rejimine geçtikten sonra başlamıştır. Hürriyetin sınırlarını ister yasalarla ister başka tedbirlerle gençliğimize, milletimize öğretememişiz. Bu yüzden yıkıcılık her alanda kendini göstermiştir. Kültür de böyle olmuştur, örf ve ahlâk da böyle olmuştur. Türk kültürü bölünmemiştir, başlangıçtan bu yana devam ediyor. Ama insan daima kolaya kaçmak ister. İyi ve güzel olansa güç elde edilir. Gençler kolayı tercih ettikleri için bu değerleri akıl mantık çerçevesi içinde anlamağa çalışıyorlar. Bunlar üzücü şeyler. Son olarak şunu söylemek istiyorum, Türk İslâm kültürüne, örfüne âdetine inanan muhterem zümrenin gerektiği şekilde aksiyon gösterip, gençliğimizi aydınlatmanın yollarını, yılmadan aramaları lâzım geliyor. Bugünkü yıkım, bu sahayı boş bulmalarından ileri geliyor.

Hüseyin Zaman - Örf ve âdetlein yaşaması için reel sosyal zemin bulması icabettiği kanaatindeyim. Bunu pratik hayattan bir örnekle açıklamaya çalışayım. Bir köy düşünelim: Kısmî İslâmî normlar tatbik ediliyor geniş aile hakim, büyükanne, büyükbaba, dört beş çocuk, onbeş yirmi torun. Belli bir araziden geçimlerini sağlıyorlar yaşlı nine, dede veya anne baba, iki sebepten hürmet görüyor. Birincisi hayat tecrübesi ötekilere nazaran fazla. İkincisi iktisadî sebepler. Çocuklar tahsil görüyorlar. Baba ise okumamış. Dolayısıyla çocuk babanın bazı eksiklerini görüyor. Bir yandan da sanayileşme denilen bir hadise var. Benim kanaatimce tarihî kültürümüzü tetkik eden branşlarla, dışardan gelen sosyal ilimler arasında bir diyalog kurmaya çalışmalıyız. Meselâ İslâm ilimleri tahsili yapmış arkadaşlar ikişer senelik birer master'la bütün sosyal ilimleri teker teker ele alarak yorumlayıp bugünkü realite içersinde tatbik etme yoluna gidilirse biraz daha ayağımız yerde olarak an'aneyi müdafaa edebiliriz. Yoksa muallakta kalırız. Ne dersiniz hocam?

Erol Güngör - Pek anlayamadım. Bu arkadaşlar bir çeşit hakem rolü mü oynayacaklar, hangileri tatbik edilir, hangileri edilmez gibi örf ve âdetleri bir elemeye mi tâbi tutacaklar?

Hüseyin Zaman - Örf ve âdetleri değil. Dışardan hangisini almamız lâzım? Yani birinci planda hangisi lâzım, ikinci plânda hangisi... Ve örf ve âdetlerin bugün reel zemin üzerinde geçerli olanı hangisidir?

Mehmet Saray - Bizim dışardan bu hususta bir şey almaya ihtiyacımız olmadığını sanıyorum. Farzedelim İngiltere'de acıma duygusu kaybolmamıştır ama yıpranmıştır. O cemiyetleri yöneten kilise var. Onu mu alalım? Ben şahsen Türk toplumunun dışardan bu alanda birşeyler alıp da yoluna devam etmesi kanaatında değilim.

Erol Güngör - Zannediyorum arkadaşın söyledikleri hâlâ anlaşılamadı.

Mehmet Saray - Arkadaş diyor ki, bir grup seçkin arkadaş dışardaki meseleleri tahkik etsinler, onların hangisi bizim bünyemize uygunsa, biz bunları kabul edelim diyor.

Erol Güngör - Hayır. Zannediyorum şunu demek istedi. Sosyal ilimler sahasında bilgi kazanmış insanlar, dışarıdan neler alınıp alınmayacağı hususunda bir görüşe varsınlar.

Hüseyin Zaman - Efendim şunu demek istemiştim: Meselâ bir İslâm ekonomisini bütün detaylarıyla ortaya koyabilmek, ancak bir grup çalışmasına bağlıdır. Osmanlı kültürü, bir ruh kültürüdür. Fransız kültürü gibi bir akıl kültürü değildir. Osmanlı kültüründe akıl boyutu yoktur. Dolayısıyle Avrupa'dan bizim almamız icabeden akıl unsurunu alabiliriz. Herşey bizde varsa niye yenildik?

Erol Güngör - Konumuzun içinde kalarak şunu söylemek isterim: Bu dediğiniz şeyler, zaten yapılıyor, bundan sonra da yapılacak. Bunlar bir tekliftir. Kendi başına hiçbir zaman örfü âdeti yaratamaz. Dediğinizde gayet tabiî fayda vardır. Ama dünyanın en büyük dâhileri bir araya gelseler, kurdukları plânları, hazırladıkları programları bir ictimaî müessese haline getiremezler.

Mustafa Kafalı - Efendim arkadaşımız dediler ki, "Osmanlı cemiyetinin akıl ve mantık tarafı noksandır." Katiyyen katılmıyorum. Osmanlı cemiyetinde hareketlerin kendisi bizatihi müsbet hareketlerdir...

Hüseyin Zaman - Avrupa kültüründe akılcılık tarafı Fransızlarda, ruhçuluk tarafı İspanyollarda, tatbikatçılık tarafı İngiliz-

lerde ağır basıyor. İslâm kültüründe, İslâmiyeti bilimlerle rayına oturtan ilk iki asırda Araplardır. Bunun tatbikatçılığını biz yapmışız. Neden bizde bir İmam-ı Gazali çapında, bir Muhiddin Arabi çapında insan çıkmamıştır?

Mustafa Kafalı - Muhiddin Arabi'nin çıkmış olduğu cemiyet hangi cemiyettir? Bir de ona bakmak lâzımdır. Muhiddin Arabi bir Selçuklu cemiyetinin insanıdır. İlmini aldığı, şahsiyet bulduğu, irfanının artığı, o üstün seviyeye eriştiği cemiyet hangisidir, buna bakmak lâzım.

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu - Efendim, babaya itaati, Hüseyin Bey ekonomik sebeplere bağladılar. Bu aklın ve mantığın yoludur. Halbuki Türk cemiyetinde babaya itaat ne ekonomik durumdan dolayıdır, ne de onun çok tecrübe kazanmış bir insan olmasından dolayıdır. Babaya örfün ve âdetin verdiği değerle itaat edilir. Eğer arkadaşımızın söylediği yolla babaya itaat edilmiş olsaydı, Türkiye'de babalık müessesesi hiç yaşamazdı.

Erol Güngör - Niyazi Bey'in bu meseleyi ifade ediş şekli güzel oldu. Gerçekten öyledir. Diğer arkadaşımızın verdiği misal ise, örf ve âdete akıl ve mantık yoluyla karşı çıkılması idi.

Cemil Akşar - Ben bir hatıramı nakledeceğim. Bir gün İsa Yusuf Bey ve birkaç arkadaşla, Ankara'ya üç saatlik mesafede bir kazaya yolumuz düştü. Orada bir eve davet edildik. Güzel çevrilmiş, tarasalı, avlulu, iki katlı bir bina idi. Evin içi, gayet serindi. Bu ev, o gün seksen yaşına basmış Hacı Gara isimli bir zâtın eviydi. Adam, geçmiş günleri, askerlik yıllarını anlatıyor, hem ağlıyor, hem gülüyor. Biz birer ayran içip kalkmayı düşünüyorduk. Hacı, kalmamız için ısrar etti ve "buradan yemek yenilmeden çıkılmaz" dedi. Odada minderler, sedirler.. Tam bir 300-400 sene evvelki yaşayış şekli. Nihayet kızarmış et getirildi. Sofradaki yoğurdu bıçakla aldığınızda akmıyordu. Bu sırada kırk yaşlarında bir zat geldi. Eşiğin dibine oturdu. Meğer Bey'in en büyük oğluymuş. Daha sonra arkadaşlarımdan biri evin beyi hakkında şunları söyledi: "Tarladan zahire alınırken 39-40 ayrılır, koyun ağıldan çıkarken gene 39-40 ayrılır" dedi: "Bunların verdikleri zekâtların dışında senede 60-70 koyun ayrıca misafire kesilir. Evleneceklere, ev kuracaklara da ayrıca yardım edilir" dedi.

Erol Güngör - Ben biraz önce nüfus artışı, şehir hayatı

insanî münasebetleri bozuyor, demiştim. Verdiğim misal de hoca, talebe üzerineydi. Sosyal hayatta hoca talebe münasebetinin esası ailedir. Ana baba ve çocuktur. Belirttiğim sebepler, aileyi dağıtıyor, aile içindeki münasebetleri bozuyor.

Recep Seyhan - Bizim köyde şöyle bir âdet var. Gelin götürülürken, gençler urgan geriyorlar. Gelini almaya gelen taraftan bahşiş isteniyor. Bu o hale gelmiş ki bugün, "herşeye zam geldi" diyorlar. Benim demek istediğim, bu bir âdettir. Fakat toplumu rencide edecek bir hale gelmiştir. Âdetler arasında ayıklanması gerekenler yok mu? Yani teknolojik gelişme sebebiyle bunlar içersinde hurâfeye dönüşenler var. Bir ayıklama yapılabilir mi?

Ahmet Kabaklı - Geleneklere candan bağlıyız, sözünü bir defa atın. Yalnız bu gelenekler cemiyeti yaşatıyor mu, neresinden yaşatıyor, yani cemiyet hayatıyla bir organik ilişiği var mı, meseleyi böyle mütalaa edin. Unutmayın ki burada bir geleneğin bozuluşu karşısındasınız.

Verdiğiniz misalde, geleneğin yerini sahtekârlık, yutturmacılık almıştır. O geleneği, o sahtekârlıktan nasıl kurtaracağınıza bakmalısınız. Aslında urgan tutup, bahşiş bekleme geleneğinin bir mânası var. Tahlili uzun.. ama vardır bir mânası.

Recep Seyhan - Ben bunun temelini araştırdım. Çocukları sevindirmek şeklindeymiş.

Ahmet Kabaklı - Gayet tabiî. Şimdi şunu söylemek istiyorum. Türkiye'ye kadrolar geldi. Gelenekleri tasfiye kadroları.. Yahut, dışardan gelenek ve kültür aktarma kadroları geldi. Tanzimat'tan beri Türkiye'nin başına "akıllı" adamlar musallat oldular. Bunlar, neyi yıkacaklarını bilmeden, kendi öğrendikleri bir takım basit şeyleri Türkiye'ye getirdiler. İşi, ilmin emrine vermek tam selâmetli bir yol değilse de gene bir yoldur. İlmin de ne yaptığını görüyorsunuz. Üniversite, örf ve âdeti teklif eden bir kanunun karşısına türlü menfaatlerle dikiliyor. Örf ve âdetin Mustafa Kafalı'nın belirttiği gibi bir de menfaat bozan tarafı var. Bahsettiği genç, "başlık" meselesi menfaatine dokunduğu için örf ve âdetin karşısındadır. Gelenekleri cerhedelim, kaldıralım, peki ama buna kim karar verecek? Erol Bey, buyurdular; bunlar sosyal müesseselerdir. Dünyanın bütün kurumlarını, üniversitelerini toplasalar bir sosyal müessese yapamazlar. O halde sosyal müesseselerin bir

çıkışı var, bir inkişafı var, bir de korunması var. Akıl ve mantıkla korunması var. İşe kültür meselesi, ilim meselesi, neyi nerden alalım meselesi girdi. Tabiatıyla ilmin bulunduğu her yerden ilim alınır. Bu tamamen ayrı bir keyfiyetti. Örf ve âdetlerin millî olduğu unutulmamalıdır. Erol Bey bu güzel sohbetinde aklın, mantığın örf ve âdetlere müdahalesini küçümsedi. Örf ve âdetlerin insiyaklara, hissiyâta dayandığını ifade etti. Örf ve âdet bir noktada yaşanır, bir noktada yaşanmaz. Genç arkadaşımızın verdiği misalde olduğu gibi, bu örf cemiyetten kopmuştur, öyle vazgeçelim diye düşünmemek gerekir. Onun mânası üzerinde düşünmek, onu ıslah etmek gerektir. Koptuğunuz takdirde sudan çıkmış balığa dönersiniz. Zaten, kopmak da o kadar kolay olmaz. Ama buna karşı gençlerin sivri sözler etmesi de doğru değil. Şimdi Nâbi'nin bir beyti aklıma geldi:

Rüsum-ı lutf u kerem halk içinde mensidir
Fakat alıp verilir bir selâm kalmıştır."

Yani selâmın resmî mânası unutulmuştur da ancak alıp verilir bir selâm kalmıştır. Bir de o selâmı kaldırınız, bakınız cemiyette neler kopuyor. Yüzümüze gülen, "nasılsın kardeşim" diye hatır soran adam, bize hayat bağışlar. Ama en kolay, örf ve âdete çatılır. Çünkü benimsenmiştir, imandır, müdafaası zordur. Onun için, basit komedi yazarlarına dikkat edin; Türkiye'de eski tabirle emsâl-i kesiresi vardır. Bu adamlar ne yaparlar? İman meselesi, Allah meselesi, abdest meselesiyle uğraşıp dururlar. Çünkü bunların korunması ne kadar zorsa, üzerine gitmek de o kadar kolaydır. Bu adamı mantığın huzuruna çekiniz, çok zavallıdır, gelip geçmiş insanlar var; Mevlânâ var. Ben ne kadar akıllı olduğumu iddia etsem de, Mevlânâ'nın benden daha akıllı olduğunu kabul etmeliyim. Belki bizim mahallenin imamı beni doyurmuyor ama bir de İmam-ı Rabbani var, Yunus Emre, Ebussuud Efendi var. O komedi yazarları bunlar için ne diyecekler? O halde meselenin üzerine giderken, insanlar kendi gülünçlüklerini görmeden, gülünç etmeğe çalışırlar. Tekrar ediyorum, basit komedi yazarlarının örf ve âdetlerin üzerine gitmesi kolaylığı seçmiş olmalarındandır.

"Müzelik" meselesine gelince; Avrupa'da müze yaşanıyor. Türkiye'de müze, yaşanmak şöyle dursun seyredilmiyor bile. Biz müzelerde çok zavallıyızdır. biçarelik akar paçalarımızdan. O genç, kılıksız, hatta hippi Avrupalı bile elinde Topkapı'yla ilgili bir kitap olmadan, bu müzeye girmez. Adam mutlaka biraz daha anlayışla, tahta, taca, çiniye bakar. Hele Avrupa'da öyle yaşanır, öyle yaşanır ki... Müzeler de örf ve âdetin bir parçasıdır. Aslında müzedeki eşyayla ilgilenmek de çok şey ifade eder. Bu kendi milletiyle, kendi sevgisiyle ilgilenmektir. Yani adam müzeyi dolaşırken, dikkat ederim, ağzından bir iştah akar. Hele kilise gezenlerin huşu halleri... Sultan Ahmet Camii'nin farkında olmayan ne kadar çok müslüman vardır. Acıdır. Halbuki bu nakışlar mücerrede gidesiniz diye size verilmiştir. Müzenin de yaşanır olduğunu, yaşanmakta olduğunu ifade etmek istiyorum.

Sevgili Erol Güngör, örf ve âdetlerin uğradığı sarsıntının bütün dünyayı kapladığını ifade etmişti. Ben şu noktanın tasrih edilmesini istiyorum. Devlet örf ve âdete karşı Avrupa'da bizim tavrımızda mıdır? Değildir. Evet gençler hep aynı temayülleri gösterirler. Yani on iki yaşındaki bir Türk kızıyla, on iki yaşındaki bir İngiliz kızının temayülleri arasında pek büyük fark olmaz. Fakat onlara verilen kültür kişiliğidir ki, onları birbirinden ayırır. Bu kültür kişiliğini kim verir? Okullar verir, radyolar verir, televizyonlar verir. Ve halkın temayüllerinin mahsulü olanı halkı ıslah etmek iddiasında bulunmayan gazeteler verir. Bu biçare memlekette herkes bu milleti terbiye etmekle meşgul. Bu terbiyenin de kat'iyyen millî terbiyeyle münasebeti yoktur. Ben Avrupa'da kültürün, örf ve âdetlerin, dinin korunduğuna ve bunun dikkatle yeni nesillere aktarıldığına kaniim. Bu hususu Erol Bey'den ayrı bir sohbet mevzuu olarak, bilhassa rica edeceğim. Yeni devlet örf ve âdetler karşısında menfi tavır alırsa ne olur, müsbet tavır alırsa ne olur? Yahut lâkayt kalırsa ne olur. Benim devletim, benim dilimi yapmakla meşgul. Yapamazsın efendim, çünkü o da içtimaî bir müessesedir. Akademisyenlerin dil yaptığı, dünyanın hiçbir yerinde görülmemiştir. Benim devletim, musiki yapmakla meşgul. Türk musikisi 50 yıldan beri mekteplerimizde yasaklanmış. Batı musikisi gösteriliyor. Beklenirdi ki, bütün orta okul, lise mezunları, ağzı açık, hayran konser salonları arasınlar. Resmî musiki bu-

dur çünkü. Beğenilmiş, tercih edilmiş. Acaba Türkiye'de gönüllü olarak dolmuş bir tek konser salonu, yani alafranga musikinin icra edildiği bir salon olmuş mu? Bakın, ikiyüz senelik tattırmalarına rağmen bu musiki halka kabul ettirilememiştir. Müzik hocaları devletin istediği musikiyi öğretiyor. Milletin istediğini değil. Bilmiyorum, anlatabildim mi, yani işin kökünde devletin millî olan değerlere bağlı bulunmayışının ve onlara menfi tavır takınışının ıztırabı vardır. Sözü fazla uzatmak istemiyorum. Değerli arkadaşımız ilim adamımız Erol Güngör'e,ve sohbete iştirak eden arkadaşlarımıza, dinleyicilerimize teşekkür ederim.

Türk Edebiyatı, Eylül 1979, s. 71, s. 12-20

Türk Edebiyatı Vakfı'nda Erol Güngör'ün Sohbeti

Ahmet Kabaklı: Değerli arkadaşlar, sevgili gençler, bugün çarşamba sohbetlerinden birini daha yapacağız. Prof. Erol Güngör Bey, nesil meselesi üzerinde bir sohbet yapacaklar. Kendilerine teşekkür ediyoruz ve hemen sohbete geçmesini rica ediyoruz, sonradan soru ve ilâvelerinizi dinleyeceğiz.

Erol Güngör: Nesil meselesi, en çok ortaya atılan, en çok münakaşa edilen meselelerden biridir. Her zaman gençlerle, yaşlılar arasında herhangi bir anlaşmazlık çıktığında, bunu nesil farkına bağlamak âdet olmuştur. Âdeta hepimiz yaşlı ile genç arasındaki düşünce farkını tabiî karşılarız. Gençler başka yaşlılar başka düşünür diye bir prensip vardır. Acaba nesil farklılıkları nereden doğar, nasıl gelişir? Ne kadar bir fark olur? Bunların münakaşasını yaparken, bu problemin esas sahası olan sosyolojinin bâzı araştırmaları ve bâzı karakterleri üzerinde dursak, daha faydalı olur, düşüncesiyle, hepinizin bildiği bu meseleyi, kendi sahamın çerçevesi içersinde vermeğe çalışacağım.

Umumiyetle cemiyetteki değişme hadiselerini birbirine zıd kuvvetlerin çekişmesi halinde izâh etmek âdet olmuştur. İlk zamanlarda bu zıd kuvvetler sosyal sınıflar halinde anlaşılmış ve ele alınmıştır.

Bildiğiniz gibi Marx bütün cemiyetlerin hayatını birbiriyle, sınıf çatışması haline giren sınıflar olarak ele alır. Dolayısıyla, sosyal hayatta meydana gelen hadiseler, bu sınıfların çatışmasıyla

ilgili şeyler de, onlardan doğar ve kaynağını onlardan alır. Sonra ismini hepinizin işitmiş olduğunuz Alman sosyoloğu Veber o da yine tabakalaşma şeklinde sosyal değişme teorisi ortaya atmıştır. Yalnız Marx'ınkinden farklı olarak, yukardan aşağıya doğru şakuli bir tabakalaşma düşünür. Onda da yine cemiyetteki bütün hadiseler sosyal tabakalar arasında yâni alt tabaka, orta tabaka, üst tabaka, -yapacağınız tasnife göre- bunlar arasında karşılıklı alışveriş veya çatışma, bunlardan ortaya çıkar. Zamanımıza çok yakın olan bir başka ilim adamı "Dürkhaym" da yine bu değişme hadiselerini iş bölümünün gelişmesiyle izah etmiştir. Yani bâzı cemiyetlerde iş bölümü daha geri safhadadır, bâzısında çok daha ileri gitmiştir. Aralarındaki esas fark bundan ibârettir.

Bunları söylemekten maksadım, nesil meselesinin oldukça yeni olduğunu belirtmektir. Yâni biz birçok şeyleri nesil farkları ile îzah ederken aslında bizden çok eski insanlar aynı yola gitmiyorlardı. Özellikle ilim adamları arasında sosyal hadiseleri nesil farklılaşması şeklinde görenler yenidir.

Neden yenidir, çünkü eski kalıblar eski kavramlar artık işe yaramaz olmuştur. Sınıf gelişmeleri halindeki bir cemiyet modeli bizim îzaha çalıştığımız hadiseleri, ancak eksik ve taraflı olarak gösterebiliyor. Durkhaym'ın iş bölümüne dayanan cemiyet tipi de yine eksik olmuştur. Bunların eksiğini tamamlamak üzere ortaya atılan modellerden birisi de nesil farkları ve yeni nesillerle eskiler arasındaki veya yeni nesillerin kendi aralarındaki çatışma meselesine göre sosyal değişmeyi yahut cemiyet hadiselerini nesillere göre tahlil veya îzah yeni çıktı derken, bunun da bir sebebi olduğunu anlatalım.

Şimdiki bu mânada nesil dediğimiz şey de yeni çıkmıştır. Nesil sosyolojisi vardı, ancak nesil meselesi yenidir.

Âdem'den beri nesil vardı, tabiî insanın varlığından beri nesil vardır. Yoksa biz bugün meydana gelmezdik. Nesil, diyelim ki bir insanın muayyen bir yaş ortalaması meselâ 30 yaşına kadar olan devre, bu sosyal bir ehemmiyet taşımaz. Neslin sosyal hayatta bir önem taşıması için onun gerçekten tıpkı sosyal sınıf gibi âile gibi, kılan gibi, ayrı bir sosyal varlığı olması lâzımgelir, yoksa bizim araştırmamızda îzah kavramı olarak hiçbir işimize yaramaz. Bu bakımdan sırf belli bir yaştaki insanların birarada bulunması,

meselâ bugünün 30-40 yaşındakileri yahud 25'inden aşağıdakiler demenin hiçbir mânası yoktur. Bu mânada nesil sosyal bir varlık olarak bugünkü cemiyet tipinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu neden böyle başladı?

Eskiden klasik ananevî cemiyet tipinde insanların bağlı oldukları gruplar vardır. Bunlar ya aileleri, ya aşiretleri, klanları, sülâleleridir. Belli bir nesle bağlılık o zaman bahis mevzuu değildir. Ancak aile ve klan bağlarının yetersiz kaldığı, yâni insanların artık bu bağlardan daha üstün, başka gruplaşmalar aradıkları zamanda işte nesil dediğimiz şey ortaya çıkmıştır. Dikkat ederseniz -dilcilerimiz bilirler- neslin yeniliğini lenguistik gelişmeden tâkibetmek de mümkündür. Şimdi birinize sen kimsin? diye sorsam adınızı soyadınızı söylersiniz, hattâ doğrudan doğruya adınızı söylersiniz. Halbuki eskiler bir adama sen kimsin? dedikleri zaman filan oğlu falanım, yahud falancalardan falanım diye cevab alırlar, bu cevapta ailesine kadar hattâ yakın zamanlarda çok kimsenin adı böyledir. Türkçe'de, Arapça'da falan oğlu falan veya Ali bin Ahmed gibi. Batı memleketlerinde de böyledir. Meselâ, aşina isimlerden Tomsın, Cansın isimlerinde Tom'un oğlu Can'ın oğlu demektir. Sın eki sonradan kelimeye birleşerek tek isim haline gelmiştir. İnsanlar eskiden ailelerine, aşiretlerine, klanlarına bağlıdırlar, sonra sosyal gelişmenin muayyen bir safhasında bunlardan sıyrılmağa başladılar, sıyrılınca da Ahmed oğlu Mehmed yerine sadece Mehmed ortaya çıktı. Her insanın hüviyeti, kaderi kendi terbiyesine, şahsiyetine bağlı oldu. Ve herkes aşağı yukarı müstakil bir hüviyet arzedecek şekilde ortaya çıktı. Dünyada hiç kimse yalnız yaşamaz, sadece Ahmed, Mehmed ve Hasan'lar birbirinden ayrı atomlar hâlinde gezemeyeceklerine göre, bunların da yeni bir takım gruplaşmalar yeni bir takım cemiyet örnekleri ortaya çıkarmaları lâzım gelirdi. Bu insanlar dünyada kendilerine yer bulabilmek için mutlaka başkalarıyla bir arada olmak mecburiyetindedirler. Kimlerle birarada olacaklar? Aynı kıymet sistemlerini, aynı görüşleri paylaştıkları kimselerle birarada olacaklar. İşte o nesil dediğimiz şey böylece ortaya çıkmış oluyor. Çünkü insanların aynı kıymetleri paylaştıkları kimseler genellikle kendi cemiyetlerinde aşağı yukarı kendi yaşlarına denk kimselerdir. Onların arasında bir yer bulabilmektedirler.

Şimdi demek ki nesil meselesinin bir tarafı bu işin bu taraf ile daha çok ilim adamları alâkalanıyor. Yahut bu işi kendisine mesele yapmış olanlar bir de cemiyette herkesin kendi hayatı içerisinde yakından ilgilendiği bir yaş meselesi var o da yaş grupları arasında görülen farklar ve bu farklar yüzünden cemiyetin bâzen bütünlüğünün bozulması veya hiç değilse bu bütünlüğün bozulduğu hakkında bir kanaatin uyanması; nereye gidiyoruz? Baba oğulu tanımıyor, oğul babasını bilmiyor anlaşamıyorlar, birbirlerinin dilinden anlamıyorlar ve bu itibarla nesil kavramı yakından incelenme mevzuu olmuştur ve halen olmaktadır. Şimdi hepimizin bildiği gibi, sosyal değişmelerin çok süratle olduğu cemiyete intibaklarında büyük zorluklar ortaya çıkmaktadır.

Yani öyle bir çatışmayı en çok bizim gibi süratle değişme geçiren memleketlerde görüyoruz. Acaba bu çatışmanın mahiyeti nedir? Neye gençler yaşlılardan çok daha farklı şeyler düşünüyorlar? Veya hakikaten çok farklı düşündükleri doğru mudur? Bir görüşe göre gençlerle yaşlılar arasındaki çatışmanın esası gençlerin cemiyet bünyesine asimile edilemeyişleridir. Diyelim ki şu anda bizim cemiyetimizin belli teşkilatı, belli bir mevki sistemi var; burada herkes aşağı yukarı yerini almış, bir taraftan da yeniler geliyor, bu yenileri birer ikişer bu bünyeye sokacağız, bu adamlar herbiri birer mevki alacaklar devlet dairelerinde, hususî sektörde işe girecekler, siyasî mevkiler alacaklar. Hasılı cemiyetin bugünkü yapısı içersinde bir yerleri olacak, fakat bu yerler kendilerinden evvelkiler yâni orta yaşlılar tarafından doldurulmuştur -ki sanayileşmiş ülkelerde umumiyetle böyledir- gençlerin bu yerlere gelebilmeleri için çok uzun bir hazırlık safhası geçirmeleri icabediyor.

Fâtih 22 yaşında İstanbul'u almış, 20-21 yaşında da padişah olmuş, zamanının bütün tahsilini de o çağında görmüş, bugün 20 yaşındaki genç henüz üniversitenin ikinci, üçüncü sınıfındadır. Bu gencin bu karışık cemiyette bir yer alabilmesi üstelik bir ihtisas sahibi olabilmesi için önünde şöyle bir 20 sene kadar zaman var; uzun bir tahsili bitirdikten sonra birçok işlerini geri bıraktığı için evlenmesi vesair işleri hep gecikir. Fakat bu gençler cemiyette hakettiklerini zannettikleri yeri alamadıkları için devamlı mücadelededirler. İşte bir görüşe göre bütün hadiselerin sebebi bun-

dan ibârettir. Aslında gençlerle eski nesiller arasındaki çok büyüttüğümüz bir mücadele bahis mevzuu değildir.

Meseleyi kuru çerçevesinden çıkarmak için kendi tarihimizden bir örnek alalım. Nesil çatışması bizde zannederim tanzimattan sonra veya tanzimatla beraber başlamıştır. Namık Kemal'in devri ve ondan sonraki münevverlerin idare ile mücadelesinde -dikkat edersek- bu görüşe hak verdirecek noktalar vardır.

Acaba bu adamların kıymet sistemleri birbirinden farklı mıydı? Pek farklı da değildi. Yâni genç nesiller iktidar istiyor ama iktidar istemelerinin sebebi, yahut iktidara gelirlerse yapacakları işler eskilerin düşündüklerinin tamamen tersi değil, bunlarda biz bu işi sizden daha iyi biliyoruz iddiası var. Yoksa temel kıymet sistemlerinde öyle büyük bir fark yok ve gerçekten böyle bir cemiyette yeni nesilleri asimile etmek oldukça güçtür. Bizde de öyle oldu. İşte saltanat, mutlakiyyet despotizm diye bağırmalarının aslında sebebi kendilerinin bu işi yapamayışlarıdır. Altını biraz kazırsanız (tahtında müstetir) bir mutlakiyyet idâresi vardır. Şimdi bu farklılaşma yahud bu çatışma cemiyet sanayileştikçe yahut başka bir ifâdeyle modernleştikçe artıyor ve bir ölçüde kıymet farkları da ortaya çıkıyor. Modern cemiyette yeni nesillerin eskiler tarafından temsil edilen kıymetleri benimsememeleri, onlar gibi olabilmeleri için kullanılan metodların, müesseselerin eski kıymetini kaybetmesindendir.

Müesseseler, bir insan ne suretle cemiyetin kıymet sistemi ile intibak eder, bunları öğrenir. Birinci derecede aile, ikinci derecede mektep bunu verir. Modern cemiyette ailenin bu fonksiyonu büyük ölçüde azalmıştır, gittikçe de azalmaktadır. Çünkü insanlar vakitlerinin çoğunu aile içersinde geçirmiyorlar, dolayısıyla bilgi ve görgülerinin çoğunu da aileden almış olmuyorlar. Kaldı ki zamanla ailenin onlara verebileceği şeylerle gençlerin aile dışındaki cemiyette gördükleri birbirinden ayrı şeylerdir. Yâni ailenin kıymet sistemi ile cemiyetin kıymet sistemi modern sanayileşmiş cemiyetlerde birbirinden uzaklaşıyor ve cemiyet bu gençlerden daha çok başarı ve yarışma istiyor; daha çok ferdiyetçi davranış istiyor; çünkü onun nizamı ona göre kurulmuş, fakat aile klasik kıymetleri daha fazla muhafaza etmektedir. O da evlâdından ferdî davranmaktan ziyâde etrafını görüp gözetmesini ve bütün aile

içersinde onlarla dayanışma hâlinde, hatta fikir ve işbirliği halinde olmasını istiyor. Bu da yeni eski nesil çatışması dediğimiz hadisenin bir tarafını teşkil etmektedir. Fakat cemiyetin gidişi ailenin tesirinden ziyâde dışarının tesiri genci yuğurmaktadır. Asıl rolü bu tesir oynuyor. Bu çatışma gençlerin intibakını zorlaştırıyor. Bir taraftan aileniz dolayısıyla gelen ananevî değerleri karşılayacaksınız, onlara göre hareket edeceksiniz, öbür taraftan dışardaki cemiyetin size empoze ettiği kıymetlere göre yaşayıp da orada bir yer bulacaksınız, tutunacaksınız.

Şimdi bir başka tahlile geçiyoruz. Burada nesiller arasındaki çatışmanın sadece menfî tarafını değil de müspet ve bir bakıma tabiî istikametlerini gözden geçireceğiz. Şimdi şöyle bir soru sorsak; nesiller olmasaydı, bizi bu kadar sıkıntıya düşürmeseydi. Gençler geliyor, bizim doğru bildiğimiz yolların tersini iddia ediyorlar. Nesillerin değişmeyeceği bir cemiyet düşünsek biz hepimiz varız ve hep biz var olacağız arkadan gelecek olan nesiller bahis mevzuu olmayacak böyle bir cemiyette neler olurdu?

Şimdi ortada bir cemiyet var ve onun bir kültürü var, nesillerin değişmesi ile bu kültüre yeni iştirakçiler çıkmaktadır, hep karşı olanlar değil de buna katılanlar, neslin dışında yeni iştirakçiler çıkması hadisesini başka kollarda da görüyoruz. Meselâ köyünü terk edip şehre gelen bir adam şehirdeki kültüre katılmaktadır. Memleketini bırakıp başka yere göçen muhacir de oranın kültürüne yeni bir iştirakçi olarak katılmaktadır.

Bulunduğu sosyal sınıfı değiştiren yoksulken bay olan bayken geday olan adamlar onlar da gene yeni girdikleri cemiyetin kültürüne katılıyorlar. Bunların sadece hayatları değil o hayata intibakları değişiyor. Yâni dünya görüşleri farklılaşıyor, zihnî intibakları ruhî intibakları değişiyor. Yeni nesiller de böyle geliyorlar fakat onların kültüre iştirakçi olarak girişleri göçmeninkinden veya şehre gelen köylününkinden oldukça farklı oluyor. Şehre gelen köylü veya başka memlekete giden şahsın sosyal münasebetleri yer değiştirmektedir. Yâni buradan kalkıyor öbür tarafa gidiyor adetâ coğrafî bir yer değişimi.

Nesil sözkonusu olunca bu değişme daha hayatî noktalarda ortaya çıkmaktadır. Daha radikal daha köklüdür. Göçmen gidenlerin değişme -bizim işçilerimizden de bildiğimiz gibi- çok kere

gittikleri cemiyetin kenarında bir yer tutuyorlar, babasını bilmiyor anlaşamıyorlar, birbirlerinin dilinden anlamıyorlar ve bu itibarla nesil kavramı yakından inceleme mevzuu olmuştur ve halen yaşıyorlar. Yeni girdikleri kültüre intibakları çok uzun zaman alıyor, ve çok tedrici oluyor.

Ama, bir cemiyetin kendi içindeki yeni nesillerle böyle değil: çocuklarımız, torunlarımız, bunlar daha radikal daha köklü bir şekilde değişiyorlar. Çünkü bunlar âdetâ gözlerini bir kültüre açmaktadırlar ve o gözler yaşlıların gözü değildir. Yaşlıların cemiyetini yaşlıların kültürünü tamamen değişik bir gözle görüyorlar, bu da tahmin edileceği gibi durgunlaşan kendi içine kapanan kendi içine kıvrılan, böylece hayatiyetini kaybetme tehlikesiyle karşılaşan bir kültüre taze bir görüş, taze bir bakış getirmektedir.

İkinci olarak eski kültürün mensubları eski iştirakçileri tabiat kanunu icabı birer ikişer ortadan çekilince artık bu kültür bırakılır.

Eğer cemiyet devam edecekse bâzı şeylerin hatırlanmasında olduğu kadar unutulmasında da fayda mülahaza edilir. Burada iki tip hâdise ile karşılaşıyoruz: Yâni gençlerin gelmesi ve eskilerin çekilmesi hadisesinde hepimizin tecrübelerimizden bildiğimiz bir gerçek var. O da şu:

İnsanlar bir şey hakkındaki hükümlerini dâimâ belli bir zemine dayandırırlar. Herhangi konudaki bir suali, eski bilgimize dayanarak cevaplandırabiliriz. Yahud bir şeyin iyiliği veya kötülüğü hakkında gene evvelki bilgimize dayanırız. Acaba bizim hüküm vermekte, dünyaya bakmakta kullandığımız bu eski tecrübeler hangileridir. Eskiliklerin ölçüsü nedir? Bu ölçü o konudaki ilk fikirlerimiz ilk intibalarımızdır. En çok insan tanırken bununla karşılaşıyoruz. Birini gördüğümüz zaman iyi intiba almışsak o devam eder. Sonra o adam hakkında işittiklerimizi hep o eski intibalara göre değerlendiririz. Birisi aleyhinde bulunursa yok iyi adamdır deriz, lehinde olursa, gayet tabiî ona böyle hareketler yakışır, ondan böyle iyi şeyler beklenir deriz.

İşte gençler sonraki karşılaştıkları şeyleri, hep bu intibalarına göre değerlendiren insanlardır. İkincisi de gerek kendi içinde gerek dışında bir takım hasım kuvvetlerle mücadele hâlindedir. Her neslin her çağda mücadele ettiği kuvvetler farklıdır. Şimdi bi-

zim cemiyetimiz; diyelim ki sanayileşme kavgası içinde veya anarşi ile mücadele kavgası içinde; daha evvel demokrasi mücadelesi vardı, ondan evvel istiklâl mücadelesi, ondan daha evvel de başka mücadeleler. Bu mücadele edilen kuvvetler aynı zamanda bizim dünyaya bakış tarzımızı ta'yin eden şeylerdir. Yâni işimiz gücümüz ne ise, derdimiz ne ise, ne ile uğraşıyorsak etrafımızdaki hadiseleri de dünyayı da o açıdan görmeğe alışmışızdır. Kim dostumuz, kim düşmanımızdır; neyi yaparsak daha kolay emelimize varabiliriz, bütün bunları o açıdan değerlendiririz, bir nesil için hasım olan öbür nesil için hasım değildir. Bir nesil için dert olan öbür nesil için dert olmayabilir.

Binaenaleyh nesiller ortadan çekildikçe dertlerin bir kısmı ortadan çekiliyor, böylece eskinin hatırlanması ne kadar lâzımsa, unutulması da bir bakıma sosyal olarak o kadar mühimdir.

Bütün bunlardan çıkan netice şudur:

Her nesil o cemiyete ait tarihî realitenin belli, mahdud bir kısmına iştirak eder, yâni siz hayatınız içersinde olanlara katılırsınız, ben kendi hayatım içersindekilere iştirak ederim, çocuklarımız daha başka şeylere katılırlar. Böylece hem nesillerin değişmesi ile bizim için problem olmayan şeylerle uğraşmak derdi ortadan kalkmış olur, hem de gerçek ve ciddi problemlerle ilgilenmek imkânı hasıl olur. Bir başka nokta da kültür mirası dediğimiz şeyin devamlı olarak aktarılması zarureti vardır.

Burada da neslin önemli bir yeri olmaktadır. Eğer nesil değişmeseydi hep aynı adamlarımız kalsaydı, o zaman zâten kültür aktarması diye bir şey mevzuubahis olmazdı: Eski kültürü yenileştirerek, başkalarını vermek derdi ortadan kalkardı.

Ancak kültür aktarmasında en önemli bir nokta görüşlerin, fikirlerin, duyguların çoğunun, gayrışuurî bir şekilde nesillere geçmesidir.

Yâni insanlar çocuklarına bazı şeyleri öğretirler, bâzı şeyleri de özel olarak öğretmezler. Biz öğrendiğimiz şeylerin belki yüzde 80 kadarını herhangi bir öğrenme gayreti, öğrenme şuuru olmaksızın öğrenmişiz, hayatın kendi içinde bunlar olup giden şeylerdir. Ve bu gayrışuurî olarak öğrendiklerimiz, bizim zihnimizin, şuurumuzun en eski en kuvvetli tabakasını teşkil eder. İlk intibalar mühimdir, her şeyi hep ona göre ölçeriz. Genç insan far-

kında olmadan hayatı içerisinde edinmiş olduğu intiba'ları, şuurunun esas çekirdeği şeklinde saklar, ve bizim esas dünya görüşümüz dediğimiz şey de bundan ibarettir. Yani gayrışuurî olarak benimsemiş olduğumuz bütün kıymetlerin ortaya çıkardığı dünya görüşüdür. Bu yüzdendir ki gençlik çağında sahib olunan görüşler, hiçbir zaman değişmez, eğer bu çağda bir insan, belli bir yolu tutturmuşsa, onu oradan söküp atmaya hemen hemen imkân yoktur. Bazen ters şeyler olabilir, günlük bir misalle: Komünist olan bir kimse sonradan milliyetçi olur. Milliyetçi olan bir kimsenin de ileri yaşlarda komünist olması da mümkündür.

Fakat 17, 18, 19 yaşlarında hangisi ise ilerki yaşlarda hangi kılığa girerse girsin o günlerin izini katiyen silemez. Bütün davranışlarının arka planında o gençlikdeki edindiği fikirler vardır. Şimdi acaba bu yaşın bir ölçüsü var mıdır? Hangi yaşta bu şuurun çekirdeği hasıl olur. Bilhassa dünya görüşü açısından onun tam bir noktasını bulmak kabil değildir. Fakat yaklaşık olarak bazı kriterler ortaya atmak mümkündür. Bir Alman sosyoloğu onun için şivenin teşekkül ettiği çağdır diyor. Yâni bir insan artık şivesini bulmuşsa, dili değiştirmeden gidiyorsa o çağ tamamdır. Çünki dil gayrişuurî olarak benimsenen sistemlerin en önemlilerinden birisidir. Eğer bir adam, tam telaffuz şeklini bulmuşsa, işte ondan sonraki hayatınca taşıyacağı fikirlerin de teşekkül etmiş olduğu çağdır, diyor. Bunun üst hududu 25 yaştır, altında da 17 yaşı sayabiliriz. Gençler öğrendikleri kıymet sisteminin yüzde 80'ini gayrışuurî olarak benimsemişlerdir. Şuurlu olarak benimsedikleri de elbette vardır. Fakat insanlar cemiyetlerinin kıymetleri ile ancak karşılarına bir problem olduğu zaman karşı karşıya gelirler. Yâni normal hayatta yâni işleriniz düzgün giderken hiçbir zaman bu neye böyle, bunu neye böyle telkin ediyorlar, bunun aslı var mı, yok mu? diye soruşturmaz. Ancak öğrendiğiniz şeyler işinize bir noktada yaramazsa, yâni onlarla elinizdeki problemi çözemez hâle gelirseniz, o zaman soruşturma başlar. Size insanlarla münasebetlerinizde, nasıl olmanız lâzımgeldiği anlatılmıştır, bunu öğrenmişsindir. İşte selâm vereceksiniz, tebessüm edeceksiniz, derdinizi anlatacaksınız. İşiniz olsa da olmasa da teşekkür edeceksiniz, v.s. Bir gün öğrendikleriniz yürümeyebilir, işte o zaman şuur işin içine girer ve acaba benim bu öğrendiklerimin, anamdan, ba-

bamdan, hocamdan aldıklarımın aslı var mı, yok mu? Bunlar işime yarar mı? diye soruşturma başlar. Yeni neslin burada farklı bir durumu vardır. O da şu: Gençler hayatın günlük meselelerine daha çok yakındır, daha çok karşı karşıyadır, o yüzden de eskilere göre, onların isteğinin daha fazla olmasını tabiî karşılamayız. Eğitimde bunun çok önemli rolü vardır. Genellikle öğrenciler hocalarından şikâyetçi olurlar, daha sonraki hayatlarında hocalarını anlatırken hepsinin bir eksik, hatta marazî tarafını bulurlar ve hepsini hatıra olarak anlatırlar. Bunun önemli bir sebebi genellikle öğretmenin problemleri ile gençlik problemlerinin farklı oluşu ve ikisinin de aynı problemleri gene farklı gözlerle görmeleridir. O yüzden böyle farklılaşmayı şuurlu olarak bilmeyen bir hoca talebenin bilmesini ister muvaffak olamaz. Hele çok önemli mevzularda öğrencilerine birşeyler anlatmak mecburiyetinde ise boşu boşuna gayret sarfeder. Ondan sonra da şikâyetçi olur. Ahmaklıklarından, cahilliklerinden, haylazlıklarından demvurur. Bu bakımdan hocanın talebeye birşeyler öğretmesi kadar, öğrencinin de hocaya birşeyler öğretmesi gayet ma'kul ve meşru'dur. Öğrenilen ve öğretilen şeylerin mahiyetini iyi hesaplamak lâzımdır.

Bir başka mesele, nesiller arasında kültür intikalinin kesiksiz olarak yürümesi zaruretidir. Bu da nesillerin oynadığı roldür. İntikal gerçekten çoğu zaman çok ârızî ve fevkalâde durumlar çıkmaksızın bütün cemiyetlerde kesiksizdir yâni kültür devam eder. Bu da işleri oldukça kolaylaştırır. Nesiller arasındaki münasebeti kurar. Yaşlılar, gençlerle doğrudan doğruya karşılaştıkları zaman, şikâyetleri pek çoktur, hepsi kendi çocukluğunda hiç böyle olmadığını anlatır. Doğrudur onların zamanında hiç böyle olmamıştır. Ama bu farkın her zaman böyle mühimsenmesi de lâzımgelmez. Cemiyet bu çatışmayı şöyle bir yoldan yumuşatır. Genellikle gençler, yaşlılarla değil de, orta yaşlılarla münasebettedirler. Onların cemiyet içersine girişi icâbı münasebetde bulunduğu grup orta yaşlılardır, fazla yaşlılar değil, böylece iki nesil arasındaki fark daha da azalmış olur. Böylelikle birinden ötekine suhuletle geçmek mümkün olabilir. Durgun, fazla değişmesi olmayan cemiyetlerde gençlerin ideali yaşlılara benzemektedir. Bizim cemiyetimizde değişmenin süratli olduğu bölgelerle, yavaş olduğu bölgeleri düşünürsek hakikaten bu farkı görebiliriz. Dur-

gun olanlarda esas şey, eskiye benzeyip onlarla yeni çizgide gitmektir. Fakat bunlar olduklarından daha yaşlı görünürler. Köylerde Anadolu'nun birçok kasabalarında, gençler daha büyük, yaşlı, daha çok şey bilen, daha çok şey hatırlayan pozundadırlar. Böylece birbirlerini idâre ederler. Değişme çok süratli olduğu zamanlarda ise, bunun bir dereceye kadar, tersine rastlanır. Buralarda yaşlılar gençlere özenirler. Orada ideal gençlikdir, yaşlılık değildir. Hatta bâzen ileri yaşlılar, gençlere orta yaşlılardan daha yakın olmaktadırlar. Şimdi hepimizin rastladığı örneklerden; 90 yaşına gelmiş ağarmadık saçı kalmamış adamların uydurma dil konuşarak gençlerle bir sırada görünmeğe çalışmalarını anlamak zordur. İşte şimdiye kadar yeni nesil, eski nesil, bunlar arasındaki farklar dedik; fakat bu eski ve yeni nesil dediğimiz şeyler kavramlardan ibaret kaldı. Evet bir eski nesil, bir yeni nesil vardır, ama hiçbir cemiyette böyle ikili durum yoktur. Çok defa, hele günümüzün modernleşen cemiyetlerinde, bir değil birkaç yeni nesil ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden sosyologlar fiilî nesil diye bir kavram kullanırlar, bu fiilî nesil gerçekten bir baş etrafında kümelenir.

Türkiye'de de Türkiye çapında bir yeni nesil var; diyelim ki 30 yaşına kadar insanların içersinde Türkiye'de bu neslin karşılaştığı problemlere herkes aynı cevabı vermiyor, aynı reaksiyonu göstermiyor. Demek ki bu fiilî neslin içersinde gruplar hâlinde ayrışmalar var. Bu ayrışma Türkiye'de milliyetçi gençler, solcu gençler, akıncı gençler v.s. gibi. Günlük deyimle söylersek bunların hepsi de aynı neslin problemlerine değişik reaksiyonlar göstermektedir.

Bu nesil üniteleri cemiyetin değişmesinde nasıl bir rol oynar? Sâdece eskiler, eskilerle çatışmakla kalmazlar. Tabiî aslında, sosyal olarak, bir neslin varlığı demek, onların ayrı ayrı gruplar teşkil etmesi demektir. Ayrı ayrı gruplar ise, kendine mâhsus hayat tarzı olan bir topluluktur. Bir neslin kendine mahsus bir hayat tarzı, yâni bu adamların beğenmedikleri, istemedikleri sistemi karşısında alternatifler bulmaları ve alternatifleri, kendi hayatlarına tatbik etmeleri lâzımdır. Yâni diyelim ki, bir sosyalist gençlik, bir milliyetçi gençlik varsa bunlar ayrı bir kıymet sistemini temsil etmeli ve bu sistemi kendi içlerinde yaşamalıdırlar. O zaman bu adamlar bunlardır bu adamlar da bunlardır, yani bunlar birbirin-

den farklı sosyal gruplardır. İşte yeni nesil sosyal değişmeyi yaratmada bu şekilde rol oynar. Önce bir alternatif getirir, sonra bu alternatifin fiilen yaşattığı bir cemiyet modeli ortaya çıkarır. Ben buyum, benim prensiplerime göre olan hayat da şudur. Sonra cemiyetin geri kalan kısmının ona intibak etmesi veya etmemesi bahis mevzuu olur. Şimdi bizim cemiyetimizde de olduğu gibi bâzen değişme çok süratli olur, o zaman yeni nesil, eski nesil diye, kesin farklılaşmalardan ziyâde birbirine çok yakın yaş grupları hâlindedir. Bir tabakalaşma görüyoruz, bunlar nesil halinde ayrılıp kendilerine göre bir cemiyet kuramazlarsa, o zaman kim kurarsa onlardan birini tercih etmeyi daha kolay ve daha tabiî buluyorlar. Aslında böyle olması beklenirdi. Bu yüzden, dikkat ederseniz, bizim memleketimizde ideolojik cereyanlar, nesil olarak değil de, daha başka sosyal gruplar halinde ayrılıyor. Yani gençler şöyle yaşlılar böyle değil, eğer bir milliyetçide ideoloji varsa, onun gencinden yaşlısına doğru bütün yaş gruplarını içine aldığını görüyoruz. Diğer dünya görüşleri için de aynı şey mevzuubahistir. Böyle olduğu zaman mücâdelede, en fazla alternatif getirenler, en kazançlı çıkarlar. Yâni kim benim nizâmım şudur ve ben bu nizâma göre yaşıyorum, diyebilirse diğerlerini de peşine takma, kendine çekme, sürükleme imkânı o kadar fazla olacak.

Mevzuun bundan sonraki kısmına sorularla sohbet hâlinde devam edelim.

Ahmet Kabaklı: Erol Güngör Bey, çok vukuflu, çok yumuşatıcı, bize biraz daha geniş ufuk sağlayan, çok kıymetli bir konuşma yaptılar. Belki devâmını bir başka gün lûtfederler, biz şimdi sohbetimizin gidişi îcâbı arkadaşlarımıza söz verelim.

Ayhan Songar: Söz istememin sebebi eğer Erol Bey müsaade ederlerse, bir ilâvem olacak.

Zannediyorum ki evvelâ konu sunî'dir. Mefhum sunî'dir. Yâni insan cemiyetlerinde, birbirinden ayrı, birbirinden müstakil, yahut da kesin hudutlarla ayrılmış, nesilleri belirtmek ve göstermek mümkün değildir. Çünkü temâdiyet, devamlılık insanda mevcuddur. Meselâ ülkü, bir temadiyetin sunî olarak parçalara bölünmesidir. Uzunluk metrelerden, santimetrelerden, milimetrelerden meydana gelmemiştir. Fakat biz uzunluğu bir ölçüye vu-

rabilmek için böyle bir takım tefrikler yapmışız. Elimizdeki bir birimi, bir vahidikıyası onun içinde kaç defa bulunur diye orijini bütüne tatbik ediyoruz.

Lâtinlerin bir ata sözü vardır: "Tabiat atlamalar yapmaz." Bunu gerçekle de karşılaştırıyoruz. Hakikî mânada, cemiyet kurma canlılarda görülür. Arılarda, karıncalarda görülür. Bunların dışındaki hayvanlarda cemiyet yok, sürü var, atların, fillerin sürüsü var. Cemiyet olabilmesi için işbölümü ve organizasyonun olması lâzımdır. Hakiki mânada iş bölümü ve organizasyon arıda, karıncada, bir de insanda vardır. O halde sürü değil de cemiyet olarak üç canlı grup farkediyoruz.

Arıdan ve karıncadan insanı ayıran fark şudur: İnsan cemiyeti içersinde çeşitli yaşlar beraber yaşarlar. Temadiyet (devamlılık) vardır. Arıda karıncada bu yoktur. Bir nesil gelir işini bitirir ölür gider... Tıpkı tarlada boyatan başakların olgunlaşıp biçilmesi, tohumun yeniden bir başak meydana getirmesi gibi. Yâni tarlaya baktığımız zaman tohum az büyümüş çok büyümüş, çok büyüyen yeniden başak olmuş gibi bir devamlılık yoktur. İşte arıda karıncada da yoktur. Böylece hafızayı nesilden nesile aktaran gençlerdir. Yâni kalıtımdır. Genetik hafıza, biyolojik hâfıza.

Kedi martta dama çıkmasını, köpek sese gitmesini genetik yolla öğrenir. Bunu kimse öğretmez. Karınca yuva yapmasını, arı petek yapmasını, genetik yolla öğrenir. İnsanda ise genetik hafıza dışında bir sosyal kültür hafızası vardır, ki beraber yaşama mecburiyetinde olan çeşitli yaşlardaki insan evlâdının aralarındaki kültür akışını temâdiyeti meydana getirmektedir. O zaman nesil denilen şey ortadan kalkar, devamlılık tabiî hale gelir. Bunu, şunun için söyledim.

Bugün tatbik edilen bir oyun var. Nesilleri ayırıp, nesilleri birbirine düşürüp çatıştırmaya zorlamak, bunun da çâresi kültür eksikliğini temin etmek, yâni işi genetik hafızaya bırakmaktır. Yâni insanın sâdece yemek yemesi, anasının südünü emmesi, eşiyle biraraya gelmesini, âsablarından gelen gençlerle olan, ama başka bir bilgi, başka bir kültür elde etmeyen birtakım bâriz iç farklarla birbirinden ayrılmış kuşaklar haline getirmek, kültür intikalini önlemek, şu nesil denilen sunî tecridle insanları nesillere bölmek, insanları karınca gibi, arı gibi yapmanın tek çâresi,

çârelerin en başta geleni de, dil birliğini ortadan kaldırmak, çünkü kültür dille intikal ediyor. Onun içindir ki bu oynanan oyun -Erol Bey'in de üstünde durduğu- kültür intikalini önlemek içindir. Bu oyun çok ciddi, çok hainâne bir oyundur. Hafîfe alınacak, küçümsenecek bir tarafı yoktur. Nesil farkları, bu oyun sayesinde meydana gelmiştir. Bugün bir yaşlı ile bir gencin ayrı dilden konuşması, birbirini anlasalar dahi (Ben yahud Erol Bey mesleğimiz hocalık bu genç nesillere ders anlatmak mecburiyetindeyiz, ben bu dili çok güzel anlarım istersem konuşurum da tabiî yabancı dil konuşur gibi konuşurum) fakat iş böyle hafife alınacak gibi değildir. Bu dili bilmek ve konuşmak da nesilleri birbirine yaklaştıramaz. Kültür akışı bir yerde koparılmıştır.

Bundan sonra ikinci bir oyun oynandı. Farklı nesillere birbirinin içinde bulunması tasavvur edilen mevhum, gayrı muayyen düşmanlar gösteriliyor. Bu düşman ve hedefin de devamlı olarak değişmesi keyfiyeti -dikkat ederseniz- 1960'dan bu yana düşman olarak gösterilen istikâmetlerin hedefleri, mütemadiyen isim değiştiriyor. Bir gerici lâfı vardı, önce bir kuyruk, demokrat, gerici, ondan sonra faşist. Bunlar îmal ediliyor, arkasından daha başka birşey söylenecektir. Devamlı bir tehlike bir hedef, bir düşmanlık körükleme, nesiller arasındaki kültür intikalinin bozulması suretiyle, tıpkı köpeğin anasından doğarken getirdiği bir takım şartlı reflekslerin üstüne, şartlandırılıp yeni şahsî refleksler, temin edilmesi için kökünden koparılması. İnsan cemiyeti içersinde kültür temâdisi ve intikali ile birlikte nesil farkı diye bir şeyin bulunmaması gerekirken bugün sunî olarak yaratılmıştır. Çünkü insan cemiyetini daha aşağıya, basite indirmek için, hatta karınca veya arı cemiyeti gibi değil de köpek cinsine, ceylan cinsine benzetmek.

Asıl iftira gericilik denen şey ise, bunu da ilericilik ve ahlâk diye de göstermek isterler.

Ahmet Kabaklı: Ayhan Bey, Erol Bey'in ilmî olarak ortaya koyduğu bir meseleye yeni bir veche, daha ziyâde aktüel, gündelik bir veche verdi. İçinde bulunduğumuz bâzı sarsıntıların da nesil meselesi ile îzah edildiğini gördük. Erol Bey muhtemelen bu hususdaki düşüncelerini söyleyecekler fakat daha önce başka mülâhazaları rica ederim.

Necmettin Hacıeminoğlu: Erol Bey hem umumî, hem ilmî

olarak bütün cemiyetler için nesiller arası farkı dile getirdiler. Bizim için mühim olan Türkiye'deki nesiller arası farklılık veya mücadele; çatışmaya bu açıdan baktığımız takdirde Türkiye'de sosyolojinin îzah ettiği şekilde bir nesil farkı görmüyoruz. Fakat Türkiye'de bugün, değer sistemlerindeki değişmeler değil, değiştirilmeler sebebiyle bir nesil çatışması görüyoruz. Bir cemiyetin normal hayatında değişme ne kadar süratli olursa olsun ve başlangıçtan bugüne doğru ne kadar bâriz farklar bulunursa bulunsun sun'î müdahale yapılmadıkça nesiller arasında böyle bir çatışma olacağını sanmıyorum. Ancak bir noktada cemiyetin hayatına müdahale edilir. Ve istikâmeti değiştirilir veya kökten koparılmak istenirse işte o zaman nesiller arasında çatışma çıkar; hatta aynı nesil içinde çatışma çıkar. Bunun en canlı örneği bizim cemiyetimizde Cumhuriyet nesli ile Cumhuriyetten önceki Türk cemiyeti arasındaki farklılaşmadır. Dünyanın hiçbir yerinde görülmeyecek şekilde bir Cumhuriyet nesli yetişmiştir. Bu nesil kendi içinde çözülmekle beraber umumî olarak, hatta yalnız kendinden bir öncesi nesille değil, bütün tarihî Türk nesli ile dolayısıyla Türk neslinin temsil ettiği fikir ve inançlarla kavga ve çatışma halindedir. Bu kavga ve çatışma sonra aynı nesilden oldukları halde, yanı Cumhuriyet'in getirdiği değer sistemleri ile yetiştikleri halde, bu sistemleri hususî gayret ve şuurlarıyla benimsemeyenlerle gönüllü benimseyenler arasında da çıkmıştır.

Nitekim, rahmetli Peyamî Safa, Necip Fâzıl ile Falih Rıfkı ve Nurullâh Ataç aynı nesil mensubudurlar. Bunlar hem kendi aralarında aynı nesil olarak çatışmalara girmişler, hem de bunların bir kısmı bütün mazi ile geriye doğru geçmişle çatışmışlardır. Bu itibar ile Türkiye'de sun'î müdahale neticesi meydana gelen çatışmaların en şiddetlisi olmuştur zannediyorum. Bu örnek belki dünya tarihinde tek örnektir. Rusya'da bile Marksist bir rejim meydana geldiği halde Marksistlerle Marksist olmayanlar arasındaki çatışmanın Türkiye'deki Cumhuriyet nesli ile Osmanlı nesli arasındaki çatışmalar kadar şiddetli olduğunu sanmıyorum. Fransa'da Fransız ihtilâlinden sonraki çatışma bile bu kadar şiddetli olmamıştır, zannederim.

Bu itibarla Türkiye bütün dünyaya örnek olan tipik bir laboratuvardır. Sun'î müdahale ile bir cemiyette nasıl bir büyük huzur-

suzluk meydana geldiği bu laboratuvarda görülür. Bu çatışmaları nesil çatışması şeklinde izah edenler Ayhan Bey'in buyurdukları gibi hakikaten kasıtlı, maksatlıdırlar.

1968'de talebe hareketleri başladığı zaman Türkiye'nin fikir istikâmetine ışık tutan kişiler ve kalemler olarak bilinenler üniversite hocaları büyük yazarlar hadiseyi hemen şöyle izah etmişlerdir. Meselâ Abdi İpekçi belki yirmi defa bugünkü nesil kendilerinden yaşlı nesilleri beğenmiyor diye yazı yazmış. Biz memleketi daha iyi idare ederiz iddiasındadırlar. Halbuki bugünkü nesil dedikleri gençlerin arkasında lider olarak eski nesiller vardır. Nitekim Erol Bey de temas ettiler. Bu itibarla Türkiye'de bütün çatışmalar ve huzursuzluğu tabiî sosyal gelişmelerde değil mütemadiyen belli merkezlerden yapılan zorlayıcı müdahalelerle îzah etmek mümkündür.

Ahmet Kabaklı: Necmettin Bey meseleyi bizim içinde bulunduğumuz ızdırablar çerçevesinde daha millî bir açıdan ele aldılar. Başka konuşmak arzu edenlere söz verelim.

Mustafa Kafalı: Tarih içinde nesillerin mücadelesi yok, diğer milletlerin tarihlerinde de böyle bir nesil çatışması görmüyoruz. Olsaydı zâten milletler teşekkül etmezdi. Milletler belli bir karakterin devâmı mahiyetinde olduğu için teşekkül ediyor. Ancak asırlar içinde bâzı değişmeler oluyor, ama bu cemiyetin bütününe ait hadiseler şeklindedir. Kendi tarihimizden misaller vermeğe çalışayım. İslâmiyetin Türkler tarafından kabulü büyük bir hâdisedir, ama bu bütünü ile olmuştur. Ve milletin bütünü ile bir değişme meydana gelmiştir. Dolayısıyla genel bir farklılaşma yoktur. Bu hadise tabiî müspet mânâda bir şey bir de buhranlı devirlerde gördüğümüz değişmeler vardır. Erol Bey Tanzimat devresine şöyle bir dokundular. Orada olan hâdise şu: Çökmekte olan bir imparatorluk; hayatının son devresini yaşıyor. Bu münasebetle devletin her nevi müessesesinde yaşlı insan misali bir çöküş var. Gençler birtakım çıkışlar yaparak yenilik getirmeğe çalışıyorlar. Sanki bünyeye hayat vermeğe çalışan bir mücadele oluyor, ama bu hayat vermek değil aslında birçok meselelerde değişmeye sebebiyet veriyor, nesiller arasında bâzı kopukluklar meydana geliyor. Buhranlı hâdiseler dolayısıyla meydana çıktığı için de bugüne kadar intikal edip gelen çarpıklığı ortaya koyuyor. Birinci Ci-

han Harbi'ni kaybedişten ziyâde Türk milleti bu münasebetle genç neslini, istikbal vaadeden neslini büyük ölçüde kaybetmiştir. Cumhuriyet kurulmuştur ama bu Cumhuriyet, yeni devlete hayat verecek nesiller yok olmuştur. Şeref ve namus kurtarılmıştır. Amennâ fakat nesiller yok olmuştur. Cumhuriyet onun için bu buhranlı hayatını devam ettirmiştir. Ben gene de nesiller arasındaki farklılaşmayı kabul edemiyorum. Meselâ burada evlatlarımız yerinde gençler var, bunların benden farklı bir düşünceleri yok, hatta benden yukarı olan nesillerle de pek farklı düşüncesi yok. Demek ki mücadele nesillerin mücadelesi değil. Tefekkür, davranış ve kültürlerindeki buhranlı devrede meydana gelen çarpıklıkların neticesinde ortaya çıkıyor. Hakikatte mücadele nesillerin değil Marksist yahud materyalist görüşün ortaya koyduğu bir çatışma zemini oldu, buna mukabil ancak farklılaşmaların böyle buhranlı devirlerde aynı nesil içindeki çatışmaların dahi olabileceğini söylemek istedim.

Ahmet Kabaklı: Muhterem Kafalı; nesil buhranı, nesil çatışması meselesinden bahsetmenin bile abes olduğunu, ama bazı devrelerde bazı şartların Türkiye'de de dünyada da insanlar üzerinde büyük farklılıklar meydana getirmekte olduğunu ifade ettiler.

Tahir Kutsi Makal: Sayın hocalarımız Necmeddin Bey ve M. Kafalı nesiller arasında çatışmayı kabul etmiyorlar. Türkiye'de de dünyada da nesiller arasında çatışma vardır. Selçuklulardan başlayarak Osmanlılarda, Cumhuriyet devrinde hatta bugün de çatışma vardır. Batı'da da vardır. Rusya'da, Fransa'da da vardı, hâlâ da vardır. Rus ihtilâli nesiller arası çatışmanın filizlenip şekillenmesi ve kuvvet haline gelmesi sonucu meydana gelmiştir. Fransız ihtilâli de öyledir. Belçika'da da vardır.

Sevgi Kafalı: Nesiller çatışması denilince galiba silahlı çatışma anlaşıldı. Erol Bey her halde baba oğula, oğul babaya silah çekecek şeklinde bir çatışmadan bahsetmediler, şurası bir gerçek, aile hayatında bir evvelki nesille ufak tefek ayrılıklar olur...

Mustafa Kafalı: Kabaklı hocamızın nesil bir hakikattir sözü çok doğrudur.

Nermin Suner Pekin: Bir toplumun aynı zamanlarda yaşayan insanları aynı nesli teşkil ederler. Bu ayn nesil içinde zıt gö-

rüşler vardır. Zıt görüşlülerin kümelenişi vardır. Çatışma bunlar arasında Fikret'in oğlu Halûk'un nesli vardır. Tamamiyle ayrı görüşlerin temsilcisi, bu zıt görüşlü kümeler arasında bir çatışma vardır. Bugün kendilerine ilerici diyenler Halûk'un neslinin temsilcileridir. Âsım'ın neslini hakiki vatanperver olan karşı grup devam ettiriyor. Bugünkü îmanlı nesil Âsım'ın bozulmayan neslidir. Aynı nesilde bu büyük görüş farkı nereden geliyor? Batı'ya açılan pencerelerden gelen intibaların yanlış akisleridir ki batı hayranı taklid terbiyesine sımsıkı sarılanlar kökenlerinden kopmuş bir Halûk'un nesli yetişmiş. Diğer tarafta: "Alınız ilmini garbın alınız sanatını, fakat şahsiyet-i milliyenizi asla kaybetmeyiniz" diyen Âkif'in, Âsım'ın nesli yetişmiş. Elbette bunlar arasında çatışma olacaktır, ama bu nesil farklılaşması değil cemiyetin bozulmasıdır. Aynı nesil içindeki bu terbiye farkları maddî menfaatler, kışkırtmalarla haricî tesirlerle derinleşerek bugünkü neticeyi meydana getirmiştir.

O devirlerde birçok gazeteler, san'at eserleri hep bu yabancı terbiyeyi vermeğe çalışmış ve galiba muvaffak da olmuş. Yani nesil farkı değil aynı nesil içindeki zıt terbiyenin bünyeyi hazırlamış olmasından doğan kendimizden çözülüş, cemiyeti çökertmiştir.

Dilaver Cebeci: Bilindiği gibi demokrasinin beşiği İngiltere'dir. Orada demokrasinin 1250 sene önce doğduğu söylenir. Gene tarihten bildiğimize göre Selçuklular, Osmanlılar bugün, faziletleri anlatılan demokrasiyi, niçin almamışlar. Demokrasiyi getirmedikleri halde, Osmanlılar asırlarca hâkim olabilmiş ve gene Hazret-i Muhammed de demokrasiyi getirmemiş. Bir de şunu belirtmek isterim. Komünizm dünyada olmasaydı, Rus ve Çin devletleri olmasaydı Türkiye'de nesil çatışması olmayacak mıydı? Olmamalı mıydı? Şahsî kanaatim olurdu, olmalıydı.

Türkiye'de sistemin insan fikriyatına aykırı oluşu nesil çatışmasını bünyesinde zaten taşımaktadır. Belirtmek istediğim bunlar.

Erol Güngör: Ayhan Bey, nesil farkları diye bir şeyin olmadığını bunun sun'î olarak yaratıldığını, uydurma olduğunu söyledi, önce şaşırdım fakat sonra anlaşıldı ki nesil farkı olduğunu kabul ediyor da olmaması lâzım diyormuş. Bunların ikisi de ayrı mesele nesil farkını istismar ediyorlar dedi; olmayan bir şey istismar

edilemez, birşey vardır da onu şu şekle veya bu şekle sokarsınız.

O istismarın belli bir temeli var, o da nesil dediğimiz şeyin varlığıdır. Tekrar edeyim, nesil belli bir yaş grubundaki insanların biraraya gelmesi demek değildir. Vaktiyle bu tâbir sosyoloji tâbiri olarak yeni çıktığı zaman itiraz edenler olmuştur. Geçen yüzyılda bu tâbiri kitle için çıkardınız, diyenlerin itiraz ettikleri şu idi.

Nesil kavramı ilk defa, Pozitivistler, yâni Ogüs Komt ve taraftarları tarafından ortaya atılmıştı. Sebebi de şu: Mütemâdiyen birbiri arkasından nesiller geliyor. Her yeni nesil daha yeni şeyler getiriyor, işte gelişme bu şekilde gider, onların sosyal tekâmül teorileri insan cemiyetlerinin tek çizgi üzerinde ve mütemâdî bir şekilde ilerlediği idi. Buna terakki deniliyor. Nesil tâbiri de onlar için gayet uygun geliyordu. O zaman, onlara itiraz ettiler, dediler ki bu nesil dediğimiz şey, tek çizgili değil bilakis zikzaklı bir değişme meydana getirir. Çünkü nesiller arka arkaya gelen yaş grupları değildir. Bunların kendi başına bir nesil olması için bir grup insanın, hayatın bir takım tesirlerine maruz kalması, bunları birlikte yaşaması ve bunlara karşı da birbirine benzer reaksiyonlar geliştirmesi lâzımdır. Öyle olunca şimdi bizim cemiyette görüldüğü gibi birbiri ardına gelen nesiller birbirinin çizgisinin devamı değil fakat değişik görüşü pekâlâ getirebilir. Yâni bu münakaşa eskidir.

Tekrar edeyim; nesil çatışması yoktu, bu 19. asırda ortaya çıkmıştır. Çünkü o zamandanberi birbiri ardına gelen nesiller arasında önemli değişmeler görülmüştür, o vakit eski geleneği aynen devam ettirmeğe başladılar; bir takım değişmeler oldu gayet tabiî bizim tarihimizde de eski devirlerde nesil çatışması olmazdı. Buradaki çatışmanın karşılığı düpedüz "ihtilâf"tır, insanların birbirleri ile mücâdelesi birbiriyle ihtilâfa düşmesidir. Bu ihtilâf her zaman çeşitli derecelerde var olmuştur. Böyle bir şeyin olması, zâten tabiatın icâbıdır.

Nesil yenidir. Tahir Kutsi misal verdi, onun anlattığı şey tamamen modernleşmiş cemiyetlere mahsustur. Burada gençler diye ayrı bir kitle var, bunların zevkleri meşgaleleri farklı, bunu da bize moden sanayi cemiyeti getiriyor. Onun ortaya çıkardığı bir şey. Türkiye'deki nesil meselesi, birtakım şeylere âlet edilebilir, tabiî bunu edenler de olmuştur. İlerde de olacaktır. Bugün

Türkiye'deki anarşiyi bir nesil problemi olarak göstermek, onu doğrudan doğruya istismar mânasına gelmez. Varsın nesil meselesi olsun yâni bu onu meşru kılar mı, dünyadaki bütün nesiller birbirini öldürmüyor. Pekâlâ birbiriyle anlaşan dostça geçinen nesiller de var. Aradaki çatışma temelinin nesle dayanmış olması o çatışmayı meşru kılmaz. Kaldı ki Türkiye'deki çatışma elbette bizatihi nesilden dolayı ortaya çıkan bir şey değil, fakat nesil farklılaşmaları zemininde kuvvet bulan bir çatışmadır. Onun için böyle bir hadise var, nesil farklılıkları, bunda bir rol oynuyor; yâni bunu meydana getiriyor. Değil, o yüzden bu kavramı biraz geliştirelim tartışalım. Konuşmanın hikmeti bunun münakaşasını daha sağlam yapabilmektir. Türkiye'deki hâdiselerin neden çıktığı hayli uzun ve karışık bir meseledir.

Şimdi Kabaklı hoca, insanların 60'ından sonra da değiştiği noktasına takıldığını söylüyor. Nitekim beşikten mezara ilim öğrenme emri var, bu da doğru. Benim 17 ile 25 yaş arasında insanda değişmeyen bir şuur yapısından söz edişimin maksadı şu idi. İlim öğrenmek bir bilgi meselesidir, fakat insanın dünyaya bakış tarzı bir şahsiyet vasfıdır. Asıl üzerinde durmak istediğim şey bu, yâni bizim dünya görüşümüz, dünyaya bakış tarzımız, insan münasebetlerinde yaklaşışımız, bu çağlarda teşekkül eden karakterimizle oluyor. İlim ondan evvel de vardır, sonra da devam eder. Bununla mutlaka bir ihtilaf içerisinde bulunması icabetmez. 60'ından, 50'sinden, 25'inden sonra insanların değiştiği görülmüştür; misal verelim: İnsanlar ideoloji değiştirirler, hattâ din değiştirirler, fakat bunların arkasında hep fon müziği gibi, kafalarında hep o eski çağda yerleşmiş temler kalır. Bunları kolay kolay söküp atamazlar. Kalmadığını söyleseler bile, kalır.

Bu yüzden meselâ İslâm'da muhaddisler kabir ahbarından rivâyet olunan hadisleri reddederler. 60'ından sonra müslüman olmuş, 60 yaşına kadar Kutamut'la uğraşmış. Maksadım bu idi. 60'ından sonra Türkiye'de komünist olanlar oldu, hatta hocalarımızın bahsettiği üniversite profesörlerinin neler yazdığını gördük.

Eşref'in bir beyti vardır:

Vükelâ kabrine heykel dikelim şöyle yazıp
Sağlığında yine bu böylece bir heykel idi.

Şimdi onlar 60'ından önce de öyle idiler. O adamlar daha 60 sene de yaşasalar başka birşey olmazlar. Çünkü onun bir karakteri var, bir defa zekâsının müsaid olmayışı, insan sonradan çalışmakla yüz sene de çalışmakla ona birşey ilâve edemez. Ayrıca gençliğin bir damgası vardır, her neslin yeni bir millet oluşu güzel ve doğru bir şeydir ama bu söz ancak bizim dikkatimizi çekmek için söylenmiş bir sözdür. Yani her 25, 30 senede yeni bir millet geliyor, bunları terbiye etmeseniz, başka bir millet olur, sözün kastı odur, gerçek de odur.

Bir arkadaşımız nesle bağlı herhangi bir sosyal hareket var mı? Bir tane misal gösterin dedi. Şimdi nesiller arasındaki ihtilaf ben gencim, sen ihtiyarsın diye olmaz, yani bizatihi bir adamın 30 yaşında olması, ötekinin 50 yaşında olmasından dolayı bir ihtilâf çıkmaz, ama cemiyetteki çatışmalar ekseriya bu şekilde ortaya çıkar. Türkçülük hareketlerinin başlangıcı, Genç Kalemler nedir? Doğrudan doğruya dünyayı biraz değişik görmeğe başlayan, değişik görmeğe müsait bulunan bir genç neslin hareketidir. Eskilerin temsil ettiği edebiyat formlarına karşı, ifadeye karşı bir reaksiyondur, ama bunların ne kadarı orijinaldir, ne kadarı değildir? O ayrı mesele, gelen bir tesir gidip de Midhat Efendi'yi bulmuyor, tâ Ömer Seyfeddin'i buluyor, Ziya Gökalp'ı buluyor. İslâmiyetle ilgili, İslâmiyete yakın olduğu ölçüde ihtilaflar azalır oluyor.

Doğru olmakla berâber izaha muhtaç, İslâmiyete ne kadar bağlanırsak o kadar müslüman oluruz der gibi. Zâten İslâmiyete bağlı olmak insanların kavga etmemesini icabettirir. Yani bundan yeni bir şey çıkmıyor, asıl problem insanların İslâmiyete nasıl bağlanacağıdır.

Türk Edebiyatı, Ekim 1980, s: 84, s. 5-18

Âkif'in Yeri Neresidir?

Son kırk yılın fikir cereyanlarına bir göz attığımızda, Âkif'in bunlar arasındaki yeri ile ilgili pek çok tartışmalara rastlarız. Bir sanatkâr veya mütefekkirin mutlaka ideolojik bir plana oturtulması gerekmediğini henüz anlamış değiliz, çünkü bizdeki fikir cereyanları kesin hatlarla ayrılmış birer ideolojik hareket karakteri kazanmış bulunmaktadır. Milliyetçilik, solculuk, İslâmcılık ilh. sanki aynı memleket içinde tartışan insanların değil de birbirine komşu ve hasım ülkelerin halklarının görüşleri gibidir.

Âkif bu çapraşık manzaranın içine oturtulduğu zaman önce İslâmcıların bayrağı yapılmak istendi. Fakat bu İslâmcılık onun İmparatorluk zamanında bayraktarlığını yaptığı bir cereyan değildi; Cumhuriyet devrinde milliyetçiliği "fikr-i kavmiyyet" sayan ve ona fikrî olmaktan ziyade şahsî sebeplerle muhalif olan bir zümrenin İslâm anlayışı idi. Bir yanda milliyetçilere İstiklâl Marşı ve Çanakkale şiiriyle büyük heyecan veren "millî şâir", öte yanda dışarıya kapılarını kapatmış bir savunmacı ideolojinin mütefekkiri oldu. Fakat bu arada ciddî ve samimî bir İslâmcı düşünce mensuplarının başlıca dayanağının da yine Âkif olduğunu unutmamalıyız. Diğer cereyanlar arasında İslâmcılık Cumhuriyet devrinde siyasî ve sosyal hüviyetinden tamamıyle soyulmak zorunda kaldığı için bu cereyan içinde Âkif ve arkadaşlarının başlattığı çığırda yenilerin yetişmesi veya ortaya çıkması adeta imkânsızdı. Nitekim Cumhuriyet devrinin İslâmcı dergilerine ve kitaplarına bakıl-

dığında bunların İkinci Meşrutiyet döneminin basitleştirilmiş birer kopyesi olduğu görülür. Sebebi daha çok siyasî olan bu fikir kısırlığı karşısında Âkif'in temsil ettiği ileri ve aydınlık İslâm anlayışı yavaş yavaş sönmüş, hatta Âkif'i çağdaşlaşma konusundaki görüşlerinden dolayı suçlayan bir zihniyet ortaya çıkmıştır.

1950-1980 arasındaki otuz yıllık dönemde Âkif'in İslâmcı denen gruplar arasındaki eski mevkii gitgide gerilerde kalmış bulunuyor. Bu dönemde yetişen gençlerin önlerindeki mürşid ve mütefekkir tipi artık Âkif değildir, onun yerini reaksiyoner İslâmcılar almışlardır. Özellikle İslâmcılığın siyasî bir karakter kazanarak dışarıdaki siyasî-ideolojik hareketlerle yakınlık kurması üzerine Âkif artık sahneden tamamen kaybolmuştur. Zira yeni İslâmcılığın en belirgin tarafı beynelmilel siyasî İslâmcılığın bir kanadı oluşudur ve burada Âkif'in ideallerinden daha başka şeyler vardır.

Bu nokta bizi Âkif'in milliyetçilerle münasebetine getiriyor. Onun Birinci Dünya Harbi'ne kadar milliyetçi cereyana muhalif olduğunu hepimiz biliyoruz. Âkif değişik kavimlerin idare edildiği bir imparatorluk içinde "Türkçülük" fikrinin işlenmesini, hele bu fikrin iktidardaki zümrenin ideolojisi haline gelmesini hiç doğru bulmuyordu. İttihatçıların başarısızlıkları ve dolayısıyle memleketin başına gelen parçalanma felâketinde kavmiyetçilik fikrinin önemli bir rol oynadığına inanıyordu. Fakat kendisini ister-istemez millî bir hareketin içinde buldu ve adı konmamış bir milliyetçiliğin en önde gelen simalarından biri oldu. Onun Millî Mücadele yıllarında halkı mücadeleye katılmak üzere ikna etmeye çalışırken kullandığı temalar hep İslâmî idi; halkın din duygularına hitap ediyor, tarihin İslâmî unsurlarına dayanıyor ve bütün bunlar için camilerin hutbe ve vaaz kürsülerini kullanıyordu. Fakat bir insan bütün bu sözleri ancak Türk câmilerinde, Türk halkına anlattığı takdirde, onlarda bir hareket uyandırabilirdi. Sahnenin insan ve tekmil dekoru Türktü. Konuşan hatip gibi, dinleyen halk da belki Türk kelimesini pek kullanmıyor, hatta kullanana bazan tuhaf nazarlarla bakabiliyordu. Ama ortada katıksız bir milliyetçilik olayı vardı. Bizim milliyetimizde İslâm'ın işgal ettiği yeri bilenler benim bu olay için kullandığım milliyetçiliğin tabirini hiç yadırgamayacaklardır.

İşte Âkif bu çehresiyle milliyetçiler için her zaman ilham kaynağı olmuştur. Onun Türk milliyetçiliğinin çeşitli çizgileri içindeki yeri her zaman birbirinin aynı olmuştur denemez, fakat milliyetçiliğin esasını kavmiyete dayandıranlar bile Âkif'e saygılarını hiç eksiltmemişlerdir. O herşeyden önce Türk dilinin büyük bir sanatkârı olarak birinci derecede bu millete aittir; fikirleri ve dünyaya bakış tarzı ise yine Türk tarihi içinde şekillenmiş, bu tarihin gerçeklerinden doğmuştur.

Türk milliyetçileri bir yandan kendi kültür ve medeniyetlerinin şuuruna daha çok vardıkça, bir yandan İslâm dünyasının meselelerini geniş çapta kavradıkça Âkif'e kendi aralarında daha büyük bir yer vereceklerdir. Milliyetçilerin din anlayışı gibi modernleşme konusundaki fikirleri de diğer İslâmcılara nisbetle Âkif'e çok yakındır. Onun kadar millete malolmuş bir kimse çok azdır, son elli-altmış yıl içinde Âkif'in Safahat'ı kadar her eve girmiş ve okunmuş kitap bulunamaz. Bu da gösteriyor ki Âkif bu milletin duygularını ve özlemlerini dile getiren yüksek bir şahsiyet olarak Türk milliyetçiliğinin liderlerinden biri olmuştur.

Türk Edebiyatı, Mart 1981

İnanmış Aydının Problemleri

1 - Hangi tarihte başladığı tartışmalı da olsa, genellikle, Gazali'den sonra İslâm düşüncesinde bir durgunluk ve içe kapanmanın ortaya çıktığı, nitekim daha sonraki devirlerde meselâ Gazali vs. çapında büyük mütefekkirlerin görülmediği biliniyor. Sizce bu durgunluk ve içe kapanmanın sebepleri nelerdir?

2 - O zamandan günümüze kadar ilim, felsefe ve düşünce sahasında önemli gelişme ve değişmeler kaydedilmiş, meselâ ilim zihniyeti bile değiştiği gibi, kelâm, felsefe ile bugünkü felsefenin konuları bile değişmiştir. İslâm düşüncesi kendini inkâr etmeden bu mesafeyi nasıl kapatabilir?

3 - Bugünkü bazı müslüman düşünürler İslâm'ın özünü ve bunun çağımıza yönelen mesajını tam kavrayabilmek için "tarihî" olanla "dinî" olanın tefrik edilmesini, zira birçok "tarihî" şekil veya normun "dinî" zannedilmesinin zihnî ve sosyal gelişmeyi önlediğini iddia ediyorlar. Siz ne dersiniz?

4 - Bugün İslâm toplumları ve İslâm kültürü sosyalist ve kapitalist dünyaların baskılarından şikâyetçidirler. Genellikle az gelişmiş ülke durumunda bulunan İslâm toplumlarının zihnî olduğu kadar iktisadî ve sosyal gelişmesini sağlamak için İslâm düşüncesinin fonksiyonları ne olabilir veya olmalıdır?

1 - Bu sorunun cevabı yüz yıldan beri Doğu'da ve Batı'da pek çok kimseyi düşündürmektedir. Kısa zamanda ve kesin bir cevabın bulunabileceğini zannetmiyorum. İslâm Dünyası'nın çeşitli yerlerinde ve değişik ilim-sanat sahalarında birbirinden farklı tarihlerde gerilemeler olduğunu biliyoruz; bu yüzden tefekkürün

durması veya gerilemesi için belirli bir tarih vermek de doğru değildir.

Benim bu konuda en çok üzerinde durduğum nokta, düşüncedeki gelişme için yeteri kadar motivasyon bulunmamasıdır. Gazali'den sonra İslâm Dünyası'na tembellik veya yobazlık hakim olmuş değildir. Yine âlimler ve mütefekkirler yetişmiş ve bunlar kendi sahalarında alabildiğine derinleşmişlerdir. Fakat düşünce yenilikle gelişir; zihne meydan okuyan yeni problemler çıktıkça onlarla uğraşmak mecburiyeti insana o güne kadar farketmediği veya kullanmadığı yeni boyutlar gösterir. Gazali'ye kadar İslâm Dünyası'nda büyük fikir inkişafı gösteren yerlerde İslâm düşünürleri farklı medeniyetlerin devamlı tesirine maruz bulunuyorlar ve karşı çıktıkları sistemlerden bile birşeyler alıyorlardı. Kısaca ifade edersek, tefekkürü geliştirecek her türlü farklılık ve çeşitlilik vardı. Sonraki tarihlerde İslâm'ın doktrin bakımından oturmuş olması ve bu doktrinlerin siyasî iktidarlar nezdinde resmiyet kazanması cemiyette kuvvetli bir istikrar sağlamış, bellibaşlı otoritelerin görüşleri dışında birşeyler aramanın bir mânası -görünüşte- kalmamıştır. Siyasî ve sosyal istikrarın zirveye ulaştığı Osmanlı hakimiyeti zamanında bunun tipik örneğini görüyoruz. Otoritelere karşı çıkmak için herhangi bir sebep yoktur; o kadar ki orijinal fikirler bile eskilerin bir şerhi veya izahı şeklinde sunulmuştur.

2, 3 - Müslümanlar fikir meselelerini iman meselesi halinde görmekten vazgeçmeli ve düşüncenin doğruluğuna kriter olarak imanı almamalıdırlar. Bu onların imanlarını terketmeleri mânasına gelmez, fakat fikre iman ölçüsü hakim olduğu zaman kimin haklı kimin haksız olduğunu anlamaya hemen hemen imkân yoktur. İman öyle bir konudur ki ana hatlarıyla herkesi birbirine bağlamakla birlikte tartışmaya sokulduğu zaman ufak ayrıntılar bile insanların birbirlerini en ağır şekilde suçlamalarına yol açabilir. Bu yüzden iman konusu olan şeyleri ya red ya kabul edersiniz, yani tartışamazsınız. Fikir böyle değildir, onun gelişmesi hep veya hiç esasına dayanmaz.

Şu iki şeyi ayırmakta fayda vardır kanaatindeyim: Biz İslâm düşüncesi denince İslâm dini etrafında gelişen bir çeşit dinî tefekkürü anlıyoruz. Bu tefekkür sahası İslâm düşüncesinin ancak bir

kısmını teşkil eder. Bence İslâm düşüncesini İslâm dünyasındaki düşünce veya müslümanların düşüncesi şeklinde anlamak doğru olur. Müslümanların tefekkürü elbette -ister istemez- İslâm'ın genel çizgisi üzerinde olacaktır, ama bunun mutlaka dinî mahiyette olması şart değildir.

Onbirinci yüzyıldan bu yana olan gelişmelere kendimizi inkâr etmeden nasıl ayak uyduracağız? Benim kanaatimce müslümanları bugün en çok düşündürmesi gereken şey onbirinci yüzyıla bağlanmak değil bugüne ayak uydurmaktır. Her nedense müslümanlar geçmiş yüzyılların otoritelerine bir çeşit kudsiyet izafe etmekte ve İslâm düşüncesi denince hemen onlara müracaat etmektedirler. Bizim bugüne ayak uydurmamız için eskileri inkâr etmemiz gerekmez, ama onların bıraktığı yerde durmak veya oradan başlamak zorunda değiliz.

4.- İslâm'ın mukaddes kitabı Kur'an'dır; Kur'an değişmemiştir ve değişmez. Buna karşılık Kur'an'ın verdiği ilham her devirde aynı olmaz. İnsanların tabiî ve sosyal çevreleri devamlı değişme halinde olduğu için problemleri de değişmektedir. Bu yüzden kaynaktan bekledikleri ve alacakları ilhamın (şiir ilhamı mânasına değil) her devirde farklı olması gerekir. Buna örnek olmak üzere İslâm'ın yayılma devirlerindeki hukukî gelişmeyi gösterebiliriz. O zamanlar her yeni ülke ve her yeni halk yeni bir problemler manzumesi yaratıyordu. İslâm hukukçuları bu problemlerle uğraşırken işin kolayına kaçıp kendilerinden önce tedvin edilmiş kanunları aynen uygulayacak yerde, hayatın akışını ve değişmesini daima gözeten bir esneklikle hareket etmişlerdi.

İslâm ülkelerinin kalkınmasında ve güçlenmesinde İslâm düşüncesinin itici bir güç olarak rol oynaması pekâlâ mümkündür. Fakat ben tefekkürü iktisadî gelişmenin manivelalarından biri olmaktan ziyade kendi başına bir güç olarak düşünüyorum. Yani İslâm ülkelerinde kuvvetli bir düşünce hareketinin başlaması ve gelişmesi zaten onların dış - yabancı baskılardan kurtulması mânasına gelir. Tefekkür ile iktisadî gelişme arasında muhakkak ki sıkı bir bağlantı vardır, ama bu bağlantıyı tek taraflı düşünmek doğru olmaz. Bizim iktisadî gelişmemiz düşünce hayatının zen-

ginleşmesine yardım ettiği gibi, düşüncemizdeki gelişmeler de maddî gücümüzü artıracaktır. Bence İslâm düşüncesinin gelişmesi herşeyden önce İslâm dünyasına kaybolan benliğini kazandırmak ve dünyayı başkalarının gözlüğüyle görmekten kurtarmak suretiyle bundan sonraki gelişmeler için de sağlam bir zemin hazırlamış olacaktır.

Yeni Hamle, Sayı: 11, 21.3.1983

Fikir, Daima Serbestlik, Açıklık ve Genişlikler İster..." (*)

- Bugüne kadar birçok kitap yayınladınız. Birçok gazete ve dergide yazılar yazdınız. İlk yazınızı ne zaman yazmıştınız? Konusu ne idi? Size ve başkalarına tesirleri ne oldu?

Güngör: İlk yazımı lisede öğrenci iken mahallî gazetede yazmıştım. Konusunu tam hatırlamıyorum, ama bir fikir yazısı idi. İçinde bazı siyasî temalar da bulunduğu için takma adla vermiştim. Lisede hocalar okumuşlar, üslubumu ağır buldukları için beni (yazarı) yaşlı-başlı biri zannetmişler. Bunun bende bir heyecan yaratığını hatırlamıyorum, çünkü bir taşra gazetesi idi. Beni asıl heyecanlandıran o günlerde rahmetli Ulunay'a yine isim vermeden gönderdiğim bir tenkid mektubu idi. Bu mektup Milliyet'te Ulunay'ın sütununda çıktı. Ulunay devşirmeliğin kötü bir şey olmadığını yazıyor, ben de ona şiddetle çatıyordum. Yazının nereden gönderildiği açıklandığı için bizim kasabada günlerce herkes bunu konuştu ve kimin yazdığını araştırdılar. Şimdi o mektuptaki fikirlerimi çok çocukça bulduğumu itiraf etmeliyim.

(*) Bu mülâkat Lütfi Şehsuvaroğlu tarafından yapılmış ve 3 Haziran 1983 tarihli Millet gazetesinde neşredilmiştir.

- Yazı ve fikir hayatınızın başladığı günden bugüne düşüncelerinizde ne tür değişme ve gelişmeler oldu? O günlerden bugünlere doğru Türkiye'nin siyasî ve kültürel yapısındaki değişmeleri sizce nelerdir?..

Güngör: Yazı hayatımın başladığı günlere fikir hayatımın başlangıcı denemez. O zamanlar kendi başıma herhangi bir fikir geliştirmiş değildim, zaten yaşım ve tecrübem dolayısiyle buna imkân yoktu. Fakat çok okuyordum ve okuduklarımdan birer kompozisyon çıkarıyordum. Milliyetçi dergileri ve kitapları okuyarak çoğunlukla oralardaki görüşleri benimsemiştim. Bunların yanısıra kıymetli bir ağabeyimizden o yaş için hayli kuvvetli sayılabilecek bir din kültürü aldım. Sonraki hayatımda milliyetçilik teması hep hakim olmuştur, fakat lisedeki milliyetçilik anlayışımla şimdiki arasında büyük bir fark vardır. Bir ilim disiplininden geçmiş olmak, yaş ve tecrübe, bilgi ve özellikle Batı ile temas insanı büyük ölçüde değiştiriyor. Bütün bunlardan sonra nereye geldiğim şimdiye kadar çıkmış kitap ve makalelerimde görülebilir. O günlerden bu yana Türkiye'nin siyasî ve kültürel yapısındaki değişmeyi şimdi burada anlatamam. Ancak bu değişmenin son derece hızlı ve şümullü olduğunu söyleyebilirim.

- Sizin gençliğinizle bugünün gençliği arasındaki farklılıkları söyleyebilir misiniz? Değişme ne yöndedir?

Güngör: Henüz gençliğimden bahsedecek kadar yaşlanmış değilim. Ancak ben üniversite öğrencisi iken, yani Demokrat Parti iktidarının son yıllarında, gençlerin pek azı siyasî ve sosyal şuur sahibi idi, büyük çoğunluğu günlük şahsî meselelerinin peşinde koşardı. Bir taraftan milliyetçiler, bir taraftan o zamanki adıyla inkılâpçılar vardı. İnkılâpçıların belirgin özelliği Atatürkçülük değildi, daha çok yerli kültüre karşı Batı örneklerini savunmalarından dolayı onlara inkılapçı deniyordu. Dinî muhafazakârlar milliyetçilerin tarafında, sosyalistler ise inkılâpçıların tarafında küçük birer grup teşkil ediyordu. O günden bu yana iki taraftaki ideolojik azınlıklar büyük nötr kitleyi süratle kendilerine kattılar ve insanları bilrleştiren veya ayıran esas kriter siyasî kanaatları oldu. Şüphesiz bu hadise Türkiye'nin umumî gelişme seyrinin bir görüntüsüdür. Eski inkılapçılar hemen tamamen solcu oldular, milliyetçilerin içindeki küçük dinci muhafazakâr grup büyüyerek

ayrı bir kesim haline geldi, geleneksel milliyetçi kadro ise romantik tavrını bırakarak siyasî şuur kazandı.

- Gençlerimizin bir kısmında Türk tarihine karşı görülen ilgisizliğin veya karşı çıkışın başlıca sebeplerinden biri, vaktiyle tarih adına anlatılan şeylerin feci yanlışlardan ibaret olduğunu anlamasıdır diyorsunuz, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik isimli kitabınızda. Sağlam bir tarih şuuru verebilmek için de, objektif tarih anlayışını mümkün olduğu kadar birbirine yaklaştırmaya çalışmak gerektiğini vurguluyorsunuz. Kısaca gerçekçi bir tarih tezini savunuyorsunuz.

Benim sorum şu hocam: 20. asrın ikinci çeyreğinde Zeytinburnu'ndaki gence tarih şuurunu geliştirecek, sevgisini aşılayacak veya heyecanını verecek nasıl bir tarih eğitimi teklif ediyorsunuz? Bu arada ders kitaplarına da temas etmenizi istiyeceğim.

Güngör: Tarih şuurunun özel bir eğitim programıyla verilebileceğini zannetmiyorum, bunun doğru olacağına da inanmam. Mesele, Zeytinburnu'ndaki veya başka bir yerdeki gence tarih şuurunu vermek için ona ne öğretileceğinden daha önemli ve daha yukarı seviyededir. Bizim gençlerimizde menfî bir tarih duygusunun doğmasında başlıca sebep resmî tarih doktrininin yanlışlığı ve ondan başkasına da hiç müsaade edilmeyişi idi. Herkesin özel tarih terbiyesi alması gerekmez, bu iş memleketteki ilim ve fikir adamlarının yapacakları çalışmalar ve eğitim müesseselerinin onlarla işbirliği yapması sayesinde adeta kendiliğinden olur.

Eskiden bizde resmî doktrini kuran aydınlar bütün meselemizin Batılılara benzemek, yani eski halimize hiçbir suretle benzememek olduğunu düşünüyorlar, bu yüzden millî tarih ve kültürü özel bir yoruma tâbi tutmak zorunda kalıyorlardı. Kısacası tarihin bir kısmını öğretmiyor, bir kısmını da ters öğretiyorlardı. Tarihte doğruluk şarttır; tarihe karşı ideolojik değil ilmî bir tavır alınmalıdır. Bundan sonraki mesele eğitim tekniğini ilgilendirir ki onun üzerinde de çok durmak gerekir. Benim kanaatimse tarih öğretimindeki prensip eski çağlardan bugüne gelmek değil, bugünden eski çağlara gitmektir; yani okutulan şey mutlaka bizim yaşadığımız hayatla, bugünkü problemlerimizle irtibat haline getirilmelidir.

- Millî tarih görüşünüzün temellerini birkaç madde halinde açıklar mısınız?

Güngör: Millî tarihimiz milletimizin tarihidir; milletimiz ise çok uzun bir maceranın, çok çeşitli tesirlerin eseri olmakla birlikte bugüne kadar bir bütün halinde gelmiştir. Biz her konuşmamıza "binlerce yıllık tarihimiz" diye başlarız, ama zihniyetimizin ufuklarında bütün tarih geçen yüz yıldan ibarettir. Önce bu perspektifi kazanmalıyız. Sonra kendimizi bu tarihin eseri olarak görüp millî şahsiyetimizin köklerini orada aramalıyız. Kuvvetimizi, zaaflarımızı orada bulmalı, millî varlığımızın nasıl bir istikamet tutturduğunu anlayabilmeliyiz. Millî tarihimiz böylece bir masal kitabı olmaktan çıkar, benliğimizin bir parçası haline gelebilir.

- Dil konusunda bir tavrınız var mı? Bu konudaki temel prensipleriniz nelerdir?

Güngör: Dil konusunda Ziya Gökalp ve arkadaşlarının geliştirdikleri "Türkçeleşme" görüşünü benimsiyorum. Bu gelişme sun'î bir şekilde durdurulmuş ve Türk kültürü bundan çok zarar görmüştür. Günlük hayatta kullanılan kelimelerin aslı nereden gelirse gelsin hiçbirini değiştirmemeliyiz, çünkü bunlar, yeni Türkçe haline gelmiştir.

Buna karşılık Türkçe'nin ilim ve teknoloji terimlerine büyük ihtiyacı vardır ki bunları yeniden türetmek zorundayız. Dille uğraşanlar ancak bu yolda "ve tabiî Türkçe'nin yapısına uymak şartıyla" birşeyler yapabilirlerse büyük hizmet etmiş olurlar.

- Üniversite yıllarınızı anlatır mısınız? Bu arada aydınlarımızın yapısını -müşahhas örnekleriyle birlikte- izah eder misiniz?

Güngör: Üniversite yıllarım hakkında yukarıda genel bilgi vermiştim. O zamanki aydınlarımız uzun süren bir tek-parti idaresinin ağır atmosferi altında adeta canlılıklarını kaybetmişlerdi. Fakat onların şimdikilerden daha sağlam ve köklü bir kültürleri olduğu muhakkaktı. Herşeyden önce, hepsi de iyi Türkçe biliyorlardı. Bunların aralarında bazıları "cemaat sahibi" idiler, yani gençler onların toplantılarına devam ederek hem fikrî hem sosyal terbiye kazanırlardı. Bizim formasyonumuzda bu tiplerin önemli yeri vardır. Eski siyasî bünyemizin bir eseri olarak, bu kıymetlerin çoğu üniversite dışında kalmış kimselerdi. Mamafih, üniversitede

de bizim neslimizin havaları sonraki nesiller tarafından geçilmiş değildir.

- Milliyetçilik mefhumunun 21. asırda kazanacağı yeni boyutlar sizce nelerdir? Milliyetçilik mefhumu ortadan kalkacak mı? Geleceğe bakışınız nasıl?

Güngör: Milliyetçilik, ayrı millî toplulukların varlığı mânasında belki hiçbir zaman ortadan kalkmayacaktır. Ancak bu toplulukların meselelerine bakış tarzları şimdikinden farklı olabilir. Aslında milliyetçilik çok değişik görüntüleri olan bir tavırdır; geçmişte ve bugün farklı milliyetçilik anlayışları olduğu gibi, ileride de olması beklenir.

- Hürriyet ve otorite dengesini nasıl kuruyorsunuz?

Güngör: Hürriyet ve otorite dengesi insanlık tarihini yüzyıllardır meşgul etmiş ve kesin cevap bulamamış bir meseledir. Belki kesin bir cevap hiç bulunmayacaktır. Fikir hürriyeti konusunda hiçbir sınırlandırmaya taraftar değilim. Öte yandan, Türk milletinin varlığının korunması ve devamında devlet otoritesinin yeri başka milletlerinkine benzemeyecek kadar önemli olmuştur. Devlet otoritesinin ne kadar lazım olduğunu herhalde artık anlamış olmalıyız. Bence hürriyet-otorite dengesinde milletlerin tarihî şartları ve millî şahsiyetlerinin önemli bir yeri vardır. Avrupa'da fikir hürriyetinin ve kültür gelişmesinin çok eski bir tarihi olduğu halde bu durum orada en katı diktatörlüklerin çıkmasına engel olamadı. Bizim milletimizin tarihinde "zalim devlet" hiç olmamıştır; siyasî tehlike yaratmadığı, yani eyleme dönüşmediği müddetçe kimsenin fikrine karışıldığı da pek görülemez. Kısacası, Türklerde otoritenin tavrı genellikle ağırbaşlı ve mülayim olmuştur. Bu tarihî özelliğimizin ileride de bize çok yardımcı olacağı kanaatindeyim.

- Demokrasi anlayışımız?.. Milliyetçilik ve demokrasi arasındaki uyum ve uyumsuzluklar hangi neticeleri getiriyor size göre?..

Güngör: Milliyetçilik millî hakimiyet mânasına geldiği için demokrasi onun vazgeçilmez bir parçasıdır. Milliyetçilikle

demokrasi arasında uyumsuzluk gibi görünen haller esasta değil, şekilde olabilir. Millî iradenin siyasette tecellî etmesi millet için kendi başına gaye değil, fakat bir vasıtadan ibarettir. Kısacası, demokrasi her haliyle mutlaka iyidir denemez. Çoğunluğun yanılmayacağını garanti edemeyiz. Diğer taraftan seçimsiz idarelerin daima millî iradeye ve millî isteklere aykırı davranmaları gerekmez. Millî iradenin mutlaka şu veya bu şekilde tecelli edeceğini söyleyemeyiz. Şimdilik çok partili parlamenter demokrasi bunun için en uygun görünüyor.

- Türkiye'nin basın dünyasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Güngör: Basınımızda kalite eksikliği her zaman hissedilmektedir. Yabancı (Batı) gazeteleriyle karşılaştırıldığında bu eksiklik iyice göze batıyor. Gazetecilik başlıbaşına bir meslektir, yani orada çalışanların iyi bir meslek ihtisası kazanmaları gerekir. Bizde meslekten gazeteci denince daha ziyade iş başında tecrübe kazanan, yani delikanlılık yıllarından itibaren gazetede çalışan kimseler akla geliyor. Haber gazeteciliğinde "teknik gelişme dışında" insan unsuru bakımından herhangi bir ilerleme olmuş değildir. Yazarlık konusunda ise bundan yirmi-otuz yıl öncesine kıyasla büyük bir gerilemeden bahsedilebilir. Şurada-burada gördüğümüz ferdî kıymetler bu genel manzarayı değiştirmiyor.

- Sizce bir gazete, bir fikir gazetesi, nasıl olmalıdır?

Güngör: Bizde fikir gazetesi olmak isteyenler bunu genellikle belli bir ideolojik veya siyasî tavır almak suretiyle gerçekleştireceklerini zannetmişlerdir. Fikir daima serbestlik, açıklık ve genişlik isteyen bir şeydir. Partizanlığın olduğu yerde fikir olmaz. Bir gazetenin elbette kendine göre bir bakış açısı olacaktır, böyle olması bizzat fikir bakımından gereklidir; fakat düşüncenin daima gelişmeye açık tutulması, bunun için de dürüstlük esneklik, müsamaha ile hareket edilmesi şarttır. Gerçekten fikir sahibi olanlar bunun ne demek olduğunu çok iyi bilir, fikir adamı olmayanlara anlatmak ise hemen hemen imkânsızdır.

Töre, Haziran 1983, Sayı: 145, s. 8-12

"Din Gerçeği"

Anket soruları

1) Size göre, günümüzde, insan ve toplum için din bir ihtiyaç mıdır?

2) Toplumumuzun sosyal ve ekonomik gelişmesinde dinin fonksiyonu konusunda ne düşünürsünüz?

3) Yakın tarihimiz içinde aydınımızın dine karşı tutum ve davranışını nasıl buluyorsunuz?

4) Dün ile bugünü kıyaslarsanız, aydınımızın dine karşı tutum ve tavrında bir yenilik ve değişme var mıdır?

5) Zaman zaman "Dindar olmak çağdaş olmayı engeller" diyenler olduğu gibi; "Dindar olmak çağdaş olmanın gereğidir" diyenler de bulunmaktadır... Bu konuda ne dersiniz?

6) Manevî değerler ve dinî inanışlar bakımından, aydın ile halk arasında bir diyalog ve yakınlaşma kurulmalı mıdır? Bu konuda, aydına ve din adamına düşen görevler neler olabilir?

7) Bir aydın olarak, dinî ve manevî değerlerin, eğitimin her kademesinde verilmesini gerekli bulur musunuz?

8) Batı'da ve sosyalist ülkelerde aydın-halk diyaloğu nasıldır? Bu iki kesimin dine karşı tavır ve tutumu Türkkiye ile kıyaslanabilir mi?

1. Dinin insan ve toplum için bir ihtiyaç olduğu tartışma götürmeyecek kadar açıktır. Dinin ilâhî kaynaklı olduğunu inkâr edenler bile bu noktayı kabul ederler. Zaman zaman rastlanan ve bugünün insanı için dinin bir değeri kalmadığını iddia edenlere

gelince, bunlar klâsik dinleri beğenmeyip bu tavırlarını mücerred din müessesesine teşmil edenlerdir. Dinin belli bir takım ihtiyaçları karşılayıcı bir fonksiyonu olduğunu kabul ederler, fakat bu fonksiyonların şimdi başka müesseselerce yerine getirilebileceğini iddia ederler. Maamafih bunların dünyevî bir takım müesseselere din görevi yükledikleri görülmektedir ki bu eşyanın tabiatına aykırıdır. Meselâ Sovyetler Birliği'nde insanların daha önce dinde buldukları tatmini komünist partisini ve partinin yüksek şeflerini putlaştırmak suretiyle vermeye çalışmışlardır.

İnsanların din yoluyla cevap aradıkları sorular durdukça -ki bunlara başka bir yoldan tam çözüm bulunması ilmen imkânsızdır- din devam edecektir. Kısacası, insanın olduğu her yerde din de olacaktır.

2. Türk cemiyetinin sosyal ve ekonomik gelişmesinde dinin çok yardımcı olması beklenir. Maamafih yeryüzündeki bütün dinler bu özelliğe sahip değildir. Meselâ Doğu'da içtimaî fonksiyonu bulunmayan, sadece ferdi tatmin etmeye yarayan ve ona dünyayı bırakmasını tavsiye eden dinler vardır ki bunlar iktisadî-sosyal kalkınmada ayak bağı sayılmaktadır. Buna mukabil Avrupa'daki iktisadî gelişmede protestanlığın büyük rol oynadığı genellikle kabul edilir. İslâm'a gelince, onun din ve dünya diye bir ayırım yapmaması, insanların bu dünyada ne kadar iyi işler yaparlarsa âhirette o derece mükâfat göreceklerini bildirmesi, çalışıp kazanmaya büyük önem vermesi ilh. kalkınmada büyük bir mânevî güç sağlar. İslâmiyetin bu konuda şimdi sayamayacağımız kadar çok yardımcı fonksiyonları vardır.

3. Yakın tarihimiz içinde aydının dine karşı tutum ve davranışı hep iki aşırı kutbu temsil edecek şekilde olmuştur. Aydınlarımızın büyük çoğunluğu kendilerini birer "müstemleke aydını" gibi görmüşler, böylece geçmişten intikal eden her şeye karşı âdeta kin ve nefretle bakar olmuşlardır. Eski cemiyetimizde hemen her konunun bir dinî değer halinde ifade bulması da onların bu tavrını desteklemiş, böylece bozulan herşeyin dinden kaynaklandığı hakkında yaygın bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşün bir çeşit resmiyet kazanması ise dindar aydınların gitgide kendi içlerine kapanmalarına, değişen dünyayı âdeta görmemek için etraflarına kalın duvarlar örmelerine yol açmıştır.

4. Türkiye'de demokratik rejim döneminin başlamasıyla birlikte her şeyden önce aydınlarımızın tek taraflı beslenmeleri sona ermiştir. Bunun yanısıra Batı dünyasını daha iyi değilse bile daha çok tanımaları onların medeniyet, kültür, kalkınma, ilerilik, gerilik ilh. konularında eskisinden farklı düşünmelerine imkân vermiş bulunuyor. Fakat belki bütün bunlardan daha önemli olan Türk aydınları dinin eksikliğini hissetmeye başlamışlardır. Böylece yakın tarihimizin seyri içinde dine karşı menfî bir tutumdan, önce nötr noktaya gelmiş, bundan sonra ise din lehinde sayılabilecek bir istikamet belirtmiştir. Bütün aydın çevreler için aynı şey söylenemez, fakat Türkiye'nin genel havası budur.

5. Bu her şeyden önce çağdaşlığa verilen mânaya bağlıdır. Bugün çağımızda komünizm ve kapitalizm vardır. Müslüman olmak gerçekten bu ikisinin de benimsenmesi için başlıca engeli teşkil ediyor. Çağdaşlıktan iktisadî ve sosyal kalkınma anlaşılıyorsa İslâmiyetin buna engel olmadığını onun düşmanları bile kabul etmektedir. "Dindar olmak çağdaş olmanın gereğidir" sözünü de bu açıdan değerlendirebilirsiniz. *"Çağdaş olmak diye dinden daha üstün bir değer mi vardır ki onunla uzlaşmak veya çatışmak bizi meşgul etsin?"*

6. Manevî değerler ve dinî inanışlar bakımından aydın ile halk arasında yakınlaşmadan sözedilmesi bir memleket için çok acıdır. Bugün bu sözden kasdedilen mâna halkımızda kalmış olan mânevî değerlere aydının da katılmasını sağlamaktır. Halbuki değerleri meydana getiren ve geliştirenler aydınlardır, halk onların değerlerine katılmaya çalışmalıdır. Bizde maalesef aydınlar yer ve gök arasında, köksüz, geleneksiz bir zümre haline gelmiş, böylece halkın çok gerisine düşmüş bulunuyor. Burada en büyük vazife din adamlarından ziyade din eğitimi ve din tefekkürü ile uğraşan aydınlara düşer. Onlar ilim ve fikir sahasında meydana getirecekleri gelişme sayesinde memleketin aydınlarında bir mânevî gelişme sağladıkları takdirde bu mes'ele başından halledilmiş olur.

7. Dinî ve mânevî değerlerin eğitimin her kademesinde verilmesi gerekli olmakla birlikte bu işin din dersi ve ahlâk dersi halinde ele alınmasını doğru bulmuyorum. İlk ve orta okullarda eğitim tekniği bakımından bunlar ayrı ders başlıkları halinde verile-

bilir. Fakat tahsilin daha ileri kademelerinde din dersi ve ahlâk dersi konulması dinin ve ahlâkın diğer bilgi konuları gibi ayrı birer saha teşkil ettiği anlamına gelir, ki bu doğru değildir. Bu konuları ihtisas olarak seçenler bulunabilir, fakat onların dışında kalan geniş kitle bu değerleri hayatlarının her safhasında kendilerine rehber olacak prensipler olarak öğrenmelidirler. O zaman bunları ders müfredatına sıkıştırarak tesirlerini sınırlandırmak veya bıkkınlık vermek yerine, yetişen her genci kendi millî kültürünü tam temsil edebilecek şekilde eğitme yoluna gidilmelidir. Millî kültürü öğrenme ve ona katılmanın resmî müfredatla ilgili tarafları bulunduğu gibi, onun dışında bir takım düzenlemelere bilhassa ihtiyaç gösterdiği unutulmamalıdır.

8. Batı'da dindar, dinsiz ve dine karşı kayıtsız aydınlar vardır. Bunların hepsi de, iyi bir zihin disiplini kazanmış oldukları için birbirlerinin inanç ve inançsızlığını hiçbir zaman problem yapmazlar. Bizdeki çatışmaların asıl sebebi aydınlarımızın o seviyede bir "aydınlığa" kavuşmamış olmalarıdır. Ayrıca Batı ülkeleri "Batılılaşmış" olmadıkları için onlarda değişik bir kültürün temsilcileri olan aydınlarla geleneksel kültürü temsil eden halk arasında bir değer çatışması sözkonusu değildir. Bizde hâlâ dindar aydınlar dindar olmak itibariyle halk seviyesinde görülmekten ve meslektaşlarınca horlanmaktan korkar durumdadırlar. Sosyalist ülkelere gelince, bunların hepsi birbirinin aynı değildir. Doğu Avrupa ülkelerinde komünist partiler hâkim olmakla birlikte parti aristokrasisi dışındaki aydınlar ve halk, din konusunda Batı'daki toplumlara daha çok benzemektedir. Buna karşılık Sovyetler Birliği için aynı şeyi söyleyemiyoruz. Bizim durumumuz bunların ikisinden de farklıdır.

99 Aydın Konuştu: Din Gerçeği, Haz. Vehbi Vakkasoğlu, Cihan Yayınları, İst. 1984, s. 204-207

Dindar Aydının Dünkü Meseleleri (*)

"Millî şairimiz, Mehmed Âkif'in 48. ölüm yıldönümü münasebetiyle; rahmetli Erol Güngör'ün bir sempozyumda sunduğu tebliğe yer vererek ona olan minnettarlık borcumuzu az da olsa yerine getireceğimizi ümid ediyoruz."

Mehmed Âkif'i bugün de canlı tutan şey, onun uğraştığı bazı problemlerin günün konusu olmaya devam etmesidir. Türk aydınlarının pek çoğu bugün de Türkiye'nin meselelerine bakarken İslâmiyet'e nasıl bir yer vereceklerini ciddî bir şekilde düşünmektedirler. Yerli kültür içinde İslâm'ın yeri ve Batı medeniyeti karşısında İslâm'ın tavrı henüz zihinlerde tam bir aydınlığa kavuşmuş değildir. Bu ve benzeri sorulara cevap aranırken Âkif'in görüşleri özellikle iki bakımdan ilgi çekmektedir. Birincisi, Türkiye'de bugünkü düşünce yapısını anlamak isteyenler, bu yapıda önemli bir yeri bulunan Âkif'i incelemeden geçemezler. İkinci olarak, Türkiye'nin meselelerine bakarken dine ağırlık veren bir tavır takınanlar Âkif'i kendi görüşlerinin belli-başlı liderlerinden biri saymakta ve o kaynaktan büyük ölçüde faydalanmaktadırlar. Biz burada Âkif'i bu ikinci gruba giren aydınların ana kaynaklarından biri olarak ele alacağız. Ancak burada söyleyeceklerimiz bir fikir tarihçisinin anlatacaklarından farklı olarak, daha ziyade sosyal-psikolojik açıklamalardan ibaret olacaktır. İslâmcı düşüncenin tarihi ve Âkif'in buradaki yeri başka kaynaklardan öğrenilebilir.

(*) Bu tebliğ, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün tertiplemiş olduğu M. Âkif, Fikirleri ve Tesirleri adlı sempozyumda okunmuştur

Önce şu noktayı belirtmek istiyorum. Konuşmanın başlığını *"Dindar Aydının Dünkü Meseleleri"* koydum. İslâmcıların dünkü meseleleri de diyebilirdik. Burada anlatmak istediğim şey, İslâmcılığın genel mânada muhafazakârlıktan farklı oluşudur. İslâmcılık dindar aydının işidir. Temeli belli bir dinî doktrine dayanan bir fikir hareketi ancak o doktrine inananlarca yürütülebilir. Bunun tersi doğru değildir, yani her dindar aydının İslâmcı olması gerekmez. Fakat İslâmcılık muhakkak ki ancak dindar insanların eseri olabilir. Nitekim meselâ Enver Paşa ve Hüseyin Cahid Bey gibi hayatlarının belli bir devresinde İslâmcı politikaya yanaşan bazı istisnalar dışında bu cereyan dindar aydınlarca ortaya konmuş, esas muhatap olarak da yine dindarları almıştır. Bu aydınlar esaslarını İslâm dininden alan bir dünya görüşüne sahip bulunuyorlar ve karşılarına bir problem çıktığı zaman da çözümü İslâm görüşü içinde arıyorlardı.

Âkif'in devrinde bütün aydınların zihnini meşgul eden en büyük gerçek, imparatorluğun dağılma halinde oluşu idi. Siyasî ve askerî çözülüşün yanısıra bütün sosyal müesseseler artık eski fonksiyonlarını kaybetmek üzereydi. Bu gerçek elbette ki herkesin gözü önündeydi. Fakat gerçeğin yorumu ona bakanların zihin yapılarını yansıtacak şekilde başka başka idi. Bu yüzden neyin problem olup neyin olmadığı konusunda çeşitli grupların ayrı görüşlere sahip bulunduklarını biliyoruz. Bu durumun tabiî bir neticesi olarak, sunulan çözüm tarzları da farklı olmuştur. Şimdi biz kısacası Âkif'in öbür İslâmcıların hangi problemlerle ne şekilde başa çıkmaya çalıştıklarını görelim.

1. Osmanlı İmparatorluğu ve İslâm Dünyası Batı Dünyası karşısında mağlûp düşmüştür. İslâmcılar bu gerçeği yorumlarken hakikatte mağlûp olanın İslâm değil, müslümanlar olduğunu ileri sürdüler, İslâmiyetin insan saadeti ve toplum düzeni için en iyi sistem olduğuna inanan insanlar için böyle bir yorum kaçınılmazdı, çünkü müslümanların hatada olmayışı İslâmın hatalı olması gibi bir mâna taşıyabilirdi. Şu halde önce meselcyi iyi teşhis etmek, hatanın nereden geldiğini bilmek gerekiyordu.

İslâmcılara göre müslümanlar veya onların idarecilerin dinin emirlerini gereği gibi yerine getirmedikleri için mağlûp ve ze-

lil olmuşlardır. İslâm âleminin neresine bakılırsa bakılsın her yeri koyu bir cehaletin ve ona bağlı olarak teknolojik bir geriliğin kapladığı görülür. Halbuki İslâm dini müslümanlar için ilmi farz kılmış, onlara dünyanın nimetlerini gereği gibi kullanmayı emretmiştir[1].

Şu halde İslâmcı aydının başlıca meselelerinden biri müslümanlara dinin hakikatini, dolayısiyle modern 'ilim ve fenni' öğretmektir. Âkif bu gayeyi Afgani ile Abduh arasında geçen bir konuşmayı naklederken özellikle belirtmektedir.

2. İslâm'da devlet geleneği dinî liderlikle siyasî liderliği birleştirdiği için, bu geleneğin dışında bir devlet şekli düşünülmemiştir. Böylece İslâmcı aydınlar Hilâfetle saltanatın ayrılmasına taraftar olmadıkları gibi, Hilâfetin bütün İslâm Dünyası için vazgeçilmez bir bağ olduğuna inanmaktadırlar. Sahafat'ın ilk baskılarında Âkif İslâm Dünyası'nın bunca felâkete rağmen yine Hilâfet sayesinde ayakta durduğunu söyler. Fakat dikkat edilirse görülür ki, onun Hilâfet anlayışı meselâ Hüseyin Cahid'inki gibi sadece siyasî bir fayda düşüncesiyle değil, İslâm kardeşliği ve dayanışmasıyla ilgili dinî düşünceler sayesinde şekillenmektedir.

3. İslâmcı aydınlar başlangıçta *"Kavmiyetçilik"* adını verdikleri milliyetçiliği (Türkçülük) şiddetle reddetmişlerdir. Onlar da görüşlerini dine dayandırdıkları gibi devrin siyasî manzarası da bu durum destekler görünüyordu. Bu karşı çıkışta dinî düşüncenin yegâne motif olmadığı söylenebilir. Nitekim şartlar değişince Türkiye kendi başına kalınca o günün şiddetli 'kavmiyet' aleyhtarları milliyetçi olmuşlardır.

Her ne olursa olsun, dindar aydının o günkü en önemli problemlerinden biri İslâm inancı ve doktrini etrafında bir birlik kurmak ve 'kavmiyetçiliğin' yaratacağı parçalanmayı önlemekti.

1 Bu münakaşada şöyle bir soru sorulabilirdi: İslâm'ın emirleri müslümanların çoğunluğu tarafından, hiç değilse idareci aydınlar bakımından, hep bilinegelen şeylerdi. Buna rağmen müslümanlar bu emirleri neden bir devirde yerine getirmiş bir başka devirde getirmemişlerdi? Meseleye daha çok sosyolojik açıdan bakan birinin -meselâ Ziya Gökalp'ın- sorabileceği bu türlü bir soru İslâmcıları pek ilgilendirmedi. Onların tarihe bakışları da analitik olmaktan çok tasvircidir: İslâm'ın ilk yüzyıllarında müslümanlar inanç ve davranışları dinin gösterdiği gibi idi, sonradan bâtıl itikatlara ve hurafelere inanır oldular.

4. Dindar aydını o devrin öbür aydınlarından ayırd eden en önemli husus, Batı medeniyetinin şiddetli baskısı karşısında takındığı tavırdır. Bu baskı o kadar şiddetli olmuştur ki bütün aydınlar Batı'nın bazı müesseselerini vazgeçilmez şeyler olarak kabul etmek mecburiyetini duymuşlardır. Meşrutiyet rejimi bunlardan biridir. Dindar aydın bu baskılara dayanamayınca din içinde uzlaşma yolları aramaktadır: Meşrutiyet zaten bir müşavere rejimi olmak itibariyle İslâm'da vardır. Sadece meşrutiyet değil, Batı'nın iyi olan birçok müesseseleri İslâm'ın özünde mevcut bulunan şeylerdir[2].

Fakat dindar aydının modeli yine de Avrupa'dan çok Japonya'dır. Bu modele hem Japonlar'ın Hıristiyan -İslâm'ın rakibi ve düşmanı- olmayışları sebebiyle yakınlık duyulmakta, hem de Japonya manevî kültüründen vazgeçmeksizin modernleştiği için İslâmcı aydının modernleşme tezine çok iyi bir örnek teşkil etmektedir.

5. Batı'nın üstünlüğünün doğurduğu şiddetli sıkıntı dindar olmayan aydınları dine karşı menfi bir tavır almaya götürmüştür. Bunun başlıca sebebi Osmanlı toplumunda hemen her müessesenin dinle karışmış, içiçe girmiş olmasıdır. Dindar aydın kurtuluşu nasıl dinde arıyorsa, dindar olmayan da bütün felâketin dinden geldiğini iddia etmektedir. Ancak dine bu şekilde kesin bir aleyhte tavır almanın yaratacağı güçlükler dolayısiyle, dinden ziyade "yanlış din anlayışından" bahsedilir. Her iki tarafın da "yanlış din anlayışından" bahsetmeleri onlar arasında bir benzetmeye yol açabilirse de bu benzetmenin yanlışlığı hemen ortaya çıkar. Dindar bu yanlışın yerine dinin doğrusunu koymaya çalışmakta, öbürü ise başka şeyler teklif etmektedir[3].

2 İkinci Meşrutiyet devrinin ön safta gelen din adamları İttihatçılarla birlik olmuşlar ve İkinci Abdülhamid rejimine muhalefet etmişlerdir. Bunlardan Musa Kâzım ve Mustafa Sabri Efendiler (ikisi de Şeyhülislam olmuşlardır), Mustafa Asım Efendi (Ayan Reisi), Elmalılı Hamdi Efendi (Evkaf Nazırı) İttihat ve Terakki'nin "İlmiye Şubesi"nde çalışmışlardır. Elmalılı Hamdi Efendi'nin İkinci Abdülhamid'i hal' eden meşhur fetvayı yazmış olduğunu biliyoruz. Daha sonraki tarihlerde yine bazı din adamları Ankara'daki İnkılap Hükümeti'nin yanında yer alarak Hilâfet ve Saltanatın kaldırılmasında rol oynayacaklardır.

3 Sosyolojik bakımdan, iki taraf da dine dayanan bir açıklama yapmaktadır. İyiliklerin de kötülüklerin de dinden geldiğini söylemek, sosyal olayları dinî inanışlar açısından açıklamak demektir.

Dindar olmayan aydının dine karşı menfi tutumları ve suçlamaları karşısında dindar aydın iki cephede birden savaşmak zorunda kalmıştır. Önce Avrupa'ya karşı mücadele verecek, sonra da içeriden gelen hücumları göğüsleyecektir. Üstelik bu hücumlar rakip fikir ve doktrinler arasında görülen çatışmanın daha ötesinde bir yoğunluk kazanmaktadır, çünkü dindar aydının verdiği reçetelere itiraz edildiği gibi hastalığın bütün sorumluluğu da onun omuzlarına yıkılmaktadır. Dindar aydının görüşleri Osmanlı toplumunda geçerli olup da yenilgiye uğrayan sistemle eşdeğerli tutulmaktadır.

İç hasımların baskısı dindar aydını pek çok kültür unsuru ve kompleksine karşı radikal bir tavır almaya zorluyor. Müesseselerde dinin, geleneğin, âdetin vesairenin rolleri iyice ayırdedilmeksizin, dinin esasında mevcut olup olmadıklarına göre bir değerlendirme yapılıyor. Dinin esasında bulunan şeyleri yapanlar veya böyle şeylere taraftar olanlar şiddetli birer düşman sayılıyorlar. Bu davranış ideolojik gruplardaki hizip kavgalarının ve iç husumetlerin bir örneğidir. Dışarıdan dine hücum edenlerden daha çok din adına hataya düşenler, yani din hakkında başkalarına kötü intiba verenler suçlu görülmektedir. Âkif'in şiirlerinin çoğu da böyle yanlış inanışlarla mücadele gayesi taşır. Tevekkül hakkındaki şiiri bunlara bir örnektir.

6. Yukarıdaki tavrın tabiî bir sonucu da dinde 'Asr-ı Saadet' devrinin esas tutulmasıdır. Madem ki dini bütün bidatlerden, bâtıl şeylerden temizlemek gerekiyor, o halde dinin aslına, yani bu yanlış inanış ve uygulamaların bulunmadığı bir zamana iyice bakmalıyız. Peygamberin ve sahabelerin, ilk halifelerin zamanında din nasıl anlaşılıyor ve yorumlanıyorsa bugün de öyle anlaşılmak gerekir.

Bu saflaştırma hareketi o kadar radikal bir manzara kazanır ki, dindeki bidatlerle birlikte din dışı âdetler ve inanışlara karşı da şiddetli bir mücadele açılır. Âkif'in kahve duvarında görüp de alay ettiği Ferhad, Köroğlu vs. resimleri bugünün aydınlarınca sempati ile karşılanırken o günün aydını âdeta utanç duyuyor, çünkü bunlar efsaneleri yani dinde hiç bir yeri olmayan akıl-dışı şeyleri aksettirmektedir. Böylece, zaten rasyonel tarafı çok ağır basan

İslâm dini, o devirdeki dindar aydının yorumunda, ilmî pozitivizmin temel prensipleriyle eş tutulacak hale gelir.

7. Dışarıya karşı mücadele sadece Batı kültürüne karşı bir çeşit sansür koyma şeklinde değildir. Dindar aydın içerideki hücumlara cevap verdiği kadar dışarıdan bakanlara da İslâm'ın müdafaasını yapmak mecburiyetini duyar. İslâm Dünyasında bir uyanışın öncüsü olmak üzere ortaya çıkan bütün mütefekkirler meselâ Afgani, Abduh, Ferid Vecdi, İkbal İslâm Dünyasının yüceliş devirlerini ele alarak onu Avrupa'ya 'güzel' göstermeye çalışmışlardır. Bu noktada onlarla inkılâpçılar arasında yakın bir benzerlik görüyoruz. İnkılâpçılar nasıl bu milletin eskiden büyük medeniyet sahibi olduğunu ve ileride yine olabileceğini Avrupalılara duyurmak yolunda büyük çaba harcamışlarsa, İslâmcılar da Müslümanlığın yeni medeniyete hiç yabancı olmadığını anlatmak gereğini duymuşlardır.

Kısa bir konuşma çerçevesi içinde anlatmaya çalıştığımız bu noktalara başkaları da eklenebilir. Dindar aydının bu savunucu tavrı daha bir müddet devam edecek, sonra onu progresist bir tavırla Türkiye'deki iktisadî ve teknolojik gelişmenin ön safına geçmiş göreceğiz.

Konevî, Aralık-Ocak-Şubat 1985, S. 24, sf. 25-28

Prof. Dr. Erol Güngör 1938'de Kırşehir'de doğdu. İlk ve orta tahsilini Kırşehir'de tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirdi. 1961 yılında aynı fakültenin Tecrübî Psikoloji Kürsü'nde Prof. Mümtaz Turhan'a asistan oldu. 1965 senesinde Psikoloji doktoru olan Güngör, 1966-1968 yılları arasında ABD Colorado Üniversitesi'ne bağlı Institute of Behavioral Science'de çeşitli konularda araştırmalar yaptı. 1971'de doçent, 1978'de profesör oldu. 1982 yılına kadar İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde Sosyal Psikoloji dersleri veren Erol Güngör, 1982 Temmuzunda Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü'ne tâyin edildi. Bu görevde iken 24 Nisan 1983'te Hakk'ın rahmetine kavuştu. Evli ve bir çocuk babası idi.

1959 yılından itibaren Türkiye'nin belli başlı fikir ve edebiyat dergilerinde ve gazetelerde çeşitli konularda pek çok makaleler ve ansiklopedilerde sâhasıyla ilgili maddeler yazdı. Eserlerinden neşredilmiş olanlar şunlardır: *"Türk Kültürü ve Milliyetçilik"*, *"İslâmın Bugünkü Meseleleri"*, *"İslâm Tasavvufunun Meseleleri"*, *"Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik"*, *"Dünden Bugünden/Tarih, Kültür, Milliyetçilik"*, *"Tarihte Türkler"*. Ayrıca, birçok eser de tercüme etmiştir.

Elinizdeki bu kitap, Erol Güngör'ün *Ortadoğu* ve *Millet* gazetelerinde neşredilenlerin hâricindeki makalelerinin toplanmasıyla meydana getirilmiştir. Erol Güngör'ün tahlil ve tesbitlerindeki gücü ve derin kültür birikimi bu makalelerde bütün açıklığı ile görülecektir. Fikir hayatımız bakımından kıymetine inandığımız bu makaleleri bugünkü nesillere ulaştırmayı bir görev bildik.

ISBN 975-437-105-9

9 789754 371055